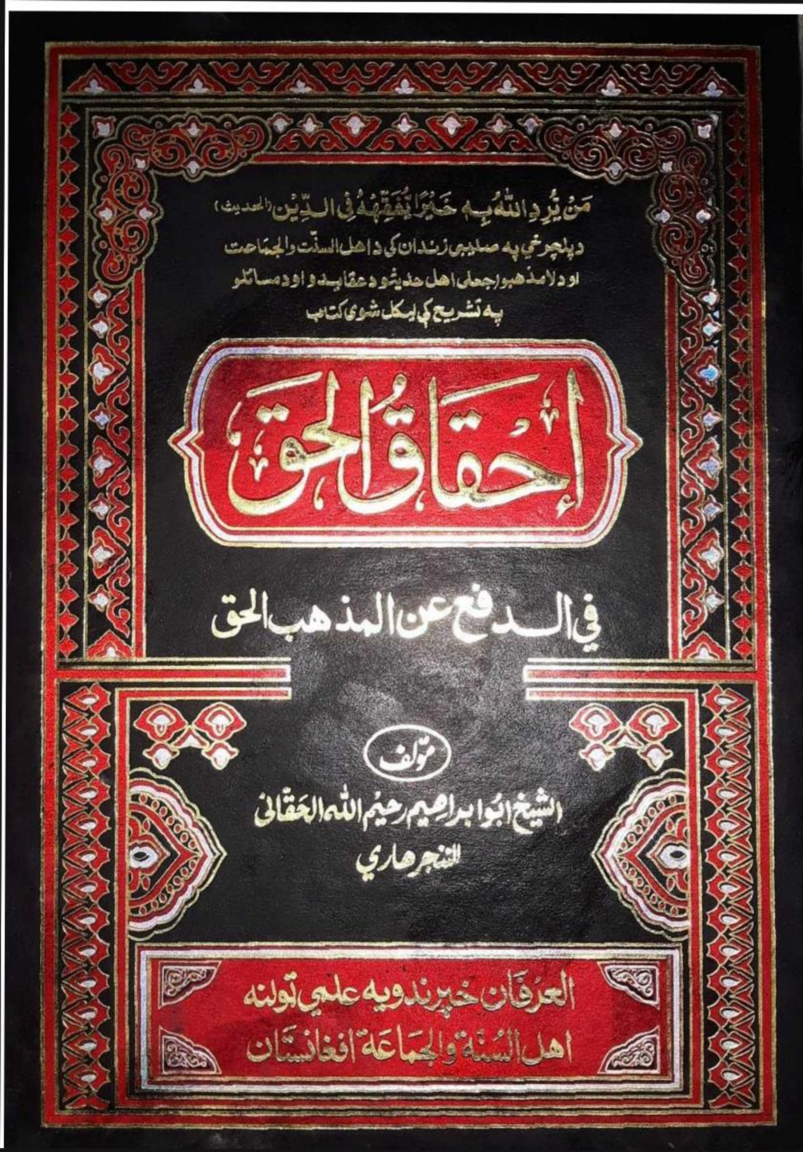

مَنْ يُرِدِ اللهُ بِهٖ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّيْنِ (الحديث)
د پلچرغي په صليبي زندان کې د اهل السنّت والجماعت
او د لامذهبو جعلي اهل حديثو د عقايدو او د مسائلو
په تشريح کې ليکل شوې کتاب
إحقاق الحق
في الدفع عن المذهب الحق
مؤلف
الشيخ ابو ابراهيم رحيم الله الحقاني
النجرهاري
العرفان خپرندويه علمي ټولنه
اهل السنة والجماعة افغانستان

د خپرندویه ټولنې یادښت

دهرې ژبې وده او بداینه په علمي اثارو او تحقیقي کتابونو سره شونې ده، علـم او پوهــه د هرچا مهم او اساسي ضرورت دی، که په یوه ژبه کې داسې علمي آثار شتون ولري چې په نـورو کې نه وي نو د نورو ژبو خلک ددغې ژبې د زده کولو کوښښ کوي او ددې ژبې کتابونو نورو تــه ژباړل کیږي، پدې توګه دا ژبه د خلکو ضرورت ګرځي او خامخا دا ژبه وده کـوي د نـړۍ ژوندیو ژبو ته نن سبا د خلکو ضرورت دی ځکه دهغو ژبو خلکو کار کړی ده او کار یـې پـه خپلـه ژبـه نړیوالو ته وړاندې کړی ده.

پښتو د خدمت شعارونه او دعوې ډیرې دي خو په پښتو کې دعلمــي اثـارو چـاپولو بهیـر د میږي په تګ روان ده، په ځانګړې توګه د پښتو ژبې دیني برخه کې دا کار بیخــي کمــزوری ده، دا اوس هم ډیر داسې تکړه لیکوالان او پوهان شته چې هغوی ګڼ شمیر ناچاپ آثار لري، دوی یې د چاپ وس نه لري او د مرستې یې څوک نشته، له ډیرو شکایتونو او لویو لویو دعوو د کوچني اثر د چاپ هڅه ډیره غوره ده، ځکه له زرو خبرو یو عمل زر ځله غوره دی.

"احقاق الحق" په څلورو ټوکونو کې دښاغلي مولوي صاحب رحیم الله " الحقاني" علمي اثر دی چې په ټوله کې په کتاب الله ، نبوي احادیثواوفقهي استدلالاتو بنا دی" ټولنه یې دخپلو علمــي هڅو په لړکې دیوه علمي اثر په توګه چاپ ته په خلاص مټ اوږه ورکوي اودښاغلي لیکوال دغــه اثر ته د درنښت او قدر په سترګه ګوري .

کتاب چې په پښتو ژبه لیکل شوی دپښتو ژبې په وده اوپرمختک کې یې یوبل ګام بولي چې دټولنې دنورو علمي موخو ترڅنګ دپښتو ژبې دعلمي پرمختګ او ودې له موخې سره اړخ لګوي .

الحمد لله (العرفان) خپرندویه ټولنه خپلو هیوادوالو ته مهم، لوی او غوره تحقیقي اثر احقاق الحق وړاندې کوي مونږ په خپل لنډ نشراتي ژوند کې دا پنځم اثر خپلو درنو هیوادوالو ته په مینه ډالۍ کوو.

د اثر محتوی او منځپانګه ستاسو په مخکې ده، مونږ په دې لنډ یادښت کې په هغه خبرې نه لرو، زمونږ کار د یو اثر چاپ کول او خپلو لوستوالو ته رسول دي او دا لوی کار مو الحمد لله په ښه توګه ترسره او په پښتو کې دا لوی تحقیقي او علمي اثر (احقاق الحق) مونږ ستاسو درنو لوستوالو په خدمت کې تیار کړی.

داچې کتاب دلیکوال خپل اثر دی او ټولنه یې په متن کې دلاسوهنې حق نه لري، ځکه به نو دکتاب په منځپانګه او عباراتو دمعترضینو اعتراض ټولنې ته متوجه نه وي.

مونږ په داسې حال کې چې ښاغلي لیکوال ته دلا نورو علمي خدمتونو توفیق له متعال خدای څخه غواړو ، ددیني، علمي اوفرهنګي خدمتونو چوپړ خپل مسؤلیت بولو او ددې درانه مسؤلیت په ترسره کولو کې، ستاسې نېکو مشورو او علمي همکاریوته اړیو هیله ده خپلې دغه ډول همکاري راڅخه ونه سپموئ .

دبریو او لاخوښیو هیله من مو

محمد اکرم " نعماني"

د"العرفان" ټولنې خادم

۲۴ شعبان۱۴۳۶هق

بسم الله الرحمن الرحیم

له څلورو ښځه دزياتو ښځو سره نكاح:

(۱) د غیرمقلدینو په نیزدیو سړي لپاره د څلورو ښځه زیاتې ښځې جایزی دي د څلورو حد نشته او په دلیل کې دا ایت وړاندې کوی چې: (فَانْكِحُوْا مَا طَابَ لَكُمْ مِّنَ النِّسَاءِ) [ظفـرالملاخى / ص ۱٤۱/ عـرف الجادى/ ص ۱۱۱] .

(۲) دلور سره نكاح : کوم سړي چې د کومې ښځې سره زنا وکړه او دهغې زنا څخه یې لور پیدا شوه، نودد ې لورسره یې نکاح جایزه ده. [عرف الجادي /ص ۱۰۹]

(۳) خونـــده وره ښـــځه: هغه ښځه ده چې شرمګاه یې تنګه وي او ډیرشهوت څخه خولې لګوي او دجماع په وخت کې لوټ په لوټ اوړي. [لغات الحدیث پ ٦ /ص ٥٦ / الحارقه].

(٤) د شرمګاه د نه خرابیـــدلو نســـخه: ښځه دی د شرمګاه وینښته په پټري (پاكي) باندې کلوي، او باسي دی یې نه، ځکه چې د وینښتو د ایستلو په وجه شرمګاه جینجریږي او جینجره شرمګاه بې خونده وي .[نذیریه/ ج ۳/ ص ۳٥٦].

(٥) پټه یارانه: په نکاح کې شاهدان شرط نه دي ځکه چې د رسول اللهﷺ دا حدیث صحیح نه دی چې: (لانكاح الابولى وشاهدى عدل) [عرف الجادى/ ص۱۰۷].

(٦) دفرج دپاكولوطریقه: کله چې ښځه د حیض څخه پاکه شي نو د دیوال سره دې خپله ګیده ولګوي او ودې دریږي او یوه پښه دی داسې جیګه ونیسي لکه سپې چې متیازې کوي او د مالوچو دیو غونداري څخه دې د فرج داخل ډک کړي، بیا دې یې راوباسي، نو په دې طریقه به ټول فرج پاک شي . (لغات الحدیث استبراء)

(۷) فرج پرستي: قران باندې خوشبویې لګول بدعت او حرام دی، قبرباندې خوشبویې لګول قبر پرستي ده، لیکن ښځه چې د حیض څخه پاکه شي نو په فرج باندې دې خوشبویي ولګوي. [فقه محمدیه / ج ۱/ ص۳۲]. نو په قبرباندې چې خوشبویې لګول قبر پرستي ده، نو په فرج باندې خوشبویې لګول فرج پرستي نه ده؟

(۸) بربنده وارمه: همچنين دليلى بركراهت نظر درباطن فرج نيامده. د شرمګاه داخل دکتلو دمکروه والى دليل نشته. [بدورالاهله/ص ۱۷۵].

(۹) په ورنونو او دُبر کې جماع: په ورنونوا وپه دبرکې جماع جايزه ده، هيڅ شک پکې نشته، بلکې د سنتو څخه ثابته ده. [بدورالاهله/ص ۱۷۵]

(۱۰) وطي الازواج والاماء في الـدبر: دوينځواودخپلوښځوسره په دبرکې دجماع کول اختلافي مسئله ده انکارپرې ندی جايز. (هدية المهدي/ج ۱/ص ۱۱۸).

(۱۱) ولوادخل ذکره في دبرنفسه لايلزم الغسل: (نزل الابرارمن فقه النبى المختار/ج۱ص ۲۴) که غيرمقلد (وهابي) خپله الـه دتناسل په خپل دبرکې داخل کړي، نوغسل پرې ندی فرض.

(۱۲) دحيوانانودبرزني: څوک چې دکوم انسان سره په دبرکې جماع وکړي (لواطت وکړي) غسل پرې فرض ندی. (هدية المهدى، ص ۳۴).

(۱۳) دمتعه يعنې په بيه باندې د زنا قطعي لايئسنس دغيرمقلدينو څخه واخله: غيرمقلدين وائي چې دمتعې اباحات دقران څخه ثابت دی او حرمت يې ظني دی. [نزل الابرار/ج۲/ص ۳۴] په متعه باندې انکارندی جايز. هدية المهدى، ج۱ص ۱۱۸)

د شيطان د اعلان الفاظ: زناکاران دې دغيرمقلدينوکلي اوبازارته ځان ورسوي چې هم ثواب دی اوهم خُرما (معاذالله). ليکن دغيرمقلدينو څخه هم خواهش کيږي چې دلامذهبو متعـه کونکو ښځولپاره دې دمتعې لوحې ولګوي اودهرقسم متعی يعنې د زنا کارې نرخ دې معلوم کړي، چې د پيغلې سره د متعې څومره نرخ دی؟ او د زړې سره يې څومره دی؟ ترڅوچې خلک په تکليف نه شي.

د زنا مارکيټ:

(۱۴) څوک چې په زناباندې مجبورشو دهغه لپاره زنا جايزه ده اوهيڅ حدورباندې ندی واجب. دښځې مجبوري ظاهره د اوکه سړی ووائي چې زما اراده نه وه بلکې مجبورشوم نوخبره به يې منلې شي. (عرف الجادى ص ۲۰۸) يعنې که سړي ووائي چې زما اراده دزنانه وه، ليکن انجلې راسره چيرچاړکولو اود شهوت دقوت لوجهې بې اختياره شوم نود زنا ورته بالکل چوتې ده.

(١٥) - پردي (اجنبي) عورت ته کتل :

د ظاهرو دلایلونه ثابته ده چې مور، خور، لور او نورو محرماتو د قُبل او د دُبر نه بغیر نور ټول بدن ته کتلی شي. (عرف الجادی/ ص ٥٢).

(١٦) - یجوزارضاع الکبیرولوکان ذالحیة لتجویز النظر

روضة الندیه ص ٢٣٦) نزل الابرارج ٢ص ٧٧) عرف الجادی ص ١٣٠)

یعنې جایزه ده چې ښځه پردي سړي ته دد ي لپاره تې ورکړي چې یو بل ته یې کتل روا شي اګرکه سړی دغټې ږیرې خاوندوي.

(١٧) نظربازی: ویجوزللمراة النظرالي الرجال الاجانب وحدیث (افعمیا وان انتما) محمول علي انـه خاص بازواج النبي ﷺ وکذلک یجوز للرجل النظرالي فرج امراته. (نزل الابرار/ ج ٣/ ص ٧٤)

ښځوته جایزدي چې پردیو سړیو ته وګوري، البته درسول الله ﷺ بیبیانوتـه نـه و جایز. همدارنګه سړی دخپلې ښځې شرمګاه ته کتلی شي، حالانکې الله ﷻ فرمایي : (وَقُلْ لِّلْمُؤْمِنٰتِ يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوْجَهُنَّ وَلَا يُبْدِيْنَ زِيْنَتَهُنَّ) اورسول الله فرمائي چې: (لعن الله الناظروالمنظورالیه).

(١٨) د خپلې خوابنې اود پرکتۍ سره نکاح: فلو زنا بامراة تحل له أمها و بنتها.

نزل الابرارج ٣ص ٢١ فتاوی نذیریده ج ٢ص ١٧٦) ستاریه ج ١ص ١٠٠)ج ٤ص ١١٨) .

(١٩) د مور اود انګور سره نکاح : (لو زنابنه بامراةتحل لابیه وکذلک لوزنا ابوه بامرئته) پلار تـه د زوی د مزنیې سره نکاح جایزه ده اودد ې عکس هم جایز دی.

(٢٠) د پلار اود زوی مشترکه ښځه: ولوجامع احد زوجة ابیه سواء کان بالغااوغیربـالغ او صـغیرا اومراهقا لم تحرم علي ابیه.(نزل الابرار/ ج٣/ص ٢٨].

که چاد خپلې میرنۍ مور سره زنا وکړه نو په پلار یې نه حرامیږي .په بل ځای کې لیکي چې: (لو زنا بامرئة تحل لابیه و کذلک لو زنا بامرئة فتحل لابنه) د پلار مزنیه زوی تـه حلالـه ده او د زوی مزنیه پلار تـه حلالـه ده. [نزل الابرار/ج ٢ / ص ٨].

(۲۱) درې غیرمقلدین اویوه غیرمقلده : واذاشترکت ثلاثة في وطي امة في طهر ملکهاکل واحدمنهم فیه فجاءت بولدوادعوه جمیعافیقرع بینهم ومن استحقه بالقرعة فعلیه للاخرین ثلثاالدیة .(نزل الابرار،ج۳ص ۷۵)

دیوی ښځې سره درې کسانو یوبیاپسې جماع وکړه، تردې چې بچی یې پیداشو اودرې واړو وربانديې دعوه وکړه، نوددرې واړوپه مابین کې به قرعه اندازي وشي په قرعه اندازي کې چې ماشوم دهرچا ورسیدو، نوهغو نورودواړوته دې دوه برخې دیت ورکړي.

(۲۲) موټک (مشت زنی)

دسړي پخپل لاس باندې مني ایستل او دښځې دکوم سخت شي په استعمال لولو باندې مني ایستل دضرورت په وقت کې جایزدي او خصوصاً په هغه وخت کې چې دنظربازۍ اویابلې کومې فتنې ویره وي، نویامشت زني ثواب لري اوکه دګناه څخه بچ کیدل مشکل و، نو بیا واجب ده. [عرف الجادی / ص ۲۰۷]

(۲۳) په صحابه وو د موټک تهمت: (العیاذبالله)

بعض اهل علم نقل این استمناء ازصحابه نزد غیبت ازاهل خودکرده اند. (عرف الجادی ۲۰۷) بعضې اهلوعلمو ویلي دي چې صحابه وو هم مشت زني کړی ده، کله به یې چې مسافري اوږده شوه.

(۲٤) د استمناء دلیل: ودرمثل این کار حرج نیست بلکه همچواستخراج دیگر فضلات موذیه بدن است. [عرف الجادی /۲۰۷]

د مشت زني دلیل دادی چې لکه څرنګه چې دبدن نه دنورو فضلاتو (متیازو) په ایستلو کې ګناه نشته همدارنګې مني هم یو فضله شی دی چې په ایستلو کې یې ګناه نشته.

(۲۵) په موټک باندې حد او یا تعزیر: په مشت زني باندې د (حد) یاد تعزیر لګول بلاوجه دمسلمان تکلیفول دي

(۲٦) د نظربازۍ میله: وظاهرِ ادله جوازِ نظرست سوی محرم، درماسوای قبل ودبر. (عرف الجادی ص۵۲)

(۲۷) دجماع طريقې: او اما لو جامع اجنبية بالطريق الغير المعتاد او بالحجر او الخشبة او الحديد وهلكت فعليه ارش الجناية ولامهرولاعقرنزل (نزل الابرار/ ج ۲/ ص ۵۷)

که د کومې ښځې سره چا دُبرزنی وکړه اویایې ورته په فرج کې لرګی، تیګه اویااو سپنه ووهله او ښځه مړه شوه نو جرمانه او مهر نشته البته خون بهائی شته. غیرمقلد دجماع طریقې وخودلې، لکن دا یې واضحه نه کړه چې تیګه به خوږه وي او که زیګه؟ وړه به وي او که غټه؟ اوسپنه به زیګه وي او که خوږه؟ وړه به وي او که غټه؟ (عرف الجادی ص ۲۰۷)

بسم الله الرحمن الرحیم

د غیر مقلد نیاز محمد نیاز کنړي مشهورپه امین الله "پشاوری"ګمراه او ګمراه کوونکي عقاید

انبیاء کرام علیهم السلام د امین الله په نظر کې

(۱) انبیاء کرام علیهم السلام معصوم نـدي: انبیاء قبل النبوة اوبعد النبوة دکبائرونه معصوم دی البته صغائر ترینه صادرشویدی (۱). له دوی څخه وروسته یې د مثالونو یوه سلسله لیکلې ده چې: له فلاني نبي څخه فلانی ګناه شوې ده او له فلاني نبي څخه فلانی ګناه شوې ده. مثلاً: حضرت ابراهیم علیه السلام درې ځله دروغ ویلي دي. و غیره وغیره.

(۲) انبیاء کرام علیهم السلام ته دمعصیت نسبت:

معصیت په دوه قسمه دی. (معصیة اساسها الکبر) یوهغه معصیت دی چې دهغې بنیاد کبریعنی تکبردی دوهم معصیت (معصیت اساسها الحرص والشهوت) هغه دي چې دهغې بنیاد حرص اوشهوت دی. اول ددویم نه دیر سخت دی اولنی معصیت دابلیس دی اودویم معصیت دآدم علیه السلام دی. (۲).

نو آدم علیه السلام ګناه وکړه، ځکه چې حریص او شهوتي و. که یو څوک ووایي چې امین الله حریص او شهوتي دی نو لامذهبان یې برداشت کوي. او د پیغمبر په حق کې یې برداشت کوي. حالانکې امین الله په [حکمة القرآن ج / ۱ص / ۲۰۴/ جدید ص ۲۱۱] کې یې شهوت د کافرانو صفت ښودلی دی.

(۳) انبیاء کرام علیهم السلام طرفه ته د زنا نسبت: امین الله لیکلي دي چې: زنا کې فرق وي، دبعضو خلقو زنا اعلی (حقیقی، وی دبعضو وسط درجه کې وي اودبعضو ادنی وی نودانبیاء کرامو اګرچه زنا حقیقی

---

۱ - الحق الصریح ۱/ ۳۲۰ طبع اول وطبع چهارم ۱/ ۳۰۲ حکمة القران ۱/ ۳۸۹. طبع دوهم ۱/ ۳۹۹.

۲ - حکمة القرآن ۱/ ۳٦۸. جدید ایډیشن ۳۹٦/ ۱.

نشته ليكن هم شته ..... او هم يو نوع د زناده (۳). كه مونږ په ممبر اعلان وكړو چې: امين الله يو ه نوعه زاني دى ، نو آيا دى به يې برداشت كړي؟

(۴) آدم عليه السلام عابد نه و (معاذ الله)

امين الله په حكمة القرآن كې ليكي چې شهوة او عبادت نه جمع كيږي (۴) نو كله چې ستاسو په نيز گناه دادم عليه السلام نه د شهوت په وجه وشوه او شهوة او عبادت نه جمع كيږي نتيجه دا راووته چې آدم عليه السلام عابد نه و .

په بل ځاى كې امين الله ليكي چې: (تارك الصلوة) كافر دى. [حكمة القرآن / ج ۱/ ص ۱۵۸] نو چې آدم عليه السلام بالكل عابد نه شو ، نو دده څه حكم شو ؟

(۵) په قرآن كريم كې د انبياء كرام عليهم السلام تقصيرات هم موجود دي: امين الله د فازلهما الشيطن په تشريح كې داسې ليكلى دي چې:

په دې كې من وجه دهغه (ادم عليه السلام تقصير دى چې ولى خټو كې گرځي او د فتنې ځاى ته ولى حاضريږي ؟(۵)

(٦) امين الله غيرمقلد دختم نبوت څخه هم منكردى: ځكه چې په يو ځاى كې داسې ليكي چې: ابو حنيفه چې ستاسو پيغمبر دي (٦)

(۷) حضرت عايشې رضى الله تعالى عنها د شريعت په ځاى خپل گمان ذكر كړيدى:

د عائشې د قول نه كراهت نه ثابتيږي، ځكه دى خپل گمان ذكر كړيدى (۷).

۳ -الحق الصريح ۱/۳۱۷ طبع جهارم ۱/۳۳٦ طبع اول/ باب الايمان بالقدر / د اتم نمبر حديث تشريح.

٤ - حكمة القرآن ۱/ ۱۸۸/ جديد : ۱۲۳ .

۵ - حكمة القرآن ۱/ ۳۹۰، ۳۹۴، جديد ايديشن ۴۰۴، ۴۰۰.

٦ - تحفة المناظر ص ۱۳۴

۷ - الباطل الصريح ٦ ج ص ۱۲۰

صحابه رضی الله عنهم دامین الله بشاوري په نظر کښ

(۸) ام المؤمنین امی عائشه صدیقه رضی الله عنها دهغې په شان کښ ګستاخي:

دعائشې مطلب دادی چې (فلانکی مسئله کښ) ماد خپل وروکتیا اوبیوقوفئ په وجه داکار وکړو.(۸).

(۹) حضرت عائشه رضی الله عنهاخلك دعظیم خیر نه محروم کړیدي:

معاذالله زنانه دديِ عظیم خیرنه محروم کول بغیر دالله اودرسول دحکم نه صحیح نه دی (۹).

(۱۰) صحابه وو رضی الله عنهم به دشریعت خلاف کولو ډیرو صحابه وو به دحق خلاف کار کوه.(۱۰) بیا یې په مثال کې سیدنا ابوبکر صدیق رضی الله عنه ، حضرت عمر رضی الله عنه او حضرت بلال رضی الله عنه پیش کړي دي. حضرت عمر رضی الله عنه ۵۰ فتوی دقرآن اودحدیث نه خلاف ورکړی دی (۱۱).

(۱۱) صحابه کرام رضی الله عنه جاهل وو (معاذالله)

پیغمبر علیه الصلوة والسلام وفرمایل چې: (اوتروا یا اهل القرآن!) ددې لاندې دیو صحابي په باره کې لیکي چې: جاهلانو ته ګوره او تهجدو او وترو ته ګوره. (۱۲). همدارنګه چې پیغمبر علیه الصلوة والسلام هغه (صحابي) ته د اعادې حکم ددې له پاره کړی دی چې کېدی شي دغه صحابی جاهل وي. [الحق الصریح/ ج ۵/ ص ۹۸]

(۱۲) حضرت عمر رضی الله تعالی عنه بدعتي و. (معاذ الله)

امین الله لیکي چې: هم داعمر رضی الله عنه خلیفه راشد دی لیکن په رمضان کې په تراویحو باندې دخلقو راجمع کولو ته ئی بدعت وئیلي سنت ئی ورته نه دي وئیلی (۱۳) یعني خپل کارئی بدعت ګڼلی نو ضرور حضرت عمر رضی الله عنه بدعتي شو معاذالله

---

۸ - فتاوی الدین الخالص ۲/ ۲۲ مسئله نمبر: ۲۰۵

۹ - الباطل الصریح ۶/ ۱۲۰

۱۰ - الحق الصریح ۱/ ۴۹۷جدید ۱/ ۴۷۱

۱۱ - دده اواز په کیسټ کې ثبت دی داکیسټ داهل سنت والجماعت میوزك سنټر سره عامه بیداکیبري

۱۲ - الحق الصریح ۳۶۹ ج ۵

۱۳ - الدین الخالص ج ۲ ص ۸۲ مسئله ۲۲۶

(۱۳) عبدالله بن مسعود ﷜ بدعتی و معاذ الله:

دجمعي دمانځه نه مخکې د ۴ رکعته سنتو په باره کې دعبدالله بن مسعود حدیث په باره کې لیکي چې: جواب دادی چې بالکل حدیث دابن مسعود ﷜ صحیح دي ترمذي، طبراني وغیرهما نقل کړي دي (۱۴) او بیالیکي چې ددی ځلورور کعاتو دبدعت نه ځان اوساتي (دجمعي دمانځه نه مخکې دسنتو حیثیت (ص۲۰).

(۱۴) دصحابه کرامو رضی الله عــنهم اقــوال حجــت نــدي. الحق الصریح ج ۱/ ص ۴۴ جدید ایډیشن ص ۴۰].

موقوف حدیث (د صحابی قول دی) په دې کې اصل دادی چې دا حجت نه دی، ځکه چې دا د صحابه کرامو اقوال او افعال دي. (۱۵)

په بل ځای کې لیکي چې: دا د صحابي اجتهاد دی. مرفوع حدیث ورسره نه شته، نو دا د امت له پاره حُجت نه دی. [الحق الصریح / ج ۳ / ص ۷۶]

تضادات د امین الله (پشاوری)

(۱) قبرستان ته د ښځو تلل مستحب عمل دی (١٦). په بل ځای کې لیکي چې: په هغه ښځو باندې لعنت کیږي چې قبرستان ته ځي. (۱۷). د یو غیر مقلد مولوي کتاب چې په هغې دامین الله تقریظ دي لیکلي دي چې: ښځو ته قبرستان ته تلل حرام دي. (انتخاب مشکوة از عبدالله فاني ص ۳۲۰].

(۲) امین الله په یو ځای کې لیکلي دي چې امام قرطبی مالکی نه دی. [د تقلید حقیقت / ص ۲۸۹]. او په بل کتاب کې یې لیکلي دي چې علامه قرطبی الاندلسی المالکی. (۱۸)

(۳) په یو ځای کې لیکي چې: تبلیغي جماعت د فِرَقِ باطله وو څخه دي (۱۹) او په یوه ورقه کې یې یو تبلیغي ته لیکلي دي چې د تبلیغیانو عقائد کفریه دي او په یو بیان کې امین الله ویلی دي چې تبلیغیان ښه

---

١٤ - دجمعی مانځه نه مخکې دسنتوحیثیت ص ۷، ۲۲

۱۵ - الدین الخالص ص ۸۱/ ج ۲ / ۱ / ۱۰۴/ ۲/ ۱۰۴/ ۲ / ۸۰/ الحق الصریح : ۱ / ۴۹۹، ۲/ ۱۰۰/ ۴/ ۵۴۱، ۵/ ۱۳۳/ ۳۹۲ / ۳۴۹ / ج ۳ / ص : ۷٦ .

١٦ - الحق الصریح ج ۲ ص ٦۸۴

۱۷ -دمصیبتونوعلاج ٦۲

۱۸ - الحق الصریح ۳/ ۵۴۸ الدین الخالص ۱/ ۱۹۵

۱۹ - حکمة القرآن ۱/ ۱۰ طبع اول

خلک دي ، د مسلمانانو اصلاح کوي او په دين باندې پيسې لګوي. (کيسټ عنوان ، فرق او مذاهب ۱۷ تا ۱۸ منټ په مينځ کې

(۴) په يو ځای کې يې ليکلي دي چې تقليد په څلورمه صدی هجري کې رائج شويدی (۲۰) او په دوهم مقام کې په خپلو فاسدو خيالاتو سره د ايوب سختياني رحمة الله عليه په قول باندې د تقليد رد ثابتوي (۲۱) حالانکه ايوب سختياني په ۱۳۱ هجري کې تيرشويدی (۲۲)

(۵) په يو ځای کې يې ليکلي چې د جمعې غسل واجب دی او حکم د غسل مضبوط حکم دی. [الدين الخالص ج ۲/ ۵۳۳ مسئله نمبر ۴۰۴ چاپ پښتو]. او په بل ځای کې يې ليکلي چې اجماع وشوه چې غسل مستحب دی واجب ندی. (۲۳)

(۶) اجماع سکوتی حجت ندی (۲۴) او کله يې بيا زمونږ خلاف حجت ګڼي (۲۵)

(۷) امين الله په خپل کتاب الحق الصريح ج ۱ ص ۳۰۲ طبع چهارم کې ليکلی دي چې انبياء کرام عليهم السلام د صغائر ګناهونو څخه معصوم نه دي. بيا يې په بل کتاب باندې تقريظ کړی دی چې د غير مقلد کتاب دی او هلته يې ليکلي دي چې انبياء کرام عليهم السلام د صغيره او کبيره دواړو ګناهونو څخه معصوم دي.(۲٦) .

(۸) ترک رفع اليدين په صحيح سند سره ثابت ندي الحق الصريح ج ۴/ ۱۰۴ او په بل کتاب باندې دده تقريظ دي او نظرثاني هم دده دی، هلته يې ليکلي دي چې په رفع اليدين کولو باندې هم احاديث موجود دي او ترک رفع اليدين باندې هم احاديث موجود دي د علماوو اختلاف پر اولی او غيرِ اولی کې دی. [انتخاب مشکوة ص ۳۴۸، ۳۵۰] .

---

۲۰ - التحقيق السديد ۱۲۴

۲۱ - التحقيق السديد ص ۱٦۹

۲۲ - تهذيب التهذيب ۱ ج ص ۳۹۸

۲۳ - الحق الصريح ۲/ ٦۷۱ - ٦ - ۴٦

۲٤ - حكمة القرآن ج ۲ / ٦۳٦

۲۵ - الحق الصريح ج ۳ ص ۳۰۳ ج ۲ ص ٦۷۲

۲٦ - امام ابوحنيفة رحمة الله عليه ص ٦۲ از ابوعبدالله نصيراحمد المدني غيرمقلد

امين الله بشاوري دتحريف په مقام كې

(۱) امين الله په خپل كتاب كې انما الذين آمنوا بالله ورسوله ثم لم يرتابو او جاهدوا ... فى سبيل الله حكمة القرآن ج ۱ / ۱۵۹ چهارم: ۱ / ۱۶۰ په دې ايات كې امين الله د (وجاهدوا) نه وروسته (با موالهم و انفسهم) پرينبى دى، د (وجاهدوا) نه وروسته دا نقطې مونږلګولي دي او هغه د (وجاهدوا) څخه وروسته فوراً بعد (فى سبيل الله) ليكلي دي. اصل ايات وګوري سورة الحجرات پاره ۲۶ آيت ۱۵.

(۲) بل تحريف: نقشعرمنه جلود الذين (اللذين) يخشون ربهم امين الفتاوى ج ۲ / ۹ طبع سوم]. حالانكه دقوس په مينځ كې لفظ په قرآن كې نشته

(۳) بل تحريف: ليحملوا اوزارهم كاملة يوم القيامةومن اوزار الذين (كفروا) الاساء مايزرون (۲۷)

اصل ايات داسې دى وَمِنْ اَوْزَارِ الَّذِيْنَ يُضِلُّوْنَهمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ اَلَاسَاء مَا يَزِرُوْنَ (نحل ۲۵).

(۴) بل تحريف: ماننسخ من آيه او لم تعلم ان الله على كل شئ قدير البقره ۱۰۶ الحق الصريح ج ۱/ ۵۰۲

اصل ايات داسې دي: مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِها نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهآ اَوْ مِثْلِها اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْر

(۵) بل تحريف يثب الله الذين آمنوا فى الحيوةالدنيا وفى الآخرة سورة ابراهيم ۲۷. [الحق الصريح / ج ۱/ ص ۴۰۲ / طبع اول] . اصل ايت داسې دى چې: (يثبت الله الذين امنوا بالقول الثابت فى الحيـوة الدنيا وفى الاخرة) .

(۶) بل تحريف: (قل لا اجد فيمايوحى الى محرماً) [سورة الانعام ۱۴۵ / الحق الصريح ۱/ ۴۹۰].

اصل ايا ت كې يُوحَى لفظ نه دى بلكې د اوحى لفظ دى.

(۷) بل تحريف: (وتبتل اليه تبديلاً) [المزمل/ ۸ /الحق الصريح ج ۱/ ۲۲۵] .

اصل الفاظ داسې دى: [وتبتّل اليه تبتيلاً]

(۸) بل تحريف: (والخيل والبغال والحمير لتركبوا وزينةً) [نحل / ۸ / الحق الصريح /ج ۱ /ص ۴۸۵]. حالانكه لفظ د (لتركبو)نه دى، بلكى (لتركبوها) دى.

---

۲۷ - نحل ۲۵ الحق الصريح ج ۱ / ۴۶۹ طبع اول

(٩) بل تحريف: (و يحملون اثقالاً مع اثقالهم) [الحـق الصريـح /ج ١ / ٤٦٨ /طبـع اول ١/ ٤٤٣ /طبع چهارم]. حالانكې صحيح لفظ (وَ لَيَحْمِلُنَّ اَثْقَالَهُمْ وَ اَثْقَالاً مَعَ اَثْقَالِهِمْ) [سورة عنكبوت ١٣]

(١٠) بل تحريف: سورة التوبة ايات نمبر ١٦ په [التحقيق السديد/ طبع ثالث / سنه (١٤١٩)هــ / ص: ١٣٧] كې يې داسې ليكلى دي چې (والله بما تعملون خبيره) الايه . ددې نه مخكې دا كتاب دوه ځلې نورهم شائع شوى دى. ددې كتاب نه وروسته دوهم كتاب (دتقليد حقيقت) ليكل شوى دى. دهغې سنه دا شاعت ١٤٣٢ هـ دى او په دې كتاب كې هم دا ايات همداسې ليكل شويدى، څرنګه چې (١٣) كاله مخكې چاپ شوى دى .

حالانكې دا ايات په اصل كې (والله خبير بماتعملون) دى، دغو بد نصيبو ته الله تعالى جل جلاله دومره توفيق نه دى وركړى چې دغه يو ايات (١٣) كاله كې برابر كړي (٢٨) .

* * *

٢٨ - التحقيق السـديد ص ١٣٧

قل هاتوا برهانكم ان كنتم صادقين. الآية

دلامذهبو وهابيانو څخه دلمانځه او متعلقاتو په باره کې ۲۸۰ پوښتنې

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

نـن سباهره فرقـه پـه بلـه بانـدې سـوالونه كـوي، لكـن اكثرسـوالونه غلـط وي ،لـه دې وجهـې دصـحيحو اودغلطوسوالونوپيژندل ضروري دي.

په مناظره کې دوه ډلې وي: **اول**: مدعي. **دوهم** :سايل.

مدعي: هغه چاته وائي چې دکوم شرعي حکم دثابتولو کوشش کوي.

سايل: هغه چاته وائي چې دمدعی ددعوی څخه انکارکوي

اودسوال لپاره ډيرې طريقې دي لکه ،منع ،نقض ،معارضه ،اوداسوالونه مدعی ته متوجه کيږي، ترڅو چې مدعی نوي معلوم سوالونه ندي ممکن.

مثلا :

رسول الله ﷺ دنبوت دعوی کړی وه، نودمنکرینولپاره دسوال حق وومګردهغې سوال حق يې لرلو چې ددعوی دنبوت سره تعلق لري ،ليکن کفاروغلط سوالونه کول ،څکه چې ددوی سوالونوددعوی دنبوت په ځای ددعوی دالوهيت سره تعلق لرلو ،لکه چې ويل به يې په مونږداسمان څخه تيږې راووروه.

نو په دی مُلکونو کې درې ډلې دي چې يوبل ته په کمين کې ناستې دي:

اوله: اهل قُران: دوی وائي چې مونږيواځې اويواځې قران منو، نورنه حديث مني او نه اجماع مني اونه قياس مني.

دوهمه اهل حديث: دوی وائي چې مونږصرف اوصرف قران او حديث منو، نورنه اِجماع مني اونه قياس.

دريمه اهل السُنت والجماعت: دوی قران حديث ،اجماع ،اوقياس څلورواړه مني، نو چې کله د اولې فرقې څخه سوال وشي چې په قران کې خرحلال دی اوکه حرام؟ اوپه قران کې د لمانځه څومره شرايط او څومره ارکان دي؟

يو اځې له قران کريم نه جواب راکړئ! (حديث، اجماع او قياس به په جواب کې نه پيش کوئ!) نو دا سوال صحيح دی. څکه چې ددوی د دعوی سره موافق دي اودد دې ډلې فريضه داده چې په جواب کې صرف د قران کريم

ایات پیش کړي او چې کله له دوهمی فرقې څخه سوال وشي چې په قران او حدیث دواړو کې دلمانځه څومره فرضونه او څومره سنتونه دي؟ جواب صرف له قران کریۀ او دحدیث څخه راکړئ!

نودا سوال صحیح دی، ځکه چې ددوی د دعوی سره موافق دی او ددې دلې فریضه داده چې په جواب کې دقران کریم ایات او یا د رسول الله ﷺ حدیث صحیحه صریحه پیش کړي. او که ددې دلې نه دا سوال وشي چې صرف په قران کې دلمانځه څومره فرضونه او سنتونه دي؟ نو دا سوال غلط دی، ځکه چې ددوی د دعوی سره مخالف دي او چې کله د دریمې فرقې څخه سوال وشي چې دلمانځه فرضونه، سنتونه او مستحبات په قران او په حدیث او اجماع او په قیاس کې څومره دي؟ نو دا سوال صحیح دی، ځکه چې ددوی د دعوی سره موافق دی او د دوی دا فریضه ده چې په جواب کې قران یا حدیث یا اجماع او یا قیاس پیش کړي.

او که ددې دلې څخه سوال وشي چې صرف په قران کې دلمانځه څومره فرایض سنن او مستحبات دي؟ نو دا سوال غلط دی ځکه چې ددوی د دعوی څخه مخالف دي. همدارنګه که د اهل سنت والجماعت څخه دا سوال وشي چې صِرف په قران او حدیث کې د لمانځه څومره فرایض، سنن، او واجبات دي نو دا سوال هم غلط دی، ځکه چې ددوی د دعوی څخه مخالف دی، ځکه چې ددوی دلایل صرف قران او حدیث نه دي، بلکې ددوی دلایل څلور دي: قران، حدیث، اجماع او قیاس.

نو که یو پرویزي (اهل قُران) دا دعوی وکړي چې صرف قران کافي دی، نو دده نه که سوال وشي چې دلمانځه فرضونه او سنتونه او واجبات صرف قران کې وښایه او هغه هم صرف د قران ایتونه په جواب کې پیش کړل، نو دده دعوه صحیح ثابته شوه او که صرف د قران نه یې ثابت نه کړی شو، نو بیا دده دعوه غلطه ده او دروغ ده.

او که یو لامذهبه (اهل حدیث) دا دعوی وکړي چې صرف قران او حدیث کافي دي، نو دده څخه که سوال وشي چې دلمانځه فرضونه او سنتونه او واجبات صرف په قران او په حدیث کې وښایه او ده هم په جواب کې هره جزئي مسئله په قران او په حدیث کې صراحةً ثابته کړه، نو دده دعوه صحیح ثابته شوه او که صِرف د قران او د حدیث څخه یې ثابت نه کړی شوه، نو بیا دده دعوه غلطه او دروغ ده.

فلهذا: مونږ به د لمانځه په باره کې یو څو سوالونه ولیکو چې: په هر مسلمان باندې د ورځې پنځه وخته فرض دی. اهل سنت والجماعت ته درخواست دی چې: که د کوم اهل قران (پرویزي) سره مخ شي، نو دا راروان سوالونه

دي په داسې طريقه ترينه وکړي چې جواب صرف په قراني اياتونه ورکړي انشاءالله تعالی دده دعوه به دروغ ثابته شي او هيڅکله به ددې سوالونو جواب څخه د قران کريم څخه درنکړی شي.

او که دکوم اهلحديث سره مخ شي نو دا سوالونه دی په داسې طريقه ترينه وکړی چې هغه په جواب کې ورته یا قرانی ايت او يا حديث صحيحه صريحه غير معارضه پيش کري، انشاءالله تاسو به وګورئ چې څنګه صُم بُکم عُمی او لاجوابه پاتې کيږي؟ او دده دعمل بالحديث دعوی به داسې باطليږي لکه څرنګه چې د پرويزيانو دعوی د عمل بالقران باطله ده. د يو اُمتی قول هم ورسره مه منئ! ځکه چې د اُمتي خبره نه قران دی او نه حديث. بلکې تقليد دی او تقليدته دوی شرک وايي.

له دې څخه وروسته دې راميدان ته شي چې مونږ ورته دلمانځه هره مسئله په قران يا حديث يا اجماع او يا قياس ثابته کړو. د لمانځه څخه مخکې چې کوم کارونه ضروري دي، هغې ته مجتهدين امامان د لمانځه شرائط وايي. دفقهی څخه معلوميږي چې تعداد د شرائطو په اجماع د امت باندې ثابت دی. رسول الله ﷺ فرمائي چې په قيامت کې به د فرايضو حساب کيږي او که په دې کې کوم کمی شوی وي نو په نوافلو به پوره کيږي نو د فرايضو، واجباتو، سننو او مستحباتو پيژندل ضروري دي.

سوالات

(۱) ســـوال : پـه قـران او پـه حـديث کـې دلمانځـه څـومره شـرطونه ذکرشـوي دي؟ او کـوم کـوم دي؟ او همدارنګې د شرط جامع او مانع تعريف په قران يا په حديث کې وښايئ!

(۲) سوال: په قران او په حديث کې دلمانځه څومره ارکان ذکرشوي دي او کوم کوم دی؟ او د رُکن جامع او مانع تعريف قران او يا په حديث کې وښايئ!

(۳) سوال: په لمانځه کې واجبات څومره دي؟ او دواجب جامع او مانع تعريف په قران او په حديث کې وښايئ!

(٤) سوال: په لمانځه کې څومره شيان سنت دي؟ او کوم کوم دي؟ همدارنګې په قران يا په حديث کې دسنتو جامع او مانع تعريف څه دی؟

(۵) سوال: په لمانځه کې څومره مستحبات دي ؟ او کوم کوم دي ؟ او همدارنګې د مستحبو جامع او مانع تعريف په قران او په حديث کې وښايئ!

(٦) سوال: ستاسو په نيز په لمانځه کې څومره مباحات دي ؟ او کوم کوم دي ؟ او همدارنګې د مباح جامع او مانع تعريف په قران او په حديث کې وښايئ!

(٧) سوال: ستاسو په نيز د لمانځه مکروهات څومره دي ؟ او کوم کوم دي ؟ او د مکروه جامع او مانع تعريف څه دی ؟ هر جواب په قران او يا په حديث صحيحه، صريحه باندې را کړئ.

(٨) سوال : په قران او په حديث کې د مفسداتو د لمانځه تعداد څومره دي ؟ او کوم کوم دي ؟ او د فاسد تعريف څه دی ؟ په جواب کې ايت او يا حديث پيش کړئ !

(٩) سوال : د سهار لمونځ څو رکعته دي ؟ څو رکعته فرض او څو رکعته سنت دي ؟ په جواب کې صريح ايت يا صريح حديث پيش کړی چې رسول الله ﷺ صراحة ويلي وي چې دومره رکعته لمونځ دی او دومره په کې فرض او سنت دي د (فرض او سنت) لفظ صراحة وښائئ.

(١٠) سوال : د ماز يګر څو رکعته دي ؟ فرض دي که سنت ؟ په قران يا په حديث کې د فرض يا سنت لفظ د ماز يګر د لمانځه سره وښائی ؟

(١١) سوال : د ماښام څو رکعته دي ؟ څو فرض دي او څو سنت دي ؟ صراحة يې په حديث کې وښائی ؟ چې رسول الله ﷺ فرمايلي وي چې دومره رکعته دي او دغه رکعتونه پکې فرض دي او دغه پکې سنت دي.

(١٢) سوال: ستاسو په نيز د ماخوستن څو رکعته دي، د فرض، سنت او نفل تفصيل يې صراحة په آيت او يا په حديث کې وښائی.

(١٣) سوال: رسول الله ﷺ د فرضو او د نفلو او د سنتو او واجبو نيت په زړه کې کړی دی او که نه؟ که کړی يې وي څرنګه يې کړي دي ؟ تفصيل يې وښايئ.

(١٤) سوال : انحضرت ﷺ په زړه کې د سهار، د ماز يګر د ماښام، او د ماخوستن، د فرضو نيت څنګه کړی دی ؟

(۱۵) سـوال : يو اځې لمونځ کونکې به د مازيګر په لمانځه کې په زړه کې د کوم کوم شي نيت کوي ؟جواب د ايت او يا د حديث صحيح صريح غير معارض څخه پيش کړی .

(۱٦) سوال : مقتدي چې د مازيګر لمونځ په جماعت باندې اداکوي هغه ته رسول الله ﷺ په حديث کې د رکعتونو ،فرض وقت ، قبلې و غيره کوموکوموشيانو د نيت امر کړی دی؟ صحيح حديث وښايئ!

(۱۷) سوال : په زړه کې به نيت کله کوئ؟ د تکبير تحريمه څخه مخکې او که وروسته؟ او ترکومه پورې به دانيت باقي وي ؟ ترسلامه پورې او که ترکومه پورې ؟ د صحيح حديث څخه جواب راکړی .

(۱۸) سوال : تکبير تحريمه فرض دی که واجب دی او که سنت دی او که مستحب دی ؟تکبير تحريمه که قصداً پاتې شو څه حکم يې دی؟ او که سهوا پاتې شوه څه حکم يې دی ؟ حکم يې صراحةً په ايت يا په حديث کې وښائي .

(۱۹) سوال :ستاسو په نيز تکبير تحريمه د امام لپاره په اوچت اواز سنت ده او د مقتدي لپاره په پټه سنت ده دا حکم په حديث کې وښائي ؟

(۲۰) سوال : يواځې لمونځ کونکي ته تکبير تحريمه جهرا سنت ده او که سرا ؟ رسول الله ﷺ په دې باره کې څه فرمايلي دي؟ د تکبير سره د جهر او يا د سر لفظ د رسول الله ﷺ څخه ثابت کړئ .

(۲۱) سوال: د تکبير تحريمه سره رفع اليدين ته رسول الله ﷺ فرض ويلي دي او که سنت ؟

(۲۲) سوال : که چا د تکبير تحريمه سره رفع اليدين و نه کړل لمونځ يې باطل دی او که مکروه؟ رسول الله ﷺ څه فيصله کړی ده؟ د رسول الله ﷺ صريحي فيصله وښائي چې يا يې ورته باطل ويلي وي او يا مکروه

(۲۳) سوال : د تکبير تحريمه څخه وروسته تاسو لاسونه په سينه باندې ږدي نو دا فرض دي، که سنت دي او که واجب ؟ رسول الله ﷺ څه فيصله کړی ده؟ صحيح حديث وښائي چې د فرض يا سنت يا واجب لفظ د سينې سره يو ځای په کې وي .

(۲٤) سـوال : کوم سړی چې د نامه څخه لاندې لاسونه کيږدي د هغه لمونځ باطل دی او که مکروه ؟ صـريح حـديث وښـائي چـې رسـو الله ﷺ د باطـل يـا مکروه لفـظ ذکر کـړی وي ستاسـو اجتهادي فيصلې تـه اعتبار نشته ځکه چې په تاسو کې مجتهد نشته او نه اجتهاد منئ!

(۲۵) سـوال : دلاسونود ترلوڅخه وروسته دثناء ويل، ستاسو په نيزفرض دى اوكه واجب دى اوكه سنت دى ؟صريح حديث پيش كړئ !

(۲٦) سوال: دامام لپاره ثناء جهراسنت ده اوكه سرا ؟صحيح حديث پيش كړئ .

(۲۷) سوال: په كوم صحيح، صريح، غيرمعارض حديث كې دا حكم شته چې مقتديان دى ثناء سِراً وايي؟

(۲۸) سوال: په حديث كريمه كې دي چې درسول الله ﷺ يو مقتدي صحابي داستفتاح دعاء په اواچت اوازلوستله، رسول الله ﷺ ورته خوشخبري وركړه، چې دولسو فرشتوستادعاپورته كوله، غير مقلد مقتدي په دې حديث ولې عمل نه كوي؟ اوثناء ولې په اوچت اوازسره نه وائي ؟په[نسائى مترجم / ص ۳۵٦ /ج ۱/ ص ۳۰۰ اوپه مسلم اردو /ج ۲/ص ۳] كې د جهر ذكر دى .

(۲۹) سـوال : درسـول الله ﷺ څخـه دثنـاء په بـاره كې دولـس صيغې ثـابتي دي، نورسول الله ﷺ دټولو صيغودلوستلو اويادلو حكم كړى دى اوكه نه ديوى خاصي ثناء تعين خپله رسول الله ﷺ كړى دى؟ يعنې رسول الله ﷺ په كوم ځاى كې فرمايلي دي چې دافلانكې ثناء لولئ اوباقي يوولس مه لولئ !.

(۳۰) سوال : ددې دولسو ثناګانو لپاره دري طريقې دي، يو دا چې يوه هم ونه لولى، دوهم دا چې دولس واړه ولولى، دريم دا چې يوائې يوه پكې ولولي اويولس پريږدى، په حديث كې كومې طريقې ته بهتره ويلي شوي ده ؟ دامتي فيصله به نه پيش كوئ چې فلان عالم په فلان كتاب كې يوى ته قوي ويلي دي اونوروته يې ضعيف ويلي دي اويافلان عالم ويلي دي چې په ټولو عمل روا دى، ځكه امتي چې دافيصله كوي نوخامخا مجتهدبه وي اود مجتهد خبره منل خوتقليد دى اوتقليد خوستاسو په نزد شرک دى، نوصرف درسول الله ﷺ فيصله پيش كړئ .

(۳۱) سوال: د رسول الله ﷺ څخه خو دولس واړه ذكرونه ثابت دي، لكن د امر صيغه صرف د(سبحنک اللّٰهُمَّ الخ) په باره كې راغلى ده، نودنوروپه باره كې صيغه دامركوم ځاى كې راغلې ده ؟

(۳۲) سوال : درسول الله ﷺ څخه وروسته خلفاء رضى الله عنهم د(سبحنک اللّٰهُمَّ) څخه بغيرپه بلې كومې ثنا مواظبت كړى دى ؟په جواب كې صحيح، صريح، غيرمعارض حديث پيش كړئ!

(۳۳) سوال: که کوم سړی ثناء مونځ لوستله لمونځ یې صحیح دی او که باطل دی او که مکروه ؟ رسول الله ﷺ په څه شي تصریح کړی ده ؟ او همدارنګه که په قصد چاپریښود له څه حکم یې دی ؟ او که په سهوه ترینه پاتې شوه څه حکم یې دی ؟

(۳٤) سوال : که کوم سړي دثناء په ځای التحیات الخ ولولي نو لمونځ به دوباره کوي؟ او که سجده سهوه به کوي؟ رسول الله ﷺ څه فیصله کړې ده ؟

(۳۵) سوال : په کوم صحیح، صریح، غیرمعارض حدیث کې صراحةً راغلي دي چې رسول الله ﷺ دثناء پسې متصلا (اعوذبالله من الشیطن الرجیم) لوستلې ده؟ .

(۳٦) سوال : اعوذبالله لوستل په لمانځه کې فرض دی، که واجب دی او که سنت دی؟ رسول الله ﷺ په څه شي تصریح کړی ده؟

(۳۷) سوال : رسول الله ﷺ صحابه وورضی الله عنهم ته اعوذبالله دلمانځه څخه مخکې ورخودلې وه او که دلمانځه په مینځ کې یې درسول الله ﷺ څخه اوریدلې وه ؟

(۳۸) سوال : اعوذبالله الخ په لمانځه کې جهرا سنت ده او که سرا ؟ صریح حدیث پیش کړئ!

(۳۹) سوال : ایا رسول الله ﷺ په دوهم، په دریم او په څلورم رکعت کې د اعوذبالله دلوستلو څخه منع کړې ده؟ د (اذاقرات القران فاستعذبالله) څخه څه شی ثابتیږي ؟

(٤۰) سوال : عبدالله بن زبیر ﷺ جماعت باندې لمونځ ورکولو او جهرا یې اعوذبالله ولوستله، دعبدالله بن زبیر ﷺ او دده دمقتدیانو دالمونځ صحیح دی او که مکروه؟ په حدیثو کې صراحةً څرنګه فیصله شوی ده ؟

(٤۱) سوال : بعضې غیرمقلدین دجماعت په وخت کې لیدل کیږي چې ددوی امام بسم الله الرحمن الرحیم په اوچت اواز (جهرا) لولي او مقتدیان یې په پټه (سِراً) لولي، نو ایا په کوم صحیح حدیث کې دا فرق موجود دی، چې دامام لپاره بسم الله الرحمن الرحیم جهراً سنت ده او دمقتدي لپاره سِراً سُنت ده ؟

(٤۲) سوال: رسول الله ﷺ او خلفاءراشدینو په جهري بسم الله مواظبت کړی دی او که په سري بسم الله ؟

(٤۳) سوال : عبدالله بن عباس ﷺ بسم الله بالجهر ته د ځنګلیانو فعل ویلی دی (مصنف ابن ابی شیبه ج ۱ص ٤۱۱) نو دده دا فیصله صحیح ده او که غلطه؟ په جواب کې ایت یا حدیث پیش کړئ !

(٤٤) سـوال : حافظ زیلعی په نصب الرایه او علامه ابن تیمیه په فتاوی کې فرمائي چې کله امام دارقطني د جهر د بسم الله روایات راجمع کړل او یوه رساله یې ولیکله نو بعضې مالکیه ورته راغلل او قسم یې ورته ورکړو چې په دې کې صحیح احادیث شته او که نه ؟ نو امام دارقطني اعتراف وکړو چې : (کل ماروي عـن النبي ﷺ في الجهر بالتسمیة فلیس بصحیح). [ج ۱ص ۳۵۸، وص ۳۵۹].

یعنې د جهر د بسم الله ټول احادیث ضعیفه دي، نو د امام دارقطني ، امام ابن تیمیه او د حافظ زیلعی دا فیصله صحیح ده او که غلطه ؟ په صحیح حدیث جواب راکړئ!

(٤٥) سوال : په بخاری او په مسلم شریف کې د جهر د بسم الله یو روایت هم نشته، نو که د جهر په باره کې صحیح حدیث وي، امام بخاری رحمه الله او امام مسلم رحمه الله ولې نه ذکر کاوه؟ حالانکه امام بخاری رحمه الله په احنافو باندې په اعتراض کولو کې ډیره دلچسپي لري.

(٤٦) سوال : په لمانځه کې قیام فرض دی ځکه چې الله ﷻ امر کړی دی چې (قوموا لله قانتین)

همدارنګې رکوع او سجده فرض ده، ځکه چې الله ﷻ امر کړی دی چې (وارکعوا واسجدوا....) نو چې سورة فاتحې ته تاسو فرض وائي، نو الله ﷻ په کوم ځای کې د سورة فاتحې د لوستلو امر کړی دی ؟

(٤٧) سوال : د قران کریم په کوم ایت کې راغلي دي چې د امام پسې د سورة فاتحې لوستل فرض دی او د باقي یو سلو دیارلسو سورتونو لوستل منع او حرام دي ؟.

(٤٨) سوال: د بخاری او د مسلم په کوم حدیث کې صراحة راغلي دي، چې د امام پسې د سورة فاتحې لوستل فرض دي او د باقي قران لوستل منع او حرام دي او کوم مقتدي چې سورة فاتحه ونه لولي لمونځ یې باطل او حرام دی ؟

(٤٩) سوال : رسول الله ﷺ چې د خپلې مبارکې زندګی اخري لمونځ په ابوبکر صدیق رضی الله عنه پسې وکړو، نو ایا رسول الله ﷺ په ابوبکر صدیق رضی الله عنه پسې سورة فاتحه لوستلې وه او که نه ؟

(٥٠) سوال : الله ﷻ فرمائي : (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوْا لَه وَأَنْصِتُوْا) الایه او کله چې ولوستلې شي قران نو غوږ کیږدئ تاسې هغه ته او چپ اوسئ تاسې، لپاره د دې چې رحم درباندې وشي، د دې تشریح صحابه وو داسې کړې ده.

حاصله: چې داايت دلمانځه په باره کې نازل شوی دی او دامام او مقتدي وظيفه يې جدا کړې ده پداسې طريقه چې: په دی ايت کې دامام وظيفه. (قرات کول دي) او دمقتدي وظيفه: (چپ و دريدل دي)

يعني مقتدي به دامام پسې الحمدلله او بل سورة نه لولي داتشريح لاندې صحابه وو او تابعينو (رضوان الله تعالى عليهم) کړې ده:

(۱) عبدالله بن مسعود ﷺ: (تفسيرابن جرير، ج ۹ص ۱۰۳).

(۲) عبدالله بن عباس ﷺ: (تفسيرابن كثير، ج ۲ص ۲۸) (تفسيرابن جرير، ج ۹ص ۱۰۳) (تفسيرروح المعانى، ج ۹ ص ۱۵۰) (كتاب القرات ص ۸۸)

(۳) حضرت مقدادبن اسود ﷺ: (تفسيرمظهرى، ج ۳ص ۵۰۷)

(٤) امام مجاهدرحمه الله: (تفسيرابن جرير، ج ۹ ص ۱۰۳) (تفسيرابن كثير، ج ۲ص ۲۸۱) (كتاب القرائت، ص ۱۰)

(۵) حضرت سعيدبن المسيب رحمه الله: (تفسيرابن جرير، ج ۹ص ۱۰۳) (كتاب القرائت، ص ۱۹)

(٦) حضرت سعيدبن جبير ﷺ: (تفسيرابن جرير، ج ۹ ص ۱۰۳) (تفسيرابن كثير، ج ۲ص ۲۸۱) (كتاب القرائت، ص ۹۱)

(۷) حضرت حسن بصري رحمه الله:

(۹،۸) حضرت عبيدبن عمير او حضرت عطاء بن ابى رباح رحمهم الله: (تفسيرابن جرير، ج ۹ص ۱۰۳)

(۱۰- ۱٦) حضرت ضحاک، ابراهيم نخعى قتادة، شعبى، سدى، عبدالرحمن بن زيدبن اسلم رحمهم الله تعالى. (تفسيرابن كثير، ج ۲ص ۲۸۱)

(۱۷) حضرت امام احمدبن حنبل رحمه الله: (مغنى ابن قدامه ص ٦۰۵ ج ۱) و (فتاوى ابن تيميه، ج ۲ص ۱۲۸)

(۱۸) جمهورصحابه تابعين اوتبع تابعين رضى الله عنهم: (فتاوى كبرى لابن تيميه، ج ۲ص ۱٦۸).

(۱۹) اوهمدامختاره ده دصاحب د (۱ تفسيركشاف (ج ۱ص ۲۳) (۲ تفسيرمظهرى (ج ۳ص ۵۰۷) (۳ تفسير بيضاوى (ص ۳۰۸ /٤ تفسيرروح المعانى / ج ۹ ص ۱۵۱/ ۵ معالم التنزيل / ۲۷۲/٦ مغنى ابن قدامه، ج ۱ص ۷/٦۰۵ ابوالسعود/ج٤ص ۵۰۳ /۸ /فتاوى الكبرى لابن تيميه/ج ۲ص ۱٦۸) وغيره ده.

نو ددې ايت لپاره ددومره صحابه وو او تابعينو او تبع تابعينو او مفسرينو دا تشريح صحيح ده او که غلطه ده ؟ په جواب کې صحيح حديث پيش کړي .

(۵۱) سوال : په کوم صحيح حديث کې راغلي دي چې مذکور ايت کريمه د کافرانو په باره کې نازل شوي دي مسلمان دی ورباندې عمل نکوي ؟.

(۵۲) سوال: غيرمقلدين وائي چې دا ايت کريمه د خطبې په باره کې نازل شوی دی .حالانکې دا ايت کريمه مکی دی، نو په کوم صحيح حديث کې راغلي دي چې په مکه کې ددې ايت د نزول په وخت کې د جمعې دلمانځه خطبه لوستل کيده ؟

(۵۳) سوال : کوم مقتدي چې د امام سره په رکوع کې شريک شي هغه نه خپله فاتحه لوستلي وي او نه يې دامام څخه اوريدلي وي، نو ايا رسول الله ﷺ دغه ته ددې رکعت دراګرزلو حکم کړی دی ؟

(۵٤) سوال : مقتدي چې د امام سره په رکوع کې شريک شي نو ستاسو په نيزخو دده څخه فرض پاتې شو (قرائت خلف الامام) نو رسول الله ﷺ خپله ددې مقتدي په باره کې څه فيصله کړی ده؟

(۵۵) سوال : رسول الله ﷺ په يو ځای کې فرمائي چې د الحمد لله څخه بغير لمونځ نه کيږي (لاصلوة الابفاتحة الکتاب) په بل ځای کې فرمائي چې د خطبې څخه بغير د جمعې لمونځ نه کيږي (لا جمعة الا بخطبة).
نو په دويم حديث کې خو ټول امت ستاسو په شمول دا وائي چې هرسړی دی ځانته ځانته خطبه نه لولي، بلکې د خطيب خطبه د ټولو مقتديانو لپاره کافي ده برابره خبره ده چې هغه د خطيب اوازاوري او که نه يې اوري، او برابره خبره ده چې د خطبې دلوستلو په وخت کې موجود وي او که د خطبې د ختميدلو څخه وروسته راغلي وي، نو خطيب چې خطبه ولوستله، د ټولو مقتديانو له طرفه اداء شوه، مقتدي دی يې ځانته ځانته نه لولي نو په اول حديث کې هم همدا حکم دی چې هرسړی دی ځانته ځانته الحمد لله نه وائي ، بلکې د امام الحمد لله د ټولو مقتديانو لپاره کافي ده، برابره خبره ده چې هغه د امام اوازاوري او که نه يې اوري ،د الحمد لله دلوستلو په وخت کې موجود وي او که وروسته راغلي وي او په رکوع کې شريک شوي وي .

نو سوال دا دی : چې په اول حديث کې تاسو د امام فاتحه د مقتديانو لپاره کافي نه ګڼئ! او په دوهم حديث کې د امام خطبه د مقتديانو لپاره کافي ګڼئ! حالانکې عربی الفاظ ددواړو حديثونو يو شی دی ؟ نو دا فرق

رسول الله ﷺ په کوم ځای کې کړی دی ؟ صحیح حدیث پیش کړئ ؟ چې رسول الله ﷺ فرمایلي وي چې د (لا خطبة) او د (لاصلوة) په منځ کې یې فرق کړی وي ؟

(٥٦) ســــوال : پـه یو شپه او ورځ کـې اولـس (۱۷) رکعتـه لمـونځ فـرض دی غیرمقلـدین پـه شپږ ورکعتونو کې د امام پسې په اوچت اوازباندې امین وائي او په یولسو رکعتونو کې د امام پسې په پټه امین وائي، نو یو صحیح، صریح، غیرمعارض حدیث داسې پیش کړئ چې رسول الله ﷺ په شپږ ورکعتونو کې د امام پسې جهراامین ته سنت ویلي وي او په یولسو رکعتونو کې یې د امام پسې سرا امین ته سنت ویلي وي .

(٥٧) سـوال : یـو صحیح، صریح، غیرمعـارض حدیث پیش کړئ، چې پـه پـوره درویشت کالـه دوره د نبوت کې د رسول الله ﷺ کوم صحابی صرف یوه ورځ د رسول الله ﷺ پسې په شپږ ورکعتونو کې جهرا (په اوچت اواز) امـین ویلـي وي او پـه یولسـو رکعتونو کې یـې سـرا (په پټـه) امـین ویلـي وي، یعنـې د ټولو اولسو رکعتونو حکم حدیث کې وښائی ؟

(٥٨) سوال : یو صحیح، صریح، غیرمعارض حدیث پیش کړئ چې په هغې کې صراحة راغلې وي، چې په پوره دیرش کاله دوره د خلافت راشده کې په زرګونو صحابه وو کې صرف یو صحابی صرف یوه ورځ په شپږ ورکعتونو کې جهراامین ویلي وي او په یو ولسو رکعتونو کې یې سرا امین ویلي وي. یعنې یوائې د شپږ ورکعتونو حال مه بیانوئ، بلکې دیولسو نورو رکعتونو حکم هم صراحة په حدیث کې وښائي .

(٥٩) سوال : صرف یو صحیح، صرُیح، غیرمعارض حدیث پیش کړی چې رسول الله ﷺ فرمایلي وي، چې د امام لپاره همیشه په شپږ ورکعتونو کې امین جهرا سنت دی او په یولسو رکعتونو کې سرا سنت دی ؟

(٦٠) سوال : یو صحیح، صریح، غیرمعـارض حدیث پیش کړئ چې کوم خلیفة راشد د خپل امامت په دوران کې صرف یوه ورځ په شپږ ورکعتونو کې امین جهرا ویلی وي او پـه یو ولسـو رکعتونو کې یې سِراً ویلی وي؟

(٦١) سوال : یو صحیح، صریح، غیرمعـارض حدیث پیش کړی چې کله اهلحدیث مقتدي چې قرائت خلف الامام کوي، پـه جماعت کې پـه داسې حال کې شریک شي، چې امـام ولا الضـالین تـه رسیدلي وي نو ایا د دې مقتدي لپاره دوه ځلې امین سنت دی یو ځلې د امام سره په اوچت اواز د خپلې فاتحې څخه مخکې

اودوهم ځلي خفية دخپلي فاتحې په اخرکي ؟اوکه صرف دامام سره دخپلې فاتحې څخه مخکې ؟اوکه صرف دخپلې فاتحې په اخرکي ؟.

(٦٢) سوال : يو صريح، حديث پيش کړی چې دمقتدي څخه چې کوم رکعتونه تيرشوي وي اودامام دسلام څخه وروسته يې کوي دهغه لپاره امين خفية سنت دی .

(٦٣) سوال :دغيرمقلدينو مشهورمناظرمستري نورحسين په خپله رساله .(امين بالجهر) ص ١٨ کې ليکي چې عبدالله بن عمرﷺ هميشه امين بالجهرکولواونوروته به يې هم امرکولوپه امين بالجهرباندی . (اوحواله يې په بخاری ورکړې ده (جلداول ص ١٠٨) حالانکې داباطل دروغ دي، د بخاري په دې روايت کې دجهرلفظ بالکل نشته، نودغيرمقلدينو څخه سوال کووچې تاسوخوخپلې هری خبری ته دقران اوحديث خبره وائي نورسول اللهﷺ په کوم ځای کې په دومره دروغواوتحريفونوامرکړی دی ؟

(٦٤) ســوال:صحابه وو اوتابعينورضوان الله عنهم چې کله داملکونه فتحه کړل اودی خلکوته يې لمونځ وروښودلو، نو امين بالجهريې ورښودلی و او که امين بالخفيه يې ورښودلی و ؟.

(٦٥) ســوال :په هندوستان باندې دانګريزانودتسلط نه مخکې په دی ملکونوکې دولس سوه کاله مسلمانانولمونځ کولو نو کوم يوپکې امين بالجهرويلی دي ؟

(٦٦) سوال: دغيرمقلدينو(وهابيانو) مشهورمؤرخ امام خان نوشهری ليکلي دی چې (مولناشافخراله ابادی اول ځلي دډهلي په جامع مسجدکې امين بالجهروويلو اودتقليدبکارت يې مات کړو)) نقوش ابوالوفا ص ۳۴)اودادانګريزانو،دوره وه، نوستاسو امين دده په تقليدکې امين بالجهر شو اوکه امين بالشر؟.

دوهـم امـين بـالجهردانګريزانويو ملازم حـافظ محمديوسـف پنشـز(انګريـزی مـلازم)وويلـو (نقـوش ابوالوفا ص ۴۲: اودده څخه وروسته پدی مسئله کې جګړې شروع شوې، نواياداامين بـالجهردی اوکه امين بالشر؟ اودغه دامين بالشرلوستونکی ملازم بيادقاديانيت په حال کې مړشو .(اشاعت السنة ص ۱۱۴ ،ج ۲۱)

دامـين بالجهرپـه مسئله کې اولـه چيلنج بـازي اواشتهاربازي مولـوی محمدحـسين بټـالوي شـروع کـړه، محمدحـسين بټـالوي دمـرزاغلام احمـدقادياني سـره ډيرامـدادکړی وواودهغـه څخـه يـې ډيـره دُعاخـستې وه.(اخباراهلحديث امرتسر ص ۹ کالم ۱ يوديرشم جنوری ،۱۹۰۸)

بيا نورد فتنې بازارپه کې مولوی ثناء الله گرم کړو، هغه مولوی ثناء الله چې په خپله فتاوی کې يې ليکلي دي چې(زما مذهب او عمل دا دی چې د هر کلمه گوي پسې لمونځ جايزدی، شيعه وي او که قاديانی) (کافر) .(اخبار اهلحديث ص۶ _ ۶۱۹۱۵)۱۲اپريل)

دهغه څخه وروسته ورباندې عبدالله روپړي زورنه ووهل، هغه عبدالله روپړي چې دده په باره کې مياشرف الدين (وهابی) ليکی چې (هغه لاعلم ،حاسد ،خودغرضه،کافرگر او د صراط مستقيم نه منحرف و)

(۶۷) سوال : همدغه مشهور غير مقلد مناظر عبدالله روپړي کتاب ليکلي دی، په نامه دد (اهلحديث کې امتيازی مسائل)

ددې کتاب په شپږ او يايمه صفحه کې يې ليکلي دي چې دابو هريرة ﷺ څخه روايت دی چې کله رسول الله ﷺ (غير المغضوب عليهم ولا الضالين)ولوستلو ، نو ورپسې يې امين وويلو تردې چې داول صف صحابه وواريدلو (رواه ابوداود وابن ماجه). او ابن ماجه ويلي دي چې رسول الله ﷺ چې کله سورة فاتحه ختمه کړه نو امين يې وويلو تردې چې مخکې صف واوريدلو بيا مسجد کې کړنگار جوړ شو ،صاحب دنيل الاوطار ليکلي ،ي چې دا حديث دارقطني هم روايت کړی دی او اسنادته يې صحيح ويلی دی ،اوحاکم هم روايت کړی دی، او دبخاری او دمسلم په شرط يې ورته صحيح ويلي دي او بيهقي هم روايت کړی دی او حسن يې ورته ويلی دی.

دشوکاني او عبدالله روپړي فريبونه

(۱) دابن ماجه په دې حديث کې داالفاظ هم شته چې (فترک الناس التامين) يعنې ټولو خلکو امين پريښودلو ، دا لفظ نه رانقلوي ، نو دا کتمان سبيل اليهود دی او که نه ؟

(۲) ددې حديث يو روای بشيربن رافع نهايت ضعيف دی (ميزان الاعتدال ،ج ا ص ۱۴۷) دده ضعف نه بيانوي، نو دا کتمان سبيل اليهود دی او که نه ؟

(۳) ددې حديث يو راوی (ابن عم ابی هريرة ﷺ) مجهول دی دوی دا خبره پټوی، نو دا کتمان سبيل اليهود دی او که نه ؟

(۴) په دارقطنی کې دمسجد د کړنگهار حديث بالکل نه شته ،نو سند ته به يې څرنگه صحيح ويلي وي ؟.

(۵) په مستدرک حاکم کې هم نشته، نو څرنگه به يې داويلي وي چې دادبخاری او د مسلم په شرط صحيح دی؟

(٦) په بهیقی کې هم دا حدیث نشته، نو په یو حدیث کې درې دروغ او درې دوهکې قران دی او که حدیث؟

(٦٨) سوال : غیرمقلدین دا مین بالجهر لپاره یو روایت د وائل بن حجر ؓ پیش کوي، دابوداود شریف څخه. په دې روایت کې سره د دې چې ضعیف دی، ځکه چې یو روای یې سفیان دغیرمقلدینو په نیز مدلس دی ،بل علاء بن صالح شیعه دي بل محمد بن کثیر ضعیف دی ،او د دې څخه وروسته خپله وائل بن حجر ؓ وضاحت کوي چې دا امین یې په ټول عمر کې درې ځلې وویلو مجمع الزوایـد ،ج ۲ص ۸۷ او ځکه چې (ما اراه الایعلمنا) یعني دادرې ځله امین صرف د لمانځه د ښودلو لپاره و، لکه د ماشومانو د تعلیم لپاره چې استاذ په جهر لمونځ کوي .التعلیق الحسن ،ج ۱ص ۹۲) کتاب الکنی والاسماء ص۱۹٦ ج ۱ نو دوائل بن حجر ؓ دا فیصله صحیح ده او که غلطه ده ؟ په جواب کې صحیح حدیث پیش کړئ .

(٦٩) سوال: غیرمقلدین بل دلیل دا مین بالجهر لپاره حدیث دام الحصین ؓ پیش کوي. حالانکې د دې حدیث په سند کې نضربن شمیل متعصب دی ،هارون الاعور غالي شیعه دی ،اسماعیل بن مسلم ضعیف دی ،ابن ام الحصین مجهول دی (تهذیب التهذیب ،ج ۱ص ۳۲۲) نو غیرمقلدین د دې حدیث صحت د قران او حدیث څخه څرنګه ثابتوي ؟

(۷۰) سوال : رسول الله ﷺ چې د خپلې مبارکې زندګي اخري لمونځ د حضرت ابوبکرصدیق ؓ پسې وکړو په هغې کې یې امین جهرا ویلی وو اکه سرا ؟.

(۷۱) سوال : که امام د ظهر او یا د عصر په لمانځه کې فاتحه او سورت په اوچت اواز ولوستلو، لمونځ یې فاسد دی او که مکروه ؟.

(۷۲) سوال : که امام د مغرب ،د عشاء ،او د فجر په لمونځونو کې فاتحه او سورة سرا ولوستلو لمونځ یې فاسد دی که مکروه؟

(۷۳) سوال : که یو سړی اول قل هو الله احد او بیا فاتحه ولوستله نو سجده سهوه پرې واجبیږي او که نه؟.

(۷٤) سوال : د سورة فاتحې څخه بعد سورة لوستل فرض دي او که واجب دي او که سنت ؟صراحة یې په حدیث کې وښائي .

(۷۵) سوال :د قرائت تعریف په قران او په حدیث کې څرنګه شوی دی؟ او همدارنګې د جهر او د سِر تعریف څرنګه شوی دی؟

(۷٦) سـوال : پـه خلافـت راشـده ،خلافـت أمـوی ، خـلاف عباسـی ،خـوارزمي ،سلجوقی اوترکی، خلافتونو کې په مسجدنبوی کې امین بالجهر لوستل کیده او که امین بالسر؟

(۷۷) سوال :د سهار په سنتونو کې قرائت جهراً سنت دی او که سِراً ؟ صحیح صریح حدیث پیش کړئ !

(۷۸) سوال : دسهار فرض چې یو اځې کوي نو قرائت جهرا سنت دی او که سرا ؟صریح حکم د رسول الله ﷺ پیش کړئ.

(۷۹) سـوال: د رسول الله ﷺ څخه په بعضې وختونو کې د بعضې خاصو سورتونو لوستل ثابت دي، نو ایا دغې سورتونو لوستل سنت دی او که ندی ؟او که چا دې سورتونو څخه علاوه بل سورة ولوستلو لمونځ یې خلاف سنت دی او که نه دی؟ په جواب کې صحیح او صریح حدیث پیش کړئ .

(۸۰) سوال : په لمانځه کې په امام باندې درې سکتات :یوه د فاتحې څخه مخکې، یوه د فاتحې څخه وروسته ،اویوه د سورة څخه بعد واجب ده او که نه ده؟ او کوم امام چې دا سکتات ونکړي د هغه پسې لمونځ خلاف سنت دی او که نه دی ؟.

(۸۱) سوال : رکوع ته د تللو څخه مخکې رفع الیدین سنت مؤکد دی ؟ او که سنت غیر مؤکد ؟ په حدیث کې یې څه حکم دی؟

(۸۲) سوال : کوم سړی چې رفع الیدین ونه کړي لمونځ یې وشو او که نه؟ په صریح حدیث کې یې حکم بیان کړی چې رسول الله ﷺ ویلي وي چې یاشوی دی اویاندی شوی .

(۸۳) سوال: غیرمقلدین وایي چې د عشره مبشره وو څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ د خپل مبارک عمر تر پایه پورې رفع الیدین کړی دی. نو د عشره مبشره وو دا روایتونه په صحیح سند د توثیق د روایتونو سره پیش کړئ !

(۸٤) سـوال : غیرمقلدین وائي چې د رفع الیدین لپاره څلور سوه احادیث او اثار دي د دې څلور سوه صحابه وونو مونه څه دی ؟

(۸۵) سوال : یو صحیح، صریح، غیرمعارض حدیث پیش کړی چې په هغې کې راغلي دي چې د امام لپاره رکوع ته د تللو په وخت کې الله اکبر په اوچت اواز سُنت دی او د مقتدي لپاره په پټه ویل سنت دي .

(۸٦) سوال : يو حديث صحيح صريحه غير معارضه پيش کړی چې په هغې کې صراحةً راغلي وي چې په رکوع کې سبحان ربی العظيم سراً ويل سُنت دي

(۸۷) سوال : د رسول الله ﷺ څخه په رکوع کې او ه قسمه تسبيحات روايت شوي دي، په دوی کې يې مواظبت په کوم يو کړی دی؟ صريح حديث پيش کړئ !

(۸۸) سوال: ايا رسول الله ﷺ د (فسبح باسم ربک العظيم) د نزول څخه وروسته کومه تسبيح ويلې ده؟ ايا د سبحان ربی العظيم او سبحان ربی الاعلی څخه بغيرې بله کومه تسبيح ويلی ده ؟

(۸۹) سوال: که کوم سړی سهواً په رکوع کې سبحان ربی الاعلی ووايي سجده سهوه ورباندې لازميږي اوکه نه ؟

(۹۰) سوال: که کوم سړی په رکوع کې په اوچت اواز باندې سبحان ربی العظيم ووائي لمونځ يې باطل دی که مکروه ؟

(۹۱) سوال : د رکوع څخه وروسته په قومه کې د لاسونو ترل سنت دي اوکه زوړندنيول ؟ صحيح صريح حديث پيش کړئ !

(۹۲) سوال : يو صحيح حديث پيش کړئ چې په هغې کې راغلي وي چې د مقتدي لپاره د رکوع څخه وروسته د قومې ذکر سِراً سُنت دی !

(۹۳) ســوال: يو صحيح، صريح حديث پيش کړئ چې د منفرد لپاره د رکوع څخه وروسته د قومې ذکر سرا سنت دی ؟

(۹٤) سوال: که کوم منفرد يا مقتدي د قومې ذکر جهراً ولولي، لمونځ يې مکروه دی که باطل دی اوکه صحيح ؟

(۹۵) سوال: که کوم لمونځ کونکی په رکوع يا په قومه کې هيڅ ونه لولي لمونځ يې باطل دی اوکه مکروه ؟ صحيح صريح حديث پيش کړئ.

(۹٦) سوال: په وِترو کې د دُعا په شان لاسونه پورته کول او قنوت لوستل، بيا يې په مخ کش کول او سجدې ته تلل، په کوم حديث کې دي ؟

(۹۷) سوال: يو صحيح، صريح غير معارض حديث پيش کړئ چې په هغې کې صراحةً راغلي وي چې سجدې ته د تللو په وخت کې الله اکبر ويل د امام لپاره جهراً او د مقتدي لپاره سراً سنت دي.

(۹۸) سوال: يو صحيح، صريح غير معارض حديث پيش کړئ چې په هغې کې صراحةً راغلي وي چې سجدې ته د تللو او د سجدې څخه د پورته کېدلو لپاره رفع اليدين ته يې ممنوع او حرام ويلي وي.

(۹۹) سوال: يو صحيح، صريح غير معارض حديث پيش کړئ، چې د سجدې تسبيحاتو ته يې سراً سنت ويلي وي.

(۱۰۰) سوال: يو حديث پيش کړئ چې د سجدې تسبيحاتو ته يې جهراً باطل يا مکروه ويلي وي

(۱۰۱) سوال: د دواړو سجدو په مينځ کې دعا جهراً سنت ده او که سراً؟ صحيح او صريح حديث پيش کړئ!

(۱۰۲) سوال: يو صحيح، صريح غير معارض حديث پيش کړئ چې دې دعا ته يې فرض يا سُنت يا واجب او يا نفل ويلي وي!

(۱۰۳) سوال: يو صحيح، صريح غير معارض حديث پيش کړئ چې د دې دعا ترک ته يې باطل، يا مکروه، يا حرام ويلي وي؟

(۱۰٤) سوال: يو صحيح، صريح غير معارض حديث پيش کړئ چې د دې دعا په ترک باندې يې د سجده سهوی د لزوم يا د عدم لزوم حکم کړی وي.

(۱۰۵) سوال: ايا په کوم صحيح، صريح حديث کې شته، چې د دواړو سجدو په مينځ کې په ګوته باندې اشاره کول منع او حرام دي؟

(۱۰٦) سوال: د مسند احمد په يو حديث کې د دې اشارې ذکر دی نو غير مقلدين ولې ورته د خپل عادت مطابق سنت نه وائي؟ او ولې ور باندې عمل نه کوي؟

(۱۰۷) سوال: ايا په کوم صحيح، صريح حديث کې شته چې جلسه د استراحة سنت مؤکده ده؟

(۱۰۸) سوال: ايا په کوم صحيح، صريح حديث کې دا فيصله شوې ده چې د جلسې د استراحت د کولو حديث قوي دی او د نه کولو حديث ضعيفه دی؟

(۱۰۹) سوال : امام شعبي رحمه الله چې د سوونو صحابه وو سره يې ملاقات شوى دى؛ فرمائي چې حضرت عمر ﷺ او حضرت علي ﷺ جلسه د استراحت نه كوله. (ابن ابى شيبه ،ج ۱ص ۳۹۴ نصب الرايه ج ۱ص ۳۸۹). نو ايا دې خلفا راشيدينو لمونځ دسنتو څخه مخالف وو؟.

(۱۱۰) سوال : حضرت نعمان بن عياش رحمه الله فرمائي چې ما ډير صحابه ليدلي چې جلسه د استراحت يې نه كوله. (ابن ابى شيبه/ج ۱/ص ۳۹۴)

سوال : نو ايا دى ټولو صحابه وو خلاف سنت لمونځ كولو؟

(۱۱۱) سوال : حضرت ابو قلابه رحمه الله فرمائي چې ما د بودا عمرو بن سلمه رحمه الله څخه بغير بل هيڅ څوک په جلسه د استراحت ندى ليدلي. (بخارى ،ج ۱ص ۱۱۳)

نو ايا ددې ټولو صحابه وو ، تابعينو او تبع تابعينو لمونځ د سنتو څخه مخالف وو؟

(۱۱۲) سوال : ايا په كوم صحيح، صريح غير معارض حديث كې شته چې دوهم ركعت ته د پورته كيدلو په وقت كې دامام لپاره جهراً الله اكبر سنت دى او د مقتدي او د منفرد لپاره سراً سنت دى؟

(۱۱۳) سوال : په كوم صحيح، صريح، غير معارض حديث كې راغلي دي چې دوهم ركعت ته د پورته كيدلو په وقت كې رفع اليدين كول منع او حرام دي؟

(۱۱٤) سوال : په كوم حديث صحيحه صريحه كې شته چې په دوهم ركعت كې د ثناء لوستل منع او حرام دي او كه چا ولوستله لمونځ يې باطل دي او يا مكروه دى؟

(۱۱۵) سوال : ددوهم ركعت څخه وروستنۍ قعده فرض ده كه واجب ده او كه سنت ده او كه نفل؟ صريح حديث پيش كړئ؟

(۱۱٦) سوال : په دې قعده كې تشهد لوستل فرض دي او كه واجب دي او كه سنت دي او كه نفل؟ رسول الله ﷺ ورته څه ويلي دي؟

(۱۱۷) سوال : كه يو سړى په قعده كې سهوه شي او د التحيات پرځاى الحمدلله ووائي لمونځ يې باطل دى او كه مكروه؟

(۱۱۸) سوال : كه څوک تشهد په اوچت اواز ولولي لمونځ يې باطل دى او كه مكروه؟

(۱۱۹) سوال : دريم ركعت ته دپاڅيدلو په وقت كې دامام لپاره الله اكبر جهراً سنت دى او دمقتدي او د منفرد لپاره سِراً سنت دي، يو صحيح، صريح، غير معارض حديث په دليل كې پيش كړئ!

(۱۲۰) سوال : كه يو سړى دريم ركعت ته دپورته كيدو په وخت كې رفع اليدين ونكړي، نو دده لمونځ باطل دى او كه مكروه ؟صحيح صريح حديث پيش كړئ

(۱۲۱) سوال : ددريم ركعت په شروع كې كه څوک ثناء ولولي لمونځ يې باطل دى او كه مكروه ؟

(۱۲۲) سوال : حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ ددريم او څلورم ركعت په اول كې فاتحه او سورة نه لوستل (رواه احمد) نو دده لمونځ باطل وو كه مكروه ؟

(۱۲۳) سوال : حضرت علی ﷺ فرمائي چې په اولو دوو ركعتونو كې قران لوله او په وروسته دوو ركعتونو كې تسبيح لوله مصنف ابن ابی شيبه ج۱ ص۴۰۹ مصنف عبدالرزاق ج ۲ص ۱۰۱ داسې لمونځ صحيح دى او كه فاسد ؟

(۱۲٤) سوال: دفرضو په دريم او په څلورم ركعت كې دفاتحې سره دسورت په يوځاى كولو لمونځ باطليږي او كه نه باطليږي ؟

(۱۲۵) سوال :دسنتو او دنوافلو په دريم او څلورم ركعت كې دفاتحې سره دسورة يوځاى كول جايز دي او كه نه دي جايز ؟صريح حديث پيش كړئ !

(۱۲٦) سوال : دڅلورم ركعت په شروع كې رفع اليدين جايز دى او كه ممنوع دى، كه ممنوع ورته وائي نو دممنوع والي لپاره يې صريح حديث پيش كړئ ؟

(۱۲۷) سوال: اخره قعده فرض ده او كه واجب ده او كه سنت ده او كه نفل ؟صريح حديث پيش كړئ چې رسول الله ﷺ ورته دفرض يا سنت يا واجب يا نفل لفظ ذكر كړى وي ؟

(۱۲۸) سوال : كه دڅلورم ركعت څخه وروسته قعده ترينه هيره شوه او پنځم ركعت ته پاڅيدلو، بيا په ولاړه وريادشو چې قعده ترينه پاتې ده، نو بيرته به كيني او كه نه سجده سهوه پرې واجبه ده كه لمونځ يې باطل دى ؟ رسول الله ﷺ په دى باره كې څه ويلي دي ؟

(۱۲۹) سوال : د څلورم رکعت څخه وروسته يې قعده وکړه او بيا پنځم رکعت ته ودريدو، په پنځم رکعت کې ورته ياد شو چې غلط شوی دی بيرته کيناستو، نو دا سړی به لمونځ څرنګه پوره کوي ؟ د صحيح حديث څخه طريقه وښائي ؟

(۱۳۰) سوال : اخري قعده يې وکړه، لکن په سهوه پنځم رکعت ته پاڅيدلو، کله يې چې رکعت پوره کړونو خپله غلطي ورته ياده شوه، نو دا سړی به خپل لمونځ څرنګه پوره کوي ؟ رسول الله ﷺ صراحةً ده ته څرنګه چل ښودلی دی ؟

(۱۳۱) سـوال: په اخري تشهد کې د درود شريف لوستل سنت دي او که فرض ؟ د صريح حديث څخه جواب راکړئ !

(۱۳۲) سوال : درود شريف جهراً سنت دی او که سراً ؟ په جواب کې صحيح صريح حديث پيش کړئ

(۱۳۳) سـوال :که درود شريف پاتې شي او سلام وګرځوي دلمانځه څه حکم دی ؟ رسول الله ﷺ د دې لمانځه په باره کې څه ويلي دي ؟ او د سهواً پريښودلو او قصداً پريښودلو څه حکم دی ؟

(۱۳٤) سوال: د درود شريف څخه وروسته دُعا فرض ده که واجب ده او که سنت؟ د صريح حديث څخه جواب رکړئ!

(۱۳۵) سوال : د درود شريف څخه وروسته دعا جهراً سنت ده او که سراً ؟ صحيح حديث په جواب کې پيش کړئ

(۱۳٦) سوال: په دې دعا کې لاسونه پورته کول شته او که نه ؟

(۱۳۷) سوال : دلمانځه په اخر کې سلام فرض دی؟ که واجب دي او که سنت دي او که مستحب دي؟ صريح حديث پيش کړئ چې په فرضوالي، سنتوالي او يا واجبوالي باندې پکې تصريح شوی وي.

(۱۳۸) سوال: يو صحيح، صريح، غير معارض حديث پيش کړئ چې د امام جهراً سلام ته يې سنت ويلي وي او د مقتدي سِراً سلام ته يې سنت ويلي وي !

(۱۳۹) سوال: د رسول الله ﷺ څخه ثابته ده چې د لمانځه نه وروسته يې ذکر بالجهر کړی دی؟ (مشکوة/ج ۱/ص ۸۸) نو دا ذکر بالجهر چا منسوخ کړو؟

(۱٤۰) سوال: ايارسول الله ﷺ دلمانځه څخه وروسته دلاسونو د پورته کولو سره ددعا څخه منع کړی ده؟

(۱٤۱) سـوال : دفرايضو څخه وروسته سنن ،رسول الله ﷺ په مسجدکې کړی دی اوکه کورته به تلواوهلته به يې کول ؟ که چاپه مسجدکې وکړل حکم يې څه دی ؟ اوکه چاپه کورکې وکړل حکم يې څه دی ؟

(۱٤۲) سـوال : نن سبا دخلکو معمول دی چې دفرضو څخه وروسته سنن په مسجدکې کوي،نو دا جايزدي اوکه ناجايز؟

(۱٤۳) سوال : ايارسول الله ﷺ هرورځ دسهار دلمانځه څخه وروسته دقران درس کړی دی اوکه نه يې دی کړی؟ که کړی وي ثبوت پيش کړئ اوکه نه يې وي کړی، نوبيادا ووائي چې دا طريقه د رسول الله ﷺ څخه څومره موده وروسته شروع شوه؟ اوجايزده که بدعت ؟

(۱٤٤) سوال : ايا په بخاری شريف کې دلمانځه طريقه تفصيلاً په ترتيب سره موجود ده ؟

(۱٤۵) سوال : ايا په مسلم شريف کې دلمانځه طريقه تفصيلاً په ترتيب سره موجود ده ؟

(۱٤٦) سوال : ايا په سنن نسائي کې دلمانځه طريقه تفصيلاً په ترتيب سره موجود ده ؟

(۱٤۷) سوال : ايا په جامع ترمذی کې دلمانځه طريقه تفصيلاً په ترتيب سره موجود ده ؟

(۱٤۸) سوال : ايا په سنن ابی داود کې دلمانځه طريقه تفصيلاً په ترتيب سره موجود ده ؟

(۱٤۹) سوال: ايا په سنن ابن ماجه کې دلمانځه طريقه تفصيلاً ترتيب سره موجود ده ؟

(۱۵۰) سوال : ايا دصحاح سته وپه کوم کتاب کې د لمانځه طريقه تفصيلاً په ترتيب سره موجود ده؟ که جواب نفی وي نوبيادی شپږو محدثينو لمونځ په کومه طريقه کولو ؟

(۱۵۱) سوال : ايارسول الله ﷺ په خپله نگرانی کې داسې کوم کتاب ليکلی دی چې په هغې کې دلمانځه مکمله طريقه تفصيلاً په ترتيب سره موجوده وي اوترننه پورې په امت کې متداوله وي ؟

(۱۵۲) سوال : ايا په خلفاء راشِدينو کې کوم خليفه راشدپه خپله نگراني کې د لمانځه داسې کوم جامع کتاب مرتب کړی دی چې ترننه پورې ورته تلقی بالقبول حاصله وي ؟

(۱۵۳) سوال : په دی امت کې دټولو څخه مخکې چادلمانځه دطريقې تفصيلی اومرتب تدوين کړی دي؟ چې ترننه پورې متداول وي .

(١٥٤) سـوال : کله چې په کورونو یا په مسجدونو کې خلک لمونځونه کوي او کوم یو عالم په لاوډسپیکر باندې تقریر کوي چې د لمونځ کونکو په لمانځه کې خلل غورزوي، نو د دې تقریر جواز په حدیث صحیحه، صریحه، غیرمعارضه کې وښایئ؟

(١٥٥) سوال : مثلاً زید په عمرو باندې د زنا تهمت ولګولو یعنې یو سړي په بل سړي باندې د زنا تهمت ولګولو، نو دې تهمت لګونکي ته به څومره حد ورکولی شي؟ داسې ایت یا حدیث په جواب کې پیش کړئ چې صراحةً د نارینه وو حکم پکې وي، په ښځه یې مه قیاسوئ؟

(١٥٦) سـوال : د تعلیم یافته سپي د ښکار حکم په قران او حدیث کې ذکر شوي دي، او س که چا زمری، پړانګ، لیوه یا خنزیر ته تعلیم ورکړو، نو د دې څناورو ښکار چې وژلي یې وي حلال دی او که حرام؟

(١٥٧) سوال: مړک چې په غوړیو کې وغورزیږي نو د دې حکم خو په حدیث کې ذکر شوی دی، لیکن که د پیشو بچې، کوکړي، د شادي (بیزو) بچې، چینډخه، کینجاپوړ، مار، نولې، چرمخکې، وغیره په غوړیو کې وغورزیږي نو د غوړیو څه حکم دی پاک دي او که ناپاک دي؟

(١٥٨) سوال: که په تیلو، په شودو، په شربت، په سرکه، په مستو، یا په تروو (شومبړو) کې مړک مړشي، نو د دې حکم په صحیح، صریح حدیث کې وښایئ! په غوړیو قیاس مه کوئ؟

(١٥٩) سوال: بیع العنب بالزبیب جایزه ده او که ناجایزه ده؟ د صحیح، صریح حدیث څخه جواب راکړئ په بیع الرطب بالتمر باندې یې قیاس مکوئ؟

(١٦٠) سوال: رسول الله ﷺ د سروزرو په کاسو او پیالو کې د خوراک څخه منع کړی ده او حرام یې ورته ویلي دي، لیکن د سروزرو په کوزه باندې اودس کول، د سروزرو د لوښي څخه تیل لګول، د سروزرو په قلم باندې لیکل کول، د سروزرو په سلائي باندې رانجه کول، د سروزرو د بوتل څخه عطر لګول جایز دي او که ناجایز؟ په جواب کې صحیح صریح حدیث پیش کړئ! د قیاس څخه کار مه اخلې.

(١٦١) سوال : رسول الله ﷺ فرمائي چې که څوک قضای حاجت ته ځي نو د ځان سره دې د استنجاء لپاره درې تیګې واخلي لیکن که څوک په تیګو استنجاء ونه کړي، بلکې په لوټو یې وکړي یا یې په ټوټو یا یې په

تشناب كاغذباندې وكړي نوجايزه ده او كه ناجايزه ؟ دجوازاودعدم جوازصريحى لفظ په حديث كې وښائى او همدارنګې ددې شيانونو نومونه په حديث كې وښائى! په تيګه باندې قياس مه كوئ.

(١٦٢) سوال : دوينځوپه باره كې دالله ﷻ حكم شته چې كه دوى زناوكړه (فعلـيهن نصـف مـا على المحسنات من العـذاب) ليكن كه غـلام زناوكړي، نوده ته به څومره حدوركولې شي ؟ صريح ايت ياصريح حديث پيش كړئ، چې دغلام دزناحدپه كې ذكرشوى وي په وينځه باندې قياس مكوئ.

(١٦٣) سوال : دالله ﷻ فرمان دى چې كه تاسو د جنابت په حالت كې وئ! او اوبه پيدانه شوى نوتيمم وكړئ! ليكن ښځه كه دحيض يادنفاس څخه پاكه شي او اوبه نه وي نودى ښځې تـه تيمم جايزدى اوكه ناجايز؟ صريح ايت ياحديث پيش كړئ، چې دحائضې اونفاسې لفظ په كې وي په جنب باندې قياس مكوئ.

(١٦٤) سوال :دالله ﷻ ارشاددى چې (اَوْ جَاءَ اَحَدٌ مِّنْكُمْ مِّنَ الْغَائِطِ) الايه .

ترجمه : غـايط غټ اودس مـاتي تـه وائـي! يعنې كه څوک دغټ اودس مـاتي څخه فـارغ شي او اوبه پيدانكړي نوتيمم دى وكړي، ليكن كه څوک دوړوکي اودس ماتي څخه فارغ شي يايې خروج ريح وشي ، يا ستاسو په نيز مس الذكر وكړي، يامس المرة وكړي او اوبه پيدانه شي نودده لپاره تيمم جايزدى اوكه ناجايز؟ دصريح ايت ياحديث څخه جواب راكړئ ! په غايطوباندې قياس مكوئ

(١٦٥) سوال: الله ﷻ فرمائي (فَاِنْ لَّمْ تَجِدُوْا مَاءً فَتَيَمَّمُوْا) يعنې كه اوبه پيدانه شوى، نوتيمم وكړئ، ليكن كه اوبه موجودى وي مګردڅښـلو لپاره نوري اوبه نه وي، كه په دې اودس وكړي دتندې نه خرابيږي، يا داوړو د لمدولو لپاره نوري اوبه نه وي ، يا د اوبو د استعمال له وجهې مـريض كيدو ، نودى سړي تـه په دې حالتونو كې تيمم جايزدى اوكه ناجايز؟ دصحيح، صريح حديث څخه جواب راكړئ.

(١٦٦) سوال: رسول الله ﷺ فرمائي چې كه مچ دخوراک په شي كې وغورزيدلو (فـامقلوه ثـم انقلـوه) نوغوپه په كې وركړئ بيايې ترينه اوباسې ليكن كه چينډخه ،ماشې ،مار، كينجاپوړيـه اوبو كې وغورزيږي نواوبه نجسيږي اوكه نه؟ ددې حيواناتونوم صراحة دجوازسره په قران ياپه حديث كې وښائي قياس مه كوي.

(۱٦۷) سوال : الله فرمائي چې کوم سړی چې په حالت د احرام کې کوم يو حيوان قتل کړي ياېې ښکاره کړي نو په ده باندې دم دی، نو د عمد حُکم خو ذکر شو، ليکن که قتل صيد په خطائي سره و، نو بيا ېې څه حکم وي صريح حديث پيش کړئ په عمد باندې قياس مکوئ!

(۱٦۸) سوال : نن سبا ټول غير مقلدين د ميښې غوښه خوري، شودې ېې څښي، مستې او تروې ئې څښي، نو دد ې د حلالوالي لپاره صريح ايت يا حديث پيش کړئ په اوښ او غوا باندې قياس مه کوئ.

(۱٦۹) سوال: الله د قرض په باره کې د شهادت نصاب خود لې دی (وَاسْتَشْهِدُوْا شَهِيْدَيْنِ مِنْ رِّجَالِكُمْ فَاِنْ لَّمْ يَكُوْنَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَّامْرَاَتٰنِ) چې دوه سړي دي، يا يو سړی او دوه ښځې دي، نو اوس سوال دا دی چې په ميراث، وصيت، امانت، غصب او په نورو مالي معاملاتو کې د شهادت نصاب څو مره دی؟ د صحيح حديث څخه جواب را کړئ! دا ټول معاملات په قرض باندې مه قياسوئ.

(۱۷۰) ســـوال : په حديث کريمه کې راځي چې سپې کله په لوخي کې خوله ووهي نو او ه ځلې دې و مينځلې شي، لکن سوال دا دی چې که سپي په لوخي کې متيازې وکړی، يا غټه گندگي وکړي، يا قی وکړي، يا د سپي په وينه ککړ شي، نو څو ځلې به مينځلې شي؟ صريح حديث پيش کړئ! په لعاب باندې قياس مه کوئ!

(۱۷۱) سوال : رسول الله ﷺ د الله ﷻ څخه بيا بيا غوښتنه کوله ترد ې چې په اوه حرفونو د تلاوت اجازت ېې حاصل کړو، بيا په عهد عُثماني کې صحابه کرامو بالاتفاق په يو حرف باندې په لوستلو اجماع وکړه، نو اوس سوال دا دی چې په کوم ايت کريمه يا په کوم صحيح صريح غير معارض حديث کې راغلي دي چې تر عهد ې عثماني پورې قران په اوو حرفونو ولولئ او بيا تر قيامته پورې ېې صرف په يو حرف لولئ شپږ حرفونه منسوخ دي؟

(۱۷۲) ســـــوال : د رسول الله ﷺ په زمانه کې د شرابي لپاره کوم حد نه وو مقرر، کله به ېې په څپيړو وهلو، کله به ېې په څادرونو وهلو، کله به ېې په څپليو وغيره وهلو، بيا حضرت عمر ﷛ د صحابه کرامو سره مشوره وکړه، نو په مشوره کې حضرت علی ﷛ خپل قياس داسې بيان کړو چې: کله شرابي شراب وڅښي، نو دده عقل زايليږي او بيا افترا کانې کوي او يو ې خاصې افتراء ته چې قذف ورته وائي اتيا دوري حد مقرر دی، لهذا شرابي ته دی هم اتيا دورې حد ورکړل شي، نو په دې باندې د ټولو صحابه وو اجماع منعقده شوه، نو اوس سوال دا دی چې داسې کوم ايت يا حديث شته چې تر عهد صديقي پورې زما په حديثو عمل وکړي، لکن په

عهدي عمري کې د حضرت علی ﷺ د قیاس له وجهې زما احادیث منسوخ کړئ او تر قیامته پورې د حضرت علی ﷺ قیاس قانون جوړ کړئ! ؟

(۱۷۳) سوال : حضرت عبد الله بن عباس ﷺ د حضرت زید بن ثابت ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې یو ښځه مړه شوه او د دې ښځې خاوند او مور او پلار ژوندی دی، نو د دې میراث به څرنګه تقسیمېږي نو حضرت زید ﷺ فورا جواب ورکړو چې د دې په مال کې نصف د خاوند دی او د مابقی ثلث د مور دی او باقي د پلار دي عبد الله بن عباس ﷺ پوښتنه وکړه چې ایا دا مسئله د قران څخه مأخوذه ده ؟

زید بن ثابت ﷺ ورته وفرمایل چې دا زما رایه ده، غیر مقلدینو! تاسو د دې مسئلې حل د صحیح، صریح، غیر معارض حدیث څخه پیش کړئ ؟

(۱۷٤) سوال : زید د بکر ده غابښونه مات کړل، نو په زید باندې څو مره دیت دی؟ په جواب کې صحیح، صریح، غیر معارض حدیث پیش کړئ ؟

(۱۷۵) سوال: رسول الله ﷺ فرمائي چې د قضای حاجت په وخت کې قبلې ته مخ او شا مه اړوئ بلکې (شرقوا وغربوا) مشرق یا مغرب طرفته مخ کوئ (بخاری) .

نو د بخاری د دې څخه معلومېږي چې قبله مغرب طرفته نده نو اوس که کوم افغانی یا پاکستانی ووائي چې د بخاری د حدیث څخه معلومېږي چې قبله مغرب طرفته نه ده، زه د اهل جغرافیه خبره نه منم چې قبله مغرب طرفته ده، په قران یا په حدیث کې وښایه چې قبله مغرب طرفته ده، نو غیر مقلدین به د دې سړي ته د قران او د حدیث څخه څه جواب ورکوي ؟

(۱۷٦) سوال : الله ﷻ د والدینو په باره کې فرمائي چې: (ولا تقل لهما اف ...) اهل قیاسو ورته علت أذی بیان کړی ده معنی دا چې والدینو ته ضرر مه رسوئ! نو د مور او د پلار وهل هم حرام دي او کنځلې ورته هم حرامې دي، ځکه چې په دې کې هم والدینو ته ضرر رسیږي، نو غیر مقلدین چونکې قیاس ته د ابلیس عمل وائي، نو د دوئ څخه پوښتنه کوو چې د مور او د پلار مخ ته لاړی تو کول او په مور او پلار باندې متیازې کول د کوم ایت او حدیث له وجهې ممنوع دي .

(۱۷۷) سوال : حضرت عمر ﷺ یوه ښځه د سزاء لپاره راوغوښته د دې ښځې د ویرې څخه حمل وغورزیدلو، حضرت عمر ﷺ صحابه راجمع کړل او مشوره یې ورسره وکړه. حضرت عثمان ﷺ وفرمایل چې

تایوا څې د تادیب اراده کړي وه، نو لکه د چا بچی چې د ویرې څخه مړشي هیڅ سزاء وربانديې نوي همدارنګې ته هم بري الذمه یې، لکن حضرت علی رضي الله عنه ورته وفرمایل چې ته ګناهګار نه یې، مګر دا واقعه قتل خطاء ته ورته ده، فلهذا ته دیت ورکړه حضرت عمر رضي الله عنه احتیاطا د حضرت علی رضي الله عنه د قیاس اتباع وکړه.

نو غیر مقلدین چونکې قیاس ته د شیطان کاروائي نو خپله دی قیاس نکوي او نه دی د امتي قول په دلیل کې پیش کوئ، بلکې صریح ایت، یا حدیث دی پیش کړی چې که د چاد شور له وجهې د ده د ښځې بچي مړشو یایې حمل ساقط شو، نو د دی شرعي حکم څرنګه دی؟

(۱۷۸) سوال :رسول الله ﷺ فرمائي چې (لا یقضي القاضي بین اثنین وهوغضبان)

یعنې قاضی دی د غوصې په حالت کې فیصله نکوي اهل قیاس ورته علت راپیدا کوي، چې هغه اختلاط دعقل دی، نو په هرځای کې چې اختلاط دعقل وي قاضی دی فیصله نکوي، لکه په حالت دغم کې، په حالت دویره کې، په حالت د مرض وغیره کې، نو غیر مقلدین چونکې د قیاس څخه منکر دی، نو دوی دی دغم، ویرې او د مرض په حالت کې د قاضی د فیصلې د جواز او یاد ممانعت لپاره صحیح، صریح، ایت او یا حدیث پیش کړئ.

(۱۷۹) سوال : زید قسم وکړو چې زه به د بکرد کوریوه کپله دوده هم نه خورم او نه به یې یو غړپ او به څښم، اوس اهل قیاس وائي چې که دی سري د بکرد کوردودوی ونخوره او او به یې ونڅښلي، لکن روپې یې ترینه واخستې، یایې ترینه سره زر او سپین زر واخستل، نو دا سړی حانث دی او د قسم کفاره دی ورکړی، نو غیر مقلدین چونکې د قیاس څخه منکر دی، نو دوی دی په صریح، صحیح حدیث باندې ثابت کړی چې زید په خپل قسم کې حانث دی او که نه دی حانث؟

(۱۸۰) سوال : زید قسم وکړو چې زه به د بکر سره خبرې نه کوم، له دې څخه وروسته یې د بکر سره خبرې ونکړي لیکن په یوه کاسه یې ورسره خوراک وکړو او نور داسې کارونه یې وکړل چې هغه د اندیوالې کارونه وو اهل قیاس فرمائي چې زید حانث دی کفاره پرې لازمه ده، غیر مقلدین دې صحیح، صریح حدیث پیش کړي چې دا سړی حانث دی او که ندی حانث؟

(۱۸۱) سوال :کومه ښځه چې د استحاضی د وینې له وجهې معذوره وي، نو د دې حکم خو په حدیث کې ذکر شوی دی. لیکن که د کوم سړي رعاف دایم وي، او یایې انفلاق الریح وي او یایې سلسل البول وي، نو اهل

قیاس دا سری په مستحاضه باندې قیاسوي او ستاسو په نیزخو قیاس دابلیس کار دی، له دې وجهې ددې معذورینو لپاره کوم حدیث صحیح، صریح، مرفوع، غیرمقطوع پیش کړئ! چې دوی به څه کوي ؟

(۱۸۲) سوال : زید زینب ته درې طلاقه ورکړل .بیایې د بکر سره نکاح وکړه، بکر وفات شو، یا یې د زینب سره خلع وکړه، یا یې د محکمې په ذریعه نکاح فسخه کړه او عدت یې تیرشو، نو ددې ښځې نکاح دوباره د زید سره جایزه ده او که نه ده جایزه ؟ په طلاق یې مه قیاسوئ! بلکې صریح حدیث پیش کړئ ؟

(۱۸۳) سوال : دغلام لپاره څو ښځې جایزی دي؟ دحضرت عمر ﷺ په زمانه کې د صحابه وو رضی الله عنهم په دې باندې اجماع منعقده شوه چې دغلام لپاره ددوو څخه زیاتي ښځې ندي جایزی، لیکن غیرمقلدین خو اجماع نه مني، نو دوی دی صریح ایت یا حدیث پیش کړي چې دغلام لپاره دڅومره ښځو سره نکاح جایزه ده؟

(۱۸٤) سوال : غلام ددریو طلاقونو اختیار لري او که ددوو طلاقونو اختیار لري او که دیونیم طلاق اختیار لري؟ جواب کې صحیح، صریح حدیث پیش کړئ ؟

(۱۸۵) سوال : الله ﷻ فرمائي (يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنٰتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوْهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوْهُنَّ) یعنې که یو سړي خپله مسلمانه ښځه دجماع څخه مخکې طلاقه کړه، نو ددې طلاق قبل الدخول په صورة کې په دې مؤمنه ښځه باندې عدت نشته، لیکن که کوم سړي خپله یهودی یا عیسوی ښځه قبل الدخول طلاقه کړي، نو په دې باندې عدت شته او که نشته ؟ په جواب کې ایات او یا صحیح حدیث پیش کړئ ؟ په مؤمنه باندې قیاس مه کوئ! ځکه چې قیاس ستاسو په نزد دشیطان کار دی.

(۱۸٦) سوال : یو سړی خپلې ښځې ته طلاق بتې ورکړو، بیا ښځه په عدت کې وه چې دا سړی مړ شو، حضرت عثمان ﷺ دې ښځې ته په میراث کې برخه ورکړه او ټولو صحابه وو رضی الله عنهم ورسره اتفاق وکړو (اعلام الموقعین ص ۲۱۰ ج اول) دحضرت عثمان ﷺ دافتوی دکوم ایات یا حدیث صریح څخه ماخوذه ده

(۱۸۷) سوال : یو سړي خپلې ښځې ته وویلې چې ته په ما حرامه یې! ددې په باره کې صحابه درې ډلې شو، حضرت ابوبکر صدیق ﷺ او حضرت عمر ﷺ او ددوی په تقلید کې عبدالله بن عباس ﷺ فرمائي چې دا قسم دی او حضرت علی ﷺ او حضرت زید بن ثابت ﷺ فرمائي چې دا درې طلاقه دي .

او حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ فرمائي چې دا یو طلاق دی، هر صحابی دا مسئله په خپله رایه بیان کړې ده. غیرمقلدین خو رأیې ته کفر او شرک وایي، له دی وجهې نه دی دوی ددې درې واړو په مابین کې په کوم

ایت اویا په کوم صحیح، صریح حدیث باندې فیصله وکړئ! ځکه چې الله ﷻ فرمائي (فَـاِنْ تَنَـازَعْتُمْ فِيْ شَیْءٍ فَرُدُّوْهُ اِلَى اللهِ وَالرَّسُوْلِ).

(۱۸۸) سـوال : مسـواک وهـل من سنن الوضوء دی او که من سنن الصلوة دی او که من سنن الوضو والصلوة دواړه دي؟ صحیح صریح حدیث پیش کړئ چې رسول الله ﷺ په یو باندې صراحة تلفظ کړی وي.

(۱۸۹) سوال : یو سړي اودس وکړو، لیکن مسواک یې استعمال نه کړو، نو دده اودس وشو او که ونه شو؟

(۱۹۰) سوال :په اودس کې څو مره شیان سنت دي چې دهغې د پرېښودلو باوجود اودس صحیح کیږي؟

(۱۹۱) سوال : ایا د موجوده برش (ټوټ پیسټ) په استعمال سره د مسـواک ثواب حاصلیږي او کنه؟ صحیح صریح حدیث پیش کړئ چې یا پکې ذکر د نفی د ثواب وي او یا پکې ذکر د اثبات د ثواب وي؟

(۱۹۳) سوال :که د مسـواک د استعمال په وجه د چاخوله وینې شوه، نو اوس که انتظار کوي چې وینه ودریږي جماعت ور څخه تیریږي، نو دا سړی به مسواک پریږدي او که جماعت؟ په جواب کې صحیح، صریح حدیث پیش کړئ

(۱۹٤) سـوال : ستاسو په نیزمني پاکه ده. (فتاوی علماء حدیث، ج ۱ص ۴۲) نو خوړل یې جایز دي او که ناجایز؟ پـه جـواب کـې صـریح حـدیث ذکرکړئ چې د منـي د خـوراک سـره پکې د جواز اویا د عـدم جواز تصریح شوې وي

(۱۹۵) سوال : ستاسو په کتابونو کې د سپي متیازو او غولو ته پاک ویلي شوي دي (نزل الابرار، ج ۱ص ۵۰) د دې پاکي په قران یا حدیث ثابته کړئ! او که تاسو وائي چې زمونږ اکابرو د قران او د حدیثو په نوم خلکو ته دوهکي ورکولې او دا خبره یې غلطه کړی ده، نو بیا تاسو د سپي د متیازو او د غولو ناپاکي په قران، یا حدیث ثابته کړئ! صریحي حدیث پیش کړئ چې د سپي په غولو او متیازو پکې د پاکۍ اویاد ناپاکۍ سره تصریح شوی وي.

(۱۹٦) سوال : یو کلي کې یو کوهی دی چې مرسپې پکې غورزیدلې دی او گندگي پکې غورزیدلې ده او دحیض ټوټې پکې غورزیدلې دي، نو ایا د دې کوهي څخه اوبه څښل او اودس کول جایز دی او که ناجایز؟

(۱۹۷) ســوال: کوهی د څه شي په غورزید و نجسیږي او که نه ؟ که نجسیږي، نو دپاکي طریقه یې په صحیح حدیث کې وښائي .

(۱۹۸) سوال: یو لیونې په شودو کې متیازې وکړي، اکابر اهلحدیث خووائي چې که ددې خوندرنګ اوبوي بدل شوی نه وي ، نو څښل یې جایزدي. (عرف الجادی ص ۹ بدورالاهله ص ۹ نزل الابرار،ج اص ۱۰).

نو که دخپلو اکابرو خبره منئ! نو د پاکي لپاره په دلیل کې ایت اویا حدیث پیش کړئ ! اوکه نه یې منئ، نو دناپاکي لپاره یې ایت یا حدیث پیش کړی .

(۱۹۹) سوال: دښځې د فرج رطوبت پاک دی او که ناپاک ؟ په جواب کې صحیح، صریح حدیث پیش کړئ .

(۲۰۰) سوال : (الخمر) شراب پاک دي او که ناپاک ؟په صحیح، صریح حدیث کې په د شرابو دلفظ سره په پاکۍ اویاناپاکۍ باندې تصریح وښائي .

(۲۰۱) سوال : غیر مقلدنواب صدیق حسن خان لیکلي دي چې که دلمونځ کونکي په جسم باندې ګندګي (متیازې غول ،دحیض وینه) لګیدلې وي نولمونځ یې نه باطلیږي (بدورالاهله ص ۳۸)

(۲۰۲) ســـوال: غیر مقلد نواب نورالحسن لیکلي دی چې په نجسو جامو کې (چې متیـازې او غـول او دحیض وینه) پرې لګیدلې وي لمونځ صحیح دی ؟ (عرف الجادی ،ص ۲۱)

(۲۰۳) سوال : په لمانځه کې چې دښځې، یا د سړي شرمګاه بالکل لوڅه وي، لمونځ ورسره جایزدی ؟ (عرف الجادی ص ۲۱ سوال،بدورالاهله ص ۳۹)

(۲۰٤) سوال: دځای پاکوالې دلمانځه دصحت لپاره شرط ندی (بدورالاهله او عرف الجادی ص ۲۱)

(۲۰۵) سوال: فوټ بالرانو او کرکټیانو ته جایزدی چې دمازیګرلمونځ د وخت څخه مخکې په ظهر کې وکړي . (فتاوی ثنائیه ،ج اص ٦۳۱، ٦۳۲)

(۲۰٦) ســـوال: دخپلې مور او دخور او دلور او دنورو محرماتو ټول بدن ته کتل جایزدي بغیردقبل او ددبر څخه. (عرف الجادی ص ۵۲)

(۲۰۷) سوال: نواب وحيد الزمان ليکلي دی چې داسې ښځې په نکاح کړئ چې فرج يې تنګ وي او ډير شهوت څخه خولې لګوي او د جماع په حالت کې لوټ په لوټ اوړي. (لغات الحديث، ج ۲ ص ٥٦) دده سوه يو څخه تر دوه سوه اومې پورې مسايلو ته په دليل کې يو يو ايت، يا يو يو صحيح، صريح حديث پيش کړئ!

(۲۰۸) سوال : عيسويان وائي چې الله ﷻ د عيسی ؑ په صورت کې ظاهر شوی دی، هندوان وائي د خنزير په شکل کې ظاهريږي، ليکن غير مقلد وحيد الزمان ليکي چې الله ﷻ چې کوم صورت وغواړي په همغه صورت ظاهريږي (هدية المهدی، ج ۱ ص ۷ وج ۱ ص ۹)

(۲۰۹) سوال : غير مقلد نواب وحيد الزمان ليکلي دی چې رام چندر، لچهمن، کرشن، زراتشت، مهاتما بدهـ، ټول انبياء او صالحين وو او په مونږ واجبه ده چې د الله ﷻ په ټولو انبياء وو بلا تفريقه ايمان راوړو (هدية المهدی، ج ۱ ص ۸۵)

(۲۱۰) سوال: که څوک داعقيده ولري چې د پيغمبرانو او اولياوو سماع د عامو خلکو څخه وسيعه ده، حتی چې د وی د ټولې ځمکې د هرځای څخه خبرې اوريدلې شي، نو دده داعقيده شرک نه دی (هدية المهدی، ج ۱ ص ۸۵).

(۲۱۱) سوال: ددې عقيدې په بنياد که څوک يارسول الله ﷺ مدد، يا غوث الاعظم مدد، ياعلی مدد ووايي نو داشرک ندی، له دې وجهې به نواب صديق حسن خان غير مقلد (وهابی) داوظيفه کوله چې :

قبله ئی دين مددی　　کعبهء ايمان مددی

ابن قيم مددي　　قاضی شوکانی مددي

(هدية المهدی ج ص ۲۳ وص ۲۴)

ده دوه سوه اتمې څخه تر دوسوه يولسمې پورې مسايل په قراني ايت او يا په صحيح حديث باندې ثابت کړئ! او يا اعلان وکړئ چې زمونږ مشرانو اهلحديثو به د قران او حديث په نوم د کفر خدمت کولو او بيا د خپل ځان اعتماد پيش کړئ چې تاسو هم د خپلو مشرانو پشان د قران او حديث نوم اخلئ، نو څوک داضمانت کوي چې تاسو د کفارو خادمان نه يئ؟ يو طرفته يې د رام چندر، لچهمن، کرشن، مهاتما بده سره دومره محبت ته ګوره

اوبل طرفته يې د سيد الكونين محمد رسول الله ﷺ سره د شمني ته کوره چې وحيد الزمان غيرمقلد او نواب صديق حسن خان ليكي چې :

(۲۱۲) سوال: د رسول الله ﷺ زيارت ته تلل جايز ندي او سفر ورته کول امور د جاهليت دي (عرف الجادى ص ٦٠) دى سفرته چې څوک جايز وائي هغه په الله ﷻ او په اخرت باندې ايمان نه لري او د ايمان د حلاوت څخه محروم دى. (عرف الجادى ص ١٠٣)

(۲۱۳) سوال: څوک چې مدينې منورې ته لاړشي په هغه واجبه ده چې د رسول الله ﷺ روضه مباركه ورانه کړي او د خاوروسره يې برابره کړي (عرف الجادى ص ٦٠)

نو د غير مقلدينو د هندوستان د بت خانو، دانګريزانو، او د سکهانو د کليساګانو، او د د رمسالونو سره کار نشته، بلکې اول اول به د رسول الله ﷺ روضه مباركه ورانوي.

محترمو لوستونکو! د [نزل الابرار] يو څو مسايل به نور هم ذکر کړو. دا بِزَعمِهِم حق مسائل دي او دا مسايل د غير مقلدينو په نيز د کوم مجتهد مسايل ندي چې د خطايي احتمال پکې راشي، بلکې د رسول الله ﷺ د فقهې مسايل دي چې د خطايي نه معصوم دي.

(۲۱٤) سوال: د يوسړي څخه په شهوت مني خارجه شوه، لکن ده د آلې د تناسل سر په ګوته باندې بند کړو، د شهوت د سکون څخه وروسته مني خارجه شوه، نو په دې سړي باندې غسل فرض نه دى.

(۲۱۵) سوال: که کوم سړي له غوا، يا د ميښې او يا د خرې سره جماع وکړه، نو غسل ورباندې ندى فرض.

(۲۱٦) سوال: که کومې ښځې د خره يا د شادي آله د تناسل په ځان کې داخله کړه، نو غسل پرې ندى فرض.

(۲۱۷) سوال: که محض د خيال په وجه شهوت راغى او مني خارجه شوه، نو غسل نه دى فرض.

(۲۱۸) سوال: چا چې ژوندې ښځې سره جماع وکړه، ليکن انزال ونه شو، نو غسل پرې نه دى فرض. (نزل الابرار، ج ۱ ص ۲۳)

(۲۱۹) سوال: که چا خپله آله د تناسل پخپل ځان کې داخله کړه غسل پرې نه دى فرض.

(۲۲۰) سوال: که ځادمړي ښځې سره جماع وکړه نوراجح دادي چې غسل پرې نه دی فرض.

(۲۲۱) سوال: که ځادخره ،پیل ،شادي یاسپي وغیره الهٔ د تناسل په خپله شرمگاه کې داخله کړه غسل پرې نه دی فرض.

(۲۲۲) سوال: که کومې ښځې دمړشوي سړي الهٔ د تناسل په خپله شرمگاه کې داخله کړه، نوغسل پرې نه دی فرض.

(۲۲۳) سوال: که دکوم هلک سره چالواطت وکړو غسل پرې نه دی فرض.

(۲۲٤) سوال: کومه ښځه چې خپله گوته په خپله شرمگاه کې ووهي غسل پرې نه دی فرض.

(۲۲۵) سوال: کومه ښځه چې لرگې یا بانجان یا لیرو په خپله شرمگاه کې ووهي نو غسل پرې نه دی فرض.

(۲۲٦) سوال: کومه ښځه چې بانجان په شرمگاه کې ووهي بانجان مخکې لاړشي، لکن لاس په شرمگاه ونه لگیږي نو اودس یې نه ماتیږي.

(۲۲۷) سوال: کوم سړی چې د باکرې ښځې سره جماع وکړي او ښځه حامله شي، لکن بکارت یې زایل نه شي نوغسل پرې نه دی فرض. (نزل الابرار،ج ۱ص ۲۴).

(۲۲۸) سوال : که کوم سړی یا ښځه لرگې په خپل ډُبر کې ووهي، لکن وچ راووځي نوغسل پرې نه دی فرض. (نزل الابرار،ج ۱ص ۲۰)

(۲۲۹) سوال: څوک چې دخپلې ښځې ډُبرِ زنی وکړي، نو نه وربانديٰ حد شته او نه تعزیز، بلکې انکار پرې هم نه دی جایز. (نزل الابرارج ۱ص ۱۲۲ هدیة المهدی ج ۱ص ۱۲۲).

(۲۳۰) سوال: که کومه ښځه متعه (په اجرت باندې زنا) وکړي، نوپه دې باندې نه حد شته اونه تعزیر، بلکې انکارپرې هم نه دی جایز. (نزل الابرارج ۱ص ۱۲۲ هدیة المهدی،ج ۱ص ۱۲۲).

(۲۳۱) سوال : دزنا څخه دپیداشوې لورسره نکاح جایزه ده (عرف الجادی ص ۱۰۹)

(۲۳۲) سوال : دنظربازۍ څخه دبچ کیدلو لپاره مشت زني واجبه ده (عرف الجادی ص ۲۰۷)

(۲۳۳) سوال : دنظربازۍ دجوازلپاره سپین ږیرې غیر مقلد وهابي هم دنوجوانې غیرمقلدی وهابۍ تې رودلې شي. (نزل الابرار،ج ۲ص ۷۷)

(۲۳۴) سوال: بعض صحابه ووهم مشت زني کړی ده (معاذالله)(عرف الجادی ص ۲۰۷)

(۲۳۵) سوال: په مشت زنۍ کې هیڅ حرج نشته لکه د بدن د نورو فضلاتو په ایستلو کې چې هیڅ حرج نشته. (عرف الجادی، ص ۲۰۷).

(۲۳۶) سوال: د مشت زنۍ په کونکي باندې نه حد نشته او نه تعزیز(عرف الجادی ص۲۰۸). او سني غیر مقلدین که دی مسایلو ته صحیح وائي نو ددې هر مسئلې لپاره دې په دلیل کې یو یو ایت یا یو یو حدیث پیش کړي او که وائي چې زمونږ مشرانو اهلحدیثو د قران او د سنت په نوم دروغ ویلې دي او دا مسایل غلط دي نو بیا دی ددې هرې مسئلې په خلاف یو یو ایت یا یو یو صحیح صریح حدیث پیش کړي بهرحال ددې مسائلو موافق یا مخالف یو یو حدیث پیش کړئ.

(۲۳۷) سوال: د اکابرو د سوالونو بیا یادول

محترم مولوستونکو! دا یو حقیقت دی چې په هندوستان باندې د انګریزد دورې څخه مخکې پدی ملکونو کې ټول خلک اهل سنة والجماعت احناف وو ددوی مساجد د اختلافاتو د افتراق سره بالکل نا اشناوو، لیکن انګریزانو په دې مساجدو کې د جګړو او د اختلافاتو د راپیدا کولو لپاره یوه بې لامذهبه فرقه راپیدا کړه، ددې فرقې وکیل مولوی محمد حسین بټالوي چې د مرزا قادیاني خادم و، ده د انګریزانو په خلاف د جهاد د حرمت فتوی ورکړه او د جهاد په خلاف یې یوه مستقله رساله ولیکله په نامه د(الا قتصادفي مسایل الجهـاد). او د پینبور څخه یې ترکلکتې پورې د جهاد د حرمت لپاره کوشش وکړو او ددې په بدل کې د انګریزانو لخوا څخه پوره ونازول شو، ډیرې ځمکې یې ورکړې او غټ نواب شو

نو دغه انګریزي نواب د مسلمانانو په مابین کې د انتشار لپاره یو اشتهار چاپ کړو او هغه مسایل چې د خیر القرون څخه تر دغه وخته پورې په امت کې معمول او متواترو ددې مسایلو د مشکوکولو لپاره او د دولسو سوکلونو د علماو څخه د ځان د جیګ حسابولو لپاره یې د خود ساخته شرطونو سره لس سوالونه مرتب کړل، ده په دې شرطونو کې د مرزا قادیاني تقلید شخصي کړي وو ده شرط داوو چې ددې سوالونو جواب به په قراني ایت او یا په داسې حدیث راکوئ چې صحیح وي او په صحت کې یې هیڅ خبره نوي او همدارنګې به پدغې مسئلې باندې چې د کومې لپاره په دلیل کې پیش شوی دی نص صریح او قطعی الدلالة وي، ده د حسن لذاته او حسن لغیره احادیثو څخه انکار وکړ، حالانکې د اباتفاق حجت وو. همدارنګې امام نووي په مقدمه

دشرح د مسلم شریف کې د صحیح حدیث لس قسمه ذکر کړي دي، په دې کې یې د نهو قسمونو څخه انکارو کړو .
او همدارنګه یې د قطعي او صریح الدلالت څخه ماسوی د نورو ټولو دلالتونو څخه انکارو کړو. یعنې د اسلام د علمي سرمایې د (۹۸) برخو څخه یې انکارو کړو، نو علماوو ته صفا معلومه شوه چې دا جاهل او د مسلمانانو لپاره د لستونې ماردی، لیکن بعضې جاهل عوام او بعضې نیمچه ملایان دده د فریب په دام کې ونښتل او د خیر القرون د مسلک نه واوختل او دده په تقلید کې ګرفتار شول، لیکن چونکې دا د دین د مسایلو څخه ناخبره و، نو دده سره د خلکو تسلي نه کیدله، نو د سلفو څخه خوبیزاره شوي وو او دده سره یې تسلي نه کیدله، له دې وجهې پکې اکثر د قادیانیت (منکرین د ختم نبوت) او د نیچریت (منکرین د معجزاتو) په سمندر لاهو شول، لکه چې خپله قاضی عبدالاحد خانپوري غیرمقلد په دې حقیقت اقرار کړی دی په خپل کتاب کې په نامه د (کتاب التوحید والسنة ،ج ا ص ۲٦۲).

او همدارنګه مولوی محبوب احمد امرتسری لیکلي دی: څو مره چې معلومات دي هغه دادي چې دامرتسر په خوا او شا علاقو کې چې څو مره خلک مرتد او عیسائي شوي دي؛ هغوی مخکې غیرمقلدین وو. (الکتاب المجید ص ۸)

خپله مولوی محمد محمد حسین بټالوي وروسته د دې حقیقت اقرار کړی دی. هغه لیکلي دي: چاچې تقلید مطلق پرینبې دی په هغوی کې اکثرو اسلام ته سلام کړی دی او څه پکې په فسق ظاهري او یا د څه مصلحت له وجهې په فسق خفي باندې ګرفتار شوي دي. (اشاعة السنة / ۱۸۸۸ سنه علماوو چې کله ولیدل چې د دې سړي له لاسه په زرګونو خلک قادیانیان، نیچریان او عیسویان شوا و په زرګونو نور د خیر القرون په امامانو باندې بدګمانه شول او د حق دین څخه بیزاره شول، نو علماوو دده شرط مخې ته کیښود او دده نه یې داسې سوالونه وکړل:

اول : ته د خپل شرط موافق کوم ایت یا صحیح حدیث چې د هغې په صحت کې هیڅ خبره نه وي او هغه ستا په دعوی باندې صحیح او قطعی الدلالة وي؛ پیش کړه چې دلیل صرف او صرف په ایت او په دغه قسم حدیث کې منحصر دی او باقي نهه نوي فیصده احادیث قابل د استدلال ندي او همدارنګه اجماع او قیاس هم قابل د استدلال ندي، لیکن د دې سوال په جواب کې د دغه شخص او دده ټول جماعت تر ننه پورې خوار او ذلیل دي او خپل جهالت یې منلي دی .

دوهم: اول سوال باندې علماء پوهیږي اودعوامو په مابین کې ددوی د جهالت دثابتولو لپاره یې ترینه لاندې سوالو... وکړل، په دې سوالونو باندې د سلوکلونو څخه زیات وخت تیرشوی دی، مګرپه ټولو غیرمقلد..وترننه پورې داسوالونه قرض دي، کوم لامذهبه چې مړه شوي دي هغوئ داقرض دځان سره قبر ته و..ی دی اوکوم چې ژوندي دي هغوی ته یې مونږ بیا ورپه یادوو او ورته وایو چې دالله ﷻ په خاطر ددې ..والونوجوابونه راو..ئ! اوخپل جماعت مطمئن کړئ! او که نه یې شي کولی، نوبیا خپله اسلحه په ځمکه کیږدئ او خلک د قادیانیت نیچریت او عیسویت طرفته مه دعوتوئ.

په جواب کې به دخپل شرط موافق یاصریح ایت پیش کوئ اویابه داسې صحیح حدیث پیش کوئ چې په صحت کې یې هیڅ خبره نه وي او همدارنګه په دی مسایلو نص صریح او قطعی الدلالة وي.

(۲۳۷/۱) سوال : ایارسول الله ﷺ همیشه رکوع ته د تللوپه وخت کې اودرکوع څخه دسرداوچتولوپه وخت کې رفع الیدین کړی دی ؟

(۲۳۸/۲) سوال: ایارسول الله ﷺ همیشه همیشه په لمانځه کې په سینه باندې لاسونه ایښي دي ؟

(۳/ ۲۳۹) سوال: ایارسول الله ﷺ همیشه همیشه په هر لمانځه کې امین په جهر سره ویلي دي؟

(٤/ ۲٤۰) سوال: ایاحدیث دقرائت خلف الامام د(اذاقرء القران)دایت څخه وروسته روایت شوی دی ؟

(۵/ ۲٤۱) سوال: ایاالله ﷻ اویارسول الله ﷺ خلک دتقلید شرعي څخه منع کړي دي ؟

(٦/ ۲٤۲) سوال: ایااجماع اوقیاس حرام دی ؟

(۲٤۳/۷) سوال: ایاددرې طلاقو څخه وروسته بغیر دحلالې، د اول میړه سره نکاح کول جایزدي ؟

(۲٤٤/۸) سوال: ایاستاسو دایمه یې اربعه وو تقلید فرض دی چې هغه عبارت دی دابن تیمیه _ داود ظاهری –ابن حزم –اوشوکاني زیدی شیعه څخه ؟ .

(۹/ ۲٤۵) سوال: ایااحادیث په صحاح سته وو کې منحصردي ؟

(۱۰/ ۲٤٦) سوال: په دې پرفتن دورکې هرعامي سړي ته په قران اوپه حدیث باندې بلا تحقیقه عمل کول اوخلکوته وریاندې حکم کول څومره ثواب لری؟

(۱۱/ ۲٤۷) سوال: ایا بغیر د عذر څخه جمع بین الصلوٰتین جایزه ده؟

(۱۲/ ۲٤۸) ســوال: ایا کوم احادیث چې امام اعظم رحمه الله ته په سند د شپو خو صحابه وو یا ثقاتو تابعینو رسیدلي دي ،هغې ته د مابعد خیر القرون والاخلکو دا قوالو له وجهې ضعیف ویل جایز دي ؟.

(۱۳/ ۲٤۹) سوال: ایا هغو حاجیانو ته مشرکین ویل جایز دی چې د رسول الله ﷺ د زیارت په نیت باندې سفر کوي او دی ته رسم د جاهلیت او مکروه او حرام ویل څرنګه دی؟ .

(۱٤/ ۲۵۰) سوال: ایا د حرمینو شریفینو ټول مقلدین مشرکین او بدعتیان دي ؟

(۲۵۱/۱۵) سوال: دبې اودسئ په حالت کې د انجیل د لوستلو څه حکم دی ؟

(۱٦/ ۲۵۲) سوال: یو سړي د اودس څخه وروسته د سر وینښته وخریېل، نو دی به تجدید د ضوء کوي او که په سر باندې به دوباره مسح کوي او که بل څه به کوي ؟.

(۱۷/ ۲۵۳) سوال: په رنګولو باندې د خنزیر _ مار ،مږک پوستکی پاکیږي او که نه پاکیږي ؟.

(۱۸/ ۲۵٤) سوال: او به چې څو مره لرې وي تیمم جایز ګرځي؟ .

(۱۹/ ۲۵۵) ســوال: کوم سړی چې اودس او تیمم نه شي کولې هغه به لمونځ څرنګه کوي (مسئله د فاقد الطهورین)؟

(۲۰/ ۲۵٦) سوال: د مقطوع الیدین والرجلین ومجروح الوجه څه حکم دی هغه به بې اودسه لمونځ کوي او که مسح به کوي او که تیمم به کوي ؟.

نوټ: څه د پاسه سل کاله بعد که څوک اراده لري چې دی سوالونو ته جواب ووائي. نو د خپل شرط لحاظ دی ضرور وساتي یعني په جواب کې دی یا ایت پیش کړی او یا دی د اسې صحیح، صریح حدیث پیش کړئ چې په صحت کې یې هیڅ کلام نوي او قعطی الدلالت وي .

همــدارنګې لامذهبوتــه پکــارده چــې د خپــل د اســې یو عــالم څخــه جــواب راوړي چــې دهغــه جــواب ټولو لامذهبوته د منلو وړوي، ځکه ستاسو حیله مشهوره ده لکه څرنګه چې منکرین د حدیث د خپلو علماو کتابونه چهاپوي او تقسیموی یې او بالکل د قرانکریم نوم ورکوي، لکن د مناظرې په وخت کې ورته د قد [illegible]

مخالف وايي، همدارنګه ستاسو د جماعت هر فرد د خپلو لويو لويو علماوو کتابونو ته د قران او د حديث څخه مخالف وايي او د خپلو ټولو کتابونو څخه انکار کوي.

(۲۵۷) سوال: په قران او په حديث کې صراحةً وښائي چې ګناه په دوه قسمه ده، صغيره او کبيره، ځکه ستاسو دعوه ده چې هره مسئله په قران او په حديث کې صراحةً موجوده ده په جواب کې د قران او د حديث څخه علاوه به بل څه د منلو ړنه وي.

(۲۵۸) سوال: د ګناه کبيره او ګناه صغيره جامع او مانع تعويف د قران او د حديث څخه پيش کړئ د امتي قول به د منلو ړنه وي

(۲۵۹) سوال: د ګناه کبيره لپاره سزا يو قسم ده؟ يعنې يواځې حد دی او که دوه قسمه ده (حد او تعزيز)؟ په جواب کې يا صريح ايت او صريح يا حديث صحيح، صريح پيش کړئ.

(۲۶۰) سوال: د حد او د تعزير جامع او مانع تعريف د قران او د حديث څخه پيش کړئ، د غير معصوم امتي خبره د منلو ړنده.

(۲۶۱) سوال: ايا حدود په شبهاتو باندې ساقطيږي او که نه؟ په جواب کې قران يا حديث صحيح صريح پيش کړئ

(۲۶۲) سوال: شبهه په څو قسمه ده؟ او د هر قسم لپاره د قران او د حديث څخه جامع او مانع تعريف پيش کړئ.

(۲۶۳) ســوال: په (ترمذی ج ا ص۲۲۹ او به ابن ماجه ص ۱۷۸) کې حديث دی چې (من اتى بهيمة فلا حد عليه). يعنې که چا د څاروي سره جماع وکړه حد ورباندې نشته نو ايا د دې مطلب دا دی چې د څاروي سره بدفعلي حلاله ده؟

(۲۶٤) ســوال: ښځې فرضي روژه نيولي وه خاوندېې ورسره جماع وکړه، نو دا جماع حلاله ده او که حرامه؟ ايا دواړه به سنګساريږي او که نه؟ او ايا په دې باندې حد شته او که نه؟

(۲۶۵) سوال: يو سړی د خپلې ښځې سره د حيض په حالت کې جماع وکړه، نو دا جماع حلال له ده او که حرامه؟ او حدورباندې شته او که نه؟.

(۲۶۶) سوال: یوسړي د خپلې ښځې سره د نفاس په حالت کې جماع وکړه، نو د اجماع یې حلاله ده او که حرامه ده؟ او حد ورباندې شته دی او که نه؟

(۲۶۷) سـوال: یوی ښځې فرض حج کولو او د احرام په حالت کې میړه ورسره جماع وکړه، نو په دې دواړو به څومره حد لږیږي؟.

(۲۶۸) سوال: یوسړي د لامذهبو د فقهې محمدی تلاوت کولو او د ځای یې پکې ولوستلو چې د منې خوړل جایز دي (فتاوی علماء حدیث ج ۱ص ۴۲) نزل الابرار ج ۱ص ۴۹).

نو ده د منې ټینګه فالوده وخوړه، نو په ده باندې څومره حد دی؟.

(۲۶۹) سوال: یوسړي د سود روپۍ وخوړې چې یقینا او قطعاً حرامې دي، نو په دې سود خور باندې څومره حد دی؟

(۲۷۰) سوال: یوسړي بلا اضطراره د خنزیر غوښه وخوړه نو دی سړي ته به څومره حد ورکولې شي؟.

(۲۷۱) سوال: یوسړي وینه وڅښله

(۲۷۲) سوال: بل سړي متیازې وڅښلې

(۲۷۳) سوال: بل سړي غول وخوړل _ په دې هریو باندې په قران او په حدیث کې څومره حد دی؟.

(۲۷۴) سوال: هغه زنا چې موجبه د حد ده او هغه چې موجبه د تعزیر ده جامع او مانع تعریف یې د قران او د حدیث څخه بیان کړئ؟.

(۲۷۵) سوال: غیر مقلدین په فقه حنفی اعتراضونه کوي یو اعتراض یې داهم دي چې په فقه کې لیکل شوی دی چې (لاحد علي زنا المستاجرة) یعنې په اجرت باندې په زنا کونکې ښځې حد نشته (عالمګیري ص ۲۲۸ ج ۲) غیر مقلدین لیکي چې: (سبحان الله څومره فحاشي الخ)

دعوام ذهن ته داورکوي چې په دی زنا باندې داحنافو په نیز حد نشته او په کوم شي باندې چې حد نوي هغه جایزوي، نو په اجرت باندې زنا د احنافو په نیز جایزه شوه. مونږ وایو چې په اجرت باندې زنا ګناه کبیره ده او د احنافو په یو قول ورباندې حد دی. والحق وجوب الحد کالمستاجرة للخدمة (درمختار، ج ۳ص ۱۵۷)

او په یو قول باندې د شبه له وجهې حد ساقط دي، لیکن تعزیر شته او دا دوهګه عوامو ته مه ورکوی چې په کوم شي حد نوي هغه جایزوي، ځکه د بهایمو سره په جماع باندې حد نشته، بلکې تعزیر دی خو بیا هم حرام دی،

اوهمدارنګه دحيض په حالت کې جماع اود احرام په حالت کې جماع حرامه ده او حد ورباندې نشته بلکې تعزير دی، دسود دروپيو په خوړلو باندې حد نشته بلکې تعزير دی اوبيا هم حرام دی، دخنزير دغوښې په خوړلو باندې حد نشته بلکې تعزير دی اوبيا هم حرام دی.

نو مونږ دغير مقلدينو څخه پوښتنه کووچې په کوم ايت اويا حديث کې راغلي دی چې په کوم شي باندې حد نوي هغه جايزوي او همدارنګه چې په کوم شي باندې حد نوي په هغې تعزير هم نوي؟.

(۲۷٦) سوال: داحنافو دفقه په کتاب (فتح القدير، ج ۵ ص ۴۲) اودحديثو په کتاب (طحاوی ج ۲ ص ۹٦) کې يې ليکلي دی چې کـه څوک دخپلې مور، خـور، يـا لورسـره نکـاح تـه حـلال ووائي، نـو هغه کافر، مرتد، او واجب القتل دی. غير مقلدين ولې په فقه حنفی بُهتان لګوي چې احناف د مور، خور، لور او نورو محرماتوسره نکاح ته جايزوائي.

(۲۷۷) سوال: احناف درسول الله ﷺ دفرمان مطابق (من وقع علي ذاة محـرم فـاقتلوه) دخپلې محرمې سره نکاح کونکي ته تعزير بالقتل ورکوي، دکوړو اود سنګسارولو حد نه ورکوي او غير مقلدين د سلو کوړو يا د سنګسارولو حد ورکوي. نزل الا برارج ۲ ص ۲۹۸ نوغير مقلدين دی په صريح ايت يا صحيح صريح حديث کې ورته حد ثابت کړئ؟

(۲۷۸) سوال: داحنافو دا تعزير بالقتل دکوم صحيح صريح حديث څخه خلاف دی؟.

(۲۷۹) سوال: دغير مقلدينو په نيز متعه (يعنې په اجرت باندې زنا) جايزه ده، نه حد لري او نه تعزير. بلکې انکار ورباندې هم جايز نه دی (هدية المهدی، ج ۱ ص ۱۲۲)

(۲۸۰) سوال: يو سړي دنذر لغير الله دودی وخوړه په دې سړي باندې په قران او په حديث کې څو دورې حد دي؟.

غير مقلدين دی دخپلې دعوی موافق دهرسوال په جواب کې دقران کريم صريح ايت اويا صحيح صريح غير معارض حديث پيش کړي او د غير مقلدينو دکتابونو څخه چې کوم مسايل رانقل شوي دي که د اوسنيو غير مقلدينو په نيز دا مسايل غلط وی، نو ددوی دغلطو ثابتولو لپاره دی دهرې مسئلې په خلاف يو يو ايت او يا يو يو صحيح صريح حديث پيش کړئ او همدارنګه دی اقرار وکړي چې دغير مقلدينو ليکل شوي کتابونه

دقران او دحدیث څخه مخالف دي او که د دوي په نیز د امسایل صحیح وي نو بیا دی ورته موافق یو یو ایت یا یو یو صحیح صریح حدیث پیش کړئ !

د سوال یوه آسانه طریقه:

هدایه څلور جلده کتاب دی او د هرې مسئلې له پاره یې په دلیل کې کله قرآن، حدیث، اجماع او قیاس څلور واړه پېش کړي وي. او کله یې په دوی کې یواځې یو دلیل یعنې یواځې قرآن کریم، یا یواځې حدیث، یا یواځې اجماع او یا یواځې قیاس پېش کړی وي. او کله یې په دوی کې دوه ذکر کړي وي او کله یې درې ذکر کړي وي.

نو صاحب د هدایې چې کله د یوې مسئلې له پاره په دلیل کې یواځې او یواځې اجماع پېش کړې وي او یا یې د یوې مسئلې له پاره په دلیل کې صرف او صرف قیاس پېش کړی وي او صرف په (لانه) سره دلیل ویلي وي، نور آیت او حدیث یې نه وي ذکر کړی، نو د ټولې دنیا لا مذهبانو ته چلینج دی چې: د دې مسئلې حل د دې صراحتاً په قرآن او یا په حدیث کې وښایي او د خپلې دعوا مطابق چې (اهلحدیث کی دو اصول اطیعوا الله و اطیعوا الرسول) ده؛ د دې مسئلې حل پیدا کړي. داسې مسئلې په زرګونو نه بلکې په لکونو دي چې لا مذهبان یې د خپلو اصولو مطابق د حل کولو څخه عاجز دي.

* * *

هل من مبارزٍ يبارزني؟

دغیرمقلدینو سره دبحث کولو یوځو طریقې

لیکوال الشیخ ابو ابراهیم رحیم الله الحقاني النجرهاری

بسم الله الرحمن الرحيم

دغيرمقلدينو سره د بحث كولو يو څو طريقې

اوله طريقه:

كله چې درسره غير مقلد مخامخ شو، نويو ساده قران كريم راوخله او كوم يو د حديثو كتاب هريو چې وي راواخله او ورته ووايه چې ماته د لمانځه مكمله طريقه په قران او ياد حديثو په دې كتاب كې راوښايه، چونكه لمونځ دلساني او دبدني عبادت مجموعه ده نو اول ترينه دهر ذكر او عمل دحكم پوښتنه وكړه مثلاً دتكبير تحريمه او دتكبير تحريمه سره د رفع اليدين څه حكم دى؟ فرض دى؟ او كه واجب دى؟ او كه سنت دى؟ او كه نفل؟

داحكم صراحةً په قران او ياپه حديث كې راته وښايه، يعنې د فرض، يا د واجب، يا د سنت، او يا د نفل لفظ راته وښايه. هغه يې ترقيامته پورې نه شي ښودلى، نو مخكې يې مه پريږده چې موضوع بدله كړي، نو چې ډير تنگ شي مجبور به شي او درته به ووايي چې زه هيڅ شي ته فرض او واجب او سنت او نفل نه وايم ځكه چې يو شي ته فرض، يا واجب، يا سنت، يا نفل ويل بدعت دي، نو ته ورته فوراً ووايه چې ډيره ښه ده دستخط وكړه چې د ركوع رفع اليدين او امين بالجهر او قرائت خلف الامام نه فرض دى او نه واجب دى او نه سنت دى او نه نفل. بلكې فرض، يا واجب، يا سنت، يا نفل ويل ورته بدعت دى او څوك چې ورته فرض، يا واجب، يا سنت، يا نفل وايي هغه بدعتي دى.

او بيا ورته د دوى په كتابونو كې وښايه چې ليكلي يې دي چې: امين بالجهر سُنت دى، يا رفع اليدين سُنت دى وغيره. نو ورته ووايه چې اوس ستا په خپله فتوى ستا په بدعتوالي كې څه شک پاتې شو؟

بيا ورته ووايه چې زه امام نه يم بلكې دبل امام مقتدي يم فرض لمونځ دامام پسې كوم او سنت او نفل لمونځ يواځې كوم نوماته په قران يا د حديثو په كتاب كې وښايه چې الله ﷻ او يا رسول الله ﷺ امر كړى وي چې مقتدي او يواځې لمونځ كونكى دى تكبير تحريمه، ثناء، تعوذ، تسميه، امين، دركوع او سجدى تسبيحات، ،تشهد، درود شريف، دعا، او سلام، سرا او يا جهرا لولي هرجواب چې يې دركولو نو ته ورته وايه چې قران ياد حديثو كتاب راوا ړوه او دا جواب راته پكې وښايه، هغه به يې هيڅكله په صريحو الفاظو په قران او په حديثو كې

ونه شي ښودلي، نو بیاترینه لیکل واخله چې ستاد لمونځ طریقه صراحةً په قران اوپه حدیث کې نشته، بلکې خپل لمونځ دفلانکي مُلا په تقلید باندې کوې! بیاهغه د شیخ سره همدا طریقه وکړه، ته به وګورې چې هغه به هم کرکرې کوې اوښکاره به شي چې دوی د قران او د حدیث په نوم باندې څومره دروغ وائي.

دوهمه طریقه:

کله چې د رسره غیرمقلد مخامخ شو نو دفقه یو کتاب راواخله، مثلاً هدایه راواخله، یافتاوی عالمګیري. یا بل پښتو، یا فارسي د فقهې کتاب راواخله اوپه ترتیب سره د اول څخه یوه یوه مسئله لوله او غیرمقلد ته وایه چې ددې هرې هرې مسئلې په خلاف راته یو یو ایت یا یو یو صحیح، صریح، غیرمعارض حدیث پیش کوه، چې کومه مسئله غلطه ثابته شي زه به په هغې مسئلې باندې سور خط کش کوم. بیاراته دهغې په ځای د صحیح مسئلې صورت په کوم ایت، یاپه کوم صحیح، صریح، غیر معارض حدیث کې ثابت کړه، تردې چې ته ماته دفقهی ددې کتاب ټولې مسئلې غلطې ثابتې کړی او دهغې په ځای په قران او یا په حدیث کې راته صحیح مسئلې وښائي نوزه به حنفی مذهب پریږدم اوستامسلک به قبول کړم انشاء الله ته به وګورئ چې د یوې صفحې د مسئلو څخه به هم نه شي اوښتلی او یو طرف اوبل طرفته به موضوع بدلوي.

دریمه طریقه:

کله چې د غیرمقلد سره مخامخ شوی، نود حدیثو یو کتاب مثلاً طحاوی شریف، یا مصنف ابن ابی شیبه، یا مصنف عبدالرزاق راواخله اومتعارض احادیث شروع کړه اوغیر مقلد ته ووایه چې ددې تعارضاتو رفع د اُمتی په قول، یا د اُمتي په جوړو شویو اصولوباندې مه پیش کوه، بلکې ددې تعارضاتو رفع په قران یاپه صحیح صریح غیرمعارض حدیث باندې وکړه، هغه به یې ترقیامته پورې هم ونکړی شي .نوصرف یوصورت ورته پاتې کیږي اوهغه داچې دکوم مُلا، یا د کوم مجتهد په تقلید کې ددې متعارضاتو په مینځ کې تطبیق وکړي اویاپه کوم یوراجح باندې عمل وکړي.

ددې دریو طریقو څخه به تاته معلومه شي چې داخلک د قران او د حدیث څخه بالکل جاهل دی، صِرف په اسلافو باندې بد ګمانی اوددوئ په خلاف باندې بدزبانی ته عمل بالحدیث وائي.

رسول الله ﷺ فرمائي چې د قیامت د قرب یوه علامه داده چې (لعن اخرهذه الامة اولها)

يعني وروستني خلک به په مخکينو باندې طعن او تشنيع کوي کيدی شي چې لامذهبان ددې وجهې ځانونو ته اهل حديث وايي چې ددې حديث مصداق دي .

کارغه غول خوري اومښوکه څنډي

لامذهبان (وهابيان) هغه چاته چې دامام ابو حنيفه رحمه الله تقليد کوي مشرکان او بدعتيان وائي، ليکن دوی پخپله بيا په علم لغت کې دلغت په امامانو باندې اعتماد کوي،چې دادلغت دامامانو تقليد دی ،په فن داسماء الرجال او په فن داصول حديث کې دمقلدو محدثينو تقليد کوي ،په علم صرف او په علم نحو کې ددې علومو دامامانو تقليد کوي ،په علاج کې دډاکټر او دطبيب تقليد ته لازم وائي ،په قانوني مسئلو کې دقانون پوهانو تقليد کوي ،ليکن په علم فقه او ددين په معاملو کې دخپلو نااهلو مولويانو تقليد کوي ،او داهل پرينبودل او دنااهلو تقليد کول دقيامت علامه ده رسول الله ﷺ فرمائی چې (اذا وسد الا مـرالي غيراهلـه فانتظر الساعة) بخاری .

يعنـې چـې کارونـه نااهلوتـه وسـپارل شـوه، نوبيادقيامـت يعنـې دتبـاهۍ اودبربـادۍ انتظـارکوه ،دغيرمقلدينو مثال دهغه مريض دی چې دسپيشلسټ ډاکټرپه ځای دموچي څخه علاج کوي ،يادهغه ځنګلي په شان دي چې دقانون په باره کې دجولاسره مشوری کوي ،يادهغه قادياني په شان دي چې په تفسيرکې دعبدالله بن عباس ﷺ په ځای دمرزاقادياني پيروی کوي ،يادهغه چاپه شان دی چې په حديثو کې دامام بخاری اودامام مسلم په مقابل کې پرويزته ناقدا ومحقق وائي لامذهبه خلک دی ددې تقليدونو په ماين کې فرق دقران اودحديث څخه واضحه کړي.

که يو حماربحث ووائي چې لغت ،نحو،صرف ،بلاغة ،او اصول ،دقران اودحديث څخه مخالف دی نودده په حماريت کې هيڅ څوک شک نکوي ،همدارنګې دهغه چاحماريت اظهرمن الشمس دی چې فقهی ته دقران اودحديث څخه مخالفه وائي که فقه دقران اودحديث څخه خلاف وي نوپه قران اوپه حديث کې به دفقه صفت نه کيدلې رسول الله ﷺ فرمائي من يردالله به خيرا يفقهه في الدين. او همدا راز رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايي چې: (فقيهٌ واحدٌ اشدّ على الشيطان من الف عابدٍ).

لطيفه: يو ځلې يو لامذهبه نام نهاده شيخ الحديث يو نوجوان حنفي سره مخامخ شو او پوښتنه يې ترينه وکړه چې ايا ته مقلديې ؟ هغه نوجوان ورته وويل : چې هو ! زه مقلديم ځکه چې زه اُمي يم په قران اوپه حديث

نه پوهيږم. زمابله چاره نشته سوى ددينه چې په كوم عالم اعتمادوكړم اودهغه په رهنمايي كې په دين عمل وكړم، شيخ الحديث ورته وويل چې د چا مقلد يې ؟ نوجوان ورته وويل : چې ته هم عالم يې زه په تااعتمادكوم او ستا په رهنمايي كې په دين عمل كوم، نو ستا مقلد يم . كله چې شيخ الحديث داخبره واوريدله نوخاموش شو. نوجوان ديو څه خاموشي څخه وورسته ورته وويل چې :

شيخ صاحب كه چيرته مادرته ويلي وى چې زه دامام ابو حنفيه تقليد كوم. يعنې د امام صاحب په راهنمايي كې په دين عمل كوم، نوټول قران به دې زماپه خلاف تلاوت كولو .كله به دې د ابوجهل متعلق ايتونه په ماتبطيقول،كله به دې داحبارو او د رهبانيينو متعلق ايتونه په ماتطبيقول، كله به دې ماته مشرك ويلې ! كله به دې دامام صاحب دقياس له وجهې ماته شيطان ويلې ! اوكله به دې ويلې چې تقليد د سپي پټې ته وائي.كله به دې راته ويلې چې ته محمدي نه يې ! كله به دې راته ويل چې ته نبي ﷺ نه منې ! مګرچې كله زه ستا تقليد ته تيارشوم، نو نه دې زما په خلاف كوم ايت تلاوت كړو اونه دې كوم حديث تلاوت كړو ، نو معلوميږي چې اصل اختلاف په تقليد كې نه دى. صرف د امام صاحب سره حسد لرې ! چې څرنګه خلک د امام صاحب تقليد كوي او زما تقليد ولې نه كوي؟ نو زه د ډاكټر په ځاى د مداري څخه علاج نه كوم، همدارنګه د امام اعظم ابوحنيفه رحمه الله په ځاى ستا غوندې د نا اهلو تقليد نه كوم !

د لا مذهبو اود مقلدينو په منځ كې فرق

لامذهبان : د څوارلسمې صدى د مُلايانو په راهنمايي كې په دين باندې د عمل كولو دعوه كوي . او مقلدين حضرات د خيرالقرون د مجتهدينو امامانو په راهنمايي كې په دين باندې عمل كوي، د څوارلسمې صدى مُلايان په دوه دالرو هم خرڅيدلى شي او مجتهدين امامان د ټول امت په اتفاق باندې پوهان، مجاهدين او امامان وو، د دوى په حق كې دا تصور هم نه شي كيدلى چې دين دې خرڅ كړي.

＊ ＊ ＊

انگریزان او اهل حدیث

لیکوال : الشیخ ابو ابراهیم رحیم الله الحقاني الننجرهاری

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

انگریزان او اهل حدیث

لامذهبان په هندوستان کې د انگرېزانو په زمانه کې انگرېزانو را پیدا کړل او د انگرېزانو په منظورۍ یې ځانونو ته نوم د اهلحدیث کېښودو.

(۱) د غیر مقلدینو سرگروه نواب صدیق حسن خان غیر مقلد (وهابی) لیکلي دي چې (د غدر په زمانه کې زمونږ هرغټ او وړوکي د انگریزي سرکار خیرخواهان وو. (ترجمان وهابیه ص ۵).

(۲) بیا لیکي چې: ملخصاً که څوک د انگریزي دولت مخالف وو هغه ټول هغه خلک وو چې مذهبي ازادي یې نه خوښوله او ټول د یو خاص مذهب پابند وو، چې د پلار او د نیکه د وخت څخه یې راروان دی (ترجمان وهابیه ص ۵).

(۳) بیا لیکي چې: د تاریخ د کتابونو څخه معلومېږي چې کوم امن، پراخي او ازادي، په دې انگریزي حکومت کې د ټولو خلکو نصیب شوې؛ په بل هیڅ حکومت کې نه وه او دا دې بله هیڅ وجه نشته بغیر له دی چې انگریزي دولت هر مذهب ته ازادي ورکړې ده. مسلمان وي او که هندو او که بل هر مذهب وي، د کوم اشتهار چې په ډیر زور او شور سره د دربار قصري څخه په ډهلي کې ټول مشرانو ته واورول شو. (ترجمان وهابیه، ص ۸)

(۴) بیا لیکي چې: او غټه خبره داده چې مونږ صرف قران او سنت د خپل ځان لپاره دستور العمل گرځولی دی او د مخکنیو غټو غټو مجتهدینو طرف ته ځان منسوبول شرم گڼو او دغه مذهبي ازادي عین انگریزي قانون دی، نه مذهبی تعصب، البته کوم خلک چې د مخکنیو مجتهدینو تقلید ته فرض یا واجب وائي که هغه د محمد بن عبد الوهاب نجدی تقلید هم وکړي نو د تعجب خبره نده، او څوک چې د مخکینو مجتهدینو تقلید شرم او عار گڼي هغه به د محمد بن عبد الوهاب نجدی تقلید څرنگه وکړي؟ (ترجمان وهابیه، ص ۲۰)

(۵) بیا لیکي: د یو مذهب تقلید هم واجب ندی.... د مذهب ازادي هم یو عجیب نعمت دی، او د مذهب پابندي د نیچریت وي او که د مقلدینو مذهب وی او که د مبتدعینو مذهب، یا د حنفیانو مذهب وي، او یا بین بین وي، دا یوه لویه بلا ده او د انگریزي حکومت د عداوت سبب دی. (ترجمان وهابیه، ص ۲۹).

(۶) مونږ د مذهب د نوم څخه تختو مونږ ته د مذهب منل بالکل رټل دي، زمونږ دا حال دی چې د هر مذهب نه ازاد یو (ترجمان وهابیه ص ۳۰)

(۷) بیالیکي چې: داخلک (غیر مقلدین) په خپل مذهب کې هغه ازادي غواړی چې دکومې اشتهارچې بیابیاانگریزي حکومت جاری کړي وو، خصوصاچې دډهلي دربارجاري کړي وو چې د ټولو دربارونو سردارد ی، چاچې دتقلیدپه ردکې څومره رسایل لیکلي دی، هغه دمذهب د قید څخه ازاد دی اوکومومقلدینوچې دی رسالوته جواب لیکلی دی هغوی دیوخاص مذهب پابند دي، ددوی د مذهبي ازادي سره هیڅ تعلق نشته، نودمذهب ازادي دی انگریزي حکومت ته او هغه چاته چې د مذهب د ازادی اظهارکوي مبارک وي، تاسو خپله سوچ وکړئ چې د انگریزي حکومت دشمنان هغه څوک دی چې د یو خاص مذهب اسیران دي؟ اوکه هغه څوک دی چې د مذهب دپابندي څخه ازاددي او د انگریزددروازي فقیران دي؟ (ترجمان وهابیه، ص ۳۲)

(۸) بیالیکي چې: بعضې خلکو د انگریزي حکومت په وینا حنفی مذهب پرې نښودلو، هغه دانگریزانو دشمنان دي، مونږدانگریزي حکومت په خدمت کې دومره قرباني ورکړه چې مذهب مو پرېښودلو، لامذهبه شو او د انگریزي حکومت د درورازي فقیران شو، مونږبه څرنگه د انگریزي حکومت مخالفت وکړو؟ دملکی عالیې معظمې دام اقبالها اشتهار دټولو خلکو سره دمذهبي ازادي وعده کړې ده. (ترجمان وهابیه ص ۴۵).

(۹) دحنفیانو په باره کې لیکي چې: دوی په مذهبي تعصب، په تقلید شخصي، په ضد او په پلرني جهالت باندې ولاړ دي او کوم سهولتونه چې دانگریزي حکومت له وجهې دهندوستان رعیت ته برابر شوي دي، هغه یې شاته غورزولي دي او عالم امن ته نه پرېږدي، دوی غواړي چې ټول مسلمانان دي دیوخاص مذهب پابند وي او دانگریزي حکومت سره یې خپل تعصب ښه ښکاره کړی دی او غواړي چې کله موقع په لاس ورشي نوفساد جوړ کړي لکه د غدر په زمانه کې چې یې جوړ کړی و. (ترجمان وهابیه، ص ۵٦).

یعنې که ټول په یو مذهب وي، نو په دوی کې به اتفاق وی او په یو اتفاق به دانگریزي حکومت سره جهاد کوي، مونږ دوی اتفاق ته نه پرېږدو، ددې لپاره چې انگریزان بې غمه وي او ددوی سورې په مونږ باندې بر قرار وي. په سنه ۱۸۷۵ کې د لامذهبو د یو مذهبي مشر مولوي محمد حسین څخه یو سوال وشو چې ایا د هندوستان د انگریزي حکومت په خلاف اسلحه اخیستل مناسب دي او که نه دي؟

هغه په جواب کې لیکي چې:

(۱۰): جهاد او مذهبي جنگ په مقابله د انگریزي حکومت کې او یا په مقابله د داسې حاکم کې چې کوم مذهبي ازادي ورکړې وي؛ د شریعت له رویه عموماً خلاف او ممنوع کار دی او هغه خلک چې د انگریزي حکومت په خلاف او یا د بل کوم بادشاه په خلاف چې د مذهبي ازادی اعلان یې کړی وي اسلحه راواخلي او مذهبي جهاد کوي دا ټول

باغیان دي او دباغیانو د سزا مستحق دي. دانگریزي حکومت په خلاف جهاد کول د سنتو څخه مخالفت دی او دایمان د موحدینو څخه مخالف دی. دانگریزي حکومت په خلاف اسلحه را اخیستل د ایمان او د اسلام څخه مخالف دی. (ترجمان وهابیه، ص ۱۶)

خلاصه دا چې د تقلید شخصي د پریښودلو اصل سبب دانگریزانو په خلاف د جهاد مخالفت و او جهاد ته حرام ویل و، مسلمانان په فروعي اختلافاتو کې مصروفول و، د امام اعظم رحمه الله د تقلید شخصي په حرمت نه له دوی سره کوم قراني ایت وو او نه ورسره کوم حدیث و او نه ورسره د امت اجماع وه. بلکې د دوی سره صرف او صرف یو دلیل و چې هغه د ملکې وکټورېٔ اشتهار و.

(۱۱) په جرم اعتراف: مولوی محمد مبارک غیر مقلد چې د مولوی عطاء الله حنیف خاص شاگرد و؛ لیکي چې: د جماعت غرباء اهلحدیث بنیاد د محدثینو د مخالفت لپاره ایښودل شوی دی او یواځې دغه مقصدیې نه و، لکې د سید احمد شهید رحمه الله د تحریک مجاهدین مخالفت به یې کولو او انگریزان به یې خوشحالول. نواب صدیق حسن خان لیکي چې:

(۱۲) د مذهب تقلید واجب ندی او اقرار او قول پوره کول او په خپل عهد او میثاق قائم کیدل، د ټولو فرضونو څخه غټ فرض دی او د حاکمانو اطاعت او د رئیسانو انقیاد د ټولو واجبو څخه غټ واجب دی. (ترجمان وهابیه، ص ۲۹)

یعنې تقلید نه دی واجب، بلکې دانگریزانو اطاعت غټ واجب دی.

(۱۳) ټول اهل سنت والجماعت امام ابوحنیفه رحمه الله ته امام اعظم وایي حنفي وي، که شافعي وي او که مالکي وي او که حنبلي وي؛ د ټولو په نزد امام اعظم دی. (تذکرة الحفاظ ذهبی ج۲ ص ۱۵۸) فقیه الملة والاسلام دی (ذهبی ص ۸۴ خلاصه خزرجی ص ۴۴۵)

احد ایمة الاسلام والسادة الاعلام واحدالایمة الاربعة اصحاب المذاهب المطبوعة (البدایه والنهایه ج ۱۰ص ۱۰۷) دی

لیکن د غیر مقلدینو په نزد امام ابوحنیفه رحمه الله ته امام اعظم ویل شرک او کفر دی، ځکه چې د دوی د ټول جماعت له طرفه د دې القابو ادرس بدل و، لکه چې د دوی د یو خط څخه ظاهرېږي چې ملکې وکټوري ته یې لیکلي وو.

(۱۴) مضمون یې داسې دی چې: په حضور د فیض گنجور کوئین ملکه عالیه معظمه وکټوریه دي گریټ قیصره هند بارک الله فی سلطنتها. مونږ ممبران د اهلحدیث د جماعت د خپل ټول جماعت له طرفه ملکې عالیې معظمې ته د جوبلي د جشن د زړه له کومې مبارکي وایو.

ستاسو په سلطنت کې چې کومه مذهبي ازادي راغلې ده د هغې څخه زمونږ جماعت ته ګټه برخه په نصیب شوی ده، ځکه مذهبي ازادي زمونږ جماعت ته حاصله شوي ده په خلاف د نورو اسلامي فرقو، له دی وجهې ستاسو د سلطنت په استحکام باندې د اجماعت ډیر خوشحاله دی او دوی د زړه څخه د مبارکې چیغې په ډیر زور سره در ته وایي (اشاعة السنة ج ۹ ص ۲۰٦ شماره نمبر ۷).

(۱۵) مولنا عبد الخالق صاحب چې د دې فرقې د شیخ الکل میا نذیر حسین خُسر دی لیکلي دي چې: د دې نوې فرقې باني مباني عبد الحق دی، چې دیو څو ورځو څخه په بنارس کې اوسیدو، حضرت امیر المؤمنین سید احمد شهید د بعضې غلطو حرکاتو په وجه د خپل جماعت څخه خارج کړو او د حرمینو د علماو څخه یې د ده د قتل فتوی راوړه، مګر په څه چل د هغه څخه وتښتید لو او بچ شو. (الحیاة بعد الممات ص ۲۲۸) نتائج التقلید ص ۳ تنبیه المضالین ص ۱۳)

(۱۶) بیا لیکي چې: د ام المومنین رضی الله عنها ګستاخ مولوی عبد الحق بنارسي باني غیر مقلدیت په ښکاره ویل چې عایشه رضی الله تعالی عنها د حضرت علی ﷺ سره جنګیدلې ده، که توبه یې نه وي ایستلې، نو مرتده مره شوی ده (معاذ الله)

او دا به یې هم ویل چې د صحابه وو رضی الله عنهم علم زما د علم څخه ډیر کم و، ځکه چې په هغوی کې د هریو پنځه پنځه احادیث یاد و او ماته د دوی ټول احادیث یاد دي. (کشف الحجاب ص ۴۲) مصنفه قاری عبد الرحمن صاحب شاګرد شاه اسحق صاحب.

(۱۷) بل اعتراف

نواب صدیق حسن خان غیرمقلد لیکلي چې: په دې زمانه کې یوه ریاکاره او شهرت پسنده فرقه راپیدا شوې ده، چې د هر قسم خامیو او نقصانونو باوجود د ځان لپاره د قران او د حدیث د علم او په هغې باندې د عمل دعوه کوي، حالانکې د علم او د عمل او د عرفان سره د دې فرقې د لرې څخه هم تعلق نشته، دا خلک د علومو عالیه وو او آلیه وو د واړو څخه بالکل جاهل دي (الحطه ص ۵۳)

او دا خلک د معاملاتو په مسایلو کې په حدیثو کې د پوهې څخه بالکل خالي دي او د اهل سنتو په طریقه د یوې مسئلې استنباط هم نه شي کولی، دوی په حدیث باندې د عمل په ځای د ژبې په چالاکي او د سنتو د اتباع په ځای په شیطاني وسوسو اکتفاء کوي او دې ته عین دین وایي، دا خلک د اسلام د حلاوت څخه خالي الذهن دي او د نورو مسلمانانو په نسبت غټ تنګ زړي دي او د مسلمانانو په خلاف ډیر سخت زړي دي. (الحطه ص ۱۵۱)

يقولون عن قول خيرالبرية وهم شرالبرية (الحطه ص ١٥٦)

په الله ﷺ مې دې قسم وي چې څومره د تعجب خبره ده؟ دا خلک ځانونو ته خالص موحدين وايي او نورو خلکو ته بدعتيان او مشرکان وايي. حالانکه دوی د ټولو نه زيات غالي او د دين په باره کې غټ متعصب دي. فما هذا دين ان هذا الا فتنة في الارض و فساد کبير. (الحطه ص١٥٤ وص ١٥٦)

(١٨) بل اعتراف:

د غيرمقلدينو مشهور محدث او مؤرخ شاهجهان پورې په (١٩٠٠) عيسوي کې يو کتاب وليکه په نامه د (الارشاد الی سبيل الرشاد) په هغې کې يې ليکلي دي چې :

دا يو څه زماني څخه په هندوستان کې يوه نابلده فرقه راپيدا شوې ده ، چې خلک ورسره بالکل نا اشنا دي، مخکې به ډير لږ د دې خيال والا خلک وو. د دوی نوم اوس اوس او ريدل کيږي. دوی ځان ته اهلحديث يا موحد يا محمدی وايي، مګر مخالفين ورته وهابيان او غيرمقلدين او لامذهبه وايي. چونکې دا خلک رکوع ته د تللو په وخت کې او د رکوع څخه د سر او چتولو په وخت کې لاسونه جګوي، لکه څرنګه يې چې په تکبير تحريمه کې جګوي، له دې وجهې څخه دوی ته په بنګال کې (رفع اليديني) هم ويل کيږي. (الارشادالی سبيل الرشادص ٣ص مع حاشيه)

(وهابي)

چونکې په هغه زمانه کې د عثماني اسلامي خلافت په خلاف د يهودو او نصاراوو په سازش باندې د محمد بن عبدالوهاب جماعت په عربو کې د قتل او غارت بازار ګرم کړی و ، ډير مزارونه يې وران کړل، حتی چې سعود د رسول الله ﷺ د روضې مبارکې د ورانولو قصد هم وکړو ، مګر بيا يې ورانه نه کړله او په ابتداء کې يې اعلان وکړو چې د بيت الله شريف حج ته به د وهابيانو څخه سوی بل څوک نه راځي ، عثمانيانو يې د حج څخه منع کړل او ترډيرو وختو پورې خلک د حج څخه محروم وو او د شام او د عربو ډيرو خلکو ته حج په نصيب نه شو. (ترجمان وهابيه ص ٣٦) او دوی د عربو خلکو خصوصاً د حرمينو او سيدونکو ته ډير تکليفونه ورسول. (ترجمان وهابيه ص ٤٠)

له دې وجهې عالم اسلام د دوی څخه ډير نفرت کولو. مولوی فضل رسول بديوانې د خپلو مخالفينو د بدنامولو لپاره مجاهدينو ته وهابيان ويل. (ترجمان وهابيه ،ص ٤٤ص ٤٧)

نو غير مقلدينو سره فکر پيدا شو چې وهابيان مجاهدينو ته او د حکومت برطانيه باغيانو ته وايي، نو د دې لپاره چې انګريزان ورباندې شکمن نه شي، نو فوراً يې د انګريزانو د خوشحالولو لپاره کتابونه وليکل چې: يو يې په نامه د (ترجمان وهابيه) و. په هغې کې په يو بل ځای کې ليکلي دي چې :

(۱۹) مجاهدین : مجاهدین حنفیان دي، چاوریدلي دي چې ترننه پورې کوم موحد، متبع سنت، په قران او په حدیث باندې چلیدونکي؛ بې وفایي کړې ده. اود اقرار د پریښودو مرتکب شوی دی، یابغاوت ته اماده شوی دی، کومو خلکو چې په زمانه د غدر کې شر او فساد کولو اود انګریزي دولت د حاکمانو سره یې عناد کولو؛ هغه ټول حنفیان وو. (ترجمان وهابیه ص ۲۵)

(۲۰) کله چې انګریزانو دې زره علماوو ته اعدام ورکړو، په لکونو عوام یې اعدام او قتل کړل او تراوو ورځوپورې د قتل او غارت بازار ګرم و، په زرګونو کورنی جلاوطنه شوې، نو ددې مظلومانو په باره کې نواب صدیق حسن خان لیکي چې: (اود حاکمانو اطاعت او رئیسانو ته انقیاد په ملت واجب دی اود ټولو واجباتو څخه غټ واجب دی. (ترجمان وهابیه ص ۷)

(۲۱) متفقه فتوی: جهاد او مذهبي جنګ په مقابله د انګریزي دولت کې هغه دولت چې ټولو ته یې مذهبي ازادي ورکړې ده، د شریعت له رویه ممنوع او حرام دی او کومو خلکو چې د انګریزي دولت په خلاف اسلحه را اخیستې ده او مذهبی جهاد کوي؛ داخلک ټول باغیان دي اود باغیانو د سزا مستحق دي. په دې فتوی باندې د ټولو غیرمقلدینو متفقه طورباندې دستخط دی. (ترجمان وهابیه ص ٦۱)

د انګریزي دولت په خلاف اسلحه را اخیستل د اسلام او د ایمان خلاف عمل دی. (ترجمان وهابیه، ص ۱۲۱)

وکیل اهلحدیث هند محمدحسین بټالوي

(۲۲): د انګریزي دولت په خلاف مذهبي جهاد هیڅکله نه دی جایز. (الاقتصاد فی مسایل الجهاد، ص ۱۹).

(۲۳) : هندوستان سره له دې چې د عیسایي سلطنت په قبضه کې دی؛ دارالاسلام دی، په دې ملک باندې هیڅ بادشاه ته حمله نه ده جایزه، دعربو وي او که دعجمو، د سوډان مهدی وي او که خپله حضرت سلطان شاه د ایران وي او که امیر د خراسان وي. (الاقتصاد ص ۲۵)

(۲۴): دغه عیسایي حکومت سره غدر کول او په ځان او مال سره وربانډې تعرض کول حرام دی (الاقتصاد ص ۳۴).

(۲۵) دا هغه خلک دي چې تقریراً او تحریراً غایب او حاضر د انګریزي حکومت وفاداران دي او ددوی په خدمت او معاونت کې سرګرم دي. (الاقتصاد ص ۴۸)

(۲۶) د انګریزي دولت په خلاف جنګیدل او د جنګیدونکو سره هر قسم امداد کول صراحةً غدر او حرام دي. (الاقتصاد ص ۴۹).

(۲۷): له دوی سره جنګیدل شرعي جهاد نه دی، بلکې عناد او فساد دی، څوک چې د سنه ۱۸۵۷ په فساد کې شریک شوي دي، هغه ګناهګاران دي، مفسدین او باغیان او بدکرداره دي، په دوی کې اکثر عوام کالانعام دي او کوم چې یکې خواص او علماء دي هغوی هم د اصلي علومو د دین څخه ناخبره دي، پوهان علماء هیڅکله په دې فساد کې نه شریکیږي. (الا قتصاد ص ۴۹)

(۲۸): هغه خلک چې ځانونو ته مجاهدین وایي په حرام مرګ باندې مره کیږي، د جنتونو د خوشحالیو څخه محروم وي، داسې فسادونو ته جهاد ویل او په دې کې د شهادت په شوق شریکیدل سراسر جهالت او حماقت دی. (الا قتصاد ص ۷۱)

(۲۹): مشهور غیر مقلد عالم مولوي مسعود عالم ندوي لیکلي دي چې: د معتبرو او ثقه راویانو بیان دي چې محمد حسین بټالوي ته د دې رسالې (الاقتصاد) په عوض کې د انګریزانو له خوا دیرې ځمکې ورکړل شوي. (پهلی اسلامی تحریک ۲۹)

(۳۰): یو بل غیر مقلد عالم مولوي عبدالمجید سوهدروي لیکلي دي چې: مولوی حسین بټالوي د اشاعة السنة په ذریعه د اهلحدیثو دیر خدمت وکړو او د وهابي نوم دده په کوششونو سره په سرکاري دفترونو او کاغذونو کې منسوخ شو او دا جماعت یې د اهلحدیثو په نوم نامداره کړو، دده د انګریزي حکومت هم پوره خدمت وکړو او په انعام کې ورته دیر جائداد ونه هم په لاس ورغلل. (سیرت ثنائي ص ۳۷۲)

(۳۱): د هغې عریضې متن چې دوی انګریزي دولت ته لیکلې وه داسې دی چې: په خدمت د جناب سیکرټري ګورنمنټ! مونږ ستاسو په خدمت کې د لاندې لیکو د اجازت او معافي غوښتونکي یو. په سنه ۱۸۸٦ء کې مونږ خپله میاشتنی رساله اشاعة السنة شائع کړه، په هغې کې مونږ د دې خبرې اظهار کړي و چې د وهابي لفظ عموماً د باغي او د نمک حرام په معنا کې استعمالیږي، لهذا د دې لفظ استعمال د غې د لې ته چې اهلحدیث ورته وایي او همیشه د انګریزي حکومت نمک حلال او خیرخواهان دي. او دا خبره بیا بیا ثابته شوې هم ده او سرکاري خط او کتابت کې منلی شوې ده، مونږ په پوره ادب او انکساري سره ګورنمنټ ته درخواست کوو چې هغوی په سرکاري طور سره دا د وهابي لفظ منسوخ کړي او د دې لفظ د ممانعت حکم نافذ کړي او مونږ د اهلحدیثو په نوم سره مخاطب کړي.

په دې عریضه د ټولو صوبو د اهلحدیثو دستخطونه ثبت دي. [اشاعة السنة ص ۲۴ شماره نمبر ۲].

دحرمینو او دغیرمقلدینو سخت اختلاف

لیکوال : الشیخ ابو ابراهیم رحیم الله الحقاني النجرهاری

بسم الله الرحمن الرحيم

دحرمینو د علماوو او د غیرمقلدینو سخت اختلاف

نمبر	دمکې معظمې اودمدينې منورې دخلکو نظريه	نمبر	د هند، پاک، افغان دغير مقلدينو (نظريه)
۱	دمکـــې اومـــدينې خلـــق د صـــحابه ﷺ کرامو داجمـاع او دامـت داجمـاع قايـل دی. (۱)	۱	فرقه اهل حديث (غير مقلدين دصحابه کرامو داجماع او د امت داجماع نه منکردی. (۲)
۲	دمکې اومدينې خلق دقياس شرعی قائـل دی. (۳)	۲	فرقه اهل حديث (غير مقلدين) دقياس شرعی نه منکردی. (۴)
۳	دمکې اودمدينې دخلکو په نزد هر يوکس ته داجتهاد حق ندې حاصل. (۵)	۳	دفرقه اهل حديث (غير مقلدين) په نزد هرعالم او جاهـل تـه داجتهـاد اودتحقيـق کولـو حق حاصل دی. (٦)
۴	دمکې اومـدينې دخلکـو پـه نظر کې دغيـر مجتهـد دپـاره اجتهـاد حـرام اوتقليـد واجب دی. (۷)	۴	دفرقه اهل حديث (غير مقلدينو) په نزد دغير مجتهـد دپـاره هـم. تقليـد کـول حـرام او اجتهاد کول واجب دی. (۸)

۱ - مکتوب الشيخ محمدبن عبدالله السبيل بحواله شرعی فيصلې ٦۴۸ ،تاريخ رهابيت حقائق کې ائني مين ص ص ۱۷۱.

۲ - طريق محمدی ص ۱۸۱، عرف الجادی ص ۱۱۱، آپی عقيده سيکهی ص ۲۷۳

۳ - فتاوی ابن تيميه ج ۱۹ ص ۷٦۲. بحواله شرعی فيصلې.

٤ - معيارالحق ص ۷۹،۱۳۱ هدية المهدی ص ۸۲، عرف الجادی ص ۳، عقيده مسلم ص ۴۹، فتاوی ستاريه ج ۱ ص ۱۷۸.

۵ - شرعی فيصلې ۱۳۴، رهابيت حقائق کې آئينی مين ص ۹۸.

٦ - آپی عقيده سيکهی ص ۲۵۳.

۷ - شرعی فيصلې ص ۱۵۷

۸ - مجوعه رسائل بهاولپور ص ۱۹ تا ۲۳، عقيده مسلم ازگوند لوی ص ٦۸، دين مين تقليد کا مسئله از زبيرعلی زئی، آپی عقيده سيکهی ص ۲۹۰.

۵	دمکې او مدينې بعضې خلق دامام احمدبن حنبل او بعضې نورونورو مذاهبو ثلاثه وو مقلدين دی.(۹)	۵	دفرقه اهل حديث (غير مقلدينو) په نزد دهر يو امام تقليد حرام او شرک دی. (۱۰)
٦	دمکې او دمدينې دخلکو په نزد ټول مقلدين احناف، شوافع مالکيان، حنبليان اهلسنت والجماعت فرقه ناجيه دی. (۱۱)	٦	فرقه اهل حديث (غير مقلدينو) په نزد دالله پاک دلوئ جنت مالکان صرف (اهل حديث) دی باقی ټول. بدعتيان مشرکان دي
۷	د مکې او دمدينې والا دفقهې قائل دی.(۱۲)	۷	فرقه اهل حديث(غيرمقلدين) دفقهې نه منکردی. (۱۳)
۸	په مکې او مدينې کې د فقهې نظام موجود دې. (۱۴)	۸	فرقه اهل حديث (غير مقلدين) دفقهې نظام دکفر برابر گڼري.(۱۵)
۹	دمکې او مدينې دخلکو به نزد دپيغمبر ﷺ دسنتو پشان دخلفائې راشدينو سنت هم ددين حصه ده.	۹	فرقه اهل حديث (غير مقلدين) دخلفائې راشدينو دسنت نه منکر دی.(۱٦)
۱۰	دمکې او مدينې خلک د پيغمبر ﷺ صحابهٔ دحق معيار گڼري.	۱۰	فرقه اهل حديث (غير مقلدين) صحابه کرام معيار دحق نه مني او ددې نه منکردی. (۱۷)
۱۱	دمکې او مدينې خلق د ايصال ثواب قائل	۱۱	فرقه اهل حديث (غير مقلد ين) دايصال ثواب

۹ - سيرت شيخ محمدبن عبدالوهاب ص ٥٦ ،مکتوب الشيخ محمدبن عبدالله السبيل بحواله شرعی فيصل ص ۲۱۷، تاريخ وهابيت حقائق کې آيينی مين ص ۹۸.

۱۰ - الظفرالمبين ص ۱۷، عقيده مسلم ازگوندلوی، طريق محمدی ص ۱۸۷.

۱۱ - شرعی فيصل ص ٦٥۳، تاريخ وهابيت حقائق کې آينې مين ص ۹۷.

۱۲ - شرعی فيصل ص ۳۲۰،تاريخ وهابيت حقائق کې آينی مين ص ٦۷،۹۸،۱۷۴.

۱۳ - ترجمان وهابيه ص ۲۴، عقيده مسلم ص ۴۷ برفقه کې معنی کې تحريف کردی.

۱٤ - ترجمان وهابيه ص ۳۲۲، تاريخ وهابيت ص ٦۷.

۱۵ - التحقيق فی جواب التقليد.

۱٦ - بدورالاهله ج ۱ ص ۲۸، عرف الجادی ص ۱۰۱، ۲۰۷، فتاوی نذيريه ج ۲ ص ۱۹٦، سيرت ثنائی ص ۱۹٦.

۱۷ طريق محمدی ص ۸۷، فتاوی ثنائيه ج ۲ ص ۲۵۲، فتاوی ستاريه ج ۲ ص ٦٦.

	دی. (۱۸)		نه منکر دی. (۱۹)
۱۲	دمکې اومدینې دخلکو په نزد نبي ﷺ په قبر مبارک کې ژوندی دی. او د خلکو صلوة او سلام أوري. (۲۰)	۱۲	فرقه اهل حدیث (غیر مقلدین) دحیاة النبی ﷺ نه منکر دی او څوک چې دسماع الموتی قائل دی هغوئی ته مشرکان وائی. (۲۱)
۱۳	دمکې اومدینې دخلکو په نزد دپیغمبر اقدس ﷺ د روضې مبارکې حفاظت او خدمت ضروری دی.	۱۳	دفرقه اهل حدیث (غیر مقلدینو) په نزد دنبی کریم روضه شرک او بدعت دی. او ددې روضې ورانول واجب دی. (۲۲)
۱۴	دمکې اومدینې دخلقو په نزد په یو مجلس کې ورکړی شوی درې (۳) طلاقونه به هم درې شمیرلی کیږي. (۲۳)	۱٤	فرقه اهل حدیث (غیر مقلدین) په یو مجلس کې درې طلاقه هم یو شماری او ښځه دخاوند دپاره حلاله گنړی. (۲۴)
۱۵	د مکې اومدینې خلک د درې طلاقو نه پس دشرعی حلالې قائل دی.	۱۵	فرقه اهل حدیث (غیر مقلدین) ددرې طلاقو نه پس دشرعی حلالې نه منکر دی (۲۵)
۱٦	دمکې اومدینې خلق سرتور سرمونځ نه کوي او په بازار کې هم سرتور سرنه گرزی. (۲٦)	۱٦	فرقه اهل حدیث (غیر مقلدین) سرتور نمونځ کوي او سنت ئې هم گنړی. (۲۷)
۱۷	دمکې اومدینې والا په لمانځه کې دنامه دپاسه یادنامه دلاندې لاس تړی. او هیڅ یو ته	۱۷	فرقه اهل حدیث (غیر مقلدین) په لمانځه کې لاسونه په سینه تړی. او خپل عمل سنت گنړی،

۱۸ -تاریخ وهابیت حقائق کې آینې مین.

۱۹ - ترجمان وهابیه ص ۱٦۲.

۲۰ - تاریخ وهابیت ص ۹۰، ۱۴۱، فتاوی ابن تیمیه ج ۱۸ ص ۳۴۲.

۲۱ - فتاوی ثنائیه ج ۱ ص ۱۰۷، عقیده مسلم ازگوندلوی ص ۳۵۵ ملخصا، مجموعه رسائل بهاولپور ص ۱۰۸.

۲۲ - عرف الجادی ٦۰، الروضة الندیه ج ۱ ص ۱۷۸، یه مزاریه میلی ص ۱٦.

۲۳ - مجله البحوث الاسلامیه.

۲٤ - فتاوی ثنائیه ج ۲ ص ۲۱۵،۵ فتاوی اهل حدیث ج ۲ ص ۵۰۵، اهل حدیث کامذهب ص ۹۵، تنویرالافاق فی مسئلة الطلاق.

۲۵ - حلاله کی چهری.

۲٦ مجله البحوث الاسلامیه.

۲۷ - محمدی نماز ص ۱۷۲ ۱۷۳.

	خلاف سُنّت نه وايي.		او دنامه دلاندې لاسونه تړل خلاف سنت او بې کاره عمل ګڼي. (۲۸)
۱۸	دمکې او دمدينې امامان دسحر ماښام او ماخستن په لمانځه کې دسورة فاتحې نه وړاندې بسم الله په (زوره تيز آواز) نه لوّلي. او نه ئې سنت ګڼي.	۱۸	فرقه اهل حديث (غير مقلدين) دسحر، ماښام او ماسختن به لمونځونو کې بسم الله په روزه لولي او دا سنت ګڼي. (۲۹)
۱۹	دمکې او دمدينې خلک سجدې ته دتللو په وخت کې دګوندونه وړاندې لاسونه په زمکه نګدي. (۳۰)	۱۹	فرقه اهل حديث (غير مقلدين) سجدې ته دتللو په وخت دګوندو نه وړاندې په زمکه لاسونه ګدي او دا سنت ګڼي. (۳۱)
۲۰	دمکې او مدينې دخلکو په نزد جلسهٔ استراحت سنت نه ده. او په کوّلو کې ئې څه نقصان نشته.	۲۰	فرقه اهل حديث (غير مقلدين) جلسه استراحت ډيره زياته ضروري ګڼي. (۳۲)
۲۱	دمکې او دمدينې خلکو په نزد امام پسې سوة فاتحه لوستل واجب ندې او امام پسې دنه لوستونکي لمونځ صحيح دی. (۳۳)	۲۱	دفرقه اهل حديث په نزد دامام پسې فاتحه لوستل فرض دي بغير دفاتحې دمقتدی نمونځ باطل دی. (۳۴)
۲۲	دمکې او مدينې خلکو په نزد کوم کس چې دامام سره د رکوع په حالت کې ملاؤ شي نو	۲۲	فرقه اهل حديث په نزد امام پسې دفاتحې دلوستلو نه غير کوم يو سړی چې دامام سره درکوع

۲۸ - قول حق ص ٦۲، صلوة النبی ﷺ ۱۵۷، اختلاف امت کاالمیه ص ۷۸.

۲۹ - صلوة النبی کی حسین مناظر.

۳۰ - کیفیة صلوة النبي ﷺ للشیخ عبدالعزیز بن عبدالله بن باز.

۳۱ - محمدی نماز ص ۱۴۰.

۳۲ - رسول اکرم ﷺ کا طریقه نماز ص ۸۳، عرف الجادی ص ۳۰.

۳۳ - کیفیة صلوة النبی ﷺ.

۳٤ - فتاوی نذیریه ج ۱ ص ۳۹۸، عرف الجادی ص ٢٦.

	دهغه رکعت اوشي.		په حالت کې شامل شي نو دهغه رکعت ونشو، نو هغه به دوباره رکعت ادا کوي. (۳۵)
۲۳	مکې اومدینې والا د رمضان په میاشت کې اوددې میاشتې نه بغیر هم درې رکعته وتر کوي. (۳٦)	۲۳	فرقه اهل حدیث دروژې په میاشت کې درې او بغیر دروژې نه یو رکعت وتر اداکوي.(۳۷)
۲۴	دمکې اومدینې والا د جمعې په نمانځه کې ددوهٔ اذانونو قایل دی اوداسنت گنړی.	۲۴	فرقه اهل حدیث دجمعې دیو اذان قائل دی. اوددوئم اذان نه منکر دی. اودې ته بدعت وائی. (۳۸)
۲۵	دمکې اومدینې امامان د جمعې په خطبه کې دخلفائې راشدینو اودصحابه ﷺ کرامو ذکرکؤل فخرگنړی.	۲۵	دفرقه اهل حدیثو په نزد دجمعې په خطبه کې حضراتو خلفائی راشدینو اودصحابه کرامو ذکر کؤل بدعت دی. (۳۹)
۲٦	دمکې اومدینې والاؤ په نزد (۲۰) شل رکعته تراویح مسنون دی. دپیغمبر ﷺ دزمانې نه واخله تردې وخته پورې په مسجد حرام اومسجدنبوی کې صرف اوصرف (۲۰) شل رکعته تراویح اداء کیږي.	۲٦	فرقه اهل حدیث (۲۰) شل رکعته سنت ترایحو ته بدعت وائی او اته رکعته تراویح کوي. (۴۰)
۲۷	مکې اومدینې والا دجنازې لمونځ ورو ورو آوازسره لولی. (۴۱)	۲۷	دفرقه اهل حدیث دجنازې نمونځ جهراً لؤلی. (۴۲)
۲۸	دمکې اومدینې خلکو په نزد داحادیثو په رڼاکې د ښځو اوسړو په لمانځه کې فرق دی.	۲۸	فرقه اهل حدیثو په نزد دزنانهٔ اودسړو دنمانځه په طریقه کې هیڅ فرق نشته. بلکه داخلق فرق کؤلو ته په

۳۵ -دستورالمتقی ص ۱۱۱، نزل الابرار ج ۱ ص ۱۳۳، فتاوی نذیریه ج ۱ ص ۴۹٦، عرف الجادی ٢٦.

۳٦ - الهدی النبوة للشیخ محمدصابونی.

۳۷ - دستورالمتقی ص ۱۴۴، عرف الجادی ص ۳۳.

۳۸ - فتاوی ستاریه ج ۳ ص ۸۵و ۸۷، فتاوی علمآء هند ج ۲ ص ۱۷۹.

۳۹ - هدیة المهتدی ج ۱ ص ۱۱۰ نزل الابرار ج ۱ ص ۱۵۳.

۴۰ - دستورلتقی ص ۱۴۲، صلوة الرسول.

۴۱ - رساله التراویح للشیخ عطیه سالم مدرس مسجد نبوی ﷺ وقاضی مدینه منوره، رساله ینابیع لمهر غلام رسول.

۴۲ - فتاوی ثنائیه ج ۱ ص ۵۲، فتاوی علماء حدیث ج ۵ ص ۱۵۲.

			دين کې مداخلت وائي. (۴۳)
۲۹	د مکې او د مدينې د خلکو په نزد امام ابو حنيفه رحمه الله د مسلمانانو امام دی چې د هغوئ متبعين به تر قيامته پورې موجود وی. (۴۴)	۲۹	د فرقه اهل حديثو په نزد امام ابو حنيفه رحمه الله جهمي مرجي، بدعتي او گمراه وو. العياذ بالله. (۴۵)
۳۰	د مکې او د مدينې خلک خلفائې راشدين رضی الله عنهم د نصوص شرعيه وو فرمانبردار گڼي.	۳۰	او غير مقلدين ليکي چې: د خلفای راشدينو رضي الله عنهم هغه احکام چې هغه د نصوص شرعيهٔ نه خلاف وو امت هغه احکام رد کړی دی. (۴۶)

د حرمينو علماء غير مقلدين نه دي. بلکه هغوي اکثر حنبلي مذهبي دي. لامذهبان د عوامو په ذهنونو کي دا وسوسه وراچوي چې د حرمينو حکومت او امامان زمونږ په شان غير مقلدين دي. که زمونږ مسلک غلط وي نو په حرمينو کي به نه وو، بيا که څوک ترينه پوښتنه وکړي چې ستاسو سره د دي څه دليل دي چې د حرمينو حکومت او امامان غير مقلدين دي؟ نو غير مقلدين ورته جواب ورکوي چې گوره هغوي هم زمونږ په شان رفع اليدين او آمين بالجهر او قراءت خلف الامام کوي، حالانکه دا خبره بالکل غلطه ده، ځکه چې په دوه دري مسئلو کي شرکت د مذهب د وحدت دليل نه شي کيدلي، که داسي شي نو بيا خو به روافض (شيعه گان) هم وائي چې د حرمينو حکومت او امامان روافض دي، او شيعه گان دي، ځکه چې رفع اليدين او قراءت خلف الامام خو شيعه گان هم کوي. د لامذهبو او د حرمينو او د سنيو علماؤ د رفع اليدين په مينځ کي ډير فرقونه دي. اول دا چه د حرمينو علماء په مانځه کي رفع اليدين کوي. ليکن ور سره دا هم مني چې د نبي عليه السلام د صحابه ؤو، او د تابعينو، او د تبع تابعينو څخه ترک د رفع اليدين هم ثابت دي، او غير مقلدين دا نه مني. دوهم دا چې اهل حرم دا مني چې د ترک د رفع اليدين والا مونځ د سنتو سره مطابق دي. ليکن غير مقلدين دروغ وائي چې نبي عليه السلام په ټوله زندگۍ کي يو مونځ هم بې رفع اليدين نه دي کړي. دريم دا چې د اهل

۴۳ - دستورالمتقی ص ۱۵۱، صلوة الرسول.

۴۴ - تاريخ وهابيت حقائق کي آينی مين.

۴۵ - مجموعه مقالات پرسلفی کاجائز ص ۵۴۸.

۴۶ - تنويرالآفاق فی مسئلة الطلاق ص ۱۰۷.

حرمینو څخه چې پوښتنه وشي چې تاسو رفع الیدین ولې کوي ؟ نو هغوي صفا وائي چې مونږ حنبلیان یو . او د امام احمد بن حنبل رحمه الله په نیز رفع الیدین راجح دي . او د لامذهبو څخه چې پوښتنه وشي چې تاسو رفع الیدین ولې کوي ؟ نو دوي وائي چې زما تحقیق دا دي چې رفع الیدین ضروري دي .

د لامذهبو (غیر مقلدین) داهل الحرمین څخه د براءة اعلان

د حرمینو اکثر علماء حنبلیان دي . او بیا په حنبلیانو کې په یو حنبلي عالم محمد بن عبدالوهاب باندې زیات اعتماد کوي ، بل طرفته د دې ملکونو د غیر مقلدینو سرگروه نواب صدیق حسن خان لیکي چې: عبدالوهاب او د ده څوي محمد دواړه حنبلیان وو . او زمونږ د ملکونو خلک یا حنفیان دي ، او یا عاملین بالحدیث دي . او یا شیعه گان د ي .په دې ملکونو کې یو حنبلي هم نشته . ترجمان وهابیه صـ ۳۲ همدارنګه لیکي چې : محمد بن عبد الوهاب النجدي حنبلي وو . او مونږ د هیڅ په مذهب هم نه یو .ترجمان وهابیه صـ ۲۱]. همدارنګه لیکي چې : محمد بن عبد الوهاب د امام احمد بن حنبل په مذهب وو . محمد بن سعود او د ده زوي عبدالعزیز د محمد بن عبدالوهاب مذهب ته ډیر رواج ورکړو . ترجمان وهابیه صـ ۳۲].

۱... د رسول الله علیه السلام عمل او فرمان

د مکې او د مدینې والا وو په نیز د رسول الله علیه السلام فرمان او عمل هم حجت دي . [فقه الایمة الاربعة ص۲۰۳ روضة الناظر لابن قدامه الحنبلي صـ ٤٦]او د لا مذهبو په نیز د رسول الله علیه السلام فرمان او عمل حجت نه دي . [بدور الاهله صـ ۷۸ ، طریق محمدي صـ ۵۹].

۲ ... په یو وخت دخومره ښځوسره نکاح جائزه ده ؛

د مکې او د مدینې د خلکو په نیز په یو وخت کې د څلورو څخه د زیاتو ښځو سره نکاح نه ده جائزه، العدة شرح العمدة في فقه احمد بن حنبل صـ ۳۷۳ منارالسبیل في شرح الدلیل ج ۲ صـ ۱۴۴] او د فرقه اهلحدیث غیر مقلدینو په نیز چې د څومره ښځو سره غواړي نکاح کولې شي . [عرف الجادي صـ ۱۱۱].

۳ ... د نکاح لپاره شاهدان

د مکې او د مدینې د خلکو په نیز په نکاح کې دوه شاهدان شرط دي ، [عمدة الفقه ص۹۰] او د اهل حدیثو د فرقې غیر مقلدینو په نیز د نکاح لپاره د شاهدانو ضرورت نشته، [عرف الجادي ص۱۰۷].

٤ ... د اهلحديث لقب

په مکه او په مدينه کي د اهلحديث په نوم هيځ مسجد . هيځ مدرسه او هيځ محله نشته او د اهلحديثو غير مقلدينو د فرقي مسجدونه او مدرسي د اهل حديثو په نوم باندي دي .

٥ ... د اهل حديث معني

د مکي او د مديني خلک اهل حديث يو علمي لقب گڼي لکه اهل النحو ، او اهل الصرف ، وغيره يوه خاصه مذهبي فرقه ئي نه گڼي . او د اهلحديثو غير مقلدينو فرقه ئي د يوي ډلگۍ يعني د منکرينو د فقي لپاره لقب گڼي .

٦... په نريو جرابو باندي مسح

د مکي او د مديني خلک په نريو جرابو باندي مسح ته حرامه وائي . عمدة الفقه صـ ١٦] او د اهلحديثو غير مقلدينو فرقه په نريو جرابو باندي مسح کوي .

٧...د ښځي سره لواطت

د مکي او د مديني خلک د ښځي سره لواطت ته حرام وائي ، المغني ج ٨ صـ ١٣١او د اهل حديثو فرقه غيرمقلدين ئي جائز گڼي ، نزل الابرار ج ٢ صـ ٣٥ هدية المهدي صـ ١١٨]

٨... د استرحت جلسه

د مکي او د مديني د خلکو په نيز جلسه د استراحت ضروري نه ده ، عمدة الفقه صـ ٢٥] او د فرقه اهلحديث غير مقلدين په نيز سخته ضروري ده ، عرف الجادي صـ ٨٣ صلوة الرسول صـ ٢٢٨].

٩... په خطبه کـي د خلفائ راشدينو ذکر

د حرمينو خلک په خطبه کي د خلفاء راشدينو ذکر کوي ، المغني ج ٢ صـ ١٥٧ او فرقه اهل حديث غير مقلدين په خطبه کي د خلفاء راشدينو د ذکر کولو ته بدعت وائي . [هدية مهدي صـ ١١٠ ، نـزل الابـرار ج ١ صـ ١٥٣]

۱۰... په مسجدونو کـي محرابونه

په مکه او په مدينه کي په هر مسجد کي محراب شته ، او فرقه اهلحديث غير مقلدين په مسجد کي د محراب جوړولو ته بدعت وائي ، فتاوي ستاريه ج ۱ صـ ۳۶ ، فتاوي اهل حديث ج ۱ صـ ۳۱۳

۱۱... د مانځه لپاره د بدن پاکوالي

د مکي او د مديني د خلکو په نيز د مانځه لپاره د بدن پاکوالي شرط دي ، عمـدة الفقـه صـــ ۲۳] او د فرقه اهلحديث غير مقلدينو په نيز د مانځه لپاره د بدن پاکوالي نه دي ضروري . [بدور الاهله صـــ ۳۸].

۱۲... د مانځه لپاره د جامو پاکوالي

د مکي او د مديني د خلکو په نيز د مانځه لپاره د جامو پاکوالي شرط دي ، عمـدة الفقـه صـــ ۲۳ او د فرقه اهلحديث غير مقلدينو په نيز د مانځه لپاره د جامو پاکوالي شرط نه دي .[کنز الحقائق صـــ ۲۷ ، بـدور الاهله صـــ ۳۹ و صـــ ٤٠] .

۱۳... د ځائ پاکوالي

د مکي او ده مديني د خلکو په نيز په مانځه کي د ځائ پاکوالي شرط دي ، العدة شرح العمـدة ص۶۸ او د فرقه اهلحديث غير مقلدينو په نيز د مانځه لپاره د ځائ پاکوالي شرط نه دي ،[کـنز الحقـائق صـــ ۲۷، بدور الاهله صـ ٤٠]

١٤... په مانځه کـي تلل راتلل

د مکي او د مديني د خلکو په نيز په مانځه کي په تللو راتللو سره مونځ فاسديږي، منارالسبيل ج ۱ صـــ ۱۰۹ او د فرقه اهلحديث غير مقلدينو په نيز په مانځه کي په تللو راتللو سره مونځ نه فاسديږي . [کنز الحقـائق صـــ ۲۷ ، فتاوي نذيريه ج ۱ صـــ ۵۰۸].

۱۵... د قرباني ورځي

د مکي او ده مـديني د خلکو پـه نيز د قربانۍ ورځي دري دي . يعني ۱۰-۱۱-۱۲ د ذولحجي ، عمـدة الفقه صـــ ۵۱] او د فرقه اهلحديث غير مقلدينو په نيز د قربانۍ ورځي څلور دي . يعني ۱۰-۱۱- ۱۲-۱۳ د ذولحجي . فتاوي نذيريه ج ۳ صـــ ۲٤٠ رسائل بهاولپوري صـــ ۱۲۵].

۱٦... د قرباني د کونګو تعداد

د مکي او ده مديني د خلکو په نيز يوه قرباني صرف د يو سړي لپاره کافي ده ، عمـدة الفقـه صـــ ۱٥۱او دفرقه اهلحديث غير مقلدينو په نيز يوه قرباني د ټول کور لپاره کافي ده ، اګر چې په کور کې سل کسان وي ، فتاوي نذيريه ج ۳ صـــ ۲٤٥ فتاوي اهلحديث ج ۲ ص۸۷ رسائل بهاولپوري ص۱۲٦].

۱۷... په چرګ او په هګۍ باندې قرباني

د مکي او ده مديني د خلکو په چرګ او په هګۍ باندي قرباني نه صحيح کيږي ، منارالسبيل ج۱ ص۲۷۰ او د فرقه اهلحديث غير مقلدينو په نيز په چرګ او په هګۍ باندي هم قرباني صحيح کيږي .فتاوي سـتاريه ج ٤ ص۱٤۰].

۱۸... د ختو خوړل

د مکي او ده مديني د خلکو په نيز د ختو خوړل حرام دي ، منارالسبيل ج ۲ صـــ ۳۷۷

او د فرقه اهلحديث غير مقلدينو په نيز د ختو خوړل جائز دي ، عرف الجادي صـــ ۲۳٦

۱۹... د مږک او ملا چرګک خوړل

د مکي او ده مديني د خلکو په نيز د مږک او د ملا چرګک خوړل حرام دي ، منارالسبيل ج ۲ صـــ ۳۷۳

او د فرقه اهلحديث غير مقلدينو په نيز د مږک او د ملا چرګک خوړل حلال دي ، کنز الحقائق صـــ ۱۸٦

۲۰... د پيل او د ځنګلي پيشو خوړل

د مکي او ده مديني د خلکو په نيز د پيل او د ځنګلي پيشو خوړل حرام دي ، منارالسبيل ج ۲ صـــ ۳۷۲

او د فرقه اهلحديث غير مقلدينو په نيز د پيل او د ځنګلي پيشو خوړل حلال دي ،کنز الحقائق صـــ ۱۸٦

۲۱... د عرفې ښځه مخکـي همبستري

د مکي او ده مـديني د خلکو پـه نيـز پـه حج کـي د وقـوف عرفـي ښځـه مخکـي پـه همبسـتري باندي حـج فاسديږي ،العدة ۱۷٤ او د فرقه اهلحديث غير مقلدينو په نيز نه فاسديږي ، عرف الجادي صـــ ۱۰۱

۲۲... د مونځونو قضائي

د مکي او ده مديني د خلکو په نيز چې کوم مونځونه قضا شوي دي د عذر له وجي يا بغير د عذر ځخه د هغي قضائي شنه ، المغني ج ۱ صـ ٦٤١] او د فرقه اهلحديث غير مقلدينو په نيز چې کوم مونځونه بلا عذره قضا شي ، د هغي قضائي نه شته ، فتاوي اهلحديث ج ۱ صـ ٤١٥

۲۳... د مونځ فساد

د مکي او ده مديني د خلکو په نيز چې د امام مونځ فاسد شي نو د مقتديانو مونځ هم ورسره فاسديږي، منارالسبيل ج ۱ صـ ۱۱۱] او د فرقه اهل حديث غير مقلدينو په نيز چې د امام مونځ فاسد شي نو د مقتديانو مونځ ورسره نه فاسديږي ، فتاوي اهلحديث ج ۲ صـ ۲٤۱ و ۲٤۲

٢٤... په مانځه کـي ستر د عورت

د مکي او ده مديني د خلکو په نيز په مانځه کي د عورت پټول فرض دي . او د ښځي ټول بدن عورت دي، ما سوي د مخ ، د لاسونو او قدمونو ځخه ، عمدة الفقه في المذهب الحنبلي صـ ۲۲ والمغني ج ۱ صـ ٦١٥] او د فرقه اهل حديث سرگروه نواب صديق حسن خان ليکي چې : د ښځي بربنډ مونځ هم صحيح دي . د ميړه په ځنګ کي وي او که د بل چا به ځنګ کي وي . په هر صورت کي صحيح دي . بـدور الاهلـه صـــ ۳۹ ، عـرف الجادي صـ ۲۲ و هکذا في نزل الابرار ج ۱ صـ ٦٥].

❊ ❊ ❊

عن ابي هريرة ﷺ قال : وعدنا رسول الله ﷺ غزوة الهند فان ادركتها انفق فيها نفسي ومالي وان قتلت كنت افضل الشهداء وان رجعت فانا ابوهريرة المحرر. (الحديث نسائي ، ج٢\ ص : ٥٢).

وعن ثوبان عن النبي ﷺ عصابتان من امتي حررهما الله تعالى من النار عصابة تغزو الهند وعصابة تكون مع عيسى بن مريم عليهما السلام. (نسائي ج٢\ ص ٥٢ ، مسند احمد، ج٥ /ص: ٢٧٨ ، مجمع الزوايد، ج٥/ ص: ٢٨٢)

الحمدلله هند احنافو فتح كړی دی، نو درسول الله ﷺ ددې پيش گوئي مصداق احناف دي

نعمة المنان في تذكرة النعمان

للشيخ عبد السلام الحقّاني (نوربوړوي)

بسم الله الرحمن الرحيم

يو څو مباحث په لنډ تعارف او تذكره دامام الائمة سراج الامة امامنا الاعظم ابی حنيفة رحمه الله تعالی کې:

لومړی مبحث

دامام ابوحنيفة رحمه الله نسب:

دنسب په بيان کې مختلف اقوال دي خو کوم چې ډير راجح او محقق اقوال دي هغه به ذکر کړو

اول قول :دده دلمسي عمربن حمادبن ابي حنيفة رحمه الله تعالی څخه دنيکه نسب داسې رانقل شوی:

ابو حنيفة نعمان بن ثابت بن زوطی بن ماه الفارسی التيمي.

دامام ابو حنيفة رحمه الله نوم نعمان دپلار نوم يې ثابت او دنيکه نوم يې زُوطی او دهغه پلار ماه نوميده زوطی دکابل دښار اوسيدونکی وو چې اوس موجوده دارالخلافة دافغانستان ده او داغلام دتيم الله بن بکربن ثعلبة بن بکربن وائل وو بيا مسلمان شو او هغه بيا ازاد کړو نو ددې وجې نه ده ته زوطی الفارسي التيمي ويلی شي چې دامولی دتيم الله قبيلي وه او ثابت په اسلام باندې پيدا شوی وو. (مرقـات ج۱ص ۷۸ عقودالجمـان ص۳۹) مطبعه مکتبه نعمانية محله جنګي پشاور)

دوهم قول :دده دبل لمسي اسماعيل بن حمادبن ابي حنيفة رحمهم الله دی هغه وايي چې دابو حنيفة نوم نعمان او دپلار نوم يې ثابت او دنيکه نوم يې هم نعمان وو ، دغور نيکه نوم يې المرزبان وو ، او هغه دفارس په احرار او ازادو بچيانو کې وه او قسم په الله چې کله هم په مونږ باندې غلامي نده تيرشوی او نه زمونږ په نسب کې څوک دچاغلام پاتې شوي دي، او زما نيکه په (۸۰) هجری کال کې پيدا شوی ، زمونږه نيکه ثابت حضرت علی بن ابی طالب ﷺ ته تللی وو هغه ورته لاس په سرباندې کيښود او دعاېې ورته وکړه چې الله دې په ده او دده په اولاد برکت کيږدی ، او مونږ اميد لرو چې دغه دعا به زمونږ په حق کې قبوله شوي وي. (عقـود الجمـان ۱ص۴۰مرقات ج۱ص ۷۸)، مونږ لندبايد ووايو که چيرته دامام اعظم رحمه الله نيکه زوطی مولی دتيم قبيلي شي بنا په قول اول نو داهم دده په باره کې څه عيب او نقصان ندی ځکه چې دانسان اصلي کمال او عزت په دين کې دی ، الله ﷻ فرمايي : (إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ اللهِ أَتْقَاكُمْ) سورة حجرات اية (۱۳)

ترجمه : يقيناپه تاسو کې ډير عزتمند هغه کس دی چې دالله تعالی نه ډيرويريږي اوزيات تقوی واله وي نودعزت مدارپه تقوی باندې دی نه په مال اونسب باندې.

(۲) دخندق په ورځ دسلمان فارسي ﷺپه حق کې نبي کريم ﷺووېل چې: (سَلْمَانُ مِنَّااهلَ البيت) سلمان زمونږنه دی يعنې داهل بيتونه دی ، نوداهل بيتو نه شمار کړې شو . اوده د غلامی ژوند تير کړی وو اوډير زيات تعداد علماء وو باندې داسې ژوند تير شوی دی خو بيا هم ټول مسلمانان دهغوی په فضيلت باندې ګواه دي. ديوڅو علماء تذکره په تبييض الصحيفة ص : ۴۳: شوې ده په دې عبارت: ثم هذا الحسن وبن سيرين وعطاء بن أبي رباح وسعيدبن جبير كلهم من الموالى ومن ينكر فضلهم على المسلمين فى العلم والفتوى والارشاد التدريس. اوزمونږ دامام لقب ابو حنيفة دی اوأئيمه وو کې يې لقب امام اعظم دی اوس داچې :

ده ته ولې ابوحنيفة وايې؟

پدې باره کې مختلف اقوال شته .

(۱) قول :داچې حنيفة مؤنث دحنيف دی او معنی دحنيف ده (المسلم المائل الي الدين الحنيفُ) اوعلامه ابن قيم رحمه الله يې معنی کړيده (المقبل علي الله المعرض عمن سواه) اودقران کريم بيان (فَاتَّبِعُوْا مِلَّـةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيْفًا).

اوکلمة د(أبو) دلته په معنی دملازم اوصاحب سره ده معنی دا شوه چې امام صاحب دملت ابراهيم سره لازم اوملازم اوورمائل اومقبل وه ، يعنې په ملة ابراهيم باندې مين اوقربان وه نوابو حنيفة مخفف دابو الملة الحنيفة نه دی .

دوهم قول : داچې داهل عراق په ژبه اولغت کې حنيفة دوات دسياهي بوتل ته وايې اود(ابو) معنی همغه ملازم اوصاحب ده نومعنی داچې وه امام صاحب ملازم دسياهي بوتل سره داځکه چې امام صاحب دعلمي وسائلو سره ډيرزيات تعلق لرلونوهم پدې وجه ابوحنيفة سره مشهورشوی .(عقودالجمان ص۴۳)

دريم قول :بعض اهل العلم وايې چې حنيفة دحنفيّة نه جوړشوی اوحنفيّة دعراقيانولغت کې داوبو دبمبي سرته وايې نومعنی داچې داوبودبمبي سرسره ملازم داپدې وجه وه چې امام صاحب داوبو مستعملوپه باره کې ډيرزيات محتاط وه.

نو داحتياط د وجه نه به يې د نل او يمبي او بو نه ډيره استفاده کوله پدې وجه باندې يې ابو حنيفه سره شهرت پيدا کړو چې عراقيانو به ورته ابو حنيفة ويلو لکه اهل عراق دده و کان مالک ته ابو محل وايي او دډوډۍ مالک ته ابو الخبز وايي. (کتاب ترجمة الامام ابي حنيفه ص ٤٠/ عقود الجمان، ص: ٤٣).

خلورم قول : داچې دده دلور نوم حنيفة وه معنى داچې پلار د حنيفه بيا به دا اسم کنيه شي، دا ډير ضعيف قول دى ځکه دامام ابو حنيفة رحمه الله دحماد نه ماسوى نور اولاد نه وو په اتفاق دټولو اصحاب المناقب باندې. (عقود الجمان ص ٤٣) ص :٢٨٥).

دوهم مبحث : په ولادت او وفات دامام ابو حنيفة رحمه الله کې قوي او مثبت او راجح چې اکثر علماوو پرې قول کړى هغه دادى چې امام ابو حنيفة رحمه الله په سنه ٨٠ هـ د ٦٩٩) مـ) سره سم د عراق په دار الحکومت کوفې ښار کې پيدا شوى دى چې دده دزيږدنى پر مهال عبد الملک بن مروان اموى خليفه وو او حجاج بن يوسف ثقفي دعراق والي وو او وفات يې په مياشت درجب په (١٥٠هـ کې داوياکالو په عمر د اسلامي امت دغه ستر او ځلانده علمي لمر ډوب او فنا کړى شو او وفات يې په بغداد کې وو او دفن کړى شو په مقبره دخيزوران کې او هلته يې قبر مشهور دى خلک يې زيارت کوي. او دجنازې لمونځ پرې شپږ ځلې شوى او دزيات ازدحام نه دده په دفن کولو باندې څوک قادر نه وه. (تبييض الصحيفة ص ١٣٤ عقود الجمان ص ٤٤ص ٢٨٥)

نعيم بن يحى رحمه الله وايي چې امام ابو حنيفه رحمه الله ته زهر ورکړى شوي وو او په ډير ناشنا او غريب حالت کې وفات شو. (عقود الجمان ص ٢٨٣) او ابو حسان الزيادي وايي کله چې امام ابو حنيفه رحمه الله دخپل مرگ احساس وکړو نو په سجده باندې پرې وتو او روح ترينه دسجدې په حالت کې پرواز وکړو. (عقود الجمان ص ٢٨٤)

او حسن بن عمارة قاضي بغداد ورته غسل ورکړو او ابو رجاء بن عبد الله بن واقد الهروي پرې اوبه اچولې او غسل نه وروسته حسن بن عمارة رحمه الله ورته ويل الله دې په تا باندې رحم وکړي د ريش ٣٠ کاله تا روژه ماته نه کړه او څلويښت ٤٠ کاله دى د شپې چېرته بالخت ته تکيه ونه کړه او ويې ويل چې زمونږ نه لوى فقيه عابد ډير زاهد او ډير د خير د خصلتونو جامع او ډير په سنتو او نيکيو سمبال حالت کې دې مرگ ومونده او ځانه وروسته خلق مو په غم کې واچول. (عقود الجمان ص ٢٨٥)

ابورجاء وايي چي د امام صاحب جنازي ته دبغداد خلق راجمع شوه او دوی دخالق المخلوق نه بغير بل چاشمارلی نه شو او نعيم بن يحيى وايي چي اټکلي حساب دهغه خلکوچي جنازه يې کړې وه پنځوس زره اويازيات وه لمونځ دجنازې پرې شپږځله شوی يو دجنازه کوونکو نه حسن بن عمارة او اخري لمونځ خپل ځوی حماد پرې اداء کړو او ډير ازدحام له وجهې نه يې په دفن کولو باندې څوک قادر نه وو د ماذيگرنه وروسته يې بيادفن وشو. (عقود الجمان ص ۲۸۵)

خطيب او ابو محمد الحارثي او يو جماعت نور دوی نه ماسوی روايت کړی دی حاصل دروايۀ يې دادی چي ابو جعفر المنصور امام ابو حنيفة رحمه الله د کوفې څخه بغداد ته راوغوښت او طلب د ولايت القضاء يې ترينه وکړه چي ته به قاضي القضات شي دټول اسلامي ښارونو قاضيان به ستادلاس لاندې وي نو امام صاحب داقبوله نه کړه او په ډيرو علتونو يې عذرپيش کړو منصور ډير قوي قسم وکړو ويې ويل کچيرته دا کارونه کړې نو خامخا به دې محبس کې واچوم او ډير قوي سختي به درسره وکړم.

بيا امام صاحب انکار وکړو نو بيا يې ونيولو او محبس کې بندي کړو او بيا به يې ورته أستاذي او جرگې محبس ته ورليږلې چي ورته وو ايې که زما مطالبه قبول کړې راخارج به دې کړم بيا امام صاحب قوي انکار او منع وکړه دقبوليت د قضاء نه بيا منصور امر وکړ چي دادې هره ورځ راوباسل شي او لس لس دورې او کوړې دې ووهل کړې شي او په بازارونو کې دې پرې چيغې او اوازونه وکړې شي، بيا راويستل شو او سخت ووهل شو په سختو دردناکو وهلو چي د وهلو اثار يې په جسد باندې ښکاريدل.

اوبازار کې اوازونه هم پرې وشول او په پوندو مبارکو يې وينې بهيدلې او محبس ته واپس کړی شو او بيا يې محبس کې پرې قوي سختي راوستله په خوراک او څښاک کې او لس ورځې يې دوامدار دا کار پرې وکړو او لس لس دورې يې ووهلو کله چي وهل مسلسل شو امام صاحب وژړل او زياتي دعاوې وکړې، ددې نه پنځه ورځې پس بيا وفات شو. رحمة الله عليه ورضي الله تعالي عنه. (عقودالجمان ص ۲۸۳)

دامام صاحب نه درې ځلي دقضاء غوښتنه شوې دا درې واړه تفصيلي واقعات دمناقب په کتابونو کې بيان شوي دي فضل بن دکين ويلي دي امام ابو حنيفة رحمه الله تعالى باندې يو غرپ زهر وڅښل شو او ددې يو غرپ نه وفات شو او داسي هم خبرشوی يم: چي کله امام صاحب دمنصور په مخکې پيش کړی شو هغه ورته سويق راوغوښتل او امريې ورته دڅښلو وکړو او هغه انکار وکړو.

منصور ورته وویل چې خامخا به یې څښښې بیا اکراه پرې وشوه او د زور نه یې ورسره کار واخست او ورې
څښل بیا ذرو د ریده منصور وته وویل کوم ځای ته روان شوی ؟ ده ورته وویل کوم ځای ته چې تا لیږلی یم یعنې
محبس ته روان شوم بیا محبس ته بوتللی شو او هملته وفات شو .(عقود الجمـان ص ۲۸٤) او صحیح قول
همدا دی چې دا په جیل (محبس) کې وفات شوی دی. (تاریخ بغداد ج : ۱۳: ص ۳۲۸)

داوو ده وفات چې د نبي کریم ﷺ په غیر اختیاري سنتو کې هم متبع شو نبي کریم ﷺ هم د زهرو له وجې
شهید شو او امام ابو حنیفه رحمه الله هم د زهرو له وجې شهید شو . ټول علماء او د حوائجو خاوندان د امام صاحب
د قبر زیارت کوي او د ده د قبر سره توسل کوي په قضاء د حوائجو باندې او بیا د حوائجو د پوروالي روایت هم
کوي یو د هغوی ځینې امام شافعي رحمه الله دی کله به چې په بغداد کې وه

علي بن میمون وایې چې ما د امام شافعي رحمه الله نه اوریدلي چې هغه به ویل چې بیشکه یقینا زه په امام
ابو حنیفه رحمه الله باندې تبرک حاصلوم او د ده قبر ته د زیارت لپاره رازم او کله چې راته یو حاجت او ضرورت
راپیښ شي نو دوه رکعته لمونځ کوم او د امام صاحب قبر ته رازم او د ده د قبر سره د الله ﷻ نه سوال کوم او ډیر زر
مې حاجت پوره شي) (عقود الجمان ص۲۸۷). او کله چې امام شافعي رحمه الله د ده د قبر زیارت کولو او هلته یې
د سهار دوه رکعته لمونځ کولو نو رفع الیدین یې نه کول او نه یې قنوت ویلو بیا یې وویل چې زمونږ ادب د داسې
امام سره ډیر زیات بنه دی د دې نه چې مونږ د ده په حضور د ده د مخالفت اظهار وکړو .(مرقـات ج۱\ص ۸۱/
(عقود الجمان، ص: ۲۸۸)

علامة الخنلجی رحمه الله فرمائي چې کومه شپه باندې چې امام ابو حنیفه رحمه الله وفات شوی و
پیریانو (جنیاتو) هم ژړل او اوازونه د ژړا یې خلکو اوریدل . (عقود الجمان، ص: ۲۸۷) صدقة المقابری دا یو
مجاب الدعوة شخص و ، دا وایي چې کله امام ابو حنیفه رحمه الله د خیزران په مقبره کې دفن شو ، ما درې شپې
په هاتفي اواز کې دا لاندې اشعار واوریدل .

ذهب الفقه فلافقه لكم   فاتقوا الله وكونوا خلفاً
مات نعمان فمن هذا الذى   يحيى الليل اذاما سجفا

(عقود الجمان، ص: ۲۸۷)

په علم فقه باندې دامام ابوحنيفه دمشغولتيا سبب او علت

امام ابوحنيفه رحمه الله فرمايي : علم کلام مې زده کړو تردې پورې چې مشار اليه بالبنان په کې وګرزيدم همدارنګه تول علوم راته نصب العين و ، بيا مې هر فن بيل بيل مطالعه کړو اوفکر مې وکړو دهر فن په عاقبت اوانجام اونفعه کې ومې ويل چې خپله مشغله علم کلام ګرزوم ،بيا مې سوچ اوفکر وکړو نوعاقبت اونفعه دعلم کلام ډيره کمه وه ځکه کله چې انسان کمال ته په کې ورسيږي او احتياج ورته پيداشي نو دجهري وينا طاقت په کې نوي اودهرې بدي نسبت ورته کيږي اوخلک ورته صاحب الهوی وايي ، بيا مې فکر وکړو چې مشغله به علم ادب اوعلم نحو وګرزوم خوبيا مې وويل چې ددې انجام خودادی چې ماشومانو ته به ناست يي اوادب اونحو به ورزده کوي بيا مې وويل چې مشغله به علم الشعر وګرزوم چې دده په انجام کې مې سوچ اوفکر وکړو نو مدح اوهجو اودروغ و ، بيا مې فکر وکړو په علم القراة کې نودهغه عاقبت داوو چې ماشومان به درته دورونه کوي اوپاوونه به درته اوروي اوتابه ورته غوږ نيولي وي ، نوداهم دماشومانو سره مشغله وه بيا مې فکرو کړو چې علم الحديث به مشغله وګرزوم بيا مې چې سوچ وکړو چې داخواوږد عمر غواړي اوکشران بې تجربې ځوانان به درنه تاوو وي اوترقيامته پورې به درباندې د دروغو اوسوء الحفظ الزامات لګول کيږي ، بيا مې فکر وکړو په علم فقه کې نو هرڅومره مې چې نظر په کې تاو راتاوو کړو نوددې علم جلالة ډيرزيات وو اوکوم عيب مې پکې په ګوته نه کړو اوعاقبت اوانجام يې هم ناسته پاسته وه دعلماوو فقهاء ومشايخ اوبصراو خلکو سره او داداء الفرائض اواقامة الدين اونور عبادات پيژندل اوطلب الدنيا والاخرة يعني ددنيا او اخرت کاميابږوندون بغير دفقه نه نه کيدلو نوهمدافقه مې خپله مشغله وګرزوله.

(عقودالجمان، ص : ۱۳۶)

دريم مبحث

دامام ابوحنيفه صورت اوسيرت: امام ابويوسف رحمه الله فرمايي : چې امام ابوحنيفه رحمه الله په رجالو کې ددرميانه قدواله وو ، نه ډيراوږدوو اونه ډيرلنډوو اوپه انسانانو کې د ډيرزيات ښاسته صورت واله وو ،اوپه خبرو کې ډيرزيات دبلاغت خاوندو ، اوپه خپلو بياناتو کې دډيرزيات پوره کمال خاوند و ، اودډيرزيات خوږ اواز خاوند و ، اودخپل مقصد او مراد ډيرزيات اوښه وضاحت کوونکی وو ، په مجلس کې به ډيرزيات خوندوو.

او دفضل بن دکين رحمه الله نه روايت دی چې امام ابو حنيفه رحمه الله د ښائسته مخ او دخائسته ږيرې او دخائسته جامو او دخائسته پڼو اوپيزار خاوند و ، او ډير زيات دهيبت او دهشت او رعب خاوند وو او عبدالله بن مبارک رحمه الله فرمايي چې امام ابو حنيفه رحمه الله د ډيرزيات خائسته مخ او ښائسته لباس او جامو خاوند وو. (عقود الجمان ص ٤٤- ٤٥).

حماد بن ابي حنيفة رحمهما الله وايي ، چې امام ابو حنيفة رحمه الله د ښائسته شکل ، لباس خاوند وو، او دزيات عطرو ،خوشبو استعمالونکی وو ، او دخوشبو په استعمال کې يې شهرت لرو کله به چې کورته راتلو او يابه تلو مخکې د دينه چې چا به ليدلی و دده خوشبوبه يې محسوس کوله او خوشبونه به پيژندل کيدو. ابو مطيع رحمه الله وايې چې امام ابو حنيفة رحمه الله باندې مې دجمعې په ورځ يو ځادر او يو قميص وليدلو، چې دد واړو قيمت څلورسوه درهمه وو . (عقود الجمان ،ص: ۲۴۱) (مرقات ،ج/۱ ص : ۷۸).

سعيد بن منصور وايي چې دفضيل بن عياض نه مي اوريدلي هغه به ويل امام ابو حنيفة رحمه الله يو فقيه سړی و. چې په فقه او پوهه باندې معروف و ، او په تقوی باندې مشهور و ، او دپراخه مال خاوند و او په سخاکولو باندې معروف و ، هرڅوک به چې ورته راغی ورته به يې څه ورکول ، دعلم په زده کړه کې دزيات صبر خاوند و ، په شپه او ورځ دواړو کې به يې ډيری کمې خبرې کولې ، زيات به چپ و ترديې چې کله به يو مسأله د حلال يا حرام راغله نو ډيرزيات ښه په حق سره جواب ورکونکی و ، او دبادشاهانو د مال او تحفو نه به ډير ازاده تښتيدلو ، چې مسأله به ورته راغله نو پدې کې به يې دصحيح حديث پيروي کوله ،او که نه به وو ، بيا به يې د قول دصحابو يا د تابعينو پيروي کوله او که به دا هم نوو نو بيا به يې قياس کولو ، خوندور قياس. (تبييض الصحيفه ص ۱۲۳ تاريخ بغداد ج۱۳\ص ۳٤۰)

يو ځل معافي بن عمران الموصلي په خپله حلقه د درس کې ناست و ، او دتعليم وتعلم خبرې يې کولې په دې دوران کې هغوی او فرمائيل چې په امام ابو حنيفة رحمه الله کې لس خبرې داسې دي که چيرته د هغې نه يوه خبره هم په چا کې وای نو هغه به د خپلې قبيلې رئيس او سردار وای.

(۱) پرهيزگاري .

(۲) رښتياويل .

(۳) عفت (پاک دامني) .

(۴) دخلقو خاطر او مدارات کول .

(۵) ربنتوني محبت کول .

(٦) په نفعمندو خبرو توجه کول .

(۷) ربنتنی خوبونه .

(۸) صحیح او درستې خبرې کول .

(۹) زیاتره خاموش او سیدل .

(۱۰) دعاجزه خلقو مدد کول ، که به دوست وو ، او یا دښمن . (الخیرات الحسان ص ۱٤۲) عقود الجمان ص ۲۳۸).

دامام ابوحنیفة رحمه الله دعبادت او تدریس یوه واقعه

دمسعربن کدام نه خطیب ابو محمد الحارثي او ابو عبد الله بن خسرو یو روایت نقل کړی دی چې زه دامام اعظم صاحب لیدو کتو لپاره دهغوی جماعت ته لاړم ، ما وکتل چې امام صاحب دسحر دلمونځ کولو نه پس خلقو ته ددین دتعلیم په ورکولو کې مشغول شو او د تعلیم په دې شغل کې تر ماسپخین پورې په یو مخ لګیا وو . بیا د لمانځه لپاره دامجلس چوتې شو او دلمانځه نه پس تر ماذیګره او ماذیګرنه تر ماښامه او دماښام نه تر ماسختن پورې ددرس دامشغله دغسې روان وه ، دتعلیم او تدریس دغې ګران او پرلپسې دیني خدمت په لیدلو ګوته په خوله شوم امام صاحب دماسخوتن لمونځ نه وروسته کورته لاړو زه دې فکر او سودا واخیستم چې هرکله امام صاحب دتعلیم او تدریس په کار کې داسې مشغول دی نو دکتابونو کتلو او نفلي عباداتو او ثوابي کارونو ته څرنګه او زکار یږي زه لاپدې فکر کې وم

خلک دماسخوتن لمانځه نه وروسته کورنو ته لاړ ، څه ګورم چې امام صاحب پاکې صافې جامې اغوستی عطرېې لګولي دي خوشبو ترې هرې خواته خوره وره وه ، چې جماعت ته رانښوتو او ښه دروند ، سنګین . په قلاره او استقامت سره دمسجد په یو ګوټ کې په لمانځه باندې شروع شو تردې چې صبا راو ختلو دټولې شپې دعبادت نه چې فارغ شو کورته لاړو څه وخت پس بیا جماعت ته راغی جامې یې بدلې کړې وي دسحر لمونځ یې دجماعت سره او کړو نو بیا دنورو وختونو پشان هم هغه دتعلیم او تدریس کارته یې ملا وتړله چې تر ماسخوتنه پورې دغسې مشغول وو ما په زړه کې وویل چې پرون ټوله ورځ یې بې ارامه او بیګاه ټوله شپه یې شب کیره

کړي ده نونن شپې ته به خامخاارآم او خوب کوي ولې بله شپه یې هم هغه څه او کړل څه چې یې په اوله شپه کړي و، تردې چې دریمه شپه بیا ماهغسې نندار ه او کړه لکه چې مې دوه شپې وړاندې کړې وه ددې نه پس ماپه زړه کې دافیصله اوکړه چې ترڅوپورې زه ژوندې یم او امام صاحب ژوندې وي نو دده ملګرتیا او خدمت او مجلس به چیرته پرې نږدم غرض داچې د امام اعظم صاحب سره تر مرګه د پاتې کیدو پخه اراده مې او کړه او په جماعت کې پوخ استوګن شوم په دې دومره موده کې ماچیرته امام صاحب دورځې بې دروژې او د شپې دقیام یعنې لمونځ نه بغیر نه دی لیدلې البته دماسپخین نه وړاندې به یې څه ساعت سترګې پټولې او په عامو حالاتو کې یې هم دغه پاخه عادتونه وو.

دابن ابي معاذ رحمه الله نه روایت دی وایي چې مسعربن کدام رحمه الله دیربختوربنده و، چې د امام اعظم صاحب په مسجد کې یې په داسې حالت کې ساه ورکړه چې الله پاک ته یې دعاجزي سربنکته په سجده پرورت وو. رحمة الله وعلى الامام الاعظم عليه. (حدائق الحنفية ص ٦٦ تبييض الصحيفه ص ١٢٥).

اسدبن عمررحمه الله و وایې چې امام ابوحنیفة رحمه الله د (وَالَّذِيْنَ يَبِيْتُوْنَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَّقِيَامًا) مطابق ترڅلوینېتوکالو د ماسخوتن په اودس دسحر مونځ کړی دی او دشپې به یې قرآن مجید په یو رکعت کې لوستلو. (مفتاح السعادة، ج٢\ ص: ٧٨، بغدادى، ج ١٣\ ص: ٣٥٤، ذيل الجواهر، ج٢\ ص: ١٩٣\ وفيات الاعيان لابن خلكان ج ٥ص ٤١٣) (واخبارابي حنيفة واصحابه ص ٥٦).

او دا اكثار في العبادة بدعت نه دی:

امام زين العابدين على بن حسين المتوفى (٩٤هـ) به په یوه شپه او ورځ کې زر رکعته نفل کول. (تهذيب التهذيب، ج٧\١\ ص: ٣٠٦) (وتذكرة الحفاظ، ج١ص: ٧١).

همدارنګه امام ميمون المتوفى (١١٧هـ) به کله په یوشپه او یوه ورځ کې زر رکعته لمونځ کولو، یوځلې یې په اولسو ورځو کې اولس زره رکعته لمونځ کړی وو. (تهذيب التهذيب، ج١٠\١\ ص: ٣٩٢)

همدارنګه حضرت مرة بن شرحبيل المتوفى (٥٤هـ) به روزانه زر رکعته لمونځ کولو. (البداية والنهاية، ج٨\١ ص، ٧٠)

همدارنګه به على بن عبدالله بن عباس المتوفى (١١٧هـ) روزانه زر رکعته لمونځ کولو. (تهذيب التهذيب. ج٧\١\ ص: ٣٥٨)

همدارنگه حضرت عمیر بن هانی رحمه الله المتوفی (۱۱۰ هـ) به روزانه زر رکعته لمونځ کولو او ورسره به یې یولاکهـ واري تسبیح لوسته. (ترمذی شریف، ج۲\ص: ۱۷۷) (تهذیب التهذیب، ج۸\\ص: ۱۰۱، وفیض الباری ج۴\ص: ۱۹۸).

همدارنگه امام شعبة بن الحجاج صایم الدهرو و. (مقدمة تحفة الاحوذی، ص: ۲۲۲). همدارنگه امام وکیع صایم الدهر وو. (بغدادی، ج۱۳\ص: ۴۷۰) همدارنگه امام بخاری رحمه الله صایم الدهر و. (میزان الکبری، ج۱\ص: ۵۰) اوپه احادیثو کې چې دصیام الدهر څخه منع راغلې ده، دهغې څخه هغه روژه مراد ده چې په ایام منهیه وو کې هم ونیولی شي. (نووی شرح مسلم، ج۱ص: ۳۶۵، وفتح الباری، ج۵\ص: ۱۲۶)

همدارنگه مشهور محدث امام یزید بن هارون رحمه الله المتوفی (۲۰۶هـ) دڅلویښتو کالو څخه زیات دماسخوتن پر اودس باندې دسهار لمونځ کړی دی. (تذکرة الحفاظ، ج۱\ص: ۲۹۲، بغدادی، ج۴\ص: ۳۲۷)

همدارنگه امام سلیمان بن طرحان رحمه الله المتوفی (۱۴۳هـ) هم دسهار لمونځ دماسخوتن پر اودس کړی دی اوداهم په څلویښت کالو باندې محمول دی. (طبقات ابن سعد دوهم، ج۷\ص: ۱۸، دول الاسلام، ج۱ص: ۷۳)

خارجة بن مصعب وایې ختم القرآن المجید څلورو امامانو په یو رکعت کې کړی: عثمان بن عفان رضي الله عنه اوتمیم الداری رضي الله عنه اوسعید بن جبیر رحمه الله اوابوحنیفة رحمه الله تعالی اوپه روایت دقاضي ابوالقاسم بن کاس کې دالفظ هم شته چې داختم القران په داخل دکعبه شریفه کې و، اویحی بن نهروایې چې دامام ابوحنیفة رحمه الله داعادت ووچې دروژې په میاشت کې به یې دقرآن مجید شپیته (۶۰) ختمونه کول. (عقود الجمان ص ۱۷۸)

په عقود الجمان کې دا اسد بن عمرو روایت دی چې امام ابوحنیفة رحمه الله ترڅلوښتو کالوپورې دماسخوتن په اودس دسحر لمونځ کړی، بل عادت ده دا وو چې په اکثره شپو کې به یې په یو رکعت کې ټول قرآن لوستلو، او دشپې به ده دومره ژړا اوریدل کیده، تردې پورې چې دګاونډیانو ترحم اوزړه سواندی به پرې راغله. اوداهم محفوظ ده چې پیشکه ده قرآن مجید اوه زره (۷۰۰۰) واری ختم کړی دی په هغه ځای باندې چې دې پکې دفن او وفات شوی دی. (عقود الجمان ص ۱۷٤) (مرقات ج۱ ص ۷۹)

مخکې مونږ وویل چې دا څه بدعت نه دی ،ددومره تقوی اویاددومره تلاوت کولو والا چې په یورکعت کې یې قرآن کریم ختم کړی وي ، په امت مرحومه کې بې شماره تیر شوي دي ، په صحابه وو کې حضرت عثمان بن عفان ﷺ (المتوفی : (۳۵هـ) شهیداً) به د وترو په یو رکعت کې قران شریف ختمولو . (ترمذی شریف، ج۱\ص : ۱۱۸، قیـام اللیـل ، ص : ۶۱ ، طبقـات ابـن سـعد ،ج ۲\ص : ۵۲ ، ذیـل الجـواهر ،ج۲\ص : ۴۹۳) اوحضرت تمیم الداری ﷺ المتوفی (۴۰هـ) به په شپه کې قران شریف ختمولو. (طحاوی ،ج۱ص :۲۰۵)(تهذیب التهذیب ، ج۱۱\ص : ۵۱۱) (ذیل الجواهر ،ج۲\ص : ۴۳۹) حضرت عبد الله بن زبیر ﷺ المتوفی (۷۳هـ) به هم په شپه کې قران شریف ختمولو . (طحاوی ،ج۱ص :۲۰۵) (قیـام اللیـل ، ص : ۶۳) او په تابعینو کې حضرت سعید بن جبیر رحمه الله المتوفی (۹۴هـ) په یوشپه کې قران شریف ختمولو . (ترمذی شریف ، ج۱\ص : ۱۱۸، طحاوی ، ج۱\۲۰۵ ، ذیل الجواهر ،ج۲\ص : ۴۹۳، تذکرة الحفاظ ،ج۱ص : ۷۲)

په ایمه وو کې امام شافعی رحمه الله به په رمضان کې شپیته واري قران شریف ختمولو . (تذکرة الحفاظ ،ج۱ص : ۳۲۹) یحیی بن سعید القطان به په څلورویشت ساعتو کې یو ځل قران شریف ختمولو . (بغدای ،ج۱۴\تهذیب الاسماء واللغات ،ج۲\ص :۱۵۴) حضرت امام وکیع بن جراح رحمه الله به په یوه شپه کې قران شریف ختمولو . (تاریخ بغداد ، ج ۱۳\ص : ۴۷۰)

ابوعاصم ضحاک ابن مخلد رحمه الله وایي چې دامام ابوحنیفه رحمه الله د زیات قیام اللیل څخه په میخ باندې نامداره کیده . (عقود الجمان ، ص : ۱۷۴)

امام سفیان بن عیینه رحمه الله وایې چې الله پاک دې په امام ابوحنیفة باندې رحم وکړي چې ډیرزیات لمونځ گذاره انسان و ، زمونږ په وخت کې مکې مکرمې ته دامام ابوحنیفة رحمه الله نه بل زیات لمونځ کونکی څوک نه دی راغلي . (عقودالجمان ص ۱۷۵مرقات ج۱ص ۷۹).

په الکامل للهزلي کې دي چې امام ابوحنیفة رحمه الله کله وفات شو نودیو گاوندي ځوی خپل پلارته وویل ای پلاره له هغه ستن چې مابه هره شپه دامام ابوحنیفة رحمه الله په چت باندې لیدله څه شوله ؟ پلار یې وویل ای بچیه هغه ستن نوه هغه ستن دشریعت وه (امام ابوحنیفة رحمه الله) .(عقودالجمان ص ۱۸۲)

یحیی بن معین وایې : چې دخپل استاذیحیی بن سعیدالقطان نه مااوریدلي دي چې هغه به ویل قسم په الله چې مونږ دامام ابوحنیفة رحمه الله سره ناسته اومجلس کړی دی اومونږ دهغه نه اوریدنه اودهغه شاگردي

کړې ده قسم په الله چې کله به مې ورته نظر وکړو ما به دهغه په مخ مبارک کې پېژندل چې واقعې داد الله عزوجل نه زيات ويريږي .(عقود الجمان ص ۱۸٤)

علامة مسعر وايې چې دامام ابو حنيفة داعادت وو چې کله به يې يوشی دخپل اهل او عيال لپاره اخيستونو هغه ومره خرچ به يې په شيوخ العلماء باندې هم کولو او هغه ارنګه فعل به يې په جامو کې هم کولو او کله به يې چې خپل اهل او عيال ته دبهر نه د راغلو اوچوميوو ياتازه فروټو داخستلو اراده وکړه ،نو اول به يې دا شيوخ العلماو ته واخستل بيا به يې خپل ځان او خپل اهل و عيال ته واخستل . (عقود الجمان ص ۱۹۱)

وکيع بن جراح رحمه الله وايې چې امام ابو حنيفة رحمه الله ته يو سړی راغلو ، ورته يې وويل چې زه دوه جامو ته مجبوريم او تا ته مې اراده کړې چې راسره دانيکي وکړې او يدغه جامو باندې زما دا قصد دی چې خپل ځان پرې جوړکړم ديو سړی مخکې چې هغه مازوم کوي (لورراته راکوي) .

امام صاحب ورته وويل دوه جمعې صبر وکړه او هغه صبر وکړو بيا دوه جمعې وروسته راغی بيا امام صاحب ورته وويل چې ترصبا پورې نور صبر وکړه بيا صبا ته راغی امام صاحب ورته دوه جامې راويستلې چې ددواړه قيمت دشل دينارونه زيات وو او ورسره يو دينار هم وو ، ورته يې وويل چې ما ستانوم باندې بغداد ته ځه سامان ليګلی وو هغه خرڅ شو او دا ستا جامې يې راوچتې کړې او زما راس المال ما ته واپس راغلو سره ديو دينار که چيرته تا قبول کړی خو وشوه او که دې نکړې قبولې نو زه دا دواړه خرڅوم او سره ديو ديناره يې ستا دخوانه خيرات کوم (عقود الجمان ص ۱۹٤)

امام ابو يوسف رحمه الله وايې : خلکو به ويل امام ابو حنيفة رحمه الله ، الله پاک خائسته کړی دی په خپل علم او عمل او سخا او خرچ او اخلاق قرانيو باندې.(عقود الجمان ص ۱۹٤- ۱٦۳)

يزيد بن هارن وايې چې زه د ډيرو خلکو سره مخ شوم لکن ما هيڅوک دامام ابو حنيفة نه زيات عاقل هوښيار او د زيات فضيلت واله او زيات ويردونکې دالله تعالی څخه ونه ليدلو همدارنګه عبد الله بن مبارک وايې چې ما يو سړې هم دامام صاحب څخه زيات عاقل نه دی ليدلی . (عقود الجمان ص ۲۰۱)

علی بن عاصم وايې که دامام ابو حنيفة رحمه الله عقل دنيمې دنيا دخلکو دعقلونو سره وزن کړای شي نو دده عقل به پرې راجح او زيات ، وزندار وي . (عقود الجمان ص ۲۰۰).

بکربن خنیس وايي که چیرته جمع شي عقل دامام صاحب او عقول د ټول مخلوق چې دده په زمانه کې وه نو دده عقل به پرې راجح او زیات وزنداروي. (عقود الجمان ص ۲۰۲)

شدادبن حکیم رحمه الله وايي چې ما دامام ابو حنیفة رحمه الله نه زیات قوي فقیه ندی لیدلی او قاضي ابو عبدالله صیمری وايي څوک چې اراده لری چې د روند والی او د جهل د ذلت نه خارج شم او د فقه خوند دې حاصل کړم نو هغه دې دامام ابو حنیفة رحمه الله د مذهب کتابو کې نظر او مطالعه وکړي .(عقود الجمان ص ۱٦۰). وکیع بن جراح وايي چې ما هیڅ یو کس سره ملاقات ندی کړی چې هغه زیات فقیه او پوه وي دامام ابو حنیفة رحمه الله نه او یا زیات لمونځگذاره وي ددنه .

یحیی بن معین وايي چې فقهاء څلوردي ابو حنیفة او سفیان او مالک او اوزاعي رحمهم الله تعالی .(عقود الجمان ص ۱٦٤)

قاضي امام ابویوسف یعقوب بن ابراهیم وايي چې زه خامخا امام ابو حنیفة رحمه الله ته دعاکوم د خپل مور او پلار نه مخکې یقیناً مې دامام ابو حنیفة رحمه الله نه اوریدلي ویل به یې چې زه دعاکوم حضرت حماد رحمه الله ته سره د خپل مور او پلار ه او قاضي یحیی بن اکثم وايي چې کله به دامام ابویوسف رحمه الله نه د مسئلې پوښتنه وشوه نو جواب به یې ورکولو بیا به یې ویل چې دا وینا دامام ابو حنیفة ده او چاچې امام ابو حنیفه د خپل ځان او دالله پاک په مینځ کې وګرزولو نو هغه خپل دین پاک او محفوظ کړو .(عقود الجمان ص ۱٦۳)

امام عبدالله بن داود الخریبي وايي چې په اهل اسلامو باندې واجب دي چې امام ابو حنیفة رحمه الله ته په خپلو لمونځونو کې دالله تعالی نه دعاوي وغواړي .(عقود الجمان ص ۱٦۰)

نصربن علي وايي چې ما دعبدالله بن داود الخریبي نه اوریدلي دي چې د امام ابو حنیفة په حق کې خلق دوه قسمه دي ، یو حاسدان او بل جاهلان خوزما په نیزبنه حال پدې دواړو کې د جاهلانو دی .(عقود الجمان ۱٦۰) او دې ته ورته الفاظ (تبییض الصحیفه ص ۱۲٤ص ۱۲۱) کې هم شته . امام شافعي رحمه الله ویلي چې زما په علم کې زیات فقیه دامام ابو حنیفه نه بل هیڅوک نشته (عقود الجمان ص ۱۵۳)

او دامام شافعی رحمه الله نه روایت دی چې دامام مالک رحمه الله نه چا پوښتنه وکړه او یاده ترې وکړه چې ایا تاسو امام ابو حنیفة رحمه الله لیدلی وو هغه وویل لیدلی مې وو داسې یو سړی وو که د رسره خبرې کړي

وايي پدې چې دغه ستن دسروزروده نودرباندې به غالب شوی وو په دلائلو کې او درته به يې ثابته کړې وه چې دا دسروزروده. (مرقات ج۱ ص ۸۱عقودالجمان ص ۱۵۲).

امام شافعي رحمه الله وايي چې خلک په فقه کې دامام ابوحنيفة رحمه الله عيال او اولاددی اوپه بل روايت کې راغلي دي امام شافعي ويلي چې څوک اراده لري چې معرفت اوتبحرپه فقه کې حاصل کړی نودامام ابوحنيفة اودهغه دملګروسره دی ځان ملګری اولازم کړی. (مرقات ج۱ص ۷۹تبييض الصحيفه ص ۱۲۳عقودالجمان ص ۱۵۳). اوبعض علماء فرمايي : دامام شافعی رحمه الله نه پوښتنه وشوه : من ابوحنيفة رحمه الله قال : ماأدراک ما ابوحنيفة ثم ماادراک ماابوحنيفة ابوحنيفة بحر عميق لا تلج .

نضربن شميل وايي چې خلک دفقه نه غافل او ويده وو ، تردې چې امام ابوحنيفة رحمه الله راويښ اوراپيدارکړه په هغه څه چې ده استنباط اوبيان او راخلاصه کړي دي –دقران اوسنت نه .(مرقات ج۱ص ۷۹تبييض الصحيفه ص ۱۲۳عقود الجمان ص ۱۶۱)

دسفيان ثوري رحمه الله ورور وفات شوی وو ډيرخلک يې تعزيت ته جمعه شوي وو په دغه وقت کې امام ابوحنيفة سره دملګرو راغلو سفيان ثوري ورته را اوچت شو او مخي ته ورته راغلو ډيراکرام يې وکړو او بيا يې پخپل ځای باندې کينولو او ورته مخي ته کيناستلو کله چې خلک لاړل نو خپلو ملګرو سفيان ثوري ته وويل ډيرناشنا کار دې وکړو هغه وويل په علم کې لوی مقام لري ، که دعلم له وجې ورته نوی ودريدلی ، نودعمرلو جې به ودريدم ، اوکه دعمردو جې نوی ، نودفقه دوجې نه ودريدم ، که ددې نه نوی ، نودزياتې تقوی دوجې به ورته ودريدم (مرقات ج۱\ص ۷۹ تبييض الصحيفه ص ۱۲۷) صاحب عقود الجمان يو ولس صفحې صفات مختصه دده ذکر کړی په تفصيل سره مونږبه دهغې ذکر اجمالاً وکړو.

(۱) امام صاحب په داسې زمانه کی پيدا شوی وو چې لوی لوی جماعتونه دصحابو موجود وو ، نودا دهغې اهل قرون نه دی چې نبي کريم ﷺ يې په خيريت اوعدالت باندې ګواهي ورکړې ده چې خيرالناس قرني ثم الذين يلونهم ثم الذين يلونهم)

(۲) امام ابوحنيفه صاحب تابعي دی بعضې صحابه يې ليدلي دي او اوريدلي يې هم ترينه کړې دي يو جماعت مصنيفينو د مناقبو دامام صاحب ويلي دي ، چې امام صاحب داتوصحابه سرېو اويوې ښځې نه

اوريدل كړي دي او بعضو ويلي دي چې اوه سري يو ښځه وه بعضي ويلي دي چې شپږسري يو ښځه او بعضو ويلي دي چې پنځه سړي او يوه ښځه ده او بعضو زيات خودلي دي اجمالي نومونه ديو ځو به ذكر كړو.

(١) حضرت انس بن مالك ﷺ المتوفي سـ ٩٣.ھ) .

(٢)حضرت عمروبن حريث ﷺ المتوفى سـ ٨٥ھ) .

(٣)حضرت عبدالله بن ابي اوفى ﷺ المتوفى سـ ٨٧ھ.

(٤) حضرت واثلة بن الاسقع ﷺ المتوفى سـ ٨٥ھ).

(٥) حضرت ابوطفيل عامربن واثلة ﷺ المتوفى سـ١٠٢ھ) .

(٦) حضرت السائب بن يزيدﷺ المتوفى سـ ٩٩ھ) .

(٧) حضرت عبدالله بن بسرﷺ المتوفى سـ ٩٦ھ).

(٨) حضرت محمودبن الربيع ﷺ المتوفى سـ ٩٩ھ) .

(٩) اويوه ښځه حضرت عائشة بنت عجردﷺ .

اوهمدارنګه د عبدالله بن انيس او عبدالله بن الحارث بن الجزء الزبيدى او جابربن عبدالله و معقل بن يسار او سائب بن خلاد او محمود بن لبيد رضى الله عنهم څخه يې هم اوريدل كړي دي او همدارنګه ذكر شوي دي د مناقبو په كتابونو كې د دوى تفصيلي بيان او د امام صاحب ورسره ليدنه كتنه او اوريدل د دې لپاره رجوع وكړئ د مناقبو كتابو ته لكه عقود الجمان ص ٥٠ الى ٦١ وتبييض الصحيفه ص ٦١ _ ٦٩ او تعليق په تبيض ته او داسې نورو ته.

(٣) دريم صفت خاصه امام صاحب په زمانه د تابعينو كې مجتهد او مفتي وو .

(٤) دده نه ډيرو لويو لويو امامانو روايتونه كړي دي وروسته به ذكر شي انشاءالله تعالي .

(٥) امام صاحب د څلور زره شيوخو استاذانو نه چې تابعين وو تحصيل كړى .

(٦) د ټولو ملكرو او شاګردانو ورسره اتفاق و چې دا اتفاق ديو امام سره هم دده نه وروسته ندى شوى.

(٧) امام صاحب اول هغه څوک وو چې تدوين د علم فقه يې وكړو او مرتب يې كړو په بابونو باندې اول د طهارت ،دويم د صلاة ، دريم د صوم ، څلورم ټول عبادات ، بيا معاملات ، بيا به يې ختم ول په ميراث باندې اول واضع د كتاب الفرائض او د كتاب الشروط دى، بيا امام مالک رحمه الله د موطاء په ترتيب كې دده اتباع وكړه

(۸) دده مذهب زيات خوردى په اقاليمو كې لكه : هند ،روم ، اوبلاد د ماوراء النهر او اكثره ښارونه دعجمو . همدارنګه لكه افغانستان ، پاكستان او تركيه او اكثره هندوستان .

(۹) امام صاحب په خپل ځان خرچ كولو او په اهل علم باندې به يې هم خرچ كولو د خپل كسب نه او د بادشاهانو او خانانو تحفې به يې نه قبلولې .

(۱۰) امام صاحب محبس كې په مظلوم حالت او د زهرو په وجه د سجدې په حالت كې وفات شو .

(۱۱) دده زيات عبادت او زهد او تقوى او سخا او زيات حجونه او شجاعت او اخلاق او داسې نور دا په طريقه دتواتر سره مشهوردي، داصفات صاحب عقود الجمان ديرپه تفصيل سره ذكر كړي . (ص ۱۴۷- تر۱۵۲)

عمربن حماد بن ابي حنيفة رحمهم الله وايي چې د امام صاحب دريخمو تاجروو او دده مشهور دوكان و وپه سراى دعمروبن حريث كې . (سيراعلام النبلاء ج٦/ ص٥٢١تهذيب التهذيب ج١٠/ ص٤٤٩)

دامام صاحب صفات كماليه په تجارت كې

(۱) دغني زړه واله وو او دچانه به يې طمعه نه كوله .

(۲) دلوى امانت خاوندوو .

(۳) ډيرزيات سماحت او سخاوت پكې وو .

(۴) ډيرديندار او رشتيا ويونكى وو په تجارت كې يعنې په تجارتي امورو كې د حضرت ابوبكر صديق مشابه وو، بكيربن معروف رحمه الله وايي چې ما هيڅ يو سړى هم نه دى ليدلى زيات خايسته سيرت خاوند دحضرت محمد ﷺ په امت كې د امام ابوحنيفة رحمه الله نه .(عقودالجمان ص ۱۸۹)

دامام صاحب احتياط قدم په قدم باندې

يو ځل په كوفه كې يو چيلي غصب شوې وه امام صاحب رحمه الله پرې خبر شو نو د خلقو نه يې تحقيق وكړو چې دچيلې عمر څومره كيدى شي درايو اتفاق په دې باندې شو چې يو چيلي يا د پسه عمر اوه كالو پورې كيدى شي ،نو د چيلو غوښه يې تراوه كالو پورې ونه خوړله .

پدغه زمانه كې هغوى رحمه الله يو فوجي اوليدو چې دچيلې غوښه يې وخوړله او د هغې نسري يې د كوفې په نهر كې او غورځوله هغوى رحمه الله د ماهي د عمر متعلق تپوس او كړو او د هغې تحقيق يې وكړو درايو اتفاق

پـه دې بانـدې وشـو چـې دمـاهي عمريو کـال وي نولهـذا امـام صـاحب تريو کالـه پـورې دمـاهي غوښـه ونـه خوړله.(الخيرات الحسان ص ۱۰۰)

امام ابوحنيفة رحمه الله سل ځلې الله رب العزة په خوب ليدلى دى

امام ابو حنيفة رحمه الله فرمايي : ماالله رب العزة ﷻ يوکم سل ځلې په خوب کې وليدلو ، بيا مې دځان سره دافيصله وکړه ، که سې په سلم ځل باندې وليدلو نو زه به ترينه خامخا داسوال کوم چې دامخلوق به ستا دعذاب څخه په ورځ دقيامت کې په څه باندې بچ شي ، نو بيا مې په سلم ځل باندې وليدلو سوال مې ترينه وکړو چې يارب عزجلالک وجل ثناءک وتقدست أسماءک په څه به دامخلوق ستا له عذابه په ورځ دقيامت بچ شي الله سبحانه وتعالى وفرمايل : هرڅوک چې دالاندې کلمات سحر اوماښام وايي ، نو زما دعذابه به محفوظ وي. (سبحان الله الابد الابد سبحان الله الواحد الاحد سبحان الله الفرد الصمد سبحان الله رافع السماء بغير عمد سبحان من بسط الارض على ماء جمد سبحان من قسم الرزق ولم ينس احداً سبحان من خلق الارض فاحصاهم عدد سبحان من لم يتخذ زوجة ولا ولداً سبحان الله الذى لم يلد ولم يولد ولم يكن له كفواً احد) (عقود الجمان ، ص : ۲۸۹)

دامام ابوحنيفة رحمه الله فراست

اسماعيل بن حماد بن ابي حنيفة رحمه الله فرمايي چې زمونږيو ژرنده ګرى ګاونډى وو نهايت متعصب رافضي شيعه وو دهغه سره دوه قچرې وې دتعصب نه يې په يوه قچره باندې ابوبکرنوم کيخودلى وو اوپه بله باندې عمراتفاقا يو قچريوشپه په لغته باندې ووهلو اوسريې پرې وچولو او مړشو ، امام صاحب چې کله پرې خبر شو هغه ورويل تاسوتفتيش اومعلومات وکړئ دابه هغه قچروهلي وي چې ده نوم عمرپرې کيخودلى وو .

هغوى چې معلومات وکړو همغه قچرې وهلى وو . ابن حجرده وجه دابنودلې ده چې حضرت عمر رضي الله عنه مظهر دجلال وو اوحضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه مظهر دجمال وو . (تبييض الصحيفة ص ۱۲۰ سيرة النعمان ص ۸٦).

قال ابن المباک فى مدح الامام الاعظم :

لقد زان البلاد ومن عليها امام المسلمين ابوحنيفة
بآثار وفقه فى حديث كآثر الزبور على الصحيفة

فما فی المشرقین له نظیر ولا بالمغربین ولا بکوفة
رأیت العائبین له سفاهاً خلاف الحق مع حجج ضعیفة

وقال البعض فی مدحه :

ایا جبلی لنعمان ان حصاکما لتحصی وماتحصی فضائل نعمان
جلائل کتب الفقه طالع تجدبها د قائق نعمان شقائق نعمان

قال ابو المؤید موفق بن احمد المکی :

غدا مذهب النعمان خیرالمذاهب کذا القمر الوضاح خیر الکواکب
تفقه فی خیرالقرون مع التقی فمذهبه لا شک خیر المذاهب

بشارت دقرآن اودحدیث پرامام ابوحنیفه

اودابشارت دمحمدرسول اللهﷺلویه اوښکاره معجزه ده.

(۱) الله تعالی فرمایي : (وَّاٰخَرِيْنَ مِنْهُمْ لَمَّايَلْحَقُوْا بِهِمْ) سورة جمعه.

ترجمه: اوالله لیږلی دی محمدﷺپه مینځ دنوروراتلونکو کې له مؤمنانونه چې ندي رسیدلي دوی هغوی (پخوانیو) ته په فضیلت کې

(۲) دسورة محمداخري اية (وَاِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُوْنُوْا اَمْثَالَكُمْ)

ترجمه: اوکه وګرځيدې تاسې له ايمان اوسخانه نوالله پاک به بدل راولي يوقوم بل بې له تاسې بيابه نه وي هغوی پشان دتاسې په اعراض کې داحکام الهيه ونه، درسول اللهﷺځينې چې کله داول ايات په باره کې اوددې دوهم ايات باره کې پوښتنه وشوه چې يارسول اللهﷺ دغه بل قوم به څوک وی نورسول اللهﷺدسلمان فارسي په اوږه لاس کيخوداووې فرمائل چې که دين ،وفی رواية ايمان، اوبل رواية کې ،علم دثرياستوري ته جيګ شي نويوسړی اوبل رواية کې څه کسه سړي به يې را حاصل کړي يعنې راکوزبه يې کړي خودفارس اولاده اوبچې به وي فارس مطلق عجم ته ويل کيدل نوښکاره خبره ده چې عجم کې دسلمان فارسي نه وروسته دامام صاحب نه زيات عالم اوفقيه بل نشته.

امام مالک رحمه الله مدينه منوره کې وو، احبحی عرب وو . اما شافعي رحمه الله قريش مطلبی عرب دی. امام احمد رحمه الله مکه مکرمه کې وو عرب دی، فتعين الامام الاعظم ابي حنيفة رحمه الله تعالى . (تبييض الصحيفة ٦٠)

تفسير شبير احمد عثماني چې مشهور دی په تفسير کابلي سره هغه ددې دواړه اياتو لاندې ليکلی دي چې په زرهاوو علماوو دا ايت دامام صاحب لپاره پيش گويي گرزولې ده.

حديث الرسول ﷺ:

درسول الله ﷺ په ډيرو احاديثو کې ترثريا ستوری پورې درجل فارس دعلمي پرواز ذکر راغلی دی. (بخاري ج٢\ص ٧٢٧ مسلم ج٢ص ٣١٢ ترمذی ص ٤٧٦) اوپه نورو ډير احاديثو کې دخير القرون دخيريت اوبهتروالي ذکر دی. [بخاري ج١/ ص٣٦٢/ ٥١٥/ ٩٥١/ ٩٨٥ مسلم ج٢/ ص ٣٠٨/ ٣٠٩ ترمذی ص٢٤٣ ص٥٤٨) نو دواړه قسم احاديث چې سره يو ځای کړی نتيجه به يې صرف او صرف امام اعظم ابو حنيفة رحمه الله شي ځکه هغه رجل فارس چې په خير القرون کې يې دين مرتب کړی و، صرف او صرف امام صاحب وو او ددغه ملازمت ددين حنفي له وجهې دهرخاص او عام په ژبه امام صاحب ته دابو حنيفة کنيت او دا امام اعظم لقب جاري کړی شو، ځکه چې په يو حديث کې رسول الله ﷺ همدغه لقب ته اشاره کړې ده رسول الله ﷺ فرمايي: چې (اعظم الناس فى الاسلام نصيباً اهل فارس).

يوبل حديث درسول الله ﷺ: دحديث مفهوم پداسې ډول دی:

بيشکه الله پاک نه اوباسي علم دخلکو نه ليکن قبض کوي الله پاک علماء (وفات کوي) پس او چت به شي ددوی سره علم اوپه خلکو کې به جاهلان مشران پاتې شي او فتوی به ورکوي بغير دعلم نه پس خپله به هم گمراهان وي او نور به هم گمراهان کوي (مسلم ج٢ص ٣٤٠)

نو ډير افسوس دهغه چا په حال چې دقرآن دبشارت مصداق او د رسول الله ﷺ دبشارت مصداق يعنې دخير القرون درجل فارس تقليد پرېږدي او دانگريز ددورې جاهلان خپل مشران کني.

څلورم مبحث

دامام ابوحنيفة رحمه الله استاذان:

دامام صاحب ديرزيات استاذان وو اوزيادت دمشائخ دلالت کوي په زيادت فهم دانسان باندې ځکه دهرشيخ نه جدا جدا فوائد حاصل شي نوانسان ته الله مکمل د فهم لارې پرانځې اودهرعالم سره خپل فوائدعلميه دي چې هغه خپلو شاګردانو ته بيان کوي، نودغه رنګه امام ابوحنيفه رحمه الله ديو مرجع نه علم نه ووزده کړی بلکې دمختلفو علماوو نه يې زده کړه کړې وه چې په هغې کې محدثين هم وو اوبعض فقهاء وو اوبعض اهل بيت وو ، بعضو علماوو په خپلو کتابونو کې ليکلي دي چې امام صاحب داهل بيت علماوو دمجالسونه استفاده کړيده اوداهل بيتو سره يې زياته مينه اومحبت کولو . (الفقه الحنفية وادلته ج۱ ص ۱۸) اوبعضې کتابونو کې دده داستاذانو شمير څلور زره ليکلی دی. (عقود الجمان ص : ۶۲ تبييض الصحيفة ص : ۷۱).

حافظ ابن حجر الهيثمي په الخيرات الحسان کې ليکلي دي چې دده استاذان ديردي په دې مختصرکتاب کې ذکرنه کيږي او ابو حفص وايي چې دده مشائخ څلورزره وو اوبعضې وايي چې دا څلور زره شيوخ صرف تابعين وو (التعليق علي تبييض الصحيفه ص ۷۰) اوپه عقود الجمان کې څلورم فصل کې دحروف هجا په ترتيب د امام صاحب استاذان يې ددرې سونه زيات ذکرکړی دی ما چې حساب کړل غالبا درې سوا ودوه ويشت وه (۳۲۲) اوابتدايې په محمدنامې استاذباندې کړيده لوجه دتبرک نه د حضرت محمد ﷺ په نوم باندې. (عقودالجمان ص ۶۲ مطبعه مکتبه نعمانيه محله جنګي پشاور اوحافظ ذهبی په سيراعلام النبلاء ج۷ ص۶۳۳).

اوپه تذکرة الحفاظ کې ج۱\ص۲۰۷ دامام صاحب ديرواستاذانو تذکره شويده اوخطيب بغدادليکلي چې يوځل امام ابوحنيفة رحمه الله دابو جعفر منصورخواته راغی اودهغه سره عيسی بن موسی هم په دغه محل کې ناست وو چې داهم لوی عالم وه اوهغه دامام صاحب تعارف وکړو منصورته چې په دنياکې دا پدې زمانه کې ددنيالوی عالم دی نومنصورامام صاحب ته وايې چې تادچانه زده کړه کړې ده نوامام صاحب ورته وويل چې دحضرت عمربن الخطاب ﷺ د شاګردانو نه او دحضرت علي کرم الله وجهه دشاګردانو نه اود حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ دشاګردانو نه اود حضرت عبدالله بن عباس ﷺ د شاګردانو نه اودحضرت ابن عباس ﷺ په دورکې

په مخ دځمکه باندې دده نه زيات لوی عالم نه و، نو منصور امام صاحب ته وويل خوشحالي ده يقيناتا مضبوط کړی دی په علم کې خپل نفس چې ستاځنګه خوښه شوی ده. (تاريخ بغدا د۱۷۹صفحې نه تر۱۸۳پورې تبيض الصحيفه ۷۰)

او امام جلال الدين سيوطي رحمه الله په تبييض الصحيفة کې د اويا (۷۰) صفحي نه ترشپږاتيا صفحې پورې دده استاذان ذکر کړي چې داتيا ۸۰ پورته دی او ددوی پوره حالات او تذکره محمد عاشق الهي په تعليق على تبييض الصحيفة باندې کړی دی.

دلته دټولو ذکر نه کيږي خو صرف يو استاذ به يې ذکر کړو مشت نمونه خروار حماد بن ابي سليمان رحمه الله تعالى او دا په مسلم الاشعري الکوفي الفقيه سره مشهور وو ده دانس او زيد بن وهب او سعيد بن مسيب او سعيد بن جبير او عکرمة او ابي وائل او ابراهيم النخعي وغيرهم رحمهم الله نه اکثره روايات نقل کوي او دده نه نور أيمة لکه شعبه او حماد بن سلمه مسعر بن کدام هشام الدستوايي او ابو حنيفة حکم بن عتيبه اعمش مغيره او داسې نور رحمهم الله تعالى نقل کوي، امام عجلي رحمه الله وايي دا دکوفې او سيدونکې وو او ثقه وو او دابراهيم النخعي په شاګردانو کې ډيرپوه و. (التهـذيب ج۳ص ۱٦) او دده په باره کې علماء وايي چې دا ډير سخي او ډير مالداره و، په رمضان المبارک کې به يې هرمابنام پنځه سوه (۵۰۰) کسانو ته افطار يعنې روژماتي ورکولو، شعبه رحمه الله وايي دا ډير ربښتني وو او امام ابو حنيفة رحمه الله اتلس (۱۸) کاله دده سره شاګردي کړې وه او هغه ورله دفراغت سند ورکړی وو. (شذرات الذهب ج۱ص ۱۵۷ تاريخ بغداد ج۱۳ص ۳۲۳).

پنځم مبحث

دامام صاحب شاګردان:

دامام صاحب نه ګڼ شمير محدثينو او فقهاء استفاده کړې ده مشهور عالم دين امام مزی رحمه الله په تهذيب الکمال کې دده اويا (۷۰) شاګردانو تذکره کړې ده او علامة محمد بن يوسف الصالحي په خپل کتاب عقود الجمان پنځم باب کې وايي پنځم باب دی په بيان دبعض هغه خلقو کې چې دامام صاحب نه يې حديث او فقه زده کړې ده نو هغه دالاندې ذکرشوو ښارونو کې دي.

مکة، مدینه، دمشق، بصره واسط، موصل جزیره، رقه، رملة، مصر، یمن، یمامة، بحرین، بغداد، اهوازن، نصیبین، کرمان، اصبهان، حلوان، همدان، نهاوند، الری، قومس، دامغان، طبرستان، جرجان، نیسابور، سرخس، نساء، مرو، بخاري، سمرقند، هرات، قهستان، خوارزم، سجستان، مدائن، مصیصه، حمص، کِسر صغانیان، ترمذ، بلخ، قوهستان او داسې نور اسلامي ممالک. دده د شاګردانو شمار یېخې متعذر دی چې ټول ذکر کړی شي. (عقود الجمان ص ۸۲) او په عقود الجمان کې دیوا تیا صفحې نه تر یو سل درې دیرشت (۱۳۳) صفحې پورې تقریبا نهه سوا وشل (۹۲۰) شاګردانو نومونه یې ذکر شوي دي.

او حافظ مزی په تهذیب الکمال کې دده د شپږنوی (۹۶) شاګردانو نومونه ذکر کړي دي او ملا علي القاري په کتاب مناقب الامام ابي حنیفة کې ددوی تقریبا یوسلو پنځوس (۱۵۰) نومونه ذکر کړي دي او علامه کردري دده شاګردان او سوه او اتیا ذکر کړیدي. (عقود الجواهر المنیفة ص ۵۵٦)

او جلال الدین السیوطي صاحب دده د شاګردانو نومونه ذکر کړي پخپل کتاب تبییض الصحیفه کې د (۸۷) او وه اتیا صفحې نه تر یو سل اولس (۱۱۰) صفحې پورې نو که څوک د هر یو جزیې تفصیلاتو خواهش لري بايد دغه کتابونه ملحوظ کړي او دوی ته رجوع وکړي خاص بیا تعلیق د محمد عاشق الهي علي تبییض الصحیفة ته.

د امام بخاري رحمه الله شیوخ او استاذان په احناف کې چې د امام صاحب شاګردان یا د شاګردانو شاګردان دي او د امام ابو حنیفة رحمه الله د فقهي دشورا قوی غړي وو چې یو مسئله به د غه مجلس د شورا ته راغله نو دلته به میاشت یا زیات وخت مطرح کیدله او دلائل به پرې قائم کیدل بیا د قبولیت عند الکل نه پس به امام ابو یوسف رحمه الله په اصول کې ثبت کوله د دعوی د یو څو اجمالي نومونه په لاندې ډول دي.

(۱) الا مام الجلیل عبد الله بن مبارک رحمه الله تعالی.

(۲) الامام الجلیل یحیی بن سعید القطان رحمه الله یحیی بن معین رحمه الله وایې چې یحیی القطان به د امام صاحب په قول فتوی ورکوله اسحاق بن ابراهیم رحمه الله وایې ما یحیی القطان لیدلی وو، چې د ماذیګر لمونځ به یې وکړو نو د مسجد د مناري په بیخ کې به یې تکیه وکړه او علی بن المدیني او احمد بن حنبل او یحیی بن معین رحمهم الله او داسې نور و به دده نه د حدیثو پوښتنې کولې او دوی به په پښو باندې دده مخې ته ولاړ وه او دده د تعظیم او هیبت نه به نشو کیناستلی.

(۳) الامام الزاهد فضيل بنَ عياض دامام اعظم شاګرد دامام الشافعي استاذ دبخاري اومسلم شيخ دی .

(۴) وکيع بن الجراح رحمه الله دامام اعظم صاحب رحمه الله د فقهي مجلس غړی دامام شافعي رحمه الله خاص استاذ اودامام صاحب رحمه الله په قول به يې فتوی ورکوله .

(۵) جرير بن عبد الحميد بن قرط رحمه الله دامام صاحب رحمه الله شاګرد اودرواة الستة شيخ دی .

(٦) يحيى بن اکثم رحمه الله شيخ البخاري .

(۷) يحی بـن صـالح الوحـاظی رحمـه الله دامـام محمـد او امام مالـک رحمهمـا الله هم شـاګرد دی شيخ البخاري .

(۸) يوسف بن بهلول رحمه الله شيخ البخاري .

(۹) عبد الله بن داود الخريبي او ابراهيم بن طهمان رحمهما الله دواړه درواة الستة شيوخ دی .

(۱۰) حسن بن صالح رحمه الله استاذ البخاري ومسلم

(۱۱) حفص بن غياث ده ته به امام صاحب ويل چې زما د زړه خوشحالونکيه اودغم لرې کوونکيه .

(۱۲) داود بن رشيد رحمه الله شيخ البخاري .

(۱۳) زهير بن معاوية رحمه الله شاګرد دامام صاحب اودرواة السة شيخ اواستاذ .

(۱۴) محمد بن فضيل اومغيرة بن مقسم رحمهما الله درواة الستة استاذان اوشيوخ دي .

(۱۵) يزيد بن هارون رحمه الله شيخ اواستاذ درواة الستة دی .

(۱٦) زائدة بن قدامة رحمه الله شيخ دبخاري اومسلم .

(۱۷) زکريا بن ابي زائدة رحمه الله استاذ دبخاري اوده ځوی يحی دامام صاحب دتدوين دشعبه ديرش (۳۰) کاله کاتب وه

(۱۸) معلي بن منصور رحمه الله شيخ اواستاذ دبخاري .

(۱۹) نعيم بن حماد رحمه الله دامام اعظم شاګرد .

(۲۰) ابو عاصم ضحاک بن مخلد رحمه الله مشهور په نبيل باندې وه

(۲۱) مکي بن ابراهيم البلخي رحمه الله استاذ البخاري .دامام اعظم رحمه الله شاګرد .

(۲۲) محمدبن عبدالله المثني الانصاري رحمه الله شيخ البخاري دامام زفراوابي يوسف شاگرد. (تبييض الصحيفه ص ۷تر۱۱) دا اخري دري هغه شاگردان دامام صاحب دي چې امام بخاري کوم فخر اعزاز اوامتياز دروايات ثلاثيات حاصل کړی هغه يې ددوی نه حاصل کړی

دابوعاصم نه يې شپږ ثلاثيات روايت کړي. پنځم ،اتم ،نهم، پنځلسم ،اتلسم ،يويشتم .اودمکي بن ابراهيم نه يې يوولس ثلاثيات روايت کړي څلوراولني شپږم ،اوم، يولسم ،دولسم ،څوارلسم ،اولسم، نولسم.

اومحمدالانصاري نه يې درې ثلاثيات دی لسم ،شپاړسم ،شلم ، اودوه پاتې شوديارلسم يې دعصام بن خالدالحمصي روايت دی اودوه ويشتم يې دخلادبن يحی الکوفي روايت دی. (تعليق على تبييض الصحيفه ص ۱۱۱)

اول تدوين دعلم الشريعت په ترتيب دابواب امام صاحب کړی دصحابه وو اعتمادوو په خپلو قوي حافظوباندې نوهغوی تدوين ته ضرورت نوو اوامام صاحب دتدوين دشعبې لپاره څلويښت کسان مقررکړي وو چې مشران پکې امام ابويوسف اوزفر اوداود الطائی اواسدبن عمرواويوسف بن خالد السمتی اويحی بن زکرياوه. (تبييض الصحيفة ص /۱۳۸/ او ۱۰۸)

داودبن رُشيد وايي که دامام صاحب يوشاگردهم نوائی بغيردامام ابويوسف نه نوهم دده لپاره په ټول مخلوق دفخرلپاره همداکافي وو(حسن التقاضي ص۱۵ تبييض الصحيفة ص ۱۰۸) داځکه چې امام ابويوسف ډيرزيات قابل عالم فقيه وه زيات مناقب لري امام احمدبن حنبل رحمه الله وايي ماابتدايی زدکړه دحديثوددهٔ نه شروع کړه اوامام احمددامام ابويوسف اومحمد رحمهم الله نه درې قماطر (دفترونه) ليکلی وه اوامام ابويوسف اولنی هغه شخصيت دی چې په اسلام کې په قاضي القضاة ملقب اومدعوشو. تبييض الصحيفة ص ۱۰۸).

شپږم مبحث

امام اعظم ابوحنيفة رحمه الله اوعلم الحديث:

بعضې حاسدينو اومعاندينو دغلط فهمی اويا دتعصب په بنا باندې په امام صاحب باندې دقلت روايت اوقلت عربيت او ارجائيت الزمات لګولي دي دامام صاحب هرقسم تعديل اوتوثيق اظهرمن الشمس دی

نو د بعضو محدثینو جرحې یا مبهمې دي او یا دوی خپله متعصب او متشدد او متعنت دي د دوی جرحه هیڅکله معتبره او مسموع نده .(کذا في الرفع والتکمیل في الجرح والتعدیل لمولنا محمد عبدالحي اللکنوی)

دصحابه وو او تابعینو په زمانه کې کوفه د علم حدیث او علم فقه تر ټولو لوی مرکز وو دا ښار حضرت علي ﷺ اباد کړی وو او څرنګه چې دا د نورو مسلمانانو مسکن وو، له دې وجهې نه یې د تعلیم او تربیت طرفته خاصه توجه کړې وه په دې مرکز کې زیات صحابه او سیدل د حضرت عمر ﷺ د خلافت په دوره کې پکې څلوېښت صحابه او تابعین د حضرت سعد بن ابي وقاص ﷺ په شمول وسیدل. (تاریخ طبری ج٤\ص ٤١١)

بیا وروسته نهه نوي بدري صحابه او درې سوه لس د بیعة الرضوان والاصحابه هلته اباد شول (الفتوحات الاسلامیة ج۱\ص ۸۳ تاریخ ابن الاثیر ج۲\ص ۱۷۴). وروسته نور هم زیات شو مؤرخ عجلي فرمایې چې کوفه کې یوزرو پنځوس صحابه او سیدل .(فتح القدیر ج۱۲/ص ۷۲)

حضرت عمر ﷺ په خپله دوره د خلافت کې د تعلیم لپاره حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ ورلیږلی وو او بیایې اهل کوفه ووته وفرمایل (اثرکم بعبدالله علي نفسي) رسول الله ﷺ د قران په پوهانو کې عبدالله بن مسعود ﷺ اول نمبر شمار کړی دی.(بخاري ج۱ص ۵۳۱) (مسلم ج۲\ص: ۲۹۳)

بل ځای کې فرمایې چې زه د خپل امت لپاره هغه څه خوښوم چې ابن ام عبد (عبدالله بن مسعود ﷺ) یې ورته خوښوي او هغه څه ورته بد ګڼم چې . . .الله بن مسعود ﷺ یې ورته بد ګڼي .(مجمع الزوائد ج۲ص ۲۹۰).

بل ځای کې فرمایې چې د حضرت عبدالله ابن مسعود ﷺ عهد مضبوط ونیسې .(ترمذي ج۲ص۲۲۱) الناطق بالحق والصواب حضرت عمر ﷺ فرمایې چې عبدالله بن مسعود ﷺ د علم کامله خزانه ده (تذکرة الحفاظ ج۱\ص ١٤)

حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ تر اخر عمر پورې په کوفه کې اوسید و او دغه ښارېې د علم حدیث او علم فقه نه معمور او اباد کړی وو کله چې باب مدینه العلم خلیفة راشد حضرت علي ﷺ کوفي ته تشریف راوړو نو دېې وفرمایل الله جل جلاله دې په عبدالله بن مسعود ﷺ رحمتونه نازل کړي چې دا ښاریې د علم نه ډک کړو .(مقدمة نصب الرایة ص ۳۰) او بیایې وفرمایل چې حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ او دده ملګري د کوفې چراغونه دي.(مناقب موفق ج۲ص ۱٤۰)

حضرت علي ﷺ چې کله کوفې ته تشريف راوړونو نوريې هم رونق زيات شو حضرت مسروق بن اجدع فرمايي چې څه په صحابه ووکې وګرزيدم (فوجدت علمهم ينتهي الي ستة) نو دتولو صحابه وو علم په دغه شپږ وصحابه وو کې راجمع شوي وو.

(۱) حضرت علي ﷺ.

(۲) حضرت عبدالله ابن مسعود ﷺ.

(۳) حضرت عمربن الخطاب ﷺ.

(٤) حضرت زيدبن ثابت ﷺ.

(٥) حضرت ابوالدرداء ﷺ.

(٦) حضرت ابي بن كعب ﷺ.

(ثم نظرت فوجوت علمهم ينتهي الي اثنين علي ﷺ وعبدالله ﷺ) بيا مې نظروکړو پس معلوم مې کړو علم ددوی چې راجمع شوی دی وو په حضرت علي او حضرت عبدالله ابن مسعود رضی الله عنهم کې. (طبقات ابن سعدج۲ص۵۲)

نو دصحابه وو دعلم خلاصه په حضرت علي ﷺ او حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ کې جمعه شوی وو او دادواړه دعلم غرونه په کوفه کې اوسيدل او هر کلي کې دعلم حديث مدرسه وه علامه ابو محمد الرمهر مزی رحمه الله په (المحدث الفاضل) کې دانس بن سيرين مقوله نقل کړيده چې (اتيت الكوفة فوجدت بها اربعة الاف يطلبون الحديث واربع ماة قد فقهوا) يعنې کوفه کې مې څلورزره دعلم حديث طالبان او څلورسوه فقهاء وليدل.

علامة تاج الدين سبکی په (طبقات الشافعية الكبرى (کې دحافظ ابوبكربن داود قول رانقلوي چې زه کوفې ته ورسيدم اوزماسره يو درهم وو ماپه هغې سره ديرش مده لوبيا واخستل مابه دورځې يو مد لوبيا خوړل او دحضرت اشبع نه به مې يوزر احاديث ليکل تردې چې په يوه مياشت کې مې ديرش زره احاديث وليکل) نو چې په کوم ښارکې په يوه مياشت کې ديو استاذ نه صرف يو شاګرد دريرش زره احاديث ليکی ددې ښار دعلم اندازه به څومره وي يو اځې دبخاري رحمه الله درې سوه استاذان دکوفې وونو امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله په همدې کوفه کې پيدا شو او همدلته يې تربيت وشو او همدې کوفې دشيو خونه يې علم حاصل کړو.

اول اعتراض : دقلت روايت حديث چې ابن خلدون دبعض الناس نه نقل کړی چې امام صاحب ته ټول اولس ۱۷ حديث يادوه اوابن عدی په الکامل کې ليکلي چې درې سوحديث ترې نه نقل دي اوبعضې وايي پنځه سوه ۵۰۰، اوبعضې وايي چې اوسوه ۷۰۰،

او بعضې وايي شپږسوه شپږشپيته اوبعضې وايي يونيم سل (۱۵۰) ترينه نقل شوي دي.

اول جواب منعی : داخبره اتهايې بي بناده افتراده هيڅ اصل او حقيقت نلري په علم حديث کې دامام صاحب جلالت قدر يومسلم اوناقابل انکارحقيقت دی ځکه امام صاحب بالاتفاق مجتهد دی او دمجتهد په شروطو کې لازمي شرط دادی چې مجتهدلره به کامل بصيرت اوپوهه اوعبورتام په شپږواشياءکې حاصل وي.

قران، حديث، اثار، تاريخ، لغت، قياس.

که چيرته امام صاحب کامل العلم في الحديث نوی نوڅرنګه مجتهد شوسره ددې چې دده په علم بالحديث باندې لويولويو علماء اعترافونه کړي دي د مکي ابن ابراهيم دامام صاحب شاګرد مخکې تذکرة شوی ددا دامام بخاري قابل فخر استاذ دامام صاحب په باره کې داسې وايي (ان أباحنيفة کان امامًا).

حضرت امام ابوداود رحمه الله فرمايي (کان ابوحنيفة اعلم اهل زمانه) او دا ظاهره ده چې په دغه زمانه کې دعلم اطلاق په علم حديث اوعلم فقه باندې کيدلو (تذکرة الحفاظ ج۱ص ۱۶۰)

مشهور محدث يزيدبن هارون رحمه الله فرمايي (ادرکت الفاالغ) مازرشيوخ وليدل اواحاديث مي ترينه وليکل ليکن دامام صاحب نه مي لوی فقيه اولوی پرهيزګاراولوی عالم ونه ليدلو. (تـذکرة الحفـاظ ج۱ص ۱۹۵).

ديحی بن نصررحمه الله ويناده چې زه يوځل دامام صاحب ملاقات ته ورغلم، کمره يې دکتابونونه ډکه وه ماوويل داڅه دي هغه جواب راکړچې دادحديثو کتابونه دي. (عقودالجواهرالمنيفة لعلامة زبيری)

شيخ محدث عبدالحق الدهلوي ليکلي په شرح سفرالسعادت کې چې امام صاحب سره زيات صندقونه وو چې په هغې کې داحاديثو مسموعوذخيره محفوظه وه دامام حسن بن زيادبيان دی چې امام صاحب څلورزره احاديث روايت کړي دوه زره يې دحمادنه اودوه زره يې دنوروم‍شائخ نه روايت کړي دي. (موفق بن احمدالمکي ج۱ ص ۹۶).

امام ابويوسف ددرې لاکه احاديث حافظ وو اوپنځوس زره دهغه يو اځې موضوعي احاديث ياد وه نو دده دشيخ امام ابوحنيفة رحمه الله به په حديثو کې کوم مقام اوقدروي، وکيع بن جراح رحمه الله دامام ابوحنيفه رحمه الله څخه نهه سوه (۹۰۰) احاديث روايت کړي دي .(درس ترمذی ج۱\ص ۹۵)

دتـاريخ اوسـيرپه کتـابونو کې دامـام صـاحب ډيـرې زيـاتي حيرانـونکې واقعـات شـته يوبـه يـې ذکرکړو ابوعبدالله الصيمري روايت دی چې عبدالله بن عمر ويلي چې مونږ دامام اعمش سره ناست وو ديو څو مسـائلو پوښتنه ترې وشوه امام اعمش ابوحنيفة رحمه الله ته وويـل چې دغـه مسـائلو کـې تـه څـه وايې هغـه جوابونه ورکړل امام اعمش رحمه الله ورته وويل چې دغه جوابونه دې دکوم ځايه کړل؟

امام صاحب وفرمايل (انت حدثتناعن ابي صالح عـن ابي هريـرةﷺ عـن رسـول اللهﷺ بـکـذا وانت حدثتناعن فلان الصحابي عن رسول اللهﷺ بـکذا) او داسې يو څو احاديث يې پدغه طريقه ذکر کړل.

امام اعمش رحمه الله ورته وويل بس کافي دي درته مادرته په سلوورځو کې بيان کړي وو او تا په يو ساعة کې دغـه ټـول بيـان کـره بيـايې وفرمايـل چې ای دفقهـاوو ټولـيـه تاسـو طبيبان او متخصصـين يـې اومـونږ دوا فروشان يو ، اوتـه يو داسې سړی يـې چې تا نيوکـه کـړې ده په دواړو باندې هم طبيب يعنـې فقيـه يـې اوهـم دوافروش يعنـې محدث يـې . (عقودالجمـان ص ۲۵۷) اودد ې نـه عـلاوه مخکـې ذکرشوچې دامـام صـاحب څلورزره استاذان وو نوچې دهراستاذ څخه يې يويو حديث زده کړی وي هم څلورزره احاديث شوو سره ددينه چې هغه وخت حفاظ حديث هم زيات وه.

او وروسته پکې کمبوت راغلی او دامام بخاري زر استاذان دي او احاديث ورته شپږلاکه ياد وه چې ده ترينه دصحيح بخاري احاديث تاليف کړي دي اوپه دغه وخت کې حفاظ حديث کم پيدا کيدل او امام بخاري دامام صاحب دشاګردانو شاګرد دی نو هرانسان بايد دخپل معنوي پيغمبرنه چې عقل دی پوښتنه وکړي چې دامام صاحب به څولاکه احاديث ياد وو.

ابن کرامـة وايې چې مونږ دوکيع بـن الجـراح سره يـوه ورځ وو يو سـړي وويـل امـام ابوحنيفـة رحمـه الله خطاءشوی حضرت وکيع رحمه الله وويـل ابوحنيفـة څرنګه په خطائې قادرشو پداسې حال کې چې دامام ابويوسف او امام زفر او امام محمد غوندې خلک ورسره دي په قياس او اجتهاد کې او ديحی بن زکريا او حفص بن غياث او حبان ومندل دواړه دعلی ځامن داسې خلق ورسره دي په حفظ الحديث اومعرفة الحديث کې.

اوقاسم بن معن بن عبدالرحمن بن مسعود غونديٍ کسان ورسره دی په معرفة دعربيت اولغت کي اوداود بن نصير الطايي اوفضل بن عياض غوندی کسان ورسره دی په زهدا وتقوی کي ، نوچاسره چي داسي شاگردان او اهل مجلس وي ، نو څنگه خطاء کيږي که چيرته خطاءشوی وي نودوی به بيرته حق اوصواب ته واپس کړی وي .

بيا وکيع وويل هرڅوک چي دامام صاحب په حق کي داسي ويناکوي هغه به پشان دځناوروي بلکي دهغوی نه به هم زيات بي لارې اوگمراه وي .(عقودالجمان ص ۱۵۱)

امام صاحب ويلي دي چي ماپنځه حديث دپنځه لاکه حديثونه راجمعه کړيدی : (قـال الامـام والتاسع عشران تعمل بخمسة احاديث جمعتهامن خمسة ماة الف حديث .

(الف) انماالاعمال بالنيات وانمالکل امرءمانوي .

(ب) ومن حسن اسلام المرء ترکه مالا يعنيه .

(ج) لايؤمن احدکم حتي يحب لاخيه مايحب لنفسه.

(د) ان الحلال بين وان الحرام بين وبينهمامشتبهات لايعلمهن کثيرمن النـاس فمـن اتـق الشـبهات استبرءلدينه وعرضه ومن وقع في المشبهات وقع في الحرام کراع يرعي حول الحمي يوشک ان يقع فيه الاوان لکل ملک حمي الاوان حمي الله محارمه الاوان في الجسد مضغة اذاصلحت صـلح الجسـدکله واذافسـدت فسدالجسـد کله وهي القلب .

(ھ) المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده. (وصايا امام اعظم ص٦٥)دپښتو ترجمه کي ص : ۴۳ ده، نودامام صاحب په صداقت اورشتياوالي باندې ټوله دنياموافقه ده نوچي پنځه لاکه په پنځوکي جمعه کوي خوپنځه لاکه به ورته خامخا يادوو طحاوي روايت کړی دامام ابويوسف نه چي امام ابوحنيفة به فرمايل (لاينبغي لرجل ان يحدث الابماحفظ يوم سمعه الي يوم يحدث به او امام ابويوسف ويلي : په هرشي کي چي کله ما دامام ابوحنيفة رحمه الله څخه مخالفت کړی دی ،بيا وروسته ددير سوچ اوفکر اوتدبر نه ماته ثابته شوي چي دهغه قول اوفعل په آخرة کي دنجاة لويه ذريعه ده اوهرکله چي به مايو حديث طرف ته توجه او ميلان وکړو نودامام صاحب بصيرت فی الحديث الصحيح به زمانه زيات وو . (عقودالجمان ص ۲٥٦)

اوکه دغه مخکي اعتراض دقلت روايت الحديث تسليم کړو نو بيا د امام صاحب قلت روايت دڅو وجوهو

نه وو چې لږ وروسته به يې بيان کړو بعضې جاهلان داهم وايې چې دامام صاحب څخه په صحاح سته وو کې روايت نشته واقعيت چې په صحاح سته وو کې يواځې دامام ابو حنيفة نه نه بلکې دامام شافعي نه هم کوم حديث روايت شوی نه دی بلکه دامام احمدبن حنبل نه چې دامام بخاري خاص استاذدی دهغه احاديث هم په بخاري کې درې ځايه راغلي دي اودامام مالک نه هم يوڅو ځايه راغلي دي نوددې وجه دانه ده چې معاذالله دغه حضرات په علم حديث کې کمزوري وو بلکې ددې څو وجهې دي.

اوله وجه داده : چې دوی فقهاء وو اودهغوی اصل مشغله داحکامو او مسائلو استنباط او بيانول وو لکه څرنګه چې لوی لوی صحابه کرام لکه خلفاء راشدين مشغول وو په عمل باندې د روايت کولو نه نو دابوبکر صديق ﷺ نه (١۴٢) حديث روايت دي اودحضرت عمرﷺ غالبا (۵٣٩) دي اودحضرت عثمانﷺ نه (١۴۶) دي اودحضرت علی ﷺ (۵٨۶) اودحضرت عبدالله بن مسعود ﷺ (٨۴٨) اودحضرت ابو هريره ﷺ نه (۵٣٧۴) پنځه زره درې سوه څلور اويا دي نوددې نه خودانه لازميږي چې دحضرت ابوهريرة ﷺ او ابن مسعودﷺ رتبه به په خلفاء راشدينو باندې اوچته وي.

دوهمه وجه داده : چې دغه حضرات امامان مجتهدين وو اودهغوی په سلهاوو شاګردان اومتبعين موجود وو لهذا اصحاب دصحاح سته بنه په دې باندې پوهيدل چې دهغوی علوم به دهغوی دشاګردانو په ذريعه محفوظ پاتې شي چنانچه هغوی دهغهو استاذانو حضراتو دعلوموحفاظت وکړو چې دهغوی دضائع کيدو انديښنه وه.

دريمه وجه داده : شدت شرائط يعنې امام ابو حنيفة رحمه الله په روايت حديث کې ډيرزيات محتاط وودهغه شرائط دصحت الحديث اودتحمل او روايت الحديث ډيرزيات سخت او قوي وه لکه ديحي بن معين قول دی کان ابو حنيفة لايحدث الابما حفظ اي من يوم سمع الي يوم يحدث اوعبدالوهاب شعراني فرمايې چې دامام صاحب چې کوم حديث نه استدلال کوي دهغه لپاره يې داشرط لګولی چې په خيار او اتقياء تابعينو کې به يوجماعت دحضراتو صحابه وونه مسلسل نقل کړی وي اوپه سند کې به يې متهم بالکذب نوي. (الميزان الکبري ج ١ص ٦٢).

څلورمه وجه حديث مرفوع بصورت مسئلة فقهية: يعنې بعض مرتبه محدثين بنظر احتياط حديث مرفوع په ځای ددې چې نبي کريم ﷺ ته منسوب کړی خپل قول يې وګرځوي دفقهي مسئلي په طوريې بيان

کړی ددې لپاره که په دغه نقل الروات کې څه خلل وي چې نبي کريمﷺ ته منسوب نشي نو امام صاحب دا طريقه اختيار کړی نو دا امام صاحب چونکه مشغله روايت حديث نوه بلکې استنباط احکام وه نو دده زياتره رويات په حيثيت حديث ندی باقي بلکې په حيثيت د مسائل فقيه باقې دی

او مخکې د ابن خلدون اعتراض دا هسې يو بيکاره سپين دروغ دی په اصل کې ابن خلدون د امام اعظم رحمه الله څخه دومره لری دی چې هغه ته د حقيقت حال علم نه وو شوی حقيقت خو دادی کوم چې علامة زاهد الکوثري د شروط الائمة الخمسة للحازمي په حاشيه کې په (۵۰ صفحه کې کړی دی چې په حقيقت کې د امام ابو حنيفة مروج احاديث هم پداسې اولسو دفترنو کې دي په کوموکې چې ترټولو وړوکی دفتر هم د سنن شافعي بروايت الطحاوي او مسند شافعي بروايت ابي العباس الاصم څخه لوی دی حال دا چې د امام شافعي د احاديثو معيار په هم دغو دواړو کتابونو باندې دی او د امام صاحب ديو شاګرد قول دی چې د امام صاحب په تصانيفو کې اويازره (۷۰۰۰۰) احاديث موندل کيږي (درس ترمذي ج۱ ص ۹۸)

اشرف علي تهانوي صاحب د مذکور اعتراض په حق کې داسې وينا کړې ده چې زه خپلو دوستانو ته وايم چې تاسو د ابن خالدون يا د ابن خلکان ددې قول ترديد ولی کوي د دينه خو څمونږ د امام صاحب منقبت او عزت معلوميږي نه نقصان ځکه چې د امام صاحب مجتهد کيدل خو ټولو ته مسلم دی د دينه څوک انکار نکوي ؟ او انکار څنګه کيدی شي ؟ ځکه چې په هر باب او هر مسئله کې د امام صاحب اقوال شته ، او مخالفين يې هم اکثرا اختلاف ذکر کوي ، د دينه معلومه شوه چې مخالفين اګرچې امام صاحب محدث نه مني خو مجتهد يې مني ، ددې نه علاوه په صراحت سره د امام شافعي وغيره امامانو وارثانو د ابو حنيفة د مجتهد او فقيه کيدلو اقرار کړی دی ، او نه صرف د مجتهد کيدلو بلکه ټول فقهاء په فقه کې اولاد د ابو حنيفة کيدل مني ، نو چې دا يو مقدمه واخستلی شي او دې سره بله مقدمه دا ولګولی شي چې امام صاحب ته ټول اولس حديث رسيدلي وو او س چې دواړه مقدمې يو ځای کړی نو د دينه دا نتيجه راووځي چې د امام صاحب پوهه دومره اوچته وه چې هغوی صرف د اولس احاديثو نه دومره مسائل راوويستل چې نورو امامانو د لکهونو احاديثو څخه نه دي را ايستلي نو معلومه شوه چې هغه ډير لوی مجتهد وو نو زمونږ ملګري احناف د ابن خلدون نه هسې خفه کيږي په دې باندې خو هغه د امام صاحب دومره لويه مدحه کړی ده چې د هغې څه حد نشته دی .

خیرداخویو لطیفه وه ددې قول دغلط کیدلو خو په خپله تول محدثین هم اقرارکوي خودې کې شک نشته دی په درایت کې دوی په درجه کې دومره اوچت دی چې که انصاف سره او کتلی شي نوداسې معلومیږي چې حدیث اوقران خوټولو او ویلو او ویلوستلو خو پوه پرې احناف شول. (اشرف الجواب دویمه حصه ص ۱۸۳/ ۱۸۴مطبوعه مکتبه فاروقیه پشاور)

اخري ویناداچې که چیرته امام ابو حنیفه رحمه الله عالم بالحدیث نوی او صاحب دفقه غیرما خوذ من الکتاب والسنة وي نو الامام الجلیل یحی بن معین امام الجرح والتعدیل من غلات الحنفیة به دامام صاحب تقلید نکولو چې دده په حق کې امام احمد بن حنبل وایي چې کوم حدیث چې یحی بن معین ته نو معلوم هغه حدیث ندی او نه ثابت دی

علامه عجلي وایي : چې غیر دیحیی بن معین رحمه الله نه زیات عارف بالحدیث الله پاک هیڅوک نه دي ندې پیدا کړی . (تعلیق علي تبییض الصحیفة ص ۱۱۰)

اعتراض دقلة عربیت قاضي ابن خلکان په وفیات الاعیان کې د امام صاحب په حق کې داسې کړی دی چې (ولم یکن یعاب بشی سوی قلة العربیة) .

جواب : ددې تردید خپله ابن خلکان کړی هغه ویلی ددې اعتراض بنیاد صرف یوه واقعه ده چې یو ځل امام صاحب مسجد حرام کې تشریف فرما شوهلته یو مشهور نحوی ابو عمروابن العلاء المازني البصری القاری داپوښتنه ترې وکړه که چیرته یو سړی بل په تیګه (کانړي) باندې ووژني او مړشي نو قصاص پرې شته ؟

امام صاحب ورته وویل قصاص پرې نشته (ولورماه باباقبیس) په ځای د(بابي قبیس) نو دغه نحوی داخبره مشهوره کړه چې امام صاحب عربیت کې مهارت نه لري لیکن داعتراض بې ځایه دی ځکه چې بعضې قبائل دعربو او کوفین داسما ستة مکبرة اعراب په درې وارو حالاتو کې په الف وایي نو دامام صاحب عربیت ډیرقوي وو دغې لغات نه هغه نحوی نو و خبر .ددې تائید په یو شعر د مشهور شاعر کې داسې دی:

ان اباها وابا اباها قدبلغافي المجدغایتاها

اوپکاروابا ابیها وو او دالغت په بخاري ج ۲ ص: ۵۷۳ کې دابن مسعود ﷺ نه هم ثابت دی عبدالله بن مسعود ﷺ ابو جهل ته وفرمایل انت اباجهل په ځای دابو جهل

اعتراض : دارجائيت قطب الاقطاب سيدناشيخ عبدالقادرجيلاني رحمة الله عليه په خپل كتاب غنية الطالبين (ص : ٢٢٧) الجرح على ابى حنيفة (١٥ - ١٦) كې فرقة حنيفة په اقسام د فرقة مرجئيته كې شمارلى او امام بخاري په تاريخ كبير كې ويلي دي چې امام صاحب مرجئ دى .

جواب : المرجئة على نوعين مرجئة مرحومة وهم اصحاب النبي ﷺ ومرجئة ملعونة وهم الذين يقولون بان المعصية لاتضرو العاصى لايعاقب ، وروى عن عثمان بن ابى ليلى انه كتب الى ابى حنيفة رحمه الله وقال انتم مرجئة فاجاب بان المرجئة على ضربين مرجئة ملعونة وانا برئ منهم ومرجئة مرحومة وانا منهم وكتب فيه بان الانبياء كانوا كذالک ألا ترى الى قول عيسىٰ قال ان تعذبهم فانهم عبادک وان تغفرلهم فانک انت العزيز الحكيم (تمهيد عبدالشكور)

يعنې مرجيه دوقسمه سره دي .

(١) مرجية سنيّة في مقابلة المعتزلة والخوارج .

(٢) مرجيه مبتدعه في مقابلة اهل السنة والجماعة .

نو مرجية اهل السنتو ته وايي په مقابلة د معتزلة وو او خوارجو كې څكه اهل السنة قائل دي چې تاركين د فرايضو او اهل كبائر يقينًا په اخرت كې مستحق د عذاب دي او مخلد في النار يه نوى ، نور د الله خوښه ده چې بښنى يې او كه عذاب وركوي .

او دوهم قسم مرجيه چې په مقابل د اهل السنت كې دي هغوى پدې قائل دي چې په ترک د اعمال صالحه وو او په ارتكاب د معاصيو و ايمان ته كوم كته ياضرر نشي رسيدلى ، ايمان او اعمال جداجدا مختلف شيان دى نو كوم كس چې په توحيد او نبوة معترف وي او فرائض نكوي او ارتكاب د معاصيو و كوي نو دا كامل الايمان دى مستحق د عذاب ندى . نو امام صاحب طرف ته د ارجا بدعت نسبت كول قطعا غلط دى او د ارجا سنت نسبت ورته صحيح دى او دا عيب ندى بلكه د معتزلة او خوارجو په مقابلة كې ارجا سنت د تمام اهل حق مسلک دى او د قران او حديث نه ثابت دى .

(٢) جواب : د شيخ عبدالقادر او امام بخاري مراد فرقة غسانية ده چې باني يې غسان بن ابان كوفي دى دا فرقه په اصولو كې د مرجيه ضالة معتقد دي او په فروعو كې د امام صاحب د اتباع ادعاء كوي لپاره د دې چې قبوليت په عوامو كې پيدا كړي : كما فى الملل والنحل لعبد الكريم الشهرستانى قال ومن العجب ان غسان

كان يحكى عن ابى حنيفة مثل مذهبه وبعده من المرجئة :نوددي په وجه ورته احناف ويل كيږي نو داهل السنة نه خارج دي له وجهې د اعتقاد ارجاء نه بياهم دوى مشهوردي په لقب حنفي سره لكه غير مقلدين چې بالكل محدثين نه دي لكن بيا يې هم ځان مشهور كړى دى په اهل حديث سره ،نو شيخ عبدالقادر په بيان داصولي اختلاف كې ددغه فرقې ضالې تذكره په لقب دحنفية سره كړيده.

(۳) امام صاحب په فقه اكبر كې په فرقه مرجئه باندې پخپله رد كړى نو چې دى پخپله مرجئه و ،نو بيا يې ولې رد پرې كولو ،دالاندې دفقه اكبر عبارت ته توجه وكړئ: لانقول من عمل عملاً حسناً بجميع شرائطه خالياً من العيوب المفسدة ولم يبطله حتى يخرج من الدنيا مؤمنا فان الله تعالى لايضيعه بل يقبله منه ويثبته عليه : يعني مونږ داسې نه وايو چې زمونږ نيكي مقبولې اوګناهونه مو معاف اوبښل شوي دي لكه دمرجئو چې دا وينا ده بلكې مونږه وايو چې هر چانيک عمل وكړو په شرائطو برابر اودمفسداتو اوعيوب نه خالي وو او وروسته يې بيا باطل هم نه كړو تردې چې ددنيا ځخه يې كوچ اورحلت دايمان اوسلامتيا دعمل سره وكړو نو الله ﷻ به ددمعمل نه ضائع كوي اوقبله وي به يې اودابه الله ﷻ ثابت قدمى ساتي .

(۴) اوعلامه ابن اثير جذرى رحمه الله ددې مسلې په ترديد كې داسې فرمايي : وقد نسب اليه وقيل عنه من الاقاويل المختلفة الى يجل قدره عنها وينزه منها القول بخلق القرآن والقول بالقدر والقول بالارجاء وغير ذالک ممانسب اليه ولاحاجة الى ذكرها ولا الى زكر قائلها والظاهرانه كان منزهاً عنها (جامع الاصول).

يعني ډير زيات داسې مختلف اقوال امام صاحب طرف ته منسوب دي چې ددې نه دهغه مرتبه ډيره اوچته ده اوبلكل ترينه منزه اوپاک دى لكه دخلق القران اوتقدير او ارجاء اوداسې نور مسائل چې دته منسوب شوي نو داسې أقوال او قائلين ذكر كولو ته هيڅ ضرورت اوحاجت نشته دا بديهي خبره ده چې امام صاحب ددغه امور ځخه بلكل بري اوپاک دى نو چې علماؤ اوأيمة په دې تصريح كوي چې دداسې امورو نه امام صاحب پاک دى او دابهتان او دروغ اوافتراء ده نو تعجب په داسې خلكو چې ځان ته اهل حديث اومتبع دحق وايي اوبيا پخپلو رسالو اوكتابو كې غلط اوباطل امور شائع كوي دعوامو دوكه كولو لپاره :

هنر هانهاده بكف دست عيب هارا گرفته زير بغل

اووم مبحث

دامام اعظم ابوحنيفة تصانيف اوكتابونه:

امام صاحب طرف ته ډيرزيات كتابونه منسوب دي اوچې تلاش اوطلب يې وشي نود متقدمينو په كتابونوكې امام صاحب ته منسوب دالاندې كتابونه دي.

(۱) كتاب الراى (ذكره ابن ابي عوام.

(۲) كتاب اخلاق الصحابة(ذكره ابوعاصم العامرى .

(۳) كتاب الجامع (ذكره العباس بن مصعب.

(٤) كتاب السير .

(٥)كتاب الردعلي القدرية .

(٦) كتاب الفقه الاكبربرواية حمادبن ابي حنيفة رحمه الله .

(۷) الفقه الاوسط برواية ابومطيع البلخي .

(۸) كتاب العالم والمتعلم برواية ابوالمقاتل السمرقندى .

(۹) رسالة الامام ابي حنيفة الي عثمان البتّي برواية ابي يوسف

(۱۰) الوصايا .

(۱۱) مسندامام اعظم .

(۱۲) كتاب الاثار.

دټولوتفصيلي تذكره خواوږده ديږي خوددوواجمالي تذكره به وكړو اول : الفقه الاكبرپه روايت دحمادبن ابي حنيفة مشهوركتاب دى چې په مصرهنداوپاكستان افغانستان اونوروعلاقوكې ډيرځخوا چهاپ شوى وواوعلماءپرې ډيرشرحي ليكلي دي چې تقريباصاحب كشف الظنون پنځلس شرحي ذكركړي دي چې بعض چهاپ شوي اوبعضې مخطوطې دي ډيرې مشهورې شرحي يې دادي .

(۱) شرح فقه اكبرلملا علي القاري الحنفى .

(۲) شرح فقه اكبرلابى منصور الماتريدى .

(۳) شرح فقه اكبرلابى المنتهي احمدالغيساوى .(كشف الظنون ج۲ص ۱۲۸۷).

اهم مباحث پکې:

(۱) ددین اصول اوصفات .

(۲) مسائل الایمان .

(۳) مسائل القدر.

(٤) مسائل النبوة .

(٥) مسائل المعادوالاخرة وغیرذالک دي نو: په کې هم ډیر مسائل دي په اسان طرزاوطریقه ترې فائده اخیستل کیږي .

دوهم کتاب الاثاردامام صاحب دماثرعلمیة نه دهغه کتاب الاثارپه علم حدیث کې دهغه داوچت مقام گواه دی داکتاب په فقهي ابوابو باندې دحدیثوترټولو رومبی مرترب کتاب دی لکه چې علامه سیوطي په تبییض الصحیفة کې لیکلی دي چې په علم حدیث کې دامام صاحب دافضیلت څه کم ندی چې هغه ترټولو اول په ابواب فقهیه باندې مرتب کتاب تالیف کړودافضیلت بل هیچاته حاصل شوی نه دی دامام اعظم داکتاب الاثاردموطاءامام مالک دماخذ حیثیت لري ځکه چې حافظ ذهبي په مناقب کې دقاضي ابوالعباس محمدبن عبدالله بن ابي العوام داخبارأبی حنیفه په حواله دسند متصل سره دمشهورمحدث عبدالعزیزدراوردی داقول نقل کړی (کان مالک ینظرفي کتب ابي حنیفة وینتفع بها) ددې نه واضح ده چې امام صاحب دکتاب الاثارمقام دموطاامام مالک په نسبت سره داسې دی لکه دموطامقام چې دصحیحینوپه نسبت سره دی دحدیث دنوروکتابوپه شان دکتاب الاثارهم ډیرراویان دي په کوموکې چې څلورمشهوردي .

(۱) امام ابویوسف رحمه الله .

(۲) امام محمدرحمه الله .

(۳) امام زفر رحمه الله .

(٤) امام حسن بن زیاد رحمه الله .

بیاځرنگه چې امام بخاري خپل صحیح له شپږ ولاکوحدیثوڅخه انتخاب اومرتب کړی دی ، اوامام صاحب له امام بخاري اوداسې نورونه ډیرمقدم دی اودهغه په زمانه کې په اسانیدواوطرقو کې دومره کثرت اووسعت پیداشوي نه وونوځکه دامام صاحب دا انتخاب له څلویښت زره احادیثو څخه وولکه چې علامه موفق مکي په

مناقب الامام الاعظم ج۱ ص ۹۵)مطبوع دکن سـ۱۳۲۱ هـ کې دابوبکربن محمد الزرنجری قول نقل کړی دی چې
:(انتخب ابوحنیفة الاثار من اربعین الف حدیث)

دامام صاحب دمناقبو دکتابونو نه معلومیږي چې په کتاب الاثار کې څومره احادیث موجود دي هغه هم دامام صاحب ټول احادیث ندي بلکې دهغه نه مختصرشان انتخاب دی په هرحال دامام اعظم فضیلت دادی چې دحدیثو څومره کتابونه متداول دي په دغه ټولو کې اول مبوب کتاب دهغه تالیف دی په علم حدیث کې ددې کتـاب مقـام څـه وو؟ ددې انـدازه ددغـه دورد محدثینو داقوالونـه کیـږي چـې هغـوی خپلو شـاګردانوته ددې دمطالعې نه یواځې داچې مشوره ورکوله بلکه تائیدیې هم کړی دی او فرمائلي دي چې ددې نه بغیر علم فقه نشي حاصلیدلی داقول دامام صاحب په مناقب کې په تفصیل سره نقل شوی دی بیا محدثینو دکتاب الاثار چې کوم خدمت کړی دی ددې نه اندازه کیږي چې ددې کتاب دهغوی په نیز څومره اهم مقام دی همدغه وجه ده چې ددې کتـاب ډیرشروح لیکلی شوی دي لکـه دابـن همـام شـاګرد حافظ زیـن الـدین قاسم بن قطلوبغا دکتاب الاثار شرح لیکلی ده اویـو مسـتقل کتـاب یـې دده پـه رجالو تصنیف کړی دارنګـه حـافظ ابـن حجرعسـقلاني یو کتاب د کتاب الاثار په رجالو لیکلی دهغې نوم الایثار لذکر روات الاثار دی ددې کتاب ذکرخپله حافظ ابن حجر په تعجیل المنفعة بزوائد رجال الاربعه کې کړي دي بیا حـافظ ابن حجر په خپل دې کتـاب کې د کتاب الاثار ټول راویان جمع کړي دي داکتاب حافظ دائمه اربعه یعنې امام ابوحنیفة امام مالـک امام شـافعي اوامام احمد بن حنبـل رحمهم الله درجالو پـه تـذکرة کې لیکلـی دی پـه همـدې ډول حـافظ ابـو بکربن حمزه الحسینی یو کتاب التذکرة لرجال العشرة په نوم لیکلي چې د صحاح سته وو اوائمة اربعة وو رجال یې په کې جمع کړي دي په دې کتاب کې دکتاب الاثار ټول راویان موجود دي.

داخو کتـاب الاثـاروو چې دامـام صـاحب واحد تصـنیف دی ابو مقاتـل سمرقندي دامام صاحب رحمه الله مدحه کړې ده اود کتاب الاثار متعلق یې فرمایلي دي : روی الاثـار عـن نبـل ثقـات غـزار العلـم مشیخة حصیفة :یعنې کتاب الاثار یې روایت کړی دی دمعززینو ثقات نه کوم چې وسیع العلم اوعمدة مشائخ دي.

ددې نه علاوه لویو لویو محدثینو دامام ابوحنیفة مرویات جمع کړي اود مسند ابي حنیفة په نوم یې مرتب کړي دي ددې مسانید و تعداد تقریبا (۲۰) شلوته رسیږي حافظ ابن عدی چې دامام صاحب مخالف وو اول وخت کې بیا چې کله دامام طحاوي حنفي شاګرد شو نودامام صاحب جلالت قدراندازه ورته وشوه په دغه وخت

کې یې د تیرو خیالاتو تلافی په طور مسند ابي حنیفة مرتب کړو په دې د ول یې د مسند ابي حنیفة اولس یاد دې ځنې زیات کتابونه لیکلي دي کوم چې وروسته علامه ابن خسرو د مجامع مسانید الامام الاعظم په نوم باندې جمع کړي. (درس ترمذي ج۱ ص ۹۶_۹۷- ۹۸)

ددې مسانیدو مکمل ذکر سره د هغه حفاظ الحدیث چې ددې مسانیدو تخریج یې کړی علامة محمد بن یوسف الصالحي الدمشقي الشافعي په خپل کتاب عقود الجمان مطبوعه مکتبه نعمانیة محله جنګې پشاور کې دصفحې ۲۵۷ نه تر ۲۸۳) پورې سره د څلویښتو (۴۰) احادیثو نه بنه په تفصیل سره کړي دي او بعض مسانید چې ده ندې ذکر کړي هغه محمد عاشق الهي البرني په خپل تعلیق علی تبییض الصحیفة ص: ۵۳) کې ذکر کړی دی نو څوک یې که خواهش لري دغه ځاینونو ته دې رجوع وکړي.

او بل داچې امام صاحب ته منسوب کتابونه د (کتاب العالم والمتعلم، والفقه الاکبر، او کتاب الاثار، او مکاتیب وصایا) نه نور باقې کتابونه غالبًا نه موندل کیږي نو دا یو اځې دده کتابونه نه بلکه په اوس زمانه کې په زرګونو کتابونو مونه په کتب د تراجم کې موجود دي او شته دي نه.

د امام صاحب معاصرینو لکه امام اوزاعي، سفیان ثوري، حماد بن سلمة، هیشم معمر، جریربن عبدالحمید او عبدالله بن مبارک وغیرهم د حدیثو او فقهې لوی لوی کتابونه لیکلي دي او اوس یې معلومات نشته دی.

دامام اعظم ابوحنیفة رحمه الله سند الحدیث

په ټوله دنیا کې اعلی ترین سند د ابو حنیفة عن حماد عن ابراهیم عن علقمة عن عبد الله عن النبي ﷺ دی ځکه دغه سند کې تمام راویان تام الضبط او هر یو یو د خپل استاذ سره کثیر الملازمة دی او ټول شرائط په کامله طریقه پکې موجود دي. (مسند امام اعظم ص ۱۸۹)

اتم مبحث

دامام ابوحنیفة رحمه الله سیاسي نظریه اوډظالمانو په خلاف دهغه عظیم جهاد په لنډو ټکو کې: دامام ابو حنیفة رحمه الله سیاسي نظریه د قرآن کریم پر هدایاتو او بنسټونو ولاړه ده چې په لاندې توګه بنودلی شوي دي.

(۱) لـومړی : حقیقـي حـاکم اعلـی داللہ تعـالی مقـدس ذات دی لـه الله تعـالی پرتـه بـل هیڅـوک دقـانون جوړولو حق نه لري بلکې په هره موضوع کې دفیصلې وروستی مرجع قران کریم اونبوی سنت دی.

دامام په وړاندې قانوني حاکمیت دالله تعالی اودده درسول دی دامام صاحب په وړاندې دقیاس اورای قانون صرف په هغو موضوعاتو پورې محدوددی چې دالله تعالی اودده درسول حکم پکې موجودنه وي.

(۲) دویم - که څوک په زوربانديې پرمسلمانانوباندې خپل ځان دحاکم په توګه تحمیل کړي اطاعت یې روانه دی اوپرمسلمانانویې اطاعت نه واجبیږي

(۳) دریم - که چیرته څوک لومړی په زورپرحکومت باندې قبضه وکړی اوبیاله خلکوڅخه دفشارپه ذریعه بیعت واخلي حکومت کول یې نارواده دی اوپرخلکویې منل شرعاجائزنه دی

(۴) څلورم - دظالم اوفاسق شخص حکومت کول فتواورکول او امامت کول په هیڅ صورت کې روانه دی اوحکم قضاء امامت او فتوا یې شرعًاصحیح نه دی اونه یې پرمسلمانومنل لازمیږي (تاریخ بغدادج۱۳ص ۳۶۸میزان الکبری ج۱ص۸۶/ خلافت وملوکیت ج۱۱ص ۶۱امام مودودی ص ۲۴۸- ۲۴۹)

(۵) پنځم - دظالم اوفاسق حکومت په خلاف خروج اوبغاوت نه یوازې داچې جائزدی بلکې ضروري اولازم دی په دې شرط چې کامیاب اوګټورپاڅون اوانقلاب وي چې دظالم اوفاسق حاکم پرځای دمتقی عادل اوصالح حاکم په راوړلو منتج شي اودبغاوت نتیجه صرف دنفوسو قتلان اودځوا کونوابته کول اوضیاع نه وي. (المبسوط ج۱۰ص ۱۲۵مقالات الاسلامین ج۲ص۱۲۵)

(۶) شپږم - په ظـالم حکومـت کې هیڅ دول کـارکول شرعاجائزنه دی. ځکـه چې داسې کـول دهغـه دټینګښت سبب ګرځیږي په داسې حال کې چې ختمول یې پرمسلمانانوباندې لازم دی اوهیڅ دول مسامحه اومداهنت ورسره روانه دی که څه هم په لاره کې هرډول فتنویعنې ازمینښتونو سره مخ شي. (دامام ابوحنیفة سیاسي ژوندص ۱۷۴المولنامناظرحسن ګیلاني)

دامام صاحب عالي مقام دهمدغو سیاسي اصولو له نظره دخپل وخت له واکمنو حاکمانو سره نه بیعت کړی اونه یې دهغوی په حکومتي سرکاري اداروکې دنده قبوله کړې وه نه په اموي خلافت کې اونه په عباسي خلافت کې بلکې دهغوی په خلاف یې جهاد کړی واوله مجاهدینو سره یې مالي او اخلاقي مرستې کړې وې سره لدې چې امام ابوحنیفة رحمه الله هم داموي انوله پلوه اوهم دعباسیانو په دورکې په رازراز تعذیبونومعذب

کړای شو په کړاوونو اوربړونو اخته کړای شو مګر دامام اعظم ابوحنیفة رحمه الله په دریغ کې یوپوټی بدلون رانه وستی شو دامام صاحب دادریغ اوفتوا وه چې دغه دواړه حکومتونه او دهغوی حکام ظالمان غاصبین اوفاسقان دی دامام صاحب په وړاندې دخلافت اصلي مستحقین علویان وو چې امویانو اوبیا وروسته عباسیانو دا حق له هغوی څخه غصب کړی وو له همدې کبله امام صاحب له امویانو او بیاله عباسیانو سره سیاسي مخالفت وکړ هغوی تکل کاوه چې له هرې لارې وي امام صاحب متقاعد کړی مګر هغوی پخپل دغه هاند کې ناکام شول او دامام اعظم رحمه الله یې له خپل حق او مشروع الواک څخه ونه ګرځولی شو .

پر امام صاحب یې د مصالحي ګردی لاری وازمویلې مګر ټولې ناکامی شوی چې په پای کې یې پر امام صاحب عالي مقام داسې ظلمونه وکړل چې په اوریدو او لوستلو یې غوښې ځیږه کیږي دغه عظیم شخصیت پخپل سیاسي پنځوس کلن ژوند کې داتکل کاوه چې د اسلامي امت دسیاسي نظام واګې هغه څوک ترلاسه کړی چې اهل یې وي او دحکومت شرعي شرطونه پکې موجود وي دامام صاحب سیاسي دریغ پر قران او حدیث او دصحابو پر اجماع باندې ولاړ وو او دوخت ظالمو غاصبو حاکمانو مقابل کې د غرپشان ټینګ پاڅون کړی وو او دوخت ظالمو عیاشو اوله شریعت څخه منحرفو حاکمانو د دولت چوکی او منصب په وړاندې کولو سره امام صاحب له خپل حق دریغ څخه په شا نه تمبول شو او داهر څه یې دهغوی پر مخونو وویشتل امام مسلم دطائفي منصوری حدیث ذکر کړی دی دشپږو صحابه وونه مسلم ج۲ص ۱۴۳- ۱۴۴) کې پدې حدیث کې دطائفي منصوري دوه خاصي علامي ذکر شویدی.

(۱)-قتال علي الحق یعنې سیاسي غلبه خلافت او ملوکیت چې ددې سیاسي غلبې او خلیفه اوبادشاه په سرپرستی کې جهاد وشي .

(۲) - فقه في الدین یعنې علمي غلبه نو دقتال په وجه به ملکونه فتحه کوي او بیا به دتفقه په ذریعه پکې داسلام قوانین نافذوي او دادواړه علامي په احنافو کې دي لامذهبه غیر مقلدین (وهابیان) دې ووایې چې دوی دافغانستان ،پاکستان ،هندوستان ،بخاری ، سمرقند ، ترمذ ، بنګلادیش وغیره ملکونو څوولیشتی زمکه دکافرانو نه او انګریزانو نه ازاده کړې ده ، دې ټولو ملکونو ته خو اسلام دحنفي مجاهدینو په لاس رسیدلی دی .الحمدلله.

اوهمدارنګه دي لامذهبه (وهابيان) خپله يوه رساله داسې ثابته کړي چې دانګرايزددوري نه مخکې ليکل شوي غټ کتابونه خو لاپريږده بلکه وهابيان لامذهبه دې خپل يو کتاب وښايي چې ددنيا په يوه مدرسه کې په تعليمي نصاب کې داخل وي.

په عامو اسلامي ملکونو کې بلکه په اکثرو اقاليمو او ملکونو کې خلک خاص دده مذهب پيژني اودده مذهب بناپه يوروايت څلورزره کسانو رانقل کړيدی اويادوی هريو خپل شاګردان وو دبه چې يو خبره دخولې نه راويستله نوسمدستي به داسې شيوخوورباندې عمل شروع کړو چې خلاصه دعلماءووبه وه اوالله دده پيروانو ته سياسي غلبه هم ورکړی دامام صاحب دزماني نه ترننه پورې سياسې غلبه داحنافوده اوعباسي دولت اګرچې دوی دخپل نيکه په مذهب وو ليکن ددې دولت اکثرقاضيان او مشائخ حنفيان وو داهغه چاته ظاهره ده چې دتاريخ کتابونه يې کتلي وي اګرچې ددوی دبادشاهي دوره تقريباپنځه سوه کاله وه اونورسلجوقي اوخوارزمي بادشاهان ټول احناف وو اوددوی دخلافت قاضيان هم اکثراحناف وو (الي ان يحکم بمذهبه عيسى ـ ﷺ) يعنې تردې چې دعيسى ﷺ اجتهادبه د امام صاحب داجتهادسره موافق وي. (راجع کشف شعراني).

مګردافسوس خبرداده چې زمونږدهيوادافغانستان ځينې داسې کسان دي چې ځانونه دامام ابو حنيفة دمذهب پيروان ګڼي اوپه عمل کې دهغه په خلاف روان دي چې ددوی دغه اوسنی کړندودپه داکه پرې دلالت کوي دوی دحنفي توب په دعوی کې دروغجن دي ځکه دوی يوازې دانه چې دظالمانوپلويان دي بلکې دصليبي يرغلګرو پوځونو ملاتړدي اودامريکاله پلوه دجوړکړی کفری حکومت مستخدمين دی اوپه دوی کې علماء روحانيون ليکوالان جهادی پروفسيران قاضيان مفتيان پوځي او ملکي مامورين وزيران پارلماني غړي اودتعليمي مراکزو منسوبين ټول شامل دي.

زمونږمجاهد ملت بايدپوه شي چې دوی دروغ وايي حنفيان ندي بلکې دډالرواواقتدارورډی دي اوداسلام دښمنه صليبيانو غلامانو مينځې دي اصلي اوحقيقي حنفيان هغه دي چې ديرغلګرو صليبيانو اودهغوی دغلامانوپه خلاف ځاني اومالي قلمي لساني سياسي اودملک ازادۍ اوپه خپل اسلامي هيوادکې داسلامي حکومت دجوړولو اوله هيواد څخه دصليبي استعماری پوځونو د شړلو په تکل قانوني في سبيل الله جهادکوي محرومتيونه ګالي اوخپلې سينې يې دصليبي يرغلګرو مرميوته سپرکړی دی اود غلامي له

ژوند کولو څخه یې دالله په لاره کې غازیتوب او شهادت او ژوند انونه ربړونه او کړاونه ګاللوته ترجیح ورکړې ده او دخپل مظلوم مسلمان ملت دازادی هاند کوي په داسې حال کې چې هغه ځان بايللی افغانان دورغجن مسلمانان دخود الروپه بدل کې دالله دښمنو صليبيانو ته دوستان وايې چې شيطان بې لاري کړل له ازادی څخه يې غلامي ورته بنائسته کړځولی ده او دشيطان په لمسه يې ننګ غيرت پت حيا حميده اخلاق تقوی او توحيد دماديت او بې لارتيا په بُت پالنې قرباني کړي.

دامام ابو حنيفة رحمه الله په مناقبو او فضائلو باندې ديرزيات کتابونه ليکلی شوي لکه څرنګه چې دحضور اکرم سرور کائنات فخر موجودات حضرت محمد رسول الله ﷺ په سيرت او صورت مقدسه په دنيا کې دېولونه زيات کتابونه ليکلی شوی دي چې نوري ګوتي قلمونه او ورقي او الات دکتابت يې دليکلو نه قاصر او عاجز شوي او دهيچا توان او طاقت نشته چې تکی په تکی وضاحت وکړي.

همدارنګه دامام ابو حنيفه رحمه الله په سيرت او مناقب دهرمذهب واله او دمختلفو ژبو واله کتابونه ليکلي:

نه دانم آن گل خندان چه رنگ وبودارد　　　　که مرغ هرچمنی گفتگوئی اودارد

دیوخواجمالي تذکره په لاندې ډول ده:

(۱) الحافظ المجتهدأبو جعفراحمدبن محمدبن سلامة الطحا وى المتوفي سـ ۳۲۱هـ .

(۲) الامام المحدث المؤرخ الفقيه ابوالعباس احمدبن الصلت الحماني المتوفي سـ ۳۰۸هـ

(۳) فضائل ابي حنيفة واصحابه لابي القاسم عبدالله بن محمدبن احمدالسعدي المعروف بابن ابي العوام المتوفي سـ ۳۳۵هـ

(٤) كشف الاستارللامام عبدالله بن محمدالحارثي البخاري المتوفي سـ ۳٤۰هـ .

(٥) فضائل ابي حنيفة للشيخ احمدبن محمدبن احمدالشعيشي الحنفي المتوفي سـ ۳٥۷هـ) دده كتاب شل جلده دی.

(٦) تحفة السلطان في مناقب النعمان لابي القاسم محمدبن الحسن بن كاس المتوفي سـ ۳۲٤هـ.

(۷) شيخ الاسلام المحدث الفقيه ابوالحسن احمدالقدوري المتوفي سـ ٤۲۸هـ)

(۸) اخبارابي حنيفة واصحابه للمؤرخ الكبيرالفقيه القاضي ابي عبدالرحمن حسين بن علي الصبمري المتوفي سـ ٤٣٦هـ

(۹) شقائق النعمان في مناقب النعمان لابي القاسم محمود بن عمرالزمخشري المتوفي سـ ٥٣٨هـ.

(۱۰) للعلامـة ابي المؤيـدموفق الديـن بـن احمـدالمكي الخـوارزمي المتـوفي سـ ٥٦٨ هـ) دده کتاب په څلويښتو بابونو مشتمل دی.

(۱۱) قلائدعقودالدرروالقضيان في مناقب ابي حنيفة .

(۱۲) الروضة العالية المنيفة في مناقب الامام ابي حنيفة)

دادواړه دامام شرف الدين ابي القاسم بن عبدالعليم العيني القرشي الحنفي دی.

(۱۳) البستان في مناقب النعمان للشيخ محي الدين عبد القادر القدسي .

(١٤) كتاب الانتصارلامام ائمة الامصارللشيخ المؤرخ ابي المظهريوسف بن عبدالله سبط ابن الجوزي) دوه جلده چهاپ شوی.

(١٥) كتاب الامام محمدبن محمدالكردري المعروف بالبزازي المتوفي سـ ۸۲۷هـ.

(١٦) فضائل ابي حنيفة واخباره للامام يوسف بن احمدبن يوسف المكي الصيدلاني .

(۱۷) الانتقاءفي فضائل الثلاثة الائمة الفقهاءللامـام يوسـف بـن عبدالبرالاندلسي المـالكي المتوفي سنه٤٢٨).

(۱۸) كتاب المناقب للامام علي بن عبدالعزيزظهيرالدين المرغيناني المتوفي سـ ٥٩٦هـ) .

(۱۹) سلسلة الامام الاعظم ابوحنيفة وارائه في العقيدة الاسلامية للدكتورعناية الله ابـلاغ والدكتور محمودطحان والدكتورمحمدفوزي فيض الله (مكتبه دارالبيان الكويت)

(۱۹) كتاب ابويحي بن زكريابن يحي النسابوري دی.

(۲۰) الانتصاروالترجيح للمذهب الصحيح للامام ابوالمظهريوسف بن عبدالله المتوفي سـ ٦٥٤

(۲۱) كتاب للحافظ ابي عبدالله الذهبي المتوفي سـ ۷۷٥هـ

(۲۲) تبييض الصحيفة للامام الحافظ جلال الدين السيوطي الشافعي المتوفي سـ ۹۱۱هـ

(۲۳) الخيرات الحسان في مناقب الامام النعمان للامام الشهاب احمدبن حجرالبيهقي المكي الشـافعي المتوفي سـ ۹۸۳. داكتاب په څلوپښتوفصلونو مشتمل خوندوركتاب دی.

(٢٤) عقودالجمان في مناقب الامـام اعظـم ابي حنيفـة النعمـان للشـيخ محمـدبن يوسـف الصـالحي الدمشقي الشافعي المتوفي بالبرقوقية سـ ٩٤٢هـ. پدې موضوع داهم ډيرزيات بهترين كتاب دی.

(٢٥) كتاب المناقب للشيخ ملاعلي بن سلطان القاري المتوفي سـ ١٠١٤هـ

(٢٦) ابوحنيفة وحياته وعصره للشيخ ابوزهرة محمدصاحب

(٢٧) حيات ابي حنيفة للامام الشيخ اسيدالعفيفي.

(٢٨) دشيخ علامة عبدالحليم الجندي المصري كتاب چې مسـمى دی په ابوحنيفة سره.

(٢٩) - كتاب دشيخ استاذالوهبي سليمان الالباني الشـامي دی نوم يې دی كتـاب ابوحنيفة النعمـان امام ايمة الفقهاء اوس دا پښتو ته ترجمه شوی په نامه دامام ابوحنيفة دژوندپلوشي.

(٣٠) -مناقب ابي حنيفة دشيخ ابوسعيد فارسي ژبه کې دی.

(٣١) - الجواهرالاربعة دشيخ محمدعلي بن مفتي غلام محمد راج بندری (هند) فارسي ژبه کې دی.

(٣٢) - تحفة السلطان في مناقب النعمـان تركی ژبه باندې ترجمه شوی دادشيخ محمدبن عمرالحلبي دی.

(٣٣) كتاب الحياض من صوب عمام الفياض للعالم التركي شمس الدين احمدبن محمد السينسواسي.

(٣٤) تذكرة النعمان للشيخ السيدعبدالقدوس الهندی. په اردوژبه کې دی

(٣٥) سيرة النعمان للشيخ شبلي النعماني. داهم اردوژبه کې دی

(٣٦) كتاب په نامه دابوحنيفة پښتوژبه کې دشيخ نصيراحمد دی

(٣٧) دامام ابوحنيفة رحمه الله حيرت انګيزواقعات دشيخ مولناعبدالقيوم حقاني دی.

(٣٨) مكانة ابي حنيفة في الحديث دشيخ محدث علامة عبدالرشيدالنعماني دی.

(۳۹) وصاحب الامام الاعظم رحمه الله د شيخ مولانا مفتي عاشق الهی شهري او مختلفو ژبو ته ترجمه شوي دي پښتو ته مولانا هدايت الله صافي ترجمه کړی دی.

(۴۰) امام ابو حنيفة او ظالم حکومتونه د شيخ پوهنمل زاهدی احمدزی کتاب دی.

(۴۱) امام ابو حنيفة سل قيصي د شيخ محمد اويس سرور-کتاب او س پښتو ته ترجمه شوی. تردې ځايه لاشي احقر عبد السلام حقاني صانه الله عن خصال دنية اجمالاً په لنډ و الفاظو او عبارت کې څه بعض تعارف او احوال او اعمال د سيرت د امام اعظم ابو حنيفة رحمه الله تعالی ذکر کړه، ځکه د ايولويه موضوع ده د ده سره مناسب نه وه خو بيا هم ده دخپل الاستاذ المحترم المکرم الشفيق المدرس الجليل الناقد في الدرس والتدريس المجاهد شيخ القرآن والحديث رحيم الله الحقاني الاسير حالاً في جدر الصليبين في الحصة الثانية من محبس بلجرخي في کابل افغانستان

اَللّٰهُمَّ ياخالص يامخلص ياخير الخلاص فککهم ببرکة اسماءک الحسني وبحرمة کلامک المبارک وکلام رسولک المبارک وبجاه خدمة المحدثين والمفسرين والمجتهدين الفقهاءائمة الدين الحنيف والمجاهدين في سبيلک وبحرمة دعوات عبادک المخلصين له، آمين ياخير الميسرين.

په امر چې ورته يې کړی د محبس نه چې د امام صاحب يو لنډه تذکرة او سيرت وليکه چې زما د کتاب ضميمه شي نو دغه بنده د استاذ د امر د امتثال په خاطر دغه يو څه اجمالي ليکل وکړل الله تعالی دې دخپل رضاء سبب وګرځي او که څوک تفصيلي او مزيد معلومات حاصلول غواړي نو دا پورته ذکر شو کتابونو ته دی رجوع وکړی چې خاص د ده مبارک په سيرت ليکل شوي دي او په نورو کتابو کې چې د ده مبارک ضمني تذکره شوی د هغه کتابونو خو شمار معلوم ندی.

فلله الحمد اولاً واخراً والصلوة والسلام الاتمان الاکملان علي محمد عبده ورسوله واله واصحابه الطيبيّن الطاهرين اجمعين

فنسال الله العظيم رب العرش الکريم ان يجعلنا ممن آثر حبه علي هواه وابتغي بذالک قربه ورضاه

تمت بالخير في ليلة الجمعة بتاريخ ۱۴۳۳|۳|۱۶ ه موافق ۲۰۱۲|۲|۹

بسم الله الرحمن الرحيم

په امام ابوحنيفة رَحِمَهُ اللهُ باندې داعتراضاتو ځخه جوابات

امام الائمة سيدالفقهاءذكى الامت رأس الاتقياءوالاصفياء مجاهدكبير حضرت نعمان بن ثابت الكوفى رحمه الله تعالى ته چې خالق كائنات څومره نوركمالات وركړي وه په هماغه اندازه يې په علم حديث كې پوره پوره وركړى وه دلويو محدثينو فقهاءووا ومؤرخينو اقوال دده په حق كې يو څو په لاندې ډول دي:

(۱) امام ابن عبدالبر المالكى رحمة الله عليه فرمائى : وروى حمادبن زيدعن ابى حنيفة رحمه الله احاديث كثيرة. (الانتقاء ص ۱۳)

حمادبن زيد دامام ابوحنيفة رحمه الله څخه ډيرا احاديث روايت كړي كه چيرى دامام ابوحنيفة سره احاديث نه وائى ياورسره يوازې شپارس اويا اولس احاديث وائى لكه څنګه چې بعضو متعصبو ويلي دي نوبيادا احاديث كثيرة مطلب څه دى.

(۲) اوحافظ ابن عبدالبر دامام وكيع بن جراح په تذكره كې فرمايي :وكان يحفظ حديثه كله وكان قدسمع عن ابى حنيفة حديثا كثيراً. (جامع بيان العلم وفضله ج۲ص۱۴۹ مقدمة اعلاء السنن ج۲۱ ص ۱۶) يعنى وكيع بن جراح ته دامام ابوحنيفة رحمه الله ټول احاديث په ياد وه اوهغه دامام صاحب څخه ډيرحديث اوريدلي دي

(۳) لوى محدث ابن عدى المتوفى ۳۶۵ھ دامام أسد بن عمرو المتوفى ۱۹۰ھ په ترجمه كې ليكلي دي چې (وليس فى اصحاب الراى بعدابى حنيفة اكثرحديثاًمنه . (لسان الميزان ج۱ص ۳۸۴)

په اصحاب الراى يعنى فقهاء وكښې) دامام ابوحنيفة رحمه الله څخه وروسته داسدبن عمرو څخه زيات حديث دبل چاسرنه وه وعلامه ابن سعد داسدبن عمرو په هكله فرمائى : (وكان عنده احاديث كثيرة وهوثقة انشاءالله) (تاريخ بغدادج ۷ ص ۱۶)

(۴) امام صدرالائمة مكى بن ابراهيم الحنفى (متوفى ۲۱۵ھ)چې حافظ اوشيخ دخراسان وه وعلامه ابن سعدهغه ته ثقة اومامون الفاظ ويلي دي اووائى (ولزم اباحنيفة رحمه الله وسمع عنه الحديث والفقه واكثرعنه الرواية (تذكرة الحفاظ ج۱ ص۳۳۲)

یعنی هغه دامام صاحب په خدمت کښې پاتې شوی وو او دهغه شخه ئې دفقهې او احادیثو سماع کړې وه او دهغه شخه یې دیر روایات نقل کړی دي دادلوړی مرتبې حنفي وو او دامام بخاری استا ذ ويا خاص په یولس ثلاثیات کښې دهغه دعالی سند په خاطر امام بخاری رحمه الله ته دا مقام او مرتبه حاصله شوه. (مقام ابی حنیفة ص ۹۱) امام احمد مکی بن ابراهیم ته صالح الحدیث ویلی دي: او امام ابن معین او ابن المدینی او ابن عمار الموصلی او ابن سعید او حاکم او ابن عبدالبر رحمهم الله هغه ته ثقة وائي. (تهذیب التهذیب ج۱۲ ص۷۵)

دامام ابو حنیفة رحمه الله په باره کښې دمکی بن ابراهیم قول دلاندې عبارت په اُخرکښې نقل دی چې: مکی بن ابراهیم امام اهل الرای فی الحدیث والفقه اکثر عن ابی حنیفة روایة الحدیث والفقه وکان یقول مارایت افقه من ابی حنیفة رحمه الله. (تهذیب ج۱ ص ۳٤۳) یعنې هغه به فرمایل چې ما دامام ابو حنیفة رحمه الله نه زیات فقیه نه دی لیدلی.

علامه خطیب بغدادی په خپل سند سره دمحدث بشربن موسی متوفی ۲۸۸ھ شخه او هغه دخپل استاذ محترم حضرت ابو عبدالرحمن المقری متوفی ۲۱۳ھ چې هغه دامام ابو حنیفة رحمه الله شخه نهه سو ۹۰۰ احادیث اوریدلي وو دمناقب کردری جلد ۲ صفحه ۲۱۶ شخه روایت کوی چې: (وکان اذا حدث عن ابی حنیفة قال حدثنا شاهنشاه (تاریخ بغداد ج۱۳ ص۳٤۵)

بشربن موسی او ابو عبدالرحمن المقری دواړه ثقة او داعتماد وړ محدثین و. (تذکرة الحفاظ ج۱ ص ۲۳٤ ج۲ ص۱٦۸).

ددې خبری شخه محترم لوستونکی خپله داندازه کولای شي چې یو کامل محدث او کامل مجتهد او شیخ الاسلام حضرت امام اعظم ته روایت او حدیث بادشاه نه وائی بلکه شاهنشانه ورته وائی البته شاهنشاه په حدیث کښې مراد دی نه مطلق شاهنشاه ځکه مطلق شاهنشاه خو الله ﷻ دی

(۵) مشهور محدث اسرائیل رح (متوفی سنه ۱٦۲ھ) دامام صاحب په هکله فرمائی چې امام صاحب هر هغه حدیث په ښه طریقه سره یاد کړی وو چې دهغې شخه به دفقهی مسائل مستنبط کیدل او هغه دحدیثو په باره کښې دیر بحث کوونکي وه او په حدیثو کښې په فقهی مسائلو باندې دیر پوهیدونکي وه تاریخ بغداد ج۱۳ ص۳۳۹ وتبییض الصحیفة ص۲۷].

(۶) امام مکی بن ابراهیم دامام عیسی بن یونس (متوفی سنه ۱۸۷ه) چې دایو ثقه محدث وو (تهذیب التهذیب ج۸ ص۲۳۹) په هکله لیکلی دي .(اکثرعن ابی حنیفة الروایة فی الحدیث والفقه (مناقب موفق ج۱ ص۳۰۸) یعنی چې امام عیسی د امام صاحب نه په فقه او حدیث کې اکثره روایات نقل کړی دي امام عبدالله بن داود الخریبی (متوفی سنه ۲۱۳ه) فرمائی چې (یجب علی اهل الاسلام ان یدعوا الله لابی حنیفة رحمه الله فی صلواتهم قال وذکرحفظه علیهم السنن والفقه (تاریخ بغداد ج۱۳ ص ۳۴۲ البدایة والنهایة ج۱ ص۱۰۷)

یعنی پر مسلمانانو واجب ده چې په خپلو لمونځونو کې امام صاحب ته دعاوي وکړی او داذکرئې هم وکړو چه امام صاحب د مسلمانانو د پاره حدیث او فقه محفوظ کړل

(۷) لوی محدث امام یزید بن هارون فرمائی چې (کان ابوحنیفة تقیانقیًازاهداً صدوق اللسان احفظ اهل زمانه (مقام ابی حنیفة ص۹۳) یعنی امام ابو حنیفة متقی پاک زاهد عالم د ربښتنی ژبی خاوند او د خپلې زمانی دیرزیات قوی حافظ وو.

(۸) د جرح او تعدیل امام یحی بن سعید القطان د امام صاحب په هکله فرمائی :(انه والله لاعلم هذه الامة بماجاءعن الله ورسوله (مقدمة کتاب التعلیم ص ۱۶۸) یعنی قسم په الله چې امام ابو حنیفة په دې امت کې په هغه څه چې د الله او د رسول د طرف څخه راورل شوی دي د ټولو څخه لوی عالم وه

(۹) - امام ملاعلی القاری د امام محمد بن سماعه څخه نقل کوی فرمائی : ان الامام ذکر فی تصانیفه نیفا وسبعین الف حدیث وانتخب الاثارمن اربعین الف حدیث۰ (مناقب ملاعلی قاری ج۲ ص۴۷۴ ومناقب موفق ج۱ ص۹۵) یعني امام صاحب د اویا ۷۰۰۰۰ زرو څخه زیات احادیث په خپلو تصانیفو کې بیان کړی او د څلویښت زرو څخه یې خپل کتاب الاثار انتخاب کړی دی

(تنبیه)

د محدیثنو یو اصطلاح ده چې د سند په بدلیدو سره د حدیثو تعداد او شمار هم بدلیږي همدا وجه ده چې صحابه (ض) په دور کې د احادیث تعداد لږ وو ځکه سند مختصر او لندوه او د هغه څخه یو څه زمانه وروسته د حدیثو د امامانو په دور کې تعداد لکونو ته ورسیدلو نو څومره چې سند زیاتیږی او راویان بدلیږی هماغه شان

تعداد حديثو زياتيږی د دی خبری تائيد په لاندی وينا سره مشهور محدث ابراهيم بن سعيد الجوهری (متوفی ۲۴۴ھ) فرمائی : كل حديث لايكون عندی من مائة وجهٍ فانافيه يتيم. (تذكرة الحفاظ ج۲ ص۸۹)

يعنی هركله چه يو يو حديث په سلو سندونو سره زما سره نوي نوزه خپل ځان د هغه حديث په هكله يتيم كتم نو يو حديث د متن او لفظ په لحاظ فقط يو حديث دی مگر هركله چه د سلو سندونو سره هغه حديث بيل بيل روايت شی نو د محدثينو په نيز هغه سل احاديثه حسابيږی او كه بالفرض همدغه حديث په زرو طريقو او سندونو سره روايت شي نو بيا هغه د محدثينو په نيز په زرو احاديثو حسابيږي.

ځكه چې د احاديث د متونو تعداد د محدثينو په اتفاق سره چې د هغې جملې څخه سفيان ثوری امام شعبه امام يحی بن سعيد القطان او امام عبد الرحمن بن مهدی او امام احمد بن حنبل ديادوي وړدي په لاندې ډول د دوی وينا ده : (ان جملة الاحاديث المسندة عن النبي ﷺ يعنی الصحيحة بلاتكرار اربعة الاف واربع مائة حديث. (توضيح الافكار ص ۶۳).

يعنی بيشكه ټول هغه مسند صحيح احاديث بدون د تكرار نه څلور زره څلورسوه دي نو د نورو محدثينو په شان په كوم ځای كې چې امام صاحب ته د لږو حديثو نسبت شوی دی د هغو څخه په ظاهرې نظر همدغه متون مرادي او په كوم ځای كې چې د څلوېښتو زرو او اويا زرو ذكر راځی نو هلته هغه احاديث مرادي چې په متعدد طرقو او سندونو روايت شوي دي (مقام ابی حنيفة ص ۹۵) لكه صدر الائمة مكی د امام حسن بن زياد نه نقل كوي چې : (كان ابوحنيفة يروی اربعة الاف حديث الفين لحماد الفين لسائر المشيخة (مناقب موفق ج۱ ص۹۶).

يعني امام صاحب څلور زره احاديث روايت كړی دي دوه زره د حماد په سند سره او دوه زره د نورو مشائخو په سند سره په احاديث كې د امام صاحب د مشائخو او استاذانو شمير علامة ابو الحجاج يوسف بن عبد الرحمن المزی د پنځوس څخه زيات ښودلي دي . (تهذيب الكمال فی اسماء الرجال ج۱۳ ص۲۹-۴۱۸)

د امام اعظم ابوحنيفة رحمه الله ثقه والی

په علم الحديث كې د امام صاحب د ثقاهت او ثقه والی په هكله لاندی اقوالو ته توجه وكړی امام بن حجر مكی الشافعی ليكی چې : (وسئل يحی بن معين عنه فقال ثقة ماسمعت احدًا ضعفه .(الخيرات الحسان ص ۳۲ البداية والنهاية ج۱۰ ص ۱۱۵)

علامه ابن عبد البر المالکی د امام عبدالله بن احمد الدورقی (متوفی ۲۷۶ﻫ) دنه روایت کوي چې: (سئل یحی بن معین وانا عن ابی حنیفة فقال ثقة ماسمعت احدًا ضعفه هذا شعبة بن الحجاج یکتب الیه ان یحدث ویامرو شعبة شعبة. (الانتقاء فی فضائل الثلاثة الائمة الفقهاء ج۱ ص۱۲۷)

یعني د امام الجرح والتعدیل یحیی بن معین څخه د امام صاحب په باره کې پوښتنه وشوه او ما اوریدل نو هغه وفرمایل چې امام صاحب ثقه وو ما د هیچا څخه ندی اوریدلی چې د هغه تضعیف ئی کړی وی او د اشعبه بن حجاج دی چې د هغه طرف ته ته لیکل کوی چې هغه دی حدیث بیان کړی او هغه ته حکم ورکوي او شعبه خو بالاخره شعبه دی اویو روایت د اسې بیان شوی چې: (یقول یحیی بن معین وهو یسأل عن ابی حنیفة اثقة هو فی الحدیث فقال نعم ثقة ثقة کان و الله اورع من ان یکذب وهو اجل قدرًا من ذلک. (مناقب کردری ج۱ ص ۲۲۰).

امام محمد احمد بن محمد البغدادی فرمائی چې ما یحیی بن معین څخه د امام صاحب په هکله پوښتنه وکړه فقال عدل ثقة ماظنک بمن عدله ابن المبارک ووکیع (مناقب موفق ج۱ ص۱۹۲ ومناقب کردری ج۱ ص۲۲۰ یعني یحیی بن معین وفرمائیل چې هغه عادل او ثقه وو او هغه څوک چه د هغه تعدیل امام عبدالله بن مبارک او وکیع بن جراح وکړی نو د هغه په هکله ستا څه فکر و خیال وګمان دی، شیخ المحدثین امام علی بن مدینی د امام صاحب په هکله فرمائی: (وهو ثقة لا بأس به) (جامع بیان العلم وفضله ج۲ ص۱۴۹ اسیر اعلام النبلاء ج۱۱ ص ۴۷۹) یعني هغه ثقه وو لا باس به د اهم په معنی د ثقاهت سره دی .

امام ابو ذکریا یحیی بن معین څخه پوښتنه وشوه چې ابو حنیفة کان یصدق فی الحدیث قال نعم صدوق (جامع بیان العلم ج ص یعنی ایا امام اعظم صاحب په حدیث کې رښتنی وو هغه ویل بلکل رښتنی وو مشهور مورخ او محقق علامة عبد الرحمن بن خلدون په خپله مقدمه کې د امام صاحب په هکله داسې لیکلي: ویدل علی انه من کبار المجتهدین فی الحدیث اعتماد مذهبه بینهم والتعویل علیه واعتباره ردًا وقبولاً. (مقدمة ابن خلدون ص ۴۴۵) یعنی دا خبره چې امام ابو حنیفة د لویو مجتهدینو او لویو محدثینو څخه دی د دی خبری دلیل دا دی چې د هغه په مذهب باندې ردًا او قبولًا اعتماد کړی شوی دی

امام ابن حجر مکی لیکلی دی د امام صاحب په هکله لیکلي دي چې: وذکره الذهبی وغیره فی طبقات الحفاظ من المحدثین ومن زعم قلة اعتنائه بالحدیث فهو اما لتساهله او حسده. (الخیرات الحسان ص۶۰)

يعنى علامة ذهبى اونورو علماء امام ابو حنيفة دحديثود حافظانو په طبقه کې ليکلی دي او چاچې دامام صاحب په هکله دا خيال کړی وي چې دهغه توجه احاديثو ته کمه وه دا يا پر تساهل بنا مدی او يا پر حسد بل ځای علامة ابن حجر مکی فرمائي : (احذران تتوهم من ذالک ان اباحنيفة لـم يکـن له خـبرة تامة بغيرالفقه حاشالله كان فى العلوم الشرعية من التفسيروالحديث والالة من العلوم الادبية والمقـائيس الحكميـة بحراً لايجارى واماما لايمارى وقول بعض اعدائه فيه خلاف ذالـک منشـؤه الحسـد وحجة الترفـع على الاقران ورمیهم بالذوروالبهتان) (الخيرات الحسان ص ۲۵).

يعنى ای مخاطبه ددي خبري نه وويريږه چې ته داګمان کوي چې امام صاحب ته دفقهي څخه ماسوی دبل علم پوره معلومات نه وه حاشالله امـام ابو حنيفـة پـه شـرعي علومـو کې لکـه تفسـير حديث ادبی او قياسی علومـو کې بی پايـه بحر وو چې دهغـه مقابلـه نـه شـو کيدای دامـام صـاحب پـه هکلـه دځينو خلکو خلاف خبره دحسد او ځان لوی ګڼلو او دبهتان څخه بل څه نه دي

حافظ شمس الدين ذهبی او علامة ابن حجر عسقلانی دواړو ليکلي دي : قال محمد بن سعد العوفى سمعت يحيى بن معين يقول كان ابوحنيفة ثقة لايحدث بالحديث إلا بمايحفظه ولا يحدث ممالا يحفظه وسئل صالح بن محمد الاسدى عنه قال كان ابوحنيفة ثقة فى الحديث. (سيراعلام النبلاء ج۱۱ ص۴۷۹ وتهـذيب ج۶ ص۷۳ وطبقات الحفاظ ج۱ ص۸۵ وتهذيب الكمال ج۱۹ ص۱۰۵)

يعنې امام صاحب ثقه عالم وو او کوم حديث به چې هغه ته ياد وو هغه به ئې خلکو ته بيانولو او کوم حديث به چې ورته حفظ او يادنو هغه به ئې نه بيانولو او دصالح بن محمد الاسدی څخه پوښتنه وشوه په هکله دامام صاحب کې هغه وفرمائيل امام صاحب ثقه فى الحديث دی

شيخ الاسلام ابن تيمية دمحدثينو او فقهاوو په روايتی او درايتی کمال او فقه باندې بحث کړی او په اخرکې ئې ليکلي دي چې : (واكثرائمة الحديث والفقه كمالک والشافعى واحمدواسحاق بـن راهويـه وابى عبيدوكذالک الاوزاعى والثورى والليـث هولاء وكـذالک لابى يوسـف صـاحب ابى حنيفـة ولابى حنيفة ايضًا ماله من ذالک ولکن لبعضهم فى الامامة فى الصنفين ماليس للاخروفى بعضهم مـن صـنف المعرفـة باحدالصنفين ماليس فى الاخرفرضى الله جميع اهل العلم والايمان (تلخيص الاستغاثة المعروف بـالردعلى البكرى ص ۱۴-۱۳)

يعنې اکثره امامان د حديث او فقه لکه امام مالک امام شافعي امام احمد اسحاق بن راهويه ابو عبيده

او همدارنګه اوزاعی سفيان ثوری او ليث بن سعد د احضرات او دغه شان ابو يوسف صاحب د ابو حنيفة

او پخپله د امام ابو حنيفة هم په دوی کې هغه مقام او مرتبه ده کومه چې د هغه د شان سره لائقه وی مګر په دوی

کې ځينو ته د دواړو قسمو امامتونو مقام حاصل دی چې نورو ته نه دی حاصل او بعضو ته په صنف د معرفت کې

هغه مقام حاصل دی کوم چې هغه نورو ته نه دی حاصل الله تعالی دی د ټولو ايماندارانو او د علم خاوندانو څخه

راضی او خوشحاله شي.

حافظ محمد بن يوسف الصالحی الشافعی په خپل کتاب عقود الجمان کې ليکې چې : (کان ابوحنيفة

من کبار حفاظ الحديث واعيانهم ولولا کثرة اعتناءه بالحديث ماتهياله استنباط مسائل الفقه الخ بحواله.

(تانيب الخطيب ص ١٥٦)

يعنې امام ابو حنيفة د حديث په حافظانو او فاضلانو کې شميرل کيدو که چيرته هغه د احاديثو زيات اهتمام

نه کولای نو په فقهی مسائلو کې د استنباط ملکه به هغه ته کله حاصله شوی وائي امام ابو داود سليمان بن

اشعث السبحستانی (متوفی سنه ٢٧٥ﻫ) فرمايي : رَحِمَ الله مالکاکان اماماًرحم الله الشافعی کان اماماًرحم

الله اباحنيفة کان اماماً [الانتقاء ص٣٢ وجامع بيان العلم ج٢ ص١٦٣].

يعنې الله تعالی دی پر امام مالک رحم وکړي څکه چه هغه امام وو الله تعالی دي پر امام شافعي رحم وکړي

څکه امام وو الله تعالی دې پر امام ابو حنيفة رحم وکړی څکه امام وو او علامة شمس الدين الذهبی د امام

ابو داود څخه نقل کوي ان اباحنيفة کان اماماً (تذکرة الحفاظ ج١ ص١٦٠

يعنې امام ابو حنيفة امام وو د امام ابو داود په شان لوی محدث چې کله د امامت يادونه کوي نو د هغې

متبادره معنی د حديثو امامت دی د اچې هغه د امام صاحب ذکر د امام مالک او امام الشافعی په ضمن کې په

امامت سره کوی نو د دې څخه ښکاري چې د هغه د حديث او فقه د دواړه څنګو امامت مراد دی څکه امام مالک

او امام شافعي د دواړه د احاديثو امامان وو.

د مذکوره اقوال نه د امعلومه شو چه امام ابو حنيفة يو ازې محدث نه وو بلکه د علم الحديث او د دې فن

او روايت د لويو مجتهدينو او حفاظو څخه شميرل کيږي.

شيخ المحدثين امام علی بن المدين فرمايي: ابوحنيفـة روی عنـه الثـوری وابـن المبـارک وحمـادبن زيدوهشام وكيع وعبادبن العوام وجعفربن عون وهوثقة لا بأس به. (الخيرات الحسان ص ٧٤)

يعنې دامام ابو حنيفة څخه علامه ثوری او عبدالله بن مبارک او حمادبن زيداوهشام اووكيع بن جراح اوعبادبن عوام اوجعفربن عون حديث روايت کړي دي او امام صاحب ثقه لاباس به وو (اميرالمؤمنين علامه شعبة فرمايي: كان و الله حسن الفهم وجيدالحفظ حتى شنعواعليه بمااعلم به منهم وا لله سيلقون عندا لله وكان كثيرالرحم عليه. (الخيرات الحسان صفحه ٣٤)

يعنې په خدای تعالی قسم چه امام ابو حنيفة نهايت تيزفهم او تيزي حافظې خاوندوو خلكوپرهغه باندې په هغه خبروکې طعن ولګولو چه دهغوی څخه امام صاحب زيات عالم ووپرهغه خبروباندې اوقسم په خدای چه دوی به دالله تعالی سره مخ شي يعنی ددغه بدګوی بدله به ورته ملاوشي او امام شعبه پر امام صاحب ډيرترحم کړی دی. وسئل يحيى بن معين احدث سفيان عنه قال نعم كان ثقة صدوقافى الفقـه والحـديث مامونـاعلى دين الله . (الخيرات الحسان ص ٣٥).

يعنې ديحيی بن معين څخه تپوس وشوچې امام سفيان ثوری دابو حنيفة څخه روايت حديث کړی هغه وويل او کړی دي او دايې هم وفرمائل چې امام ابو حنيفة په فقه او حديث کې ثقه او صدوق دی او دالله تعالی پردين باندې مامون دی غيرمقلد عبدالرحمن مبارکپوري وائې چې امام ابن معين او امام شعبه او امام ثوری رحمهم الله تعالی دی ټولو دامام ابو حنيفة توثيق کړی دی . (مقام ابی حنيفة تحقيق الكلام ص ١٤٠) او امام حاکم امام ابو حنيفة رح دکوفې په ثقات وو کې ليکې دی . (معرفة علم الحديث ص ٢٤٩)

دامام ابوحنيفة احتياط فى الاحاديث

په روايت کې زيات احتياط ضروری دی ځکه رسول الله ﷺ فرمايلي: مـن كـذب على متعمـدًا فليتبوأ مقعده من النار. (بخاری ج١ ص ٣٨مسلم مقدمة صفحه ٣). چاچې په ماباندې دروغ وويل قصدًا نو دادې خپل ځان لپاره داوسيدځای جهنم کې تيار کړي.

نو په همدې خاطر محدثينو په دې هکله زيات احتياط ته توجه کړي نو امام ابو حنيفة په دې باره کې نهايت زيات احتياط څخه کار اخيستې دی لکه څنګه چې خطيب بغدادی په خپل سند سره دامام يحيی بن معين څخه

روایت کوي چې: انه سئل من الرجل یجدالحـدیث بخطـه ولا یحفظـه فقـال ابوذکریـاکان ابوحنیفـة یقـول لایحدث الابمایعرف ویحفظ. (کفایة فی علم الروایة ص ۲۳۱)

یعنې دیحیی بن معین څخه پوښتنه وشوچې که یوسړی پخپل خط سره لیکل شوي حدیث پیدا کړي مګرهغه حدیث په یادنه وي نوهغه به څه کوي امام ابوذکریا یحیی بن معین وفرمایل چې امام ابو حنیفة خوفرمایل چې هغه ته ددې حدیث بیانولو جوازنشته هغه یوازې هغه حدیث بیانولای شي چې په یادئې وي.

امام حاکم پخپل سند سره د حضرت امام ابویوسف څخه روایت کوي چې هغه وفرمایل: عـن ابی حنیفـة انه لایحل لرجل ان یروی الحدیث الااذاسمعه من فم المحدث فیحفظه ثم یحـدث بـه. (مـدخل فی اصـول الحدیث ص۱۵ الجواهرالمضیئه ج۱ ص۲۵۷) یعنې امام ابو حنیفة وفرمایل چې نه دی جائزیوسړي لره چې هغه یوحدیث بیان کړي ترڅوپورې چې هغه دیومحدث باالمشافه هغه حدیث نه وي اوریدلي اوبیاهغه حدیث هغه ته ترهغه وخته پورې یادوي چې کله ئې هغه بیانوي. امام وکیع بن جراح فرمائې (لقدوجـدالورع عـن ابی حنیفة فی الحدیث مالم یوجدعن غیره) (مناقب صدرالائمة ج۱ ص ۱۹۷).

یعنې یقیناابوحنیفة په حدیثوکې هغه احتیاط کړی دی چې هغه احتیاط په بل چاکې نه دی موندل شوی

امام عبدالوهاب شعرانی الشـافعی (متوفی ۹۷۳ھ) لیکې دي: وقـدکان الامـام ابوحنیفـة یشـترط فی الحدیث المنقول عن رسول الله ﷺ قبل العمل به ان یرویه عـن ذالـک الصـحابی جمیـع اتقیـاءعن مـثلهم وهکذا. (میزان الکبری للشعرانی ج۱ ص۶۳).

یعنې کوم حدیث چې دنبي کریمﷺ څخه منقول وي په هغه کې امام صاحب داشرط لګوي چې دعمل څخه وړاندې به داحدیث کتل کیږي چې دحدیث دراوي څخه بیاترصحابی پورې دپرهیزکارانویوخاص جماعت هغه نقل کړی وي بیاهغه حدیث دعمل کولووړدی. علامة القرشي دامام صاحب څخه دحدیث دروایت یوبل مهم شرط داهم نقل کړی دی چې: (شرط جوازروایت الحدیث عندابی حنیفة ان الراوی لم یـنس الحـدیث مـن حین حفظه الی وقت الروایة الجواهرالمضیئة ج۱ ص۳۹۰)

یعنې دامام صاحب په نزد دروایت دجوازلپاره شرط دادی چې یوراوي دکوم وخت څخه چې یوحدیث حفظ کړی بیابه یې ترهغـه وختـه پورې هیرنه وي په کوم وخت کې چې روایت کـوي، علامة جلال الدین السیوطی دامام صاحب ددغوسختوشرائطودرانقلولوڅخه وروسته لیکي: وهذامذهب شـدید وقـد اسـتقر

العمل على خلافه فلعل الرواة فى الصحيحين ممن يوصف بالحفظ لا يبلغون النصف (تدريب الراوى ص۱۶۰) يعني دا سخت مذهب دی او عمل دد ې خلاف دی ځکه چې ممکنه ده د بخاری او مسلم دهغه راويانو تعداد چې یاد شوی شرط باندی برابروي نيمايې ته هم ونه رسيږی. د دې ځخه واضح ښکاري چې امام ابو حنيفة شرط دامام بخاری او مسلم د شرطونو ځخه زيات سخت دي

که ځه هم جمهور محدثين په دې شرائطو کې دامام صاحب سره ملګرتيانه کوي خو دا خبره صحيح ده چې امام صاحب په علم حديث کې دلويو مجتهدينو د جملې ځخه وو په دې خاطر ديا ئتا هغه دخپل اجتهاد مطابق داشرائط لګولي دي او په دې شرط کې پر هغه باندې هيڅ کوم طعن او انکار نشته لکه ځنګه چې امام بخاری دملاقات امکان ته خاصه توجه نه ده کړی بلکې دحقيقي ملاقات شرط يې لګولی دی که ځه هم يو ځل وي د دې لپاره چې دتدليس او عنعنی شنبه پاتې نه شي مګر جمهورو محدثينو چې دهغه په سر کې امام مسلم دی هغه رد کړی دی (مقدمة صحيح مسلم) او جمهور محدثينو دهغه سره اتفاق نه دی کړی او لکه ځنګه چې امام بخاری او امام ابن العربی په حسن حديث باندې عمل کول جائزنه ګني مګر جمهور محدثين دهغوی مخالف دي قاضي شوکانی په دې باره کې داسې فرمايي: (والحق ماقاله الجمهور) (نيل الاوطار للشوکانی ج۱ ص۲۲)

علما په دې خبره باندې پوهيږي چې دعمل لپاره يوازې صحيح حديث مدار ګرځولو باندې دحسن حديث دټولو اقسامو ځخه انکار لازميږي په داسې حال کې چې زيات احاديث حسن دی

امام عجلی دمشهور محدث حماد بن سلمة (متوفی ۱۶۷ھ) چې هغه دذهبی دوينا مطابق لوی محدث او امام وو دده په باره کې فرمايي: (ثقة رجل صالح حسن الحديث وقال ان عنده الف حديث حسن ليس عند غيره) نو تاسو فکر او سوچ وکړی چې ديو محدث سره يوزر حسن حديثونه موجود دی نود نورو محدثينو سره به ځومره حسن احاديث وي. نو مخکينی خبرې ته په پام سره ايا ديو چا لپاره دا خبره روا ده چې هغه داو وائي چې امام بخاری غوندې عظيم محدث دزرو احاديث ځخه منکر دی او يا درسول الله ﷺ داحاديثو مخالفت يې کړی دی هيڅکله نه ديو مسلمان په زړه خو دا وهم هم نه راځي او نه به دچا په فکر کې داتصور راوګرځي حاشا وکلا

علماء خو داوائي چې امام بخاری دحديث دفن يو عظيم امام او مجتهد دی هغه چې دخپل اجتهاد پربناء روايت دقبوليت او په روايت باندې دعمل لپاره کوم شرائط لګولي دي په هغه کې خو هغه بلکل ماجور دی

صدفیصدهمدغه شان امام اعظم ابوحنیفة چې په فن حدیث کې داخپل اجتهاد مطابق دروایت دقبولیت لپاره کوم شرائط لګولي دي او په کوم واحادیثو کې چې دهغه داجتهاد مطابق هغه دده شرائط موجود نه وي نو هغه امام صاحب نه دی اخیستي نو اوس تاسو قضاوت وکړی چې امام صاحب ددغه ترک په وجه سره دی تارک الحدیث یا مخالف الحدیث وګرځول شي ؟هیڅ عقلمند منصف مزاجه او دتعصب څخه خالی مسلمان عالم ته داخبره دمنلو وړنده البته دابلکل صحیح خبره ده چې جمهور محدثین دامام صاحب سره ددغو سختو شرائطو په هکه علمي مناقشه کولی شي په صحیح دلائلو سره خو سره دادب او احترامه چې دادسلفو صالحینو معمول دی لکه څنګه چې جمهورو محدثینو د امیر المؤمنین فی الحدیث امام بخاری رح پر حقیقت لقاء او عدم جواز العمل بالحدیث الحسن قوی باندې علمي رد کړي دی خو جمهورمحدیثنو دامام بخاری په هکله هیڅکله دغیر مناسب اوداانصاف څخه لیری الفاظ نه دي استعمال کړي خو کله چې دامام صاحب او دهغه شاګردانو او ملګرو بیان کیږي نو دحسن ظن ټولي دروازې وتړل شي او داکار قطعًا بې انصافی ده دهرچا لطرفه چې وي.

مولنامبارک پوري صاحب لیکلي دي چې دحدیث دقیودو او شروطو په هکله کې چې څومره تشدید او پابندی او احتیاط امام ابوحنیفة کړی دی بل چادهغې ثبوت نه دی ورکړی تحفة الاحوذی ج۲ ص۱۵

علامة ابن خلدون فرمائي: والامام ابوحنیفة انماقلت روایته لماشددفی شروط الروایة والتحمل وضعف روایة الحدیث الیقینی اذاعارضهاالفعل النفسی وقلت من اجلهاروایته فقل حدیثه لانه ترک روایة الحدیث متعمدًافحاشاه من ذالک ویدل علی انه من کبار المجتهدین فی علم الحدیث. (مقدمة ابن خلدون ص ٤٤٥).

ددغه سختو شرائطو یادونه علامة ابن صلاح هم په مقدمة ص۲۲۲ کې کیږی ده او علامة نواوی هم په (التقریب والتیسیر للنواوی ص ۷۲ کې کړی ده او علامة عراقی هم په فتح المغیث ص۲۵۶ کې کړیده او علامة سخاوي هم په فتح المغیث ج۲ ص۲۲۸ ص۲۳۱ کې کړیده

دامام اعظم محبت اوعشق مع الحدیث والمحدثین

علامة خطیب اوصدر الائمة په خپل سند سره نقل کوي چې امام صاحب به کله بغداد ته دتجارت لپاره لاړو او بیابه چې کله واپس دګتې سره کوفي ته راغلو. نو (فیشتری بهاحوائج الاشیاخ من المحدثین قوتهم

وکسوتهم وجميع حوائجهم مقام ابی حنيفة ص۱۱۳ تـاريخ بغـدادج۱۳ ص ۳٦۰مناقـب موفـق ج۱ ص٢٦٢)
يعنې په هغه کتې سره به يې د حديث د مشائخو حاجتونه خوراک لباس او نور ضرويات ورته اخيستل

امام صدرالائمة علامة مکي داهم ليکلي چې : (وماکان يدع احـدًامن المحـدثين الا بـره بـراً واسفًا) (مناقب موفق ج۱ ص٢٦٤) يعنې امام صاحب په محدثينو کې هيڅوک هم داسې ندی پرې ښودلی چې دهغه سره يې کافی اندازه احسان او حسن سلوک نه وو کړی : (امـام نضرـبن محمـدالمروزی المتـوفی سنه۱۸۳هـ) فرمايې: (لم ار رجلاً لزم للاثر من ابی حنيفة) (الجواهرالمضيئة ج۲ ص۲۰۱).

يعنې امام صاحب څخه زيات هيڅوک په حديثو باندې لزوم کوونکې او کلک دريدونکې مې نه دی ليدلی امام طحاوی الحنفی المتوفی سنه۳۲۱هـ څخه نقل دی چې امام ابو حنيفة به په مسئله کې ديو سرې سره بحث کولو د بحث په دوران کې به خاموش شوه. فسکت ابوحنيفة فقال بعـض اصـحابه لاتجيبـه ياباحنيفة فقال بماجيبه وهويحدثنی بهذاعن رسول الله ﷺ. (شرح العقيدة الطحاوية ص۲۸۱).

يعنې امام صاحب به چپ او خاموش پاتې شو هغه ته به ځينو ملګرو وويل چې ته هغه ته ولی جواب نه ورکوې امام صاحب به و فرمايل چې هغه ماته د رسول اللهﷺ احاديث بيانوی زه هغه ته څه جواب ورکړم. امام الحسن بن صالح بن حی المتوفی سنه۱٦۷هـ د امام صاحب په هکله فرمايلي : (کان النعمـان بـن ثابـت فاهماعالماً متشبتافی علمه اذاصح عنده الخبرعن رسول الله ﷺ لـم يعـده الی غـيره. (الانتقـاءص وتانيـب الخطيب ص١٥٤ لذاهدکوثری).

يعنې امام ابو حنيفة نعمان بن ثابت فهيم عالم او په خپل عالم کی قوی او پوخ وو کله چې به د هغه سره د نبی کريم صلی الله عليه وسلم حديث صحيح ثابت شو نو بيا به ئې د هغه څخه بل کوم شئ ته تجاوز نه کولو.

امام صاحب دضعيف حديث په مقابل کې قياس اوراې پريښودل

امام ابو حنيفة به په ضعيف حديث باندې عمل کولو او د هغه په مقابل کې به يې قياس ترک کولو د مخالفينو اعترافات علامة ابن حزم الظاهری پدې باره کې ليکې : (جميع اصحاب ابی حنيفـة مجمعـون علی ان مذهب ابی حنيفة ان ضـعيف الحـديث اولی عنـده مـن القيـاس والـرائ. (مناقـب ابی حنيفـة ص۲۱ والخـيرات الحسـان ص۷ وقواعـد فی علـم الحـديث ص۹۵ ص۹٦/ قواعدالتحـديث للقاسـمی ص۱۱۸ نضرالامانی ص۱۱٦)

يعني دامام ابوحنيفة ټول متبعين او ملګري پدې باندې متفق دي دابوحنيفة په مذهب کې ضعيف حديث په راى او قياس باندې افضل دى بل ځاى ابن حزم الظاهرى ليکي : قال ابوحنيفة الخبر الضعيف عن رسول اللهﷺ اولى من القياس ولا يحل القياس مع وجوده احكام الاحكام فى اصول (الاحكام ج۷ ص٥٤)

يعني امام صاحب ويلي دي چې رسول اللهﷺ ضعيف حديث په موجوده ګی کې په قياس باندې عمل ناجائز دى حضرت ملاعلى القارى داحنافو مذهب په باره کې ليکلي : ان مذهبهم القوى تقديم الحديث الضعيف على القياس المجرد الذى يحتمل التزئيف. (مرقات ج۱ ص۳) يعني داحنافو مذهب دادى چې هغوى ضعيف حديث هم پر قياس باندې چې هغه دکمزورى احتمال ولري مقدم ګڼي

شيخ الاسلام حافظ ابن تيميه پدې باره کې ليکي : ومن ظن بابى حنيفة اوغيره من ائمة المسلمين انهم يتعمدون مخالفة الحديث الصحيح القياس اوغيره فقداخطاءعليهم وتكلم امابظن وامابهوى فهذا ابوحنيفة يعمل بحديث التوضى بالنبيذفى السفرمع مخالفته للقياس وبحديث القهقهة فى الصلوة مع مخالفته للقياس لاعتقاده صحتهاوان كان ائمة الحديث لم يصحوهما. (مجموع الفتاوى ج۲۰ ص۳۰۵-۳۰٤)

يعني هرڅوک چې ګمان کوي چې ابوحنيفة يايوبل دمسلمانانو امام چې قصداً يې دحديث صحيح مخالفت کړى دى او قياس ته ئې ترجيح ورکړى ده نو بيله شکه هغه مسلمان سخت په وهم او اشتباه کې واقع دى اوداسې خبره يې يادګمان اوياهم دهوى څخه کړيده ځکه امام صاحب په سفر کې دخرما پر نبيذ داودس کولو په حديث عمل کوى او دادقياس مخالف کاردى او په حديث دخندء قهقهه سره چې لمونځ فاسدوي او اودس ماته وي عمل کوي او دادقياس مخالف دى دادواړه حديثه امام صاحب صحيح ګڼي که څه هم نورمحدثين يې ضعيف ګڼي او علامه ابن قيم پدې هکله ليکلي چې : (واصحاب ابى حنيفة مجمعون على ان مذهب ابى حنيفة ان ضعيف الحديث عنه اولى من القياس والراى وعلى ذالک بنى مذهبه كماقدم حديث القهقهة مع ضعفه على القياس والراى وقدم حديث الوضوءبنبيذالتمرفى السفرمع ضعفه على الراى والقياس ومنع قطع السارق بسرقته اقل من عشردراهم والحديث فيه ضعيف وشرط فى اقامة الجمعة المصروالحديث فيه كذالک وترک القياس المحض فى مسائل الابارلاثارفيهاغيرمرفوعة فتقديم الحديث الضعيف وآثارالصحابة على القياس والراى قوله وقول الامام احمد. (اعلام الموقعين ج ۱ص۷۷ قواعدفى علوم الحديث ۱۰۰-۹۹)

علامة محمدبركت الله ليکي چې : (روی امامنـاالاعظم وهمامناالاقـدم ان الضـعيف ايضـااولی من اراءالرجال. (حاشية اصول الشاشی)

علامة مرتضی زبيدی ددې مسئلې بيان څخه وروسته ليکې چې :(فهذاصريح من الامام بانه کان يقدم الاثرعلی القياس فضلاً عن الحديث النبوی. (عقودالجواهرالمنيفة ج ١ص٨)

يعنې د امام صاحب داذکرشوی ټول اقوال صريحًا پدې دليل دی چې امام صاحب دصحابی قول هم په قياس مقدم ګڼي نو دحديث باره کې به څه فرمايې همدارنګه علامة مصطفی السباعی رح ليکي دی عرض داچې دبی شماره تصريحاتونه يوڅوصريح عبارتونه دی چې ددې خبرې واضح دليل دی چې دامام صاحب اجتهادي رايه اګرکه ډيره قوی او مضبوطه وي په صحيح حديث باندې ئې هيڅکله نه مقدم کوي بلکې مونږکوروچې دابن جزم په شان ناقدهم دعراق دفقهاءپدې اجماع نقل کوي چې ددې فقهاءوپه نيزضعيف حديث ته هم په قياس ترجيح حاصله ده (السنة ومکانتهافی التشريع الاسلامی.

امام صاحب په کوم وقت کې درای اوقياس څخه کار اخيستو

داخبره صحيح ده چه امام صاحب دقياس اورای څخه کار اخيسته خوداچې امام صاحب په کوم وخت درای اوقياس نه کاراخيستی لاندې اقوالوته توجه کول ضروری ده امام صاحب فرمايې : (اخذبکتاب الله فمالم اجدفبسنة رسول الله ﷺ فان لم اجدفی کتاب الله ولااجدفی سنة رسول الله ﷺ اخـذت بقـول الصحابة اخذمن شئت منهم وادع من شئت منهم والااخرج من قـولهم الی قـول غـيرهم فامـااذا انـتهی الامـرالی ابراهيم والشبعی وابن سيرين والحسن وعطاوسعيدبن المسيب وعددرجالاًفاقوم اجتهدکمااجتهدوا) (تاريخ بغدادج١٣ ص٣٦٨ مناقب ابی حنيفة للذهـبی ص٢ ص١٤٤ الجواهرالمضـيئة ج ٢ص٢٤٩ تبـيض الصـحيفة ص٦٠ تهذيب التهذيب ج١ ص ٤٠١)

ترجمه :زه کتاب الله باندې عمل کوم که چيرته ماته په هغه کې حکم پيدانه شونوبيائې درسول الله ﷺ په سنتوکوم که هلته هم حکم پيدانه شوبيادصحابه کراموپراقوال چې دچاقول غوره کوم اودچاقول پريږدم مګردصحابه وودقول څخه لاندې مرتبه کې دچاقول نه اخلم اوکله چې خبره ابراهيم اوشعبی اوابن سيرين اوحسن اوعطااوسعيدبن مسيب ته ورسيږی نولکه څنګه چې هغوی اجتهادکوي زه هم اجتهادکوم

اوبل ځای کې د امام اعظم صاحب خپل قول دی وایې چې : (ليس لاحدان يقول بـراى مـع كتـاب الله تعالى ولامع سنة رسول الله ﷺ ولامع مااجتمع عليه الصحابة (عقودالجمان ص ۱۷۵الخيرات الحسـان ص ۲۷)

ترجمه :دهیچالپار جائزنه ده چې د کتاب الله او سنت رسول او دصحابه دا جماع په موجوده ګې کې دخپلې رای او قیاس څخه کار واخلي ځینو خلکو خویا تعصبا اویا دعدم علم په وجه او یادنه تحقیق لوجه دې خبری ته هوی ورکړیده چې امام صاحب به قیاس ته پر سنت رسول ترجیح ورکوله او بیایې عقلي دلائل پر نقل باندې مقدم ګڼل دا محض تهمت او افتراء ده امام صاحب ددې خبرې پخپله تردید کړی دی امام ابو حنيفة فرمايلي دي: (كذب و الله وافترى علينامن يقول اننانقدم القيـاس على النـص وهـل يحتـاج بعـد النـص الى القيـاس. (الميزان الكبرى ج۱ ص٦٥)

يعنې هر څوک چې زمونږ په هکله وايې چې دوی پر نص باندې قياس مخکې کوي قسم په الله تعالى چې دورغ او پر مونږ تهمت دی او کله چې نص موجود وي قياس ته حاجت نشته بل ځای فرمايلي چې : ايـاكـم والقول فى دين الله تعالى بالراى وعليـكم باتباع السنة فمن خرج عنهاضل (الميزان الكبرى ج۱ ص٥٠)

او محدث علي بن خشرم المتوفى سنه۲۵۷ھ) فرمايلي دي : (كنـاف مجلـس سـفيان بـن عيينـه فقـال يااصحاب الحديث تعلموافقه الحديث لايقهركم اصحاب الراى ماقال ابوحنيفة شـيئاالاونحن نـروى فيـه حديثًاوحديثين. (معرفة علوم الحديث ص ٦٦)

مونږ د سفيان بن عيينه په مجلس کې ناست وو هغه وفرمايل ای اصحاب الحديث تاسو په حديث کې تفقه پوه حاصله کړی داسې نه وي چې اصحاب الراى در باندې غالب شي امام ابو حنيفة هيڅ داسې شی نه دی فرمايلي چې په هغه کې مونږ یو یا دوه حديثه روايت کړی نوی عبد الله بن مبارک نه دامام صاحب دا قول روايت شوی چې : عجباللناس يقولون افتى بالراى مافتى الاباثر. (الخيرات الحسان ص٤٩)

يعنې تعجب له خلکو چې وائې امام ابو حنيفة پخپله رأی باندې فتوی ورکوي او ما بغير د حديث او أثر نه په بل څه فتوی نه ده ورکړې د خطيب بغدادي څخه روايت دی چې قال ابو حنيفة البول فى المجسد احسن من بعض القياس (كتاب الفقيه والمتفقه ج ۱ص ٤٠١) او دامام ابو حنيفة څخه دا هم نقل دی چې : (لعن الله من يخـالف رسول الله به اكرمنا وبه استنقذنا (الانتقاءص۱٤۱ تانيب الخطيب ص ۱۱٤)

يعني په هغه شخص دی دالله تعالی لعنت وی چې درسول الله ﷺ خلاف کوي په هره خبره کې چې وي څکه درسول الله په وجه خو مونږته دایمان شرف نصیب شوی دی او ددوی په وجه خو مونږه دهلاکت څخه بچ شوي یو حضرت عبدالله بن مبارک فرمائی: (لا تقولوارای ابی حنیفة ولكن قولوانه تفسیرالحدیث. (ذیل الجواهر ج۲ ص۴۶۰) تاسو داسې مه وایئ چه دا دامام صاحب رای او قیاس دی بلکې داسې ووایئ چې دا دحدیث تفسیر دی.

امام عبدالوهاب شعرانی او امام ابن حجرمکی او علامة سیوطی دامام صاحب څخه نقل کوي چې امام صاحب فرمایلي دي: ماجاءعن رسول الله ﷺ بابی هووامی فعلی الرأس والعین وماجاءعن اصحابه تخیرنا وماجاءعن غیرهم فهم رجال ونحن رجال. (سیراعلام النبلاءج۶ص۴۰۱ المیزان الکبری ج۱ ص۲۹ الخیرات الحسان ص۲۷ تبییض ص۲۷)

یعني کوم څه چې درسول الله ﷺ څخه ثابت دی دهغې نه خودی زما مورو پلار قربان شی نو هغه راته په سراوسترګو قبول او منظور دي او کوم څه چې دصحابه څخه ثابت وي په هغوکې زمونږ انتخاب دی او که دصحابه وڅخه بغیر دبل چا قول راشی نو هغوی هم رجال سری دی او مونږه هم سري یو علامة عبدالوهاب الشعرانی ددې بحث څخه وروسته لیکي چې: (فاولهم تبریًامن کل رای یخالف الشریعة الاعظم ابوحنیفة النعمان بن ثابت رح خلاف مایضیفه الیه بعض المتعصبین ویافضیحةً یوم القیامة من الامام اذاوقع الوجه فی الوجه فان من کان فی قلبه نورلا یتجرأ ان یذکراحداً من الائمة بسوءٍ. (المیزان الکبری ج۱ ص۵۰)

وایضًا امام عبدالوهاب الشعرانی لیکي چې: (فصل فی بیان قول من نسب الامام اباحنیفة الی انه یقدم القیاس علی حدیث رسول الله ﷺ اعلم ان هذاالکلام صدرمن متعصب علی الامام متهورفی دینه غیرمتورع فی مقاله غافلاًعن قوله تعالی ان السمع والبصروالفؤادکل اولئک کان عنه مسؤلاً. (المیزان الکبری ج۱ ص ۵۶)

توجمه: دا فصل دهغه خلکو دقول او وینا او خبری په تضعیف کې منعقد دی چې هغوی دا وایي چې امام صاحب درسول الله ﷺ پر حدیث باندې قیاس مقدم کړي پوه شه چې دا کلام دامام صاحب په هکله دهغه کس نه صادرشوی دی او صادیږي چې هغه متعصب وي په دین کې بې باکه وي او په خپلو خبروکې پرهیزکوونکي نوی او هغه دالله تعالی ددې قول څخه غافل دی چې بیشکه غوږونه سترګې او زړه ددې ټولو په هکله به تپوس کیږي

نعلم من جميع ماقدمناه ان الامام لايقيس مع وجودالنص كمايزعمه المتعصبون عليه وانمايقيس عندفقد النص(الميزان الكبرى ج ١ص٥٠ للشعرانى)يعنې فقهاء

اصحاب الراى يعنى فقهاء او اصحاب الحديث

دعصرقديم څخه ترنن پورى دعلماءكرام دوه مختلفو قسمونه هريوپه يو خاص اصطلاح شهرت لري يو اصحاب الحديث بل اصحاب الراى بعض معاند وخلقودى اصطلاحاتو ته ديونا روا اختلاف شهرت وركړى دى چې خاص دقياس اورايې اتباع كوى او حديث دقياس اوراى په مقابله كې پرېږدي اوس ځينو اسلام دښمنه مستشرقينودى خبرى ته زيات زور وركړى دي.

حالانكه داهسى بې ځايه اودواقعي اونفس الامربلكل خلاف ده ځكه دغه دواړه طائفى اصحاب الحديث او اصحاب الراى دعلماء دين اسلام طبقي دى غټ او اصولى اختلاف يو بل سره نه لري .

اصحاب الحديث دقياس منكرندى بلكه حجت يې ګڼى اونه اصحاب الراى دحديث داهميت څخه غافله اوناخبره دى بلكې پدې هكله دواړه طبقي پدې خبره باندې اتفاق لري چې بنصوص كلهاپرقياس باندې مقدم اومخكې دى او كوم ځاى چې نصوص نه وي هلته دقياس او اجتهادنه كاراخلي

ياداشت :

په تيروزمانيو كې ددغو اصطلاحاتو حقيقي مطلب دومره وه چې كوم كسان په حديث زيات مشغول اومصروف وه هغوى ته به داصحاب الحديث اصطلاح استعماليده او كوم خلك چې فقه باندې مشغول وه هغوى ته اصحاب الراى اصطلاح استعماليده دواړه متضاده فرقى نوي بلكه دعلم الدين دوشاخونه وه محدثين ته اصحاب الحديث پدى وجه ويل كيدل چې دوى حديث حفظ او روايت خپل شغل او مشغله كرځولى وه ټول توان طاقت اوسعى په حديثو كې مصرفوله استنباط الاحكام ته يې داسې خاص توجه نوه او فقهاءته به داصحاب الراى اصطلاح پدې خاطر استعماليده چې دوى استنباط الاحكام الفقهية خپله مشغله او وظيفه كرځولى وه خپل ټول طاقت اوسعى پدې كې صرف كوله زياته توجه يې دحديثو كتابونو تاليفولو اونشرولو پرځاى دهغوداحكامو دتاليف او اشاعت اونشرطرف ته وه كوم چې دحديثو څخه استنباط كيدل

نوپه كومو مسائلو كې به چې هغوى دخپلو شرائطو سره داجتهاد او استنباط لپاره مطابق حديث پيدانه كړونو بيا به يې دقياس اوراى څخه استفاده كوله يا به يې دحديث دفهم لپاره دفقاهت نه كاراخستو نوپه همدې

خاطرورته اصحاب الرای ویل کیدل خود اسې هیڅکله نوه چه هغوی به صحیح حدیثونه پرینبول او د هغه پرځای به یې دقیاس څخه کاراخیستلو (درس ترمذی ج۱ ص۱۱۱

دتائیدلپاره :

علامة ابن الاثیرالجزری رح الشافعی المتوفی سنه۶۰۶ھ فرمایې : (والمحدثون یسمعون اصحاب القیاس اصحاب الرای فیمایشکل من الحدیث اومالم یات فیه حدیث ولااثر النهایة فی غریب الحدیث والاثرص۱۷۹ مقدمة تحفة الاحوزی ص۲۰۶)

دمخکنې عبارت څخه په ډاګه داخبره واضحه او معلومه شوچې اصحاب الرای (فقهاء) هغه علماء دی چې هغوی مشکل احادیث اوغیرمنصوص مسائل په خپل فقاهت تدبیراو دزړه په بصیرت اود مسلمانی په فراست سره حل کوي په هم دې خاطرمحدثین ورته اصحاب الرای وایې نودځینوهغوخلکومشهورقول چې اصحاب الرای یوازې داحناف او اهل کوفی لقب دې باطل شوځکه داپه عصرقدیم کې ټولوفقهاءوو ته استعمالیدو.

تائید:

ابن قتیبه په خپل کتاب (المعارف) کې دټولوفقهاءوو تذکره داصحاب الرأی په عنوان سره کړی ده او امام مالک او امام شافعی او امام اوزاعی اوثوری غوندې محدثین یې هم پکې شامل کړی بل علامة محمدبن الحارث الخنشی په خپل کتاب قضاة قرطبه کې دمالکې علماءتذکره داصحاب الرای په اصطلاح کړیده بل حافظ ابوالولید المالکی رح په خپل کتاب تاریخ علماء اندلس کې فقهاء او ومالکیو نه یې په اصحاب الرأی اصطلاح تعبیرکړی اوعلامة ابوالولید الباجی المالکی رح په (منتقی شرح موطاءکې دټولوفقهاءدپاره اصحاب الرای لقب کارولی دی او حافظ ابن عبدالبررح هم دمالکي علماءلپاره دغه لقب په کثرت سره استعمال کړی دی تردې حده چې دده دموطاءدشرحی الاستذکارلمذاهب الامصارفیماتضمنه الموطئامن معانی الرای والاثار) څخه واضح بریښی چې اصحاب الرای لقب دفقهاءووټولی ته استعمالیده . (درس ترمذی ج۱ ص۱۱۳-۱۱۲)

یاداشــت : داخبره هم صحیح ده چې دغه اصطلاح په مرورالزمان سره وروسته داهل عراق او کوفی او دامام صاحب او دده اتباعو پورې خاص شوخوداپدی خاطرنه چې دوی قیاس اورای په نص مخکې کوله

بلکه داله دی وجي چي امام صاحب اودده دپیروانو اصلی هدف او وظیفه دنصوص څخه استنباط الاحکام وؤ ابوبکربن ایوب الحنفی لیکي چي : (وقدراینامـذاهب جماعـة مـن اهـل الـرای قـدذهبت واضـمحلت ومذهب ابی حنیفة باقٍ. (السهم المصیب ص٤٦)

یعني وایي چي مونږ ولیدل چي داهل الرای دجماعت مذهبونه ختم اوکمزوری اوناأشناو ومګرامام ابوحنیفة مذهب باقی پاتی شوغرض داچه اهل الرای خونورهم وومګرفقه اجتهاد قیاس اورای کي چي دامام ابوحنیفة اودهغه دشاګردانو کوم مقام او اوچته مرتبه وو هغه مقام بل چاته نه وو ملاشوی حقیقت دادی چي امام اعظم صاحب یو داوچتي پوړی اومرتبي محدث وو اوپه علم حدیث کي دده مرتبه تردیرو محدثینو څخه اوچته ده خوداچي دحدیث روایت دده خپله وظیفه نه وه کړځولی نوپه همدې وجه دحدیثوپه کتابونو کي دده مرویات لږدی . [درس ترمذی ج١ ص١١٣].

علامة سیوطی په تفسیر الدرالمنثورکي دابن ابی حاتم څخه روایت کړی چي امام مالک دربیعة الرای نه نقل کوي چي : (ان الله تبارک وتعالی ترک الیکم مفصلاًوترک فیـه موضعًاللسـنة وسـن رسـول الله ﷺ وترک فیهاموضعاًللرای. (حقیقة الفقه ص١٨٩ سیرة نعمان ص٥٨)

یعني الله تبارک وتعالی قران مفصل نازل کړی خوسنة الرسول ته یې ځای پرینبـی اورسول اللهﷺ په سنتوکي رای ته ځای پرینبی دی .

اقوال دامام صاحب فی الجرح والتعدیل

امام ابوحنیفة په ائمة الجرح التعدیل کي شماردی علامة سخاوی شمس الدین محمدبن عبدالرحمن امام ابوحنیفة دجرح اوتعدیل په أیمه وو کي ذکرکړی)اعلان بالتوبیخ لمن ذم التاریخ)

امام ابوحنیفة رح دجابربن یزید الجعفی الکوفی المتوفی سنه١٦٨په هکله فرمایلی دي : مارایت اکذب من جابرالجعفی ولاافضل من عطاءبن ابی رباح. (الخیرات الحسـان ص٦٥ العلـل للترمـذی ص٧٤١ فـتح المغیث ج ٣ص٣٥١ جامع بیان العلم وفضله ج٢ ص١٨٨ تهذیب التهذیب ج٢ ص٤٢ سیراعلام النبلاءج٥ ص٨٣)

ترجمه : دجابرالجعفی څخه می زیات کاذب دورغجن اودعطاءبن ابی رباح څخه می زیات افضل نه دی لیدلی.

(٢) امام صاحب دزيدبن عياش په باره كې فرمايلي دي زيدبن عياش مجهول (تقريب التهذيب ص ٢٧٤
يعنې زيدبن عياش مجهول او نامعلومه دی

(٣) دامام صاحب څخه دامام الثوری په هکله پوښتنه وشوه چې دسفيان ثوري روايت څرنګه دی هغه په جواب كې وويل : اكتب عنه فانه ثقة ماخلا احاديث ابی اسحاق عن الحديث وحديث عن جابرالجعفی. (اصول الحديث عندابی حنيفة ص٢٩ امام ابوحنيفة ص١٢٢-١٢١ طبقات السنية ج١ ص٩٧) يعنې د هغه څخه ليکل وکړه پس بيشکه چې هغه ثقه دی او کوم احاديث چې دابی اسحاق عن الحديث او حديث عن جابرالجعفی څخه روايت کړی هغه مه ليکه

(٤) امام ابوحنيفة رح به دشيعه او دبدعتي حديث نه منلو [الكفاية فی علم الروايم لخطيب بغدادص].

(٥) علامة عبدالعزيزبخاری ليکي چې: واستحن اهل الحديث منه هذاالطعن حتّٰاقال ابن المبارک كيف يقال ابوحنيفة لايعرف الحديث وهويقول زيدبن عياش ممن لايقبل حديثه. (كشف الاسرارج٣ ص١٥ موفق ج١ص٩١ مناقب كردری ج٢ ص٧٠) يعنې محدثينو حضراتو دامام ابوحنيفة دا جرح په ښه طريقې سره قبوله کړی په شمول دابن المبارک رح.

(٦) علامة محمد الخضری ليکي چې: قال ابوحنيفة رايت ربيعة وابا الزنادافقه الرجلين. (تاريخ تشريح الاسلام ص١٥٦). يعنې امام صاحب فرمايي چې ماربيعة او ابوالزناد دواړه فقيه وليدل.

(٧) ابوسعد الصغانی دامام صاحب نه دشريک بن عبدالله باره كې سوال وکړو هغه وفرمايل : (عنده حديث كثير وهوثقة ولكن ان حدثک عن جابرالجعفی شيئاًفلا تكتب حديثه. (مناقب موفق ج٢ ص ١٣٥).

په امام اعظم رحمه الله باندې اعتراضات اودهغې څخه ډيرپه انصاف جوابات

په هرامام باندې په هردورکې خامخا يوڅه اعتراضونه شوی دي ،دامام اعظم رح په محدثانه حيثيت باندې هم بعضو خلکو جرحې کړی دي لکن دکومو امامانو په جلالت او امامت باندې چې جمهور علماء متفق وي نو پداسې امامانو باندې دبعضې خلکو جرحو ته اعتبار نه وي ځکه چې داسې هيڅ امام هم نه شته چې هيڅ جرحه وړباندې نه وي ،مثلاً په امام شافعی رح باندې يحيی بن معين جرحه کړی ده ،په امام بخاری رح باندې امام ذهلی رح جرحه کړی ده ،په امام اوزاعی رح باندې امام احمد رح جرحه کړی ده ،په امام احمد باندې امام

کرابیسی رح جرحه کړی ده ،په امام مالک رح باندې ابن ابی ذئب رح جرحه کړی ده حتی چې ابن حزم رح امام ترمذی او امام ابن ماجه ته مجهول ویلي دي او امام نسائی ته ئی شیعه ویلی دی . وګوره قواعد فی علوم الحدیث ص و ص طبع مکتبة المطبوعات الاسلامیه-۲ کوم خلکو چې امام صاحب ته ناقص الحافظه او ضعیف الحدیث ویلی دي دهغوی دقائلینو بالاجمال نومونه دالاندې دي :

علامة ذهبي – محدث نسائی- ابن عدی – بخاری – دارقطنی – بیهقی – ابن الجوزی –علی المدینی- خطیب البغدادی – حافظ ابن عبدالبر- حافظ ابن حجر- امام احمدبن حنبل – قاضی ابویحیی – ذکریابن محمد- مولاناشاولی الله الدهلوی – وکیع بن جراح – طاوس – زهری – ابواسحاق فزاری – امام مسلم- ترمذی- هشام بن عروة – ابوداود- ابوحفص –عمربن علی – عبدالرؤف مناوی – جلال الدین السیوطی رحمهم الله تعالی.

اول ددې ځخه اجمالی جواب بیاتفصیلي جواب

اجمالی جواب:

داخو هسې بعضو متعصبوه محض دجارحینو تعداد دغتوالی لپاره ثبت نام کړی دی ځکه په همدغه مذکورنومونوکې بعض داسې دي چې هغوی دامام ابوحنیفة توثیق اوتعدیل کړی لکه علامة ذهبی –اوعلی بن المدینی –اووکیع بن الجراح –حافظ ابن عبدالبر – حافظ ابن الحجرد وغیره –اودبعضو ځخه دسئ الحافظ او تضعیف الفاظ دجرح اوتعدیل په معتبره طریقه باندې نقل شوی ندې لکه دامام مسلم ترمذی ابوداوداوابن ماجه اوطاوس – زهری – امام احمد- ابواسحاق – ابن القطان –جلال الدین سیوطی اوشاه ولی الله الدهلوی رحهمهم الله اجعین

اوبعض ځخه خودجرح الفاظ منقول دی لکه دابن عدی اونسائی – بخاری – دارقطنی – ابن الجوزی اوبیهقی وغیره ځخه خود دغه خلکو دجرحي الفاظ په قواعدو او اصولو دجرح اوتعدیل سره برابرنه دی لکه وروسته دتفصیلی بیان ځخه به معلوم شي.

تفصیلی جواب لپاره یوتمهید :

دتفصیلي جواب ځخه مخکې یوڅو مقدمات علی طور التمهید په جرح اوتعدیل کې ضروري دي ترڅو حقیقت حال ښه واضح او منکشف شي .

اوله مقدمه: په کوم راوی کې چې جرح او تعدیل دواړه جمع شي د دې څلور صورتونه دی:

۱- جرح او تعدیل دواړه مبهم.

۲-دوهم صورت جرح مبهم او تعدیل مفسر په دغه دواړه صورتونو کې په صحیح مذهب کې تعدیل مقدم او مقبول دی او جرح غیر مقبوله ده.

قال السخاوی فی شرح الفیه ینبغی تقیدالحکم بتقدیم الجرح علی التعدیل بمااذافسر اما اذاتعارض من غیرتفسیرفانه یقدم التعدیل قاله المزنی وغیره وقال النواوی فی شرح مسلم لایقال الجرح مقدم علی التعدیل لان ذالک فیمااذاکان الجرح ثابتاً مفسرًا بسبب والافلایقبل الجرح اذالم یکن کذاوقال ابن الهمام فی تحریرالاصول اکثرالفقهاء منهم الحنیفة والمحدثین علی انه لایقبل الجرح الامبیناًلا التعدیل الخ

ترجمه: علامه سخاوی په شرح الفیه کې فرمایلي دي چې حکم کول پر تقدیم الجرح علی التعدیل باندې هلته مناسب وي چې دا جرح مفسره وي او په کوم ځای کې چې جرح مبهم غیر مفسره وي نو هلته به حکم په تقدیم التعدیل علی الجرح وي دا ویناد علامه مزنی وغیره ده او امام النواوی په شرح مسلم کې فرمایلي دي چې داسې نه ده چې جرح مطلقًا پر تعدیل باندې مقدم ده بلکه دا هلته وي چې جرح ثابته او مفسره مبین السبب وي که داسې نوی نو جرح مقبول نده. (قول الامام النواوی یقبل التعدیل من غیرذکرسببه علی الصحیح المشهور ولایقبل الجرح الامبین السبب. (تقریب النواوی مع الدریب ج۱ ص۲۵۸)

علامه ابن الهمام فرمایلي دي په تحریرالاصول کې چې دا اکثره فقهاء و په نزد چې د دې جملې څخه احناف او محدثین هم دي جرح قابل قبول نه ده تر څو چې مبینه او واضحه او مفسره نوي په خلاف د تعدیل الخ او دا رنګه اقوال په ډیر کتابونو کې شته لکه تهذیب الراوی شرح النخبة د سندهی – معیا رالحق د نذیر حسین دهلوی وغیرهم.

۳ - دریم صورت جرح او تعدیل دواړه مفسر دی.

۴- څلورم صورت جرح مفسره او تعدیل مبهم دی.

په دغه دواړو صورتونو کې جرح مقدم او تعدیل غیر مقبول دی قال السیوطي فی تدریب الراوی ص۱۱۲ اذااجتمع فیه جرح مفسروتعدیل فالجرح مقدم الخ، وقال السخاوی فی شرح الفیه ینبغی تقیدالحکم بتقدیم الجرح علی التعدیل بمااذافسرالخ ونحو ذلک فی شرح نخبة)

دوهمه مقدمة:

دجارح لپاره يو څوشرائط كه دغه شرائط په جارح كې موجود وه نوجرح به يې مقبول وي اوكه نه وه نو جرح غيرمقبول ده.

(الف) جارح به عادل اوثقه وي.

(ب) دجرح اوتعديل پراسباب به عارف اوعالم وي.

(ج) متعنت اومتشدد به نوى.

(د) دمذهبى منافرت اودنيوى عداوت اوحسد اودمعاصرت څخه به خالي وي داشرئط دلاندې عباراتو څخه واضح كيږي.

قال الذهبي فى تذكرة الحفاظ ج۱ ص٤ ولاسبيل الى ان يصيرالعارف الذى يزكى نقلة الاخبارويجرحهم جهبذاً الأباسعان الطلب والفحص عن هذاالشان وكثرة المذاكرة والسحروالتيقظ والفهم مع التقوى والدين المتين – والانصاف والتردد الى العلماء والتحرى والاتقان والاتفعل فدع عنک الكتابة لست منهم ولدسودت وجهک بالمدادقال الله تعالى (فاسئلوا اهل الذكران كنتم لاتعلمون) وان غلب عليک الهوى والعصية اللرأى والمذهب بالله لانتفق وان عرفت مخبط مهمل لحدودالله فارحناوقال الحافظ ابن جحرفى شرح النخبة ص۸۲].

وان صدرالجرح من غيرعارف باسبابه لم يعتبربه الخ وايضاً قال تقبل التزكية من عارف باسبابهالامن غيرعارف وينبغى ان لايقتل الجرح الامن عدل متيقظ.

وقال الحافظ فى مقدمة فتح البارى ص٥٤٢ القسم الثانى فى من ضعف بامرمردودكالتحامل اوالتعنت اوعدم الاعتمادعلى المضعف لكونه من غيراهل النقداولكونه قليل الخبربحديث من تكلم فيه اوبماله اومتاخرعصره ونحوذالک الخ.

وايضًاقال فى ص٤٤٦ واعلم انه قدوقع من جماعة الطعن فى جماعة بسبب اختلافهم فى العقائدفينبغى التنبيه لذالک وعدم الاعتدادبه الابحق وكذاعاب جماعةمن المتورعين جماعة دخلوافى امرالدنيافضعفوهم لذالک التضعيف مع الصدق والضبط و الله الموفق وابعدمن ذالک كله من الاعتبارتضعيف من ضعف بعض الروات بامريكون الحمل فيه على غيره اوالتحامل بين الاقران وابعدمن ذالک تضعيف من هواوثق

منه اوأعلى قدراواعرف بالحديث فكل هذالايعتبربه وقال الذهبى فى الميزان ج۱ ص٤٥ قلت كلام الاقران بعضهم فى بعض لايعبأبه لاسيمااذا لاح انه لعداوة اولمذهب اولحسدماينجومنه الامن عصم الله وماعلمت ان عصرامن الاعصارسلم اهله من ذالک سوى الانبياءوالصدقين .

وقال السبکی فی طبقات الشافعية ج۱ ص ۱۹۰قدعرفناان الجارح لايقبل منه الجرح وان فسره فی حق من غلبت طاعته على معصية ومادحوه على ذاميه ومذكوه على جارحيه اذاكانت هناک قرينة يشهدالعقل بان مثلهاحامل على مافيه من تعصب مذهبی اومنافسة دنيوى كمايكون بين النظراءوغيرذالک ونحوذالک کثيرفی التوضيح والتحقيق فی شرح الحسامی وسيراعلام النبلاءللذهبی وغيرها.

دريمه مقدمه:

لاندې الفاظ بغيردسبب ښخه په جرح مبهم کې داخل دی (فلان متروک الحديث ذاهب الحديث مجروح ليس بعدل - سیئ الحفظ - ضعيف - ليس بالحافظ- ونحوذالک) په کشف الاسرارشرح اصول بزدوی کې دی: اماالطعن من ائمة الحديث فلايقبل مجملاًاى مبهمابان يقول هذاالحديث غيرثابت اومنكرًااوفلان متروک الحديث او ذاهب الحديث او مجروح اوليس بعدل من غيران يذكرسبب الطعن وهومذهب عامة الفقهاء والمحدثين .

اوعلامة كمال الدين جعفرالشافعی په امتاع باحكام النساءکې ليکلي دي :(وذالک قولهم فلان ضعيف ولا يبينون وجه الضعف فهوجرح مطلق وفيه خلاف والتفصيل ذكرناه فی الاصول والا ولى ان لايقبل من متاخرى المحدثين لانهم يجرحون بمالايكون جرحًا ومن ذالک فلان سيئ الحفظ اوليس بحافظ لايكون جرحًامطلقًا بل ينظرالى حال المحدث والحديث الخ)

ددې مقدمات په ملاحظ سره به ده تفصيلي جواب ښخه وروسته ديرپه ښه وضاحت سره به دمعترضينو غلط فهمی معلومه شي.

اعتراض اول:

دعلامة شمس الدين الذهبی اعتراض په امام صاحب باندې په ميزان الاعتدال فی اسماءالرجال کې په داسې الفاظوسره دی : النعمان بن ثابت الكوفی امام اهل الرای ضعفه النسائی وابن عدی والدارقطنی واخرون. بل عبارت داسې دی : ضعفه النسائی من جهة حفظه وابن عدى وغيره. (ميزان الاعتدال ج

ص۳۲۵) يعنې امام نعمان بن ثابت كوفى چې داهل الرأى امام دى دته امام نسائي او ابن عدى او دارقطنى اويو جماعت نور وروستينو علماء دضعف نسبت كړى دجمعة دحافظى نه.

جواب:

دميزان الاعتدال په صحيحو نسخو كې داعبارت نشته علامة ذهبى داندى ليكلى دا الحاقى عبارت دى دحاشيې په ډول ليكل شوى بيا وروسته متن كې داخل شوى اويا داد كاتب غلطي ده اويا چاوروسته قصداً داكار كړاى و ددې خبرې دلائل چې علامة ذهبى داندى ليكلى دالاندې را روان دلائل دى.

(۱)علامة ذهبى دميزان الاعتدال په مقدمه كې داواضح كړيده چې زه په دې كتاب كې دهغو لويو امامانو تذكره نه كوم چې ددوى جلالت اوقدر دتواتر حدته رسيدلى وي ولو كه ددوى په هكله چاڅه كلام هم كړى وي ددغو امامانو په مثال كې يې دامام صاحب نوم صراحةً ياد كړيدى دذهبى عبارت ته توجه وكړي.

(وكذالااذكرفى كتابى من الائمة المتبوعين فى الفروع احدًالجلالتهم فى الاسلام وعظمتهم فى النفوس مثل ابى حنيفة والشافعى والبخارى. (ميزان الاعتدال ج۱ ص۳)

علامة عراقى په شرح دالفيه كې اوعلامة سيوطي په تدريب الراوى اوسخاوى په فتح المغيث كې تصريح كړيده چه علامة ذهبى په ميزان الاعتدال كې دصحابه وواو دايمة متبوعينو تذكره نده كړى.

(قال السخاوى مع انه اى الذهبى) اتبع ابن عدى فى ايرادكل من تكلم فيه ولوكان ثقة لكنه التزم انه لايذكرلاحدمن الصحابة والائمة المتبوعين) (شرح الفيه للسخاروى ص۴۷۷)

يعنې علامة سخاوى فرمايې چې ذهبى په ذكردهره متكلم فيه كې (اكرچه ثقة وي) دابن عدى اتباع اوپيروى كړيده لكن دصحابه او ائمة متبوعينو مجتهدينو يې بلكل قصداً تذكره نده كړى.

دعلامةعراقى عبارت : (لكنه اى ابن عدسى ذكرفى كتاب الكامل كل من تكلم فيه وان كان ثقة وتبعه على ذالک الذهبى فى الميزان الاانه لم يذكراحدًامن الصحابة والائمة المتبوعين) [شرح الفيه للعراقى ج۳ ص۲۴ وفى تدريب الراوى ص۵۱۹].

يعنې ابن عدى په خپل كتاب الكامل كې دهرهغه چايادونه كړې چې متكلم فيه دى كه څه هم ثقه وي اوعلامة ذهبى هم پخپل كتاب ميزان كې دده متابعت كړى دى ماسيوا ددې څخه چې ذهبى دصحابه

وواؤد مذاهبو دامامانو څخه يو هم ندی ذکرکړي يو سوال علامة ذهبی په ميزان الاعتدال ص ۳ کښ ليکلی دي چې (فان ذکرت احداًمنهم فاذکره علی الانصاف ومايضره ذالک عند الله وعندالناس).

يعني دکوم کس تذکره چې ماکړی هغه په انصاف سره ذکرکوم چې داعندالله وعندالناس مضرنده نودغه عبارت څخه صاف واضحه معلوميږي چې ذهبی رح دصحابه وواوائمة المذاهب ذکرکړی

جواب:

دعلامة ذهبی دعبارت څخه بلاشبه فقط دذکراحتمال پيداکيږي اودحافظ عراقي اوجلال الدين سيوطي اوسخاوي چې علامة ذهبی څخه متاخرين دي دوی دعلامة ذهبي کتاب ميزان الاعتدال باربارپه تکرارسره مطالعه کړی نودوی حضرات په صافواو واضحوالفاظ باندې دعدم ذکرتصريح کړيده.

نودصحابه ووکرامواوداتمه متبوعينوذکرپه دغه کتاب کي استقلال نشته اويادا چې دعلامة ذهبی په عبارت کي دذکراستقلالی نفي ده اوذکرضمنی اثبات دی اودامام صاحب په حق کې چې دعلامة ذهبی طرف منسوب عبارت کي دکومې جرحی ذکراغلی هغه په حيثيت استقلالی سره ده نومعلومه شوه داخبره چې دغه عبارت الحاقی دی.

دکرمو امامانو تذکره چې حافظ ذهبي په خپل کتاب ميزان الاعتدال کي نده کړی دهغوی دتذکري لپاره يي يوبل مستقل کتاب دتذکرة الحفاظ) په نامه ليکلی دي اوپه دغه کتاب کي اوبل تهذيب کي دامام صاحب تذکره سره دمدحی اوتوصيفه موجوده ده (تذکرة الحفاظ ج۱ ص۲۰۱ ج۱ ص۱۶۰ ص ۳۳۲)

(۳) حافظ ابن حجرعسقلاني خپل کتاب (لسان الميزان) پرهم دغه کتاب ميزان الاعتدال باندې بناءکړی. يعني دکومورجال تذکره چې په ميزان الاعتدال کي موجوده نه ده هغه په لسان الميزان کي هم نده موجوده ماسيواديوڅوافرادوڅخه اوپه لسان الميزان کي دامام ابوحنيفة تذکره نشته نودادې خبرې واضح اوصريح دليل دی چې دامام صاحب په هکله په اصلي ميزان کي تذکره نووه بلکه وروسته دبل چالاس وهنه ده

(۴) شيخ ابوغده عبدالفتاح دالرفع والتکميل پرحاشيه کي ليکلي دي چې ماددمشق په مکتبه الظاهرية کي دميزان الاعتدال يونسخه وليدله ترده .(تحت الرقم۳۶۸ حديث) نښې لاندې پورې چې داتوله نسخه دحافظ ذهبي ديوشاگردعلامة شرف الدين الوانی په قلم سره ليکل شوی وه اوپه دې نسخه کي داتصريح ده چې مادانسخه دخپل استاذحافظ الذهبی په مخکښې دری ځلې لوستلي ده اوده دمسودی سره مې ددې نسخی

مقایسه وکړه او په دې نسخه کې دامام ابوحنیفة تذکره نشته او شیخ ابوغده زیاتوي چې مادمراکش ددارالحکومة رباط په مشهوره مکتبه (الخزانة العاصره) کې د(تحت الرقم ۱۳۹حدیث) نبی لاندې دمیزان یو قلمي نسخه ولیدله چې پردې د حافظ ذهبی دډیروشاګردانودلوست تاریخونه لیکلی وه په دې نسخه کې داصراحة وه چې دحافظ ذهبی یوشاګرددغه نسخه دده په مخکې لوستلی ده اودالوست یې دحافظ ذهبی دوفات څخه فقط یوکال مخکې وه او په دې نسخه کې هم دامام صاحب تذکره نشته.[الرفع والتکمیل ص ۱۰۱مکانة الامام ابی حنیفة فی الحدیث ص۱۵۳ غیث الغمام علی حواشی الکلام لاکنهوی ص ۱۳۶درس ترمذی ج۱ ص ۱۳۰-۱۲۹]

بعض معترضین دمیزان الاعتدال دغه عبارت : اسماعیل بن حمادبن نعمان بن ثابت الکوفی عن ابیه عن جده قال ابن عدی ثلثهم الضعفاء. (میزان ج۱ ص۹۰) څخه دامام صاحب دتضعیف جرح کوي جواب ددغه عبارت څخه هیڅکله داوینانه ثابتیږي چې دعلامة ذهبی په نیزامام صاحب ضعیف دی ځکه علامة ذهبی دمیزان الاعتدال په مقدمه کې عذرپیش کړی اودابن عدی دموافقت څخه ئې براءت ظاهرکړي لکه فرمایې : (وفیه من تکلم من ثقته وجلالته بادنی لین وباقل تخریج فلولاابن عدی وغیره من مؤلفی کتب الجرح ذکروا ذالک الشخص لماذکرته لثقته ثم قال لاانی ذکرته تضعیف فیه عندی...الخ

دامذکوره بیان ددې خبرې واضح تحریری ثبوت دی چې دامام ابوحنیفة په هکله سابقه عبارت یوچاوروسته زیات کړی او په اصلی نسخه کې وجودنلری بناءداثابته شوچې دحافظ ذهبی لمن دامام صاحب دتضعیف اودتنقیص دالزام څخه پاکه ده بلکې حافظ ذهبی پخپله یومستقل کتاب دامام صاحب په مناقب باندې لیکلې دی مناقب الامام ابی حنیفة وصاحبیه للامام چاپ دارالکتب المصری قاهرة سنه ۱۳۶۶ھ اودده نوروکتابونوکې یې تذکره مع المدح والتوصیف تذکرة الحفاظ -دول الاسلام-العبرفی اخبارالغبردری واره دعلامة حافظ ذهبی دی.

(۲) دوهم اعتراض امام نسائی دامام ابوحنیفة رح دتذکرې په وخت پخپل کتاب الضعفاء کې په امام صاحب باندې کړی دی چې : نعمان بن ثابت ابوحنیفة لیس بالقوی فی الحدیث. (الضعفاءمطبعه اله اباد) یعنې چې امام ابوحنیفة په باب داحادیث کې ندی قوي

جواب اولاً: چې دجرحې اوتعديل علماءوويوشه قواعد مقرركړي دي نوديوراوي په هکله چې کله دجرح اوتعديل فيصله کيږي نودغوقواعدترنظرلاندې نيول ضروردي اوکه چرته دغه قواعدترنظرلاندې ونه نيول شي نودهيڅ يومحدث عدالت اوثقاهت ثابتيداى نشي ځکه چې په تولولويولويومحدثينوباندې يوداول نه يوډول جرحه دچالخوړې شوي وي لکه څنګه چې په امام شافعي رح ديحيى بن معين رح نه اوپه امام احمدرح باندې دامام کرابيسى رح اوپه امام بخارى باندې امام ذهلى اوپه امام اوزاعى باندې امام احمدجرحه کړې ده که چرته ددې تولواقوال معتبرشي نوددوې څخه يوهم ثقه نه پاتې کيږي اوانتهادجرم داده چې ابن حزم ظاهري امام ترمذى اوامام ابن ماجه ته مجهول ويلي دي اوپه امام نسائى باندې ديروعلماءوودتشيع الزام لګولى دى اوپدې خاطريې ورته مجروح ويلي دي .(درس ترمذى ج۱ ص ۱۲۷)

دجرحې او د تعديل اصول او قواعد

اول اصل دکوم کس راوي امامت اوعدالت چې دتواترحدته رسيدلى وي دده په هکله ديوياددوه اشخاصوجرحه اعتبارنه لري. [مقدمة اعلاءالسنن قواعدفى علوم الحديث ج۱۹ ص۱۷٦ الرفع والتكميل ص۱۲۸-۸۸ التعليق المجدعلى موطامحمدص۳٤ الطبقات الشافعية ج۲ ص۱۲) التمهيدج۲ ص۳۲]

دامام اعظم ابوحنيفة عدالت دتواترحدته رسيدلى دى په سلګونولويوعلماءوواومحدثينودهغه دعلم تقوى ديانت زهدحفظ اوثقاهت اوامامت اواجتهادستاينه کړيده لکه چې سابقه ورقوکې يې تحريرېيان تيرشو.

(۲) جواب ثانيًا: دامام نسائى دجرح ناقل حسن بن رشيق دى کمافى کتاب الضعفاءص ۳۴ اوحسن بن رشيق يودهغه کسانوڅخه دى چې پرهغوى باندې حافظ عبدالغنى اودارقطنى جرحې کړى ج۱ص۳۰ اودااصول الحديث يواصل اوقاعده داهم ده چې يوکس پخپله مجروح وي لکه حسن بن رشيق نودغه مجروح روايت قابل اعتبارنوي نودده دروايت څخه دامام صاحب مجروح کيدل لغواوباطل اوغلط دي

(۳) جواب ثالثًا: امام نسايې دهغه متعنتينواومتشددينوڅخه دى چې دامام بخارى اومسلم په زياث راوياتوباندې يې محض دتعنت لوجه جرحه کړى ده لکه چې حافظ ابن حجرعسقلاني په مقدمة دفتح البارى کې ليکلي چې :

۱- احمدبن الصالح المصرى تحامل عليه النسائى .

۲- الحسن بن الصباح البزورتعنت فيه النسائی .

۳- حبيب المعلم متفق علی توثيقه لكن تعنت فيه النسائی .

٤- محمدبن حمادضعفه النسائی بلاحجة .

٥- محمدبن بكرالبرسائی لينه النسائی بلاحجة .

نودغه مذكورپنځه راويان چې ددې په ثقاهت باندې اتفاق دی او امام نسائی بدون ددليل ټي تول ضعيف ګرځولي او په تهذيب التهذيب کې ابن حجر د حارث بن عبدالله په ترجمه کې ليکلی چې : حديث الحارث فی السنن الاربعة والنسائی مع تعنة فی الرجال فقداحتج به النسائی مع تعنته.

يعنې د حارث حديث په سنن اربعه وو او نسائې کې موجود دې او امام نسائی سره ددينه چې دا په سلسلة الرواة کې ډير متعنت (سخت ګير) دی مګرد حادث په حديث باندې ئې استدلال کړی نو دلته هم دنسائی تعنت (سخت ګير) ذکرده او علامة سيوطی رح په زهرالربی علی المجتبی کې ليکلي دي چې : (فكم من رجل اخرج له ابوداود والترمذی وتجنب النسائی اخراج حديثه بل تجنب اخراج حديث جماعة من رجال الصحيح الخ...) يعنې ډير راويان چې ابوداود او ترمذی ترينه روايت کړی خو امام نسائی په روايت کې ترينه ځان ساتلی او ډيرو هغه کسانو چې دصحيح بخاری راويان دي ده دهغو د حديث بيانی څخه پرهيز کړی.

نودمذكوره تصريحات د ابن حجر او دسيوطي وغيره څخه د امام نسائی د متعنتينو د جملي څخه کيدل واضع دي نو ددغه کس جرح به دهغه امام په هکله څنګه قبوله شي چې دهغه په جيد الحافظ او ثقاهت باندې لوی لوی ثقات او نقاد فن قائل دي.

۴- هغه کتاب چې اصح الکتب بعد کتاب الله منلی شوی دی يعنې صحيح بخاری دهغه بعض روايتو باندې هم دکثير الغلط والخطاء جرحي منقولي دي او امام بخاری دهمدغسې روايانو څخه پخپل صحيح کې روايتونه کړي دي لکه چې دفتح الباری په مقدمه کې ذکر راغلی چې.

۱- قبيصه بن عقبه قال احمدبن حنبل كان كثيرالغلط وكان ثقة لا باس به.

امام احمدبن حنبل فرمايې چه قبيصه بن عقبه ډيرزيات غلطي کوونکې دی خو بيا هم ثقه او لاباس به دی.

۲- وضاح بن عبدالله قال ابوحاتم كان يغلط كثيراً . ابو حاتم دوضاح بن عبد الله په هکله فرمايې چې ده ډيری غلطی کولو والاوه .

۳ - جريربن حازم قال الامام احمدبن حنبل كثيرالغلط وقال الاثرم عن احمدحدث بمصراحاديث وُهِمَ فيهاولم يكن يحفظ. امام احمد فرمائی چه جریربن حازم كثيرالغلط وه او اثرم داحمد څخه روايت کړی چې ده په مصرکې داسې حديث بيان کړل چه ده ته پکې وهم وه او په ښه طريقه يې يادنه وو.

۴- سليمان بن حيان عن ابی داوداتی من سوءحفظ فيغلط ويخطی) دسليمان بن حيان باره کې ابوداود ويلي دي چې داد حافظې دکمزوری لوجی په روايت کې غلطيدلو او خطاکيدو.

۵- عبدالعزيزبن حجرقال ابوذرعة سئ الحفـظ ربماحـدث مـن الحفـظ السـيئ فيخطـئ. ابوذرعه دعبدالعزيز بن حجرپه هکله فرمايې چې دده حـافظ خرابـه وه اوډيرکرتـه بـه يې حـديث دخرابی حافظی دخرابوالی په بنيادبيانه ولونوپکې به خطاکيدواوغلطيدلو.

نـواوس کـه چرتـه کـوم کـس دكثيرالغلط پـه وجـه بانـدې ثقـة اوصـدوق راوي ضـعيف اوقابـل ترک گڼې نوپکار ده چې صحيح بخاري ته داصح الكتب په ځای اضعف الكتب وويلي شي.

۶- ابوعبدالرحمن النسـائی سنن نسـائی يعنې مجتبی دسنن كبری څخـه منتخب کری اوهغـه پخپله اقرارکړی چې په دې کې ټول احاديث صحيح دي دادمجتبی انتخاب يې هغه وخت وکړوچې کله يې سنن كبری دوقت اميرته هدية کړوهغه ورتـه وويـل چې پـده کې ټول احاديث صحيح دي ده ورتـه وويـل چې نه هغه ورته وويل چې صحيح احاديث ترينه منتخب اوجداکړه بيايې وروسته انتخاب ته دمجتبی نوم وړکړه داخبره دلاندې عبارت نه واضح کيږي علامة سيوطي په زهرالربی کې ليکلي چې :

قال محمدبن معاية الاحمرالراوی عن النسابی قال النَسابی كتاب السنن كله صـحيح وبعضـه معلول الاانه لم يبق علته والمنتخب المسمی بالمجتبی صحيح كله وذكربعضهم ان النسائی لما صنف السنن الكبری اهداه الی الاميرفقال له الاميركل ماهذاصحيح قال لاقال فجردالصحيح منه فصنف له المجتبی.

دمجتبی دصحت قـول نوررومحدثينوهم کری دمثـال پـه طـورلکـه علامـة ابـن منـده بـن عـدی اودارقطنی اوخطيب وغيرهم.

تنبيه:

په تهذيب التهذيب کې ليکلي شوی چه په سنن نسائی کې دامام ابو حنيفة روايت موجوددی دتهذيب عبارت (وفی كتاب النسائی حديثه عن عاصم عن ابن عباس قال ليس علی من اتی البهيمة حداًالخ)

یعنې په سنن نسائی کې روایت دی امام صاحب رح د حضرت عاصم رح څخه او هغه د ابن عباس رض نه روایت کړی چې د چارپائی سره چا جماع وکړه په هغه باندې حد نشته او په تقریب او خلاصه تدبیب کې د نعمان بن ثابت په نوم باندې دا (شم ر – س) رمزی علامة لیکل شوی د دې څخه صاف ظاهر او واضح معلومیږي چې امام ابو حنیفة د شمائل ترمذی او جزء القراءت للبخاری او د نسائی راوی دی.

نواوس د غور او فکر مقام دادی چې که امام ابو حنیفة رح د امام نسائی په نیز باندې غیر قوی او کثیر الغلط والخطاء وایې نو بیائې ولې ترینه روایت کولو او په خپل کتاب کې یې تولو احادیث ته څنګه صحیح ویل داخو د معترض امام نسائی په دواړه قولو کې تعارض او تکرار او راغلو.

۷ –نبه خبره داده چې په امام صاحب اعتراض رانشي اونه د امام نسائی په خبرو کې تکرار وراشي چې امام نسائی داعتراض خبره سابقه او اول وخت کې کړی وه بیائی وروسته ترینه رجوع کړیده. [مکانـة الامـام ابی حنیفة فی الحدیث ص ۱۲۷–۱۲۶]

دریم اعتراض: امام بخاری رح ته منسوب دی چې د امام بخاری رح د کلام څخه امام ابو حنیفة رح ناقص الحافظة ثابت دی او د تاریخ کبیر للبخاری داسې عبارت رانقل کوي : (لوکان من الضعفاء فی هـذاالباب ای فی علم الحدیث لذکره کماذکراباحنیفة فی هذاالباب.

جواب :دا خبره د معترضینو انتهائی جرات او زړورتوب دی ځکه د امام بخاری داسې عبارت بلکل نشته دا د معترضینو د امام صاحب سره محض حسد بغض او کینه ده.

معترضین دی د حافظ ابن عبد العزیزبن دواد رح عبارت ته توجه وکړی او د خدای څخه دی وویریږي.

فقال بیننا الحافظ عبدالعزیزبن دوادمن احب اباحنیفة فهوسنی ومن ابغضه فهومبتـدع وفی روایتـه بینناوبین الناس ابوحنیفة فمن احبه وتولاه علمنااانه من اهل السنة والجماعة ومن ابغضـه علمناانـه مـن اهل البدعة.

یعنې کوم شخص چې د امام صاحب سره مینه او محبت لري داسنې دی او کوم چې ورسره بغض حسد لري بدعتي دی او بل روایت کې فرمایې چې زمونږ او د نور خلکو مینځ کې امام ابو حنیفة دی څوک چې ورسره مینه او دوستی لري زمونږ په نیز هغه اهل السنة والجماعة دی او څوک چې ورسره بغض حسد لري زمونږ په نیز هغه اهل البدعة دی .(الخیرات الحسان ص ۳۵)

بعض غیرمقلدینو ساده عوامو دغولولو او دوکه کولو لپاره وایي چې امام بخاری پخپل کتاب الضعفاء کې لیکلی دی چې (کان مرجیاءً سکتواعن رایه وحدیثه) یعنې چې امام ابو حنیفة رح د مرجئه فرقې څخه وو او خلکو دهغه د رای او حدیث څخه سکوت اختیار کړی.

اولاً : خو داچې د امام بخاری کتاب الضعفاء کوم چې داله اباد څخه چاپ شوی دی په هغې کې دا مضمون بلکل نشته همدارنګه د امام بخاری کتاب ادب المفرد او جزء القراءة او خلق العباد کتابو کې هم دا عبارت نشته.

ثانیًا : بالفرض و التقدیر که دا عبارت موجود هم شي نو جواب دادی چې دا جرح قابل وثوق او اعتماد نده ځکه امام بخاری رح د امام ابو حنیفة رح سره سخت مذهبی منافرت لري لکه دده د تصنیفاتو څخه معلومیږي او په تمهید کې ذکرشو چه جارح به د مذهبی منافرت څخه خالي وي بیا به د هغه جرح قبوله وي لکه علامة ذهبي او ابن حجر او وصی الدین خراجي و غیرهم پدی تصریح کړیده چې داسې جرحه (لایعبابه) هیڅ اعتبار ورته نشته

ثالثًا : داچې د کان مرجیًا څخه کوم مرجئه مراد دی که مراد ترینه مرجئه ملعونه وي دا خو بلکل غلط دی ځکه امام ابو حنیفة رح فقه اکبر کې خپله فرمایي: ولا نقول حسناتنا مقبولة وسیئاتنا مغفورة کقول المرجئة ولکن نقول من عمل صالحا بجمیع شرائطها خالیة عن العیوب المفسرة ولم یبطلها حتی یخرج من الدنیا مؤمنا فان الله تعالی لا یضیعها بل یقبلها منه ویثبته علیها الخ.

وفی الخیرات الحسان ص ۷۳ قال الشارح المواقف کان غسان المرجئ یحکی ماذهب الیه من الارجاء عن ابی حنیفة ویعده من المرجئة وهوافتراء علیه قصد به غسان ترویج مزهبه ینسبه الی هذا الامیر الجلیل الشهیر. یعني شارح مواقف فرمایي چې غسان مرجئ داسې خبرې کوي چې د هغه خبرو څخه دا د امام صاحب مرجئ والی ظاهروي او امام صاحب پر مرجئه وو کې شماری دا د غسان قصداً افتراء او بهتان دی امام صاحب پسې او د خپل مذهب نسبت داسې جلیل القدر مشهور امام ته کوي لپاره د ترویج او اشاعت د خپل مذهب.

(وقال الشهرستانی فی الملل والنحل ومن العجب ان الغسانی کان یحکی عن ابی حنیفة مثل مذهبه ویعده من المرجئة ولعله کذب علیه) یعنی علامة شهرستانی په الملل والنحل کې فرمایي چې تعجب دی پر غسانی باندې چې امام صاحب طرف ته د خپل مرجئه مذهب او مسلک خبرې منسوب وي او په فرقه مرجئه کې شماری چې دا ټول کذب او دروغ دي او که مرجئه څخه مرجئه مرحومة مراد شي نو بیا خو تمام اهل السنة والجماعة پکې داخل دي په تمهید کې عبد الشکور السالمی رح لیکلي دي چې :

ثم المرجئه علی نوعين مرحومة وهم اصحاب النبی ﷺومرجئة ملعونة وهم الذين يقولون بان المعصية لاتضرولا يعاقب وروی عن عثمان بن ابی ليلی انه کتب الی ابی حنيفة رح وقال انتم مرجئة فاجابه بان المرجئة علی ضربين مرجئة ملعونة وانابری منهم ومرجئة مرحومة وانامنهم وکتب فيه بان الانبياء کانواکذالک الاتری الی قول عيسی ﷺ قال ان تعذبهم فانهم عبادک وان تغفرلهم فانک انت العزيزالحکيم.

رابعًا: داچې ډیرمعتمدوعلماءاومحدثینودامام صاحب په قول اورای اوحدیث باندې نیوکه اواستدلال کولویوڅودیاداشت پطورباندې ذکرکووه فی عقودالجواهرالمنيفة ص۱۱)

(قال يحيی بن معين مارايت احدًااقدم علی وکيع وکان يفتی برای ابی حنيفة وکان يحفظ حديثه کله وکان قدسمع عن ابی حنيفة حديثًاکثيراً.

وفی مناقب کردری ص۱۰۰ سعيدبن يحيی الحميری الواسطی احدائمة واسط واحدحفاظ روی عنه (ای ابی حنيفة)واخذمنه وکان يقول انه جرهذه الامة وايضًامنه خ ۱ص ۱۹عبدالله بن يزيدالقوی المکی سمع من الامام تسعماة حديث وفی الخيرات الحسان ص۲۳ قال ابن المبارک کان افقه الناس ومارايت افقه منه وعنه ان احتج للرای فرای مالک اوسفيان وابی حنيفة وهوافقهم واحسنهم وارقهم واغوصهم علی الفقه الخ... وقال ابويوسف الثوری اکثرمتابعتی لابی حنيفة رح

وقال يحيی بن سعيدالقطان ماسمعنااحسن من رای ابی حنيفة ومن ثم کان يذهب فی الفتوی الی قوله.

وقال ابن المبارک رايت مسعرًافی حلقة ابی حنيفة يساله ويستفيدمنه وفی الخيرات الحسان ص۲۶) کتب ابن جريرالفضل الثانی فی ذکرالاخذين عنه الحديث والفقه قيل استيعابه متعذرلا يمکن خبطه... الخ)

يعنې فصل دوهم ثابت دی په باره دهغه خلکو کې چې دامام صاحب څخه حدیث اوفقه حاصله کړې اوویل شوي چې ددغه محصلينوتعداداوشماربيانی دومره مشکله ده چه احاطه وربانديې ممکن نده.

(ومن قال بعض الائمة لم يظهرلاحدمن ائمة الاسلام المشهورين ثم مثل ما ظهر من الاصحاب والتلامذ) يعنې دمذکوروجهی څخه بعض امامانوقول کړی چې په ايمة الاسلام کې دامام صاحب برابردهيچا

شاګردان نشته نو معلومه شو چې د امام بخاري وينا چې د امام صاحب راى او حديث خلکو ترک کړى محض دورغ او سراسر غلطي ده.

خامسًا: که ارجائيت په راوي کې وجه د ترک د رأى او حديث د راوى وي عند الامام البخاى رح نو بيا امام بخارى د فرقو باطلو وولکه مرجئة ناصبية خارجية شيعيه جهميه قدرية وغيرهم څخه ئې ولې روايت کړى لکه د احافظ ابن حجر عسقلاني په مقدمة د فتح البارى کې په تفصيل سره نوم په نوم ليکلى او د څلور فرقو خوئې په دغه ځاى کې مجموعه تعداد بيل بيل ليکلى دى چې د بخارى راويان دى مرجئته ۱۳ شيعه ۲ قدرية ۲۸ او ناصبيه دى سره د دې تولو ته معلومه ده چې بخارى يو بې نظير کتاب دى په کتب د احاديثو کې او اصح الکتب لقب ورکړل شوى او واقعاً چې امام بخارى ډيره سعي او کوشش کړى چې د کتاب مقبوليت يې قابل د افرين او صفت دى (جعل الله سعيه مشکورًا)

خو سره د دې په بخارى کې ډير رجال مجروح په هر قسم جرح دى حتى چې کذاب او يکذب الحديث او يسرق الحديث او يضع الحديث باندې مجروح دي چې د اعلى درجه جرح ده بخارى د مجروح راويانو بيان سره د نوم او الفاظ د جرح نه په مقدمة د فتح البارى او ميزان الاعتدال کې د ۱۰۰ سلونه زيات تعداد کې بيان شوي باوجود د اسې جرحو بيا هم امام بخارى د غه مجروح راويان قابل ترک نه دى ګرځولي او نه يې د دوې روايت پرينبې او ترک کړى بلکه احتجاجًا او استشهادًا ئې په خپل کتاب اصح الکتب کې داخل کړي او د دې باوجود نور محدثينو د بخارى د اصح الکتب والي څخه انکار نه دى کړى او نه ورته چرته مقلدينو اضعف الکتب ويلي دى نو که د غه د بخارى وينا ثابت شي بالفرض نو د ابه د مذهبي منافرت څخه بل هيڅ وجه نوي.

سادسًا: که د امام بخارى رح په د اسې جرح باندې روايت قابل ترک وى نو بيا خو په سلها وو راويان په مسلم نسائى او ترمذى ابو داود وغيره کې موجود دي چې بخارى ترينه رواية نه دى کړى بلکې مجروح ئې ګرځولي ځکه د ده د قاعدې په وجه قابل ترک دي حالانکه محدثينو قابل ترک نه دي معرفي کړي نو د امام صاحب د امام بخارى په جرح باندې ولې مجروح شو.

امام بخارى په کتاب الضعفاء کې د حضرت اويس قرني په هکله ليکلي دي چې (وفى اسناده نظر) او د بخارى په اصطلاح کې د االفاظ د سخت جرح دي حالانکه د اويس قرني پر فضيلت او خيريت صريح احاديث موجود دي نو پد اسې جرح باندې اويس رح هيڅکله مجروح نه ګرځي.

سابعًا: که دامام بخاری په خپله جرحه باندې وثوق او اعتماد وی نو بیا یې ولې دهغه مجروحو راویانو چې دده لخوا مجروح شوي دي روایت ترینه په صحیح بخاری کې کولو دهغو یو څو نومو نه چې ده ترینه روایت کړی او دده لخو مجروح هم دی دالاندې دي.

١- اسیدبن زیدالجلال قال الذهبی فی المیزان والعجب ان البخاری اخرج له فی صحیحه وذکره فی کتاب الضعفاء.

٢- ایوب بن عائذقال البخاری فی کتاب الضعفاء کان یری الارجاءهووهم صدوق .

٣- ثابت بن محمدقال الذهبی مع کون البخاری حدث عنه فی صحیحه ذکره فی الضعفاء.

٤- زهیربن محمدقال البخاری فی کتاب الضعفاءروی عنه اهل الشام مناکیر

٥- زیادبن الراسغ قال البخاری فی اسناده نظرکذافی المیزان

٦- عطاء بن میمونة قال البخاری فی کتاب الضعفاء کان یری القدر وفی مقدمة فتح الباری وغیر واحد کان یری القدر کهمس بن منهالة قال الذهبی انهم بالقدروله حدیث منکرادخله من اجله البخاری فی کتاب الضعفأ.

نودانصاف په نظروایې که دامام بخاری پخپله جرح باندې وثوق او اعتماد وایې نوولی به یې ددغه مجروحو راویانو څخه نقل الروایت کولو نو چې دامام بخاری پخپله جرح باندې وثوق او اعتماد نشته نو تعجب دامام بخاری پر مقلدینو دی چې دده په جرح باندې څنګه وثوق او اعتماد کوي چې امام بخاری امام صاحب ته ضعیف الحدیث ویلی دی ثامناً که دمعترض په نیزدامام بخاری جرحه سره ددې نه چې غیرصحیح او خلاف دأصولو ده دامام صاحب په حق کې مؤثرشي نوبیا ولي دمعترض په نیزبخاری مجروح او قابل ترک نه ګرځي ولي په بخاری باندې دائمة الحدیث څخه جرحی نشته بلکې ضرورجرح شته دائمة الحدیث څخه یو څو جرحی په بخاری باندې دمثال پطورنقل کوو، دبخاری استاذعلامة ذهلی په بخاری سخته جرحه کړې په طبقات شافعیه ج٢ ص١٢ باندې لیکلي دي: قال الذهلی الامن یختلف الی مجلسه (ای بخاری) فلایاتینافانهم کتبوالینامن بغدادانه تکلم فی اللفظ ونهیناه فلم ینته فلاتقربوه. (طبقات شافعیة ج٢ ص ١٢)

یعني امام ذهلی فرمایې چې څوک د بخاری مجلس ته ځي هغه دی مونږ طرف ته نه راځي ځکه د بغداد څخه ټولو خلکو مونږه ته لیکلي چې بخاری د قرآن د الفاظ په سلسله کې خبرې کوي او مونږ ترینه منع کړو خو منعه نه شو لهذا نو د هغه طرف ته مه ورنږدي کیږي.

نوغوره او فکر پکار دی چې امام ذهلي امام بخاری ته د ورتګ څخه خلک منعه کوي او پدی باندې اکتفاء هم نکوي بلکه فرمایي چې: من زعم ان لفظی بالقران مخلوق فهومبتدع لا یجالس ولا یکلم. (طبقات ج ۲ص ۱۲)

دامام ذهلي دغه خبرو په خلکو باندې دومره اثر وکړو چې اکثره خلکو د بخاری ملاقات پریښوده په تاریخ ابن خلکان ج۲ ص ۱۲۳ کې لیکلي دي چې: فلماوقع بین محمدبن یحیی والبخاری ماوقع فی مسئلة اللفظ ونادی علیه منع الناس من الاختلاف الیه حتی هجروخرج من نیشاپور فی تلک المحنة وقطعه اکثرغیر مسلم).

یعني هر کله چې د محمد بن یحیی او د بخاری ترمنځ د الفاظ القران په باره کې اختلاف راپیدا شو نو خلکو امام بخاری ته د خلکو د ورتګ نه منع شروع کړه تردي چې په همدغه ازمائش او امتحان کې امام بخاری د نیشاپور څخه وتلو هجرت یې وکړو او د امام مسلم څخه علاوه نور ټولو خلکو تعلق ورسره کټ او پرې کړو

۲- دوهم: امام مسلم سره د ملکرتیا نه یې د امام بخاری څخه پخپل صحیح مسلم کې یو حدیث ندی روایت کړی بلکه د حدیث معنعن په بحث کې یې امام بخاری په بعض منتحلی الحدیث کې په لفظ د عصو ناسره یاد کړی او دا دیرزیات نامناسب او غیر ملائم الفاظ دي. (مسلم ج۱ ص۲۱)

۳- دریم: ابوزرعه او ابو حاتم هم بخاری ترک کړی دی په طبقات شافعیه ج۱ ص۱۹۰ کې دی چې (وترکه (ای بخاری)ابوزرعه وابوحاتم من اجل مسئلة اللفظ)

اوپه میزان الاعتدال کې داسې الفاظ دی کماامتنع ابوزرعه وابوحاتم من روایة عن تلمیذه (ای علی ابن المدینی)محمد(ای البخاری)لاجل مسئلة اللفظ) یعني لکه څرنګه چې ابوزرعه او ابو حاتم دعلی بن المدینی د شاګرد امام بخاری څخه روایت ترک کړی دی له وجه د اختلاف د دنه په الفاظ القرآن کې.

۴ - څلورم: ابن مندة امام بخاری په مدلسین کې شمارلی دی په شرح د مختصر جرجانی ص ۲۱۵ کې ليکلي: عدّه ابن مندة فی رسالة شروط الائمة من المدلسين حيث قال اخرج البخاری فی کتبه قال لنافلان وهی اجازة وقال فلان وهی تدليس.

يعنې امام بخاری پخپلو کتابو کې داسې روايت بيان کړی چې کله يې داسې وويل چې فلان راته داسې ويلي دي نو دا به اجازه وي او که داسې وه چې فلان ويلي دي نو دا به تدليس وي او دا خو ظاهره ده چې د سوء الحفظ څخه تدليس غټ عيب دی ولې څکه چې تدليس اختياری فعل دی. (والتدليس حرام عندالائمة مقدمة اصول الشيخ المحدث الدهلوی علی المشکوة ص۲) فکر او غور پکار دی چې امام بخاری د علامة ذهلی څخه تقريبًا ۳۰ ديرش روايت کړي مگر په کوم نوم باندې چې مشهور دی هغه نه ذکر کوي، ولې چې د دوی ترمنځ سخت خشونت او منافرت دی.

تاريخ ابن خلكان ج۲ ص۱۳۴ کې دي چې: (وروی ای البخاری) عنه (ای الذهلی) مقدار ثلثين موضعًا ولم يصرح باسمه فيقول حدثنا محمد بن يحيى الذهلی بل يقول حدثنا محمد ولايزيد عليه ولايقول محمدبن عبدالله وينسبه الی جده وينسبه ايضًا الی جدابيه).

۵- پنځم دارقطنی او حاکم ويلي دي چې امام بخاری په روايت حديث کې د اسحاق بن محمد بن اسماعيل څخه معيوب معرفی شوی دی. په مقدمة فتح الباری ص۴۵۱ کې دی چې: (قال الدارقطنی والحاکم عيب علی البخاری اخراج حديثه).

د دارقطنی او حاکم مطلب ښې دادی چې د امام بخاری په خيال کې اسحاق ابن محمد ثقة دی حالانکه دا ضعيف دی په ثقه او ضعيف کې امتياز ندی کړی او علامة اسماعيل د بخاری پدغه فعل باندې تعجب کړی دی چې د ابو صالح جهنی منقطع روايت يې صحيح معرفی کړی او متصل يې ضعيف په مقدمة فتح الباری کې دی چې: وقدعاب ذالک اسماعيل علی البخاری وتعجب منه کيف يحتج باحاديثه ابوصالح حيث يفلقلهافقال هذاعجب يحتج به اذاکان منقطعًا ولا يحتج به اذاکان متصلاً.

۶- شپږم: علامة ذهبی د بخاری په بعض امور باندې استعجاب ظاهر کړی په ترجمه د اسيد بن زيد الجمال کې ليکلي دي چې :(والعجب ان البخاری اخرج له وذکره فی کتاب الضعفاء) نو معترضين حضرات کې

يوذره وفكراوغوروكړي چې امام ابو حنيفة دامام بخاري په جرح باندې ضعيف شو نولې بخاري دعلامة ابن منده اوذهلي وغيره په جرح باندې ولې مجروح نه ګرځي.

٧ - اووم : دمعترضيو دقاعده مطابق چې امام بخاري خپله مجروح ثابت شو نودده جرح به پرامام ابو حنيفة باندې څه اثر وغرځوي افسوس پرغير مقلدين چې دمحض حسد اوبعض په وجه پرامام صاحب باندې حمله کوي نواودائې په فهم اوسمج کې نه راځي چې داخومې خپله ډيرې غرقه کړه منصفي دنياسې ساري اتهرګئ دوستوايمان داري اتهرګئ که چرته امام صاحب ضعيف شي نوبيا خودټولې دنيا تمام محدثين ضعيف اومتروک الحديث دي.

تنبيه:

ښکاره خبره ده چې مذکوره جرحې په بخاري باندې دامحض داسکات الخصم لپاره مونږه رانقل کړی لکه شاه عبدالعزيز الدهلوي رح چې پخپل کتاب تحفة اثناعشريةکې دشعيه په مقابل کې الزامي طرف اختيارکړی، که نه په صداقت سره زمونږه عقيده داده چې امام ابو حنيفة رح اوامام بخاري رح دواړه ثقه صدوق –عادل– ظابط– جيد الحافظ –عابد زاهداوعارف دي يوهم مجروح ندی اوديوروايةالحديث هم قابل الترک ندی. (رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِيْنَ سَبَقُوْنَا بِالْاِيْمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِيْ قُلُوْبِنَا غِلًّا لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا رَبَّنَآ اِنَّکَ رَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ) الآية.

خلورم اعتراض ددارقطني دي:

دارقطني ليکلي دي ديوحديث درانقلولو څخه وروسته چې : (لـم يسـنده مـن ابـن ابى عايشـة غـيرابى حنيفـة والحسـن بـن عمـارة وهمـا ضـعيفان (سـنن دارقطـنى ج١ ص٣٧٣) يعنې دابن ابى عايشة څخه هيچاروايت ندی کړی غيرد ابو حنيفة اوحسن بن عمارة نه اودادواړه ضعيف دي

الجواب اولاً: خوداجرحه مبهم ده اوتعديل مفسره په موجودګې کې جرح مبهم قبوله نوي کمامرّ مرارًا

الجواب ثانيًا: دارقطني شافعي المذهب دی اوداجرحه دمنافرت مذهبي په وجه ده.

علامه عيني فرمايي : لوتادب دارقطني واستحى لماتلفظ بهذه اللفظة فى حق ابى حنيفة فانه امام طبق عمله المشرق والمغرب. (عمدة القارى ج١ ص٦٦)

يعني که دارقطني دادب او حیا څخه کاراخیستی وایې نودده دخولې څخه به داسې الفاظ دامام اعظم ابوحنیفهؒ په حق کې نوي راوتي ځکه دهغه امامت اوعلم اوعمل په ټوله نړۍ کې یوه مسلم حقیقت دی، ددغه عبارت لاندې علامة عینی دامام صاحب توثیق اومناقب ددغه لاندې منل شوو اشخاصو څخه نقل کړي یحیی بن معین وشعبه وعبدالله بن مبارک وسفیان بن عیینه وسفیان ثوري وحماد بن زید وعبدالرزاق ووکیع ومالک وشافعي واحمد رحمهم الله تعالی بیا وروسته عبارت کې لیکلي چې : (وقـدظهرمن هـذاتحامل الدارقطـني علیه وتعصبه الفاسدولیس له مقداربالنسبة الى هـؤلاءحتى يـتكلم فى امـام متقـدم على هـؤلاءفى الديـن والتقوى والعلم وبتضعيفه اياه يستحق هوالتضعيف افلايرضى بسكوت اصحابه عنه وقـدروى فى سـننه احاديث سقيمة ومعلولة ومنكرة وغريبة وموضوعة)

یعني دمـذکوره توثیـق څخـه د دارقطني ظلـم اوبی بنیادتعصب دامـام صـاحب پـه بـاره کـې ښـکاره شواوددارقطني دداسې حضرات او اشخاص په مخکې هیڅ حیثیت نشته تردې چې دې دداسې امام په حق کې خبرې وکړې چې هغـه پرټولو باندې پـه دیـن او تقوی اوعلم کې مخکې دی اودی ورتـه دضعف نسبت کوي حالانکه داپخپله مستحق دی چې دده تضعیف وشي ایادی ده امام صـاحب پـه باره کې دخپلو ملګرو په سکوت راضي ندی حالانکه ده پخپله پخپل سنن کې ضعیف معلول منکرغریب اوموضوع احادیث روایت کړی دی په التعليق الممجد کې لیکلي دي چې : وبعض الجروح صدرمن المتاخرين المتعصبين كالدارقطنى وابن عـدى وغيرهمامن يشهدالقرائن الجلية بانه فى هذاالجرح من المتعصـبين والتعصـب امرلايخلومنـه البشرـالامن حفظه خالق القوى والقدروقدتقرران مثل ذالک غيرمقبول عن قائله بل هوموجب لجرح نفسه [التعليق الممجد۳۳] اوواقعي چې دارقطني ډیرزیات ثقه راویان ضعیف اوضعیف یې ثقة ګرځولی دي.

په سنن دارقطني ص ۱۴ کې یې لیکلي دي چې : (ان عمربن الخطاب ﷺ كان يسـخن له مـاءفى قمقمـة ويغتسل به فهذا اسنادصحيح) یعني حضرت عمرفاروق رض ته به اوبه په لوښي کې ګرمه ولی شوي اوبیا به هغه پرې غسل کولو دغـه سند سره ئې اسنادصحیح لیکلي حالانکه پدغـه سند کې علی بن عزام اوهشـام بن سعدواقع دی اود امجروح دی. (الجوهرالنقی)

ثالثـا: دارقطني پـه امـام بخـاری هـم عیـب لګـولی هغـه داسې چې اسحاق بـن محمـد چې دبخـاری اوابوداوداونسایي راوی دی نودده دروایت لـه وجې (دارقطني عيَّب على البخارى (مقدمة فتح البارى ص

٤١٥) نو دارقطني لكه څنګه چې يې د اسحاق بن محمد په باره کې غلط فهمي کړې همدارنګه يې د امام ابو حنيفة په حق کې غلط فهمي کړي ده.

رابعًا: د دارقطني په کلامينو کې تعارض او تدافع ده څکه ده سنن نسايي ته صحيح ويلي دي (فتح المغيث ص٤٤ زهرالرابى ص٣). او مخکې په ضمن د جواب عن اعتراض نسايي کې دا ثابته شوه چې امام ابوحنيفة د نسايي راوي دی.

خامساً: د يحيى بن معين د قول نه معلوميږي چې ده د ده ترزمانې پورې هيڅ يو شخص پر امام صاحب باندې جرحه نه ده کړې لکه چې ويلي دي: (ماسمعت احداً يجرحه) (درس ترمذى ج١ ص١٣١) نو اوس به د يحيى بن معين قول معتبروي چې امام صاحب ته قريب دی او که د دارقطني قول به معتبروي چې د امام صاحب څخه دوه صدی وروسته دنيا ته راغلی دی

(ط) او د مؤرخ وظيفة هم دا وي چې د مادحين اقوال رانقل کړی د يو شخص باره نو بيا هلته د قادحين اقوال هم رانقل کوي.

پنځم اعتراض دخطيب بغدادي:

خطيب بغدادی د اهل کوفه وو په حق کې ويلي دي (ان رواياتهم كثيرة الزغل قليلة السلامة من العلل) يعنې د اهل کوفه وو زيات روايت دو که او غلطي لرونکې دي او ډير کم روايات د کمزوری او علل څخه محفوظ دی خطيب ويلی چې (ماولدفى الاسلام اضرمنــه) يعنې په اسلام کې د امام صاحب څخه بل زيات مضر ندی پيدا شوی.

خطيب په تاريخ بغداد کې ذکر کړی چې ابو اسحاق فزاری فرمايلي چې: (كنت اتى اباحنيفة فاساله عن الشى من الغزواة فسالت عن مسئلة فاجاب فيهافقلت يروى عن النبىﷺ كذاوكذاقال وعنامن هذا) يعنې زه د ابو حنيفة طرف ته راتلم د غزواة مسائل کې د يو مسئلې پوښتنه مې ترينه وکړه هغه جواب راکړو ما وويل چې د نبيﷺ څخه د اسې داسې وينا وی روايت شوي دي هغه وويل وعنامن هذا يعنې حديث پريږده.

الجــواب اولاً: د خطيب بغدادی کوم داسې خاص عبارت نشته چې د هغه څخه دا معلومه شی چې د خطيب د امام ابو حنيفة رح په حق کې څه خيال او عقيده ده فقط بحيثيت يو مؤرخ مختلف اقوال او روايات يې

پخپل کتاب کښ رانقل کړی او د مؤرخ وظیفه هم داوي چې د ما دحینو اقوال رانقل کړی دیو شخص باره کښ نوبیا هلته د قادحینو اقوال هم رانقل کوي چنانچه د خیرات الحسان دالاندې عبارت په مذکوره خبره ګواه دی.

(الفصل التاسع والثلاثون فی ردمانقله الخطیب فی تاریخه عن القادحین فیه اعلم انه لم یقصدبذالک الاجمع ماقیل فی الرجل علی عادة المؤرخین ولم یقصدبذالک انتقاصه ولاالحط عن مرتبة بدلیل انه قدم کلام المادحین واکثرمنه من نقل ماثرة السابقة فی اکثرها انمااعتمداهل المناقب فیه علی مافی تاریخ خطیب ثم عقبه بذکرکلام القاادحین لتبین انه من جملة الاکابر الذین لم یسلموامن خوض الحسادوالجاهلین فیهم ومایدل علی ذالک ایضًا ان الاسانیدالتی للقدح لا یخلوغالبهامن متکلم فیه اومجهول ولا یجوزاجماعًا).

نو خطیب بغدادی هم د امام ابو حنیفة په حق کښ مختلف بی خونده او بی هوده روایات او اقوال رانقل کړی چې خپل کتاب یې پری باد رنګه کړیدی علاوه لاداچې هغه روایات او اقوال چې د تاریخ خطیب څخه یې خلک رانقل کوي د دوی صحت هم ثابت نه دی

ثانیًا: خطیب فقط په امام ابو حنیفة باندې رداو قدح او جرح باندې اکتفاءنده کړی بلکه امام احمد بن حنبل وغیره په شان یې هم رطب او یابس روایات او اقوال رانقل کړی دی نو لکه څرنګه چې د امام احمد وغیره په حق کښ دده اقوال غیر معتبر او مرفوع دی همدارنګه د امام اعظم په حق کښ هم غیر معتبر او مدفوع دی ددې خبرې تائید په لاندې عبارت باندې شوی.

وممن انتصرللامام یوسف بن عبدالهادی الحنبلی فی مجلد کبیرسماه تنویرالصحیفة وذکرفیه عن ابن عبدالبرلایتکلم فی ابی حنیفة سوءولا تصدقن احدًایسیئ القول فیه فانی والله مارایت افضل ولااورع ولاافقه منه ثم قال ولا یغتراحدبکلام الخطیب فان عنده العصبیة الزائدة علی جماعة من العلماء کابی حنیفة والامام احمدوبعض اصحابه وتحامل علیهم بکل وجه وصنف فیه بعضهم السهم المصیب فی کبد الخطیب. (شامی شرح درمختارج ١ص٣٧)

ثالثًا: داقول چې دعنامن هذا اکه د امام صاحب څخه ثابت شي نو داخو صحیح خبره ده ځکه داخبره په تاویل باندې بناءده ددې همشله کلام چې مقصد دداوریودی هغه په مناقب کردری ج١ ص١٠١ کښ ده چې: عن عبدالله بن ابی لبید قال کناعندیزیدبن هارون فقال المغیرة عن ابراهیم فقال اجل حدثناعنه الصلوة والسلام فقال یزید یا احمق هذا تفسیرقوله علیه الصلوة والسلام فماتصنع بالحدیث اذالم تفهم معناه).

يعني ابن ابی لبید فرمایي چې دیزید بن هارون سره مونږه ووچې حضرت مغیره دابراهیم څخه روایت ذکرکړیو شخص وویل چې دحضرت ﷺ حدیث وایه یزید ورته وویل چې ای احمق دا دحدیث الرسول ﷺ تفسیر دی ته په حدیث باندې څه کوې چې ترڅو دهغه په معنی باندې نه یې پوه شوی نو د ابواسحاق فزاری روایت که بالفرض صحیح شي نوبعینه دهمدې مطابق دی ځکه فزاری چې دامام اعظم صاحب څخه سوال وکړو هغه ورته صواب او حق جواب ورکړو وویل چې دنبی کریم ﷺ روایت خو دا سې دی هغه ورته وفرمایل چې دعنامن هذا یعني دا دحدیث تفسیر دی نو دا څو څه دجرح او قدح او الزام کلام او خبره نده.

رابعًا: دا قول چې ماولد فی الاسلام اضرمنه ددې قول حواله مخالف او معترض په کوم کتاب نده ورکړې چې خطیب دا فقره او جمله دچا څخه رانقل کړی او بل دا چې ددغه جملې نسبت چاته شوی دهغه بیان هم ندی شوی نو داسې بی سر او بی اصل اقوال چې مخالفین یې په معرض الاستدلال کې پیش کوي دا یو لویه دحماقت خبره ده.

خامسًا: دا چې دخطیب اقوال او روایات په مدح دامام اعظم کې هغه هم په تبیض الصحیفة للسیوطی کې درج دي دهغه دجملې څخه یو روایت خطیب دابن ابی داودنه کړی چې مضمون یې دادی چې په امام اعظم ابو حنیفة باندې غیر دجاهل او حاسد نه بل څوک څه کلام او قول نه کوی دوهم خطیب په کال دوفات سنه ۷۴۰ھ کې یو کتاب لیکلې په نوم دا کمال په دې کتاب ص ۶۲۵ کې دامام صاحب تذکره داسې کړی چې : (فانه کان عالما عاملا ورعا زاهدًا عابداً اماما فی علوم الشریعة)

ددې څخه معلومیږي چې خطیب په اخرکې دټولو ترونو څخه رجوع کړی ده نو خطیب دخپل روایت مذکوره په خلاف دامام صاحب په باره کې څنګه شونديږي په ماولد فی الاسلام اضرمنه باندې خوزوی.

سادساً: ممکن چې دغه کلمات به کوم شریرحاسد دکوم بزرګ په حق ویلې وي ځکه ډیرجاهل او حاسد خلک دبزرګانو او اولیاء په باره کې همداسې دل ازار کلمات پیش کوي خپل نفس په خوشحالوي لکه څنګه چې یو جاهل شریرحاسد دامام شافعي رح په باره کې یو وضعی حدیث پیش کړی چې :

عن انس قال قال رسول الله ﷺ یکون فی امتی رجل یقال له محمدبن ادریس اضرعلی امتی من ابلیس. (شرح سفرالسعادة ص ۵۲۳ للشیخ عبدالحق المحدث الدهلوی)

پس بالفرض که دغه مذکوره جمله او کلمات کې دامام صاحب باره کې وي نو دا به هم کوم شریر جاهل حاسد ویلی وي او دداسې قائلینو په قدح او الزام باندې دامام صاحب قدر او منزله نه کمیږي او نه څه فرق پکې راځي ځکه ټوله دنیا قائله ده چې دامام صاحب په شان حامی الدین الاسلام او مفسر الکتاب او محی السنة فقیه زاهد عابد متورع خائف من الله نشته او نه به پیدا شي او دده فیض به ابد الاباد د دنیا په مخ باندې جاري وي او د متبعینو تعداد به یې په کثرت وي

سابعًا: دخطیب اقوال ټول په تعصب باندې بنا دي ابن جزله حکیم بغدادی په مختصر تاریخ خطیب کې دامام صاحب ډیر زیات خوندوره مدح او ثناء کړي او خطیب بغدادي ته یې ډیر په نهایة عالي درجه متعصب او بې انصافه ویلي دي.

علامة ابن جوزی الحنبلی المتوفی ص۵۹۷ھ په خپل سند سره د اسماعیل بن ابی الفضل القومسی الاصبهانی څخه نقل کوي چې : وکان من اهل المعرفة بالحدیث یقول ثلاثة من الحفاظ لا احبهم لشدة تعصبهم وقلة انصافهم الحاکم ابوعبدالله وابونعیم الاصبهانی وابوبکر الخطیب وصدق اسماعیل وکان من اهل المعرفة. (المنتظم ج۸ ص ۲٦۹ سوانح بی بهائی امام اعظم ص۳٤۵)

یعنې اسماعیل په حدیث پوهیدونکې وو هغه فرمایې چې دری حافظان زه نه خوښوم ځکه چې هغوی سخت متعصب او لږ انصاف درلودونکې دي امام حاکم ۲ ابونعیم اصبهانی ۳ خطیب بغدادی او اسماعیل رښتیا ویلي دي او دا داهل معرفة څخه وو .

ثامناً: خطیب بغدادی دخپل کتاب په اتیاو صفحو کې پر امام ابوحنیفة دوه سوپنځه پنځوس تورونه لګولی مګر دا ټول اقوال و سندونه یې ډیر زیات ضعیف او رجال یې سخت مجروح دي چې قابل اعتبار ندي لایعبابه دي علامه ابن حجر مکي الشافعی په خپل کتاب الخیرات الحسان کې لیکلې دي چې: ومما یدل علی ذالک ایضاان الاسانید التی ذکرها للقدح لایخلو غالبها من متکلم فیه ومجهول ولا یجوز اجماعًا ثلم عرض مسلم بمثل ذالک فکیف بامام من ائمة المسلمین. (الخیرات الحسان ص ٦۹)

یعنې هغه څه چې په مذکوره خبره دلالت کوي هغه دا چې کوم اسانید خطیب بغدادي دامام صاحب په قدح کې لیکلي دي هغه زیات متکلم فیه یا دمجهولو راویانو څخه منقول دي او داسې اسانیدو څخه په اتفاق سره دیو عادي مسلمان دعزت کموالی نشي راتللی دالا څه چې د مسلمانانو امام اعظم وي.

تاسـعًا: مخکینو اوورستینو علماءوو دخطیب بغدادی په رد کې علمي کتابونه لیکلي دي چې دیوڅو نومونه په لاندې ډول دي:

۱) السهم المجیب فی الردعلی الخطیب داکتاب علامة عیسی بن ابی بکرالملک المعظم الایوبی الحنفي المتوفی سنه٦٢٤ھ لیکلي دی.

۲) السهم المصیب فی نحرالخطیب داحافظ جلال الدین السیوطي لیکلې دي.

۳) السهم المصیب فی کبدالخطیب

٤) الانتصارلامام ایمة الامصاردعلامة ابن الجوزی تصنیف.

٥) مراة الزمان دابن الجوزی که څه هم داتاریخ دی مګرپه دې کې پرخطیب بغدادی باندې دامام صاحب په ترجمه کې رد دی.

٦) - تانیب الخطیب علی ماساقه فی ترجمة ابی حنیفة من الاکاذیب دادشیخ زاهدالکوثری دی.

٧) - نقدصنیع الخطیب البغدادي فی ترجمة الامام ابی حنیفة داد دکتورمحمدطحان دی (کشف الظنون ج ص) وریسې مطالعه کړی نور کتابونه به هم په نظردرشي.

عاشرًا: په تاریخ بغدادباندې دالازهردعلماءحاشیة په کال۱۳۴۹ھ ق الموافق ۱۹۳۱م دمصرپه الاهرام ورځپانه کې دیوعالم لخوا دامضمون چاپ شوچې خطیب بغدادی په امام ابوحنیفة پورې غلط تورونه لګولی د ددې مضمون دخپریدوسره سم په مصرکې دناارآمی څپې خپرې شوې پدې لړکې دالازهرعلماءوفیصله وکړه چې په تاریخ بغدادکې په امام صاحب باندې دتورونوجواب بایدد حاشیه په شکل کې ولیکل شي.

نوهماغه و چې دالازهرعلماءوپه تاریخ بغدادترلګیدلو تورونو لاندې دتورونوجواب لپاره یوه علمي حاشیه ولیکله اودتاریخ سره یوځای چاپ شو. (دامام ابوحنیفة دژوند حالات ص٣٣٤ دتبیض الصحیفة نوی مقدمة بیروت چاپ صفحه١٦–١٥]. (تلک عشرة کاملة)

شپږم اعتراض :

ابن الجوزی دهغه خلکوڅخه چې په امام ابوحنیفة باندې جرح اواعتراض کړی دری اقوال پخپل کتاب المنتظم کې دحاشیه الدرایة فی تخریج الهدایة لابن حجرڅخه رانقل کړی.

۱) قال صاحب المنتظم عن عبدالله بن المدینی قال سالت ابی عن ابی حنیفة فضعفه جدًاوقال خمسین حدیثًا اخطافیه) یعنی عبدالله صاحب المنتظم فرمایي عبدالله بن المدینی وایې چې مادخپل پلار نه دابوحنیفة باره کې سوال وکړو هغه دامام صاحب نهایت زیات تضعیف وکړواوویویل چې هغه په پنځوسو احادیث کې خطایې کړیده.

۲) عن ابی حفص عمربن علی قال ابوحنیفة لیس بحافظٍ بل مضطرب الحدیث ذاهب الحدیث. یعنې ابوحفص عمربن علی فرمایي چې ابوحنیفة حافظ الحدیث نه وو بلکې ضعیف وه.

۲) قال ابوبکربن داودجمیع ماروی ابوحنیفة الحدیث مائة وخمسون اخطاء اوقوال غلط فی نصفها انتهی. یعنې ابوبکربن داود فرمایي چې ابوحنیفة ځخه یونیم سل احادیث روایت شوی او دهغوی په نصف کې خطاشوی دی یایې وویل چې غلط شوی دی.

الجواب:

اولاً: ابن الجوزی په تضعیف الحدیث اورواتو په باره کې غایت درجه متعنت اومتشدددی حتی دبخاری اومسلم حدیث یې هم په موضوعات کې داخل کړي اوددوی بعض روات ته یې هم وضاع اوکذب ویلی دي ددې وجې نه اکثر محدثین دده په تنقید اوجرح باندې اعتماد نکوي اودده تنقید یې لایعبابه شمارکړی دی.

لکه ځرنګه سیوطي په تعقبات علی الموضوعات کې لیکلي چې: (قدنبّه الحفاظ قدیمًا وحدیثا علی ان فیه (ای فی کتاب الموضوعات) تساهلاً کثیرًاواحادیث لیست بموضوعة بل هی من راوی الضعیف وفیه احادیث حسان واخری صحاح بل فیه حدیث من صحیح مسلم ونبه علیه الحافظ ابن حجر و وجدت فیه حدیثًا من صحیح البخاری وقال ابن حجر تساهله وتساهل الحاکم فی المستدرک اعدم النفع بکتابیهما... الخ)

یعنې قدیم اوجدید محدثینو پدې تنبیه ورکړي چې په کتاب الموضوعات کې ډیرزیات تساهل اوکمزوری ده اوپه کې داسې حدیث هم شته چې موضوع نوي بلکې دضعیف راوی ځخه روایت شوی وي اوبعض پکې حسن اوصحیح هم شته بلکې یو حدیث دمسلم هم پکې شته ابن حجرفرمایي چې مایوحدیث دبخاری هم پکې لیدلی دی ابن حجرفرمایي چې دابن الجوزی اودحاکم مستدرک دتساهل اوکمزوری لوجی

د دغـه دوا ړو کتـابو نفع کالعـدم ګرځـولی شـوي ده او سیوطي په نشـر المعلمین والمنیفین په خاتمه ص۱۷کې لیکلي چې د ابن الجوزی تسـامحات ډیروزیاتو محدثینو ذکرکړی دهغه جملې څخه ابن صلاح حافظ زین الدین العراقی قاضي بدرالدین بن جماعة سراج الدین بلقینی حافظ صلاح الدین بن العلایي الزرکشی وقاضی ابو الفرج نهروانی او حافظ ابن حجر وغیرهم دی بس معترضین حضرات دي اول دبخاری او مسلم او سنن اربعه وپه راویانو باندې دکذاب او وضاع اقرار وکړي بیادې په امام صاحب باندې اعتراض وکړي.

ثانیـا: کتـاب المنتظم نهایت درجه غیر معتبر کتاب دی صریحی غلطیانی او اوهام پکې شته کشف الظنون لیکلی دی چې: المنتظم فی تاریخ الامم لابن الفرح عبدالرحمن بن علی بن الجوزی البغدادی المتوفی سنه۵۹۷ھ ذکرفیه من ابتداءالعالم الی الحضرت النبویة قال المولی علی بـن الحنـايې وفیـه اوهـام کثیرة واغلاط صریحة اشرت الی بعضهافی هامش علی نسخة یخطه مختصرًا.

نو کتاب المنتظم دغلطیانو او اوهام دفتر دی نوتر څو چې معترض دغه روایات منقوله په معتبر سند سره ثابت نه کړي نو ترهغه پورې دده جرح هیڅ وخت قابل اعتبار نده ځکه نه ئې مؤلف مؤلو قابل وثوق دی او نه یې کتاب قابل اعتبار دی.

ثالثًا: پدغه روایاتو کې صرف لفظ دابو حنیفة دی نو ابن الجوزی خو کثیرالاوهام دی کما قال المولی علی بن الحنای نو که دده دابو حنیفة څخه امام اعظم ابو حنیفة مراد هم وي خو محض بلا دلیل ترینه دامراد کول حجت نشي کیدای ځکه ممکن ده چې پدغه روایات کې بل ابو حنیفة مراد وي ځکه ابو حنیفة: خو پنځو اشخاص کنیت دی کمافی کتاب الاسماءوالکنی للدولابی ج۱ ص۱۵۹ بلکې علامة محی الدین فیروزآبادی په قاموس کې لیکلي چې ابو حنیفة دشلو فقهاء کنیت دی.(قال فی ذکرلفظ الحنیف ابوحنیفة کنیة عشرین من الفقهاء اشهرهم امام الفقهاءالنعمان) او په منتهی العرب کې دی چې ابو حنیفة کنیت بست فقیه است اشهرآنهانعمان بن ثابت کوفی است هو الامام الاعظم ددغه جملې څخه:

۱) یو سماک بن فضل دامام شافعی استاد دی دده روایت په مسند امام شافعی ص ۱۴۳) کې شته.

۲) بل ابو حنیفة عدوي سلیمان بن حیان دی چې دده روایات په کتاب الاسماء والکنی للدولابی ج ا ص۱۶۰ کې موجود دی.

۳) احمد المصدق بن محمد نیشاپوری دده کنیت هم ابو حنیفة دی ذکره ابن النجار

۴) دجعفربن احمد کنیت ابو حنیفة دی.

۵) دمحمدبن عبيد الله بن علی الخطیبی کنیت ابو حنیفة دی.

۶) دمحمدبن یوسف کنیت ابو حنیفة دی.

۷) دعبدالمؤمن کنیت ابو حنیفة دی.

۸) عبيد الله بن ابراهیم بن عبد الملک کنیت ابو حنیفة دی.

۹) محمد بن حنیفة بن هامان القصی کنیت ابو حنیفة دی.

۱۰) محمد بن عبد الله الهندوانی کنیت ابو حنیفة دی.

۱۱) علی بن نصر کنیت ابو حنیفة دی.

۱۲) دقیس بن احرام کنیت ابو حنیفة دی.

۱۳) دابو الفتح محمد بن ابی حنیفة کنیت ابو حنیفة دی.

۱۴) بکربن محمد بن علی بن فصل کنیت ابو حنیفة دی.

۱۵) عبد الکریم الزیلعی کنیت ابو حنیفة دی.

۱۶) دامام طحاوی استاذ الاستاذ خوارزمی کنیت ابو حنیفة دی.

۱۷) نعمان بن ابی عبد الله محمد بن منصور بن احمد بن حیوان کنیت ابو حنیفة دی.

۱۸) احمد بن داود دینوری کنیت ابو حنیفة دی.

۱۹) دسلمان بن مروشاگرداوچې روایت دده څوی عبد الکریم ترینه کړی نوم یې مجهول دی او کنیت مشهور په ابو حنیفة سره دی.

۲۰) هغه شخص چې دجبیربن مطعم جنازه کې شریک شوی وه دهغه کنیت ابو حنیفة وه او مغیره بن مقم ترینه روایت کړی نور مجهول دی دوروستنی دواړو تذکره علامة ذهبی په میزان الاعتدال دباب الکنی په ضمن کې کړیده نوښکاره خبره ده چې مذکوره روایات یاغلط او یابل ابو حنیفة مراد دی ځکه بغیر د حجت او دلیل په محض وینا دابن الجوزی به څنګه یقین راشی چې دابو حنیفة الکوفی دی.

او دکنيت په اشتراک سره دوهم او غلطی امکان شته بلکه واقع شوي دي دمثال پطور راندې په طبقات شافعيه ج۱ ص ۱۸۷کې ذکردی چې يحيی بن معين داحمدبن صالح په حق کې داسې وينا وکړه چې: (رايته كذابًا يخطب فی جامع مصر)

ددغه عبارت څخه بعض دافهم کړی چې ددغه مجروح څخه احمدبن صالح المصری مراددی چې لوی ثقة اوحافظ اوپه رجال دبخاری کې راغلی دي اودائې ضعيف معرفی کړی حالانکه ديحی ابن معين مرادبل احمدبن صالح وه چې شمونی دی

طبقات شافعيه کې دي چې : قلت وقدذكران الذی ذكر فيه ابن معين هـذه المقالـة هواحـمدبن صالح الشمونی وهوشيخ بمكة يضع الحديث وانه لم يعن احمدبن صالح هذا) (وهكذافی مقدمة فـتح البـاری ص ٤٤٧). نومعترضين حضرات دی دمنقولة روايت دتصحيح څخه وروسته دابوحنيفة تعين وکړي په صحيح دليل اوحجت سره اوبيادې دثبوت اوتعين څخه وروسته دجرح دعوی وکړی.

رابعًا: پدغه روايات کې کفتوگو اومباحثه شته :

الف: اول روايت ابن الجوزی په واسطه دعبدالله بن علی بن المدينی نقل کړی حالانکه دعبدالله توثيق اوتعديل ثابت ندی نودا روايت به څنګه معتبروي نواول دي معترض دعبدالله تعديل اوتوثيق ثابت کړی بيادې دجرح دعوی وکړی څکه دمعتبروناقلينو څخه ثابته ده چې علی بن المدينی دامام ابوحنيفةرح توثيق کړی حافظ ابن عبدالبر پخپل کتاب جامع العلم وفضله کې دحافظ موصلی ازدی دکتاب څخه دامام ابوحنيفة رح تعديل اوتوثيق ديحيی بن معين شعبة وغيرهم نه نقل کړی.

وقال ابن المدينی ابوحنيفة روی عنه الثوری وابن المبارک وحمادوهيشم ووكيع وعبادوجعفربن عون وهوثقة لاباس به) (جامع بيان العلم وفضله ج ۲ص۱٤۹)

(ب): دوهم روايت که بالفرض ثابت هم شي نودا جرح مبهم ده او جرح مبهم دتعديل مفسرپه مقابله کې غيرمقبوله وي.

(ج): دريم روايت کې کلام دی چې ابوبکربن ابی داود چې دابوحنيفة جارح دی پخپله مجروح اوکثير الخطاءدی بلکه دده والدابوداود سجستانی دتـه كذاب (دروغجن) ويلي ده اوپخپله ابوبکرهم په خپله خطااووهم معترف دی. په تذکره ج۲ ص۳۳۱ اوميزان ج۲ ص۳۹ کې دی چې : (قال السلمی سالت الدارقطني

عن ابن ابی داودفقال ثقة کثیرالخطاء فی الکلام علی الحدیث. (وایضًا فی التذکرة اخطاءفی ستة احادیث منها ثلثة حدثت بهاکماحدثت وثلثة اخطئت.

علی بن حسین بن جنید فرمايي چې: سمعت اباداودیقول ابنی عبدالله کذاب قال ابن الصاعد کفانا ماقال ابوه فیه، وفی المیزان ج ۲ص۳۹ ثم قال ابن عدی سمعت موسی بن القاسم الاشیب یقول حدثنی ابوبکرسمعت ابراهیم الاصبحانی یقول ابوبکربن ابی داودوالله کان عندی منسلخًامن العلم.

یعني ابن عدی فرمايي چې د موسی بن القاسم الاشیب څخه مې اوریدلي هغه فرمائیل چې ماته ابوبکربیان کړی چې دابراهیم اصبحانی څخه مې اوریدلي چې قسم په الله چې ابوبکربن ابی داود دعلم څخه پاک دی. وفی التذکره ج۲ ص۳۳۳ وقدتکلم فیه ابوه وابراهیم.

خامساً: دابن الجوزی خیالات پخپله دده په خاندان کې یو دانش منداوانصاف پسند شخص رد کړی په کتاب تنویرالصحیفة کې لیکلي مکمل عبارت (لاتتکلم فی ابی حنیفة بسوءولاتصدقن احدًایسئ القول فیه فانی والله مارایت افضل ولااورع ولاافقه منه ثم قال ولایغتراحدبکلام الخطیب فان عنده العصبیة الزائدة علی جماعة من العلماء کابی حنیفة والامام احمدوبعض اصحابه وتحامل علیهم بکل وجه وصنف فیه بعضهم السهم المصیب فی کبدالخطیب واماابن الجوزی فانه تابع الخطیب وقدعجب منه سبط ابن الجوزی حیث قال فی مراة الزمان ولیس العجب من الخطیب فانه طعن فی جماعة من العلماء وانماالعجب من الجدکیف سلک اسلوبه وجاءبماهواعظم قال ومن المتعصبین علی ابی حنیفة الدارقطنی وابونعیم فانه لم یذکره فی الحلیة وذکرمن دونه فی العلم والزهد. (ردالمختارج ۱ص ۳۸)

مقصودفی العبارة المذکورة صرف داموضوع دی چې (واماابن الجوزی فانه تابع الخطیب الخ یعني ابن الجوزی دخطیب مقلد محض دی دابن الجوزی لمسی تعجب کړی اوپه مراة الزمان کې ئې فرمایلي دي که دخطیب څخه داسې امور ظاهرشي خیر څه دتعجب خبره نده ځکه دهغه عادة قدیمة طعن علی العلماءدی تعجب زمونږپه نیکه دی چې ده څنګه دخطیب لاره اختیارکړی بلکې دهغه څخه یې یوڅوقدمه غټ پورته کړی دحدنه يې تجاوزکړی. (قال فی المیزان ص۱۰ فی ترجمة ابان بن زیدوقداورده ایضاالعلامة ابوالفرح ابن الجوزی فی الصعفاءولم یذکره فیه اقوال من وثقه هذامن عیوب کتابه یسرالجرح ویسکت عن التوثیق).

يعني ميزان ص۱۰ کې ليکلي په ترجمة دابان بن زيد کې چې علامة ابن الجوزی دده تذکرة په الضعفاء کې کړيده خو چاچې دده توثيق کړی دهغوی اقوال يې ندی ذکر کړي او دادده دکتاب غټ عيب دی چې دجرح بیان ډير خوند ور کوي خو د توثيق تذکره بلکل پريږدي

سادساً: علی سبيل التنزل بالفرض که يو څو روايات کې دامام صاحب نه خطايې شوی وي نو دا خو دده دغير ثقه والی او سيئ الحافظ دليل ندی ځکه امام ابو حنيفة دنورو محدثينو او حفاظ الحديث پشان يو حافظ الحديث دی چې په سينه مبارکه کې ئې په لاکونو احاديث موجود دي ديو څو رواياتو او راويانو په مسامحت باندې خو پرې دغير ثقه اطلاق نه کيږي . غور او فکر وکړه چې محمد بن يوسف الفريابی دده تذکره ابن حجر په مقدمة فتح الباری ص۵۱۹ کې داسې کړيده چې : (من كبارشيوخ البخاری وثقه الجمهور)٠

يعني دادبخاری دلوی شيوخ او استاذانو څخه دی او جمهورو دده توثيق کړی نو دده متعلق ابن حجر ليکلي په مقدمة فتح الباری کې (قال العجلی ثقة وقداخطاءفی مائة وخمسين حديثاوذکرله ابن معين حديثًا اخطاء فيه فقال هذاباطل) يعني عجلی فرمايې چې محمد بن يوسف ثقه دی او په يو سل ۱۵۰ پنځوس احاديث کې يې خلطاً شوی دی دابن معين په حضور کې دده يو حديث بيان شو چې ده پکې خطايې او غلطې کړی وو هغه وفرمايل داباطل دی٠

نو تاسو يو لحظه فکر او نظر په غور سره وکړی چې په امام صاحب باندې ديو نيم سل احاديث دخطايې دعوی کيږي هغه هم ثابته نده او دامام بخاری شيخ او استاذ په يو نيم سل احاديثو کې خطايې او غلطي کړيده او هغه دابن حجر دمعتبر کتاب نه ثابته ده، او ددې باوجود جمهور هغه ته غير ثقه او ضعيف ندی ويلي او نه بخاری غير ثقه معرفي کړی دی او نه يې دهغه احاديث ترک کړی او نه يې دهغه په حق کې (سكتواعن رأيه وحديثه) ليکلي او نه محدثينو دبخاری داصح الکتب والی څخه انکار کړی دی نو بيا څه دليل او حجة شته دی چې دبخاری استاذ په يو نيم سل خطاء کانو باندې غير ثقه او سيی الحافظ ندی او امام ابو حنيفةؒ خامخا غير ثقه او سيی الحافظ دی دادکوم انصاف او ديانت نوم دی دامحض دحسد او ضد او دتعصب دشرابو نشه ده.

(نعم ماقال ابن المبارک فلعنة ربنا اعداد رمل من ردقول ابی حنيفة)

نوټ: دابن الجوزی کتاب المنتظم نایاب دی په کتب خانو کې نه موندل کیږي او نه په کوم بل کتاب کې دغه مذکوره دری روایات پیدا کیږي البته درایة فی تخریج الهدایة دحاشیه په حواله باندې منتظم دا روایات نقل کړی

بهرحال نه داصل کتاب معلومات شته او نه ددغه روایات دسند څه معلومات شته نو لهذا ددغه روایاتو څخه استدلال سراسر غلط او بی بنیاده دی د دیر تفتیش او پلټنې څخه وروسته دا معلومه شوی چې کتاب المنتظم په جامع ازهر قاهره او د مدینه منوری په کتب خانه محمودیة کې پیدا کیږي خو دا خبره هم تقریبًا دنن نه ۴۱)کاله پخوانی ده . والله اعلم. (محمد اسماعیل سنبهلی ۲۱\بیع الاول۱۳۹۲ھ)

اووم اعتراض: دعبدالله بن مبارک رح:

کتاب قیام اللیل ص ۱۲۳ کې او حقیقة الفقه ص۱۱۸ لیکلي چې :(قال ابن المبارک کان ابوحنیفة یتیماً فی الحدیث) ابن المبارک فرمایلي چې امام ابو حنیفة په حدیثو کې یتیم دی بل عبد العزیز نورستانی په خپل کتاب دپیغمبر مونځ ص ۳۸۴ د وتررو په بحث کې د محمد بن نصر المروزی یو اوږد بیان را نقل کړی دی او بیا یې لیکلي دی چې محمد بن نصر المروزی او ویل چې ماد اسحاق بن ابراهیم نه اوریدلي چې عبد الله بن مبارک رح فرمایلي دي چې ابو حنیفة په حدیثو کې یتیم وو او حدیثو کې یې معرفت کم وو او د علماؤ و سره یې ناسته کمه وو.

الجواب:

اولاً: یتیم فی الحدیث دا دامام ابو حنیفة په باره کې څه جرحه نده او دا د جرحی په کلماتو کې کوم د مصطلح الحدیث کتاب نده لیکلې او په دې سره دامام صاحب ضعف نه ثابتیږي ځکه چې دیتیم معنی محاوره کې دیکتا او بی نظیر هم راځي لکه څنګه چې دلغت په مشهور کتاب صحاح ج ۲ ص ۳۴۹ کې دی چې : وکل شی مفرد بغیر نظیره فهو یتیم فقال درة یتیمة قال الاصمعی الیتیم الرمله المنفردة قال وکل منفرد ومنفردة عندالعرب یتیم ویتیمة)

یعنې هرمفرد شی چې ثانی نه لری هغه ته یتیم ویلی شی لکه محاوره عربی کې درة یتیمة ویلې کیږي او اصمعی ویلی چې یتیم دشګی یو بیلی ځان ته ذری ته وایې او هر هغه شی چې د هغه ثانی نوی هغه ته یتیم او یتیمة ویلی شي پس لهذا دعبد الله بن مبارک د قول مطلبه دا ثبات په صورت کې دا دی چې امام ابو حنیفة په حدیثو کې یکتا او بی نظیر وو لکه د دې بیان تائید پخپله دعبد الله بن مبارک په بل قول سره شوی :(عن ابن

المبارک قال اغلب علی الناس بالحفظ والفقة والعلم والصیانة والدیانة والـورع. (مناقـب کـردری ج ۱ص ۲۲۹). یعني ابن مبارک فرمایلي چې امام ابو حنیفة په حفظ او فقه او علم او پرهیزګاری دیانت او تقوی کې په ټولو باندې غالب وو دلته د علم څخه علم حدیث مراد دی څکه چې فقه پخپله ذکر ده فقه سره یې ذکر د علم هم او کړه چې مراد د علم څخه علم الحدیث مراد دی، عبدالله بن مبارک د امام ابو حنیفة شاګرد دې هغه د امام صاحب ډیرزیات تعریفونه کړي . په مناقب موفق بن احمد ج ۲ ص۵۱ کې دی چې سوید بن نصررح چې پخپله ثقه متقن ثبت دی او امام بخاری او مسلم او نسایي او ترمذی ترینه روایات هم کړی دی (تهذیب التهذیب ج۲ ص۲۶۸ د غه سوید وایي چې:

۱ - سمعت ابن المبارک یقول لا تقولوارای ابی حنیفة ولکن قولـوا تفسـیرالحدیث. یعني ابن مبارک فرمایي چې تاسې داسې مه وایې چې دا د امام صاحب رایې ده بلکه وایې چې دا د حدیث تفسیر او تشریح ده همدا رنګه سوید بن نصررح دا هم ویلی چې:

۲- وفیه ایضًاالمحروم من لم یکن له حفظ من ابی حنیفة. یعني چا چې د امام اعظم رح څخه څه حاصل نه کړه نو هغه محروم دی

۳ـ وفیه وایضاًقال عبدالله بن مبارک هاتوافی العلماءمثل ابی حنیفة والادعوناولا تعـذبونا. یعني ابن المبارک ویلی دي ټولو علماء ته چې ای علماءما ته د امام اعظم ابو حنیفة په شان عالم او ښایې او که نه یې شی ښودلی نو ما پریږدی او تکلیف مه راکوی.

٤- وایضًا قال علیکم بالاثرولا بدللاثرمن ابی حنیفة یتعرف به تاویل الاحادیث ومعنـاه، یعني ابن المبارک دا هم ویلي دي چې پر تاسو باندې عمل بالحدیث ضروری دی او پر حدیث باندې د پوهی لپاره د امام ابو حنیفة قول ضروردی چې د هغه د قول په ذریعه باندې د حدیث صحیح تاویل او معنی معلومه شي

٥- وفیه ایضًالولم الق اباحنیفـة لکنـت مـن المفـالیس فی العلـم موفـق ص۳۰۷، یعني که زما د امام ابو حنیفة سره ملاقات نوی شوی نو زه به په علم کې مفلس وم.

ثانیا: د معترضینو حضراتو دا یو لوی تعصب دی چې دیو مجروح او ضعیف راوی جرحه د امام صاحب په شان دیو جلیل القدر امام په حق کې پیش کوي معترض دي اول اسحاق بن ابراهیم تفتیش وکړي چې دا څوک دی

دامحمد بن نصر المروزی استاذدی اوپه اتفاق د محدثینو ضعیف دی (قال ابوحاتم رایت احمد بن صالح لایرضاه) یعني ابوحاتم فرمائي چې احمد بن صالح دده څخه راضي او خوشحاله نه وو.

امام بخاري ويلي چې دده په احاديث کې نظر دی امام نسايي ويلي دی چې دا ثقه نه دی ابن حبان وايي چې دده څخه حديثو کې خطاء او غلطي کيږي ابو الفتح ايزدی ويلي دي چې دا ضعيف دی، امام حاکم وايي چې دده په حديثو کې بعض منکرات دی، امام بزار ويلي چې سترګي يې رندي شوي وي حديثو کې ئې اضطراب وو.

ثالثاً: بالفرض که دا خبره تسليم شی نو بيا هم ممکن ده چې عبدالله ابن مبارک به د اکلمة د امام صاحب په حق کې هغه وخت ويلي وي چې امام ابو حنيفة علم کلام طرف ته زيات مائل وو او علم حديث او فقه کې يې زيات اشتغال او مصروفيت نه وو.

او ابن المبارک به دده تعديل او توثيق او تعريفونه هغه وخت کړي وي چې د امام صاحب محدث او فقيه جوړ شوی وه پس لهذا د عبدالله بن مبارک دواړه قولونه صحيح دي او پخپل ځای دي او د امام صاحب په حق کې داځه عيب او جرح نده.

اتم اعتراض: حافظ ابن عبدالبر:

حافظ ابن عبدالبرد معترضينوله طرفه په تمهيد شرح موطئا ص۲۷۲ ج۲ کې داسې عبارت نقل کړی : لم يسنده غير ابى حنيفة وهوسيئ الحفظ عند اهل الحديث)

جواب:

اولاً: د حافظ ابن عبد البر په نهايت صراحت سره په خپل تاليف کتاب العلم کې د امام ابو حنيفة توثيق او تعديل د فن د ائمة و څخه نقل کړی لکه يحيى بن معين شعبة حافظ موصلي ازدی او علي بن المديني وغيرهم او جارحين يې مفرط او متجاوز الحد کې شمارلي دی : (قال ابوعمر افرط اصحاب الحديث فى ذم ابى حنيفة وتجاوزوا الحد فى ذالک کتاب العلم ص ۱۹۲) وفيه ايضاکان ابوحنيفة يحسدوينسب اليه ماليس فيه ويختلق اليه مالا يليق به. (وايضاً قال- الذين رووعن ابى حنيفة ووثقوه واثنواعليه اکثر من الذين تکلموافيه) کتاب العلم ص۱۹٤).

په الخیرات الحسان کې علامة ابن حجر مکی الشافعی لیکلي: قال الحافظ ابو عمر یوسف بن عبدالله بعد کلام ذکره واهل الفقه لا یلتفتون من طعن علیه ولا یصدقون بشئ من السوءینسب الیه.

حافظ ابو عمر یوسف بن عبدالله فرمایي وروسته د ذکر دیو څه کلام څخه چې اهل الفقه یعني فقهاء دامام صاحب باندې طعن لکوونکې طرف ته بلکل التفات او توجه نه کوي او نه یو زره سوء او خرابی منی چې امام صاحب ته منسوبیږي نو چې کله پخپله د ابن عبدالبر څخه دامام صاحب توثیق ثابت دی نو بیا د دې کلام چې (وهوسیئ الحفظ عنداهل الحدیث) څه مطلب دی ټول اهل الحدیث خو تری ندی مراد څکه دوه پخپله ویلي چې (والذین وثقوه واثنواعلیه اکثرمن الذین تکلموافیه الخ... (عقودالجواهرص۱۱۰الخیرات الحسان فصل ۳۸).

نولا محالــة بــه ترینه بعض مرادوي او هغه هم ډیرکم متجاوزین عن الحد دابن عبدالبر د کلام تیجه دا راد وتله چې (وهوسیئ الحفظ عند اقل اهل الحدیث الذین هم مفرطـون ومتجـاوزون عـن الحـدفی ذمه وغیرمصدقین اهل الفقه عنه فی نسبة السوءالیه). نو چې ابن عبدالبر پخپله داسې لیکل کړی نو بیا به په داسې کلام باندې کله امام صاحب مجروح شی کلا وحاشا.

ثانیـا: حافظ ابن عبدالبر دبخاری راوی ایوب بن سلیمان تـه ضعیف لیکلي دي لکن محدثینو داخبره افراط کې شمالی ده (مقدمة فتح الباری ص۴۵۴ او دصحاح راوی زهربن محمد ته هم ابن عبدالبر دضعیف لفظ استعمال کړي ددې لکن محدثینو داخبره په افراط ورحمل کړی (مقدمـة فـتح البـاری ص۴۶۸ نو لګ غور او فکر پکار دی چې دبخاری او دصحاح راوی باندې دابن عبدالبر جرح په افراط محمول ده نو دامام صاحب په حق کې ولي په افراط محمول نده.

ثالثًا: دحافظ ابن عبدالبر کتاب تمهید شرح موطاء او ائلو تالیفاتو څخه ده او کتاب جامع بیان العلم وروستنی تصنیف دی او په دغه کتاب کې یې دامام صاحب توثیق کړی او بیایې لیکلي دي (اوضحنافی کتاب التمهید. (مختصرجامع بیان العلم ص۲۰٤) نو معلومه شو چې وروستنی تصنیف د پخوانی معارض ندی.

نهم اعتراض:

امام محمد بن حنبل دامام ابو حنیفة تضعیف کړی او سیئ الحفظ نسبت یې ورتـه کړی او خطیب په مختصرتاریخ کې دامام احمد نه نقل کړی چې ابو حنیفة نه کوم روایت نشته.

الجواب:

اولاً : که داعبارت ثابت هم شي نوبیاهم داجرح مبهم ده قابل قبول نده .

ثانیاً : ابن حجرمکي شافعي چې دخطیب بغدادی نه کوم دقدح اوطعن روایات دامام ابوحنیفة په حق کې نقل کړی داغیرمعتبر اوضعیف الاسناددي الخیرات الحسان ص۷٦] نومعترضین حضرات دی ددغه روایت سند نقل کړي اوصحت دي هم ثابت کړي .

ثالثاً: په تنویرالصحیفة کې خطیب دامام احمدپه باره کې دجرح روایات نقل کړی نوعلی حسب قاعده اصول الحدیث چې امام احمدپخپله مجروح دی نودده جرحه دامام صاحب په حق کې مضره نده .

حاصل الجواب داچې دامام احمددا خبره چرته په کوم عربی معتبرکتاب کې نشته لهذاامام احمدله طرف چې کوم تضعیف او سیئ الحفظ نسبت شوی دی داهسی دعوی بلادلیله ده .

علامة ابن حجرمکی الشافعی رح په الخیرات الحسان ص ۳۳کې لیکي (قال احمدبن حنبل فی حق ابی حنیفة انه کان من العلم والورع والزهد وایثارالاخرة بمحل لایدرکه احد.

علامة کردری په کتاب مناقب ص۲۵ ج۲ کې دامام ابویوسف په ذکرکې داسې لیکلي : عَن العباس بن محمد قال احمد بن حنبل اول ماطلبت الحدیث ذهبت الیه ای الی ابی یوسف وطلبته منه ثم کتبه عن الناس).

لسم اعتراض: معترضین حضرات دحضرت مولناشاه ولی الله محدث دهلوی رح دکتاب مصفی شرح موطئانه یومضمون نقل کړی اودعوی یې کړي ده چې مولنامحدث دهلوی امام ابوحنیفة ضعیف اوسیئ الحفظ شمارلی دی.

الجــواب: حضرت شاه صاحب طرف ته دتضعیف انتساب محض غلطي اوفریب دی دمصفی شرح موطئا عبارت داسې دی .

(بالجمله این امامان که عالم راعلم ایشان احاط کرده است امام ابوحنیفة وامامالک وامام شافعی وامام احمداین دوامام متاخرشاکردامام ابوحنیفة وامام مالک بودند ومستمندان ازعلم اووعصرتبع تابعین بودندمگرامام ابوحنیفة وامام مالک آن یک شخصی که رؤس المحدثین مثل احمدوبخاری ومسلم وترمذی

وابوداودونسائی وابن ماجه ودارمی یک حدیث ازوی درکتاب های خودروایت نه کرده اندورسم روایت حدیث ازوی بطریق ثقات جاری نه شدوآن دیکرشخصی است که اهل نقل اتفاق دارندهرآنکه چون حدیث روایت اوثابت شدبدروه اعلی صحت رسید).

دشاه صاحب عبارت کې دوه خبری قابل غوراولائق توجه دی یوداچې دامام ابوحنیفة څخه رؤس محدثین یوحدیث ندی نقل کړی دوهم داچې دمعتبرو راویانو نه دامام صاحب روایت نشته.

دغه اول مضمون که صحیح هم شي بیاهم قابل غوردی چې وروسته به معلوم شي نوددې خبرې څخه خوامام صاحب تضعیف هیڅکله نه لازمیږي ځکه په زرکونو ثقه راویان شته چې دبعضو څخه نقل الحدیث شته اودبعضو څخه نشته نوپه ترک روایت باندې دیوچاضعف ثابتول محض یو غلط خیال او غلطه پریکړه ده.

پدی هیڅ کوم دلیل وجودنه لري اوداوهم مضمون که صحیح ومنل شی نوددې مضمون څخه صرف دومره خبره ثابتیږي چه امام صاحب دمعتبرو راویانو څخه جریان الروایت نلري خودانه ثابتیږي چې امام صاحب ضعیف دی.

لک دعبرت نظروکړه چې په سلکونو سنن ارمسانید او معاجم چې مؤلفین یې خپله ثقه لکه موطاء خوروایتونه پکې تپول دثقه او معتبرو راویانو څخه ندی نوځرنګه داسې خبره دیوچادتضعیف سنداودلیل کیداشي مسند شافعي ومسند امام احمد ومسند ابویعلی سنن ابن ماجه سنن نسائی وسنن دارمی ومعجم طبراني ومعجم صغیرو کبیروغیرهاوګوری ددوهمې اودریمې طبقی کتابونه دې پدوی کې ضعیف روایاتونه هم شته لکن سره ددې ددوی موثقین غیرثقه نه معرفی کیږي نوپه حقیقت کې دشاه صاحب عبارت نه غلط مضمون اخیستل شوی دشاه صاحب دعبارت نه هرګزاو هیڅکله دامام ابوحنیفة تضعیف نشی ثابتیدلای.

ثانیًا: دتقریب او تهذیب التهذیب او خلاصه نه ثابت ده چې امام ابوحنیفة: دنسائی او ترمذی راوی دی لکه چې مخکې هم تیره شوي ده داخبره نوداخبره چې امام صاحب دصحاح سته راویانو کې نشته داغلط ده

تنبیه: داخبره یادسائل ضروری دی چې دمصفی شرح موطا، تهذیب او ترتیب شاه صاحب پخپله ندی کړی بلکه هغه مسودات غیرمرتبه پریښودل اوشاه صاحب ترینه رحلت وکړو دارالفناء څخه دارالبقاءته ددهٔ دوفات څخه پنځه شپږمیاشتي وروسته ددهٔ شاګرد خاص مولنامحمد عاشق صاحب ددې مسودات ترتیب او تهذیب وکړو داخبره مولنامحمد عاشق دکتاب په اخرکې خپله لیکلې ده.

نولهذا دا مضمون چې دا امام صاحب څخه صحاح ست خاوندانو روایت ندی کړی داا کرچې په مصفی کې شته خوزمونږحسن ظن دادی چې دادشاه صاحب څخه ندی بلکې دا د مرتب کتاب څخه غلطي ده والله اعلم.

ثالثاً: مولنا شاه ولی الله محدث دهلوی قدس سره العزيزپخپل كتاب فيوض الحرمين ص۴۸ کې ليکلي چې: (عرفنی رسول الله ان المذهب الحنفی طريقه انيقة هی اوفق الطرق بالسنة المعروفة التی جمعت وروضحت فی زمان البخاری واصحابه)

يعني ماته رسول اللهﷺ وفرمايل چې مذهب حنفي يو عمده طريقه او مذهب دی چې د سنت معروفة سره ډير موافق دی چې دا دامام بخاری په زمانه کې جمع او وضاحت يې وشونود غوراوسوچ مقام دی چې شاه صاحب ته خپله رسول اللهﷺ د حنفي مذهب تلقين ورکوي او ورته وايي چې ډير عمده مذهب او د سنت معروفه سره ډير موافق دی بيا هغه مولنا داخبره کوي چې امام صاحب ضعيف يا متروک الحديث دی او معتبرضينو د جارحينو د تعداد زياتوالی لپاره د جارحينو فهرست کې دا ظهار حسد او تعصب لپاره دا امام مسلم او ترمذی او ابن ماجه او ابوداو وکيع بن جراح او عمرو الناقة او ابن القطان او ابو اسحاق الفرازی او طاؤس او زهری او هشام بن عروة او جلال الدين سيوطی او عبد الرؤف المناوی شامل کړی دي دا د تعصب او تعنت او حسد عبارات دي چې معترضين يې پخپلو عباراتو کې داخلوي (هداهم الله تعالی)

په (الخيرات الحسان کې دي: رای بعض ايمة الحنابلة النبی ﷺ قال فقلت له يا رسول اللهﷺ حدثنی عن المذاهب فقال المذاهب ثلاثة فوقع فی نفسی انه يخرج مذهب ابی حنيفة لتمسكه بالرای فابتدأوقال ابوحنيفة والشافعی واحمدثم قال ومالک اربعة ،وعن ابی معانی فی الفضل بن خالدقال رايت النبیﷺ فقلت يارسول اللهﷺ ماتقول فی علم ابی حنيفة فقال ذالک علم يحتاج الناس اليه)

په مکتوبات مجددالف ثانی جلدثانی مکتوب پنجاه وپنجم ،کې ليکلي چې بی شائبه تکلف وتعصف کفته می شودکه نورانيت اين مذهب حنفي بنظرکشفي ورنگ دريای عظيم می نمايد وساتر مذاهب در رنگ حياض وجداول بنظرمی درآيندوبظاهرهم که ملاحظ نموده می آيدسواداعظم ازاهل اسلام متبعان ابی حنيفة اندا)

يوولسم اعتراض: دامام ابوداود:

قال ابوعلي سمعت اباداوديقول ليس بحديث اهل الكوفـة نورابـوداودج۲ ص۳۵] ابـوعلي فرمايې چې دامام ابوداودنه مې اوريدلي چې داهل كوفي په احاديث كې نورنشته.

الجواب:

اولاً: ددې عبارت نه دامام ابوحنيفة تضعيف نه ثابتيږي اونه دكوم كوفي شخص بلكه اصل خبره داده چې امام احمديو خاص حديث (مـن ادعى الى غيرابيـه) چې دادابوعثمان په واسطة مروى دى پدې حديث كې دسماع تصريح نشته ځكه داحديث په لفظ دحدثني سره مروى شوى دى نوامام احمدددې حديث په باره كې فرمايې چې دكوفيونومحدثينوڅخه پدې حديث كې من حيث السماع نوراورشنايې اووضاحت نشته نوددې لفظ دجرحي سره څه تعلق دى چې په جرحه كې يې پيش كوي

ثانيًا: بالفرض كه داخيال صحيح هم شي نوبيا خوددې عبارت څخه دتمام اهل كوفي تضعيف ثابتيږي اوظاهره ده چې په بخارى مسلم ،مسندا حمدسنن اربعة ،دارقطني ،مسندشافعي ،موطئاامام مالک كې په زركونوراويـان كوفيان دي چې داسماءالرجال دكتابوڅخـه ثابت دي نوبياخوتمـام كتابونـه داحاديثوددغه معترضينوپه خيال ضعيف اوردى وګرځيدل.

ثالثًا: كه دمعترضينوپه نيزباندې ټول اهل كوفه ضعيف وي نوبياامام احمدولي داهل كوفي بعضې اسانيدوته اصح الاسانيدويلي تدريب الراوى ص۳۳ ملاحظ كړى: قال عبـد الله بـن احمـدعن ابيـه لـيس بالكوفة اصح من هذاالاسناديحي بن سعيدالقطان عن سفيان الثورى عن سليمان التيمى عن الحارث بن سويدعن على رضى الله عنه.

رابعاً: دامـام ابوحنيفة او اويس قرني دواړوتعريف دنبوى احاديث نه هم ثابت دى اوحالانكه دادواړه كوفيان دي لكه حافظ سيوطي په تبيض الصحيفة كې ليكلي : (قدبشربالامام ابى حنيفـة فى الحـديث الذى اخرجه ابونعيم فى الحلية عن ابى هريـرة قـال قـال رسـول الله ﷺ لـوكان العلـم بالثرياالتنـاوله رجـال من ابناءفارس فهذااصل صحيح يعتمدعليه فى البشارة والفضيلة).

اومحمدبن يوسف الدمشقى الشافعي دحافظ سيوطي شاګرد ليكلي دى چې (وماجزم به شيخنامن ان اباحنيفة هوالمرادمن هذاالحديث ظاهرلاشک فيه لانه لم يبلغ من ابناءفارس مبلغه احد.)

اوحافظ ابن حجرشافعي په الخيرات الحسان ص ۲۱۶ کې ليکلي :(وممايصح الاستدلال به على عظم شان ابى حنيفة ماروى عنه ﷺ قال ترفع زينة الدنياسنة خمسين ومائة، اوداويس قرنى باره کې په)(الغية)کې داسې عبارت دى (والقرنى من اولياءاهل الكوفة).

اوعلامة سخاوى په شرح الفيه کې داسې ليکې چې (وصوب المصنف القائلين باويس بحديث عمررض) قال سمعت رسول اللهﷺ يقول ان خيرالتابعين رجل يقال له اويس.

اوامام احمد پخپله ددې حديث تخريج په مسند کې کړى دى نودانصاف نظرپکاردى چې امام احمد په خپله پخپل کتاب مسند کې داهل کوفى تعريف دنبوى حديث څخه ثابت کړى نوبياامام احمد څنګه ټول اهل کوفى ته ضعيف وايې اوروايت يې غيرمعتبروايې .

دولسم اعتراض : قال المالک اذاخرج الحديث من الحجاز : إنقطع نخاعه»تدريب الراوى ۳۲) امام مالک رح فرمايې چې کله حديث دحجازنه خارج شودهغه مغزکټ اومنقطع شوه

ديارلسم اعتراض : امام شافعى رح فرمايې : (اذالم يوجدللحديث من الحجازاصل ذهب نخاعه) يعنې دکوم حديث ثبوت چې دحجازنه ملاونشودهغه حديث مغزختم وي .

څوارلسم اعتراض: اذاحدثک العراق مائة حديث فاطرح تسعة وتسعين وکن من الباقى فى شک) يعنې چې کله عراقى درته سل حديث بيان کړه نويوکم سل وغورزوه اوپه باقى کې شکمن اوسيږه .

پنځلسم اعتراض : امام زهرى فرمايلي دي: ان فى حديث اهل الکوفة زغلاً کثيرًا. يعنې داهل کوفى په احاديث کې ډيره دوکه اوغدردى)

شپاړسم اعتراض: علامة خطيب ليکلي دي : (ان رواياتهم کثيرة الزغل قليلة السلامة من العلل) يعنې داهل کوفى روايات ډيردوکه لرونکې دي اودضعيف څخه ډيرکم محفوظ دى .

الجواب : ددې پنځه اعتراضاتوپه يووارجواب ته توجه وکړه .

اولاً : ددې اقوال څخه نه دامام ابوحنيفة تضعيف ثابتيږي اونه دکوم شخص عراقى اونه دکوم شخص کوفى اونه دااقوال په قواعداصول دجرح دى اودى حضراتودخاصووجوه په بناء باندې په خاصوخاصو مواقع داخبرې کړى .

ثانيـا: او که د معترض په خيال باندې دا کلمات د جرح شي نو بيا خو به په دنيا کې د حديث نوم کټ شي او مصداق به يې پيدا نشي داولې دا څکه چې د امام مالک او امام شافعي رح د قول مطابق به د هر حديث اصل د مکي او يا د مديني څخه وي او علی حسب قول طاؤس زهری په حديث عراقی يعنې بصری کوفی بغدادی وغيره کې به په سلو کې يو حديث قابل اعتبار وي او علی حسب قول هشام بن عروة په عراقی زروا حاديث کې نه سوه نوی ۱۹۹۰ احاديث متروک او لس احاديث محتمل الصحة دی کمافی تدريب الراوی وقال هشام بن عروة (اذا حدثک العراقی بالف حديث فالق تسع ماة وتسعين وکن من الباق فی شک)

ثالثاً: معترضين حضرات دې د خپلو دغو قواعد مطابق دا حاديثو تول کتابونه مخې ته وغورړوي مثلاً که بخاری، مسلم، نسائی، ابو داود، ترمذی، ابن ماجه، دارقطنی، موطئا امام مالک، وسنن دارمی، وغيرها او د دوی څخه دې خاص حجازی روايات منتخب کړي او نور تول روايات دې پريږدي بيا په حجازی رواياتو کې چې کوم راوي کوفی بصری بغدادی راغلی وي هغه راويات دې هم ترک کړي بيا په مابقی رواياتو کې دې هغه روايات هم ترک کړي چې په کوموکې مجروح اشخاص وجود لري بيا دې د دې څخه وروسته نظر وکړي چې د دوی په لاس کې څومره احاديث باقی سالم پاتې دې زمونږه خو دا خيال او فکر دی چې يو ازې به د مانځه احاديث هم پيدا نه کړي او هم به د اهل حديث لقب غلط او کذب صريح وي او بل دا اعتراضات به څنګه قابل اعتبار شی چې په عراق کې په زرکونو صحابه موجود وو : (کماقال ابن الهمام لان الصحابة انتشرت فی البلاد خصوصًا العراق)

(قال العجلی فی تاريخه نزل الکوفة: الف وخمسين مائة من الصحابة) انصاف پکار دی چې د اسې وطن چې په زرکونو صحابه پکې موجود او شپه او ورځ پکې قال الله او قال الرسول بيا نيږي او بيا دې د دې وطن او سيدونکې دا حاديث څخه ناواقف وي او محض د کوفی او عراقی په نوم باندې دی د دوی روايات متروک شي.

اوولسم اعتراض :

اصحاب ابی حنيفة کوفه وال تول په توله مجروح او ضعيف دی الجرح علی ابی حنيفة ص۱۲

الجواب: که د دې معترضينو خبره صحيح ثابته شي نو بيا خو به دا حاديث يو کتاب هم معتبر نشي څکه صحاح ستة ؤ بخاری، مسلم، ترمذی، ابو داود، نسائی، ابن ماجه، وغيره راويان اکثره کوفيان دي

خصوصًا د شیخینو نو که کوفیان ټول په ټوله قوي الحافظـة عـادل حـافظ ضابط او ثقـه نـوی نو بیـا ولي دغو محدثینو ترینه روایات نقل کول د نمونی په طور د اطمنان قلبی په خاطر باندې یو څو کوفي محدثین چې صحاح ستهٔ ترینه روایت کړي دي په لاندې ډول دي.

۱- علقمة بن قیس نخعی کوفي ثقة ثبت فقیه عابدروی له الستة) (التقریب)

۲- قاسم بن مخیمرة ابوعروة همدانی کوفی ثقة فاضل روله البخاری ومسلم والاربعة (تقریب)

۳- عبدالرحمن بن لیلی الانصاری کوفی ثقة روی له الستة (تقریب)

٤- صلة بن زفرعبسی کوفی ثقة روی له الستة .(تقریب)

٥- شفیق بن سلمة الاسدی کوفی ثقة جلیل روی له الستة.(تقریب)

٦- شریح بن هانی حارثی کوفی مخضری روی له الستة (تقریب)

۷- شریح بن الحارثی کندی کوفی قاضی

۸- وشریح بن هانی کوفی . (ترمذی)

۹- شریح بن النعمان ضائدی کوفی (ترمذی)

۱۰- سعیدبن جبیراسدیَ کوفی ثقة ثبت فقیه روی له الستة (تقریب)

۱۱- سالم بن ابی الجعدغطفانی الشجعی کوفی ثقة روی له الستة (تقریب)

۱۲- سائب بن مالک والدعطاء کوفی ثقة (تقریب)

۱۳- سفیان بن عیینه ثقة حافظ فقیه امام حجة روی له الستة (تقریب) اصل پیدایش یې کوفه کې شوی(ضیاء الساری)

١٤- حبیب بن ابی ثابت اسدی کوفی ثقة فقیه جلیل روی له الستة (تقریب)

۱٥- محمدبن المنتشرهمدانی کوفی ثقة (تقریب)

۱٦- سعدبن کدام هلالی کوفی ثقة ثبت فاضل روی له الستة (تقریب)

۱۷- مسلم بن صبیح ابوالضحی عطاءهمدانی کوفی ثقة فاضل (تقریب)

۱۸- موسی بن ابی عائشة همدانی کوفی ثقة عابدروی له الستة (تقریب)

۱۹- منصوربن المعتمرسلمی کوفی ثقة ثبت روی له الستة (تقریب) دا اثبت اهل کوفه دی (ترمذی)

۲۰- محارب بن دثار سدوسی کوفی قاضی ثقة امام زاهدروی له الستة (تقریب)

۲۱- عثمان بن عاصم بن حصين اسدى كوفى ثقة ثبت سنى روى له الستة (تقريب) ددې محدث نظيرپه رواتو د صيحينو کې نشته (نووى شرح مسلم)

داهغه راويان دى چې ددوى په حافظ ثقاهت عدالت ضبط حديث فقاهت اتقان باندې جمله ټول محدثين قائل دي خصوصًا دصحاح ستهٔ رواياتو مدار په همدوى باندې دى.

اتلسم اعتراض : حافظ ابن حجرعسقلانى دامام ابو حنيفة تضعيف کړى اوضعيف يې ورته ويلي دي (دراية تخريج احاديث هداية)

الجواب: حافظ ابن حجرپه تهذيب التهذيب کې دامام ابو حنيفة توثيق کړى دى اوپه تهذيب التهذيب اوپه تقريب التهذيب وغيره کې يې هيڅ يو داسې کلمه نده ليکلې چې دهغې ځخه دامام صاحب تضعيف ظاهرشي اوداد واړه کتابونه خالص دفن الرجال او اسماء الرجال دي اوداد واړه لپاره دتنقيد الرجال دي اوپکې هيڅ تنقيد پرامام صاحب نشته نو انتساب التضعيف ابن حجرته قابل بحث دى اوپاتى داخبره چې ابن حجرپه دراية تخريج هداية کې کړى هغه ابن حجر دبيهقي اودارقطنى تضعيف حكايتً رانقل کړى.

اوکه ومنوچې حکايت ندى نوبياهم پدى کې هيڅ شک نشته چې داجرح مبهم ده او دقواعد الاصول په ملاحظه چې کله جرح اوتعديل داواړه مبهم وى نوتعديل پرجرحه مقدم وي پخپله حافظ ابن حجرپه شرح نخبة الفکرکې دا اصول بيان کړي دي. نو دمعترضينو داخبره چې ابن حجرامام صاحب ته ضعيف اوسيئ الحافظ ويلي هسى فاسد خيال دى دحافظ ابن حجرکتاب لسان الميزان ديباچې ته نظروکړه هغه پخپله داسې عبارت ليکلې (فوجه قولهم ان الجرح لا يقبل الامفسرًاهوفيمن اختلف فيه توثيقه وتجريحه)

نولسم اعتراض: ترننۍ پورې چې ځومره محدثين تيرشوي دي دوى ټولو امام صاحب ته من جهة الحفظ ضعيف ويلى دي (الجرح على ابى حنيفة ص ۱۲-۱۱)

جواب: داقول خالص محدثينوپورې افتراء ده اومقصود پکې دعوامودوکه کول اوهغوى په گمراهى کې غورزول دي مګرپه زروباندې خاوره غورزول زروته کوم نقصان نه رسوي خودابه دغورزونکې حماقت وي

عجيبه خبره ده چې تمامومحدثينوامام صاحب ضعيف ګڼلى سره ددې چې ټول محدثينو دهغه بالواسطة يابلاواسطة شاګردان دي نوکه چرته امام صاحب ضعيف فى الحديث وشميرلى شي نوتمامه سلسلة الحديث به ضعيف اوبى بنياده ثابته شي.

نو که دمذکوره رسالة مؤلف ته دامعلومه وی چې دتمامو محدثینو شیخ الکل امام ابو حنیفة دی نو هیڅ کله به یې داسې افتراء باندې جرات نوی کړی امام وکیع بن الجراح څوک نه پیژنی چې دده مرتبه په محدثینو کې څومره ده صحاح سته وکې یې په کثرت سره روایات موجود دي امام احمد، ابن مدیني، عبدالله بن مبارک، اسحاق بن راهویه، ابن معین، ابن ابی شیبه، یحیی بن اکثم وغیره لوی لوی محدثین دوکیع بن جراح شاګردان دي او امام وکیع پخپله دامام ابو حنیفة شاګرد دی په فن الحدیث کې او دده په قول باندې به ئې فتوی ورکوله.

سلسلة الاحادیث: امام ذهبی په دې خبره باندې په تذکرة الحفاظ کې تصریح کړیده چې :

اوله سلسلة : په سلسلة الاحادیث کې امام بخاری دامام ابو حنیفة شاګرد دی لکه امام بخاری داحمدبن منیع شاګرد دی او احمد بن منیع دوکیع بن جراح او هغه دامام ابو حنیفة شاګرد دی اوس که ابو حنیفة ضعیف شی نو بیا خو دغه مذکور سند ټول ضعیف او دا درې واړه امامان ضعیف او بې بنیاده دې او روایت یې قابل اعتبار ندی.

دوهمه سلسلة : امام بخاری دعلی بن مدینی او علی بن مدینی دوکیع بن الجراح او هغه دامام ابو حنیفة په فن الحدیث کې شاګرد دي، فلهذا دا سلسلة هم دامام صاحب دضعف په وجه باندې ضعیفه شوه بلکې دادری واړه امامان ضعیف معرفی کړی شول

دریم سلسلة : دامام بخاری او امام مسلم دواړه دمکي بن ابراهیم شاګردان او هغه دامام ابو حنیفة شاګرد دی په فن الحدیث کې

څلورمه سلسلة : امام مسلم او امام ابوداود دواړه دامام احمد شاګردان دي او هغه دابو نعیم فضل بن دکین او هغه دامام ابو حنیفة شاګرد دی.

پنځمه سلسلة : امام ترمذی دامام بخاری شاګرد او امام بخاری دحافظ ذهلی او حافظ ذهلی دفضل بن دکین او فضل بن دکین دامام ابو حنیفة شاګرد دی.

شپږمه سلسلة : امام بیهقي دارقطنی او دحاکم صاحب مستدرک شاګرد دی او دارقطنی او حاکم دواړه دابو احمد حاکم شاګردان او ابو احمد دابن خزیمة او ابن خزیمة دامام بخاری او بخاری دحافظ ذهلی او ذهلی دفضل بن دکین او فضل بن دکین دامام ابو حنیفة شاګرد دی.

اومه سلسلة : امام احمد دامام شافعی شاگرد دی او امام شافعي رح دامام محمد بن الحسن الشيبانی او امام محمد دامام ابویوسف او امام ابوحنیفة شاگرد دی او امام ابویوسف پخپله هم دامام صاحب شاگرد دی.

اتمه سلسلة : امام طبراني او ابن عدی دا دابو عوانه شاگردان دي او ابو عوانه دمکي بن ابراهيم شاگرد دی او مکي بن ابراهيم چې دبخاری او مسلم هم استاذ دی دامام ابوحنیفة شاگرد دی.

نهمه سلسلة : ابویعلی موصلی صاحب مسند دیحیی بن معین شاگرد او هغه دفضل بن دکین او فضل دامام ابوحنیفة شاگرد دی

لسمه سلسلة : ابن خزيمة صاحب صحيح -داسحاق بن راهویه شاگرد او اسحاق بن راهویة او یحیی بن معین او بخاری او مسلم او دارمي او امام احمد او حافظ ذهلي دفضل بن دکین شاگردان دی او فضل دامام ابوحنیفة شاگرد دی.

پدغه لسو سلسلو کې لوی محدثین او دفن الحديث لوی امامان یادشوي دي نو که امام ابوحنیفة ضعیف وي داټول امامان او محدثینو به ضعیف وي او ددوی روایات به ضعیف او قابل اعتبار نوي.

داسلاسل عشرة مشت نمونـه خروار او لـگ دډیرو نبـه چې ټـول محـدثين دامـام ابوحنیفـة بلا واسطة یا بالواسطة په فن الحديث کې شاگردان دي.

شلم اعتراض: دامام صاحب استاذ حماد ضعيف دی او هم ئي بل استاذ اعمش ضعيف دی (الجرح علی ابن حنیفة ص۱۲-۱۱ ص۱۶

جواب : دحماد بن ابی سلیمان باره کې دمیزان الاعتدلال ج۱ ص۲۷۹ عبارت (حماد بن ابی سليمان اخرج له الائمة الستة ابواسمعيل الاشعرى الكوفى احدائمة الفقهاءسمع انس بن مالک وتفقه بابراهيم النخعى روى عنه سفيان وشعبة وابوحنيفة وخلق تكلم فيه للارجاء ولولاذكرابن عدى له فى كامله لمااوردته قال ابن عدى حمادكثيرا الرواية له غرائب وهومتماسک لاباس به وقال ابن معين وغيره ثقة مختصرًا)

یعني حافظ ذهبی په میزان الاعتدلال کې دحماد بن ابی سليمان په ترجمه کې داسې ليکلي چې دده څخه ایمة ستة و امام بخاری مسلم، ابوداود ،نسائی ترمذی، او ابن ماجه داحادیث تخریج کړی دی او دده کنیت ابو اسماعيل الاشعری الکوفی دفقه په امامانو کې یو امام دی او دانس بن مالک څخه یې سماع الحديث کړی

ده او دفقه فن يې دابراهيم نخعي څخه حاصل کړى دي او سفيان ثوري او شعبه او ابو حنيفة رح او يو دلـه نور محدثين يې د حديث په فن کې شاگردان دي او دارجائيت لوجه نه پده کي خلکو کلام کړى او که چرته ابن عدي په خپل کامل کې دده توثيق او بيان نوى کړى نومابه هم ميزان کې دده توثيق او بيان نوي کړى ابن عدى ويلى دي چې حماد كثير الروايت دى او يو څه غرائب هم لرى او متماسک او لاباس به دى او ابن معين امام الجرح والتعديل وغيره ورته ثقة ويلى او علامه ذهبي د ميزان په مقدمة ص ۳ کې ويلى دي چې حماد بن ابى سليمان شيخ ابى حنيفة ثقة او د بخارى او مسلم شيخ دى او د غير مقلدين ايمان په رواياتو د صحيحنو دى او ددوى صحت د غير مقلدينو په نيز كالو چې المنزل من الله دى او دارجائيت څخه جواب همغه دى کوم چې د امام ابو حنيفة رح څخه جواب شوى دى.

او علامة ذهبي په ميزان کې د مسعربن كدام په ترجمه کې ليكلي چې (ولاعبرة بقول السليمان كان من المرجئة مسعروحمادبن ابى سليمان والنعمان وعمروبن مرة وعبدالعزيزبن ابىٰ روادوابومعاوية وعمروبن زروسرد جماعة قلت الارجاءمذهب لعدة من جملة العلماء لاينبغى التحامل على قائله). (ميزان الاعتدال ج۳ ص۱۶۳).

(قال ابن معين حمادثقة وقال ابوحاتم صدوق وقال العجلى كوفى ثقة وكان افقه اصحاب ابراهيم وقال النسايى ثقة (تهذيب التهذيب وفى الكاشف كان ثقة اماما مجتهداً كريمًا جوادًا)(تنسيق النظام وتعليق ممجد) يعنې يحيى بن معين فرمايلي چې حماد ثقة دى، ابو حاتم ويلى چې صدوق دى

عجلى ويلى چې كوفي ثقة دى او اصحاب ابراهيم نخعي کې افقه دى امام نسايې ويلى ثقه دى او په الكاشف کې داسې بيان دى چې حماد ثقة او امام او مجتهد او كريم او جواد دى

او د امام اعمش نه جواب چې معترضينو دده په حق کې د ميزان ج۱ ص۳۸۰ عبارت رانقل كړى چې: (قال ابن المبارک انما افسد حديث اهل الكوفة ابو اسحاق والاعمش وقال احمدفى حديث الاعمش اضطراب كثير وقال ابن المدينى الاعمش كان كثيرا لوهم انتهى ملخصًا)

او غور او فكر بايد وشي چې داهغه اعمش دى چې د صحاح ستة په رواة کې داخل دي خصوصًا د صحيحنو بخارى او مسلم نو كه داضعيف شى نود غه مقلدينو يېرى به غرقه شي ځكه دهغوى پـدى صحاح کې په صحيحينو باندې يو خصوصې ايمان دى او بخارى خو په مرتبه د صحت کې قران كريم پسې شمارې. امام ذهبى

په میزان ج اول ص ۴۲۳ کې دعبدالله بن مبارک دقول جواب پخپله رانقل کړی دی اوداسې عبارت یې لیکلي دی:

کانه عنی الروایة عمن جاءوالافالاعمش عدل صادق ثبت صاحب سنة وقران یحسن الظن بمن یحدثه ویروی عنه ولا یمکننابان نقطع علیه بانه علم ضعف ذالک الذی یدلسه فان هذاحرام.

اوحافظ ابن حجرفرمایي چې (سلمیان بن مهران الاسدی الکاهلی ابومحمدالکوفی الاعمش ثقة حافظ عارف بالقراة ورع لکنه یدلس من الخامسة (تقریب ص ۷۹) یعني سلیمان بن مهران الاسدی الکاهلی چې کنیت یې ابو محمد او دکوفی دی اولقب یې اعمش دی داثقة حافظ اوپه قراءة کې ماهراوعارف دی اوپرهیزګاره شخص دی خومدلس دی تدلیس کوي اوپه طبقه خامسة کې داخل دی.

اوحافظ ابن حجردصحاح ستة رواة په نبنه کولوکې داپه طبقة ثانیة کې حساب کړی اودحافظ په اصطلاح په طبقه ثانیة کې هغه شخص داخل وی چې محدثینویې نبه په تاکیدسره دهغه مدحه کړی وي لکه چې لیکلي دي: الثانیة من اکد مدحه اما بافعل کاوثق الناس اوبتکریرالصفة لفظاکثقة ثقة اومعنًی کثقة حافظ (تقریب ص۲)

اوامام ذهبی فرمایي: ابومحمداحدالائمة الثقات عداده فی صغارالتابعین مانقمواعلیه الاالتدلیس. (میزان ج۱ ص۴۲۳)

یعني سلیمان بن مهران چې کنیت ابو محمد دی دثقات امامان څخه یوثقة امام دی اوپه صغارتابعین کې شمار دی اومحدثینوپه نیزدتدلیس څخه ماسوی بل عیب پکې نشته اوکه چرته بل عیب پکې وایې نوامام ذهبی به بیان کړی وه داسې به یې نه لیکل چې (مانقمواعلیه الاالتدلیس)

تنبیه: بالفرض والتقدیرکه دغه اعتراض صحیح هم شي نودامام ابو حنیفة خوهم داوه استاذان ندي بلکې دفقهاءاومحدثینوپه نیزدامام صاحب په زرګونواستاذان اومشائخ دي علی طورمشت نمونه خروار دالاندي مشائخ ته نظروکړه په تذکرة الحفاظ دحافظ ذهبی کې دامام صاحب دمشائخ تذکرة داسې کوي عطاءنافع ،عبدالرحمن بن هرمزالاعرج سلمة بن کهیل ،ابوجعفرمحمد بن علی،قتادة ،عمروبن دینار،ابواسحاق، اوپه اخرکې لیکلي چې امام ابو حنیفة دډیروخلکوڅخه روایت الحدیث کړی.

اوپه لس کونو مشائخ تهذیب الکمال په یوساه یاد کری لکه موسی بن ابی عائشة ،ابن شهاب زهری ،عکرمة مولی ابن عباس ،سماک بن حرب ، عون بن عبدالله ،علقمة بن مرثد ،علی بن اقمر ،قابوس بن ابی طبیان ،خالدبن علقمة ،سعیدبن مسروق ،شدادبن عبدالرحمن ،ربیعة بن عبدالرحمن ،هشام بن عروة ،یحیی بن سعید ،ابوالزبیرالمکی محمدبن السائب ،منصوربن المعتمر ،حارث بن عبدالرحمن ،محارب ،بن دثار ،معن بن عبدالرحمن ،قاسم مسعودی .

دامام صاحب داستاذانو معلومول که څوک غواړی اوکوشش وکړي نوترڅلورزروپوری به یې پخپله هم پیداکړی: حکی عن عبدالله بن ابی حفص الکبیرانه وقع منازعة فی زمنه بین اصحاب ابی حنیفة وبین اصحاب الشافعی فجعل اصحاب الشافعی یفضلون الشافعی علی ابی حنیفة فقال ابوعبد الله بن ابی حفص عدومشائخ الشافعی کم هم فعدوافبلغواثمانین ثم عدوامشائخ ابی حنیفة من العلماء التابعین فبلغوا اربعة الاف فقال عبد الله هذامن ادنی فضائل ابی حنیفة. (الموفق لابن احمدالمکی ج۱ ص۳۸)

که دالاندی کتابونه اوداسې نورچې دامام صاحب په مناقب کې لیکلې شوی اویاپه اسماءالرجال دی مطالعه کړی تبییض الصحیفة، تنویر الصحفه، جواهر منیفة تهذیب ،تذهیب التهذیب ،تهذیب الاسماء الخیرات الحسان ،قلائدعقیان ،عقودالجمان، مناقب النعمان په دې نوم باندې دده باره کې۹ نهه کتابه لیکلې شوی دي شقائق النعمان سیرة النعمان ،نظم الجمان، تحفة السلطان ،کتاب المناقب ،طبقات حنیفة ،تذکرة الحفاظ ،تاج التراجم، فی الطبقات الحنفیة وغیرها او دمناقب کتابوکې یې ورته مستقل بابونه اوفصلونه عنوان کړی دي

یوویشتم اعتراض: نظروکړی دامام صاحب بل استاذ ابراهیم نخعی ته چې دادحماداواعمش هم استاذدی یعنې واهم مجروح دی اواعمش چې دده شاګردی ویلی دي دده په حق کې (مارایت احدًا روی بحدیث لم یسمعه من ابراهیم الخ)(الجرح علی ابی حنیفة ص ۱٦) یعنې ماهیڅوک غیردابراهیم نخعی نه نه دی لیدلی چې داسې حدیثونه روایت کوي چې اوریدلي نه وي

جواب : حافظ ابن حجردده باره کې داسې ویناکوي چې: ابراهیم بن یزیدبن قیس بن الاسودالنخعی ابوعمران الکوفی الفقیه ثقة الاانه یرسل کثیراًمن الخامسة مات سنة ست وتسعین وهوابن خمسین

او نحوها)(التقريب ص ١١) نوکه دامام ابراهیم نخعی مجروح وایي نو حافظ به دده باره کې دجرح الفاظ لیکلي وي نه دامذکوردتوثیق الفاظ.

او امام ذهبی دده باره کې داسې بیان کړی: ابراهیم بـن یزیـدالنخعی احـدالاعلام یرسـل عـن جماعة وقدرای زیدبن ارقم وغیره لم یصح له سماع من صحابی) (میزان ج ١ص ٣٥)

نوددې عبارت نه معلومه شوچې امام ابراهیم تابعی او په خیرالقرون کې داخل دی او په بشارت نبوي کې چې (طوبی لمن رای من رانی) کې هم شامل دی اوس دامام اعمش وینا اوره چې هغه هم همداسې ویلي دي لکه تاچې لیکلي دي او که بل څه دي (قال الاعمش کان خیراً فی الحدیث (تهذیب التهذیب)

یعنې ابراهیم نخعی په احادیث کې ډیرزیات غوره او خیرا وپسندیده شخص وو بل قول داعمش ته توجه وکړه ـ(قال الاعمش قلت لابراهیم اسندلی عن ابن مسـعودفقال اذاحـدثتکم مـن رجـل عـن عبدالله فهوالذی سمعت اذاقلت قال عبدا لله فهوعن غیرواحد)(تهذیب التهذیب)

حافظ ابن حجرفرمایي: مفتی اهل الکوفة کان رجلاًصالحافقیهاوجماعة مـن الائمـة صـحوا مراسیله (تهذیب التهذیب)

وقال الشعبی ماترک احـداً اعلـم منـه)تهذیب التهذیب شعبی فرمایې چې ابراهیم نخعی دځان نه وروسته دخپل ځان نه لوی عالم پرې نښودو)

حافظ ذهبی فرمایي : (قلت واستقرالامرعلی ان ابـراهیم حجـة) (مـیزان ص٣٥) یعنې پدې باندې اتفاق دی چې ابراهیم نخعی په حدیثو کې حجت دی ابن حبان په ثقات تابعینو کې ابراهیم نخعی ذکرکړی دی: (قال الطحاوی حدثناالاعمش قال ابراهیم النخعی ماا کلت من اربعین لیلة الاحبـة عنـب) (الکاشـف) وقال التیمی وکان ابراهیم عابدّاصابراً علی الجوع الدائم (تهذیب التهذیب)

دوه ویشتم اعتراض: دامام ابوحنیفة رح مقرب شاګرد امام ابویوسف ضعیف دی فی میزان الاعتدال: قال الفلاس کثیر الغلط، وقال البخاری ترکوه الی قوله) وفی لسـان المـیزان قـال ابـن المبـارک ابویوسـف ضعیف الروایة . (الجرح علی ابی حنیفة ص١٥-١٤)

جـواب : داخبری دامام ابویوسف په حق کې صرف دتهمت څخه او محض دعناداوعداوة اوتعنت اوتعصب څخه بل هیڅ ندي.

که داواقعت وايې نوبیاامام الجرح والتعدیل امام احمداوامام جرح والتعدیل امام یحیی بن معین دده شاگردی ولـي کولـه اول دوی تـه پکـاروه چـې دامـام ابویوسـف تضـعیف ئـې بیـان کـړی وايـې لکـن دی حضراتواونوروداامام ابویوسف په حق کې (صاحب حدیث صاحب سنة منصف فی الحدیث اثبت واکـثر حدیثاً،اتبع الحدیث ،حافظ الحدیث) فرمایلي دي.

امام نسائی په کتاب الضعفاوالمتروکین کې امام ابویوسف ته ثقه ویلی دي حافظ ذهبی په حافظانو دحدیث کې شمارکړی لاندې عبارت ته توجه وکړی (سمع ابویوسف هشام بـن عـروة واباسـحاق الشـیبانی وعطاءبن السائب وطبقتهم وعنه محمدبن الحسن الفقیه واحمدبن حنبل وبشربن الولیـدویحی بـن معین وعلی بن الجعدوعلی بن مسلم الطوسی وخلق سواهم نشاءفی طلب العلم وکان ابـوه فقـیراً فـکان ابوحنیفـة یتعاهده قال المزنی ابویوسف اتبع القوم للحدیث وروی ابراهیم بن ابی داودعن یحی بن معین قال لیس فی اهل الرای احداکثرحدیثاولا اثبت منه وروی عباس عنه قال ابویوسف صـاحب حـدیث وصـاحب سـنة وقال ابن سماعة کان ابویوسف یصلی بعدماولی القضاءفی کل یوم مـائتی رکعـة وقـال احمـدکان منصـفافی الحدیث مات سنة اثنتین وثمانین ومائة وله اخبارفی العلم والسیادة وقدافردته وافـردت صـاحبه محمـدبن الحسن فی جزءانتهی ملخصًا(تذکرة الحفاظ للذهبی)

نُواب صدیق حسن خان غیرمقلد فرمایې : (کان القاضی ابویوسـف مـن اهـل الکوفـة وهوصـاحب ابی حنیفة وکان فقیهاعالماحافظًا) (التاج المکلل ص ۹۱)

(ثم قال نواب صدیق حسن خان ولم یختلف یحیَ بن معین واحمدبن حنبل وعلی بن المدینی فی ثقة فی النقل) (التاج المکلل ص ۹۲)

یعني یحیی بـن معین او احمدبن حنبـل اوعلی بـن المـدینی دری واړه دامـام ابویوسـف په ثقاهت فـی الحدیث باندې متفق دی اوهغه امام علی بن المدینی هم یدې کې اتفاق لری چې دهغه په حق کې امام بخاری داسې ویناکړی لاندې دابن حجرپه عبارت کې موجود ده (ثقة ثبت امام اعلم اهل عصره بالحـدیث وعللـه حتی قال البخاری مااستصغرت نفسی الاعنده (تقریب)

امام بخاری فرمایې چې دعلی بن المدینی په حضور زما هیڅ حقیقت او حیثیت نشته نو کله چې امام بخاری خپل ځان دعلی بن المدینی په حضور کې په نشتې باندې حسابوي نو بیا به د هغه تضعیف په مقابل دعلی بن المدینی دتوثیق کې په څه تقابل شی که چیرته دامام بخاری نه داجرحه ثابته وي.(الا بعدًا للترجیح)

ولم یختلف یحیی بن معین واحمدوابن المدینی فی کونه ثقة فی الحدیث (الانساب للسمعانی) وذکرابن عبدالبرفی کتاب الانتهاقی فضائل الثلاثة الفقهاءان ابابوسف کان حافظًاوانه کان یحضرالمحدث ویحفظ خمسین ستین حدیثًاثم یقول فیملیهاعلی الناس وکان کثیرالحدیث. (التاج المکلل ص ۹۲)

پدې عبارت کې تردید دقول دفلاس شوی دی چې هغه ویلی وه (وکان کثیرالغلط) اودمذکورعبارت په اخرکې ذکردی چې (وکان کثیرالحدیث) (قال طلحة بن محمدبن جعفرابویوسف مشهورالامرظاهرالفضل افقه اهل عصره ولم یتقدم احدفی زمانه وکانم النهایة فی العلم والحکم والریاسة والقدروهواول من وضع الکتب فی اصول الفقه علی مذهب ابی حنیفة واملی المسائل ونشرهاوبث علم ابی حنیفة فی اقطارالارض (التاج المکلل)ص ۹۲].

ثم قال نواب: قال عماربن ابی مالک ماکان فی اصحاب ابی حنیفة مثل ابی یوسف لولاابویوسف ماذکرابوحنیفة ولامحمدبن ابی لیلی ولکنه هوالذی نشرقولهماوبث علمهما (التاج المکلل ص۹۲)

وقال ابویوسف سالنی الاعمش عن مسئلة فاجبته عنهافقال لی من این لک هذافقلت من حدیثک الذی حدثتناه انت ثم ذکرت له الحدیث فقال لی یایعقوب انی لاحفظ هذا الحدیث قبل ان یجتمع ابواک وماعرفت تاویله الان (التاج المکلل ص ۹۲)

نواب صدیق حسن خان په اخرکې علی طورفیصله داسې ونیاکوی (واخبارابی یوسف کثیرة واکثرالناس من العلماء علی فضله وتعظیمه یعنې دمادصحینوتعدادزیات دي نودجارحیوجرحه به قابل قبول نوي اودهم عصرجرحه هم دهم عصرباره کې مقبول نده لکه عبدالله بن مبارک اووکیع بن الجراح اوددارقطنی اوابن عدی اوبخاری جرحی په تعصب اوتشددبناديي هغه هم مقبولي ندی . (الفضل ماشهدت به الاعداء).

یوخبره قابل توجه چې معترض دفلاس په مقوله کې خیانت کړی پوره مقوله يې نده رانقل کړی په میزان الاعتدال کې دامقوله پوره داسې ده: قال الفلاس صدوق کثیر الغلط.

نو دفلاس دمقولي اولني الفاظ دتعديل او توثيق دي يعني دفلاس په نيز هم دامام ابويوسف صداقت مسلم دى او داصدوق لفظ دجرح او تعديل په اصطلاح كې دتوثيق په الفاظ كې شامل دى دنورائمه وو اقوال دامام ابويوسف په باره كې لاندې عبارت كې بيان شوى دى (قال عمروالناقدكان صاحب سنة وقال ابوحاتم يكتب حديثه وقال المزنى هواتبع القوم لحديث واماالطحاوى فقال سمعت ابراهيم بن ابى داودالبراسى قال سمعت يحيى بن معين يقول ليس فى اصحاب الراى احداكثرحديثاولااثبت من ابى يوسف. (ميزان ج ٣ص٣٢١)

وقال ابن عدى ليس فى اصحاب الراى اكثرحديثامنه الاانه يروى عن الضعفاءالكثيرمثل الحسن بن عمارة: وغيره وكثيراماىخالف اصحابه ويتبع الاثرواذاروى عنه ثقة وروى هوعن ثقة فلاباس به .(ميزان ج٣ ص٣٢٢).

نولگ غوراو فكر پكاردى چې دومره لوى ايمة الحديث دامام ابويوسف تعديل او توثيق كوي او معترض صرف دعوام خلكو دوكه كولو او كمراه كولو لپاره دفلاس او امام بخارى اقوال دامام ابويوسف دعلم او دين مرادكرځولي دي دمذكوره اقوال څخه دومره ثابته شو چې امام ابويوسف دضعيف راويانو څخه روايت كوي نو كه دضعيف راويان څخه روايت باندې ديو چا تضعيف كيږي نو بيا خو امام بخارى او مسلم هم ضعيف دي ځكه په بخارى او مسلم كې متكلم فيه روات موجود دي على طور نمونه به يو څو دبخارى راويان ياد كړو چې ضعيف دي، حافظ ابن حجر په مقدمة دفتح البارى كې ليكلي چې په كتاب المناقب كې حسن بن عمارة موجود دى چې دده په متروك والى باندې دائمة الجرح دوالتعديل اتفاق دى (مقدمة ص ٣٩٥

اسيد بن زيد الجمال دبخارى په كتاب الرقاق كې موجود دى حافظ ابن حجر فرمايي چه دده توثيق دهيچا څخه ندى رانقل شوى (مقدمة ص ٣٨٨

بل حسن بن بصرى بخارى راويانو كې شته امام احمد او ابن معين او ابو حاتم، نسائى او ابن مدينى پنځو واره په اتفاق سره دده به ضعف باندې قائل دي (مقدمة ص ٣٩٤).

همدارنگه نعيم بن حماد متوفى ٢٢٨ هـ دادامام بخارى شيخ او استاذ دى او دده په نيز معتبر هم دى او يو څو احاديث يې دده څخه پخپل صحيح كې درج كړى دادا اكثر محدثينو په نيز سخت مجروح دى.

او ضعف او نکارت نه علاوه په وضع الاحادیث باندې هم ملزم دی څو اقوال ته توجه وکړی دده باره کې.

قال النسائی ضعیف ونسبه ابوبشرالدولابی الی الوضع (مقدمة فتح الباری)

رهو (ای نعیم) مع امامة منکرالحدیث وقال سعیدبن یونس روی احادیث من یسرعن الثقات وکان من اوعیة العلم ولا یحتج به (تذکرة الحفاظ ج۲ ص۸-۷ وقـال ابـوداودکان عنـدنعیم بـن حمادنحوعشرین حدیثاعن النبی لیس لهااصل. (میزان الاعتدال ص ۵۲۵)

هنربچشم عدوات بزرگ ترعیب است   گل است سعدی ودرچشم دشمنان است

درویشتم اعتراض :

دامام ابو حنیفة بل مقرب شاګرد باره کې متعصبینو متشددینو معترضینو داسې نیمګړی ویناوی لیکلې دي میزان الاعتدال داسې لیکلي (ولینه النسایی وغیره من قبل حفظه) اولسان المیزان کې داسې عبارت دی (قال ابوداودلا یکتب حدیثه) اوپه کتاب الضعفا والمتروکین کې امام نسائی فرمایي: (ومحمدبن الحسن ضعیف).

جواب: دشاهین الاحناف امام محمدبن الحسن الشیبانی رحمه الله قدراو منزله فضیلت او علمیت ټولې نړی ته داسې روښن او واضح دی کالشمس فی نصف النهار او کالقمربین النجوم هیڅ ضرورت جواب اوبیان او وضاحت د دغسې بی هوده الفاظو او اعتراضونو ته نشته خو بیا هم صرف داطمنان قلبی په خاطر به فی الجملة جواب ولیکلو.

اول د میزان الاعتدال عبارت معترض مکمل ندی راخیستی ځکه دتلیین النسائي څخه وروسته حافظ ذهبی لیکلي چې : وبروی عن مالک بن انس وغیره وکان من بحورالعلم والفقه قویافی مالـک)(میزان ج۲ ص ۴۳. یعنې امام محمد د حدیثو روایات دامام مالک څخه کړي دي اوپه علم او فقه کې نه ختمید ونکې لوی سنداو دریاب دی او دامام مالک په روایات کې قوي دی)

او حافظ ذهبي په مقدمة د میزان کې فرمایي هغه خلک چې جلالت او ثقاهت دهغوی مسلم دی او دادنی لین او تساهل لوجې نه متشددین فی الجرح پکې کلام کړی دی که چرته دغه خلک ابن عدی وغیره په خپله کتابونوکې نوی ذکرکړی نومابه ددوی دثقاهت لوجې پخپل میزان کې نـوی ذکرکړي: ولـم اره فی الـرای ان احذف اسم احدممن له ذکربتلیین مافی کتب الایمة المذکورین خوفامن ان یتعقب علی لاانی ذکرته لضعف

فيه عندى. (مقدمة ميزان الاعتدال) نو داثابته شو چې د حافظ ذهبي په نيز امام محمد ضعيف زدى او كه څوک يې دعوى كوي نو خپله دعوى دى ثابته كړي.

او حافظ ابن حجر په لسان الميزان كې داسې تحرير كړى دى :

هومحمد بن الحسن بن فرقدالشيبانى مولاهم ولد بواسط ونشا بالكوفة وتفقـه على ابى حنيفـة وسـمع الحديث من الثورى ومسعروعمروبن ذرومالک بن مغول والاوزاعى ومالک بن انـس وربيعـة بـن صـالح وجماعة وعنه الشافعى وابوسليمان الجوزجانى وهشام الرازى وعلى بن مسلم الطوسى وغيرهم ولى القضاء فى ايام الرشيدوقال ابن عبدالحكم سمعت الشافعى يقـول قـال محمـداقمت على بـاب مالـک ثـلاث سـنين وسمعت منه اكثرمن سبع مائة حديث وقال الربيع سمعت الشافعى يقول حملت عن محمدوقربعيركتباوقال ابن على ابن المدينى عن ابيه فى حق محمدبن الحسن صدوق (لسان الميزان مطبعه حيداباد)

وفيه من تكلم فيه مع ثقته وجلالته بادنى لين وباقل تجريح فلولاابن عدى اوغيره من مؤلفى كتـب الجرح ذكرواذالک الشخص لماذكرته لثقته (ديباجه ميزان ص۳ ج ۱)

نو دعلى بن المدينى په شان امام چې دامام محمدبن الحسن توثيق وكړو نو بيا دامام محمد په ثقاهت فى الحديث كې هيڅ شک نشته او دعلى بن المدينى د توثيق په مقابل كې دامام نسائى او امام بخارى جرحه په نشت باندې حساب ده.

او على بن المدينى دامام محمد توثيق پـه لفظ د صدوق باندې كړى او د اصدوق د توثيـق پـه اعلى الفاظو كې موجود دى لكه چې حافظ ذهبى په ميزان كې د توثيق الفاظ په لاندې ډول بيان كړى (فـاعلى العبارات فى الرواة المقبولين ثبت حجة ،وثبت حافظ وثقة متقن وثقة ثم ثقة ثم صدوق ولاباس بـه الـخ) (ميزان ج۱ ص ۳) قال الشافعى مارايت اعقل من محمدبن الحسن (الانساب للسمعانى).

وروى عنه اَنّ رجلاًساله عن مسئالة فاجابه فقال الرجل خالفک الفقهاءفقال له الشافعى وهل رايـت فقيهًااللّهُمَّ الاان يكون رايت محمدبن الحسن (الانساب للسمعانى).

يعنې دامام شافعى څخه يو كس ديوى مسئلې پو ښتنه وكړه هغه ورته جواب وركړو هغه سړي وويل چې ستاسره پدې مسئله كې فقها،مخالف دى امام شافعى ورته وويل تاچرته كوم فقيه ليدلى دى مګر كه امام

محمد بن الحسن دي ليدلی وي نو بيا تيک او صحيح ده ستا خبره هغه د دې قابل دی نو امام شافعي رحمه الله د امام محمد په فقاهت فی الدين باندې د ټولی دنيا په فقهاو وکی تصريح وکړه.

وکان اذا احدثهم عن مالک اءمتلامنزله وکثرالناس حتی يضيق عليه الموضع)(تهذيب الاسماء) يعني کله به چې امام محمد د امام مالک نه دا ورېدلو او وزده کړو حديثو درس کولو نو خپل کور به يې د شاګردانو ډکه شو تر دې پورې چې دده خپل دناستی ځای به هم تنګ شو نو امام محمد که ضعيف فی الحديث وايې نو ولې به دده په کور باندې دو مره ازدحام د محدثينو وايې او دومره شوق د سماعت الحديث به يې درلودلو)

عن يحيي بن معين قال کتبت الجامع الصغيرعن محمدبن الحسن (تاريخ خطيب وتهذيب الاسماء) عن يحيي بن معين قال سمعت محمدًا صاحب الرای فقيل سمعت هذاالکتاب من ابی يوسف قال والله ماسمعته منه وهواعلم الناس به الاالجامع الصغيرفانی سمعته من ابی يوسف (مناقب کردری ص۱۵۰)

يعني يحيی بن معين د امام محمد څخه روايت کړی دی او هغه د کتابو سمع يې کړی او د هغه شاګردي اختيار کړی ده دا ټول امور دلالت کوي په دی چې امام محمد صاحب فضيلت او صاحب علم او عادل او حافظ ضابط محدث فقيه صدوق دی.

عن عبدا لله بن علی قال سالت ابی عندمحمدقال محمدصدوق .(مناقب کردری ج۲ ص۱۵۰) عن عاصم بن عصام الثقفی قال کنت عندابی سليمان الجوزجانی فاتاه کتاب احمدبن حنبل بانک ان ترکت رواية کتب محمد جئنا اليک لنسمع منک الحديث فکتب اليه علی ظهررقعته مامصيرک الينا يرفعنا ولاقعودک عنا يضعناوليت عندی من هذاالکتاب اوقارًاحتی ارويهاحسبة . (مناقب کردری ج۲ ص۱۵۴)

وذکرالامام ظهيرالائمة المدينی الخوارزی انه)(محمد)قال مذهبی ومذهب الامام وابی بکرثم عمرثم عثمان ثم علی رضی الله عنه واحد.(مناقب کردری ج ۲ص ۱٦۲)

وذکرالسلامی عن احمدبن کامل القاضی قال کان محمدموصوفًابالرواية والکمال فی الرای والتصنيف وله المنزلة الرفيعة وکان اصحابه يعظمونه جدًا.(مناقب کردری ج۲ ص۱۵۳)

وذکرالجلسی عن يحيي بن صالح قال قال يحيي بن اکثم القاضی رايت مالکًاومحمدًاقلت ايهماافقه قال محمدوبه عن ابی عبيدقال مارايت اعلم بکتاب الله تعالی من محمد.(کتاب مناقب کردری ج۲ ص۱۵٦)

عن ابراهيم الحربي قال سالت احمدبن حنبل من اين لک هذه المسائل الدقاق قال من کتب محمدبن الحسن .(مناقب کردری ج۲ ص۱۶۰)

وعن ادريس بن يوسف القراطيسی عن الامام الشافعی قال مارايت رجلاً اعلم بالحلال والحرام والناسخ والمنسوخ من محمد(مناقب کردری ص۱۵۷ وقال اسماعيل بن ابی رجاءرايت محمدًافی المنام فقلت مافعل ا لله بک فقال غفرلی ثم قال لواردت ان اعذبک ماجعلت هذاالعلم فيک فقلت له فاين ابويوسف قال فوقنابدرجتين قلت فابوحنيفة قال هيهات ذالک فی اعلی عليين .(درمختارص۲۶)

وروی ان الشافعی استحسنه (ای المبسوط)وحفظه واسلم حکيم من کفاراهل الکتاب بسبب مطالعته حيث قال هذاکتاب محمدکم الاصغرفکيف کتاب محمدکم الاکبر.(کشف الظنون ج۲ ص۳۷۳)

وقال الشافعی (اعانني الله فی العلم برجلين فی الحديث بابن عيينه وفی الفقه بمحمدثم قال من ارادالفقه فليلزم اصحاب ابی حنيفة فان المعانی قدتيسرت لهم والله ماصدت فقيهاالابکتب محمدبن الحسن)وخرج الکسائی ومحمدبن الحسن مع هارون الرشيدالی الری فماتابهافی يوم واحدفقال الرشيددفنت اليوم اللغة والفقه .(تاريخ بغداد ج۲ ص۱۸۲-۱۸۱)

وقال الشافعی رح مارايت اعلم بکتاب ا لله من محمدبن الحسن لوأشاءان اقول ان القرآن نزل بلغة محمدبن الحسن لقلته لفصاحته .(تاريخ بغدادج۲ ص۱۸۵)

وقال الامام احمدبن حنبل اذاکان فی المسالة قول ثلاثة لم يسع مخالفتهم قيل من هم قال ابوحنيفة وابويوسف ومحمدبن الحسن فابوحنيفة ابصرالناس بالقياس وابويوسف ابصرالناس بالاثارومحمدبن الحسن ابصرالناس بالعربية .(الانساب للسمعانی ج۸ ص۲۰٤)

نودايو څو مشت نمونه خروارد ايمه اقوال چې د امام محمد په فضل او علم او حفظ او ضبط او صدق او ديانت او مفسر او محدث او فقيه والي باندې عادلانه شاهدي نو داسې شخص ضعيف کيدل که قيامت نوي نو بل به څه وي .

خلورویشتم اعتراض: دامام ابو حنیفة دځوی حماد اولمسی اسماعیل باره کښ په میزان الاعتدال جلد اول کښ دی: اسماعیل بن حماد ابن دابی حنیفة نعمان بن ثابت الکوفی عن ابیه عن جده قال ابن عدی ثلثتهم ضعفاء انتهی (الجرح علی ابی حنیفة ص۱٤).

الجواب:

اولا: خودا دابن عدی لخوا جرحه ده او ابن عدی من المتعصبین نهایت سخت متعصب دی خصوصا په باره دامام ابو حنیفة کښ او د معتصب جرح قبوله نوي

ثانیا: دا جرحه غیر مفسره او مبهم ده قابل قبول نده له دې وجې نه خو حافظ ابن حجر په تقریب کښ قطعی فیصله او د جرحی مفسر الفاظ ندي ذکر کړي فقط د تکلموا کلمه یې ذکر کړی. (اسماعیل بن حماد بن ابی حنیفة الکوفی القاضی حفید الامام تکلموا فیه من التاسعة مات فی خلافة المامون). (تقریب)

او دا ظاهره چې د (تکلموا) لفظ د مبهمه جرحی دی اعتبار نه لري لکه دالاندې عبارت کښ د فلان ضعیف الفاظ د جرحی مبهمی دی. (ومن ذالک قولهم فلان ضعیف ولا یبینون وجه الضعف فهو جرح مطلق والاولی ان لا یقبل من متاخری المحدثین لانهم یجرحون بما لا یکون جرحًا (سعی مشکور).

حافظ ابن حجر په مقدمه د فتح الباری کښ د عبد الاعلی البصری په ترجمه کښ فرمایلي دي چې ابن سعد ویلي چې عبد الاعلی قوی ندی ما وویل چې دا جرح مردود ده غیر مقبوله ده.

(قال ابن سعد لم یکن بالقوی قلت هذا جرح مردود غیر مقبول) (مقدمة فتح الباری) نو فکر وکړه چې د لم یکن بالقوی او فلان ضعیف الفاظو باندې دیر راوی ضعف نه ثابتیږي حالانکه دا دواړه الفاظ د جرح په صورت کښ جارحین پیش کوی خو معلومیږي چې دا جرحه مبهم ده د دې ځخه کوم عیب نه راپیدا کیږي د راوي په حق کښ همدارنګه دابن عدی قول چې د دری واړو په حق کښ یې کړی نو دا دوی په باره کښ کوم ضعف او عیب نه راڅرګندوي او دده دا قول غلط او غیر مقبول دي.

(قلت قول ابن عدی ان کان مقبولاً فی اسماعیل وحماد اذا بین سبب الضعف لعدم اعتبار الجرح المبهم فهو غیر مقبول قطعًا فی ابی حنیفة وکذا کلام غیره ممن ضعفه کالدارقطنی وابن القطان کما حققه العینی فی مواضع من البنایة شرح الهدایة وابن الهمام فی فتح القدیر وغیرهما من المحققن (الفوائد البهیة ص ٤٦)

حافظ ذهبی په میزان الاعتدال کښ دابن عدی دقول نه وروسته دخطیب قول رانقل کړی دی چې دابن عدی دقول ردپکښې شوی دی

(وقال الخطیب وحدث عن عمروبن ذرومالک بن مغول وابن ابی ذئب وطائفة وعنه سهل بن عثمان العسکری وعبدالمؤمن بن علی الرازی وجماعة ولی قضاءالرصافة وهومن کبارالفقهاءقال محمدبن عبدا لله الانصاری ماولی من لدن عمرالی الیوم اعلم من اسماعیل بن حمادقیل ولاالحسن البصری قال ولاالحسن (میزان ج۱ ص۱۵۰)

یعنې اسماعیل فن الحدیث دعمروبن ذراو مالک بن مغول اوابن ذئب اویو جماعت محدثینو څخه حاصل کړی وه اوبیاده څخه دافن الحدیث سهل بن عثمان العسکری اوعبد المؤمن بن علی الرازی اویو جماعة نورو محدثینو حاصل کړی وه او اسماعیل په لویو کبار فقهاء کښ شمار شوی دی اودرصافه قاضی وه محمد بن عبدالله الانصاری وایې چې دعمربن عبدالعزیزدزمانی نه ترننه پورې داسماعیل بن حماد څخه لوی عالم څوک دقضاپه منصب ندی ګمارل شوی اومقررشوی چا وویل اوحسن بصری هم دهغه برابرنه وه هغه هغه ورته جواب کښ وویل اوحسن بصری هم دهغه برابرنه وه صرف دقضاوت لائق اسماعیل وه)نودمذکوره عبارت نه دامام اسماعیل بن حماد محدثیت او فقاهت او اعلمیت او افضلیت اظهرمن الشمس فی نصف النهاردی علاوه داچې حافظ ذهبی چې دابن عدی قول پخپل میزان کښ رانقل کړی ددې نه دالازمه نده چې د حافظ ذهبی په نیزهم اسماعیل بن حمادضعیف دی ولی ځکه حافظ په میزان کښ ډیرداسې ثقة اوجلیل القدرراویان دتضعیف په قطارکښ ذکرکړي دي دلین نومی اواقل تجریح له وجې چې هیڅ اعتبارورته نشته.

اوحافظ فرمایې داصرف پدې خاطرچې نوروحضرات پخپلو تصانیفو کښ ذکرکړی وه که چرته نورو مصنفینو حضراتو دا نوی ذکرکړي نومابه هیڅکله دوی دثقاهت لوجې پخپل کتاب کښ یادکړی نوی

(وفیه من تکلم فیه مع ثقته وجلالته بادنی لین وباقل تجریح فلولاابن عدی اوغیره من مؤلفی کتب الجرح ذکرواذالک الشخص لماذکرته لثقة (دیباچه میزان ج۱ ص۳).

اوحافظ ذهبی دیاداشت په طورباندې دخپل کتاب اختتام په دالاندې قول باندې کړی.

(وفیه خلق کماقدمناقی الخطبة من الثقات ذکرتهم للذب عنهم اولان الکلام فیهم غیر مؤثر (جلد ۳ ص۴۰ میزان الاعتدال) اوپه الفوائد البهیه کښ نورداسې الفاظ ده امام اسماعیل باره کښ دی چې (ولی

القضاء بالجانب الشرقى ببغدادوقضاءالبصرة والرقة وكان بصيراًبالقضـاءعارفابالاحكام والوقـائع والنـوازل صالحا ديناعابدًازاهداً صنف الجامع والردعلى القدرية وكتاب الارجـاءوعن الحلـوانى اسـماعيل نافلـة ابى حنيفة كان يختلف الى ابى يوسف يتفقه عليه ثم صار بحال يعرض عليه ومات شـبابًا)(الفوائدالبهيـة ص ٤٦) نوكه لگ فكراوتوجه وشى هغه امورته چې دمذكوره عباراتونه راڅرګنديږي نوهرشخص اوانسان چې صرف عقل هيولانى ولري نوهم به دافيصله وكړي چې دابن عدى جرح كلوم الخفاش لايضرالشمس)هيڅ اعتبار اوقبوليت نه لري تعجب پداسې متعصبينو باندې كه چرته داسې ايمة ضعيف اومجروح وي نوبيا به دائقه څوک وي افسوس صدهزارافسوس اودحمادبن ابى حنيفة رحمهماالله باره كې توجه وكړي لاندې عباراتو. (وبعض المتعصبين ضعفواحمادًامن قبل حفظه كماضعضوا اباه الامام لكن الصواب هوالتوثيق لايعرف له وجه فى قلة الضبط والحفظ وطعن المتعصبة غيرمقبول انتهى (تنسيق النظام ص١٣)

اوعلامة على القارى المكى فرمايي: هوحمادبن النعمان الامام ابن الامام تفقه على ابيه وافتى فى زمنه وتفقه عليه ابنه وهوفى طبقة ابى يوسف ومحمدوزفروالحسن بن زيادوكان الغالب عليه الورع قال الفضل بن دكين تقدم حمادبن النعمان الى شريک بن عبدفى شهادة فقال شريک وا لله انک لعفيف النظروالفرج وخيارالمسلمين (شرح مسندالامام)

(هزارتف ايسى عقل وسجهه پر)

پنځه ويشتم اعتراض :

امام بخارى دفزارى داسې روايت كړى (كنت عندسفيان فنعى نعمان فقال الحمد لله ينقض الاسلام عروة عروة ماولدفى الاسلام اشام منه)يعني فزارى وايې زه دسفيان ثوري سره وم چې دامام ابوحنيفة دوفات خبراورسيدلو نوسفيان وويل الحمدلله ينقض الاسلام عروة عروة الخ يعني اسلام به حلقه حلقه اوكړي كړى مات شي خودامام ابوحنيفة په شان غټ بدبخته څوک په اسلام كې ندى پيداشوى.

جواب:

دا روايت امام بخارى په تاريخ صغيرد نعيم بن حماد عن ابى اسحاق الفرازى نه روايت كړى دى بايد موږ دزړه دكومې داخبره وكړوچې دا روايت محض اوخالص جعلى اووضعى دى اوپه حضرت سفيان ثوري باندې صريح افترى اوبهتان دى

چې دسفیان په شان شخص دی دامام ابو حنیفة په وفات خبرید ودې معاذالله داسې الفاظ ووایې

داځکه چې نعیم بن حماد مروزی متوفی ۲۲۸ﻫ اګرچې دامام بخاری شیخ دی اودده په نیزمعتبرهم دی اودده څخه یې یو څورو ایات په خپل صحیح بخاری کې لیکلې لکن داکثرمحدثینو په نیزسخت مجروح دی اوضعف اونکارت څخه علاوه په وضع الاحادیث باندې هم ملزم دی اودامام صاحب سره دومره دشمني لري چې په هغه باندې په عیب لګولو کې دځان نه دروغو روایات جوړه وي اوبل چاته یې منسوبوي.

(قال الازدی کان نعیم یضع الحدیث فی تقویة السنة وحکایات مزدرة فی ثلب النعمان کلها کذب (میزان الاعتدال)یعني ابو الفتح ازدی مشهورحافظ موصلی وایې چې نعیم دځان نه احادیث جوړوي لپاره دتقویة السنة اودروغو قصی دځان نه دعیب ګیری لپاره په نعمان ابو حنیفة پسې جوړوي چې داټول په ټوله کذب اودروغ دی

وقال ابوداود کان عندنعیم بن حمادنحوعشرین حدیثًاعن النبی ﷺ لیس لهااصل (میزان الاعتدال) اونسائې په حقله داسې فرمایې: وقال النسائی ضعیف ونسبه ابوبشرالدولابی الی الوضع)مقدمة فتح الباری ص ۵۲۵).

اوپه تذکرة الحفاظ جلد ۲ صفحه ۷ کې دده پحقله داسې ویناده (وهو(ای نعیم)مع امامة منکرالحدیث وریسې په صفحه ۸ کې وقال ابوسعیدبن یونس روی احادیث مناکیرعن الثقات)اوپه اخرکې لیکلې چې .(وکان من اوعیة العلم ولایحتج به) یعني اګرکه دعلم دلوښو څخه دی خوحجت نشي کیدای لاندې وضعي حدیث ته وګوره: (نعیم بن حمادثنااابن وهب ثناعمروبن الحارث عن سعیدبن ابی هلال عن مروان بن عثمان عن عمارة بن عامر عن ام الطفیل انهاسمعت النبیﷺ یقول رایت ربی فی احسن صورة شابًاموفرًارجلاه فی خضرعلیه نعلان من ذهب) (میزان الاعتدال)

نولګ غور اوفکر او تدبرپکاردی چې یو شخص دخدای رسول پورې دځان نه احادیث جوړوي اوافتراءورپورې کوي.

نو که داسې شخص دامام ابو حنیفة په عیب ګیری کې دځان نه ددرغو قصې جوړکړي نو هیڅ پروانه کوي اودهغه په شان کې څه نقصان نه راولي نودامام بخاری دامذکورروایت دحافظ ازدی په قول صریح دروغ اووضع ده اودسفیان ثوري داخبره چې دامام ابو حنیفة په وفات یې کړی سراسر افتراء اوبهتان دي بلکه سفیان

ثوري دهغه په باره کې داسې ويلي دي لاندې قول ته توجه وکړه . (قال سفيان الثوری کنابين يدی ابی حنيفة كالعصافيربين البازى وان اباحنيفة سيدالعلماء قلائدعقيان. يعني سفيان فرمايي چې مونږ دامام ابوحنيفة په مخکې داسې يولکه چنچنې د باز مرغه په مخکې او امام ابوحنيفة سيدالعلماء دی

روى الخطيب عن محمدبن المتشرقال كنت اختلف الى ابى حنيفة والى سفيان فاتى ابى حنيفة فيقول لى من اين جئت فاقول من عندسفيان فيقول لقدجئت من عندرجل لوان علقمة والاسود حضر الاحتاجاالى مثله فاتى سفيان فيقول من اين جئت فاقول من عندابى حنيفة فيقول لقدجئت من عندافقه اهل الارض .(تبيض الصحيفة ص ١٤)

دسفيان ثوري بل قول ته غوږشه بروايةابن المبارک (وكان (ابوحنيفة) وا لله شديدالاخذللعلم ذابّاعن المحارم لاياخذالا بماصح عنه عليه السلام شديدالمعرفة بالناسخ والمنسوخ وكان يطلب احاديث الثقات والاخيرمن فعل النبى ص ومادرک عامة علماءالكوفة فى اتباع الحق اخذبه وجعله دينه وقدشنع عليه قوم فسكتناعنهم بمانستغفرا لله تعالى منه بل قدكان مناللفظة بعداللفظة قال قلت ارجوا لله تعالى ان يغفرلک ذالک (الخيرات الحسان ص٣٢ وكتاب كردرى ج٢ ص١٠)

بل روايت دعبدالله بن مبارک دسفيان څخه دامام ابوحنيفة په حقله (عن العسكرى عن ثابت الزاهدقال كان اذا اشكل على الثورى مسالة قال مايحسن جوابهاالامن حسدناه (اباحنيفة)ثم اصحابه ويقول ماقال فيه صاحبكم فيحفظ الجواب ثم يفتابه)

شپږويشتم اعتراض: خطيب بغدادی پخپل تاريخ کې ليکلي چې امام صاحب (العياذبالله)زنديق هم دی ؟

اووه ويشتم اعتراض: بل داچې خطيب بغدادی ويلی (ماولدفى الاسلام اضرمنه) يعني دامام صاحب نه بل غټ مضرپه اسلام کې ندی پيداشوی

اته ويشتم اعتراض: بل دتماموا احنافوبار ه کې اعتراض په لاندې عبارت کې نقل دی (ليس لهم فى الاسلام نصيب كماوردفى الحديث فافهمواولاتعجلوا (الجرح على ابى حنيفة ص ١٦-١٥)

جواب: ددين اسلام کم بخته دشمنان دداسې مضامين او روايت په ليکلو لکه دامذكور دستر لارښود او ستر مجتهد امام ابوحنيفة اودده دپيروانو باره بغيره دخپل عاقبت دخرابوالی څخه بل هيڅ ثمره نه لري اودوی په

شان کې به هیڅ فرق اونقص رانولي تولـه دنیاپدې قائله اوګویاده چې داسې مقتداءاسلام اوجامي الدین مفسرالکتاب محی السنة، محدث ،مجتهد ،فقیه ،زاهد ،عابد متورع خائف من الله نه څوک دده په دورکې تیرشوی دی اونه به ترقیامته انشاءالله راشي اودده فیض به ترابدالاباد پورې ددنیاپه مخ جارې وي اودده دمتبعین تعداد بفضل الله اوس داسلامی آبادی دوبرخوته قریب دی (اللهم زد فزد)

ناظرینوته دخطیب بغدادی درواياتومتعلق مفصل معلومات تیرشوی دی اواعاده به يې هسې تحصیل الحاصل وي ځکه دمحققینوپـه نیـزداهیڅ اعتبـارنلري اوهسـې لایعني خیـالات دي ددوی تـرک پکـاردی داطمنان قلب لپاره به ووایو .(کان ابوحنیفة یحسدوینسب الیه مالیس فیه ویختلف الیه مالایلیق به (کتاب العلم لابن عبدالبر)

حافظ ذهبی داسې وینا لیکلې ده : (قلت قداحسن شیخناابوالحجاج حیـث لـم یوردشـیئایلزم منـه التضعیف (تذهیب).

وقدجهل کثیرممن تعرضواالسهام الفضیعة وتحلوا بالصـفات القبیحـة القطیعـة علی ان یحطوامرتبـة هذاالامام الاعظم والحبرالمقدم الی قول له فماقدرواعلی ذالک ولایفیدکلامهم فیه (الخیرات الحسان)

وقال الحافظ عبدالعزیزبن ابی روادمن احب اباحنیفة فهوسنی ومن ابغضـه فهـو مبتـدع وفی روایـة بینناوبین الناس ابوحنیفة فمن احبه وتولاه علمناانه من اهل السنة ومن ابغضه علمناانه من اهل البدعة (الخیرات الحسان)

محترم کتوونکې اولوستونکې دي لک فکراوغوروکړی چې څومره ایمه ؤ اومحدثینودامام ابوحنیفة توثیـق اوتعریفـات کـړی اوپـه سـلکونوکتابونه خـالص دده پـه محامـداومناقب لیکلـې شـوي دي اوپـه زرګونوشاګردان لري اوپه سلکونوکتابونودده مذهب دنیاته پیش کړی اوپه لاکونومقلدین لري چې په دوی کې لوی مجتهدین علماصلحاشهداوغیره قسم خلک هم موجوددي ددې سره سره بیاسپک دل ازاده خلک دده په حق داسې بی هوده ویناوي کوي اودایې هم ویلي چې امام ابوحنیفة دزندیقیت اوکافریت څخه دوه ځله توبه ګارشوی (نعوذبالله من ذالک)

محترم لوستونکي او ناظرين حضرات دی لاندې واقعې ته عميق نظر او توجه وکړي او مطالعه دې کړی چې د زندیقیت او کافریت اعتراض نه پرده او چتوي او دا به معلومه شي چې اصل حقیقت څه شی دی او معترضینو متعصبینو ترینه کوم صورت جوړ کړي (هداهم الله تع)

اخبرنا الامام الاجل رکن الدين ابوالفضل عبدالرحمن بن محمدالکرمانی حدثنا القاضی الامام ابوبکر عتيق بن داودالیمانی قال حکی ان الخوارج لماظهرواعلی الکوفة اخذواباحنیفة فقیل لهم هذاشیخهم والخوارج یعتقدون تکفیرمن خالفهم فقالواتب یاشیخ من الکفرفقال انا التائب من کل کفرفخلواعنه فلماولی قیل لهم انه تاب من الکفروانمایعنی به ماانتم علیه فاسترجعوه فقال راسهم یاشیخ انماتبت من الکفروتعنی به مانحن علیه فقال ابوحنيفة ابظن تقول هذاام بعلم فقال بظن فقال ان الله تعالی یقول ان بعض الظن اثم وهذه خطيئة منک وکل خطيئة عندک کفرفتب انت اولاً من الکفر فقال صدقت یاشیخ اناتائب من الکفرفتب انت ایضاً من الکفر فقال ابوحنيفة اناتائب الی الله تعالی من کل کفرفخلواعنه فلهذاقال خصماءاستتب ابوحنيفة من الکفرمرتين فلبسواعلی الناس وانمایعنون به استتابة الخوارج (کتاب المناقب للموفق ج ۱ص۱۷۷)

بس دا دې واقعې په بنا باندې د امام صاحب دشمنانو ویلي چې امام ابوحنیفة دوه ځله توبه کار شوي د کفر نه دعوام دو که کولو لپاره او دهغوی دګمراه کولو لپاره حالانکه دا الفاظ امام ابوحنیفة د خوارجو په جواب کې پیش کړی وه نو دا د خلکو په ستر ګو کې په رڼا ورځ شکی او خاوری غورزول دي او که بل څه او هغه خبره چې خطيب ته منسوب ده چې (ماولدفی الاسلام اضرمنه) نو دې خبرې حواله معترض نده ورکړی چې خطيب دا خبره په کوم کتاب کې او د چا څخه روایت کړی ده نو دا هسې د سرنه تر پښو پورې بی ځایه او بې اصله او بی دلیله کلمات په معرض الاستدلال کې پیش کول د غټې حماقت اظهار دی

او د خطيب لخوا نه د امام صاحب مدح او منقبت په تبييض الصحيفة وغيره د مناقب په کتابو کې مفصلا درج دي يو د هغو څخه د عبدالله بن ابی داود الخريبی روايت دی دا د صحاح سته په رواتو کې شامل دی (روی الخطيب عن محمدبن سعدالکاتب قال سمعت عبد الله بن داودالخريبی یقول یجب علی اهل الاسلام ان یدعوا الله لابی حنيفة فی صلاتهم قال وذکرحفظه عليهم السنن والفقه (تبييض الصحيفة ص ١٤)

يعني محمدبن سعدچې د مسلم اوسنن اربعه په شيوخ کې دی فرمايي چې ما دعبدالله بن داود الخريبی څخه اوريدلي هغه به ويل چې په تمام اهل اسلام باندې فرض دی چې پخپلو مونځونو کې امام ابو حنيفة رحمه الله تعالى ته دعا مو کړي او دا خبره يې هم ياده کړه چې امام ابو حنيفة رحمه الله اهل اسلام ته حديث او فقه په پوره طريقې سره محفوظ کړي. (وروى الخطيب عن ابن ابى داودقال ان الناس فى ابى حنيفة حاسدوجاهل واحسنهم عندى حالاً الجاهل (تبيض الصحيفة ص ۱۸)

وكذاعن بشربن الحارث قال ابن ابى داوديقول لايتكلم فى ابى حنيفة الارجلان اماحاسدلعلمه واماجاهل بالعلم لايعرف قدرعلمه)(تببيض الصحفة ص ۲۰)

وروى الخطيب عن اسرائيل بن يونس انه قال نعم الرجل النعمان ماكان احفظ لكل حديث فيه فقه واشدفحصه وعلمه بمافيه من الفقه منه ـ(شامى ج ۱ص ۴۲)

وروى الخطيب عن محمدبن المنتشرقال كنت اختلف الى ابى حنيفة والى سفيان فاتى ابى حنيفة فيقول لى من اين جئت فاقول من عندسفيان فيقول جئت من عندرجل لوان علقمة والاسود حضرـ الاحتاجاالى مثله فاتى سفيان فيقول من اين جئت فاقول من عندابى حنيفة فيقول لقدجئت من عندا فقه اهل الارض (تبيض الصجيفة ص۱۴ ورى ابوعبد الله الحسين بن محمدالبلخى عن عبدالرزاق قال كنت عندمعمدواتاه ابن المبارك فسمعت معمداًيقول ماأعرف رجلاً يحسن التكلم فى الفقه ويسعه ان يقبس ويشرح الحديث فى الفقه احسن معرفة من ابى حنيفة ولااشفق على نفسه من ان يدخل فى دين الله شيئاً من الشک مثل ابى حنيفة. (تبيض الصحيفة ص۲۰) نو داسې مضامين او کلمات د امام ابوحنيفة په حق کې سوا ی د حاسو يا جاهل نه بل هيڅوک نه بيانوی او نه ئی ليکي.

او خطيب د خپلو مذکوره رواياتو ما د حو په خلاف د امام صاحب په مذمت کې داسې کلمات چې ما ولد فی الاسلام اضر منه کله وايي: ممکن ده چې دا کلمات به کوم حاسد شرير د کوم بزرک په نسبت کې ويلي وي ځکه اکثره حساد د دين د بزرګانو په نسبت کې همداسې بی هوده او دال ازاره کلمات ليکې د خپل ځان د خوشحال کولو لپاره لکه څرنګه چې يو شرير جاهل حاسد د امام شافعی رحمه الله په مذمت کې يو وضعي حديث روايت کړی دی: عن انس قال قال رسول الله ﷺ يكون فى امتى رجل يقال له محمد بن ادريس اضر على امتى من ابليس. (العياذبا لله) (شرح سفرالسعادت صفحه ۵۲۳ للشيخ عبدالحق المحدث الدهلوى)

او بالفرض والتقدیر که داعبارت دخطیب څخه ثابت هم شي نو دادخطیب څخه څه تعجب پیدا کوونکې امرندی ولي څکه دخطیب عادت دی کلام کول په ایمة ووکې لپاره ددې چې په ایمه ؤوکې دطعن نشانې اونبی راپیداکړي (ولیس العجب من الخطیب بانه یطعن فی جماعة من العلماء(مراة الزمان)

ولاعبرة لکلام بعض المتعصبین فی حق الامام ابی یوسف (الی ان قال) بل کلام من یطعن فی هذاالامام عندالمحققین یشبه الهذیانات (میزان الکبری للشعرانی ص ۸۱)

دخطیب دقدح مذمت وینـاوی په حق دامام صاحب کې یې چې کړي دی ددې په ردباندې ډیرو علماء مستقل کتابونه لیکلي دی تبییض الصحفة کې داسې عنوان دی (اشهرمن ردعلی الخطیب من العلماء) ددې عنوان لاندې دعلماء کتابونه اودرد اقوال هغه رانقل کړی دصفحه ۴۶ نه تر صفحه ۵۲ پورې خواهشمند حضرات دی هلته رجوع وکړي.

نهویشتم اعتراض: ډیرداسې خلک چې مذهب حنفي پریښی اوبل مذهب یې اختیارکړی ددې سره ددې نه چې داخلک دامام صاحب دمزی دارومسائلو څخه واقف هم وودااختصارله وجهی څخه مونږدهغه کسانو چې حنفي مذهب کې ترک کړی نومونو باندې تصریح ونه کړه.

جواب: داهسې دکج فهمی اوبی عقلي اعتراض دی داسې به څوک ونه ښایې چې یو کس حنفي مذهب پریښی وي اوبل مذهب کې شامل شوی وي

داسې به شوی وي چې مذهب یې پریښی وي اوغیرمقلدترینه جوړشوی وي خوداسې ندې شوي چې حنفي مذهب ئې پریښې وي اوبل مذهب کې داخل شوی وي بلکې داسې شوي دي چې بل مذهب ئې پریښې وي اوحنفي مذهب کې داخل شوی وي اوناظرین دی توجه وکړي یو څواشخاصوته چې دنورو مذاهبو څخه راغلی وي اوحنفی مذهب کې داخل شوی وي علی طورمشت نمونه خروارد امام ابوجعفر طحاوي اولاشافعی المذهب وه بیایې حنفي المذهب اختیارکړو (کان تلمیذالمزنی فانتقل من مذهبه الی مذهب ابی حنیفة) الانساب للسمعانی)

همدارنګه په مراة الجنان اوکتاب الاشاداوتاریخ ابن خلکان وغیره کې هم دامضمون بیان شوی دي

دوهم امام احمدبن محمدبن محمدبن حسن تقی شمنی اولاًمالکي المذهب وو بیایې حنفي مذهب اختیار کړو (ضوء لامع للسخاوی وفوائدبهیة ص۲۸)

(۳) دریم علامۃ عبد الواحد بن علی العکبری اول حنبلی المذهب وه بیا یې حنفي مذهب اختیار کړو.
وکان حنبلیا فصار حنفیًا. [بغیة الوعاة للسیوطی وفوائد بهیة ص۱۱۳ وطبقات الکفوی].

(۴) څلورم علامة یوسف بن فزعلی البغدادی سبط ابن الجوزی اولاً حنبلی المذهب وه بیا یې حنفی مذهب اختیار کړو (طبقات کفوی و فوائد بهیة ص۲۳۰ علامة الوسی صاحب تفسیر روح المعانی اول شافعی المذهب وه بیا حنفي شو الغرض د نمونی په طور مود څو رعلماء چې د خپل وقت امامان معرفی شوی ذکر وکړو او که چرته د طبقاتو او رجالو کتب مطالعه کړی شي نور ډیر داسې ایمه به درته په نظر راشي چې هغوی نور مذاهب ترک کړي او حنفي مذهب یې اختیار کړی

دیرشم اعتراض:

علامة بهیقی په معرفة السنن والاثار کې لیکلي دي چې (لم یتابعهما علیه إلا من هو اضعف منهما) یعني په دغه حدیث کې د دغه دواړو متابعت صرف او صرف یو داسې شخص (ابوحنیفة) کړی چې د دې دواړو نه زیات ضعیف دی.

جواب:

اولاً: دا جرحه مبهم ده د قاعدة داصول الحدیث نه خلاف ده غیر مقبوله ده کما مر مرارًا.

ثانیًا: که چرته علامة بیهقي امام صاحب ته د دغه مرفوع حدیث چې (من کان له الامام فقرائة الامام له قراءة) په روایت کولو باندې ضعیف ویلي وي نو دا محض سپین دروغ دي ځکه دا حدیث خو یوازې امام صاحب ندی روایت کړی بلکه نورو ډیرو ثقاتو راویانو لکه سفیان ثوری او شریک هم په صحیح سند سره مرفوعًا روایت کړی دی او که د ضعف کوم بله وجه وي نو د بیهقي مقلدین د مهربانې وکړي را په ګوته دې کړي او د بیهقي په کتاب کې دې صراحت سره و ښائي

ثالثاً: بیهقي د متأخرینو په قطار کې حساب شوي او شافعی المذهب و، او صرف د امام شافعی رحمه الله د دلائلو جمع کوونکې و، (بستان المحدثین ص۵۱) در تصانیف خود نصرت او نموده و بتائید و نصرت او رواج این مذهب دو بالا گشته و هکذا (فی الطبقات الشافعیة ج۳ ص٤)

علامة ابن خلکان په خپل تاریخ ج۱ ص۲۹ کې لیکلي دي چې: وسنن نسائی وجامع ترمذی وسنن ابن ماجه نزداونبودوبراحادیث این سه کتاب کماینبغی اطلاع نـدارد. یعنې امام بیهقي سره د محدث والي دده سره د حدیثو دیر کتابونه نه وه لکه نسائی ترمذی ابن ماجه وغیره او د دغه کتابونو د احادیثونه واقف هم نه وو (بستان المحدثین ص۵۱) وقال الذهبی دائرته فی الحدیث لیست کبیرةً (الطبقات الشافعیة ج ۳ص٤)

یعنې علامة ذهبی فرمایې چې بیهقي د علم حدیث دائره وسیعه او پراخه نه وه باقي د بیهقي مسامحات او چشم پوشیاني که څوک ګوري نو الجوهر النقی فی الرد علی البیهقي دي وګوري نو نقط د دغه مسامحاتو له وجې هم د بیهقي جرحه قابل قبول نه ده.

یو دیرشم د ألباني اعتراض: په معاصره علماؤ کې د نصیر الدین البانی څخه هم د امام اعظم ابو حنیفة په حق کې یو غلطي یا اشتباه شوی ده

البانی پخپل کتاب (سلسلة الاحادیث الضعیفة) کې د دغه حدیث (اذاطلع النجم رفعت العاهة عن اهل کل بلد) لاندې داسې لیکلي دي (وهذا اسنادرجاله ثقات الاان اباحنیفة رح علی جلالته فی الفقه الخ) بیائې لیکلي (ولذالک لم یزدالحافظ ابن حجر فی التقریب علی قوله فی ترجمته (فقیه مشهور)(سلسلة الاحادیث الضعیفة ج ۱ص۷۸-۷۷).

جواب اولاً: خو دا جرحه مبهم ده غیر مقبوله ده کمامرّ مرارًا.

ثانیاً: که د حافظ ابن حجر په نیز امام صاحب ضعیف وائې نو ولې ئې د هغه په ضعف باندې تصریح نه ده کړی چې یواځې ئې په دغه خبره اکتفاء کړیده چې یو مشهور فقهي وو د دې سره سره چې حافظ ابن حجر عسقلانی د خپل کتاب التقریب په مقدمه کې لیکلي : انی احکم علی کل شخص منهم وبحکم یشمل اصح ماقیل فیه واعدل ماوصف به بألخص عبارة وألخص اشارة. (تقریب التهذیب ج ۱ص۲٤) یعنې زه دد ې نه په یو شخص په داسې حکم باندې حکم کوم چې د دوی په هکله هغه اصح قول دی او تعدیل کوم چې د دوی په کوم سره چې د وی ستائل شوی وي

ثالثاً: داچې د مصطلح الحدیث په کوم کتاب دا خبره ذکر ده چې (فقیه مشهور) د راوي پر ضعف باندې دلالت کوي؟ آیا کوم راوي چې په فقاهت شهرت ولري دا د هغه پر ضعف دلالت کوي او که د هغه په زیات علم او شهرت او معرفت باندې دلالت کوي ؟ آیا د چا سره چې د فقیه لفظ استعمال شي دا د هغه پر زیات خیریت

او بهترو الی دلالت نه کوي؟ څنګه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي (من یرد الله بـه خیراً یفقهـه فی الدین) متفق علیه. فلهذا دابن حجر عسقلانی د قول څخه دا مطلب اخیستل ظلم او زیاتی دی.

رابعًا: په دې کې شک نشته چې شیخ البانی دا حادیثو ترېو حده خدمت کړی دی او مرنږیې په دې خدمت دنیت پر صحیح والي هم شک نلرو خو سوال دادی چې ایا شیخ البانی په یو ازی سر د دې لوی خدمت جوګه وو او که نه دومره لوی خدمت ته په پام سره د دیرو علماء نظر دادی چې البانی د دې کار پوره لائق او ورنـه وو (فتاوی المعاصرة ج۱ ص ۱۱۰انعام الباری ج٤ ص٨٦].

او د شیخ البانی څخه د احادیث په تصحیح او تضعیف کې ډیر زیات اشتباهات او خطاګانی شوي دي داسې چې دهغه په تالیفاتو کې ډیر تناقضات موجود دي په یوه ځای کې ئې یو حدیث ته صحیح خو بل ځای کې هم دغه حدیث ته ضعیف حتی موضوعی ویلي دي

او یا ئې په یو کتاب کې صحیح بل کتاب کې ئې ضعیف ګڼلی دی او پدغه موضوع باندې مستقل کتابونه علماوو لیکلي لکه د شیخ حسن بن علی السقاف کتاب (تناقضات البانی) په نوم او د شیخ محمود سعید کتاب (تنبیـه المسـلم الی تعـدی الألبـانی علی صـحیح مسـلم) په نوم باندې نو په همدې خاطر د البانی تصحیح او تضعیف ته اعتبار نشته.

دوه دېرشم اعتراض : د قلت روایت حدیث چې ابن خلدون د بعض الناس نه نقل کړی چې امام صاحب ته ټول اولس ۱۷ حدیث یاد وه او ابن عدی په الکامل کې لیکلي چې درې سو حدیث ترې نه نقل دي او بعضې وایې پنځه سوه ۵۰۰، او بعضې وایې چې اوسوه ۷۰۰، او بعضې وایې شپږسوه شپږشپیته او بعضې وایي یونیم سل (۱۵۰) ترینه نقل شوي دي.

اول جواب منعی : دا خبره انتهایې بي بناده افتراده هیڅ اصل او حقیقت نلري په علم حدیث کې د امام صاحب جلالت قدر یو مسلم او ناقابل انکار حقیقت دی ځکه امام صاحب بالاتفاق مجتهد دی او د مجتهد په شروطو کې لازمي شرط دادی چې مجتهد لره به کامل بصیرت او پوهه او عبور تام په شپږو اشیاء کې حاصل وي.

قران، حدیث، اثار، تاریخ، لغت، قیاس.

که چیرته امام صاحب کامل العلم في الحدیث نوی نو څرنګه مجتهد شوسره ددې چې دده په علم بالحدیث باندې لویولویو علماء اعترافونه کړي دي د مکي ابن ابراهیم دامام صاحب شاګرد مخکې تذکرة شوې دهٔ دا امام بخاري قابل فخر استاذ دامام صاحب په باره کې داسې وایې (ان أبا حنیفة کان اماما).

حضرت امام ابوداود رحمه الله فرمایي (کان ابوحنیفة اعلم اهل زمانه) او دا ظاهره ده چې په دغه زمانه کې دعلم اطلاق په علم حدیث او علم فقه باندې کیدلو (تذکرة الحفاظ ج۱ص ۱٦۰)

مشهور محدث یزید بن هارون رحمه الله فرمایې (ادرکت الفا...الخ) ما زرشیوخ ولیدل او احادیث مې ترینه ولیکل لیکن دامام صاحب نه مې لوی فقیه او لوی پرهیزګار او لوی عالم ونه لیدلو. (تـذکرة الحفاظ ج۱ص ۱۹۵)

دیحی بن نصر رحمه الله وینا ده چې زه یوځل دامام صاحب ملاقات ته ورغلم، کمره یې د کتابونو نه ډکه وه ما ورته وویل دا څه دي هغه جواب راکړچې دا د حدیثو کتابونه دي. (عقود الجواهر المنیفة لعلامة زبیری)

شیخ محدث عبدالحق الدهلوي لیکلي په شرح سفر السعادت کې چې امام صاحب سره زیات صندقونه وو چې په هغې کې د احادیثو مسموع و ذخیره محفوظه وه دامام حسن بن زیاد بیان دی چې امام صاحب څلور زره احادیث روایت کړي دي دوه زره یې د حماد نه او دوه زره یې د نورو مشائخ نه روایت کړي دي. (موفـق بـن احمد المکي ج۱ ص ۹٦).

امام ابویوسف ددرې لاکه احادیث حافظ وو او پنځوس زره د هغه یواځې موضوعي احادیث یاد وه نو دده دشیخ امام ابوحنیفة رحمه الله به په حدیثو کې کوم مقام او قدر وي

وکیع بن جراح رحمه الله دامام ابوحنیفه رحمه الله څخه نهه سوه (۹۰۰) احادیث روایت کړي دي. (درس ترمذی ج۱ص ۹۵) د تاریخ او سیره په کتابونو کې دامام صاحب ډیری زیاتي حیرانونکې واقعات شته یو به یې ذکر کړو ابوعبدالله الصیمری روایت دی چې عبدالله بن عمر ویلي چې مونږ دامام اعمش سره ناست وو دیوڅو مسائلو پوښتنه تري وشوه امام اعمش ابوحنیفة رحمه الله ته وویل چې دغه مسائلو کې ته څه وایې هغه جوابونه ورکړل امام اعمش رحمه الله ورته وویل چې دغه جوابونه دې د کوم ځایه کړل؟

امام صاحب وفرمایل (انت حدثتنا عن ابي صالح عن ابي هریرة ﷺ عن رسول الله ﷺ بکذا او انت حدثتنا عن فلان الصحابي عن رسول الله ﷺ بکذا) او داسې یو څو احادیث یې په دغه طریقه ذکر کړل.

امام اعمش رحمه الله ورته وويل بس کافي دی درته مادرته په سلوورځوکې بيان کړي وو اوتا په يو ساعة کې دغه ټول بيان کړه بيا يې وفرمايل چې ای دفقهاوو ټوليه تاسو طبيبان اومتخصصين يې او مونږ دوا نروشان يو ، اوته يودا سې سړی يې چې تا نيوکه کړې ده په دواړو باندې هم طبيب يعنې فقيه يې او هم دوافروش يعنې محدث يې .(عقودالجمان ص ٢٥٧) اوددې نه علاوه مخکې ذکرشو چې دامام صاحب څلورزره استاذان وو نوچې دهراستاذ څخه يې يويو حديث زده کړی وي هم څلورزره احاديث شوو سره ددينه چې هغه وخت حفاظ حديث هم زيات وه.

او وروسته پکې کمبوت راغلی اودامام بخاري زراستاذان دي او احاديث ورته شپږلاکه يادوه چې ده ترينه دصحيح بخاري احاديث تاليف کړي دي او په دغه وخت کې حفاظ حديث کم پيدا کيدل او امام بخاري دامام صاحب دشاګردانو شاګرددی نو هرانسان بايد دخپل معنوي پيغمبرنه چې عقل دی پوښتنه وکړي چې دامام صاحب به څومره احاديث يادوو.

ابن ګرامة وايي چې مونږدوکيع بن الجراح سره يوه ورځ وو يوسړي وويل امام ابوحنيفة رحمه الله خطاءشوی حضرت وکيع رحمه الله وويل ابوحنيفة څرنګه په خطائي قادرشو په داسې حال کې چې دامام ابويوسف اوامام زفر او امام محمد غوندې خلک ورسره دي په قياس او اجتهاد کې .

اوديحی بن زکريا او حفص بن غياث او حبان ومندل دواړه دعلی ځامن داسې خلق ورسره دي په حفظ الحديث او معرفة الحديث کې.

اوداقاسم بن معن بن عبدالرحمن بن مسعود غوندې کسان ورسره دی په معرفة دعربيت اولغت کې.
اودداود بن نصير الطايي او فضل بن عياض غوندی کسان ورسره دی په زهد اوتقوی کې ، نوچاسره چې داسې شاګردان او اهل مجلس وي ، نو څنګه خطاء کيږي که چيرته خطاءشوی وي نودوی به بيرته حق اوصواب ته واپس کړی وي، بيا وکيع وويل هرڅوک چې دامام صاحب په حق کې داسې ويناکوي هغه به پشان دڅناوروي بلکې دهغوی نه به هم زيات بې لارې او ګمراه وي .(عقودالجمان ص ١٥١)

امام صاحب ويلي دي چې ماپنځه حديث دپنځه لاکه حديثونه راجمعه کړيدی : (قـال الامـام والتاسع عشران تعمل بخمسة احاديث جمعتهامن خمسة ماة الف حديث .

(الف) انماالاعمال بالنيات وانمالکل امرءمانوي .

(ب) ومن حسن اسلام المرء تركه مالايعنيه .

(ج) لا يؤمن احدكم حتي يحب لاخيه مايحب لنفسه .

(د) ان الحلال بين وان الحرام بين وبينهمامشتبهات لا يعلمهن كثيرمن النـاس فمـن اتـق الشبهات استبرءلدينه وعرضه ومن وقع في المشبهات وقع في الحرام كراع يرعي حول الحمي يوشک ان يقع فيه الاوان لکل ملک حمي الاوان حمي الله محارمه الاوان في الجسد مضغة اذاصلحت صـلح الجسـدكله واذافسـدت فسدالجسد كله وهي القلب .

(ه) المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده. (وصاياامام اعظم ص ٦٥) دپښتو ترجمه کې ص: ۴۳ ده، نو دامام صاحب په صداقت اورشتياوالي باندې تولـه دنياموافقه ده نوچې پنځه لاکه په پنځو کې جمعه کوي خو پنځه لاکه به ورتـه خامخا يادوو طحاوي روايت کړی دامام ابويوسف نه چې امام ابوحنيفة به فرمايل (لاينبغي لرجل ان يحدث الابماحفظ يوم سمعه الي يوم يحدث به اوامام ابويوسف ويلي : په هرشي کې چې کله ما دامام ابوحنيفة رحمه الله څخه مخالفت کړی دی ،بيا وروسته ديرسوچ او فکر اوتدبر نه ماته ثابته شوې چې دهغه قول اوفعل په آخرة کې دنجاة لويه ذريعه ده او هرکله چې به مايو حديث طرف تـه توجه اوميلان وکړو نو دامام صاحب بصيرت فی الحديث الصحيح به زمانه زيات وو . (عقودالجمان ص ٢٥٦)

اوکه دغه مخکې اعتراض دقلت روايت الحديث تسليم کړو نو بيا د امام صاحب قلت روايت دڅو وجوهو نه وو چې لږ وروسته به يې بيانکړو بعضې جاهلان داهم وايي چې دامام صـاحب څخه په صحاح سته وو کې روايت نشته واقعيت چې په صحاح سته وو کې يواځې دامام ابوحنيفة نه بلکې دامام شافعي نه هم کوم حديث روايت شوی نه دی بلکه دامام احمدبن حنبل نه چې دامـام بخاري خاص استاذدی دهغه احاديث هم په بخاري کې درې ځايه راغلي دي اودامـام مالک نه هم يو څو ځايه راغلي دي نو ددې وجه دانه ده چې معاذالله دغه حضرات په علم حديث کې کمزوري وو بلکې ددې څو وجهې دي .

اوله وجه داده : چې دوی فقهاءوو اودهغوی اصل مشغله داحکامو او مسائلو استنباط اوبيانول وو لکه څرنګه چې لوی لوی صحابه کرام لکه خلفاء راشدين مشغول وو په عمل باندې دروايت کولو نه نو دابوبکر صديق ﷺ نه (١۴٢) حديث روايت دي اوحضرت عمر ﷺ غالبا (۵٣٩) دي او دحضرت عثمان ﷺ نه (١۴۶) دي او دحضـرت علـی ﷺ (۵٨۶) اودحضرت عبـدالله بـن مسـعود ﷺ (٨۴٨) اودحضـرت ابـوهريره ﷺ نه

(۵۳۷۴)پنځه زره درې سوه څلور اويا دي نو دې نه خودا نه لازميږي چې د حضرت ابو هريرةؓ او ابن مسعودؓ رتبه به په خلفاء راشدينو باندې اوچته وي.

دوهمه وجه داده : چې دغه حضرات امامان مجتهدين وو او دهغوى په سلهاوو شاګردان او متبعين موجود وو لهذا اصحاب د صحاح سته بنه په دې باندې پوهيدل چې دهغوى علوم به دهغوى د شاګردانو په ذريعه محفوظ پاتې شي چنانچه هغوى دهغو استاذانو حضراتو دعلومو حفاظت وکړو چې دهغوى د ضائع کيدو انديښنه وه.

دريمه وجه داده : شدت شرائط يعني امام ابو حنيفة رحمه الله په روايت حديث کې ډير زيات محتاط وو دهغه شرائط د صحت الحديث او د تحمل او روايت الحديث ډير زيات سخت او قوي وه لکه ديحي بن معين قول دی کان ابو حنيفة لايحدث الابما حفظ اي من يوم سمع الي يوم يحدث او عبد الوهاب شعراني فرمايي چې د امام صاحب چې کوم حديث نه استدلال کوي دهغه لپاره يې دا شرط لګولی چې په خيار او اتقياء تابعينو کې به يو جماعت د حضراتو صحابه وو نه مسلسل نقل کړی وي او په سند کې به يې متهم بالکذب نوي. (الميزان الکبري ج ۱ص ۶۲)

اوڅلورمه وجه حديث مرفوع بصورت مسئلة فقهية: يعني بعض مرتبه محدثين بنظر احتياط حديث مرفوع په ځای د دې چې نبي کريم ﷺ ته منسوب کړی خپل قول يې وګرځوي د فقهي مسئلي په طور يې بيان کړی دې لپاره که په دغه نقل الرواة کې څه خلل وي چې نبي کريم ﷺ ته منسوب نشي نو امام صاحب دا طريقه اختيار کړی نو د امام صاحب چونکه مشغله روايت حديث نوه بلکې استنباط احکام وه نو دده زياتره رويات په حيثيت حديث ندی باقې بلکې په حيثيت د مسائل فقيه باقې دی

او مخکې د ابن خلدون اعتراض داهسې يو بيکاره سپين دروغ دی په اصل کې ابن خلدون د امام اعظم رحمه الله څخه دومره لری دی چې هغه ته د حقيقت حال علم نه وو شوی حقيقت خو دا دی کوم چې علامة زاهد الکوثري د شروط الائمة الخمسة للحازمي په حاشيه کې په (۵۰صفحه کې کړی دی چې په حقيقت کې د امام ابو حنيفة مروج احاديث هم پداسې اولسو دفترنو کې دي په کومو کې چې ترتولو وړوکی دفترهم د سنن شافعي بروايت الطحاوي او مسند شافعي بروايت ابي العباس الاصم څخه لوی دی حال دا چې د امام شافعي

داحاديثو معيارپه هم دغودواړوكتابونوباندې دى اودامام صاحب ديوشاگردقول دى چې دامام صاحب په تصانيفوكې اويازره (۷۰۰۰۰)احاديث موندل كيږي (درس ترمذي ج۱ص ۹۸)

اشرف علي تهانوي صاحب دمذكوراعتراض په حق كې داسې وينا كړې ده چې زه خپلودوستانوته وايم چې تاسودابن خالدون يادابن خلكان ددې قول ترديدولې كوي ددينه خوځمونږدامام صاحب منقبت اوعزت معلوميږي نه نقصان ځكه چې دامام صاحب مجتهد كيدل خوټولوته مسلم دى ددينه څوك انكارنكوي؟ اوانكار څنگه كيدى شي؟ ځكه چې په هرباب اوهرمسئله كې دامام صاحب اقوال شته، اومخالفين يې هم اكثراختلاف ذكركوي، ددينه معلومه شوه چې مخالفين اگرچې امام صاحب محدث نه مني خومجتهديې مني ،ددې نـه عـلاوه پـه صـراحـت سـره دامـام شـافعي وغيـره امامـانو وارثانودابوحنيفـة دمجتهداوفقيـه كيدلو اقراركړى دى ،اونه صرف دمجتهد كيدلو بلكه ټول فقها په فقه كې اولاددابوحنيفة كيدل مني، نوچې دايو مقدمه واخستلى شي اودې سره بله مقدمه دااولگولى شي چې امام صاحب ته ټول اولس حديث رسيدلي وو اوس چې دواړه مقدمې يوځاى كړى نوددينه داننيجه راوځي چې دامام صاحب پوهه دومره اوچته وه چې هغوى صرف داولس احاديثو نه دومره مسائل راوويستل چې نوروامامانو دلكهونو احاديثو څخه نه دي را ايستلي نومعلومه شوه چې هغه ديرلوى مجتهدوونوزمونږملگري احناف دابن خلدون نه هسې خفه كيږي پدې باندې خوهغه دامام صاحب دومره لويه مدحه كړى ده چې دهغې څه حدنشته دى.

خيرداخويولطيفه وه ددې قول دغلط كيدلوخوپه خپله ټول محدثين هم اقراركوي خودې كې شك نشته دى په درايت كې دوى په درجه كې دومره اوچت دى چې كه انصاف سره اوكتلى شي نوداسې معلوميږي چې حديث اوقران خوټولواوويلواوويلوستلوخوپوه پرې احناف شول. (اشرف الجواب دويمه حصه ص ۱۸۳-۱۸۴مطبوعه مكتبه فاروقيه پشاور)

اخري ويناداچې كه چيرته امام ابوحنيفه رحمه الله عالم بالحديث نوى اوصاحب دفقه غيرما خوذمن الكتاب والسنة وي نو الامام الجليل يحى بن معين امام الجرح والتعديل من غلات الحنفية به دامام صاحب تقليد نكولوچې دده په حق كې امام احمدبن حنبل وايي چې كوم حديث چې يحى بن معين ته نومعلوم هغه حديث ندى اونه ثابت دى.

علامه عجلي وايي : چې غير د يحيى بن معين رحمه الله نه زيات عارف بالحديث الله پاک هيڅوک نه دي ندي پيدا کړی. (تعليق علي تبييض الصحيفة ص ۱۱۰).

اعتراض د قلة عربيت قاضي ابن خلکان په وفيات الاعيان کې د امام صاحب په حق کې داسې کړی دی چې (ولم يكن يعاب بشي سوى قلة العربية).

جواب : ددې ترديد خپله ابن خلکان کړی هغه ويلی ددې اعتراض بنياد صرف يو واقعه ده چې يو ځل امام صاحب مسجد حرام کې تشريف فرما شو هلته يو مشهور نحوی ابو عمرو ابن العلاء المازني البصری القاری داپوښتنه ترې وکړه که چيرته يو سړی بل په تيګه (کاڼې) باندې ووژلی او مړشي نو قصاص پرې شته ؟

امام صاحب ورته وويل قصاص پرې نشته (ولورماه باباقبيس) په ځای د (بابي قبيس) نو دغه نحوی داخبره مشهوره کړه چې امام صاحب عربيت کې مهارت نه لري ليکن دا اعتراض بې ځايه دی ځکه چې بعضې قبائل دعربو او کوفين د اسما سته مکبرة اعراب په درې واړو حالاتو کې په الف وايې نو دامام صاحب عربيت ډېر قوي وو دغې لغات نه هغه نحوی نوو خبر .ددې تائيد په يو شعر د مشهور شاعر کې داسې دی.

ان اباها وابا اباها   قد بلغا في المجد غايتاها

اوپکارو ابا ابيها وو او دالغت په بخاري ج ۲ ص: ۵۷۳ کې دابن مسعود رضی الله عنه نه هم ثابت دی عبد الله بن مسعود رضی الله عنه ابوجهل ته وفرمايل انت اباجهل په ځای دابوجهل.

دري ديرشم اعتراض : دارجائيت قطب الاقطاب سيدنا شيخ عبد القادر جيلاني رحمة الله عليه په خپل کتاب غنية الطالبين (ص : ۲۲۷) الجرح على ابى حنيفة (۱۵ - ۱۶) کې فرقة حنيفة په اقسام د فرقة مرجئيته کې شمارلی او امام بخاري په تاريخ کبير کې ويلي دي چې امام صاحب مرجئ دی.

جواب: المرجئة على نوعين مرجئة مرحومة وهم اصحاب النبي ﷺ ومرجئة ملعونة وهم الذين يقولون بان المعصية لاتغرو العاصى لا يعاقب ، وروى عن عثمان بن ابى ليلى انه كتب الى ابى حنيفة رحمه الله وقال انتم مرجئة فاجاب بان المرجئة على ضربين مرجئة ملعونة وانا برئ منهم ومرجئة مرحومة وانا منهم وكتب فيه بان الانبياء كانوا كذالک ألا ترى الى قول عيسىٰ قال ان تعذبهم فانهم عبادک وان تغفرلهم فانک انت العزيز الحكيم (تمهيد عبدالشكور)

يعني مرجيه دوقسمه سره دي:

(١) مرجية سنيّة في مقابلة المعتزلة والخوارج.

(٢) مرجيه مبتدعه في مقابلة اهل السنة والجماعة.

نومرجية اهل السنتوته وايي په مقابلة دمعتزلة وواوخوارجوكې څكه اهل السنة قائل دي چې تاركين دفرايضو اواهل كبائر يقيناً په اخرت كې مستحق د عذاب دي اومخلد في النار به نوى، نورد الله خوښه ده چې ببنى يې اوكه عذاب وركوي.

اودوهم قسم مرجيه چې په مقابل د اهل السنت كې دي هغوى پدې قائل دي چې په ترک د اعمال صالحه وو اوپه ارتكاب د معاصيوو ايمان ته كومه ګټه ياضررنشي رسيدلى، ايمان او اعمال جدا جدا مختلف شيان دى نوكوم كس چې په توحيد او نبوة معترف وي او فرائض نكوي اوارتكاب د معاصيو كوي نودا كامل الايمان دى مستحق د عذاب ندى، نوامام صاحب طرف ته دارجا بدعت نسبت كول قطعاً غلط دي اودارجا سنت نسبت ورته صحيح دى اوداعيب ندى بلكه دمعتزلة او خوارجو په مقابلة كې ارجا سنت دتمام اهل حق مسلک دى اودقران او حديث نه ثابت دى.

(٢) جواب : دشيخ عبدالقادر او امام بخاري مراد فرقة غسانية ده چې باني يې غسان بن ابان كوفي دى دا فرقه په اصولو كې د مرجيه ضالة معتقد دي او په فروعو كې د امام صاحب د اتباع ادعاء كوي لپاره ددې چې قبوليت په عوامو كې پيدا كړي : كما فى الملل والنحل لعبد الكريم الشهرستانى قال ومن العجب ان غسان كان يحكي عن ابى حنيفة مثل مذهبه ويعده من المرجئة : نوددې په وجه ورته احناف ويل كيږي نود اهل السنة نه خارج دي له وجهې د اعتقاد ارجاء نه بيا هم دوى مشهور دي په لقب حنفي سره لكه غير مقلدين چې بالكل محدثين نه دي لكن بيا يې هم ځان مشهور كړى دى په اهل حديث سره، نوشيخ عبدالقادر په بيان د اصولي اختلاف كې ددغه فرقې ضالې تذكره په لقب د حنفية سره كړيده.

(٣) - امام صاحب په فقه اكبر كې په فرقه مرجئه باندې پخپله رد كړى نو چې دى پخپله مرجئه و، نوبيا يې ولې رد پرې كولو، دالاندې دفقه اكبر عبارت ته توجه وكړئ : لانقول حسناتنا مقبولة وسيئاتنا مغفورة كقول المرجئة ولكن نقول من عمل عملاً حسناً بجميع شرائطه خالياً من العيوب المفسدة ولم يبطله حتى يخرج من الدنيا مؤمنا فان الله تعالى لايضيعه بل يقبله منه ويثبته عليه : يعني مونږ داسې نه وايو چې زمونږ نيكې

مقبولې او ګناهونه مو معاف او بښل شوي دي لکه د مرجئو چې دا وینا ده بلکې مونږه وایو چې هر چانیک عمل وکړو په شرائطو برابر او د مفسداتو او عیوب نه خالي وو او وروسته یې بیا باطل هم نه کړو تردې چې د دنیا څخه یې کوچ او رحلت د ایمان او سلامتیا د عمل سره وکړو نو الله ﷻ به دد معمل نه ضائع کوي او قبلوي به یې او دا به الله ﷻ ثابت قدمی ساتي.

(۴) او علامه ابن اثیر جذری رحمه الله د دې مسلې په تردید کې داسې فرمایي: وقد نسب الیه وقیل عنه من الاقاویل المختلفة التی یجل قدره عنها وینزه منها القول بخلق القرآن والقول بالقدر والقول بالارجاء وغیر ذالک مما نسب الیه ولاحاجة الی ذکرها ولا الی زکر قائلها والظاهر انه کان منزهاً عنها (جامع الاصول).

یعنې ډیر زیات داسې مختلف اقوال امام صاحب طرف ته منسوب دي چې د دې نه د هغه مرتبه ډیره اوچته ده او بلکل ترینه منزه او پاک دی لکه د خلق القران او تقدیر او ارجاء او داسې نور مسائل چې د ته منسوب شوي نو داسې أقوال او قائلین ذکر کولو ته هیڅ ضرورت او حاجت نشته دا بدیهي خبره ده چې امام صاحب د دغه امور څخه بلکل بري او پاک دی نو چې علماؤ او أیمة په دې تصریح کوي چې د داسې امورو نه امام صاحب پاک دی او د ابهتان او دروغ او افتراء ده نو تعجب په داسې خلکو چې ځان ته اهل حدیث او متبع د حق وایي او بیا پخپلو رسالو او کتابو کې غلط او باطل امور شائع کوي د عوامو د و که کولو لپاره:

هنرهانهادهٔ بکف دست عیب هارا گرفته زیر بغل

د تمامو لویو محدثینو او ائمة ثلاثه وو شهادة د الامام الاعظم ابوحنیفة رحمه الله په علمیت، فقاهت، ثقاهت، محدثیت، ورع، زهد او اجتهاد باندې

(۱) د امام المذهب امام مالک رحمه الله شهادت:

امام مالک رحمه الله د امام ابو حنیفة رحمه الله مدحه او توثیق کړی دی یو ځل امام شافعی رحمه الله د امام مالک رحمه الله نه د څو محدثینو د حال پوښتنه وکړه بیا یې ترینه د امام ابو حنیفة د حال پوښتنه وکړه نو هغه وفرمایل سبحان الله امام ابو حنیفه عجیب شخص دی دده مثل ما چرته نه دی لیدلی (الخیرات الحسان)

ذکر الصیمری باسناده عن ابن المبارک قال کنت عندمالک اذجاءه رجل فرفعه فلماخرج قال اندرون من هذاهذاابوحنیفة لوقال هذه الاسطوانة من ذهب لقام بحجته لقدوفق الله تعالی له الفقه حتی ماعلیه

کثیرمؤنة ثم قدم علیه الثوری فاجلسه دونه فلماخرج قال هذاسفیان وذکرفقهه ورعه)(کتاب کردری ج ۲ص۳۹)

یعنې دمحدثینوپیشوا عبدالله بن مبارک رحمه الله فرمایلي دي : چې زه امام مالک رحمه الله سره ناست وم ناڅاپي یوسړی راغلو امام مالک رحمه الله ډیرپه اوچت ځای باندې کینولو کله چې داسړی لاړنو وی فرمایل تاسو پوه شوی چې دا څوک وه؟

دا امام ابوحنیفة وه دده دعلم مرتبه داده که وی ویل چې داستن دسروزرو ده نوپه دلائل قاطعه وربه دادعوی ثابته کړي الله ﷻ ورته داسې توفیق دفقاهت ورکړی دی چې هیڅ کوم مشکل اومانع ورته نه جوړیږي بیاسفیان ثوري رحمه الله راغلو هغه یې لک په ټیټ مکان کې کینولو بیالاړو بیا امام مالک رحمه الله دده دفقاهت اوتقوی ذکرهم وکړو.

علامة موفق بن احمد مکي په کتاب مناقب ابی حنیفة رحمه الله کې لیکلي دي چې (حدثنی اسحاق بن ابی اسرائیل سمعت محمدبن عمرالواقدی یقول کان مالک بن انس کثیرًاماکان یقول بقول ابی حنیفة یتفقده وان لم یکن یظهره)

یعنې اِسحاق بن ابی اسرائیل چې دابوداود اونسائی دشیوخ اواستاذانو نه دی روایت کوي دامام مالک دشاکرد محمدبن عمر الواقدی نه داشاکردیې وایې چې امام مالک به اکثرحکم اوفتوی دامام اِبوحنیفة په قول باندې ورکوله اودهغه دقول تالاش به یې کولو اګرکه هغه به ظاهرنه وه.

په همدې صفحه باندې داسحق بن محمدبن عبدالرحمن امیرالقراء دامام مالک شاګرد روایت دی چې: قال کان مالک ربمااعتبربقول ابی حنیفة فی المسائل.

د مذکوره اقوالو خلاصه :

داول روایت نه داثابته شوه چې امام مالک رحمه الله دملاقات په وخت دامام ابوحنیفة رحمه الله دفضیلت لحاظ ساتلو اوپه اوچت ځای باندې کینولو اوحاضرینوته یې مخامخ دهغه دقابلیت اوقوت استدلال بیان وکړو چې بالفرض که یومستحیل الثبوت امرباندې دلیل قائم کړی نوثابته ولی شي،

اودوهم اودریم روایت نه داثابته شوه چې امام مالک په اکثره مسائلو کې سره دمجتهد والي نه دامام ابوحنیفه اقوالوتلاش کوي اودده په قول باندې فتوی ورکوي.

نو دامام مالک رحمه الله دمدح او تعریف نه دا ثابته شوه چې امام صاحب دامام مالک نه په فضیلت او کمال او فقه او اجتهاد کې اوچت دی واقعًا چې امام اعظم امام اعظم دی)

(۲) شهادة الامام الشافعی رحمه الله:

امام شافعی دامام ابوحنیفة رحمه الله ځای په ځای ډیر تعریف او توصیف کړی دی او دده په علمیت او فقاهت باندې دزړه ذکومې معترف دی دکتاب په مختلفو برخوکې دده له طرفه تعریف او توثیق دامام صاحب ذکرشوی دی یو څو روایاته به اجمالاً دلته هم ذکرکړو.

(۱) عن الربیع قال قال الشافعی ان الناس عیال فی الفقه علی ابی حنیفة مارایت ای علمت احدًا أفقـه منه) (الخیرات الحسان ص۳۱)

(۲) په همدې صفحه کې بل روایت دی : (قال من لـم ینظـر فی کتبـه لـم یتبحـر فی العلـم ولا یتفقـه) همدارنګه بل روایت په همدې مذکوره کتاب کې :

(۳) قال الشافعی من اراد ان یتبحر فی الفقه فهو عیال علی ابی حنیفة انه ممن وفق له الفقه).

(۴) علامه کردري پخپل کتاب کې دامام محمد بن حسن الشیبانی دامام ابوحنیفة شاګرد په تذکره کې لیکلي دي چې: (ذکرالدیلمی عن امام شافعی قال جالسته (ای محمدًا) عشرسنین حملت من کلامه حمل جمل لوکان کلمهم علی قدرعقله مافهمنا کلامه ولکنه کان یکلمنا علی قدرعقولنا).

(۵) قال الشافعی اعاننی الله تعالی فی العلم برجلین فی الحدیث بابن عینیة وفی الفقه بمحمد.

(٦) قال الامام الشافعی من اراد الفقه فلیلزم اصحاب ابی حنیفة فـان المعـانی قدتیسرت لهـم و الله ماصرت فقیهًا الابکتب محمدبن الحسن.

(۷) علی بن میمون وایې چې مادا امام شافعی رحمه الله نه اوریدلي هغه به ویل چې زه په امام ابوحنیفة رحمه الله باندې تبرک حاصلوم او دضرورت په وخت کې دهغه دقبرخوا کې دوه رکعته صلوة حاجت کوم او دالله نه سوال کوم ډیرزر مې الله پاک حاجت پوره کوي : (عقودالجمان ص ۲۸۷)

امام شافعی رحمه الله فرمایلي دي چې ددنیا ښځونه یو کس دامام أبوحنیفة رحمه الله په شان عقلمند هوښیار نه دی پیدا شوی . (کمالات امام ابوحنیفة ص ۳۴۱)

(۳) دشهادة الامام احمدبن حنبل رحمه الله :

دامام احمدبن حنبل رحمه الله تعالى راى په باره دامام ابوحنيفةاودهغه دشاګردانوکې دلاندې عبارت څخه ظاهريږي. قال احمدبن حنبل فى حق ابى حنيفة انه كان من العلم والورع والزهـدوايثارالاخرة بمحل لايدركه احد. (الخيرات الحسان ص ٣٣)

امام احمدبن حنبل فرمايلي دي دامام صاحب باره کې چې امام ابوحنيفة رحمه الله په علم اوورع تقوى اوزهداوايثارالاخره (ترجيح داخرة په دنيابانديږ)کې داسې درجې ته رسيدلى دى چې دغه درجې ته هيڅوک رسيدکې نشې کولاى.

علامة كردرې پخپل كتاب المناقب ج٢ ص٢٥ کې دامام ابوحنيفة شاګردامام ابويوسف تذکره کې ليکلي دى چې: عن العباس بن محمدقال قال احمـدبن حنبـل لماطلبـت الحـديث ذهبـت اليـه وطلبتـه منـه ثـم كتبتُهاعن الناس) يعنې عباس بن محمد چې دسنن اربعه شيخ دى روايت کرى دى چې امام احمدبن حنبل رحمـه الله فرمايـل چې مـااول طلب اوزده کـره دحـديث دامـام ابويوسف نـه شـروع کـره بيـا دنورخلکونـه نوکوموکسـانوچې د: ويلـي دي چې امـام صـاحب مجتهدنـدى ځکـه ايمـة ثلاثـة دده پـه اجتهادبانديږ قائـل اومتعرف نه دى نوداوه دهغوى شهادة اواعتراف په اجتهاداوعلميت اوثقاهت دامام ابوحنيفة رحمه الله دمستندوكتابوحوالى سره نودداسې كسانوپه باره کې به ولي داويناحق نه وي چې (لعنة الله على الكاذبين)

(۴) دنورو محدثينو شهادت:

اول المحـدثين حضـرت سـفيان ثـورى رحمه الله چې تقريـب التهـذيب دده توثيـق اوتعـديل پـه لانـديږ الفاظوسره كړى ثقه ،حافظ،فقيه،عابد،امام،حجة،دامام صاحب هم عصر،اوهم وطنه دى ده دامام صاحب په نسبت داسې فرمايلي دي په روايت دعبدالله بن مبارک

وكان والله شديدالاخذللعلم ذابّاعن المحارم لاياخذ الابماصح عنه عليـه الصلوة والسـلام شـديد المعرفة بالناسخ والمنسوخ وكان يطلب احاديث الثقات والاخيرمن فعل النبى ﷺ ومادراک عامـة وعلمـاء الكوفة فى اتباع الحق اخذبه وجعله دينه وقدشنع عليه قوم فسكتناعنهم بمانستغفرالله تعالى منه بـل قـد كان منا اللفظة بعداللفظة قال قلت ارجو الله تعالى ان يغفرلک ذالک (مناقب كردرى ج٢ ص١٠ الخيرات الحسان ص٣٢)

يعني قسم په الله چې امام صاحب دعلم په اخذ او تحصيل کې او دمنهيات په انسداد او بند ولو کې سخت مستعد او جدی او چټک وه او اخذ او استدلال يې صرف په صحيح حديث باندې وه او دناسخ او منسوخ په معرفت کې دزيات قوي طاقت واله وه او دثقه راويانو په احاديثو او دنبی کريم ﷺ داخری فعل په تالاش کې وه او دحق په پيروي کې يې تمسک په هغه خبره کولو چې دکوفې دجمهور علماوو به پرې اتفاق وه او دابه يې خپل مذهب گرځولو او مونږ خپله ځړ به بنده ساتو دهغه تشنيعی او طعنی الفاظو څخه ورته مغفرت غواړو او يو څه غلط الفاظو مونږ لخواهو وه چې اميد دمغفرت يې لرم.

(۲) عبد الله بن المبارک عن العسکری عن ثابت الزاهدقال کان اذااشکل علی الثوری مسالة قال مايحسن جوابهاالامن حسدناه ثم يسال عن اصحابه ويقول ماقال فيه صاحبکم الجواب ثم يفتا به).

يعني ثابت زاهد دسفيان ثوري شاگرد او دبخاری او ترمذی په راويانو کې فرمايي چې کله به سفيان ثوری باندې ديوه مسلې حل مشکل شونو به ويل چې ددې مسئلي بهترين حل او جواب دهغه شخص سره دی چې زمونږ ورسره حسد دی يعني امام ابو حنيفة رحمه الله بيابه يې دامام صاحب دشاگردانو ته وويل چې ستاسو امام په دغه مسئله کې څرنگې فتوی ورکوي نو دهغوی نه به يې جواب زده کړو او بيابه يې ددې مطابق فتوی ورکوله

(۳) روی الخطيب عن محمدبن المنتشرقال کنت اختلف الی ابی حنيفة والی سفيان فاتی اباحنيفة فيقول من اين جئت فاقول من عندسفيان فيقول لقدجئت من عندرجل لوان علقمة والاسود حضر الاحتاجا الی مثله فاتی سفيان فيقول من اين جئت فاقول من عندابی حنيفة فيقول لقدجئت من عندافقه اهل الارض. (تبييض الصحيفة ص ۱٤)

(٤) قال سفيان الثوری کنابين يدی ابی حنيفة کالعصافيربين يدی البازی وان اباحنيفة سيدالعلماء) (قلائدعقيان ومقدمة إعلاءالسنن ج۱ ص۲۷)

ددې دواړو عبارتونو ترجمه مخکې تيره شوی ده.

نو دسفيان ثوری اقوال دامام همام ابو حنيفة رحمه الله په فضيلت او ثقاهت او اجتهاد او تبحر فی الحديث باندې څومره خوندور او زبردست گواه دی، دمذکوره عباراتونه دا ثابته شوه چې امام ابو حنيفة ته په معرفة

دصحيح اوضعيف اوناسخ اومسنوخ احاديثو کې. ډيره لويه ملکه حاصله وه اودهغه تمسک په هغه احاديث باندې چې دهغوی مدار په محبت باندې وه

اودهغه دتمسک په اخری افعال دنبي کريم ﷺ اودصحابه کرامو رضي الله عنهم باندې وه اودسفيان دتبحرفي الحديث والی سره په مشکلوه سائل کې دامام صاحب تحقيق خوندورګڼي اودده په قول باندې فتوی ورکوي اوپه حجة الله فی الارض باندې ورته قائل اوتسليمه وي اوخپل ځان دهغه په مقابل کې داسې شماري لکه چنچنی دبازپه مقابل کې، نودداسې ګواهي اواقوالو باوجودبی شرمه غيرمقليدن وايې چې امام صاحب اهل الرای دی اومذهب يې په ضعيفه احاديث باندې بنادی اودده په اجتهاد باندې اکثره محدثين اعتراض کوي.

(۵) شهادة الامام الاعمش رحمه الله: سليمان بن مهران المتوفی ۱۴۷هـ) په تقريب کې دده په حق کې داسې الفاظ دي ثقه، حافظ، عارف بالقراءة، ورع اودصحاح په اعلی روايانو کې شماردی.

دده شهادت دامام همام امام اعظم په حق کې داسې دی : وسئل الاعمش مسئلة فقال انما يحسن جواب هذاالنعمان بن ثابت واظنه بورک له فی علمه. (الخيرات الحسان ص ٣٤)

يعنې دامام اعمش نه ديو مسئلې پوښتنه وشوه هغه وويل چې ددې بهترين جواب ورکوونکې نعمان بن ثابت دی اوزماخيال دی چې الله دده په علم کې ډيربرکت اچولی دی په الخيرات الحسان ص ۶۷کې داسې عبارت نقل دی

(٢) وروی الخطيب عن ابی يوسف قال وکان عندالاعمش فسئل عن مسائل فقال لابی حنيفة ماتقول فاجابه قال من اين لک هذاقال من احاديثک التی رويتهاعنک وسردله عدة احاديث بطرقهافقال الاعمش حسبک ماحدثتک به فی مائةيوم تحدثنی به ساعة واحدة ماعلمت انک تعمل بهذه الاحاديث يامعشر-الفقهاء انتم الاطباء ونحن الصيادلة وانت ايهاالرجل اخذت بکلا الطرفين)ددې عبارت ترجمه مخکې تيرشوی ده.

نودجليل القدر امام المحدثين امام اعمش رحمه الله څومره زبردست اوخوندورشهادت دی په کمال اوفضيلت اوثقاهت اوفقاهت دامام اعظم ابوحنيفة رحمه الله باندې (انچه خوبان همه دارندتوتنهاداری)

(٦) شهادت الامام عبدالله بن مبارک رحمه الله المتوفی ۱۸۱ھ)

دده باره کې په تقریب کې داسې الفاظ لیکلي دي ثقة، ثبت، فقیه، عالم، جواد، مجاهد، جمعت فیه خصال الخیر، او صاحب داتحاف النبلاء لیکلي دي چې دده دامام مالک سفیان ثوری او سفیان بن عیینه وغیره څلور زره شیوخو نه روایت کړی او علم یې ترینه زده کړي او امام احمد رحمه الله داو دده به شان محدثین یې په شاګردانو کې داخل دي او دا یې هم لیکلي دي چې ابن مبارک دامام ابو حنیفة سره اول زده کړه او شاګردی کړی ده او دامام صاحب د وفات نه وروسته بیا مدینې منورې ته لاړو او د امام مالک شاګردی اختیار کړه او دهغه نه یې تفقه او علم زده کړونو ابن المبارک دامام ابو حنیفة رحمه الله په حق کې شهادت او ګواهي په لاندې الفاظو سره نقل ده : قال ابن المبارک لیس احداحق ان یقتدی به من ابی حنیفة لانـه کان امامًـا تقیـا ورعا فقیهـا کشف العلم کشفًالم یکشف احدببصروفهم وخطبة وتقی. (الخیرات الحسان ص ۳۲)

یعنې دامام ابو حنیفة رحمه الله نه بل داسې دلوړی مرتبې شخص نشته چې هغه مستحق ددې وي چې دهغه تقلید دی وشي ځکه هغه یو لوی متقی او متورع عالم فقیه امام وه او پخپل بصارت او فهم او زیرکتیا هو بنیارتیا او تقوی باندې یې دعلم وضاحت او دعلم ټولي دروازې خلاصې کړی وي.

نو اوس ابن المبارک په څومره زور او قوة سره دامام اعظم فضیلت ثابت او بیان کړو چې ضمنایې پر امام مالک باندې هم کامله ترجیح ورکړه حالانکه امام مالک دده اخری استاد دی چې زیات شاګرد ته محبوب او محترم وي او دستور او عرف دادی چې شاګرد اخري استاذ ته ترجیح ورکوي پر نورو باندې.

نو دابن المبارک داسې صفا وینا چې هیڅ یو لوی عظیم شخص دامام ابو حنیفة نه نشته چې مستحق ددې وي چې دهغه تقلید دی وشي) دا یو لوی شهادة دی په ثقاهت او فقاهت او علمیت دامام اعظم رحمه الله باندې خو که څوک دانصاف دنظر او دصفا عقل او دحیا خاوندوي مګر افسوس پر بعض خلکو چې دهغوی حال داسې ګویادی (شرم چې سکی است که پیش مردان بیاید)

(۷) شهادة معمربن راشدالمتوفی ۱۵۴ھ:

په تقریب کې ورته ثقة، ثبت، فاضل، ویلی شوی دي او د ترمذي په اعلی راویانو کې دی دده شهادة دامام صاحب په حق کې په لاندې الفاظو سره دی: روی الخطیب عن عبدالرزاق قال کنت عندمعمرواتاه ابن المبارک فسمعت معمراًیقول مااعرف رجلاًیحسن التکلم فی الفقه ویسعه ان یقیس ویشرح الحدیث والفقه

احسن معرفة من ابی حنيفة ولااشفق علی نفسه من ان يدخل فی دين الله شيئاًمن الشک مثل ابی حنيفـة. (تبيض الصحيفة ص ۲۰)

يعني عبد الرزاق فرمايي چي زه دمعمرسره وم چي عبدالله بن مبارک يې مجلس ته راغلومعمروويل چي زه دامام ابوحنيفة نه بغيرهيڅ يوداسي شخص نه پيژنم چي هغه په فقه باندې ماهروي اودقياس دائره يې هم پراخه وي اودحديث اوفقه خوندوره تشريح هم وکړي.

اونه مي هيڅ يوداسې شخص په نظرراغلی چې دهغه پخپل ځان باندې زيات خوف ويره لري ددې خبرې چې په الهی دين کې څه مشکوک اشياداخل کړي بغيردامام ابوحنيفـة نـه نوچې لـک غـوراوفکروکړي نودمعمرتوثيق اوشهادت ډيرخوندوردی صرف فقيه اوشارح الحديث اوصاحب الرای يې ورته نه دي ويلي بلکې په دغه اوصافوکې يې بی مثل اولامثال ثابت اومعرفی کړی دی

اوهم په دينې امورو کې يې محتـاط اوخـائف من الله معرفـی کړوپداسې اندازچې نظيريې پردنيانشته نودامام صاحب دمخالفينوطعنونه اوزبان درازی دخپل عاقبت دخرابوالي څخه بل څه په لاس نه ورکوي.

(۸) شهادة دعمروبن دينارالمکی المتوفی ۱۲۶ھ:

کـوم چې په لويوتـابعينوکې حسـاب دي دده تعريـف پـه تقريـب کـې پداسې الفاظونقل دي ثقه،ثبت، او دصحاح په اعلی رواتو کې شـامل دی ده چې په ابتدائي حالت کې کوم عزت دامام صاحب کړی دی هغه په الخيرات الحسان ص۳۵) کې په داسې الفاظوسره نقل شوی دی.

وقال حماد بن زيد کنا ناتی عمرو بن دينار فاذا جاءابو حنيفـة اقبـل عليـه وترکنـا فسـأل اباحنيفـة فنسـاله فيحـدثنا) يعنې حمـادبن زيدچې دصحاحوسته په اعلی روات کې داخل دی فرمـايي چې مونږ به دعمـروبن دينـارمجلس ته تلوراتلوکله به چې امام ابوحنيفـة راغلونو مونږبـه يې پريښـوداودهغه طرف ته به متوجه شواوپوښتنې به يې ترينه کولي مونږبه هم ترينه تپوسونه کول اوامام صاحب به راته احاديث بيانول.

نوعمروبن دينارپه ابتداءکې دامام صاحب دومره قدراوعزت کولونوچې وروسته يې ترينه حديث حاصل کړل نوبياپه انتهاکې به يې څنګه دهغه په امام اعظم والي اوټول امت ته په پيشوايي باندې نوی تسليم کړی خامخابه دهغه په فقاهت اوثقاهت اومحدث والي باندې قائل اومعترف وي.

(۹) شهادة دمسعربن كدام المتوفى ۱۵۳ھ :

دده تعریف او توثیق په تقریب التهذیب کې په لاندې الفاظوسره نقل دی ثقة،ثبت، فاضل، او دصحاحو په اعلی شیوخ کې شماردی دده نظراو رای دامام ابوحنیفة په حق کې په لاندې دول ده.

قال مسعربن کدام من جعل اباحنیفة بینه وبین الله رجوت ان لایخاف ولایکون فی الاحتیاط لنفسه وقیل له لم ترکت رای اصحابه واخذت برایه قال لصحته فاتواباصح منه لارغب عنه الیه وقال ابن المبارک رایت مسعراًفی حلقة ابی حنیفة یساله ویستفیدمنه وقال مارایت افقه منه(الخیرات الحسان ص ۳۲). یعنې مسعربن کدام وایې چې هرهغه شخص چې دالله تعالی او خپل ځان ترمنځه یې امام ابوحنیفة واسطه کړونو امیددی چې دده لپاره به هیڅ خوف او خطره نه وي دته چاوویل چې ولې دی دخپلو ملګرو رای پریښودله اودده رای دی اختیارکړه ده ورته وویل چې له وجې دصحت نه او که تاسوراته ددې څخه زیاته صحیح رای اوښایې دابه پریږدم هغه به اختیارکړم (یعنې دده رای نه بله زیاته صحیح رای پیدا کول محال دی) عبدالله بن مبارک فرمایې چې ما مسعربن کدام دامام ابوحنیفة ددرس په حلقه کې ولیدلو چې دامام صاحب نه یې دمسائل پوښتنه کوله او دهغه نه یې استفاده کوله او ویل به یې چې دده څخه په دنیا کې زیات فقیه بل څوک نشته.

وعن ابی اسحاق الخوارزی قاضی خوارزم قال مرمسعربن کدام بابی حنیفة واصحابه فوجدهم قدارتفعت اصواتهم فاقام ملیّاثم قال هؤلاءأفضل من الشهداءوالعبادوالمتهجدین هؤلاء یجهدون فی احیاءسنة النبی ﷺ ویجتهدون فی اخراج الجهال من جهلهم هؤلاءافضل الناس کتاب امام موفق ج۱ ص۲٤۹.

یعنې ابواسحاق چې دخوارزم علاقې قاضی دی ده ویلي دي چې مسعربن کدام یوه ورځ دامام ابوحنیفة اودهغه دملګرو په فقهي مجلس باندې تیریدلو چې دهغوی اوازونه اوچت شوه یعنې دفقهي مسائل دمذاکرې په وخت کې ددوي اوازونه اوچت شول)نو مسعریو څه وخت ودریدلو بیایې وویل چې دغه خلک دشهداءاوعابدانو او تجهدکوونکو نه زیات غوره او افضل دی داخلک دنبی کریم ﷺ دسنت په ژوندې کولو باندې مشغول او مصروف دي اوه دوي داکوشش اومحنت او خواري کوي چې تول خلک دجهل دتوروتیارو نه راوباسي نو داډیربهترین او افضل خلک دي.

الله اکبر سوچ او فکر کول په کار دی چې امام المحدثین حضرت مسعربن کدام دامام اعظم په حق کې څومره په اوچت اندازه باندې حسن اعتقادلري چې وایې هرڅوک چې امام ابو حنیفهٔ د ځان او الله ترمنځ واسطه کړی هغه به د خوف او خطری څخه په امن کې وي او امام ابو حنیفهٔ او دهغه ملګری دپیغمبر ﷺ دسنتو په ژوندی کولو باندې دشهداءاو عابدانو او تهجد کوونکونه بهتر او غوره دي اوددوي اجتهاد او فقاهت په ټولو اعمالو صالحو کې افضل او غوره دی او هیڅ یو عمل صالح دغی رتبی ته نشي رسیدلای.

(۱۰) شهادة عبدالملک بن عبدالعزیزبن جریج المکی المتوفی ۱۵۰ھ :

دده تعریف تقریب التهذیب داسې کړی ثقه،فقیه،فاضل،اودصحاح په اعلی شیوخ کې داخل دی ده دامام ابو حنیفهٔ په حق کې داسې ویناکړی ده: عن ابن عیینه قال ابن جریج لمابلغه مـن علمـه وشـدة ورعـه وصیانته لدینه وعلمه احسبه سیکون له فی العلم شان عجیب وذکرعنده یوم فقال اسـکتواانه لفقیـه إنـه لفقیه)(الخیرات الحسان ص۳۳)

یعنې ابن جریج ته چې کله دامام ابو حنیفهٔ علم او تقوی او استقامت علی الدین او استقامت فی العلم معلوم شوه نو هغه وویل چې عنقریب به دي شخص لره پخپل علم کې یو عجیب او غریب شان او حال وي او یوه ورځ دده په حضور کې دامام صاحب تذکره وشوه ده وویل چې خاموش او چپ شي یقینا او واقعًا چې دا فقیه دی دا فقیه دی او په الخیرات الحسان ص ۶۹ کې دده په حق کې داسې الفاظ راغلی : (ولمابلغ ابن جریج فقیه مکة وشیخ شیخ الشافعی موته استرجع وقال ای علم ذهب).

یعنې کله چې ابن جریج ته چې دمکې مکرمی فقیه او دامام شافعی رحمه الله شیخ الشیخ دی دامام ابو حنیفهٔ رحمه الله دوفات خبرورسیدونو داسترجاع (انالله وانااليه راجعون)ویلو نه وروسته یې وویل چې څه عجیب علم ددنیا نه لاړو یعنې نن ددنیا نه دعلم یو غټ نشان ورک شو)

(۱۱) شهادة دداودالطائی رحمه الله المتوفی ۱۶۰ھ :

دده تعریف تقریب التهذیب داسې کړی دی ثقه،ثبت ،فاضل،اودامام نسـایې په لویو شیوخ کې دی دده شهادت دامام اعظم رحمه الله په حق کې په الخیرات الحسان ص۳۵ کې داسې رانقل شوی دی : وذکرعنـد داودالطائی فقال ذاک نجم یهتدی به الساری وعلم تقبله قلوب المؤمنین.

یعنې ددواد طائی په حضور کې دامام ابوحنیفة رحمه الله یادو شو هغه وفرمائیل چې دا یو رو ښانه ستوری دی چې تول خلک دده په روشنایې باندې هدایت یافته دي او داسې عالم دی چې دده علم تول ه مؤمنانو د زړه د کومې قبول کړی او تسلیم کړی دی.

(۱۲) شهادة دمحمدبن اسحاق امام المغازی المتوفی ۱۴۴ھ :

دته امام بخاری دامیر الحدیث لقب ورکړی دی دده حسن ظن په امام ابوحنیفة رحمه الله باندې امام موفق پخپل کتاب ج۲ ص۳۳ داسې رانقل کړی : (عن یونس بن بکیر یقول قدم محمدبن اسحاق الکوفة فکنانسمع منه المغازی وَربمازاراباحنیفة فیمابین الایام ویطیل المکث عنده ویجاریه فی مسائل تنویه)

یعنې یونس بن بکیر چې دصحاح درواتو نه دی هغه فرمایې چې کله به محمدبن اسحاق کوفې ته راغلو مونږ به دهغه نه دغزواتو بیانات اوریدل او په دغو ورځو کې به یې ډیر کرته دامام ابوحنیفة رحمه الله ملاقات کولو او دهغه سره به یې اوږده زمانه قیام کولو او دهغه مسائلو چې دته به رامنځ ته شوی وې دهغو باره کې به یې دامام صاحب نه استفاده کوله داهغه محمد بن اسحاق دی چې دفاتحة خلف الامام دحدیث دارومدار پرده باندې دی او امام بخاری ورته امیر الحدیث لقب ورکړی دي نو امام محمدبن اسحاق دلوی پای محدث دی او دده دامخکې مذکور فعل دامام ابوحنیفة پر فضلیت باندې اعلی شهادت دی سره ددې نه غیر مقلدین متعصبه دامام صاحب د فضلیت نه منکر دی.

(۱۳) شهادة الامام شعبة بن الحجاج رح المتوفی ۱۶۰ھ :

دده تعریف تقریب داسې الفاظو سره بیان کړی دی ثقه، حافظ، متقن، کان الثوری یقول هو امیر المؤمنین فی الحدیث او دصحاح دراویانو په جمله کې دی، دده رایه دامام ابوحنیفة رحمه الله په حق کې په کتاب امام موفق ج ۲ ص ۴۶ کې داسې رانقل شوي ده :عن یحیی بن ادم قال کان شعبة اذاسئل عن ابی حنیفة اطنب فی مدحه وکان یهدی الیه فی کل عام طرفه.

یعنې یحیی بن ادم فرمایې چې هر کله به دامام شعبة رحمه الله نه دامام ابوحنیفة رحمه الله باره کې پو ښتنه وشوه نو هغه به دده ډیر زیات اوږده تعریف او صفت کولو او هر کال به یې امام ابوحنیفة ته نوی نوی تحفی ورلیږلې او په الخیرات الحسان ص ۳۴ کې داسې الفاظ رانقل دی : (وقال شعبة کان و الله حسن الفهم جیدالحفظ حتی شنعواعلیه بماهواعلم به منهم و الله سیلقون عند الله)

يعنې شعبة فرمايې چې قسم په الله چې امام ابو حنيفة رحمه الله نهايت زيات دتيزفهم اوتيزى حافظې خاوندو ه خلکوپرده باندې دداسې خبرو طعنونه لږولې چې ددوي نه هغه پدې خبروباندې زيات عالم وه پرې قسم پرالله چې ددوى به دالله تعالى سره ملاقات وشي يعنې هغه وخت به الله تعالى دوى ته ددغه خبروبدله ورکړى) اوپه ص۶۹ کې يې ليږلي چې (فلمابلغ شعبة موته استرجع وقال طفئ عن الكوفة نورالعلم اماانهم لا برون مثله ابداً)

يعنې کله چې شعبه ته دامام صاحب دوفات خبرورسيدنودا سترجاع نه بعديې وويل چې دکوفى دعلم چراغ اوډيوه ګل شوه او اهل کوفى ته به ترقيامته پورې دده نظيرملاونشي.

(۱۴) شهادة الامام محمدبن ميمون المتوفى ۱٦٧هـ :

دادصحاح په اعلى شيوخ کې داخل دى اوتقريب دده تعريف داسې کړي ثقه،فاضل،دده دامام اعظم رحمه الله په شان کې داسې شهادت کړى دى: قال الحافظ محمدبن ميمون لم يكن فى زمن ابى حنيفة اعلم ولا اورع ولا ازهدولا اعرف ولا افقه منه تا الله ماسرنى بسماعى منه مائة الف دينار (الخيرات الحسان٣٥).

يعنې حافظ الحديث محمدبن ميمون وايې چې دامام ابو حنيفة رحمه الله په زمانه کې دده نه هيڅ يو شخص زيات عالم اوتقوى داره اوزاهدنه وه اونه هيڅ يو شخص په علم اوفقاهت کې دده مساوي وه قسم په الله چې دده څخه ديو حديث په اوريدُ باندې ديو لک دينارملاويدونه زيات خوشحاله کيږم، نو دمحدثينو دومره بى اندازه مينه وه دامام صاحب سره چې درسول اللهﷺ ديو حديث سماع دامام ابو حنيفة رحمه الله څخه داورته ديولاک اشرفينونه زيات خوښ وه.

(۱۵) شهادة الامام عطاءبن ابى رباح رحمه الله المتوفى ۱۱۴هـ :

دلويو کبارتابعينوپه تولي کې داخل دي تقريب کې يې توثيق داسې رانقل دى (ثقةٌ،فقيهٌ،فاضلٌ)اوپه تهذيب کې داسې الفاظ رانقل دي (هواحدالفقهاءوالايمة وكان ثقة عالمًا كثيرالحديث انتهت اليه الفتوى بمكة) اوپه اعلى راويانو دصحاح سته وکې دي دده نه دامام صاحب باره کې په لاندې ډول بيان رانقل دى: عن الحارث بن عبدالرحمن قال كناعندعطاءبن ابى رباح رحمه الله بعضناخلف بعض فاذاجاءابوحنيفة اوسع له وادناه (كتاب موفق ج ۲ص٦٧)

يعنې حارث بن عبد الرحمن وايي چې مونږتول طالبان به يو بل پسې د سماعت الحديث لپاره امام عطاءبن ابی رباح مجلس کې ناست وه کله به چې امام ابو حنيفة رحمه الله مجلسته راغلو نو دهغه لپاره به ئې پراخه ځای جوړکړو او خپل ځان ته به يې نژدی کړو د عزتمند دا بل عزت چې استاذئې عزت او احترام ساتی بيا هر استاذ هم نه بلکې امام عطاءبن ابی رباح رحمه الله چې د خپل وخت يو مسلم امام او مقتدی او مسلم محدث وونو چې دشاګردی په زمانه کې ئې استاذ قدر او عزت کوي بس خود اِنتهائی کمال د شاګرد دي

(۱۶) شهادة الامام فضيل بن عياض المتوفى ۱۸۷ه :

دده تعريف تقريب کې په داسې الفاظ رانقل دی ثقه،عابد ،او د امام ترمذی په اعلی روات کې شامل دی دده شهادت په حق کې د امام صاحب په لاندې ډول رانقل دی : روى الخطيب عن سعيدبن منصورقال سمعت فضيل بن عياض يقول كان ابوحنيفة رجلاًفقيها معروفا بالفقه مشهوراًبالورع وكان اذاوردت عليه مسئالة فيهاحديث صحيح اتبعه وان كان عن الصحابة والتابعين والاقاس فاحسن القياس. (تبيض الصحيفة ۱۹)

يعنې سعيدبن منصورچې د اهم د صحاح ستـه وو په شيوخ کې دی داوايې چې ما د فضيل بن عياض نه داسې وينا اوريدلی چې هغه به ويلې امام ابو حنيفة يو فقيه شخص او په ورع او تقوی باندې مشهوروه چې کله به ورته يو مسئله راغله نو په هغې کې به يې د صحيح حديث اتباع کوله اګر که دا به د صحابه وو او يا تابعينو نه وو او که صحيح حديث به پيدا نشو نو بيا به يې ښاسته خوندور قياس پکې کولو.

(۱۷) شهادة الامام سفيان بن عينيه المتوفى ۱۹۸ه :

دده تعريف تقريب داسې کړی (ثقه،حافظ،فقيه ،امام، حجة)او د صحاح ستة وو اغلی شيخ دی دده شهادت او نظريه د امام صاحب په حق کې په الخيرات الحسان ص۳۲ داسې رانقل شوی ده وقال ابن عيينه مارايت عينی مثله) يعنې ابن عينيه رحمه الله فرمايي چې د امام ابو حنيفة رحمه الله په شان شخص زما سترګو نه دی ليدلی او په کتاب امام موفق ج۱ ص ۱۹۵کې داسې روايت دی (عن ابی يعقوب المروزی سمعت ابن عينيه يقول لم يكن فى زمان ابى حنيفة بالكوفة رجل افضل منه واورع ۰``افقه منه) يعنې ابن عينيه فرمايي چې د امام ابو حنيفة رحمه الله په زمانه کې په کوفه کې هيڅ يو شخص دده نه زيات بهترا و تقوی داره او فقيه نه وه

(۱۸) شهادة الامام يحى بن سعيدالقطان المتوفى ۱۹۸ھ :

دده تعریف تقریب په داسې رانقل کړی دی (ثقة،متقن،حافظ،امامقدوة)دده رای اونظردامام ابوحنیفة رحمه الله باره کې داسې رانقل شوی دی.

وروى الخطيب عن يحى بن معين قال سمعت يحى بن سعيديذهب فى الفتوى الى قول الكوفين ويختارقوله من اقوالهم ويتبع رايه من بين اصحابه.

یعنې یحی بن معین چې دجرح اوتعدیل امام وه فرمایې چې دیحی بن سعید القطان خبره مې اوریدلی وه هغه ویل چې په الله قسم چې دروغ نه وایم چې دامام ابوحنیفة رحمه الله څخه دصحیح رای واله بل څوک نشته اواکثربه یې دهغه پراقوال تمسک کولوراوی وایې چې یحی بن سعید په فتوی کې دکوفیانوقول طرف ته رجوع کوله اوبیابه یې دامام صاحب قول غوره کولوددوی په اقوالوکې اوپه ټولو اصحاب الرای کې به یې دده په قول اورای باندې عمل کولو: عن يحى بن معين سمعت عن يحيى القطان يقول جالسناو الله اباحنيفة وسمعنا منه وكنت و الله اذانظرت اليه عرفت فى وجهه انه يتقى الله عزوجل) (موفق ج۲ ص۱۹۱)

یعنې یحی القطان فرمایې چې په الله قسم چې دامام صاحب سره می صحبت او مجلس کړی اودهغه نه مې زیات تعداد مسائل هم اوریدلی او قسم په الله چې کله به مې ده مخ مبارک ته وکتل نودتقوی اوورع اثاربه پکې ځلیدل.

(۱۹) شهادة الامام حفص بن عبدالرحمن البلخى المتوفى ۱۹۹ھ:

دده تعریف تقریب داسې بیان کړی دی صدوقٌ،عابدٌ،اودنسائی اوابوداودپه اعلی شیوخ کې داخل دی دده شهادة دامام اعظم رحمه الله باره کې په کتاب امام موفق ج۱ ص۲۰۰ داسې نقل دی: قال حفص بن عبدالرحمن جالست انواع الناس من العلماء والفقهاء والزهادواهل الورع منهم فلم اراحداًفيهم اجمع لهذه الخصال من ابى حنيفة. یعنې حفص بلخی فرمایې چې دهرقسم علماءوفقهاءوزهاداودتقوی خاوندان سره مې صحبت وکړ، خو دا مجموعه تمام صفات مې بغیردامام ابوحنیفة رح نه په بل هیچا کې ونه لیدل.

(۲۰) شهادة الامام الحسن بن صالح الكوفى رح المتوفى ۱٦۹ھ :

کوم چې دتقریب په قول باندې ثقه،فقیه،عابد،دی اودصحاح ستة وپه اعلی رواتوکې شامل دی دده شهادة دامام اعظم رحمه الله په باره کې په کتاب امام موفق ج۱ ص۸۹ داسې رانقل شوی دی: (عن احمدبن

عبد الله قال الحسن بن صالح كان ابوحنيفة شديدالفحص عن الناسخ من الحديث والمنسوخ فيعمل بالحديث اذاثبت عنده عن النبي ﷺ وعن اصحابه وكان عارفًا بحديث اهل الكوفة وفقه اهل الكوفة شديدالاتباع ماكان عليه الناس ببلده وقال كان يقول ان لكتاب الله ناسخًاومنسوخًاوان للحديث ناسخًاومنسوخه وكان حافظالفعل رسول الله ﷺ الاخيرالذى قبض عليه مماوصل الى اهل بلده).

یعني حسن بن صالح فرمائي چې امام ابو حنيفة رحمه الله د ناسخ او منسوخ حديث باره کې زبردست تفتيش کوونکې او متشدد وو او چې د نبی کريم صلی الله عليه وسلم او يا د صحابه کرام نه به ورسره يو حديث ښه ثابت شونو بيا به ئې ورباندې عمل کولو او امام ابو حنيفة رحمه الله يو اځې د اهل کوفی په احاديثو او فقه باندې يو ښه عالم او عارف نه بلکې په ټوله کوفه کې يو زبردست إتباع کوونکې هم وه او ويل به ئې چې کتاب الله هم ناسخ او منسوخ لری او احاديث هم ناسخ او منسوخ لرې خو امام صاحب د نبی کريمﷺ د هغه افعالو حافظ او عامل وو چې د پيغمبرﷺ اخيری افعال وو او هغه پرې وفات شوی وو.

(۲۱) شهادة الامام جريربن عبدالحميدالكوفى المتوفى ۱۸۸ھ:

کوم چې په قول د تقريب باندې قاضي الكوفة ثقة ،صحيح الكتاب،دی او د ائمه صحاح سته په اعلی رواتو کې دی د ده شهادت او توثيق د امام اعظم رحمه الله باره کې په کتاب امام موفق ج۲ ص ۳۵ کې د اسې عبارت باندې رانقل شوی دی: عن موسى بن نصرسمعت جريرًايقول كان المغيرة يلومنى اذالم احضرالى مجلس ابى حنيفة ويقول لى الزمه ولاتغب عن مجلسه فاناكنانجتمع عندحمادفلم يكن يفتح لنامن العلم ماكان يفتح له).

یعني جرير فرمايي چې په کومه ورځ باندې به زه د امام ابو حنيفة مجلس ته حاضر نه شوم نو حضرت مغيرة به سخت ملامته کولم او راته ويل به يې چې د ده مجلس سره لازم شه هيڅ وخت ترينه مه غائب کيږه ځکه مونږه به چې کله د حضرت حماد په خدمت کې حاضر شوه نو کوم اسرار د علم به چې حضرت امام ابو حنيفة ته معلوميدل هغه به حضرت حماد ته هم نه ملاويدل.

(۲۲) شهادة الامام ياسين بن معاذ الزيات:

علامة ذهبی په خپل ميزان کې د ده په حقله ليکلي چې دا د کوفی په لوی کبار محدثينو او فقيهانو کې شمار شوی دی. د ده شهادة او بيان د امام اعظم رحمه الله به باره کې د اسې رانقل شوی دی: عن وزيربن عبد

الله قال سمعت یاسین الزیات بمکة وعنده عظیمة وهویصح باعلی صوته ویقول یاایهاالناس اختلفواالی ابی حنیفة واغتنموا مجالسته وخذوامن علمه فانکم لم تجالسوامثله ولن تجدوااعلم بالحلال والحرام واکرم منه فانکم ان فقدتموه فقدتم علماکثیراً. (کتاب موفق ج ۲ص۳۵)

یعني وزیربن عبدالله فرمایي چې مادیاسین الزیات نه چې په لوی جماعت کې وه او ریدل په لوړاواز سره یې غږکولو او فرمایل یې چې ای خلکو د امام ابو حنیفة خدمت کې حاضری کوی او دده سره مجلس او ناسته پاسته یو غنیمت وګڼی او دده نه علم حاصل کړی ځکه چې هیڅکله به تاسو دده غوندې شخص سره مجلس نه وي کړی او نه به هیڅکله په حلال او حرامو باندې لوی عالم دده نه بل څوک پیدا کړی او نه بل داسې دعزت خاوند که او س وقت کې د تاسو څخه دا ورک شو نه پوه شی چې تاسو دیر زیات علم ورکړو.

(۲۳) شهادة الامام حفص بن غیاث القاضی الکوفی المتوفی ۱۹۴ھ:

دا ثقة او فقیه عالم دی او د امام احمد او اسحاق بن راهویه او ابن المدینی او دیحی بن معین استاذ دی او دصحاح په اعلی راویانو کې دی. دده شهادت او بیان د امام ابو حنیفة رحمه الله باره کې: عن موسی بن سلیمان الجوزجانی سمعت حفص بن غیاث یقول سمعت ابی حنیفة کبتـه واثـاره فمارایـت اذکی قلبامنه ولااعلم بمایفسدویصح فی باب الاحکام منه وفی روایة محمدبن سماعة عن حفص یقول ابوحنیفة نادرمن الرجال لم اسمع بمثله قط فی فهمه ونظره. (کتاب امام موفق ج ۲ص۴۰)

یعني موسی بن سلیمان فرمایي چې ماد حفص بن غیاث نه اوریدلي دي هغه به فرمایل چې ماد امام ابو حنیفة رحمه الله نه دهغه کتابونه او اثار اوریدلي دي ما دده نه دزیات صفا او ذکی زړه خاوند نه دی لیدلی او نه دده نه بل لوی عالم په حلال او حرام باندې شته او د محمد بن سماعه په روایت کې دی چې حفص فرمایلی دي چې امام ابو حنیفة رحمه الله یکتا دی په سړو کې ما دده دنظر او د فهم نظیر او مثال هیڅیري نه اوریدلی او نه مې لیدلی دی.

(۲۴) شهادة الامام وکیع بن الجراح المتوفی ۱۹۷ھ :

دا امام شافعی رحمه الله او امام احمد رحمه الله استاذ دی دده تعریف تقریب داسې کړی ثقة، حافظ، عابد. او دصحاح سته وو په اعلی روات کې دی دده شهادت د امام ابو حنیفة رحمه الله باره کې داسې رانقل شوی دی.

عن علی بن حکیم سمعت وکیعًا یقول یاقوم تطلبون الحدیث ولا تطلبون تاویله ومعناه وفی ذالک یضیع عمرکم ودینکم وددت ان یجتمع لی عشرفقه ابی حنیفة. (کتاب الامام کردری ج۱ ص ۹۷)

یعني دعلی بن حکیم نه روایت دی چې مادامام وکیع رحمه الله نه اوریدلي هغه به ویل چې ای قومه تاسو دحدیثو په تلاش کې مصروف یې او دحدیث دمعنی او تاویل تلاش او طلب نه کوی او په دې کې تاسو خپل عمر او دین ضائع کوی او زما زړه غواړي چې زماسره دامام ابوحنیفة دفقه که زیاته نوی نو لسمه حصه خو حاصله شي.

عن محمدبن طریف قال کناعندوکیع فقال یاایهاالناس لا ینفعکم سماع الحدیث بلافقه ولا تفقهون حتی تجالسوااصحاب ابی حنیفة فیفسروالکم اقاویله) یعني محدث محمدبن طریف چې دامام مسلم په اعلی رواتو کې دی، فرمایې چې مونږ د امام وکیع رحمه الله سره ناست وو هغه وفرمایل چې ای خلکو تاسو ته دحدیث اوریدل بغیر دفقه نه هیڅ کټه نه رسوي او تاسو فقاهت نشې حاصلوی ترڅو چې دامام ابوحنیفة رحمه الله داصحاب مجلس ته حاضر نشې چې هغوی درته دخپل امام اقوال تشریح او تفسیر کړی.

او په الخیرات الحسان ص۳۱ کې لیکلي شوی دی: وقال رجل عندوکیع اخطاءابوحنیفة فزجره وکیع وقال من یقول هذاکالانعام بل هم اضل یخطی وعنده ایمة الفقه کابی یوسف ومحمدوایمت الحدیث وعددهم وایمة اللغة والعربیة وعددهم وایمة الزهدوالورع کالفضیل وداودالطائی ومن کان اصحابه هؤلاءلم یکن لیخطی لانه ان اخطاءردوه للحق.

یعني یو شخص دحضرت وکیع په مخ کې وویل چې امام ابوحنیفة رحمه الله خطاشوی دی نو حضرت وکیع دغه شخص سخت تهدید کړو او زجرېې ورته ورکړه او بیایې ویل چې داسې وینا وي هرڅوک کوي دا څناور دی بلکې د دوی نه هم بدتر دي.

امام صاحب څنګه خطا شوی چې په فقه کې ورسره امامان دفقه لکه امام ابویوسف او امام محمد رحمه الله ورسره دي او دا رنګه ورسره دحدیث امامان دي او دهغوی تعداد یې بیان کړو او دلغتو امامان ورسره دی او دهغوی تعداد یې هم بیان کړو او په زهد او ورع کې دفضیل بن عیاض او داود الطایې غوندې اشخاص ورسره دی نو چاسره چې داسې ملګری وي نو هغه څنګه خطا کیږي که چرته خطا شوی وی نو دغه ملګرو به بیرته حق ته متوجه کړی وائی.

بس غیر مقلدین دي ددغه امام وکیع بن الجراح ریس المحدثین دفعل نه عبرت حاصل کړي چې څوک دامام صاحب گستاخي اوبي ادبي کوي هغوی سره مناسب ده چې ورتـه ځناور وویلي شي اوورتل شي اودمجالسونه وشړلی شي او ورسره مجلس خوراک شکاک ونه کړای شي او ورسره تگ راتگ بند کړی شي.

(۲۵) شهادة الامام ابن ابی لیلی:

یعني محمدبن عبدالرحمن المتوفی ۱۴۸ھ کوم چې دسنن اربعه وو په اعلی رواتوکې شامل دي اوسره له دې چې دامام صاحب همعصره دی اوورسره یې ډیرې علمي مناقشی کړي اوباوجود ددې دهغه شهادت اوبیان په باره دامام صاحب کې داسې رانقل شوی دی.

عن علی بن الجعدقال سمعت ابایوسف یقول کنانختلف اولاًالی ابن ابی لیلی فوقعت الی منه جفوة فترکت الاختلاف الیه وجعلت الاختلاف الی ابی حنیفة فلقینی ابن ابی لیلی فقال یایعقوب کیف صاحبک فقلت صالح فقال لی الزمه فانک لم ترمثله فقهًاوعلمًا)(کتاب الامام موفق ج۲ ص۳۵)

یعنې علی بن جعد فرمایې چې دامام ابویوسف رحمه الله نه مې اوریدلي دي هغه به ویل چې مونږ به اول کې ابن ابی لیلی ته راتلو دحدیث زده کړی لپاره بیایې راته څه نوعه سختی معلومه شوه اوپرې مې ښوداوامام ابوحنیفة ته راتلم لگ څه وخت بعدراسره دابن ابی لیلی ملاقات وشواوراته یې وویل چې یعقوب ستاصاحب اوملگری څرنگه دي ماورتـه وویـل چې صالح اوخیرخواه دی، نوراتـه یې وویـل چې دهغـه سره صحبت اوملگرتیالازم کړه ځکه چې وبه نه وینی ته دده مثل په فقه اونه په علم کې.

(۲٦) شهادت الامام عبدالرحمن بن مهدی المتوفی ۱۹۸ھ :

تقریب دده تعریف په داسې الفاظوسره بیان کړی دی (ثقه، ثبت ، حـافظ،عارف بالرجـال) اوپه تذهیب کې ورته ابن المدینی اعلم الناس بالحدیث ویلی دي اوهم یې دده دحافظي څخه شل زره احادیث لیکلې دي دده شهادت اوبیان دامام اعظم رحمه الله باره کې په لاندې عبارت کې داسې رانقل شوی دي.

عن صدقة سمعت عبدالرحمن بن مهدی قال کنت نقالاًللحدیث فرایت سفیان الثوری امیرالمؤمنین فی العلماءوسفیان بن عیینه امیرالعلماءوشعبة عیارالحدیث وعبد الله بن المبارک صراف الحـدیث ویحیی بن سعید قاضی العلماءواباحنیفة قاضی قضاة العلماء.(کتاب الامام موفق ج ۲ص٤٥).

یعني صدقة فرمائي چې د عبدالرحمن بن مهدی نه اوریدلي دي ویل به ئی چې زه صرف ناقل الحدیث یم او سفیان ثوری مي امیر المؤمنین فی العلماء وپیژندلو او سفیان بن عیینه مي امیر العلماء وپیژندلو او عبد الله ابن مبارک مي هراف الحدیث وپیژندلو او یحی بن سعید القطان می قاضی العلماء وپیژندلو او شعبة مي په عیار الحدیث وپیژندلو او امام ابو حنیفة رحمه الله مي په قاضي قضاة العلماء یعني د علماء او و د قاضیانو قاضی) په لقب کې وپیژندلو نو لګ فکر کولو نه بعد د انسان عقل پدې فیصله کوي چې ددې شخصه خونور فوق بل توثیق او شهادت نشته کوم چې عبد الرحمن بن مهدی د امام اعظم ابو حنیفة رحمه الله کړی دی.

(۲۷) شهادة الامام عفان بن سیارالقاضی المتوفی ۱۸۱ھ :

دادلوی محدثینو نه دی او د نسایي په او چتو رواتو کې شامل دی دده شهادت او بیان د امام ابو حنیفة رحمه الله باره کې: عن اسحاق بن ابراهیم قال سمعت عفان بن سیاریقول مثل ابی حنیفة مثل الطبیب الحاذق یعرف دواء کل داء. (کتاب الامام موفق ج۲ ص۴۹) یعني اسحاق بن ابراهیم فرمایي چې د عفان بن سیار می اوریدلي دی هغه به ویل چې د امام ابو حنیفة رحمه الله مثال دیو حاذق او ماهر طبیب دی چې د هر مرض دواء او علاج پیژني.

(۲۸) شهادة الامام فضل بن موسی السینانی المتوفی ۱۹۲ھ:

ثقة او ثبت او د اسحاق بن راهویه په اساتذه وکې او د صحاح په اعلی شیوخ کې شامل دی دده بیان او کواهي د امام ابو حنیفة رحمه الله په باره کې: عن احمد بن یحی الباهلی سمعت الفضل بن موسی السینانی یقول کنا نختلف الی المشائخ بالحجاز والعراق فلم یکن مجلس اعظم برکة ولا اکثر نفعًا من مجلس ابی حنیفة. (کتاب الامام موفق ج۲ ص۵۰). یعني احمد بن یحیی نه روایت دی چې وایي ما د فضل بن موسی نه اوریدلي چې هغه به ویل چې مونږ د حجاز او د عراق مختلفو مشائخو مجلسو ته حاضریدلو لیکن هیڅ یو مجلس دلوی برکت خاوند او د زیاتی فائدې واله د حضرت امام ابو حنیفة رحمه الله د مجلس نه بل نه وه)

(۲۹) شهادة الامام زهیربن معاویة الکوفی المتوفی ۱۷۳ھ :

داثقة او ثبت او دائمة صحاح په اعلی شیوخ کې شامل دی او په تذهیب کې د شعیب بن حرب په قول باندې دادشلولوی کبار علماء الحدیث جماعت کې زیات احفظ وه.

دده بيان اوشهادت دامام اعظم رحمه الله باره کې په لاندې ډول دی: عن خلادالکوفی قال جئت یومًاالی زهیربن معاویة فقال لی من این جئت قلت من عندابی حنیفة فقال و الله لمجالستک ایاه یومًاانفع لک من مجالسی شهرًا. (کتاب الامام موفق ج۲ ص ۲۵)

یعنې خلادکوفی چې دترمذی په راویانو کې دی فرمايلي چې زه یوه ورځ دزهیربن معاویة مجلس ته حاضرشوم اوهغوی راته وویل دکومه ځای راغلی ماورته وویل چې دامام ابوحنیفة رحمه الله دمجلس نه یاهغه وویل چې په الله قسم چې دهغه سره ستایوورځ مجلس اوناسته زمونږدیومیاشتې مجلس اوناستی نه درته ډیره فائدمنده ده.

(۳۰) شهادة الامام ابن السماک رحمه الله:

یعنې محمدبن صبیح الکوفی المتوفی ۱۸۳ه کوم چې دکوفی په لویومحدثینو کې دی اودهشام بن عروة په تمامو شاګردانو کې یوبهترین مؤثرواعظ وه په المیزان کې دامام ذهبی رحمه الله په قول باندې دابیان دی چې یوورځ دهارون الرشید په مجلس کې یې وعظ شروع کړوترډې چې ده باندې دبې هوشي حالت عارض اوطاری شوه دده ګواهي اوبیان دامام ابوحنیفة رح په باره په لاندې ډول سره ده: عـن يحـيى بـن ايـوب العابدسمعت ابن السماک یقول اوتادالکوفة اربعة سفیان الثوری ومالک بن المغول وداودالطائی صاحب ابی حنیفة وابوبکرالنهشلی وکلهم جالس اباحنیفة وحدث عنه)(کتاب الامام موفق ج۲ ص۳۹)

یعنې یحیی بن ایوب عابدچې دادمسلم اوأبی داودپه اعلی روات کې دی ده فرمايلي دي چې دابن السماک نه مې اوریدلي چې دکوفی ستنی څلوردي سفیان ثوري اومالک بن مغول اوداودالطائی اوابوبکرنهشلي داڅلورواړه دامام ابوحنیفة دمجلس نه مستفیداوفائده اخستونکې دي اودهغه نه یې احادیث اوریدلي دي

۳۱-۳۲-۳۳-۳۴-۳۵: مجموعه ؤشهادت دلاندې پنځولوی لوی محدثینوکوم چې ده صحاح سته وؤپه اعلی رواتو کې دی ددوی بیان اوشهادت دامام اعظم ابوحنیفة رحمه الله باره په لاندې عبارت کې داسې رانقل شوي دي.

ذكرالسمعاني عن شدادبن حكيم عن زفرقال كبراء المحدثين مثل ذكريابن ابي زائدة وعبدالملک بن سليمان والليث بن ابي سليم ومطرف بن ظريف وحصين بن عبدالرحمن وغيرهم يختلفون اليه ويسالونه عمانابهم من المسائل وماشتبه عليهم من الحديث (كتاب الامام كردري ج۲ ص۱۱۰)

يعنې حافظ عبدالكريم السمعاني المتوفى ۵۶۲ھ كوم چې لوى محدث او مؤرخ دى دحكيم بن شدادنه يې روايت كړى چې زفرفرمايلي دي چې لوى لوى محدثين مثلاً ذكريابن ابى زائدة المتوفى ۱۴۷ھ او عبدالملک بن سليمان المتوفى ۱۴۷ھ اوليث بن ابى سليم ۱۴۹ھ ۱۴۸ھ المتوفى ۱۴۸ھ اومطرف بن ظريف المتوفى ۱۴۳ھ اوحصين بن عبدالرحمن المتوفى ۱۳۶ھ وغيرهم داټول په مختلف وختونوكې امام ابوحنيفة ته تلەراتله اودهغه مشكلو مسئالو چې دوى ته به راپيښى شوى دي دهغوي دحل پوښتنې به يې ترينه كولى اوكوم احاديث چې به په دوى مشتبه شوى وه دهغوى معلومات به يې دامام صاحب نه كولو.

(۳۶) شهادت الامام ابوسفيان سعيدبن يحيى الحميرى المتوفى ۲۰۲ھ:

دادلوى پرى محدث اسحاق بن راهويه استاذاو دامام بخارى اوترمذى په اعلى روات كې دي ددې بيان اوګواهي دامام اعظم ابوحنيفة رحمه الله باره داسې ده:

عن ابن ابى شيخ سمعت اباسفيان بن يحى الحميرى الواسطى يقول انه خيرالامة تهياله مالم يتهيا لاحد من كشف المسائل الفقهية وتفسيرالاحاديث المبهمة)(كتاب الامام كردرى ج۱ ص ۱۰۰)

يعنې ابوسفيان فرمايې چې امام اعظم ابوحنيفة رحمه الله ددې امت لوى امام اودفقهى مسائل په حل اوكشف اووضاحت اودمبهمو احاديث په تفسيركې چې دته الله تعالى كومه درجه وركړى وه هغه هيچاته نه وه حاصله.

(۳۷) دنضربن شميل النحوى المتوفى ۲۰۳ھ :

داهم ثقة اوثبت اودصحاح سته په اعلى شيوخ كې شامل دى دده شهادت اوګواهي اوبيان دامام ابوحنيفة په باره كې داسې دى : روى الخطيب عن الحسن بن الحارث قال سمعت نضربن شميل يقول كان الناس ينام فى الفقه حتى ايقظهم ابوحنيفة بمافتقه وبينه ولخصه. (تبيض الصحيفة ص ۲۰).

يعنې حسن بن حارث فرمايې چې مادنضربن شميل نه اوريدلي دي ويل به يې چې ټول خلک دفقه باره كې اوده وو ترڅو پورې چې امام ابوحنيفة رابيدار كړل اوتمام اموريې ورته واضح اوبيان او خلاصه كړه.

(۳۸) شهادة الامام یحیی بن ادم المتوفی ۲۰۳ھ:

دده تعریف تقریب داسې کړي ثقة ،حافظ،فاضل،اودا دائمه صحاح په روات کې هم شامل دی دده بیان دحضرت امام ابو حنیفة رحمه الله باره داسې دی: عن محمدبن المهاجرسمعت یحیی بـن ادم یقـول اجتهـدفی الفقه اجتهاداً لم یسبق الیه احد فهدی الله سبیله وطریقه وانتفع الخاص والعـام بعلمـه. (کتـاب الامـام کردری ج۱ ص۹۸).

یعنې محمدبن مهاجروایې دیحی بن ادم نه مې واوریدل هغه ویل چې امام ابو حنیفة رحمه الله په فقه کې داسې اجتهادوکړوچې دده نه پخواهیچانه وؤکړی اوالله تعالی ورته داجتهادلارې داسې کلاوکړی وې چې هرخاص اوعام ترینه مستفیدشوه.

عن یحیی بن ادم قال کان جریربن معاویة من کبراءالکوفة فی الحدیث والفقه اذاذکره عظمه ومدحه فقلت له مالک اذاذکرت غیره لم تمدحه مثل هذاقال لان منزلـةً لیسـت کمنزلتـه فیمـاانتفع بـه النـاس فاخصه عنده ذکره لیرغب الناس فی الدعأله. (مناقب کردری ج۲ ص۱۰۳)

یعنې یحی بـن ادم وایې چې جریـربن معاویـة چې دکـوفی پـه اکابرمحدثینواوفقهاووکې دې دده په حضورکې به چې کله دامام ابو حنیفة رحمه الله تذکره اویادوشونوده به دهغه زیات تعظیم اومدح اوصفت بیانولوماورته وویل چې څه باعث دی چې ستاپه حضورکې دامام ابو حنیفة نه بغیربل څوک ذکراویادشي ته یې مدحه اوصفت نه کوې هغه وویل ځکه چې هیڅ یوتبه دده درتبه په شان نه ده ځکه دده دکتابواودعلم نه الله پاک ډیره زیاته نفعه اوفائده خلکوته رسولې ده نوددې وجې نه چې دده یادوشي نوزه ئې خاص مدح اوصفات ذکرکوم چې دخلکواومینه پیداشي ده سره اودعاوې ورته وکړي رغبت وکړي.

عن اسحاق بن ابی اسرائیل سمعت یحی بن ادم قال اتفق اهل الفقه والبصرانه لم یکن احدافقه من ابی حنیفة) (کتاب موفق ج ۲ص۴۱)

یعنې اسحاق بن ابی اسرائیل وایې چې مادیحیی بن ادم خبره اوریدلی ده چې دټولو اهل فقه اوداهل بصیرت په دې اجماع ده چې دامام ابو حنیفة رحمه الله نه بل هیڅوک لوی فقیه نشته.

(عن یحی بن اکثم سمعت یحی بن ادم یقول کان کلام ابی حنیفة فی الفقه لله ولوکان یشـوبه شی مـن امر الدنیا لم ینفذکلامه فی الافاق کل هذا النفاذ مع کثرة حساده ومتنقصیه)

يعني يحيى بن اكثم چې دترمذی په رواتو کې دی روايت کړی ديحی بن ادم نه چې هغه به فرمايل چې په فقه کې دامام ابو حنيفة کلام محض دخدای درضالپاره وه او که چيرته يو زره معمولی شائبه ددنياوی امر يکې وي نو بيا دده کلام سره ددې نه چې دده حاسدان اونقص بيانوونکې زيات دی اطرافو او اکنافو دعالم او دنيا ته به نه رسيدلو.

(۳۹) شهادة الامام يزيدبن هارون المتوفی ۲۰٦ھ :

دده تعريف تقريب په ثقة، متقن، عابد، الفاظو سره ليکلي دي او تذهيب کې په احد الاعلام الحفاظ المشاهير سره ليکلې دي او دصحاح سته په اعلى رواتو کې دي دده بيان په باره دامام ابو حنيفة رحمه الله کې داسې رانقل شوی دی.

عن احمدبن اسماعيل البغدادی سمعت يزيدبن هارون سئل متى يحل للرجل ان يفتى فقال اذاكان مثل ابی حنيفة قال فقيل له ياباخالدتقول مثل هذافقال نعم ولااکثرمن احدافقه منه ولااورع منه. (کتاب موفق ج۱ ص۹۱)

يعني احمد بغدادی وايې چې ديزيد بن هارون نه چاپوښتنه وکړه چې دفتوی ورکولو جواز کوم شخص جائزدی هغه وويل هرڅوک چې دامام ابو حنيفة غوندې شي بل وخت ورته چا وويل چې ای ابوخالد تا داسې خبره کړی هغه ورته وويل هو - بلکه دده نه بل هيڅوک زيات فقيه او تقوادار ه نشته.

عن عبد الله بن ابی لبيدقال کناعنديزيدبن هارون فقال المغيرة عن ابراهيم فقال رجل حدثناعنه عليه السلام فقال يزيديا احمق هذا تفسيرقوله ﷺ وماتصنع بالحديث اذالم تفهم معناه ولکن همتکم للسماع ولوکانت همتکم للعلم لنظرتم فی کتب الامام واقاويله فزجرالرجل واخرجه من مجلسه)(مناقب کردری ج۱ ص۱۰۱).

يعني عبدالله بن ابی لبيد وايی چې مونږه ديزيد بن هارون سره مجلس کې وو چې حضرت مغيره دابراهيم النخعی نه يو قول رانقل کړو يو کس ورته وويل چې مونږته دپيغمبر Δ حديث بيان کړه پدې وخت کې دغه کس ته يزيدبن هارون وويل ای احمق دامغيره چې بيان کړو دا دحديث الرسول Δ تفسير او تشريح وه ته چې دحديث پرمعنی اومفهوم باندې پوه نشې نو په الفاظ الحديث باندې څه کوی ستاسو کوشش او محنت او همت ټول فقط

داوریدودی که چرته ستاسو همت او کوشش دعلم لپاره وي نوتاسو به دامام اعظم ابو حنیفة رحمه الله په کتابونو او اقوالو کې نظر کړی وی بیائې دغه شخص ورتلو او تهدیدئې کړو او دخپل مجلس نه ئې وشړلو.

(۴۰) شهادة الامام امام الجرح والتعدیل یحیی بن معین رحمه الله المتوفی ۲۱۰ھ:

دادمحدثینو لوی پیشوا او اعلی مقتدا دی دده تعریف تقریب داسې کړی ثقة، حافظ، مشهور، دده شهادت او کواهي دامام اعظم رحمه الله په باره کې داسې ده: قال الامام الحافظ الناقد یحیی بن معین الفقهاء اربعة ابوحنیفة وسفیان ومالک والاوزاعی القراءة عندی قراءة حمزة والفقه فقه ابی حنیفة علی هذا ادرکت الناس. (الخیرات الحسان ص۳٤)

یعنې امام المحدثین یحیی بن معین فرمایې چې فقهاء څلور دي ابو حنیفة سفیان امام مالک او اوزاعی رحمه الله او بیایې وویل چې زما په نیز قراءة معتبره د حضرت قاری حمزة او فقه د حضرت امام ابو حنیفة رحمه الله ده او په هم دې باندې مې تول خلک موندلی دي چې پدې قراءة او فقه باندې عمل کوي نو لک فکر کول مناسب دی چې امام یحی بن معین په اندازه او طریقه باندې امام صاحب ته په نورو فقهاء ترجیح ورکړه ده.

(۴۱) شهادة الامام علی بن عاصم المتوفی ۲۱۱ھ :

دادامام احمد او علی بن المدینی استاذ او دابوداود او ترمذی او ابن ماجه په اعلی رواة کې دی او د تذهیب په قول دده درس مجلس په کې به دیرش زرو څخه زیات طالبان حاضروه دده کواهي او توثیق دامام ابو حنیفة باره کې داسې دی: عن ابی العباس سمعت علی بن عاصم یقول لووزن علم ابی حنیفة اهل زمانه لرجح علم ابی حنیفة. (کتاب الامام موفق ج۲ ص۴۷)

یعنې علی بن عاصم فرمایې که چرته دامام ابو حنیفة رحمه الله دزمانی د تولو خلکو علم دده دعلم سره موازنه کړای شي نو دامام ابو حنیفة رحمه الله علم به پرې غالب شي.

(عن محمدبن المهاجرسمعت علی بن عاصم یقول اقاویل ابی حنیفة تفسرالعلم فمن لم ینظرفی اقاویله احل بجهله الحرام وحرم الحلال وضل الطریق.

یعنې محمد بن مهاجر فرمایې چې دعلی بن عاصم خبره مې اوریدلې چې ویل به یې چې دامام ابو حنیفة رح اقوال دعلم لپاره تفسیر او وضاحت دی کوم شخص چې دمسائلو حل دده داقوالو په رڼا کې ونه کړي نو دیر حرام به حلال کړی دجهل په وجه او حلال به حرام کړي او داسلام سیده لاره به ترینه ورک شي.

نوامام المحدثين يوه قاطعه فيصله وکړه چې ديرځله دعدم فقاهت په صورت کې اودعدم علم په فقه دامام اعظم ابوحنيفة باندې به يو شخص حلالو ته دحرامو او حرامو ته دحلالو فتوى ورکوي او ځان به صراحةً دضلوا اواضلو مصداق جوړوي.

(۴۲) شهادة الامام ابوعاصم النبيل المتوفى ۲۱۴هـ:

دده تعريف تقريب داسې کړى ثقة،ثبت،اودصحاح سته په اعلى رواتو کې شامل دى دده بيان او کواهي دامام ابوحنيفة په حقله داسې رانقل شوى ده.

عن بشربن يحيي قيل لابى عاصم النبيل ابوحنيفة افقه ام سفيان قال هوو الله افقـه مـن ابـن جـريج مارات عينى رجلاًمثله اشداقتداراًعلى الفقه)(كتاب كردرى ج١ ص١١٦)

يعنې بشربن يحيى وايې چې دابوعاصم نبيل نه چاپوښتنه وکړه چې فقاهت دامام ابوحنيفة زيات وه اوکه دسفيان ثوري هغه ورته وويل په الله قسم چې امام ابوحنيفة دابن جريج نه هم زيات افقه وه(دادمکې مکرمې يو فقيه او مجتهد وه)اوزما سترګو تر اوسه پورې داسې شخص نه دى ليدلى چې دهغه قدرت په فقاهت باندې زيات وى.دامام ابو حنيفة رحمه الله دفقاهت نه.

(۴۳) شهادة الامام عبدالعزيزبن ابو رواد المتوفى ۱۵۹هـ :

دبخارى اودسنن اربعه په اعلى شيوخ او اساتذه وو کې دى دده تقريب کې داسې تعريف بيان شوى دى صدوق عابد،دده شهادت او کواهي او توثيق دامام صاحب په حق کې: وقـال الحـافظ عبـدالعزيزبن ابى رواد من احب اباحنيفة فهو سنى ومن ابغضه فهو مبتدع وفى رواية بيننا وبين الناس ابوحنيفة فمن احبه وتولاه علمناانه من اهل السنة ومن ابغضه علمناانه من اهل البدعة.(الخيرات الحسان ص٣٥)

يعنې عبدالعزيزبن ابى روادفرمايې چې څوک دامام ابوحنيفة سره مينه لرى هغه سنى دى او څوک چې ورسره بعض او حسد لري هغه بدعتى دى اوپه يو روايت کې داسې دى چې زمونږ او دخلکو ترمنځ فرق امام ابوحنيفة رحمه الله دى څوک چې ورسره مينه او دوستى لرى نوزمونږ په علم کې هغه اهل السنة دى اوچې څوک ورسره بعض ساتي زمونږ په علم کې هغه اهل البدعته دى.

قال ابراهيم بن معاوية الضريرمن تمام السنة حب ابى حنيفة وقال كان يصف العدل ويقول به وبـين للناس سبيل العلم واوضح لهم مشكلاته.

يعني دابراهيم بن معاوية قول دى چي داهل السنة والجماعت كمال امام ابوحنيفة سره مينه ده هغه به دعدل بيان كولو اودعدل نه ډكي فتوى به يې وركولي اوخلكوته يې دعلم لاري پرانستى وي اودهغوى تمام مشكلات يې ورته اسانه كړى وه.

(۴۴) شهادة الامام عبدالله بن داودالخريبى المتوفى ۲۱۳ھ:

ثقة، عابد، اودامام بخاري اودسنن اربعه وويه روايت كړي دى دده شهادت اوتوثيق دامام اعظم ابوحنيفة باره كې په لاندې ډول دى: روى الخطيب عن محمدبن سعدالكاتب قال سمعت عبد الله بن داودالخريبي يقول يجب على اهل الاسلام ان يدعوا الله لابى حنيفة فى صلاتهم قال وذكرحفظ عليهم السنن والفقه. (تبيض الصحيفة ص١٤).

يعني محمد بن سعد چې دمسلم اوسنن اربعه وو شيوخ څخه دى فرمايلي دي چې ما دعبدالله بن داود الخريبى څخه اوريدلي چې هغه به ويل چې په ټولو مسلمانانو باندې فرض ده چې په خپلو مونځونو كې امام ابوحنيفة ته دعاوي وكړي وريسې داخبره هم ياده كړه چې هغه ټولو اهل سلام لپاره پوره احاديث اوفقه محفوظ كړى.

اوپه الخيرات الحسان ص ۳۶ كې داسې وينار انقل شوي ده چې (وقيل لبعض الائمة مالك تخص اباحنيفة عندذكره بمدح دون غيره قال لان منزلته ليست كمنزلة غيره فياانتفع الناس بعلمه فاخصه عند ذكره ليرغب الناس بالدعاء له)

يعني بعض امامانو ته چې دامام ابوحنيفة تعريف اومدح كولونو ورته به وويل شو چې ته ولي دده مدحه كوي اودنوروامامانو نه كوى هغه به ورته وويل چې دده رتبه دنوروپه شان نه ده ځكه چې دده دعلم څخه خلكو ډيرى لوى فائدې اخيستي دي اوزه خاص دده مدحه اويادونه ددې لپاره كوم چې دخلكو رغبت اومينه پيدا شي په دُعاءكولو كې دده لپاره.

(۴۵) شهادة الامام مكى بن ابراهيم المتوفى ۲۱۵ھ :

چې ثقة، ثبت، اودصحاح سته وو په اعلى روات كې دى دده شهادة اوبيان دامام ابوحنيفة باره كې په لاندې شكل دى:

روى الخطيب عن اسماعيل بن محمدالفارسى قال سمعت مكى بن ابراهيم ذكراباحنيفة فقال كان اعلم اهل زمانه)(تبيض الصحيفة ١٤)يعني اسماعيل الفارسى فرمايي چې دمكي بن ابراهيم نه مي واوريدل كله يې چې دامام ابو حنيفة تذكره اويادونه كوله چې امام ابو حنيفة په خپل وخت كې دتمام اهل زمانى نه لوى عالم وه) اوپه كتاب موفق ج ١ص٢٠٣ كې داسې بيان رانقل شوى دى: هومكى بن ابراهيم البلخى امام بلخ دخل الكوفة سنه ١٤٠ھ ولزم اباحنيفة وسمع منه الحديث والفقه واكثر عنه الرواية وكان يحب اباحنيفة حبًا شديداً).

يعني دامكي بن ابراهيم بلخي چې دبلخ امام وه داپه كال ١٤٠ھ كې كوفى ته داخل شو اودامام ابو حنيفة صحبت اوملكرتيايې اختياركړه اودهغه نه يې حديث اوفقه واوريدله اوزيات حديث يې ترينه روات كړى اودده دهغه سره ډيره زيات دزړه دكومې محبت اومينه وه په كمالات امام ابو حنيفة رحمه الله ٤٣١ كې دبشربن اسماعيل بيان دى بشربن اسماعيل دزمانې چې يو ځل مونږه دمكى بن ابراهيم مجلس كې ناست وومكى بن ابراهيم ووفرمائيل چې حدثنا ابو حنيفة يعني امام ابو حنيفة رحمه الله راته حديث بيان كړى نويو كس دغه مجلس كې وويل چې حدثنا عن ابن جريج ولاحدثنا عن ابى حنيفة يعني مونږه ته دابن جريج په حواله حديث بيان كړه ندابو حنيفة رحمه الله په حواله – جواب كې مكى بن ابراهيم وويل چې (انا لانحدث السفهاء)

يعني مونږ احمقو او بى وقوفو خلكو ته حديث نه بيانه وو بيا مكى بن ابراهيم ترهغه وخته پورې حديث بيانول بند كړل چې ترڅو دغه بى وقوف سړى مجلس كې وو چې كله وتلو بيائې شروع وكړه اووى فرمايل (حدثنا ابوحنيفة ومرّ فيه).اوس هم ددې بى وقوفه اواحمق اولاد شته چې يوه برخه ئې غيرمقلدين دي.

(٤٦) شهادة الامام خلف بن ايوب العامرى المتوفى ٢١٥ھ :

دامحدث اوفقيه اوهم دامام ترمذى په دوات كې شامل دى دده بيان اوګواهي دامام ابو حنيفة په باره كې په لاندې عبارت كې داسې بيان شوى ده: عن وهب بن ابراهيم القاضى قال خلف بن ايوب الكوفى كنت اختلف الى مجالس العلماء فربماسمعت شيئالااعرف معناه فيغمنى ذالک فاذا انصرفت الى مجلس ابى حنيفة سالت عماكت لااعرفه فيفسرلى ذالک فدخل فى قلبى من بيانه وتفسيره النور) (كتاب امام موفق ج ٢/ ص٤٠).

يعني خلف بن ايوب ويلي دي چې زه به دعلماء مجالسو ته تلم راتلم او حاضري به مې پکې کوله بيا به مې ډير ځله داسې خبري واوريدلې چې زه به يې په معنی باندې نه پوهيدلم او دهغه نه به ما ته يو غم حاصل شو خو بيا به چې کله دامام ابو حنيفة مجلس ته حاضر شوم او دهغه نه به مې پوښتنه وکړه نو دهغه دبيان او تفسير او وضاحت نه به مې په زړه کې روښنايي او نور داخل شوه.

(۴۷) شهادة الامام على بن المدينى المتوفى ۲۳۴ھ :

دادامام بخاری استاذ او تقريب کې يې دتعريف داسې شوی دی (ثقة، ثبت، امام، اعلم اهل عصره بالحديث وعلمه حتى قال البخاری مااستصغرت نفسی الاعنده)

يعني دايو لوی ثقة او امام او دخپل زماني لوی ماهر او لوی عالم دحديثوه دنورو ټولو محدثينو نه تردې چې امام بخاری دده باره کې ويلي چې ما خپل ځان بغير دابن المدينی نه دبل هيچا مخ کې حقير او وړوکی نه دی حساب کړی) نو دداسې شخص ګواهي او توثيق دامام ابو حنيفة رحمه الله باره کې په لاندې طور را نقل شوی دی. (قال الامام على بن المدينى ابوحنيفة روى عنه الثورى وابن المبارک وحمادبن زيدوهشام ووکيع وعبادبن العوام وجعفربن عون وهوثقة لاباس به)(الخيرات الحسان ص ٧٤)

يعني على بن المدينی فرمايي چې دامام ابو حنيفة رحمه الله نه امام ثوری او عبد الله بن مبارک او حمادبن زيد او هشام او وکيع او عبادبن العوام او جعفربن عون رحمهم الله دغه ټولو احاديثو روايت کړی دی او په اخر کې فرمايي چې هو (امام ابو حنيفة، ثقة لاباس به)

نو لک دانصاف نظر يکاردی چې دامام بخاری رحمه الله استاذ او اعلی شيخ دامام ابو حنيفة رحمه الله څرنګه صاف او واضح توثيق کړی چې دامام صاحب په ثقاهت کې هيڅ کوم شک او احتمال ندې پاتې شوی او لويو مسلمو محدثينو ترينه دحديثو روايت کړی دی.

(۴۸) شهادة الامام اسحاق بن راهويه المتوفى ۲۳۸ھ :

تقريب کې دده تعريف داسې شوی ثقة، حافظ، مجتهد، او په تذهيب کې دي چې امام احمد رحمه الله فرمايي چې ما داسحاق نظير ندی ليدلی هغه زمونږ دايمة المسلمين څخه دی) او دادصحاح سته وو په اعلی شيوخ کې دی دده بيان او ګواهي دامام اعظم ابو حنيفة رحمه الله په باره کې داسې را نقل شوی دی.

عن علی بن اسحاق بن ابراهیم الحنظلی سمعت ابی یقول مارایت احداً اعلم بالاحکام والقضایامن ابی حنیفة رحمه الله. [کتاب الامام موفق ج۲ ص۵۸].

یعني علی بن اسحاق فرمايي دی چې مادخپل پلار اسحاق بن ابراهیم بن راهویه نه اوریدلی هغه به ویل چې مادامام ابوحنیفة نه بل هیڅ یولوی عالم په احکام اوقضایااووباندې نه دی لیدلی.

(۴۹) شهادة الامام عبیدبن اسباط المتوفی ۲۵۰ھ :

دادابن ماجه اودترمذی په شیوخ کې راغلی دی دده ګواهي اوبیان دامام ابوحنیفة په باره کې په کتاب امام موفق ج۲ ص۴۲ کې داسې مروی دی: حدثنی عبیدبن اسباط قال کان ابوحنیفة سیدالفقهاءولم یغمزفی دینه الاحاسد وباغی شر. یعني عبیدبن اسباط فرمايلي دي چې امام ابوحنیفة سیدالفقهاء دی اودده دامور دینیه باره کې د حاسد او شریر نه بغیر بل هیڅوک نکته چینی اوچون وچرانه کوي.

(۵۰) شهادة الامام خارجة بن مصعب:

خارجه بن مصعب فرمائي چې دزروعلماء ووسره می ملاقات شوی خوزیات هوښیارا وعقلمند می پکې درې یاڅلورپه نښه کړي دي چې یوپکې حضرت امام اعظم ابوحنیفة رحمه الله دی اوخلیفة هارون الرشید رحمه الله فرمايلي دي چې امام ابوحنیفة رحمه الله دعقل په سترګوباندې کوم شیان لیدل نورو خلکو دسرپه سترګونه لیدل (تذکرة النعمان وسیرت ائمة اربعة)

چشم بداندیش که برکنده باد عیب نمایدهنرش درنظر

دطالب العلم منصوراحمدعرف کاکاجان ابن فیروزجان وینا دامام ابوحنیفة رحمه الله په باره کې:

شان د امامت او د عظمت لري

ښکلی فقاهت او ثقافت لري

لوی مجتهدین ئې اجتهاد مني

شاگردانو کې ابو یوسف اومحمد لري

وکیع بن جراحه اویحی بن معین ئې چې توثیق کوي

بل په شاگردانوکې حضرت مکي اوابن المبارک لري

امام شافعی اواحمدبن حنبل ئې چې تعدیل کوي

نور دشیخ رحیم غوندې اشخاص ترجمانان لري

دالرخواره متعصب غیرمقلدین ئې چې تنقیص کوي

دمنصور احمد په څیر به تر ابده خادمان لري

الحَسَنُ وَالحُسَيْنُ سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الجَنَّةِ (الحديث)

فسق يزيد

مؤلف الشيخ ابو ابراهيم رحيم الله الحقاني السجردارى

بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحمدللّٰہ وحدہ والصلوۃ والسلام علي من لانبي بعدہ۔

محترمو مسلمانانو! لکه څرنګه چې داهل سنت والجماعت پدې باندې پوره یقین او ایمان دې چې لکه څرنګه چې زمونږ پیغمبر محمد ﷺ د ټولو پیغمبرانو څخه بهتر دی نو همدارنګه داهل سنت والجماعت په دې باندې هم پوره یقین او ایمان دی چه زمونږ د پیغمبر ﷺ صحابهٔ کرام رضی اللہ عنہم د نورو پیغمبرانو د صحابه وو څخه بهتر دی، زمونږ پیغمبر ﷺ ازواج مطهرات د نورو پیغمبرانو دازواجو څخه بهتر دی، په اهل بیتو کې یو حضرت امام حسین رضی اللہ عنہ دی د حضرت امام حسین رضی اللہ عنہ فضایل په مختلفو الفاظو باندې په احادیثو کې راغلي دي.

مثلاً: الْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ داحدیث تقریبًا د اتو صحابه وو څخه روایت دی:

۱-حضرت ابوسعید خدری رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ.	مسنداحمد
۲-حضرت عمر فاروق رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ.	طبرانی فی الکبیر.
۳- حضرت علی رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ.	طبرانی فی الکبیر.
٤-حضرت جابر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ.	طبرانی فی الکبیر
٥-حضرت ابوهریرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ.	طبرانی فی الکبیر.
٦- حضرت اسامه بن زید رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ	طبرانی فی الاوسط
۷-حضرت براء بن عازب رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ	طبرانی فی الاوسط
۸-حضرت عبدالله بن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ.	ابن عدی

همدارنګه رسول اللّٰه ﷺ فرمایي چې: الْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ ، وَأَبُوهُمَا خَيْرٌ مِنْهُمَا داحدیث تقریبًا د څلورو صحابه وو څخه روایت شوی دی.

۱- حضرت ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا	ابن ماجه،مستدرک
۲- حضرت مالک بن حویرث رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ	طبرانی فی الکبیر
۳-حضرت قرة بن ایاس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ	طبرانی فی الکبیر
٤- حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ	مستدرک

همدارنګه رسول الله ﷺ فرمايي چې: الْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ الا ابنى الخالة عيسي بن مريم ويحى بن زكريا و فاطمة سيدة نساء أهل الجنة الا ما كان من مريم بنت عمران. دا حدیث تقریبًا دریو صحابه وو څخه روایت شوی دی:

۱-حضرت ابوسعید خدری رَضِيَ اللهُ عَنْهُ	مسنداحمد، صحیح ابن حبان، مسندابي یعلی
۲- حضرت حذیفه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ	مجمع الزوايد
۳-حضرت امام حسین رَضِيَ اللهُ عَنْهُ	مجمع الزوايد

په دې کې بعضې احادیث صحیح او بعضې حسن، او بعضې د ضعیف په مرتبه کې دي، حافظ سیوطي رحمه الله د دې حدیثونو مضمون ته متواتر ویلی دی، همدارنګه په نورو احادیثو کی د حضرت امام حسین رضی الله عنه فضایل مختلفو مضمونو سره بیان شوی دی.

د دی عظیم صحابی د شهادت واقعه دومره دردناکه ده چی د دی په اوریدلو باندې یواځې مسلمان نه بلکې غیرمسلمان ئی چی واوری هم دریږی لکه نن سبا په مسلمانانو کې یوه د خوارجو ډله داسې هم راپیدا شوی ده چې هغوی دې مظلوم شهید او د ده فدائي ملګروته ملامته وائي او د دوی په خلاف باندی د دوی د قاتل (یزید) مدحې کوي داسی مسلمانان به څرنګه حضرت امام حسین رضی الله عنه په سرداری کې د حشر په انتظار وي؟ د دوی حشر به د اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ مطابق- د یزید او د یزیدیانو سره وي.

افراط اوتفریط

یوه ډله د روافضو ده چې دا عملي یزیدیان دی او بله ډله د روافض پلوو ده چی دوی زباني یزیدیان دي. په خوله باندی یزید ته کافر وائی لکن اعمال د یزید په شان کوی یزید شراب خور وو دوی هم شراب خوري یزید د بیت الله شریف غلاف وسوزولو او په بیت الله شریف باندی یې د هغه وخت توپونه (په منجنیق کی تیګی) وورولې او روافضو هم لږه زمانه مخکی د بیت الله شریف سره همداسې وکړل، او روافض پلوه خلک په ژبه د یزید مدحې کوي. او د یزید او د روافضو په دغی مشترکو اعمالو باندی د عملي رضا اظهار کوي.

په دی رساله کی به د الله جل جلاله په توفیق باندی مونږ د دی یزیدیانو خارجیت په لنډو الفاظو کی الم نشرح کړو، د دی رسالی مضامین به په یوولسو (۱۱) عناوینو کی راخلاصه کړو.

(۱) د حضرت امام حسین رضی الله عنه اجمالی تعارف...

(۲) مختصر سوال او جواب...

(۳) دیزید نام نهاد حکومت او دده ظلمونه...

(۴) د یزید په خلاف د حضرت امام حسین رضی الله عنه خروج.

(۵) د حضرت امام حسین رضی الله عنه شهادت...

(٦) د حضرت امام حسین رضی الله عنه د قاتلانو انجام...

(۷) دیزید په فسق بندی اتفاق...

(۸) په یزید باندی دلعن په باره کی دری قولونه...

(۹) دیزید په تکفیر او عدم تکفیر...

(۱۰) د امارة الصبیان د حدیث تشریح...

(۱۱) د مغفور لهم د حدیث تشریح...

دحضرت امام حسین رضی الله عنه اجمالی تعارف

حضرت امام حسین رضی الله عنه په څلورم کال د هجرت باندی د شعبان به میاشت کی پیدا شو، کله چی نبی اکرم ﷺ د ده د ولادت مبارک څخه خبر شو نو تشریف ئی راوړو په غوږ کی ئی ورته د توحید الهی اواز پورکړو، بیائی د نوم په باره کی پوښتنه وکړه چا ورته ووې چی نوم مو ورباندې (حرب) ایښی دی د رسول الله ﷺ دا نوم خوښ نه شو نو دا نوم ئی ورته په حسین باندی بدل کړو.

د رسول الله ﷺ ورسره ډیره زیاته مینه وه اکثر وخت به د دوی دواړو ورونو دلیدلو لپاره د بی بی فاطمی رضی الله عنها کور ته ورتللو لکن په اووه کلنی کی ترینه د نیکه د شفقت سوری او چت شو.

د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه د خلافت په زمانه کی بالغ شوی نه وو د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه د خلافت په اخرو کلونو کی د شعور عمر ته رسیدلی وو د حضرت عثمان رضی الله عنه د خلافت په زمانه کی پوره ځوان وو او د حضرت عثمان رضی الله عنه د خلافت په زمانه کی ئی په سنهٔ (۳۰ھ) کی د طبرستان په معرکه کی شرکت وکړو، بیا چی کله د باغیانو له طرفه حضرت عثمان رضی الله عنه محاصره شو نو حضرت علی رضی الله عنه دا دواړه ورونه د حضرت عثمان رضی الله عنه د حفاظت لپاره مامور کړل، باغیانو چی کله د دروازی له طرفه لاره پیدا نکړه نو د دیوال د شاله لاری پټ ورغلل او حضرت عثمان رضی الله عنه ئی شهید کړو کله چی حضرت علی رضی الله عنه د حضرت عثمان رضی الله عنه د شهادت څخه

خبرشونو دخپلو دوارو زامنو سره ئی تشدد وکړو چی ستاسو په موجوده ګی کی څرنګه باغیانو حضرت عثمان رضی الله عنه شهید کړو؟

په سنهٔ (۴۰ھ) دهجرت باندی چی کله په حضرت علی رضی الله عنه باندی قاتلانه حمله وشوه او حالت ډیرنازک شول نوحضرت علی رضی الله عنه خپل دواړه ځامن راوغوښتل او مفید نصیحتونه ئی ورته وکړل، بیا د پلار دشفقت دسوري څخه هم محروم شول.

بیا دحضرت امیر معاویه رضی الله عنه په زمانه کی په سنهٔ (۴۹ھ) کی د حضرت امام حسن رضی الله عنه کورودانې (جعده) حضرت امام حسن رضی الله عنه ته زهرورکړل چی ددی په نتیجه کی دمشر ورور سوری هم ترینه اوچت شو.

بیا په سنهٔ (۶۱ھ) دمحرم په میاشت کی شهید شو.

سوال: آیاحضرت امام حسین رضی الله عنه ته سید الشهداء ویلی شو؟

جواب: مولنا اشرف علی تهانوی رحمه الله فرمائی چی سید الشهداء لفظ لقب نه دی بلکه صفت دی لهذا دحضرت حمزه رضی الله عنه څخه ماسوی بل چاته هم دسید الشهداء دلفظ استعمال جایزدی لکه په یو حدیث کی حضرت جعفربن ابی طالب رضی الله عنه ته هم سید الشهداء ویلی شوي دي کنزالعمال: ج: ۷/ ص: ۲۸).

دحضرت امام حسین رضی الله عنه دشهادت وړاندوینه

(۱) قَالَتْ ام الْفَضْلِ بِنْتِ الْحَارِثِ فَدَخَلْتُ يَوْمًا إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَوَضَعْتُهُ فِي حِجْرِهِ ، ثُمَّ حَانَتْ مِنِّي الْتِفَاتَةٌ ، فَإِذَا عَيْنَا رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تُهْرِيقَانِ مِنَ الدُّمُوعِ ، قَالَتْ : فَقُلْتُ : يَا نَبِيَّ اللهِ ، بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي مَا لَكَ ؟ قَالَ : أَتَانِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ ، فَأَخْبَرَنِي أَنَّ أُمَّتِي سَتَقْتُلُ ابْنِي هَذَا فَقُلْتُ : هَذَا ؟ فَقَالَ : نَعَمْ ، وَأَتَانِي بِتُرْبَةٍ مِنْ تُرْبَتِهِ حَمْرَاءَ. [مظاهرحق :ج۵/ ص:/۳۷۳ و المستدرك على الصحيحين للحاكم رقم :۴۸۱۸ و قال هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ ، وَلَمْ يُخَرِّجَاهُ.و رواه السيوطي فى الخصائص الكبرى فى باب إخباره {صلى الله عليه وسلم} بالشهاده لثابت بن قيس بن شماس).

حضرت ام الفضل بنت الحارث رضی الله عنها فرمائی چی یو ورځ مې حضرت امام حسین رضی الله عنه نبی اکرم صلی الله علیه وسلم ته وروړلو او دنبی اکرم صلی الله علیه وسلم په غیږه مبارکه کی می کینبودلو بیا زما بل طرفته مخ شو نوچی بیرته متوجه شوم د

رسول اللهﷺ د سترګو څخه اوښکې روانې وې. ماورته وویل چې یا رسول اللهﷺ! زما مور او پلار دې در څخه قربان شي ولې ژاړې؟

نبي اکرمﷺ وفرمایل چې اوس راته حضرت جبرئیل علیه السلام راغلو او خبرئې راته راکړو چې زما امت به په نیزدې وخت کې زما دا ځوی قتل کړي، ماورته ویل چې دا ځوی؟ نبي اکرمﷺ راته وویل چې هو همدا ځوی به مې قتل کړي بلکې حضرت جبرئیل علیه السلام د هغې ځمکې خاوره هم ماته راوړه په کومه ځمکه کې به چې دا شهید یږي او هغه خاوره سره وه.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ : رَأَيْتُ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم فِيمَا يَرَى النَّائِمُ نِصْفَ النَّهَارِ أَشْعَثَ أَغْبَرَ، مَعَهُ قَارُورَةٌ فِيهَا دَمٌ ، فَقُلْتُ : يَا نَبِيَّ اللهِ ، مَا هَذَا ؟ قَالَ : هَذَا دَمُ الْحُسَيْنِ وَأَصْحَابِهِ لَمْ أَزَلْ أَلْتَقِطُهُمْ مُنْذُ الْيَوْمِ قَالَ : وَأُحْصِيَ ذَلِكَ الْيَوْمَ فَوَجَدُوهُ قُتِلَ ذَلِكَ الْيَوْمَ. (مظاهرحق:ج:(٥)ص:(٣٧٣ و المستدرك على الصحيحين للحاكم رقم : ٨٢٠١ و قال هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ مسلم ، وَلَمْ يُخَرِّجَاهُ و قال الذهبي في التلخيص : على شرط مسلم و رواه الإمام أحمد بن حنبل فى مسنده رقم : ٢٥٥٣ و قال شعيب الأرنؤوط : إسناده قوي على شرط مسلم و رواه البيهقي فى المعجم الكبير رقم : ١٢٦٦٦ و رواه الإمام أحمد بن حنبل فى فضائل الصحابة رقم : ١٣٨٩).

حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما فرمائي چې یو ورځ مې په غرمه کې نبي اکرمﷺ په داسې حالت کې په خوب کې ولیدلو چې بربرسرئې وو او په ګردونو ککړوو او په لاس کې ئې یو بوتل وو په هغې کې وینه وه، نو ماورته وویل چې یارسول الله! زما مور او پلار دې ستا څخه قربان شي دا څه شی دی؟

نبي اکرمﷺ راته وویل چې دا د حضرت امام حسین رضي الله عنه او دده د ملګرو وینه ده، د سهر څخه ئې تر اوسه پورې د حضرت امام حسین رضي الله عنه د شهادت ګاه څخه را ټولوم.

حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما فرمائي چې کله چې زه د خوب څخه را بیدار شوم نو دا وخت مې د ځان سره یاد وساتلو، بیا چې د حضرت امام حسین رضي الله عنه د شهادت خبر راغلو نو بالکل په هغه وخت شهید شوی وو په کوم وخت کې چې ما خوب لیدلی وو.

سوال: آیا د حضرت امام حسین رضي الله عنه سره (علیه السلام) د لفظ استعمالول جایز دی؟

جواب: (۱) د علماو په دي کی اختلاف دی چی د انبیاو څخه علاوه د بل چا لپاره د صلوة او د سلام د الفاظو استعمال جایزدی او که نه؟ جمهور علماء فرمائی چی د دی الفاظو استعمال تر انبیاو پوری خاص دی.

علامه طیبی رحمه الله فرمائی چی د انبیاو څخه ماسوی د بل چا لپاره خلاف الاولی دی بعضی علماو ورته مکروه او حرام هم ویلی دی لکن صحیح خبره داده چی د غیر نبی لپاره ابتداءً د صلوة او د سلام استعمال مکروه تنزیهی دی ځکه چی د بدعتیانو شعار دی او د ابنیاو سره یوځای جایز دی مثلا چی داسی ووائی چی صلی الله علی محمد وعلی آله واصحابه وسلم. [مظاهر حق: ج/۱/ ص/ ۵۹۶].

قاري محمد طیب (رح) فرمایي : د حضرت امام حسین رضی الله عنه په باره کی د علیه السلام د لفظ په استعمال کی اصلی شی فتوی ده په فتوی باندی شرعی مسئله را معلومیږی چی جایزدی او که نه؟

لکن د دی سره یو بل شی همشته چی عرف عام دی- عرف هم په شرعیت کی د حجت مرتبه لری لهذا په عرف کی د علیه السلام لفظ د نبی لپاره استعمالیږی.

او د صحابی لپاره د رضی الله عنه لفظ استعمالیږی د علماو د امت لپاره او د صلحاو لپاره د رحمت الله علیه لفظ استعمالیږی نو زما په خیال د عرف رعایت بهتر دی، البته بعضی خلک د محبت د غلبی له وجی د اهل بیتو لپاره علیه السلام لفظ استعمالوی لکه څرنګه چی زمونږ د بعضی اکابرو په تحریراتو کی هم لیدل کیږی نو دا بدصرف د جایز په مرتبه کی وی او یا به په غلبة الحال باندی ورحمل وی نو د عرف رعایت اولی دی

شهادت د حسین رضی الله عنه: ص: (۲۹۳) محمد طیب مهتمم دار العلوم دیوبند هند،

سوال: آیا حضرت حسین رضی الله عنه ته د امام د لفظ استعمالول صحیح دی؟

جواب: د امام معنی پیشوا او مقتدا ده نو اهل سنت والجماعت په دی معنی باندی ټولو صحابه وو رضی الله عنهم بلکی بعضی تابعینو ته هم امامان وائی لکن دا خبره په یاد لری چی د شیعه ګانو په نیز باندی د امام معنی ده عالم الغیب او معصوم عن الخطاء په دی معنی هیڅ صحابی وغیره ته امام ویل صحیح نه دی نو د حسنینو رضی الله عنهما د نومونو سره د امام د لفظ په استعمالولو کی چونکی د شیعه ګانو د معنی ایهام دی له دی وجی د دی د استعمال څخه احتراز پکار دی خیر الفتاوی: ج: (۱) ص: (۱۴۰) مفتیان خیر المدارس.

مختصرسوال اوجواب

اول سوال: دیزید دمسئلي په راپورته کولو کې څه فایده ده؟ یزید که هرڅرنگه وی زمونږ څخه بیاهم بنه دی.

جواب: همیشه مسئله هغه څوک راپورته کوی چې نوی اختلاف شروع کوی، څوک چې دفاع کوی هغه دمسئلي د راپورته کولو نسبت غلط دی مثلا غیرمقلدین نوي نوي اختلافات راپیداکوی، نوپه غیرمقلدینو باندی ردکول دمسئلي راپورته کول نه وی.

پاتی شوه داخبره چې یزید زمونږ څخه بنه دی نو دا صحیح خبره نده دیزید یوه گناه چې دحضرت حضرت امام حسین رضی الله عنه قتلول دی دټولو مسلمانانو په گناه باندی حاوی ده.

دوهم سوال: یزیدته فاسق ویل دشیعه گانو پیروی ده؟

جواب: یزیدته فاسق ویل داهل سنت والجماعت پیروی ده لکه څرنگه چې دا روان کتاب دمطالعی څخه معلومیږی، د روافضو پیروی نه ده ځکه چې روافض خو یزیدته کافروائی.

دریم سوال: یزید تابعی دی اوتابعی ته فاسق ویل نه دی جایز؟

جواب: یزید تابعی نه دی، ځکه چې تابعی خو هغه څوک وی چې صحابه ئې لیدلی وی اودهغوی اتباع اوپیروی ئې کړی وی اویزید خو دصحابه وو اتباع اوپیروی نه ده کړی بلکه صحابه رضی الله عنهم اود دوی اولادونه ئې په ډیری بیدردی سره شهیدان کړل.

څلورم سوال: یزید ته فاسق و یل دحضرت امیرمعاویه رضی الله عنه په خلاف باندی خلکوته جرئت ورکول دي.

جـــواب: داهـل سنت والجماعـت مسـلک د اعتـدال مسـلک وی روافـض دیزیـد سـره دحضـرت امیر معاویـه رضی الله عنه پسـی هـم بـد او رد وائـی او خـوارج دحضرت امیرمعاویـه رضی الله عنه دصفائی سره دیزید صفائی هم کوی، لکن اهل سنت یزیدته فاسق وائی اودحضرت امیرمعاویه رضی الله عنه صفائی بیانوی.

پنځم سوال: یزیدپه خیرالقرون کې تیرشوی دی او نبی اکرم صلی الله علیه وسلم دخیرالقرون صفت کړیدی نو د دیوبند علماء څرنگه ورته فاسق وائی؟

جواب: مخکی مونږ وویل چې تابعي دی ته وائی چې د صحابه و دلیدلو سره سره ئې دصحابه وو پیروی کړې وی او یزید نه یوائې دا چې دصحابه وو پیروي یئې نه ده کړې بلکه صحابه وو او دصحابه وو بچې ئې شهیدان کړی دی.

او پاتې شوه دا خبره چې نبی اکرم ﷺ د خیرالقرون صفت کړی دی نو دا داکثر په اعتبار سره دی.

شاولی الله رحمه الله فرمائی چې: ولا یمکن تفضیل کل احد من القرن الفاضل علي کل احد من القرن المفضول کیف ومن القرون الفاضلة اتفاقًا من هومنافق اوفاسق ومنها الحجاج ویزیدبن معاویه رضی الله عنه. [حجة الله البالغه:ص/ ۲۱۵/ مبحث الفتن]. نو وروسته به ته ولولی چې یزیدته اول نبی اکرم ﷺ ظالم اوقاتل ویلی دی بیا ورته صحابه وو ویلی دی او بیا ورته دامت اسلافو ویلی دی،د دیوبند دعلماو و فیصله بعینه دنبی اکرم ﷺ او دصحابه وو او دامت دا سلافو فیصله ده.

دیزیدنام نهادحکومت اودده ظلمونه

ددی مضمون په تفصیل کی به دخپلو جملو په ځای اکثر دخپلو اکابرو تحریرات رانقل کړو، ددی تحریر اتو څخه به داصل واقعی ټول جزئیات رابنکاره شی، ان شاء الله تعالي.

دحضرت امیرمعاویه رضی الله عنه وفات اودیزید په تحت باندی کیناستل

د رجب په میاشت کی حضرت امیر معاویه رضی الله عنه په سنهٔ د(۶۰هـ)کی وفات شو ددی څخه وروسته یزید په تخت باندی کیناستلو.

مولناقاسم نانوتوی رحمه الله

مولناقاسم نانوتوی رحمه الله فرمائی چې:

ازاول ولی عهدی یزید بحث میکنیم بعدازآن درشهادت حضرت سید الشهداء علیه وعلی آباءه السلام حرف می زنیم تاوقتیکه حضرت امیرمعاویه رضی الله عنه یزید پلیت را ولی عهد خود کردند فاسق معلن نبود اگرچیزی کرده باشد درپرده کرده باشد که حضرت امیرمعاویه رضی الله عنه را ازآن خبرنبود،علاوه براین حسن تدبیردرجهادآنچه که ازو مشهورشد مشهوراست، مکتوب القاسمی.). (اول دیزید د ولیعهدی څخه بحث کوم ددی څخه وروسته دسید الشهداء علیه وعلی آبائه السلام په شهادت باندی بحث کوم – په کوم وخت کی

چی حضرت امیر معاویه رضی اللہ عنہ یزید پلیت خپل ولیعهد مقرر کړو، نوپه هغه وخت کی یزید علانیةً فاسق نه وو که کوم کارئی کړی وی نوپه پرده کی به ئی کړی وی چی حضرت امیر معاویه رضی اللہ عنہ به وربانذی خبرنه وو علاوه لا داچی په جهاد کی د یزید حسن تدبیر مشهوررو.

شیخ الاسلام مفتی محمدتقی العثمانی رحمہ اللہ

دعلماء وو راجح قول دادی چی ولیعهدي دیو تجویز حیثیت لری بیا د خلیفه دوفات څخه وروسته دامت داهل الحل والعقد اختیاردی چی ولیعهد خلیفه جوړوی اوکه دمشوری څخه وروسته کوم بل یو خلیفه جوړوی، لهذا دحضرت امیرمعاویه رضی اللہ عنہ دوفات څخه وروسته دیزید خلافت ترهغه وخته پوری نه منعقد کیدلوترکومه پوری چی دامت اهل حل اوعقد منظوری نه وه ورکړې. حضرت امیرمعاویه رضی اللہ عنہ اورتاریخی حقایق:ص:(۱۱۱):

مفتی شفیع رحمہ اللہ

دحضرت عثمان رضی اللہ عنہ دشهادت څخه وروسته چی کله دخلافت سلسله حضرت امیرمعاویه رضی اللہ عنہ ته ورسیدله نو په حکومت کی دخلافت راشده هغه مثالی رنګ نه وو پاتی کوم چی دخلفاء راشیدینو حکومت ته حاصل وو، خلکو به حضرت امیرمعاویه رضی اللہ عنہ ته مشوره ورکوله چی دیره سخته دفتنو زمانه ده نوتاسو دخپل ځان څخه وروسته څه انتظام وکړئی چی په مسلمانانو کی بیاتوره راونه وزی اواسلامی خلافت دټوټه ټوټه کیدلو څخه بچ شی دحالاتو تقاضی سره تراوسه پوری کومه غیر معقوله اوغیرشرعی کارهم نه وو شوی، لکن ددی سره ئی دخپل ځوی یزیدنوم هم دراروان خلافت لپاره پیش کړی وو دکوفی څخه څلوېښت مسلمانان راتلل اویارا لیږل کیدل چی حضرت امیرمعاویه رضی اللہ عنہ ته درخواست وکړی چی ستاسو څخه وروسته ستاځوی یزید څخه بل زیات څوک دملکی سیاست په چاروکی ماهرپه نظرنه راځی که دی وجی د ده لپاره دخلافت بیعت واخلئ، په ابتداء کی حضرت امیرمعاویه رضی اللہ عنہ یو څه ناڅه متردد وو، دخپلو خاصو خاصو ملګروسره ئی مشوره وکړه په دوی که اختلافات وو چا دموافقت اوچا دمخالفت رایه ورکوله په دغه وخت کی دیزید فسق اوفجورهم ښکاره نه وو آخرئی اراده وکړه چی دیزید لپاره بیعت واخلی. شهید کربلا :ص:(۱۲)ازمفتی شفیع رحمہ اللہ.

داهل سنت والجماعت په نیزدخلافت مسئله

په مسلمانانو باندی د خلیفه انتخاب واجب دی او ددی انتخاب به د مسلمانانو جماعت کوی د خلیفه څخه بغیر د ځمکی نظام نه چلیږی صحابهٔ کرام رضی الله عنهم په دی باندی بنه پوهیدل د رسول الله ﷺ د دفن څخه مخکی مخکی ئی د خلافت مسئله جوړه کړه، چی خلافت نه وی نو مسلمانانو د اختلافاتو ختمول نه دی ممکن، لیکن په نصوصو کی د کوم شخص په نوم باندی تصریح نه شته بلکی د مسلمانانو جماعت ته ددی انتخاب حواله دی. [مسلم: ج: (۲)ص: (۲۷۳)].

په اسلام کی دیزیددبیعت حادثه

اوازه داسی خپره شوه چی د شام د عراق د کوفی او د بصری خلک دیزید په بیعت باندی متفق شول، مفتی شفیع رحمه الله فرمائی چی: په شام او په عراق کی دا نه وه معلومه چی کم قسم خلکو دیزید د بیعت اوازه خپره کړه اودی خبری ته ئی شهرت ورکړو چی د شام، عراق، د کوفی او بصری خلک دیزید په بیعت باندی متفق شوی دی. [شهید کربلا: ص(۱۱۳)از مفتی شفیع رحمه الله].

ددی څخه وروسته حضرت امیر معاویه رضی الله عنه د مکی او د مدینی امیر ددی کار لپاره وګمارل چی د خلکو څخه دیزید لپاره بیعت واخلی د مدینی منوری عامل مروان وو، مروان خلکو ته تقریر وکړو چی امیرالمؤمنین حضرت امیر معاویه رضی الله عنه د ابوبکر صدیق رضی الله عنه او د عمر فاروق رضی الله عنه د سنتو مطابق غواړی چی د خپل ځان څخه بعد دیزید د خلافت لپاره بیعت واخلی، نو په دغه وخت کی حضرت عبد الرحمن بن ابی بکر صدیق رضی الله عنهما ورپورته شو، او ورته ویفرمایل چی دا خبره غلطه ده حضرت ابوبکر صدیق او عمر فاروق رضی الله عنهما طریقه دا نه ده بلکه دا د قیصر او د کسری طریقه ده حضرت ابوبکر صدیق او عمر فاروق رضی الله عنهما خپلو اولادونو ته خلافت نه دی نقل کړی او نه ئی خپلو قومیانو او خپلوانو ته نقل کړی دی. شهید کربلا: ص: (۱۴)از مفتی شفیع رحمه الله.

د مدینی د خلکو نظر دا وو چی د اخلافت لپاره ډیر اهل حضرت امام حسین رضی الله عنه دی لیکن بیا هم د مدینی خلک منتظر وو چی حضرت امام حسین بن علی رضی الله عنهما حضرت عبد الله بن عمر فاروق رضی الله عنهما، حضرت عبد الرحمن بن ابی بکر صدیق رضی الله عنهما، حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنه او د حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما څه کوی؟

د دغو جلیل القدرو صحابه وو نظر دا وو چې اول خود کتاب او دسنت په رڼا کې اسلام خلافت دنبوت خلافت دی چې میراث په کې نه چلیږي او دوهم دیزید ذاتي حالت هم ددې اجازه نه ورکوي چې دټول اسلامي مملکت خلیفه شي، لهذا دې صحابه وو ﷺ د دې تجویز مخالفت وکړو چې د دوی اکثریت ترآخره پورې په مخالفت باندې کلک ولاړ وو چې د دې په نتیجه کي په مکه مکرمه، مدینه منوره، کوفه او کربلا کې د قتل عام واقعات پیښ شول. [شهید کربلا :ص: ۱۴].

کله چې حضرت امیر معاویه ﷺ خبرشو چې په مکه مکرمه او مدینه منوره کې جلیل القدر صحابهٔ کرام ﷺ دیزید سره بیعت کولو ته نه دي تیار نو په سنهٔ (۵۱ھ) کې پخپله د حجاز سفر وکړو مدینې منورې ته لاړو او ددغو صحابه وو ﷺ سره ئې نرمي او ګرمي خبرې وکړې لکن بیا هم دا صحابه پخپل مخالفت باندې ښکاره او کلک ولاړ وو .[شهید کربلا : ص ۱۵].

ددې څخه وروسته حضرت امیر معاویه ﷺ حضرت عایشې ﷺ ته ورغلو او شکایت ئې ورته وکړو چې دا صحابهٔ کرام ﷺ زما مخالفت کوي، حضرت عایشې ﷺ ورته نصیحت وکړو چې ما اوریدلي دي چې ته د دوی سره جبر او زور کوې او د قتل اخطارونه ورته ورکوې، حضرت امیر معاویه ﷺ ورته وفرمایل چې ما داسې نه دي کړي، دا حضرات زما په نیز د احترام قابل دي لکن د شام، عراق او د عامو اسلامي ښارونه خلک دیزید په بیعت باندې متفق شوي دي او د خلافت بیعت مکمل شوي دي او بیا هم دا یو څو حضرات مخالفت کوي نو اوس تاسو ووائې چې مسلمانان په یو کس باندې متفق شوي دي او بیعت مکمل شویدی نو آیا زه اوس دا بیعت د مکملیدلو څخه وروسته پریږدم؟

حضرت عایشې ﷺ ورته وفرمایل چې هغه ستا رایه او ستا خوښه ده لکن زه درته وایم چې ددې حضراتو سره تشدد ونه کړې په احترام او په رفق ورسره ګفتګو کوه، حضرت امیر معاویه ﷺ د حضرت عایشې ﷺ سره وعده وکړه. ابن کثیر.

کله چې حضرت امیر معاویه ﷺ په مدینه منوره کې وو نو د حضرت امام حسین ﷺ او د حضرت عبد الله بن زبیر ﷺ ګمان دا وو چې مونږ مجبور ولې شو له دې وجې د خپل اهل او عیال سره مکې مکرمې ته لاړل، حضرت عبد الله بن زبیر ﷺ او د حضرت عبد الرحمن بن ابي بکر صدیق ﷺ حج ته تللي وو .[شهید کربلا :ص:(۱۵) از مفتي شفیع ﷺ].

ددی څخه وروسته حضرت امیر معاویه رضی الله عنه دحج لپاره مکی مکرمی ته لاړو هلته ئی اول حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه را وغوښتلو اوورته ویفرمایل چی ای عبدالله بن عمر! ددی لپاره چی زما څخه وروسته دمسلمانانو ژوند بی امیره نه وی او د مسلمانانو په مابین کی ګډوډی رانشی زه دیزید لپاره بیعت اخلم نو زه تعجب کوم چی تاسو ولی بیعت نه کوی لدی وجی زه تاته خبرداری درکوم چی جوړ نظم مه خرابوه او فسادمه جوړه. شهید کربلا :ص:(۱٦) ازمفتی شفیع رحمه الله. حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما د الله جل جلاله دحمد اودثنا څخه وروسته وفرمایل چی ستا څخه مخکی هم خلفاء تیرشوی دی اوهغوی هم ځامن لرل،ستاځوی دهغوی څخه بهترنه دی لکن هغوی دخپلوځامنو لپاره هغه رایه نه ده قایمه کړی کومه چی تا دخپل ځوی لپاره قایمه کړه،ستا څخه مخکینو خلفاو دمسلمانانو اجتماعی فایدی په نظر کی نیولی وی،بیائی ورته وویل چی تاسو ما دمسلمانانو په مابین کی د انتشار څخه داروی خو دا واوره چی زه به هیڅکله هم دمسلمانانو په مابین کی د انتشار سبب نه شم زه دمسلمانانو یوفردیم مسلمانان چی په هره لاره باندی ځی زه هم په هغه لاره باندی ورسره ځم.

ددی څخه وروسته حضرت امیر معاویه رضی الله عنه دحضرت عبدالرحمن بن ابی بکرصدیق رضی الله عنهما سره دیزید په باره کی خبری وکړی،حضرت عبدالرحمن بن ابی بکرصدیق رضی الله عنهما په ډیر شدت سره انکاروکړو،بیائی حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنه راوغوښتلو هغه هم سخت انکار وکړو. شهید کربلا :ص: (۱٦) ازمفتی شفیع رحمه الله.

له دی څخه وروسته حضرت امام حسین رضی الله عنه او حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنه پخپله په اجتماعی طریقه باندی حضرت امیر معاویه رضی الله عنه ته ورغلل اوورته ئی وویل چی تاته هیڅکله دانه ده مناسبه چی دخپل ځوی یزید لپاره دبیعت په اخستلو باندی ټینګار وکړی،مونږ تاته دری تجویزه پیش کوو،کوم چی ستا څخه دمخکینو سنت دی.

اول:یاهغه کاروکړه کوم چی نبی اکرم صلی الله علیه وسلم کړی وو چی دخپل ځان څخه وروسته ئی دکوم معین شخص تعینن ونه کړو،بلکی خبره ئی دمسلمانانو مشوری ته پرینښوده.

دوهم:یاهغه کاروکړه کوم چی حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه وکړو چی نه ئی خپل ځوی وټاکلو اونه ئی خپل کوم خپلوان وټاکلو بلکی یوداسی کس ئی منتخب کړو چی په هغه باندی دټولو مسلمانانو اتفاق وو.

دریـم: یا هغه کار و کړه کوم چې حضرت عمر فاروق رضي الله عنه و کړو چې د خلافت کارئې د خپل ځان ځخه وروسته شپږو باتجربه دیندارو کسانو ته حواله کړو، ددې ځخه بغیر مونږ د بل کوم څلورم صورت منلو ته تیار نه یو لکن حضرت امیر معاویه رضي الله عنه په خپله رایه باندې کلک وو او فرمایل به ئې چې اوس دیزید لپاره بیعت مکمل شوی دی لهذا تاسو ته اوس دده سره مخالفت کول نه دی جایز. [شهید کربلا: ص: ۱۷].

دیزید حکومت په کومه طریقه باندې بناوو؟

مخکې د خلیفه د ټاکلو لپاره درې طریقې بیانې شوې ددې ځخه وروسته یوه څلورمه طریقه هم شته او هغه داچې کوم سړی پخپل زور باندې ځان قدرت ته ورسوی نه ده ته سلطان متغلب وائی، سلطان متغلب تر هغه وخته پورې قابل د اطاعت وی تر څو پورې ئې چې د شریعت د احکامو کې تقصیر نه وی کړی. معالم العرفان فید روس القرآن: ص: (۱۵۱) صوفی عبد الحمید سواتی].

دیزید حکومت په دې څلورمه طریقه باندې مبنې وو چې هغه هم لاتر اوسه پورې غلبه نه وه حاصله کړې ځکه چې کله چې حضرت امیر معاویه رضي الله عنه وفات شو نو دیزید سره په بیعت کولو باندې د مشرانو صحابه وو رضي الله عنهم اتفاق نه وو راغلی یا په نورو الفاظو باندې وو ایه چې د یزید سره په بیعت کولو باندې اجتماع نه وه.

او مخکې بیان شوه چې سلطان متغلب په هغه وخت کې قابل د اطاعة وی چې د شریعت د احکامو په تنفیذ سستی نه خوړي او د دې بالعکس یزید د شریعت حدود تر پښو لاندې کړی وو مثلاً مونځ ئې نه کولو، شراب ئې خوړل. همدا رنګه ئې لاغلبه هم نه وه حاصله کړې لهذا یزید د اطاعت قابل نه وو.

مفتی محمد تقی عثمانی رحمه الله فرمائی: کله چې حضرت امیر معاویه رضي الله عنه وفات شو نو حضرت امام حسین رضي الله عنه ولیدل چې د حجاز د اهل حل وعقد اکابرو د عبد الله بن عمر رضي الله عنهما په شمول لاتر اوسه پورې دیزید حکومت نه دی منلی بل طرفته د عراق ځخه د خطونو انبار را روان وو چې زمونږ امام نه شته دی مونږ لاتر اوسه پورې دیزید سره بیعت نه دی کړی، په دې حالاتو کې د حضرت امام حسین رضي الله عنه موقف دا وو چې یوائې د شام د خلکو بیعت په ټول امت باندې لازم ندی، لهذا دیزید خلافت لاتر اوسه پورې نه دی منعقد شوی او ددی باوجود په ټول عالم اسلام باندې په زور سره تسلط کوشش کوی، نو دده حیثیت دیو متغلب سلطان دی چې غلبه غواړي لکن تر اوسه پورې ئې غلبه نه وی حاصله کړې نو په دې حالت حضرت امام حسین رضي الله عنه دده سره مخالفت کول خپل فرض ګڼل، او دهمدې وجې حضرت امام حسین رضي الله عنه د ټولو ځخه مخکې د حالاتو د تحقیق

لپاره مسلم بن عقیل کوفی ته ولیږلو ،نو کوفی ته دده سفر دفقهی نقطی له نظره بغاوت نه وو بلکه دیو متغلب سلطان دمخنیو لپاره وو ځکه چی یزید تر اوسه پوری په ټول عالم اسلام باندی قابض شوی نه وو چی د سلطان متغلب په حیثیت سره قابل داطاعت شی نو د حضرت امام حسین رضی الله عنه په نظر کی تر اوسه پوری ددی مخنیوی وی ممکن وو. [حضرت امیر معاویه رضی الله عنه اور تاریخی حقایق: ۱۱۱].

دحضرت امیرمعاویه رضی الله عنه دوفات څخه وروسته دیزیدحالت

مولنا قاسم نانوتوی رحمه الله فرمائی:

پس از انتقال او یزید پای خود از شکم برآورد و دل بکام و دست بجام سپرد اعلان فسق نمود و ترک صلوة داد ،بحکم بعضی مقدمات سابقه قابل عزل گردیدی و این قسم تحول احوال گفته آمده ام ممکن است محال نیست، مگر درین وقت رائی اهل رایه و تدبیر مختلف افتاد ، کسی راکه اندیشه فتنه و فساد غالب افتاد ، ناچار دست به بیعتش بکشاد و احترازًا عن المعصیة شرط اتباع معروف درمیان نهاد وآن راکه بوعده یک جماعت کثیره مثلا امید غلبه و رجاء شوکت بنظر آمد حسبه الله برخاست و تهیه کارزار خاست پس هرچه حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما و امثال اوشان کردند بجا کردند وآنچه حضرت سید الشهداء رضی الله عنه نموده عین حق و صواب نمودند ، بناءً این اختلاف بر اختلاف درجواز آن مگر انجام کار بوجه نقض عهد کوفیان تدبیر حضرت سید الشهداء برنشانه ننشست و روز عاشوری قیامت قبل از قیامت درمیدان کربلا برخاست. [مکتوب قاسمی ص۴۰).

دحضرت امیر معاویه رضی الله عنه دوفات څخه وروسته دیزید حالت بدل شو پیښی ئی دګیډی څخه را ویستلی زړه ئی نفسی خواهش او لاسونه ئی شرابو ته وسپارل،په ښکاره باندی ئی فسق شروع کړو ،مونځ ئی پریښودلو دبعضی مخکنیو تمهیدونو په بنیاد باندی دعزل قابل شو او دیزید دحالاتو داقسم تبدیلی محاله نه ده بلکه ممکنه ده،لکن په دغه وخت کی دپوهو خلکو رایه مختلفی شوی بعضو ته چی دا اندیښنه پیدا شوه چی ډیره فتنه او فساد په را پیدا شی نو هغوی دمجبوریت څخه دبیعت لاس وراوګد کړو او دګناه څخه دبچ کیدلو لپاره ئی دابتاع دمعروف شرط ولګولو لکن کوم کس یعنی حضرت امام حسین رضی الله عنه ته چی د (کوفی دخلکو) دغټ جماعت له طرفه(دبیعت او دیزید په خلاف جنګ) دوعدی په بناء باندی دکامیابی امید په نظر راتلو هغه دالله تعالی لپاره را پورته شو اد جنګ عزم ئی وکړو کوم کار چی حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما وکړو نو هم په

ځای کارئی وکړو اوکوم کارچی دشهیدانوسردار حضرت امام حسین رضی الله عنه وکړونو هغه بالکل حق اوصواب وه ددی اختلاف بنیاد دغلبی او دعدم غلبی داختلاف په بنیاد باندی وو په دی باندی نه وو چی اصل فعل جایز دی اوکه نه دی جایز، لیکن په آخرکی دکوفیانو دوعده خلافی په نتیجه کی دحضرت امام حسین رضی الله عنه تدبیر ناکام شو دمحرم په لسم تاریخی باندی دکربلا په میدان کی دقیامت څخه مخکی قیامت جوړشو.

یزیدچی کله په تخت باندی کیناستلو

یزید چی کله په تخت باندی کیناستلو نو دده لپاره دهر څه څخه مخکی مهمه د او ه چی دحضرت امام حسین رضی الله عنه او دحضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما څخه بیعت واخلی ځکه چی یو خو دی دواړو دحضرت امیر معاویه رضی الله عنه په مخکی د یزید سره دبیعت کولو څخه سخت انکارکړی وو او دوهم یزید په دی خبره باندی پوهیدلو چی ددی دواړو څخه دخلافت ددعوی امکان دی او ددوی دخلافت ددعوی په وجه ټول حجاز او دعراق اکثره حصی دیزید په خلاف باندی را اوچتیږی، نو د یزید دخپل حکومت دبقاء او دتحفظ لپاره ددوی دواړو څخه دبیعت اخستل ضروری ګڼل. سراج الصحابه:ج:(۴)ص:(۱۴۴).

لهذا یزید دمدینی منوری والی حضرت ولیدبن عقبه رضی الله عنه ته ولیکل چی: أما بعد فخذ حسيناً وعبد الله بن عمر وابن الزبير بالبيعة أخذاً ليس فيه رخصة حتى يبايعوا، والسلام. [البداية والنهاية:ج٨) ص١٤٩)- طبری:ج٤)ص:(٢٥٠) وابن اثير:ج:(٢)ص:(٢٦٩).

حسین،عبدالله بن عمر او عبدالله بن زبیر د بیعت لپاره په سختی سره ګرفتار کړه او ترڅوئی چی بیعت نه وی کړی رخصت مه ورکوه،وسلام.

دوهم حکم ئی ورته داسی ورلیږلو چی: علیک بالحسین بن علي وعبد الله بن زبیر فابعث الیهما الساعة فان بایعا والا فاضرب اعناقهما قبل ان یعلن الخبر

مخکی له دی چی دحضرت امیرمعاویه رضی الله عنه دوفات خبر اعلان شی حسین بن علی او عبدالله بن زبیر را وغواړه که بیعت ئی وکړو خودیره ښه ده او که نه نو سرونه ئی قلم کړه. [الاخبار الطول:ص:(٢٢٧)تجلیات صفدر:ج/١ ص٥٥٦]. چی کله دیزید داحکم دمدینی منوری والی حضرت ولید بن عقبه رضی الله عنه ته ورسیدلو نو حضرت ولیدبن عقبه رضی الله عنه ته ددی حکم عمل کول ډیرمشکل شول نو خپل نایب مروان بن حکم یی را اوغوښتلو اومشوره ئی ورسره وکړه مروان ډیرسخت مزاجه سړی وو نو والی ته ئی وویل چی همدا اوس دواړه را وغواړه

اودیزید لپاره ترینه بیعت وغواړه که بیعت ئې وکړو نودیره ښه ده اوکه نه د دواړو څخه سرونه غوڅ کړه اوکه داسې دې ونه کړل اودوی د حضرت امیر معاویه ﷜ دوفات څخه خبرشول نو ممکنه ده چې هریو په یو ځای کې دخلافت دعوه وکړی بیابه دیر مشکل جوړشی سراج الصحابة:ج:(۴)ص:(۱۴۵)..

ددې مشورې څخه وروسته حضرت ولید ﷜ دا دواړه حضرات را وغوښتل اول ئې د حضرت امیر معاویه ﷜ دوفات څخه خبرکړل اوبیائې ترینه دیزید لپاره دبیعت مطالبه وکړه ددې په اوریدلو سره حضرت حسین ﷜ داعذر پیش کړو ځما غوندې سړی ته دانه ده مناسبه چې پټ په پټه بیعت وکړی کله چې ته مسلمانان دعام بیعت لپاره را وغواړې نوز به هم راشم.

نوچې عام مسلمانان کوم صورت اختیارکوی نو ما ته به هم عذر نه وی حضرت ولید بن عقبه ﷜ نرم اوخیرخواه سړی وو له دې وجې خوشحاله شو ،نو مروان والی ته وویل چې :لاتخرجه حتي يبايع والاضربت عنقه.

دوی مه پریږده یادې بیعت وکړی اوبیائې سرونه قلم کړه، بیا د حضرت امام حسین ﷜ او د مروان په مابین کې ترخې خبرې تبادله شوې، حضرت ولید بن عقبه ﷜ وفرمایل چې زما دې په الله ﷻ باندې قسم وی چې که څوک ماته ټوله دنیا راکړی نوبیابه هم حضرت امام حسین ﷜ قتل نه کړم په الله ﷻ مې دې قسم وی چې د حضرت امام حسین ﷜ دقاتل تله په سپکه وی. البداية والنهاية:ج۸/ ص: ۱۵۰/ طبری ص/۲۵۱ والکامل لابن الاثیرج۲/ ص ۵۳۰).

په یوروایت کې راځی چه کله چې حضرت ولید بن عقبه ﷜ ته دیزید اول حکم راورسیدلو نو حضرت ولید حضرت امام حسین ﷜ ،حضرت عبد الله بن عمر ﷠ او حضرت عبد الله بن زبیر ﷜ را وغوښتل او دیزید فرمان ئې ورته واورولو نو دې حضراتو ورته وفرمایل چې ته خو پخپله هم صحابی ئې ایا ستا په نیز دیزید په شان فاسق اوفاجرسړی د مسلمانانو بادشاه کیدی شی؟

حضرت ولید ﷜ ورته وفرمایل چې نه شی کیدلی لکن ماتاسو مصلحتًا خبرکړی. تقاریر جمعه ج۱)ص:(۵۱۹).

دمروان شرارت

مروان پټ په پټه د وليد بن عقبه ﷺ اوددی صحابه وو تهول جريان يزيد ته وليږلو يزيد حضرت وليدبن عقبه ﷺ په دی جرم باندی معزوله کړو چی ولی ئی ددی صحابه وو په وژلو کی تاخيروکړو اودده په ځای باندی ئی مروان بن حکم دمدينی منوری والی مقررکړو.

داصحابه ﷺ چی ديزيد او د مروان دلاسه متفرق شول حضرت امام حسين ﷺ اوحضرت عبدالله بن زبير ﷺ مکی مکرمی ته لاړل.

[تقارير جمعه:ج/۱/ ص۵۱۹].

مروان څوک وو؟

مروان بن حکم بن ابی العاص بن اميه بن عبد شمس بن عبد مناف لاموی المدنی په دوهم کال دهجرت باندی زيږدلی دی ليکن صحابيت ئی نه دی ثابت دحضرت عثمان ﷺ دخلافت په زمانه کی دحضرت عثمان ﷺ کاتب او مشيروو اود حضرت اميرمعاويه ﷺ په زمانه کی څوځله دمدينی منوری والی پاتی شوی دی ديزيد دمرګ څخه وروسته تقريبًا د امويانو دلاس څخه حکومت وتلی وو عبيدالله بن زياد ورته دبيعت داخستلو مشوره وکړه بالاخره په سنهٔ(٦۵ھ) کی خليفه شو لکن دخلافت موده ئی شپږ مياشتی وه او ده(٦٣)کالو په عمرباندی په سنه(٦۵ھ)کی وفات شو.

مروان دبخاری راوی دی دقتل دمشوری په وجه ورته فاسق ويل کيدلی شی لکن کافرورته نشی ويل کيدلی، اودفاسق اودفاجر روايت دمحدثينو په نيزباندی په دی شرط باندی منلی شی چی دده روايت دده دفسق اوفجور اوبدعت په تائيدکی نه وی په شرح نخبة الفکر کی فرمائی چی: ثـم البدعـة امـا ان تكـون بمكفر كان يعتقد مايستلزم الكفر اوبمفسق.

بيا فرمائی چی: الجمهور يقبل من لم يكن داعية الي البدعة. شرح نخبة الفكر:ص:(٩٠).

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چی امام بخاری رحمه الله دمروان بن حکم هغه روايات راخستی دی دی چی د ده د امامت او د خلافت دکارونو د شروع کولو څخه مخکنی دی. [هدی الساری مقدمة خيرالساری:ج/۱ ص۶۱۹].

دمديني منوری دخلکو د يزيد سره بيعت ماتول

امام بخاری رحمه الله د دی په باره کی فرمائی چی: لَمَّا خَلَعَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ يَزِيدَ بْنَ مُعَاوِيَةَ. (بخاری: ج:(٢)ص:(١٠٥٣) کله چی د مدینې منورې خلکو د یزید سره بیعت مات کړو.

دابیعت اهل مدینه وو ولی مات کړو؟

نو د بخاری محشي ليکی چی: وکان السبب في خلعه ماذکره الطبری ان يزيد بن معاويه کان امر علي المدينة ابن عمه عثمان بن محمد بن سفيان فاوفد الى يزيد جماعة من اهلي المدينة منهم عبدالله بن غسيل الملائکة وعبدالله بن عمروالمخزومي في آخرين فاکرمهم واجازهم فرجعوا،فاظهروا عيبه و ينسبوه الي شرب الخمر وغيرذلک ثم وثبوا علي عثمان فاخرجوه وخلعوا يزيدبن معاويه(الي اخرالقصة). بخاری:ج:٢)ص: ١٠٥٣)حاشية نمبر(٧).

دیزید دبیعت دماتولو سبب طبری داسی بیان کړی دی چی یزید بن معاویه خپل تره ځوی عثمان بن محمد بن سفیان دمدینی منوری حاکم مقرر کړو بیا ده دمدینی دخلکو یو وفد یزید ته ولیګلو چی په دوی کی عبدالله بن غسیل الملایکة او عبدالله بن عمر المخزومی رضی الله عنه هم وو یزید ددی وفدعزت او اکرام وکړو کله چی دا وفد بیرته مدینی منوری ته راغلو نو دیزید عیبونه ئی افشاء کړل یزید ته ئی د شرابو دخوړلو وغیره کارونو نسبت وکړو، بیا عثمان باندی یې توپ کړو دمدینی منوری ځخه یې وشړلو او دیزید بیعت ئی مات کړو.

داوفد یزیدته دځه لپاره وراستول شوی وو؟

حافظ ابن کثیر رحمه الله فرمائی چی وجه یې دا وه چې دمکی مکرمی خلکو به یزید ته په ښکاره فاسق ویلی نو یزید دمدینی منوری خلک بیا بیا مجبورول چی په مکه مکرمه باندی حمله وکړی نو دمدینی منوری خلکو ددی مسئلی دحل لپاره یزید ته یو وفد ورولیږلو دوفد مشری حضرت عبدالله بن حنظله رضی الله عنهما او حضرت عبدالله بن مطیع رضی الله عنه کوله کله چی دا وفد بیرته مدینی منوری ته راغلو نو دمدینی منوری خلکو ته ئی خپله کارگذاری داسی بیان کړو چی:

قدمنا من عندرجل ليس له دي،يشرب الخمر وتغزف عنده القينات المغارف وان نشهدکم وان نشهدکم انا قدخلعناه فتابعهم الناس على خلعه. [البداية النهاية: ج:(٨)ص:(٢١٨)-تجليات صفدر:ج/١

ص/۵۹۲]. يعنـي يزيـد يو بي دينه سړی دی شراب خوردی او ډمي ګډوی تاسو شاهدان اوسی چې مونږ دده بيعت ختم کړو نو بيا خلکو (د بيعت په ختمولو کی) ددوی پيروی وکړه.

کله چې يزيد خبرشو نو حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چې: فبلغ ذالک يزيد، فجهزاليهم جيشًا مع مسلم بن عقبه المری وامره ان يدعوهم ثلاثًا فان رجعـوا والاقاتلهم. فتح البـاری:ج:(۱۳)ص:(۷۵)دارالريـان قاهره. يزيد چيخبرشو نود مسلم بن عقبه په مشری کی ئی دمدينی منوری دخلکو په خلاف يولښکر راوليږلو اودی لښکرته ئی حکم وکړو چې تردرې ورځو پوری (دیزید د بيعت لپاره) دعوت ورکړی که خپلی خبری څخه راوګرزيدل نوډيره ښه ده اوکه نه نو قتال ورسره وکړئ.

مسلم بن عقبه ديزيد په امر باندی راغلو دمدينی منوری خلکوته يې وويل چې ديزيد سره بيعت وکړی دمدينی منوری صحابه وو اوتابيعنو انکار وکړو بيا مسلم بن عقبه په مدينه منوره کی دری ورځی قتل عام وکړو.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چې: وأباح مسلم بن عقبة المدينة ثلاثا فقتل جماعة صبرا منهم معقل بن سنان ومحمد بن أبي الجهم بن حذيفة ويزيد بن عبد الله بن زمعة فتح الباری:ج:(۱۳)ص:(۷۵).

يعنی مسلم بن عقبه تردي وورځو پوری مدينه منوره مباحه کړه ډيرخلک صبرًا قتل کړل چې په هغوی کی معقل بن سنان محمدبن ابی الجهم بن حذيفة اويزيد بن عبدالله بن زمعه هم وو.

په بل روايت کی داسی راځی چې: ومن رواية عروة بن الزبير قال لما مات معاوية أظهـر عبـد الله بن الزبير الخلاف على يزيد بن معاوية فوجه يزيد مسلم بن عقبة في جيش أهل الشام وأمـره ان يبـدأ بقتـال أهل المدينة ثم يسير إلى بن الزبير بمكة قال فدخل مسلم بن عقبة المدينة وبها بقايا من الصحابة فـأسرف في القتل ثم سار إلى مكة فمات في بعض الطريق. [فتح الباری:ج:(۱۳)ص:(۷٦)دارالريان قاهره].

کله چې حضرت امیرمعاويه رضی الله عنه وفات شونو حضرت عبدالله بن زبير رضی الله عنه ديزيد په خلاف راپورته شوی وو نويزيد دمسلم بن عقبه په مشری کی دشاميانو يولښکر راوليږلو اوامرئی ورته وکړو چې دجنګ شروع دمدينی منوری څخه وکړئی بيادعبدالله بن زبير رضی الله عنه پسی مکی ته ورشی نومسلم بن عقبه مدينی منوری ته راغلو په مدينه منوره کی په دغه وخت کی صحابه کرام رضی الله عنهم هم وو نو دلته ئی ښه ډيرقتل وکړو بيا مکی مکرمی ته روان شو پس په لاره کی مړشو.

په یوروایت کی داسی راځی چی: وبطلت الجماعة من المسجد النبوی ﷺ ایامًا واختفت اهـل المدینـة ایامًا فلم یکون احدًا دخول مسجدها حـتي دخلتـه الـکلاب والذبـاب و بالـت علي المنـبر. [الصـواعق المحرقة:ص:(۲۲۲) تجلیات صـفدر:ج/۱/ ص ۵۸۷]. په مسجد نبوی کې ترڅو پوری جماعت نه کیدلو اهل مدینه پټ شوی وو هیڅوک مسجد ته نه راتلل، سپي او لیوان مسجد ته راتلل او په منبر باندی ئی متیازکولی.

رسول الله ﷺ فرمائی چی: لایکیداهل المدینة احد الا انماع کماینماع الملح في الماء. [متفق علیه].

څوک داهل مدینه و وسره دوکه کوی نوهغه به داسی ویلی کیږی لکه مالګه چی په اوبو کی ویلی کیږی، لدی وجی داسلام په تاریخ کی بدنام ترین شخص یزید وو چی کله دمدینی منوری دخلکو یې دومره بیعزتی وکړه نو الله ﷻ په یو مردار مرض باندی ګرفتار کړو او مړ شو. [مظاهر حق/ ج۲/ ص ۷۵۵]. دی واقعی ته دحَرِی واقعه وائی حَرّه کانی جني ځمکی ته وائی مراد ترینه مدینه ده.

ددی واقعی په زمانه کی تردریو ورځو په مسجد نبوی کبی نه اذان کیدلو او نه جماعت صرف حضرت سعیدبن المسیب رحمه الله په مسجد کی وو حضرت سعید بن المسیب رحمه الله فرمائی چی: اسمع اذانًا مـن قبـل القبرالشریف. یعني مابه درسول الله ﷺ د قبر څخه اذان اوریدلو. [طبقات ابن سعد رحمه الله /ج/۵ ص۱۳۲].

علامه سهودی رحمه الله فرمائی چی: وقصة سـعیدبن المسـیب في سـماعة الاذان و الاقامـة مـن القـبر الشریف ایام الحرة مشهورة. [وفاء الوفاء:ص:(۴۰۸) ج:(۲) طبع مصر].

دحری په ورځوکی دنبی اکرم ﷺ د قبر څخه دحضرت سعید بن المسیب رحمه الله د اذان اوریدل مشهور دی دا اذان بـه ئـی هروخت اوریـدلو ترڅـو چی خلـک بیرتـه راغلـل. [خصـایص کبـری: ج۲/ ص۲۸۱/ زرقـانی ج۵ ص۳۳۲ / والحادی للفتاوی ج۲/ ص ۱۴۸].

وقعة الحرة المشهورةالتی کانت تبیداهل المدینة عن اخرهم قتل فیهاالجم الکثیرمن الصحابة والتابعین وقیل المقتول فیها من الصحابة ثلاثة منهم عبدالله تبن حنظله و نهبت المدینة وافـتض فیهـاالف عـذراء ولم تقم الجماعة ولا الاذان في المسجدالنبوی ﷺ مدة المقالـة وهثلاثـة یـام. [اشرف الادب شرح نفحـة العرب :ص۱۶۵)

دحری په واقعه کی دمدینی منوری خلک دیبخ څخه تباه شول دصحابه وو رضی الله عنهم او دتابعینو یو غټ تعداد پکی شهیدا شول او بعضی وائی چی صحابه پکی دری کسـان شهیدان شول چی یو پکی حضرت عبد الله بن

حنظلهؓ وو او مدینه منوره لوټ شوه تردری ورځو پوری په مسجد نبوی کی او اذان نه کیدلو او د زرو باکرو بییانو سره پکی زنا وشوه.

خرج جابر بن عبدالله في يوم من تلك الايام وهوعمي يمشي في بعض ازقة المدينة وصاربعثر في القتلي ويقول تعس من اخاف رسول الله ﷺ فقال له قايل من الجيش من اخاف رسول الله ﷺ؟ فقال سمعت رسول الله ﷺ يقول من اخاف اهل المدينة اخاف مابين جنبي فحمل عليه جماعة من الجيش ليقتلوه فاجازه منهم مروان و ادخله بيته قال السهيل وقتل في ذلک اليوم من وجوه المهاجرين والانصار الف وسبع مئاة وقتل من اخلاط الناس عشرة آلاف سوى النساء والصبيان فقدذكر ان امراة من الانصار دخل عليها رجل من الجيش وهي ترضع صبيها وقداخذها ما وجده عندها ثم قال لها هات الذهب والا قتلتک وقتلت ولدک فقال ويحک ان قتلته فابوه ابوكبشة صاحب رسول الله ﷺ وانا من النسوة اللاتي بايعن رسول الله ﷺ فاخذالصبي من حجرها وثديها في فمه وضرب به الحايط حتي انتشر دماغه في الارض فماخرج من البيت حتي اسود نصف وجهه وصار مثلة في الناس قال السهيلي واحسب هذه المرءة جدة للصبي لا اماله اذيبعد في العادة ان يبايع امرء ة وتكن يوم الحرة في سن من ترضع ولدًا صغيرًا لها ووقعة الحرة هذه من اعلام نبوته ففي الحديث ان عليه السلام وقف بهذه الحرة وقال اليقتلن بهذ المكان رجال هوخيار امتي بعد اصحابي. [اشرف الادب شرح نفحة العرب:ص:(١٦٦)

په دیو رځو کی یوه ورځ حضرت جابرؓ بهرته ووتلو په سترګو معذور شوی وو د مدینی منوری بعضی کوڅو کی تیریدلو په مړو کی ئی پیښی نښتلی او فرمایل به ئی چی ذلیله او هلاک دی شی هغه څوک چی نبی اکرم ﷺ ئی وویرولو نو دیزیدی لښکر یو کس ورته وویل چی چا نبی اکرم ﷺ ویرولیدی؟ حضرت جابرؓ ورته وفرمایل چی ماد نبی اکرم ﷺ څخه اوریدلی دی چی چا چی اهل مدینه منوره ویرول نو زما دا ړخونو په مینځ کی (زړه) ئی وویرولو ددی په اوریدلو سره دلښکریوی ډلی په حضرت جابرؓ باندی حمله وکړه لکن مروان ورته پناه ورکړه او خپل کورته ئی بوتلو، سهیل فرمائی چی په دغه ورځو کی د مهاجرینو او د انصارو څخه مشران خلک یو زرو اوه سوه کسان شهیدان شول او دعامو څخه لس زره کسان شهیدان شول داتعداد د ښځو او د ماشومانو څخه علاوه دی ویل کیږی چی یو یزیدی یو کورته ورغلو په هغه کور کی چه څه ووتول ئی لوټ کړل دا کور دیوی انصاری صحابیؓ وو هغی خپل بچی ته تی ورکولو نو دی یزیدی ورته وویل چی سره زر راوړه او که نه تا او بچی به دی دواړه قتل کړم هغی بی بی ورته وویل چی که دا دی ووژلو

نو د پلار خو د نبي اکرم ﷺ صحابي ابو کبشه رضی الله عنه دی او زه د هغو بیانو شخه یم چی د نبي اکرم ﷺ سره ئی بیعت کړی دی هغه یزیدی دی د غیږی شخه بچی را واخستلو په دیوال باندی ئی وویشتلو چی ماغزه په دیوال باندی وشیندل شول بیالا د کور شخه وتلی نه وو چی نیم مخ ئی تور شو او د خلکو لپاره عبرت شو سهیل فرمائی چی زما په خیال دا بی بی د دی ماشوم نیا وه ځکه چی د حری واقعه د نبي اکرم ﷺ د زمانی شخه په دومره فاصله کی وه چی دومره زنانه په ژوندی نه وه پاتی چی په د غه وخت کی ئی دومره وړوکی ماشوم زیږولی وی د حری واقعه د نبي اکرم ﷺ د نبنو شخه یوه نبنه وه ځکه چی یوه ورځ نبي اکرم ﷺ د حری په مقام کی ودریدلو او ویفرمایل چی په دی ځای کی به زما د امت شخه داسی خلک شهیدان شی چی هغوی به د صحابه وو شخه وروسته بهتر خلک وی.

آیا د یزید امارت اجماعی وو؟

مولنا قاسم نانوتوی رحمه الله:

باقیماند که او مخالفت اجماع کرده اند جوابش اینست که اول اجماع مسلم نیست اگر باشد عدم مخالفت باشد باین همه اجماع برعدم جواز خروج برفساق است معنی آن هرچه است عرض کرده شد از اجماع برعدم جواز خروج برنفس فسق لازم نمی آید که خصوصیات زایده مراتب این کلی مشکک نیز موجب خروج نتوان شد باین همه اجماع غیر مسلم و قتیکه حضرات حسنین رضی الله عنهما و عبد الله بن زبیر رضی الله عنه و اهل مدینه منوره کاری کرده باشد مخالفت آن را مجمع علیه چگونه توان گفت واگر بالفرض اجماع را تسلیم کنیم اجماع اگر منعقد گردیده بعد از امام حسین رضی الله عنه منعقد گردید مخالفت این اجماع حضرت امام را چی مضر؟

غاية ما في الباب امام همام در زمان خود در یک مسئله مختلف فیها خطاء کردند ولا محذور فیه چنانچه عرض کرده شده (مکتوب قاسمی)

پاتی شوه دا خبره چی حضرت امام حسین رضی الله عنه چی د یزید مخالفت وکړو نو دائی د اجماع مخالفت وکړو نو د دی جواب دادی اول خو مونږ دا اجماع نه منو که کوم کار شوی وی نو هغه (د صحابه وو) عدم مخالفت دی د دی باوجود د فاسق په خلاف چی په نه راپورته کیدلو اجماع ده نو د هغی معنی بله ده لکه مخکی چی بیان شوه، د نفس فسق په خلاف باندی د خروج شخه دا نه لازمیږی د دی کلی مشکک درجات او خصوصیات زایده هم د خروج موجب نه دی د دی ټولو خبرو باوجود اجماع مسلمه نه ده کوم کار چی حسنینو رضی الله عنهما او حضرت

عبداللہ بن زبیر رضی اللہ عنہ کړی وی نو د دی کار څخه مخالفت ته به څرنګه مجمع علیه وویلی شی؟ اوکه اجماع ومنونو بیا که اجماع منعقده شوی هم وی نو حضرت امام حسین رضی اللہ عنہ د شهادت څخه وروسته به منعقد شوی وی چی ددی (مؤخری) اجماع څخه مخالفت حضرت امام حسین رضی اللہ عنہ ته ضررنه رسوی غایة مافي الباب حضرت امام حسین رضی اللہ عنہ به په خپله زمانه کی په یوه اختلافی اجتهاد دی مسئله کی خطاء شوی وی چی په دی کی هیڅ حرج نه شته لکه څرنګه مامخکی عرض کړیدی.

مولنا قاسم نانوتوی رحمہ اللہ فرمائی چی: اکنون وقت آنست که عبارت نووی دراین باره نقل کرده شود تاتفصیل اجمال وتصدیق این مقال بدست آید امام النووی گوید:

اجمع اهل السنة ان لاینعزل السلطان بالفسق واما الوجه المذكور في كتب الفقه لبعض اصحابنا انه ينعزل،وحكي عن المعتزلة فغلط من قايله مخالف للاجماع قال العلماء وسبب عدم انعزاله وتحريم الخروج عليه مايترتب علي ذلک من الفتن وراقة الدماء وفساد ذات البين فتكون المفسدة في عزله اكثر منها في بقاء ،، قال القاضى عياض رحمہ اللہ:اجمع العلماء علي ان الامامة لاتنعقد لكافر وعلي انه لوطرئ عليه الكفرانعزل قال وكذلک لوترک الصلوة والدعاء عليها قال وكذلک عندجمهور هم البدعة قال وقال البصريون تنعقد له وتستديم له لانه طارئ قال القاضي فلو طرء عليه كفر وتغيرللشرع اوبدعة خرج عن حكم الولاية وسقطت طاعته ووجب علي المسلمين القيام عليه وخلعه ونصب امام عادل ان امكنهم ذلک فان لم يقع ذلک ان بطايفة وجبت عليهم القيام بخلع الكافر ولا يجب في المبتدع الااذا ظنوا القدرة عليه فان تحققوا العجز لم يجب القيام ويهاجرالمسلم من ارضه الي غيرها ويفربدينه قال ولا ينعقد للفاسق ابتداءً فلو طرء علي الخليفة فسق قال بعضهم يجب خلعه الاان يترتب عليه فتنة وحرب، قال جماهيراهل السنة من الفقهاء والمحدثين والمتكلمين لاينعزل بالفسق والظلم وتعطيل الحقوق ولايخلع ولايجوزالخروج عليه بذلک بل يجب وعظه وتخويفه للاحاديث الواردة في ذلک... قال القاضي وقد ادعي ابوبكرين مجاهد هي هذالاجماع وقدردعليهم بقيام الحسين رضی اللہ عنہ وابن زبير رضی اللہ عنہ واهل المدينة علي بني امية وبقيام جماعة عظيمة من التابعين وصدرالاول علي الحجاج مع ابن الاشعث وتاول هذالقايل قوله ان لاتنازع الامراهله في ايمة العدل وحجة ا لجمهور ان قيامهم علي الحجاج ليس بمجردالفسق بل لما غيرالشرع وظاهر من الكفر قال القاضي وقيل ان هذالخلاف اولاً ثم حصل الاجماع علي منع الخروج عليهم.

د اهل سنت والجماعت په دی خبره باندی اتفاق دی چی بادشاه د فسق په وجه نه معزول کیږی او کوم قول چی دفقی په کتابونو کی بعضو ذکر کړی دی چی بادشاه د فسق په وجه معزول کیږی او دا قول ئی د معتزله وو له طرفه بیان کړی دی نو دی قایل غلطی کړی ده د اجماع څخه ئی مخالفت کړی دی علماؤ فرمایلی دی چی دفاسق دعدم معزوله کیدلو وجه داده چی په دی کی فتنه او خونریزی جوړیږی او خپل منځی اختلافات جوړیږی له دی وجی دده په معزوله کولو کی په نظر سره دده په پاتی کیدلو کی فساد ډیر دی قاضی عیاض رحمه الله فرمائی چی د علماؤ په دی خبره باندی اجماع ده چی کافر امام نه شی جوړیدلی او په دی باندی هم اتفاق دی چی که په امام باندی کفر طاری شی نو هم معزول کیږی بیا قاضی عیاض رحمه الله فرمائی چی همدا دکفر په وخت کی دعزل حکم په هغه کی هم دی چه کله امام د مونځ پابندی او مونځ ته دعوت پریږدی او د جمهور علماوو په نیز باندی همدا حکم دارتکاب دبدعت په وخت کی هم دی لکن بعضی بصریان وائی چی د عارضی فسق او بدعت والا امامت منعقد کیږی او د همیشه لپاره پاتی کیږی ځکه چی دا عارضی دی قاضی عیاض رحمه الله فرمائی چی کله چی په امام باندی کفر طاری شی او یا په شریعت کی تبدیلی راولی او یا د بدعت مرتکب شی نو بیا د امامت د حکم څخه خارجیږی او دده اطاعت ساقطیږی او په مسلمانانو باندی دده په خلاف باندی راپورته کیدل او دده دغاړی څخه د خلافت ایستل او د عادل امام مقررول که ممکنه وه ضروری دی نو که دا واقع نه شو نو بیا هم په یوی ډلی باندی د کافر د ولایت ختمول واجب دی او د مبتدع نه دی واجب مگر دا چی کله د دوی د غلبی غالب گمان وی، او کله ئی چی یقین د مغلوبوالی وی نو بیا نه وی واجب لکن مسلمانان به دده د ځمکی څخه بل ځای ته هجرت کوی او خپل دین به بچ کوی او د فاسق لپاره ابتداءً خلافت نه منعقد کیږی او که فسق ئی عارضی وو نو بیا بعضو فرمایلی دی چی د ده د خلافت ختمول واجب دی که چیرته د فتنی او د جنګ راپارول نه وو جمهور اهل سنت، فقهاء او محدثین او متکلمین فرمائی چی ظالم، فاسق او د مسلمانانو د حقوقو معطل کونکی امام هم نه معزوله کیږی او دده په خلاف باندی قیام نه دی واجب بلکه نصیحت کول او ویرول ئی پکار دی. قاضی عیاض رحمه الله فرمایی چی ابوبکر بن مجاهد رحمه الله په دی باره کی د اجماع دعوه کړی ده او د حضرت امام حسین رضی الله عنه د حضرت ابن زبیر رضی الله عنه او د مدینی منوری د خلکو په فعل باندی ئی استدلال کړی دی چی د بنی امیه وو په خلاف باندی راپورته شول همدا رنګه چی د قرن اول د یو جماعت په فعل باندی استدلال کړی دی چی دابن الاشعث سره د حجاج په خلاف باندی راپورته شول او د دی قول والا د نبی اکرم ﷺ په دی حدیث کی هم تاویل کوی چی ان لاننازع الامر اهله د وی وائی چی د دی څخه عادل امام مراد

دی لکن جمهور علماء فرمائی چی د حجاج په خلاف باندی قیام یو اځی ددہ د فسق له وجی نه وو بلکی له دی وجی شخه وو چی حجاج شریعت بدل کړی وو او د کفر مظاهره ئی کړی وه قاضی عیاض رحمه الله فرمائی چی دا اختلاف په اول اول کی وو بیا وروسته د خروج په ممانعت باندی اجماع وشوه. (انتهی).

مولنا قاسم نانوتوی رحمه الله ددی عباراتو په تشریح کی فرمائی چی: پس از مطالعه این عبارت تصدیق اکثر مقدمات مذکوره حاصل میشود و بالجمله بر اصول اهل سنت حال یزید بسابق متبدل شد نزد بعضی کافر شد اگر حضرت امام حسین رضی الله عنه کافرش پنداشتند در خروج بر او چه خطا کرد؟ امام احمد رحمه الله را همین رائی پسند خاطر افتاد مگر چنانکه ممکن است که کفر کسی نزدیکی کسی متحقق شود و نزد دیگران متحقق نشود همچنین خروج در حق این وآن مختلف خواهد بود و اتفاق در تکفیر، تفسیق، تعدیل و تخریج کسی از ضروریات دینی یا از بدیهات عقلی نیست که حاجت معذرت افتد و در صورت فسق آنچه پیش کرده ام یاد خواهد بود تاهم هیچ صعوبتی بر اهل سنت نیست، چه یزید آندرین صورت یا فاسق معلن بود تارک صلوة وغیره یا مبتدع بود چه از روسائی نواصب است باین همه عموم خلافتش غیر مسلم، نظر براین وجوه یاد ملفظات سابقه در خروج براو هیچ قباحتی نی و با این همه خروج بر همچنین کسانی تاحال نزد همه جایز، واگر نزد همه نیست نزد بعضی جایز چنانچه از مشاهده عبارت نووی رحمه الله واضح است در مسایل مختلفه خلاف یکی مردیگران را موجب تفسیق اوشان را و بطلان اعمال او عند الله نمیتوان شد چنانچه دانسته شد واگر فرض کنیم برعدم خواز خروج برچنین کس اجماع است اجماع حادث است اجماع قدیم نیست تا بر اصول اهلسنت در شهادت امام همام ترددی راه یابد زیاده از زیاده اگر کسیگوید این بگوید که حضرت امام در این مسئله خطاء کردند لیکن چه خرج. المجتهد یخطی ویصیب الخ. (مکتوب قاسمی مطبوعه اداره نشرو اشاعت ملتان) د مولنا قاسم نانوتوی رحمه الله د تشریح خلاصه په څلورو جملو داسی ده.

اول: یزید د امام احمد رحمه الله او د بعضی علماوو په نیز باندی کافر شوی وو او کیدی شی چی د حضرت امام حسین رضی الله عنه هم دا نظر وو او د کافر په خلاف باندی خروج واجب وی لهذا حضرت امام حسین رضی الله عنه په دی خروج کی په حق وو.

دوهم: دبعضو نورو په نیزباندی کافرنه وو لکن دچا په نیز باندی چی کافرو وو په هغوی باندی ددی نورو سره موافقت لازم نه وو چی په حضرت امام حسین رضی الله عنه باندی دا واجبه کړو چی ولی دی ددی بلی ډلی سره اتفاق نه کولو؟

دریم: دیزید خلافت لاتر اوسه پوری متحقق شوی نه وو عوامو ته اعتبارنه شته او خواصو اکثرو ورسره بیعت نه وو کړی لهذا په حضرت امام حسین رضی الله عنه باندی داعتراض نه شی کیدلی چی دخلیفه په خلاف ئی خروج کړی وو.

څلورم: یزیدبنکاره فاسق او دنواصبه وو څخه وو نواصبه هغو خلکوته وائی چی حرامو شیانوته دخپلو نفسانی دلایلو په بنا باندی حلال وائی یزید به هم شراب خوړل او حلال به ئی ګڼل، او بعضی علماء فرمائی چی په هغه وخت کی اجماعًا دبنکاره فاسق په خلاف باندی قیام واجب وو او بعضی علماء فرمائی چی اجماعًا قیام نه وو واجب که اجماعًا نه وی واجب بلکی دبعضو په نیز باندی واجب وی او دبعضو نورو په نیز باندی نه وی واجب نو بیا دحضرت امام حسین رضی الله عنه په نیزواجب وو نو که په خپل اجتهاد کی حق ته رسیدلی وی الله جل جلاله به دوه اجره ورکړی او که خطا شوی وی نو الله جل جلاله به ورته یو اجر ورکړی او بعضینورو علماء فرمائی چی دفاسق په خلاف باندی په عدم قیام باندی اجماع ده لکن مونږ وایو چی بالفرض که دا اجماع منعقده شوی وی نو دا دحضرت امام حسین رضی الله عنه څخه متاخره اجماع ده چی دحضرت امام حسین رضی الله عنه په خلاف باندی دلیل نه شی کیدلی.

قاری محمدطیب رحمه الله ددیوبندخلوینبت کلن مهتمم

دیزید خلافت اجماعی نه وو ډیرو ډلو دهغه ابتداء څخه نه وو منلی چی په دوی کی حضرت امام حسین رضی الله عنه هم وو له دی وجی چی په حضرت امام حسین رضی الله عنه باندی دیزید اطاعت نه وو واجب چی دخروج اوبغاوت سوال پیدا شی. (شهید کربلا و یزید ص:(۱۸۷)قاری محمد طیب)

حضرت شاه عبدالعزیز رحمه الله:

دظالم بادشاه په خلاف باندی قیام په هغه وخت کی ناجایز وی چی ددی ظالم بادشاه تسلط کامل شوی وی او دده په تسلط کی دهیچا نزاع او مزاحمت نه وی او تراوسه پوری دمدینی منوری او مکی مکرمی خلک

دیزید پلیت په تسلط باندی راضی نه وو او حضرت امام حسینؓ، حضرت عبدالله بن عباسؓ او حضرت عبدالله بن زبیرؓ دیزید بیعت نه وو قبول کړی.

خلاصه دکلام دا چی حضرت امام حسینؓ ددی لپاره دیزید په خلاف باندی قیام وکړو چی دیزید تسلط دفع کړی دا عرض ئی نه وو چی دیزید تسلط رفع کړی دفقی په مسایلو کی د دفعی او د رفعی په ماین کی فرق مشهور دی. [فتاوی عزیزی:ص:(۲۲۷)خارجیفتنه:ج:(۲)ص:(۳۱٦)قاضی مظهر حسینؒ].

مولنا ظفراحمد العثمانیؒ:

عنوان لکوی په نوم دتحقیق خروج الامام حسینؓ وامثاله علی ایمة الجور: ددی څخه وروسته فرمائی چی:

قلت ویمکن ان یقال ان الولاة الذین اخرجوا علیهم کانوا فسقة من اول الامر وقد عرفت ان الولایة لاتنعقد لفاسق ابتداءً عندالجمهور فلم یکن خروجهم علي الامام وهو لمنهی عنه بل علي الامام....الخ

بیامخکی لیکی چی :فاولئک الذین خرجوا علي یزید والحجاج لعلهم ظنوا من انفسهم القدرة علي خلعها لکثرة من بایعهم علي ذلک فقد بایع علي یدمسلم بن عقیل للامام حسین بن عليؓ عددکثیرمن اهل الکوفة تزید عدتهم علي اربعین الفا. (اعلاء السنن:ج:(۱۲)ص:(٦۱۸)کشف خارجیت ص۳۸۸ قاضی مظهر حسین چکوالیؒ.)

کله چی دا ثابته شوه چی دیزید خلافت اجماعی نه وو بلکی د سلطان متغلب حیثیت ئی لرلو او هغه هم لامکمل نه وو او د حضرت امام حسینؓ قیام دده په خلاف باندی په حقه وو نو اوس د حضرت امام حسینؓ دخروج علی الیزید اجمالی واقعه واوره

دیزید په خلاف دحضرت امام حسینؓ خروج

دکوفی خلکو په دیر تاکید او کثرت سره دا تقاضی کوله چی مونږ دیزید سره موافق نه یو لهذا مونږ امام نه لرو نو تاسو کوفی ته راشی مونږ ستاسره بیعت وکړو او د فاسق او ظالم یزید په خلاف به جنګ وکړو حضرت امام حسینؓ د محمد بن حنیفه په مشوره باندی مکی مکرمی ته لاړو په شعب ابی طالب کی دیره شو دمکی مکرمی خلک ورباندی رامات شو کوفی مشران راغلل او عرض ئی وکړو چی تاسو زر ترزره کوفی ته تشریف

راوړی دخلافت مسند ستاسو لپاره خالی دی اوزموږ سرونه ستاسو په خدمت کی حاضر دی حضرت امام حسین رضی الله عنه ورته وفرمایل چی ستاسو د همدردئ څخه مننه.لکن فی الحال تللو ته تیار نه شو.

کله چی دکوفی څخه دخطونو اودخلکو تسلسل زیات شونو حضرت امام حسین رضی الله عنه دحالاتو دتحقیق دمعلومولو لپاره مسلم بن عقیل کوفی ته ورولیږلو، مسلم به عقیل دوه ملګری هم دځان سره یوځای کړل اوکوفی ته روان شو لکن دلاری د سختیو له امله ئی هغه نورو دواړه ملګری وفات شول کله چی مسلم به عقیل کوفی ته ورسیدلو نودکوفی خلک ورته سترګی په لاروو لاسونه یی ورته په لاس کی ورکړل اودیزید سره ئی ښکاره مخالفت شروع کړو. سیر الصحابة:ج:(۴)ص:(۱۴۸).

دمسلم بن عقیل سره اتلسوزروکسانو بیعت وکړو له دی ظاهری وضعیت په لیدلو سره حضرت مسلم بن عقیل دحضرت امام حسین رضی الله عنه په نوم یوخط ولیږلو چی دکوفی ټول خلک تاته په انتظار دی نو فورًا تشریف راوړی، حضرت امام حسین رضی الله عنه ته چی دا خط وررسیدلو نو کوفی ته ئی دسفرتیاری شروع کړو. سیرالصحابة:ص:(۱۵٦)

کله چی دیزید جاسوسانو یزیدته اطلاع ورکړه نو دخپل حکومت دبقاء غم ورسره شونو فورًا ئی خپل دبصری حاکم عبیدالله بن زیاد (ملعون)ته یو تاکیدی حکم نامه ورولیږله چی فورًا ئی قتل کړه. سیر الصحابة:ج:(۴)ص:(۱۴۹).

عبیدالله بن زیاد کوفی ته راغلو دکوفی مسجدته لاړو او په لاره کې یې د خلکو دانعری اوریدلی چی مرحبا بابن رسول الله صلی الله علیه وسلم . ابن زیاد جامع مسجدته لاړو اوخلکو ته دیرغضب ناک تقریر وکړو چی ای دکوفی خلکو زه امیر المؤمنین یزید ستاسو دښار لپاره حاکم رالیږلی یم ماته ئی امرکړی دی چی د مظلوم سره انصاف دمطیع سره احسان اودباغی سره سختی وکړم زه به داحکم عملی کوم دفرمانبردارانو سره به پدرانه شفقت کووم لکن دمخالفینو لپاره زهرقاتل یم.[سیر الصحابة:ج:(۴)ص:(۱۵۰).

مسلم بن عقیل دعبیدالله بن زیاد داعلان له وجی د هانی بن عروة کورته پناه ویوړه هانی بن عروه یو د هغوخلکو څخه ووچی کوفی ته ئی دحضرت امام حسین رضی الله عنه په راغوښتلو کی دیرتینګار کولو،هانی په اول کی مسلم ته په پناورکولو کی متردد وولکن وروسته ئی زنانه په یو محفوظ ځای کی پټی کړی او حضرت

مسلم بن عقیل ته ئی پناه ورکړه، دهانی کورته به خلک پټ پټ راتلل او د مسلم بن عقیل سره به ئی بیعت کولو. سیر الصحابة: ج: (۴) ص: (۱۵۰).

عبید الله بن زیاد یزیدی د مسلم بن عقیل دلټون لپاره جاسوسان مقرر کړی وو لکن نتیجه په لاس باندی نه ورتلله آخرئی خپل غلام معقل د مسلم بن عقیل دځای پیدا کولو لپاره مامور کړو معقل مسجد ته لاړو ځکه چی مسجد څخه پټ حالات ښه معلومیږی ځکه چی په مسجد کی هر قسم خلک راټولیږی نو معقل په مسجد کی یو سړی ولیدلو چی مسلسل مونځونه کوی نو قیاس ئی وکړو چی دا مسلسل د مونځ کونکی به خامخا د حضرت امام حسین ﷺ حامی وی نو ده خواته ورغلو او ورته وي ویل چی زه شامی غلام یم الله ﷻ زما په زړه کی دنبی اکرم ﷺ داهل بیتو محبت اچولی دی زما دری زره درهم دی ما اوریدلی دی چی دلته د حضرت امام حسین ﷺ کوم داعی دی نو زه غواړم چی دایو څه ناخه روپی هغه ته ورکړم چی هغه ئی د خیر په کارونو کی مصرف کړی، هغه سړی د مسلم بن عقیل په اجازه باندی دا جاسوس وروستلو، د خدمت به بهانه باندی د شپی هم ورسره پاتی شو سهرئی ابن زیاد ته رپوټ ورکړو.

هانی چونکه د علاقی مخور سړی وو مخکی به ابن زیاد ته تلو راتلو لکن چی د کومی ورځی څخه د مسلم بن عقیل کارکن شونو د مریضی په بهانه باندی ئی تلل راتلل پریښی وو، یو ورځ محمد اشعث اسماء بن خارجه د ابن زیاد ملاقات ته ورغلل ابن زیاد ترینه دهانی پوښتنه وکړه دوی ورته وویل چی هغه مریض دی ابن زیاد ورته وویل چی دا څنګه مریض دی چی ټوله ورځ دخپل کورپه دروازه کی ناست وی؟ دوی دواړه هانی ته راغلل او د ابن زیاد دبد ګمانی څخه ئی خبر کړو او ورته ئی وویل چی فورًا ورشه خپله معامله ورسره صفا کړه، هانی چی کله ورغلو ابن زیاد ورته دا شعر وویلو چی:

اریدحباء ه ویریدقتلي عذیرک خلیک من مرادِ

زه ورسره د احسان اراده لرم او هغه زما د قتل اراده لری د مراد د قبیلی څخه خپل کوم دوست د معذرت لپاره راوله، هانی چی دا شعر واوریدلو پوښتنه ئی وکړه چی د دی شعر څه مطلب دی؟ ابن زیاد ورته وویل چی د دی څخه غټ جرم شته چی مسلم دی پخپل کورکی پټ کړی دی او پټ په پټه ورته خلک د بیعت لپاره راغواړی؟ هانی چی کله د دی الزام څخه انکار وکړو نو ابن زیاد هغه معقل جاسوس راوغوښتلو هانی چه کله عینی شاهد و لیدلو نو انکار ورته سخت شو، صاف صاف اقرارئی وکړی او قسم ئی ورته وکړو چی ما پخپله

مسلم نه دی راغوښتی اوزه وعده ورسره کوم چی زه اوس ورځم او مسلم دخپل کور څخه شړم لکن ابن زیاد ورته ووېی چی ترڅو پوری مسلم دلته نه وی راغلی ترهغې پوری ته نه شی تللی هانی ورته وویل چی زه خپل میلمه چاته نه شم حواله کولی، ابن زیاد په دعوضی څخه بیتابه شو او هانی ئی دومره سخت ووهلو چی دپوزی څخه ئی وینی روانی شوی او بیائی په یو کورکی واچولو اخبارالطوال:ص:(۲۴۸).

بل طرفته چی مسلم بن عقیل دهانی دمرګ اوازه واوریدله نودخپلو اتلسوزو کسانو سره ئی په قصر باندی حمله وکړه په دغه وخت کید ابن زیاد سره صرف پنځوس کسان وو چی دیرش او شل دکوفی مشران وو.

ابن زیاد قصرپه مخ کی پاټک واچولو اودکوفی مشرانو ته ئی وویل چی دقصر چت ته وخیژی او اعلان وکړی چی نن چی څوک دامیراطاعت وکړی دهغه به ډیراکرام کیږی او انعام به ورکول کیږی او څوک چی بغاوت وکړی هغه ته به سخته سزا ورکول کیږی، ددی اعلان په اوریدلو سره دمسلم ملګری وتښتیدل دمسلم سره صرف شل کسان پاتی شول مسلم چی کله داغداری ولیدله نودکنده محلی طرفته لاړو او پاتی شو شل کسان هم یو یو شو لهذا یو اځی پاتی شو د،دکنده په محله کی دیوی طوعه نامی زنانه دروازی ته ودریدلو او به ئی ترینه وغوښتلی هغې زنانه اوبه ورکړی او بیائی ورته وویل چی نورپخپله مخه باندی زه ،مسلم ورته وویل چی زه په دی علاقه کی مسافریم دلته څوک نه لرم نوته ماسره ولی داسی سلوک کوی؟ بیائی ورته ځان معرفی کړو هغه بی بی د ﷺ څخه وویدله نوپخپل کورکې ئې پناه ورکړه ددی ځوی نه وو خبر کله ئی چی خپله مور دکوریوی کوټې په ډیرو تللو راتللو باندی ولیدله نودسبب پوښتنه ئی ترینه وکړه هغې په اول کی رازنه ویلو لکن وروسته ئی دسختی وعدی داخستلو څخه ورته راز وویلو ابن زیاد دکوفی دکورونو دتالاشی حکم وکړو، ددی بوډی بچی وډارشو ،عبدالرحمن بن محمدته ئی وویل چی مسلم زمونږ په کورکی پټ دی عبدالرحمن قصرته لاړو ابن زیادئی خبر کړو ،ابن زیاد اویا کسان دمسلم دګرفتارئی لپاره راولیږل،مسلم سخته مقابله وکړه، آخر دبکیربن حمران په یو ګذارباندی سخت زخمی شو لکن بیائی هم مقابله کوله کله چی دکورپه چت باندی خلک راوختل نو مسلم بهرورو تلو او مقابله ئی کوله آخر ورته دشامی ډلګی مشر محمد بن اشعث وویل چی ترکومه پوری به یو اځی مقابله کوی زه تاته امان درکووم او یقین درکووم چی زه به ستا سره دوکه نه کووم،حضرت مسلم دزخمونو څخه بیتابه شوله دی وجی ئی یو دیوال ته تکیه وکړه او کیناستلو ،محمد بن

اشعث بیا ورسره د عهد تجدید وکړو لکن عمرو بن عبید سلمی دا ونه منله توره ئی ترینه واخستله په زخمی حالت کی ئی په قچره باندی سپور کړو او د ابن زیاد په طرف ئی روان کړو. سیر الصحابة:ج:(۴)ص:(۱۵۵).

مسلم بن عقیل ژړل عمرو بن عبید ورته وویل چی د خلافت مدعی د مصیبتونو طاقت نه لری او ژاړی، مسلم وفرمایل چی د خپل ځان په غم کی نه ژاړم بلکی د خپل خاندان په غم کی ژاړم چی تاسو ته را روان دی د حسین او د آل حسین په غم کی ژاړم، بیائی محمد بن الاشعث ته وویل چی زما بچ کول ستا په طاقت کی نه دی لکن ته صرف دومره همکاری راسره وکړه چی حضرت امام حسین رضی الله عنه ته زما دا پیغام وروړسوه چی دلاری څخه بیرته وګرزوی او د کوفی په خلکو هیڅکله اعتماد ونه کړی، ابن الاشعث ورسره وعده وکړه چی قسم په الله جل جلاله چی دا کار به وکړم او بیائی خپله وعده سرته هم ورسوله. ابن اثیر ج ۴/ ص ۲۴/ سیر الصحابة ج ۴ ص ۱۵٦).

کله ئی چی ابن زیاد ته وروستلو نو ابن الاشعث ورته وویل چی ما مسلم ته امان ورکړی دی لکن ابن زیاد ونه منله او ورته وي ویل چی ته ماصرف دده د نیولو لپاره لیږلی وی نو ابن الاشعث چپ شو. سیر الصحابة:ص:(۱۵٦).

مسلم بن عقیل ته چی کله د ابن زیاد له طرفه د وژلو تیاری شروع شو نو مسلم بن عقیل د وصیت لپاره مهلت وغوښتلو.

د مسلم بن عقیل په قریبانو کی هلته عمرو بن سعد وو مسلم ورته وویل چی زه تاته در ازیوه خبره کووم په بعضی روایاتو کی راځی چی عمرو بن سعد اول د اوریدلو څخه انکار وکړو، بیا چی کله ابن زیاد د پیغور ورکړو چی خپل د تره ځوی مه مایوسه کوه نو اوریدلو ته تیار شو او په بعضو روایاتو کی راځی عمرو بن سعد دا وصیتونه په ډیری خوشحالی باندی واوریدل او له خبره نه ئی ورته دا وکړه چی په کوفه کې ماشپږسوه روپی قرض کړی دی زما څخه وروسته هغه ادا کړه دوهم دا چی زما مړی ښخ کړه او دریم دا چی حضرت امام حسین رضی الله عنه ته خوک ورولیږه چی دلاری څخه بیرته وګرزی. [تاریخ طبری:ج:(۷)ص:(۲۵٦) سیر الصحابة ۴ ص:(۱۵۷).

دا وصیتونه ئی محمد بن الاشعث ته هم کړی وو او دی دواړو عمل هم ورباندی کړی وو حضرت امام حسین رضی الله عنه ئی د کوفی د خلکو د بی وفائی څخه خبر کړی وو.

ددی وروسته دمسلم بن عقیل او دعبیدالله بن زیاد په مابین کی ترخی خبری تبادلی، عبیدالله بن زیاد مسلم ته حضرت امام حسین ته او دحضرت علی رضی الله عنهما کنځلی وکړی او بیائی جلادانو ته حکم وکړو چی مسلم بن عقیل دقصر چت ته وخیژوی هلته ئی قتل کړی او مړیئی لاندی راوغورزوی. جلادانو همداسی وکړل او دحضرت امام حسین رضی الله عنه یو قوی مټ دمنځه لاړو. تاریخ طبری: ج: (۷) ص: (۲٦۷) سیر الصحابة: ج: (۴) ص: (۱۵۸).

دحضرت امام حسین رضی الله عنه شهادت

کله چی حضرت امام حسین رضی الله عنه کوفیته دتللو پخه اراده وکړه نو یزید حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنهما ته یو خط وروليږلو چی دحضرت امام حسین رضی الله عنه دقتل تهدید پکی وو دخط مضمون داسی وو چی:

ان سوف يتركـكم ماتدعون بهاقتلي تهاداكم العقبان الرخم، حضرت ابن عباس رضی الله عنهما حضرت امام حسین رضی الله عنه ته ورغلو او ورته ویویل چی: والله اني لاظنـک سـتقتل غـدًا بـين نسـاءک وبناتـک كماقتـل عثمان رضی الله عنه بين نساءه وبناته، حضرت امام حسین رضی الله عنه ورته وفرمایل چی: لان اقتل بمـكان كـذا وكـذااحب اليه ان اقتل بمكة وتستحل بي، قال فبكي ابن عباس رضی الله عنهما. [البداية والنهاية: ج۱/ ص/١٦٦).

حضرت امام حسین رضی الله عنه په دی یو هیدلو چی زما دوژلو لپاره به د حرم بیعزتی هم کیږی. تجلیات صفدر: ج: (۱) ص: (۵۵۷)

حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنه ورته وفرمایل چی همدلته په حجاز کی دخلافت اعلان وکړه مونږ درسره بیعت کوو او همکاری درسره کوو لکن حضرت امام حسین رضی الله عنه وفرمایل چی زه چی دحرم څخه یو لشت بهر قتل شم داراته ددی څخه ښه دی چی په حرم کی قتل شم ما دخپل پلار څخه اوریدلی دی چی فرمایل چی دیوی چنلخی غوندی انسان به دحرم بی عزتی کوی نو زه دځان څخه هغه چنلخه نه جوړوم، حضرت ابن الزبیر رضی الله عنه دیر ټینګار وکړو لکن حضرت امام حسین رضی الله عنه حصار نه شو. سیر الصحابة: ج: (۱) ص: (۱٦۱).

دمسلم بن عقیل په اولنی دعوت باندی حضرت امام حسین رضی الله عنه کوفی ته روان شو، کله چی دحاجز په نوم باندی ځای ته ورسیدلو نو قیس بن مسهر صداری ته ئی خپل اطلاعی خط ورکړو او کوفی ته ئی ولیږلو لکن یزیدیانو مخکی دمخکی څخه لاری بنده کړی وی قیس بن مسهر ئی دقادسی په مقام کی وینولو او ابن زیاد ته ئی وروستلو ابن زیاد امر وکړو چی مسلم د عقیل په طریقه باندی چت ته وخیژوی او ویوژنی کله ئی

چي چت ته وخيژولو نوامرئي ورته وكړو چي كذاب بن كذاب حسين بن علي ته كنځلي وكړه،قيس چي دحضرت امام حسين رضي الله عنه دفدايانو څخه وونود كنځلو په ځاى ئي خپله فريضه اداكړه اوپه زوره زوره يي آوازونه وكړل چي اى دكوفي خلكو زه دحسين بن فاطمه رضي الله عنها بنت رسول الله ﷺ له طرفه استازى يم هغه دحاجز مقام پورى رارسيدلى دى دهغه سره امداد كول ستاسو فريضه ده ددى څخه وروسته ئي په عبيدالله بن زياد اوده ده په پلار باندى لعنت وويلى اودحضرت على رضي الله عنه ته ئي استغفار وكړو، ابن زياد نورهم په غصه شو او دچت څخه لاندى ئي راوغورزولو.

دحضرت امام حسين رضي الله عنه يو بل قاصد عبدالله بن يقطر هم دحصين بن نمير كسانو ونيولو ابن زياد ته ئي وروستلو هغه ته ئي هم وويل چي كذاب ابن كذاب حسين بن علي ته كنځلي وكړه لكن هغه هم دقيس په طريقه باندى خپله فريضه اداكړه اودقيس په طريقه باندى ئي داهم شهيد كړو. [ابن اثيرج ۴)ص:(۳٦) سير الصحابة ج ۴)ص:(۱٦٦).

كله چي حضرت امام حسين رضي الله عنه دثعلبه مقام ته ورسيدلو يو كس چي دكوفي څخه راروان وو دحضرت مسلم بن عقيل او دهاني دقتل څخه ئي خبر كړو حضرت امام حسين رضي الله عنه سخت خفه شو،حضرت امام حسين رضي الله عنه ته خيرخواهانويو څلي بيا وويل چپه كوفه كي ستا څوك خيرخواه نه شته لهذا بيرته وګرزه لكن دحضرت مسلم بن عقيل ورور په ضداوپه غوصه كي راغلو اووي فرمايل چي قسم په الله جل جلاله چي ترڅو مو د مسلم بدل نه وى اخستي اويا ټول شهيدان شوى نه يوترهغي پورى بيرته ونه ګرزو،حضرت امام حسين رضي الله عنه وفرمايل چي داخلك نه وى نوزما دژوند څه مقصد شو قافله ئي نوره هم په مخ روانه كړه. سير الصحابة:ج:(۴)ص:(۱٦٦).

كله چي حضرت امام حسين رضي الله عنه مسلسل ددى دردناكو واقعاتو څخه خبريدلو نوخپل ملګرى ئي راجمع كړل اوتقريرئي ورته وكړو چي دمسلم بن عقيل،هاني ابن عروه، عبدالله بن يقطر دردونكي خبرونه رارسيږى زمونږ شيعه وو(ډلو)زمونږ همكارى پريښيده لهذا په تاسوكي چي څوك بيرته تلل غواړي هغه په خوشحالى باندى بيرته تلى شي زمونږ له طرفه وربانندى هيڅ پابندى نه شته كله چي خلكو داتقرير واوريدلو نواكثره خلک لاړل صرف هغه فدايان ورسره پاتي شول چي دمكي څخه ورسره راغلي وو. سير الصحابة ج ۴ ص:(۱٦۷).

قافله مخکې لاړه ځان سره ئې اوبه واخستې او ددې حشمه په مقام کې ئې دغره په غاړه کې خیمې ووهلې په دې وخت کې دیزیدیانو لـه طرفـه حربن یزیـد التمیمي دزروکسانو سره دحضرت امام حسین رضي الله عنه او دده ملګرو دنیولو لپاره راورسیدلو دحضرت امام حسین رضي الله عنه قافلې تـه مخامخ ئې قیام وکړو، حضرت امام حسین رضي الله عنه دماسپښین لپاره داذان حکم وکړو اوداقامت په وخت کې راووتلو دحردلښکرپه مخې ودریدلو اوداسې تقریروکړو چې: اې دکوفې خلکو زه دالله جل جلاله اودستاسو څخه ښښنه غواړم زه پخپل سرتاسوته نه یم راغلې بلکې ماپسې تاسو قاصدان اوستاسو خطونه راروان وو چې مونږ امام نه لرو، تاسوراشې کیدې شي چې ستاسو په ذریعه باندې الله جل جلاله مونږ ته سیده لارو ښائې اوس زه راغلې یم که تاسـو زماسره وعده کوی اوماته پوره اطمینان راکوی، نوزه ستاسو ښارته درځم اوکه داسې نه کوی او زما درتلل نه خوښوی نوزه دهمدې ځان څخه بیرته واپس کیږم. سیرالصحابة: ج: (۴)ص: (۱۶۷).

خلکو چې داتقریر واوریدلو ټول چپ شول، هیچا هیڅ جواب ورنکړو حضرت امام حسین رضي الله عنه د اقامت حکم وکړو او دحر څخه ئې پوښتنه وکړه چې زماسره مونځ کوی اوکه زماڅخه ئې بیل کوې؟ حروویل چې ستاسوسره ئې کوم حردحضرت امام حسین رضي الله عنه په اقتداء کې مونځ وکړو دا دحر لپاره نیک فال وو ځکه چې دامام په اقتداء کې ئې مونځ وکړو سیرالصحابة: ج: (۴)ص: (۱۶۸)..

ددې څخه وروسته په ماذیګر کې حضرت امام حسین رضي الله عنه قافلې ته دکوچ کولو حکم وکړو دکوچ څخه مخکې ئې دماذیګر مونځ په جماعت سره اداکړو دجماعت څخه وروسته ئې بیا تقریروکړو چې: اې خلکو دالله جل جلاله څخه ووارشئ ادحقدارانو حق وپیژنئ دا دالله جل جلاله درضامندې سبب دې دظالمانو اوپه زور باندې دحکومت کونکوپه مقابل کې مونږ اهل بیت دخلافت حقیقي مستحق یو، اوکه تاسو زما په راتګ باندې خفه ئې اوځمونږ حق نه پیژنې اوستاسو رایه دهغې څخه مخالفه وي کومه چې ستاسو دخطونو اوستاسو د قاصدانو څخه معلومیدلـه نو بیا زه بیرتـه واپس کیږم. [تاریخ طبری: ج: (۷)ص: (۲۹۷). ددې تقریرڅخه وروسته ورته حروویلې چې کوم خطونه اوکوم قاصدان؟

دحر ددې استعجاب څخه وروسته حضرت امام حسین رضي الله عنه دخطونو څخه ډکې دوه خلتې دحرپه مخکې خالي کړې حرچې دخطونه ولیدل نوويې ویل چې ددې خلکو سره زمونږ هیڅ تعلق نه شته مونږ ته داحکم شوی دی چې ستاڅخه جدا نه شو ترڅو چې دې ابن زیاد ته ورولو حضرت امام حسین رضي الله عنه ورتـه وفرمایل چې

ستامرګ ددی څخه ډیرنږدی دی دائی وویل اوبیائی قافلی ته حرکت ورکړو لکن حرمزاحمت وکړو اوورته ئی وویل چی صرف ماته داحکم شوی دی چی ودی نیسم اوکوفی ته دی ابن زیاد ته وروولم لهذا اوس په داسی طرف باندی روان شه چی نه کوفی ته ورسیږی اونه مدینی ته بیرته وګرزی په دی زمانه کی به زه ابن زیادته خط ولیږم اوتاسوئی یزیدته ولیږی کیدی شی چی الله ﷻ دعافیت کوم صورت راپیدا کړی اوزه ستاسو په معامله کی دامتحان څخه بچ شم.

دحر ددی مشوری څخه وروسته حضرت امام حسین رضی الله عنه دقادسیی په چپ طرف باندی روان شو اوحرهم ورسره تللو .[سیرالصحابة:ج:(۴)ص:(۱۶۹)].

کله چی حضرت امام حسین رضی الله عنه دعذب الهجانات مقام ته ورسیدلو نودکوفی څخه دطرماح بن عدی په راهنمائی کی څلور ملګری ورته راغلل اودکوفی خبرئی ورته راوړو حرددوی مزاحمت وکړو حضرت امام حسین رضی الله عنه ورته وفرمایل چی دازما انصاردی اوزما دقافلی دخلکوسره یوبرابر دی له دی وجی دخپل ځان په شان ددوی حفاظت هم په ما باندی لازم دی اوکه ته پخپله خبره ټینګ ئی نو بیا جنګ ته تیارشه کله چی حرب پړه شو نو چپ شو حضرت امام حسین رضی الله عنه ددوی څخه دکوفیانو پوښتنه وکړه،مجمع بن عدی ورته وفرمایل چی دکوفی مشرانو غټ غټ رشپتونه اخستی دی دهغوی لاسونه دروپو څخه ډک دی لهذا هغوی ټول ستاپه خلاف متحدشوی دی البته دعوامو زړونه ستاسو طرفته مایل دی لکن دهغوی توری هم ستاسو په خلاف دی ددی څخه وروسته حضرت امام حسین رضی الله عنه دخپل قاصد قیس بن مسهر صیدادی پوښتنه وکړو نومعلومه شوه چی شهید شوی دی دحضرت امام حسین رضی الله عنه دسترګو څخه اوښکی روانی شوی اوپه ژبه باندی داآیت جاری شو چی:فمنهم من قصي نحبه ومنهم من ینتظر، بیائی قیس ته دعاوکړه. [ابـن اثیـر:ج۴/ص۴۱/ سیرالصحابةج/ ۴/ ص:/۱۷۱).

قافله په تلو تلو کی نینوا ته ورسیدله په دغه وخت کی دابن زیاد له طرفه حرته حکم راغلو چی امام حسین رضی الله عنه ونیسه ته دی داسی خالی میدان طرفته بوزه چی هلته هیڅ کوراو اونه نه وی حرد احکم حضرت امام حسین رضی الله عنه ته واورولو حسینی لښکر ورته وویل چی مونږ پریږده مونږ پخپله په نینوا غاضریه اویاپه شفیته کی خیمی وهو حر ورته وویل چی زه ددی اجازه ځکه نشم درکولی چی زماپسی جاسوس شته دی خلاصه داچی

دمحرم په دوهم تاریخ باندې په سنه د (٦١) کال دهجرت دنینوا په میدان کربلا (کرب وبلا) کې قافلې خیمې ووهلې. ابن اثیر: ج: (۲) ص: (۴۳) سیر الصحابة: (۴) ص: (۱۷۳).

ابن زیاد دحضرت امام حسین رضی الله عنه دمقابلې په فکر کې شو نود حضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه ځوی عمرو چې نوی ئې د رې حاکم جوړ کړی وو، اودلته یې دجنګ لپاره مامور کړی وو هغه دځان سره لښکر روان کړو، دحمام اعین مقام ته رسیدلی وو نو ابن زیاد راوغوښتلو اوورته ئې وویل چې اول دحسین رضی الله عنه سره وجنګیږه بیا خپلې وظیفې ته لاړشه عمرو بن سعد ورته وویل چې الله جل جلاله دې په امیر باندې رحم وکړي ما ددې خدمت څخه معاف کړه، ابن زیاد ورته وویل چې که دا کار نه کوې نو بیا د رې حکومت هم درته نه درکول کیږي ددې اخطار څخه وروسته ابن سعد مهلت وغوښتلو د مهلت په زمانه کې ئې دخپلو خیر خواهانو سره مشوره شروع کړه ټولو مخالفت کولو حمزه بن مغیره ورته وویل چې د الله جل جلاله لپاره دحسین رضی الله عنه دوینو ګناه پخپل سر باندې مه اخله او قطع دصله رحمي مه کوه چې حکومت دنیا او مال ټول دې له لاسه ووزي نو دا هر څه دبرداشت قابل دي لکن دحسین رضی الله عنه په وینو باندې دلاسونو لړلو نه ډیر کار ابن سعد ورته وویل چې انشاء الله تعالی ستا په مشوره به عمل کوم. [سیر الصحابة: ج: (۴) ص: (۱۷۴)].

وروسته دحکومت شوق اومینې ابن سعد دې خطرناک کار ته تیار کړو په دریم دمحرم باندې ابن سعد دڅلور زره کسانو سره نینوا ته ورسید و ابن سعد غوښتل چې عزره ابن قیس احمس حسین رضی الله عنه ته ورلیږي اوپوښتنه ترینه وکړي چې دڅه مقصد لپاره راغلی ئې لکن هغه عذر وکړو ځکه چې دا هم یو په هغو کسانو کې وو چې حضرت حسین رضی الله عنه ته ئې خطونه ورلیږل بیائې کثیر بن عبدالله ورولیږلو کثیر ورته وویل چې زه ورځم که ستاسو زما دلیږلو څخه بل څه عرض وې هغې ته هم تیار یم دحضرت امام حسین رضی الله عنه وژلو ته ئې اشاره کوله ابن سعد ورته وویل چې زه بل څه نه غواړم صرف ورشه او ورته ووایه چې دڅه مقصد لپاره راغلی ئې؟

دا سړی بدزبانه او بدمزاجه وو دخپلې بدمزاجي په وجه ئې دحضرت امام حسین رضی الله عنه پوری پیغام ونه رسولو او واپس راغلو دده د واپسی څخه وروسته ئې قرة بن سعد ورولیږلو قرة بن سعد پیغام ورته وررسولو حضرت امام حسین رضی الله عنه ورته وفرمایل چې زه تاسو دکوفې خلکو راغوښتی یم اوس که تاسو زما راتلل نه خوښوی نو زه بیرته واپس کیږم کله چې ابن سعد ته دحضرت امام حسین رضی الله عنه جواب راورسیدلو نو ابن سعد داطمینان ساه واخیسته او ویې ویل چې امید شته چې اوس الله جل جلاله ما دحسین رضی الله عنه سره دجنګ څخه وساتي ابن سعد خپل سوال

او حضرت امام حسین رضی الله عنه جواب ابن زیاد ته ورولیږلو دابن سعد ددی مصالحانه تحریر څخه وروسته هم ابن زیاد صلحی ته تیار نه شو. [سیر الصحابة: ج: (۴) ص: (۱۷٦).

ابن زیاد دوهم خط ورولیږلو چی په حسینی لښکر باندی اوبه بندی کړه او دیزید لپاره ترینه بیعت وغواړه دبیعت څخه وروسته به زه دده په معامله باندی غور کوم ددی خط په تعمیل کی ابن سعد پنځه سوه کسان دفرات په غاړه باندی د اوبو دبندولو لپاره وګمارل د اووم دمحرم الحرام څخه اوبه بندی شوی. تاریخ طبری: ج: (۷) ص: (۳۱۲) سیر الصحابة: ج: (۴) ص: (۱۷۷).

کله چی حسینی لشکر ډیر تګی شونو حضرت امام حسین رضی الله عنه حضرت عباس بن علی رضی الله عنهما دديرشو سپرو او دشلو پیاده و وسره داوبو پسی ولیږلو دوی چینی ته ورسیدل عمرو بن حجاج مزاحمت وکړو لکن عباس بن علی رضی الله عنهما مقابله وکړه او مشکونه ئی ډک راوړل. اخبار الطوال ص۲۲٦ سیر الصحابة ج ۴ ص: (۱۷۷).

ددی څخه وروسته حضرت امام حسین رضی الله عنه ابن سعد ته پیغام ولیږلو چی زه بیګاه ته ستاسره ستا او خپل لښکر په مینځ کی ګورم دحضرت امام حسین رضی الله عنه په خواهش باندی ابن سعد دشلو کسانو سره ورغلو دحضرت امام حسین رضی الله عنه سره شل کسان وو لکن حضرت امام حسین رضی الله عنه دخپلو کسانو څخه راییل شو ابن سعد هم د او کتل نو هغه هم خپل ملګری شاته کړل اودواړو یو ائی په یو ائی تر ډیره وخته پوری خبری وکړی لکن داخبری څه شی وې؟ نو ددی په باره کی صحیح معلومات نه شته. سیر الصحابة: ج: (۴) ص: (۱۷۷).

کله چی ابن زیاد دابن سعد دحیلو او بهانو څخه خبر شو چی جنګ وروسته کوی نو یو تهدیدی حکم ئی ورته ولیږلو چی ته مادی لپاره نه ئی ورلیږلی چی دحسین سفارشی جوړ شه او دهغه آرزوګانی پوره کوه حسین ته زما حکم ورواروه که ویمنلو نو ټول ماته راوله او که نه فورًا حمله وربانندی وکړه او که ته دکار نه شی کولی نه فوج شمر ذو الجشن ته حواله کړه او ته لری شه زه چی کوم حکم درته کووم هغه زر تر زره پوره کړه. [ابن اثیر ج ۴) ص ۴۸ / سیر الصحابة: ج: (۴) ص/ ۱۷۹).

شمر ذو الجشن فرمان راوړو ابن سعد ته ئی ورکړو ابن سعد ډیر خفه شو او ورته ئی وویل چی ماچی ابن زیاد ته دصلح په باره کی څه لیکل دهغی دقبلولو څخه لکه چی تامنع کولو، شمرورته وویل چی اوس وایه څه کوی؟ دامر دحکم مطابق دده دشمنان وژنی او که فوج ماته حواله کوی؟ ابن سعد ددنیات ویجاه اوجلال په

طمع دحضرت امام حسین ﷺ سره جنګ ته تیار شو شمر ته ئی وویل چی زه پخپله دکار کووم ته دپیاده لښکر نګرانی کوه په نهم دمحرم باندی ئی دجنګ لپاره تیاریانې شروع کړی. ابن اثیر: ج:(۴)ص:(۴۷).

دمحرم په نهم تاریخ باندی ابن سعد دیو څو کسانو سره دحضرت امام حسین ﷺ خیمی ته ورغلو حضرت امام حسین ﷺ ورته د راوتلو عزم وکړو لکن حضرت عباس بن علی ﷺ منع کړو او ورته ویویل چی زه وررزم عباس بن علی ﷺ ورغلو او دراتلو دمقصد پوښتنه ئی ترینه وکړه هغه ورته خپل د راتللو مقصد بیان کړو غالبًا چی دجنګ طرفته ئی اشاره وکړه، حضرت عباس بن علی ﷺ ورته وویل چی ته صبر وکړه زه ستا خبره امام ته رسوم، حضرت امام حسین ﷺ ئی خبرورکړو، حضرت امام حسین ﷺ ورته وویل چی صحیح ده یوه شپه مهلت راکړی چی زه په آخری شپه کی ښه مونځونه، دعاګانی، توبه او استغفار وکړم الله ﷻ ښه پوهیږی زما دمونځ دقرآن دتلاوت، دعا او د استغفار سره څومره مینه ده، عباس بن علی ﷺ ورغلو ابن سعد ته ئی وویل چی تاسو نن شپه واپس لاړشی مونږ په دشپی په دی معامله باندی سوچ وکړو، ابن سعد دخپلو ملګرو سره دمشوری څخه وروسته یوه شپه مهلت ورکړو. [سیرالصحابة: ج:(۴)ص:(۱۸۰)].

حسینی لښکر دخپلو خیمو څخه ګیرچاپیره خندق ایستلی وواو دخیمو دحفاظت لپاره ئی دخیمو څخه ګیرچاپیر لرګی درولی وو کله چی په لسم دمحرم باندی یزیدی لښکر خیمی محاصره کړی نو حسینی لښکر هغو لرګیو ته اوروا چولو شمر چی کله دا اور شعلی ولیدلی نو حضرت امام حسین ﷺ ته ئی په اوچت آواز باندی آواز ورکړو چی حسین ته دقیامت څخه مخکی اوور وررسیدلو، حضرت امام حسین ﷺ ورته وویل چی ته په دی کی زیات دسوزیدلو مستحق ئی، مسلم بن عوسجه عرض وکړو چیي ابن رسول الله! شمر زما دغشی هدف ته ښه برابر دی، اجازه وکړه چی دده کار ورخلاص کړم، حضرت امام حسین ﷺ ورته وفرمایل چی: نه زه د جنګ شروع نه کووم، په بعضی نورو روایاتو کی ددی آواز نسبت مالک بن عروه او په بعضی نورو کی دحوزه په نوم باندی کس ته شوی دی.

دجنګ دشروع کولو څخه مخکی حضرت امام حسین ﷺ یزیدی فوج ته تقریر وکړو لکن پوه نه شول، زهیربن قین ته ئی د ابن زیاد دملګرتیا دپرېښودلو دعوت ورکړو لکن هغه قبول نه کړه بلکی حضرت امام حسین ﷺ ته ئی کنځلی وکړی او د ابن زیاد سره ئی خپله وفاداری ښکاره کړه حر هم تقریر وکړو او یزیدی فوج ته ئی وویل چی دفرات داوبو څخه سپی ګیدړان، لیوان، یهود او نصارا اوبه څښکي لیکن حسین ﷺ او دده

اهل او عیال نن د تندی څخه ترپیړی تاسو د رسول اللهﷺ د وفات څخه وروسته د نبی اکرمﷺ د اهل او عیال څه لحاظ وکړو؟ د حرد دی تقریر څخه وروسته ابن سعد خپل بیرغ پورته کړو او د جنګ د شروع لپاره ئی اول غشی وار کړو.

په ابتداء کی د مبارزی لپاره د یزیدی فوج څخه یسار او سالم راووتل د حسینی فوج څخه یو اځی عبید الله بن عمیر ورووتلو عبید الله بن عمیر په اول وار باندی یسار ختم کړو، سالم په عبید الله بن عمیر باندی وار وکړو عبید الله بن عمیر د هغه وار په لاس نو باندی منع کړو، ګوتیئی غوڅی شوی لکن بیائی هم په غوڅو ګوتو باندی د سالم کارورخلاص کړو.

تراوسه پوری د یو یو کس مقابله وه پدی مقابله کی د یزیدی فوج هر سړی به چی میدان ته راوتلو سر به ئی بیلید و آخر عمرو بن حجاج چیغی کړی چی ای خلکو تاسو د داسی خلکو سره جنګیږی چی هغوی په ځانونو باندی لوبی کوی حالانکه دا د ومره لږ خلک دی چی که تاسوئی په تیګو وولی هم ختمیږی له دی وجی تنها مقابله مه کوئ د خپل امیر اطاعت وکړی د حسین په وژلو کی هیڅ شک او ترد د مه کوی ابن سعد هم د عمرو بن حجاج رایه خوښه کړه له دی وجی ئی د فردًا فردًا جنګ په ځای د عام جنګ اعلان وکړو.

د حسینی لښکر خیمو ته ئی اور واچولو جنګ شدت پیدا کړو تردی چی اهل بیت او د اهلبیتو حمایت کونکی تربچیانو پوری شهیدان شول د حضرت امام حسینؓ، حضرت زین العابدین او دیو څو شیرخورو ماشومانو څخه بغیر نور ټول شهیدان شول، زین العابدین مریض وو.

په حضرت امام حسینؓ باندی د اووم د محرم څخه اوبه بندی شوی وی له دی وجې سخت تګي وو تنها مقابلی ته ووتلو ټول بدن ئی زخمی زخمی شو په زخمی زخمی حالت کی د فرات ترغاړی پوری ورسیدلو په لپه کی ئی اوبه را واخستی یو یزیدی ورته پیغور ورکړو چی ته اوبه څښکی او بچی دی په خیمه کی له تندی څخه ترپیږی په یو روایت کی راځی چی حضرت امام حسینؓ اوبه و څښکلی او په بل روایت کی راځی چی اوبه ئی ونه څښکلی بلکی کله ئی چی اوبه خولی ته رسولی نو په خوله کی په غشی باندی ولګیدلو او د خولی مبارکی څخه ئی د وینو فواری روانی شوی. سیر الصحابة: ج: (۴) ص: (۲۰۳).

د حضرت امام حسینؓ بدن ټول زخمی زخمی وو لکن بیا هم چا د د دوژلو جرائت نه کولو شمر ذوالجشن چی د خلکو دا ترد د ولیدلو نو چیغی ئی پرې وکړی چی ولی ورته ګوری؟ یو بدبخته په څټ کی په

غشی باندې وویشتو حضرت امام حسین ﷜ چې عیشی را ایستلو نوزرعه بن شریک په لاس دتوری گذار ورکړو. بیا ئی په څټ دتوری گذار ورکړو په حضرت امام حسین ﷜ کې. دپاڅیدلو طاقت ختم شوسنان بن انس په نیزه بندی ووهلو، حضرت امام حسین ﷜ پرمخې راوغورزیدلو ددی څخه وروسته بدبخته خوله بن یزید اویا سنان بن انس دحضرت امام حسین ﷜ سرد تنې څخه جدا کړو اوپه لسم دمحرم سنه(۱۶ھ) کیداهل بیتو عظیم لمر ددینا څخه پناه شو، انالله وانا الیه راجعون. سیر الصحابۃ: ج:(۴)ص:(۲۰۳).

په بعضی روایاتو کی راځی چی یزید چی دحضرت امام حسین ﷜ دقتل څخه خبرشو اودحضرت امام حسین ﷜ سرئی ولیدلو نو وې ژړل دا روایت خو اول صحیح نه دی بالفرض که صحیح شی نو د یوسف ﷺ دورونو د ژړا پشان ژړا څه فایده لري؟ تجلیات صفدر: ج:(۱)ص:(۵۵۸).

قاری محمد طیب ﷫ فرمائی چی: دیزید دتولو فتنو څخه سخته فتنه د حضرت امام حسین ﷜ اواهل بیتو قتلول وه په کوم باندی چی یزید ډیر خوشحال شو، او چی کله ئی خپل تیاره مستقبل ولیدلو نوظاهرًا ئی دغم اظهار وکړو کوم چی په حقیقت کی دحضرت امام حسین ﷜ په قتلولو باندی نه وه بلکی په خپلی بی عزتی باندی وه په دی طریقه دا سری د رسول الله ﷺ دحدیث په اشاره باندی دنبی اکرم ﷺ د امت لپاره دهلاکت باعث شو. [شهید کربلا اور یزید ص/ ۱۶۴ ازقاری محمد طیب].

حافظ محمد اسحق دهلوی فرمائی چی: دحضرت امام حسین ﷜ په شهادت باندی ظاهرًا یزید خفه وولکن په باطن کی انتهائی خوشحاله وو او د دی لپاره ثبوت دادی چی کله ابن زیاد دمشق ته ورغلو نویزید ئی انتهائی احترام او اکرام وکړو اوخپل کورته ئی دخپلو ښځو خواته بوتلو اودده په مدارات کی ئی غټه حصه واخستله. (شهادت حسین: ص:(۵۸) ازحافظ محمد اسحق دهلوی).

خپله ابن زیاد وایی چې: اماقتلي الحسین فانه اشار الی یزید بقتله اوقتلي فاخترت قتله. مادیزید په اشاره باندی حضرت امام حسین ﷜ قتل کړو. یزید ماته اشاره کړی وه چی که ته حسین مړنه کړی زه به تا ووژنم. [الکامل فی التاریخ ج۲/ ص:(۶۱۲ طبری/ج۴/ ص۴۰۲].

دیزید مورجانه خپل زوی ته وویل چی ای خبیثه تا د رسول الله ﷺ نوسی ووژلی ته به هیڅ کله جنت ونه گوری. تجلیات صفدر: ج:(۱)ص:(۵۵۸).

دحضرت امام حسین ﷺ دقاتلانو انجام

امام زهری ﷫ فرمائی چی دحضرت امام حسین ﷺ په قاتلانو کی یو هم بچ نه شو بلکی دآخرت دسزاء څخه مخکی ورته په دنیاکی هم سزاء ورکړل شو څوک ووژل شو دچامخ تورشو او څوک مسخ شو.

دحضرت امام حسین ﷺ یوقاتل ړوندشو

سبط ابن جوزی فرمائی چی یو سړی دحضرت امام حسین ﷺ په قتل کی شریک وو بیا ړوندشو، چاترینه دسبب پوښتنه وکړه هغه ورته وویل چی یوه ورځ می خوب ولیدلو دنبی اکرم ﷺ په لاس کی توره وه اودحضرت امام حسین ﷺ قاتلان ئی حلالول زه ئی څملولم او دحضرت امام حسین ﷺ دوینو څخه ئی یو سلائی زمایه سترګو کی وکړه سهارچی راپاڅیدم دسترګو نظرمی ختم وو. شهیدکربلا ص۹۴ مفتی محمدشفیع ﷫.

دحضرت امام حسین ﷺ دیوقاتل مخ تورشو

ابن جوزی ﷫ فرمائی چی دحضرت امام حسین ﷺ په قاتلانو کی یوخوبصورته سړی وو بیائی مخ تک تور شو چا ترینه دسبب پوښتنه وکړه هغه وویل چی دکومی ورځی څخه چی زه دحضرت امام حسین ﷺ په قتل کی شریک شوی یم نو هرشپه په خوب کی یوه دوه کسان راځی اوما اورته غورزوی په همدی حالت کی یوڅو ورځی بعد مړشو. [شهیدکربلا :ص:(۹۵)مفتی محمدشفیع ﷫].

یوقاتل په اوورکې وسوزیدلو

په یومجلس کی چا دا خبری وکړی چی دحضرت امام حسین ﷺ قاتلانو ته ډیر زرسزا ورکړل شوه نو یو سړی وویل چی زه خوپخپله دحضرت امام حسین ﷺ په قتل کی شریک وو م ماخو هیڅ سزا ونه لیدله کله چی داسړی ددی مجلس څخه کورته لاړو نو چراغ یی جوړولو چی اوورئی واخستلو او وسوزیدلو. شهیدکربلا :ص:(۹۵)مفتی محمدشفیع ﷫.

کوم سړی چی حضرت امام حسین ﷺ په غشی ویشتلی وو هغه دومره تږی شو چی په هیڅ قسم اوبو باندی ئی تنده نه ماتیده آخردتندی دلاسه مړشو. [شهیدکربلا :ص:(۹۵)مفتی محمدشفیع ﷫].

دیزید هلاکت

دحضرت امام حسین رضی اللہ عنہ دشهادت څخه وروسته یزید یوه ورځ هم په آرام باندی تیره نه کړه په ټولو اسلامی ملکونو کی دشهیدانو د وینو مطالبی اوبغاوتونه شروع وو دکربلا دواقعی څخه وروسته صرف دوه کاله او اته میاشتی اوپه بل روایت کی دری کاله او اته میاشتی ژوندی وو په دنیا کی ئی ذلت په برخه شو او د ذلت سره هلاک شو. شهید کربلا :ص:(۹۶)

په کوفه باندې دمختار تسلط

دحضرت امام حسین رضی اللہ عنہ دشهادت د واقعی څخه پنځه کاله وروسته په سنه(٦٦ھ) کی مختار دحضرت امام حسین رضی اللہ عنہ دقاتلانو څخه دانتقام اعلان وکړو،عام مسلمانان ورسره ملګری شو اوپه لږ وخت کی ئی کوفه اوټول عراق ونیولو او اعلان ئی وکړو چی دحضرت امام حسین رضی اللہ عنہ دقاتلانو څخه بغیر نورو ټولو ته امن دی، دحضرت امام حسین رضی اللہ عنہ قاتلان ئی یویو رانیولو اوقتلولو به ئی په یوه ورځ کی ئی په دی جرم باندی دوه سوه او اته څلویښت کسان ووژل اوددی څخه وروسته ئی دخاصو خاصو قاتلانو لټون شروع کړو.

عمروبن حجاج:

عمروبن حجاج ئی لمرته وغورزولو دتندی څخه دیرو تړپید وکله چی دتندی څخه بیهوشه شو نوذبحه ئی کړو.

شمرذو الجشن

شمرذوالجشن چی داهل بیتو په وژلو کی ئی دیره دلچسپی لرله وې ووژلو اومړی ئی سپیو ته وغورزولو.

عبدالله بن اسد جهنی،مالک بن بشیر او حمل بن مالک

دائی محاصره کړل دوی درحم درخواست وکړو مختار ورته وویل چی ظالمانو تاسو د رسول اللہ ﷺ په اولاد باندی رحم نه دی کړی لهذا په تاسو باندی رحم نه دی پکار ټول ئی ووژل دمالک بن بشیر څخه ئی لاسونه اوپښی غوڅ کړل لمرته ئی وغورزولو او هلاک شو. شهید کربلا :ص:(۹۶)مفتی محمد شفیع رحمہ اللہ.

عمرو بن سعد

د حضرت امام حسین ﷜ په خلاف دیزیدی لښکر مشر عمرو بن سعد ئی ووژلو او دده ځوی حفص ئی دده څخه مخکی نیولی وو کله ئی چی دابن سعد سر دمختار دربارته راورو نو حفص ته ئی وویل چی دا پیژنی چی دادچا سردی؟ هغه ورته وویل هو لکن دده څخه وروسته زما هم ژوندنه دی پکار مختار وویل چی دابن سعد وژل دحضرت امام حسین ﷜ په بدل کی دی دهغی وژل دعلی بن حسین ﷜ په بدل کی دی. شهید کربلا :ص:(۹۴)مفتی محمد شفیع ﷫.

ددواړو سرونه ئی محمد بن الحنیفه ته ورولیږل ابن کثیر ﷫ فرمائی چی مختار محمدبن الحنیفه ته ولیکل چی قدبعثت الیک برآس عمروبن سعد وابنه وقدقتلنا من اشترک في دم الحسین واهل بیته کل من قدرناعلیه. [البدایة والنهایة:ج/ ۸/ ص۲۷٤].

حکیم بن طفیل

ده حضرت امام حسین ﷜ په غشی باندی ویشتلی وو نو دائی په غشو وویشتلو اوهلاک شو.

ید بن رفاد

ده دحضرت امام حسین ﷜ وراره ده مسلم بن عقیل ځوی عبدالله په غشی باندی په تندی ویشتلی وو عبدالله خپل لاس تندی ته نیولی نو لاس ئی د تندی پوری میخ شوی وو ،نو داظالم ئی اول په غشو باندی وویشتلو اوبیائی ژوندیو سوزولو.

سنان بن انس

دکوفی څخه وتښتیدلو مختار دده کور وسوزولو. شهید کربلا :ص:(۹۷)

عبیدالله بن زیاد

امام ترمذی ﷫ فرمائی چی : عَنْ عُمَارَةَ بْنِ عُمَيْرٍ ، قَالَ : لَمَّا جِيءَ بِرَأْسِ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ زِيَادٍ وَأَصْحَابِهِ نُضِّدَتْ فِي الْمَسْجِدِ فِي الرَّحَبَةِ فَانْتَهَيْتُ إِلَيْهِمْ وَهُمْ يَقُولُونَ : قَدْ جَاءَتْ قَدْ جَاءَتْ ، فَإِذَا حَيَّةٌ قَدْ جَاءَتْ تَخَلَّلُ الرُّءُوسَ حَتَّى دَخَلَتْ فِي مَنْخَرَيْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ زِيَادٍ فَمَكَثَتْ هُنَيْهَةً ، ثُمَّ خَرَجَتْ فَذَهَبَتْ حَتَّى تَغَيَّبَتْ. ثُمَّ قَالُوا : قَدْ جَاءَتْ ، قَدْ جَاءَتْ ، فَفَعَلَتْ ذَلِكَ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلاَثًا.

[ترمذي:ج:(٢)ص:(٢١٨) رقم : ٣٧٨٠ وقال هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ و قال الشيخ الألباني : صحيح الإسناد و رواه الطبراني فى معجم الكبير رقم : ٢٧٦٣ و الأحكام الشرعية الكبرى للاشبيلى جـز ٤ ص ٣٣٨ وقال هذا حديث حسن]

کله چې دمختار دکسانو په لاس باندې د ابن زیاد او د ده دملګرو سرونه په موصل کې غوڅ شول نو عماره بن عمیرفرمائي چې د دوی سرونه ئې جامع مسجد ته راوړل نوزه هم په دغه وخت کې د مسجد په چوتره باندې ووم نوخلکو داسې آوازونه کول چې راغلو راغلو ماچې وکتل نویو مار راغلو او دا ابن زیاد ته پوزوکې ننوتلو تر ډیره وخته پورې هلته ورک وو بیا راووتلو اولاړو لږ وروسته بیا راغلو ترتردې چې دوه اودرې ځلې ئې داکاروکړو.

مختار څوک وو؟

دا دیو جلیل القدر صحابي حضرت ابوعبیده ابن مسعود الثقفي رضي الله عنه ځوی وو،مختار دهجرة په اولنو کلونو کې پیدا شوی وو لکن درسول الله ﷺ سره ئې ملاقات نه وو شوی،په ابتدا کې په علم اوپه فضل اوپه تقوی باندې مشهور وو لکن وروسته معلومه شوه چې باطن ئې دخباثت څخه ډک دی صرف ددنیا سازۍ لپاره ئې دتقوی لباس اغوستی دی په ابتدا کې ئې د اهل بیتو سره سخته دشمنی وه بیا وروسته ئې قدرت ته درسیدلو لپاره داهل بیتو سره د محبت دعوه وکړه،په یو حدیث کې راځي چې زما په امت کې به دثقیف دقبیلې څخه یو مبیر یعنې هلاکونکی او یو کذاب را پیدا شي مبیر حجاج وو او کذاب مختار وو ده د اهل بیتو سره دمحبت ددعوی څخه وروسته دپیغمبرۍ دعوه وکړه،خلاصه دا چې مختار پخپله ظالم وو،چې وروسته با مرتد هم شو لکن دتسلط الظالمین بالظالمین مصداق وو الله جل جلاله دا ظالم په هغو ظالمانو باندې مسلط کړی وو کوم چې دحضرت امام حسین رضي الله عنه قاتلان وو..

دحضرت امام حسین رضي الله عنه قاتلینو لپاره د حضرت زینب رضي الله عنها ښیرا:

کله چې حضرت امام حسین رضي الله عنه شهید شو نو قاتلینو دحضرت امام حسین رضي الله عنه دخپلو جرمونو دپټولو لپاره دسینو وهل شروع کړل،حضرت زینب رضي الله عنها چې کله ددې شیعه و ماتم اوژړا ولیدله نو حضرت زینب رضي الله عنها دحمد اودثنا څخه وروسته ورته وفرمایل چې ای د کوفې خلکو تاسو اوس ژاړئ او ماتم کوی په الله جل جلاله مې

دی قسم وی چی تاسو به دیر وژاړی اولږ به وخاندئ الله ﷻ دا بنیرا داسی قبوله کړه چی ترقیامته پوری بلکی د قیامت څخه وروسته به هم دوی ژاړی او سینی به وهی. تجلیات صفدر ج:(۱)ص:(۵۴۷).

دیزید په فسق باندی اتفاق

یزید د الله عَزَّوَجَلَّ په محکمه کی:

الله جل جلاله فرمائی چی: فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا (مریم / ۵۹).

بیا د دوی څخه وروسته داسی نااهله خیلفګان راپیدا شول چی مونځ ئی ضایع کړو او د خپلو خواهشاتو پسی روان شول نو پس زردی چی دوی به ملاقی شی دکندی دجهنم سره.

حضرت ابو سعید خدری ﷺ فرمائی چی ما د افرمان اوریدلی دی چی شپیته کال وروسته به داسی نا اهلـه راظـاهره شـی چـی مـونځ بـه ضـایع کـوی او د خپلـو خواهشـاتو پسـی بـه روان وی. البدایة والنهایة:ص:(۲۳۳). او په شپیتم کال باندی دیزید حکومت شروع شو.

یزید د رسول الله ﷺ په محکمه کی:

(۱) رسول الله ﷺ فرمائی چی زما امت به په انصاف باندی کلک وی تردی پوری چی دبنی امیوو څخه دیزیـد پـه نـوم یو سـړی بـه پکـی اخـتلاف راولـی. [مجمع الزوایـد ج:(۵)ص:(۲۴۱)تجلیات صـفدرج ا ص/۵۸٦).

(۲) نبی اکرم ﷺ فرمائی چی: عَنْ أَبِي ذَرٍّ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم يَقُولُ: أَوَّلُ مَنْ يُبَدِّلُ سُنَّتِي رَجُلٌ مِنْ بَنِي أُمَيَّةَ يقال له يزيد. [رواه مُصنف ابن أبي شيبة رقم: ۳۷۰۲۷ الصواعق المحرقه:ص۱۲۱] زما سنت به دټولو څخه مخکی دبنی امیه وو یزید بدل کړی. دیزید په باره کی دنبي اکرم ﷺ پیشن ګویانی به دامارة الصبیان دحدیث په تشریح کی ولیکو. انشاء الله تعالي.

یزید دابن عباس ﷺ په محکمه کی

یزید عبدالله بن عباس رضي الله عنهما ته خط لیکلی وو، حضرت عبدالله ابن عباس رضي الله عنهما ورته دخط په جواب کی ولیکل چی تازما څخه غوښتنه کړی ده چی زه دخلکو په زړونکی ستا محبت او د ابن زبیر ﷺ څخه دنفرت

کوشش وکړم نو دا کار بالکل نه کوم ماته نه ستا خوشحالي منظوره ده او نه ستا اعزار حالانکې تا حضرت امام حسین رضي الله عنه او نوجوانان عبدالمطلب قتل کړل. تا ته حضرت امام حسین رضي الله عنه دصلحي پیشنهاد هم وکړو لکن تا چونکې په دغه وخت کې بې څوکه ولیدلو نو دده دخاندان قتل عام دې وکړو داسې دې وو ژل لکه څرنګه چې خلک مشرکان او کافران وژنې نو دا ماته ډیره عجیبه ښکاري چې اوس هم زما د دوستۍ غوښتونکې ئې حالانکې تا زما د نیکه خاندان وو ژلو او ستا د توري څخه زمونږ وینې څڅیږي ته زما د انتقام هدف ئې ته نن په دې خیال باندې ئې چې زمونږ په خلاف باندې دې فتحه حاصله کړه نو په دې مه مغروره کیږه مونږ به هم کومه ورځ په تا باندې فتح حاصلو و. [الکامل في التاریخ ج:(۲)ص:(۶۰۴) تجلیات صفدر ج:(۱)ص:(۵۸۹)].

یزید د عبدالله بن زبیر رضي الله عنه په محکمه کې:

حضرت عبدالله بن زبیر رضي الله عنه به په خطبه کې فرمایل چې: یزید القرود شارب الخمور تارک الصلوة منعکف علي القینات. [البدایة والنهایة:ج۸/ ص ۲۲۲].

دشادیانو یزید شراب خورونکې مونځ پریښودونکې په ډموباندې همیشه والي کونکې، حضرت ابن زبیر رضي الله عنه به دا خطبه په حرم کې لوستله او هیچا ورته نه ویل چې ای دنبي اکرم ﷺ صحابي! ای د ابوبکر صدیق رضي الله عنه نوسیه! په حرم پاک کې ولې دروغ وائې؟

یزید دحضرت عبدالله بن حنظله رضي الله عنهما په محکمه کې:

حضرت عبدالله بن حنظله رضي الله عنهما مدینه منوره کې قسمیه بیان کولو چې:

والله ماخرجنا علي یزید حتي خفنا ان نرمي بالحجارة من السماء ان کان رجل ینکح امهات الاواد والبنات والاخوات ویشرب الخمرویدع الصلوة. [الصواعق المحرقه:ص۲۲۱) تجلیات صفدرج۱ ص۵۸۷).

په الله ﷻ باندې قسم چې مونږ دیزید په خلاف باندې ترهغه پورې قیام نه کولو ترڅو چې ودار شوم چې هسې نه چې دعدم قیام په صورت کې را باندې دآسمان څخه تیګې را ونه وریږي یزید د پلار د ام ولدپو سره صحبت کوي او د لورګانو او خورګانو سره هم صحبت کوي شراب خوري او مونځ نه کوي.

يزيد د منذر بن زبيرﷺ په محكمه كې:

إن يزيد يشرب الخمر ويترك الصلاة ويتعدى حكم الكتاب. [البداية والنهاية:ج٨/ ص٢٣٦)تجليات صفدرج:(١)ص:(٥٩٢) تاريخ الإسلام ووفيات المشاهير والأعلام. لذهبي و فوات الوفيات جـز ٤ ص٣٢٨، مختصر تاريخ دمشق مولفه محمد بن مكرم بن منظور الأفريقي المصري جز ٨ ص ٢٥٦]

يزيدشراب خوری،مونځ نه کوی اودکتاب الله داحکامو څخه تجاوزکوی.

يزيد دخپل ځوی معاويه بن يزيدپه محكمه كې:

دیزیدځوی معاویه بن یزید دخپل پلار په باره کی وائی چی زما پلار حکومت وینولو لکن ددی اهل نه وو درسول اللهﷺ دنوسی سره ئی جنګ وکړو هغه ئی ووژلو او د هغه نسل کشی ئی وکړو اودخپلوګناهونو دذمه واری سره دفن شو دائی وویل اوبیا په ژړا شو اوبیائی وویل چی ددی کارخراب انجام ماته معلوم دی یزید یقینی چی درسول اللهﷺ نوسی قتل کړل شراب ئی مباح کړل بیت الله ئی برباده کړه. [الصواعق المحرقه:ص:(۲۲۴)تجلیات صفدرج١ص:(۵۸۵].

يزيد د ابن ز ياد په محكمه كې:

یزیدابن زیاد ته حکم وکړو چی دمکی مکرمی په حرم کی په عبدالله بن زبیرﷺ باندی حمله وکړه. نو ابن زیاد ورته وویل چی:لا اجمعهما للفاسق ابدًا اقتل ابن بنت رسول اللهﷺ واغزو البيت. طبری ج٤ ص٣٧١). ابن زیاد دانکاروکړو :وېویل چی زه دفاسق لپاره دواړه کارونه نکوم چی هم می دنبی اکرمﷺ نوسی ووژل او هم په بیت الحرام کی جنګ وکړم.

يزيد د حضرت عمر بن عبدالعزيزؒ په محكمه كې:

چا به چی د حضرت معاویهﷺ پسی بد وویل نو حضرت عمر بن عبدالعزیزؒ به دری دوری وهلو چابه چی یزید ته امیرالمؤمنین ویلی نو هغه به ئی شل دوری وهلو همدا کار خلیفه مهدی هم کولو. [الصواعق المحرقه:ص۲۲۱].

یزیددشاولی الله رحمہ اللہ دهلوی په محکمه کی:

دګمراهی اوضلالت داعی په شام کی یزید اوپه عراق کی مختار وو. [مبحث فتن ازحجة الله البالغه:تجلیات صفدر ج۱/ص۵۸۱].

په خیرالقرون کی اتفاقًا داسی خلک موجود وو کوم چی منافقان اویا فاسقان وو .دوی حجاج ، یزید اومختار وو. [حجة الله البالغة:ص۲۱۵/ تجلیات صفدر :ج/۱ص/۵۸٦].

یزید دمجددالف ثانی په محکمه کی:

بدبخته یزیدصحابی نه وو دده په بدبختی کی هیڅ خبره نه شته کوم کارچی دی بدبخته وکړو هغه کارکافر اوفرنګی هم نه کوی په اهل سنت والجماعت کی بعضی خلک په دیزید باندی په لعنت ویلو کی توقف کوی دوی داخبره په دی بنا نه ده کړی چی په دی باندی راضی وو بلکی په دی باندې بناء ده چی د توبی او د رجوع احتمال شته. [مکتوبات دفتراول مکتوب نمبر :(۵۴)ج:۱/ص:۱۲۸).

یزید دشاه عبدالعزیز رحمہ اللہ په محکمه کی:

کله چی دشام اودعراق بدبختان راجمع شول دپلیت یزید په امراو درئیس اهل البغض والفساد ابن زیاد په تحریص باندی ئی امام همام په کربلا کی شهید کړو. تحفه اثناعشریة:ص: ۱۱/ تجلیات صفدرج۱/ ص۵۸٦).

یو سړی دشاه عبدالعزیز رحمہ اللہ څخه پوښتنه کړی ده چی په یزید او په حضرت امام حسین رضی اللہ عنہ کی څوک په حقه باندی وو؟

شاه عبدالعزیز رحمہ اللہ ورته فرمائی چی دمیزان په تله کی به د حضرت امام حسین رضی اللہ عنہ صبر ددی مردود په ظلم باندی غالب شی. [کمالات عزیزی:ص:(۱۱)تجلیات صفدر:ج/۱/ص۵۸۲].

یزید د مولنا قاسم نانوتوی رحمہ اللہ په محکمه کی:

اهل سنت والجماعت خلفاء اربعه ورته بالترتیب دنبي اکرم ﷺ جانشینان وائی اوخلفاء راشدین ئی ګنړی او ددوی څخه علاوه حضرت امیرمعاویه رضی اللہ عنہ ، اوهمدارنګه یزیدپلیت او عبدالملک خلفاء راشدین نه ګنړی. [اجوبه اربعین:ص:(۸۵)تجلیات صفدر:ج:(۱)ص:(۵۸۲).

یزید د مولنا رشید احمد گنگوهی رحمه الله په محکمه کی:

دخلفاء خمسه و وحقیقت او دیزید پلیت تغلب دلمر په شان ظاهر شو که کوم باطني ړوندو رباندی نه پو هیږی نو دچا څه قصوردی؟ [هدیة الشیعة:ص:(۹۵)تجلیات صفدر:ج:(۱)ص:(۵۸۱).

بعضی خلکو چی دیزید په کفرکی توقف کړیدی نو هغه په دی بناء باندی دی چی دا خبره لا تر اوسه پوری یقینی نه ده ثابته چی دحضرت امام حسین رضی الله عنه وژل ئی حلال هم گڼل لدی وجی دکافر په ویلو کی احتیاط پکاردی لکن فاسق یقینی دی. فتاوی رشیدیة:ص:(۴۹).

یزید دمولنا اشرف علی تهانوی رحمه الله په محکمه کی:

یزید فاسق وو او دفاسق ولایت اختلافی دی. [امداد الفتاوی:ج:(۵)ص:(۵۴)تجلیات صفدر ج۱ ص۵۸۲).

یزید د مولنا حسین احمدمدنی رحمه الله په محکمه کی:

حضرت امیر معاویه رضی الله عنه ته دیزید دفسق معلومات نه وو، یزید چی پټ کوم کارونه کول حضرت امیر معاویه رضی الله عنه په هغی باندی نه وو خبر. [مکتوبات شیخ الاسلام:ج: ۱/ص: ۲۷۱/تجلیات صفدر:ج۱ ص۵۸۲].

یزید دقاری محمدطیب رحمه الله په محکمه کی:

دیزید په فسق باندی په هغه وخت کی دموجودو ټولو صحابه وو اتفاق وو مبایعین وو او که مخالفین یا خلور واړه امامان هم په دی متفق دی او دوی څخه وروسته راسخین علماء او محدثین لکه علامه قسطلانی رحمه الله، علامه بدرالدین عینی رحمه الله، علامه هیثمی رحمه الله، علامه ابن الجوزی رحمه الله، علامه سعد الدین التفتازانی رحمه الله، ابن الهمام رحمه الله، حافظ ابن کثیر رحمه الله او علامه الکیا الهراسی رحمه الله ټول ده په فسق باندی متفق دی نو ددی څخه زیات دیزید په فسق باندی داتفاق شهادت څرنگه کیدلی شی؟[شهید کربلا اوریزید :ص:(۱۵۲)قاری محمد طیب رحمه الله].

یزید دمولنا عبد الشکور لکھنوی رحمہ اللہ په محکمه کی:

دحضرت امام حسین رضی اللہ عنہ واقعه دعبرت لپاره کافی ده چی دیو فاسق سره ئی بیعت ونه کړو او دخپلو سترګو لاندی ئی ټول خاندان شهید شو او خپله هم شهید شو. [ابو الایمه حضرت علی کیمقدس تعلیمات:ص: ۲۴/ تجلیات صفدر:ج:۱/ص: ۵۸۳].

یزید د مولنا حبیب الرحمن اعظمی رحمہ اللہ په محکمه کی:

دی په یو ځای کې یزید ته دانسانیت په لمن باندی داغ، مردار او خبیث وائی. [تاریخ الخلفاء:ص: ۱۳۰/ کشف خارجیت:ص: ۴۳۷/ قاضی مظهر حسین.

یزید دحضرت بنوری رحمہ اللہ په محکمه کی:

دعصر محدث مولنا محمد یوسف بنوری رحمہ اللہ فرمائی چی: یزید لاریب في کونه فاسقًا: دیزید په فسق کی هیڅ شک نه شته. [معارف السنن:ج:(٦)ص:(۱۸)تجلیات صفدر:ج:(۱)ص:(۵۸۳].

یزید دحضرت احمدعلی لاهوری رحمہ اللہ په محکمه کی:

حضرت امام حسین رضی اللہ عنہ دیزید سره بیعت ځکه ونکړه چی یزید فاسق او شرابی او ظالم وو. شهادت حسین:ص:(۲۵۷).

یزیددمفتی محمدشفیع رحمہ اللہ په محکمه کی:

دحضرت امام حسین رضی اللہ عنہ دشهادت ځخه وروسته یزید یوه ورځ هم په آرامه تیره نه کړه او په ټولو اسلامی ممالکو کی دشهیدانو دوینو مطالبی او بغاوتونه وو ددی ځخه وروسته دده عمر صرف دوه کاله او اته میاشتی او په یو روایت کی دری کاله او نهه میاشتی وو، په دنیا کی هم ذلیله شو او دهمدی ذلت سره هلاک شو. شهید کربلا:ص:(۹٦).

یزید دمفتی جمیل احمد اودمفتی عبدالشکور ترمذی رحمہ اللہ په محکمه کی:

ځوک چی په دی کی مصروف دی چی یزید ته عادل خلیفه وائی او حضرت امام حسین رضی اللہ عنہ ته باغی وائی نو د دوی دانظریه داهل سنت والجماعت په نیز باندی باطله ده دانظریه دخوارجو کیدلی شی لکن داهل

سـنت والجماعـت دمـذهب سـره ددی هـیڅ تعلـق نـه شـته. [تجلیـات صـفدر:ج:(۱)ص:(۵۸۴)کشـف خارجیت:ص: ۷۰ قاضی مظهرحسین رحمه الله تایید رساله دفاع صحابه:ص۳].

یزید دحضرت لدهیانوی شهید رحمه الله په محکمه کی:

دیزید دری کلن یاڅلورکلن مختصر حکومت ددریو شیانو څخه عبارت دی:دکربلا حادثه،دحری واقعه اوپـه بیـت الله شـریف بانـدی دتیکوبـارن پـه دی حوادثـاتو کـی دنبـی اکـرم ﷺ پـه آل بانـدی قیامـت جوړشو،مدينةالنبی ﷺ دمهاجرینو اودانصارو لپاره مقتل جوړ شو او دبلدالله الحرام خدمت پایمال شو چی په نتیجه کی دیزید نوم دهمیشه لپاره دنفرت اودملامتیا نښه شوه. (گمراه کن عقاید اورنظریات اورصراط مستقیم:ص: ۲۵۴]

یزید دصوفی عبدالحمیدسواتی په محکمه کی:

یزید دساداتو مکمل ختمول غوښتل په اهل بیتو کی ترینه صرف یو کس دخپلی مریضی له وجی بچ پاتی شو اوس وګوری دالله ﷻ قدرت ته چی دهغه کس څخه دحضرت امام حسین رضی الله عنه نسـل څومره ډیرشو په هرځای کی سیدان شته دی اود دی په خلاف دیزید پنځلس لوړګانی اوپنځه ځامن وو ،ابن کثیر رحمه الله په البداية والنهاية کی فرمائی چی په دوی کی یو هم پاتی نه شول. [معالم الفرقان فیدروس القران:ج:(۴)ص:(۸۷).

یزید دسیدعطاء الله شاه بخاری رحمه الله په محکمه کی:

حضرت عطاء الله شاه بخاری رحمه الله دخپل پیرته مدحه کی فرمائی چی:

هرکه بدگفت خواجه مارا هست اوبیگمان یزیدپلید

[سواطع الالهام:ص:(۱۰۳)تجلیات صفدر:ج:(۱)ص:(۵۴۸].

خلاصه: دیزیدفسق اتفاقی دی او په احادیثو کی دفاسق دتعریف اودتوصیف څخه منع راغلی ده رسول الله ﷺ فرمائی چی: اذا مدح الفاسق غضب الرب واهتزله العـرش. (بهـیقی فی شـعب الایمـان و المعجم (معجم أبي يعلى) رقم: ۱۶۸ و ۱۶۹ فتح البـاري شرح صـحيح البخـاري لابـن الحجـر جـز ۱۰ ص ۴۷۸ و التيسير بشرح الجامع الصغير ل الإمام الحافظ زين الدين عبد الـرؤوف المنـاوي جـز ۱ ص ۲۵۷) کله چی دفاسق صفت وکړی شی نو رب په قهرشی اوعرش په حرکت راشی.

دیزید تکفیر او عدم تکفیر

امام احمدبن حنبل رحمه الله:

دامام احمد بن حنبل رحمه الله په نیز باندی یزید کافر وو علامه ابن الهمام رحمه الله فرمائی چی: واختلف في الكفر يزيد قيل نعم لما روى عنه مايدل علي كفره من تحليل الخمر ومن تفوهه بعد قتل الحسين واصحابه، اني جازيتهم بما فعلو اباشياخ وصنا ديدهم في بدرٍ وامثاله ذلک ولعل وجه ماقال الامام احمد بتكفيره لماثبت عنده نقل تقديره. شرح فقه اكبر:ص:(۸۸).

دیزید په کفرکی اختلاف دی بعضو ورته کافرویلی دی ځکه چی کله چی حضرت امام حسین رضی الله عنه او اهل بیت په کربلا کی شهیدان شول نویزید وویل چی ماپه بدر کی دخپلو وژلو شویو مشرانو بدل واخستلو همدارنگه به ئی شرابو ته حلال ویل،امام احمدبن حنبل رحمه الله چی یزید ته کافر ویلی دی نو کیدی شی چی دا خبری ورته ثابتیوی.

قاری محمد طیب رحمه الله فرمائی چی ددی څخه واضحه شوه چی اختلاف دیزید په کفرکی دی امام احمد بن حنبل رحمه الله دیزید په کفر قایل دی اوچی په کفر کی اختلاف شونوفسق خوئی اتفاقی شو. (شهید کربلا اوریزید:ص:(۱۳۹).

حافظ ابن تیمیه رحمه الله:

ومن قال ايضًا انه كان كافرًا ،اون اباه معاوية كان كافرًا وانه قتل الحسين تشفيا اخذ كبار اقاربه من الكفار فهو ايضًا مفتر. [متن الكتاب يزيدبن معاوية:ص:(۳۸)ابن تيميه رحمه الله].

څوک چی دیزید اودده والد رضی الله عنه ته کافروائی اووائی چی یزید حضرت امام حسین رضی الله عنه ددی لپاره ووژلو چی زړه ورباندی یخ کړی اودخپلو کافرو نیکونو انتقام واخلی نو دا ویونکی هم دروغژن دی.

مولنا رشید احمدگنگوهی رحمه الله:

دمولنا رشید احمد گنگوهی رحمه الله څخه پوښتنه شوی ده چی یزید کافردی اوکه فاسق؟ نومولنا رشید احمد گنگوهی رحمه الله ورته په جواب کی وفرمایل چی مسلمان ته کافر ویل نه دی پکار یزید مسلمان وو اوحضرت امام حسین رضی الله عنه دقتل په وجه فاسق شو دکفرحال ئی نه دی معلوم. [تالیفات رشیدیه:ص: ٦٣].

مولانا الوسی رحمہ اللہ:

وانا اقول الذي يغلب علي ظني ان الخبيث لم يكن مصدقا برسالة النبي ﷺ..روح المعاني:سورة محمد:آيت نمبر:(۲۲) زما په غالب گمان باندې يزيد كافروو دحرم بي عزتي د اهل بيتو بيعزتي دا ټول دده كفر دلايل وو اودده حال دهيڅ ښخه پټ نه وو لكن د چا ورسره دمقابلې طاقت نه وو.

لعن يزيد

په يزيد باندې په لعن ويلو كې دعلماوو درې قوله دي:

اول قول دادې چې په يزيد باندې لعنت ويل جايز دي دا قول دامام احمد رحمہ اللہ. ، علامه ابن جوزي رحمہ اللہ، علامه تفتازاني رحمہ اللہ ،قاضي ابويعلى الموصلي رحمہ اللہ، الكيا الهراسي رحمہ اللہ ،علامه الوسي رحمہ اللہ،قاضي ثناء الله رحمہ اللہ پاني پتي اودعلامه سيوطي رحمہ اللہ دي.

اودوهم قول دادې چې په يزيد باندې د لعن ويل نه دي جايز دا قول دامام غزالي رحمہ اللہ،حافظ ابن تيميه رحمہ اللہ، حافظ ابن حجر رحمہ اللہ ،علامه هيثمي رحمہ اللہ اودحافظ ابن الصلاح رحمہ اللہ وغيره وو دي.

اودريم قول دجمهورو محققينو دي چې په دې مسئله كې سكوت پكار دي دامسلک دعلامه مصطفى بن ابراهيم التونسي الحنفي رحمہ اللہ، دقاسم بن قطلوبغا رحمہ اللہ، دعلامه زبيدي رحمہ اللہ دي اوپه متاخرينو كې دمولنا عبدالحي لكهنوي رحمہ اللہ، دمولنا زكريا رحمہ اللہ، دقاري محمد طيب رحمہ اللہ اودمولنا اشرف على تهانوي رحمہ اللہ اود نورو د ديوبندي علماوو دي. [كشف الباري عمافي صحيح البخاري:ص:(٦٩٠)كتاب الجهاد].

علامه ابن حجر مكي الهيثمي رحمہ اللہ فرمائي چې: وبعد اتفاقهم علي فسقه اختلفوا في جواز لعنه بخصوص اسمه اجازه قوم منهم ابن الجوزي رحمہ اللہ ونقله عن احمد وغيره. الصواعق المحرقه:ص:(۱۳۲).

صاحب دنبراس فرمائي چې:وبعضهم اطلق اللعن عليه منهم ابن الجوزي المحدث وصنف كتابًا سماه الرد علي المتعصب العنيد المانع عن ذم يزيد ومنهم الامام احمدومنهم القاضي ابويعلي . نبر اس:ص:(۵۵۳).

الکیا الهراسی الشافعی رحمه الله فرمائی چی: واماقول السلف ففیه لکل واحدٍ من ابي حنیفة ومالک واحمد قولان تصریح وتلویح ولناقول واحد التصریح دون التلویح وکیف لایکون کذلک وهو المتصید للفهد واللاعب بالنرد ومدمن الخمر.[شهیدکربلا اوریزید:ص:(۱٤۲)قاری محمدطیب رحمه الله].

مجدد الف ثاني رحمه الله فرمائی چی: یزید بی دولت اززمره ئی فسقه است توقف درلعنت او براصل مقرراهل سنت است که شخص معین را اگرچه کافرباشد تجویز لعنت نه کرده اند مگراینکه بیقین معلوم کنند که ختم او بر کفر بوده. [مکتوبات:ج۱/ص:۶۰/دفتراول حصه چهارم].

شاه عبدالعزیز رحمه الله فرمائی چی: دیزید په باره کی روایات مختلف دی په بعضو کی دحضرت امام حسین رضی الله عنه په قتل باندی دیزید خفګان راغلی دی اوپه بعضو کی راغلی دی چی یزید پلید دحضرت امام حسین رضی الله عنه په قتل باندی خوشحاله شو نوبعضی اول روایت ته ترجیح کوی اودلعن څخه منع کوی اوبعضی دوهم روایت ته ترجیح ورکوی اولعن ته جایزوائی اوبعضی نور دتعارض درواياتوله وجی توقف کوی. [فتاوی عزیزی ملخصًاص ۲۲۲).

الشیخ الامام الزاهد قوام الدین الصفاری رحمه الله فرمائی چی: په یزید باندی په لعنت ویلوکی هیڅ خطرنه شته. [خلاصة الفتاوی:ج:(۴)ص:(۳۹۰)تجلیات:ج:(۱)ص:(۵۷۴).

په فتاوی بزازیه کی دی چی:والحق ان یلعن یزید علي اشتهارکفر وتواتر فظاعة شره.[بزازیه علما لهندیة:ص:(۳٤٤)تجلیات:ج:(۱)ص:(۵۷٤).]

مفتی عزیزالرحمن رحمه الله په فتاوی دیوبند کی فرمائی چی په یزید باندی دلعنت په ویلو اوپه عدم ویلو کی اختلاف دی صحیح دادی چی لعنت ویل ورباندی مناسب نه دی اودیزید کفرثابت نه دی البته فاسق وو نو احوط عدم لعننت دی.[فتاوی دیوبند :ج/۱ ص: ۱۷۴]

علامه الوسی رحمه الله دسورة محمد آیت نمبر (۲۲) لاندی لیکی چی:ان الامام احمد لماساله ولده عبدالله عن لعن یزید قال کیف لایلعن من لعنه الله في کتابه فقال عبدالله قر ئت کتاب الله تعالي فلم اجدفیه لعن یزید فقال الامام ان الله تعالي یقول فهل عسیتم ان تولیتم ان تفسدوا في الارض وتقطعوا ارحامکم اولئک الذین لعنهم الله (الآیة) وای فساد وقطیعة اشد ممافعله یزید...وقدجزم بکفره وورح بلعنه جماعة من العلماء فمنهم الحافظ ناصرالسنة ابن الجوزی وسبقه القاضي ابویعلي وقال العلامه التفتازاني لانتوقف

في لعنه بل في ايمانه لعنت الله عليه وعلي انصاره واعوانه وممن صرح بلعنه الجلال السيوطي واناأقول الذي يغلب علي ظني ان الخبيث لم يكن مصدقاً برسالة ﷺ.وانا اذهب الي جواز لعن مثله علي التعين. (روح المعاني سورۀ محمدآیت نمبر:(۲۲).

په شمر او په ابن زیاد باندې لعنت

شاه عبدالعزیز رحمه الله فرمائی چې په شمر او په ابن زیاد باندې په لعنت ویلو کې هیڅ تردد نه شته ځکه چې په یقینې طور باندې دا دواړه د حضرت امام حسین رضی الله عنه په قتل باندې راضي وو او په دې باره کې د روایاتو هیڅ تعارض نه شته. فتاوی عزیز:ص:(۲۲۲)خارجی فتنه:ج:(۲)ص:(۱۶۱).

خلاصه:

خلاصه دا چې د یزید پلید فسق اتفاقي دې او په کفر کې ئې تردد دې راجح داده چې کافرنه وو او د لعن مدار په کفر دې نو چې کفرئې یقینې نه دې نو په لعن کې ئې توقف په کار دې.

د امارة الصبیان د حدیث تشریح

د یزید حکومت او د دې حکومت نوعیت او د یزید فاسقانه اقدامات په احادیثو کې په اجمالي طور باندې ذکر شوې دې:

(۱) قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ سَمِعْتُ الصَّادِقَ الْمَصْدُوقَ يَقُولُ هَلَكَةُ أُمَّتِي عَلَى أَيْدِي غِلْمَةٍ مِنْ قُرَيْشٍ [بخاری كتاب الفتن:ص:(۱۰٤٦).رقم : ۷۰۵۸ فی بَابُ قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلَاكُ أُمَّتِي عَلَى يَدَيْ أُغَيْلِمَةٍ سُفَهَاءَ و رواه احمد بن حنبل فی مسنده رقم : ۱۰۹۲۷و ۱۰۹٤۰ ج ۲ ص ۵۳٦.]

حضرت ابو هریرة رضی الله عنه فرمائی چې زما د امت هلاکت به د یو څو قریشي هلکانو د لاسه وی حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چې: قلت قديطلق الصبي والغليم باالتصغير علي ضعيف العقل والتدبير والدين ولوكانه محتلمًا وهوالمراد ههنا. (فتح الباری:ج:۱۲/ص:۱۳).

د صبي او د غلیم د لفظ اطلاق په هغه بالغ باندې هم کیږي چې ضعیف العقل ضعیف التدبیر او ضعیف الدین وی او داسې سړی فاسق وی د دوی د لاسه به دا امت څرنګه هلاکیږي؟ نو په یو بل حدیث کې ئې تشریح راځي چې: قال ابن بطال جاء المراد بالهلاک مبينا في حديث آخر لابي هريرة رضی الله عنه خرجه علي بن معبد وابن

ابي شيبه من وجهٍ آخر عن ابي هريرة رضي الله عنه رفعه اعوذ بالله من امارة الصبيان قالوا وما امارة الصبيان؟ قال ان الطعتموهم هلكتم اى في دينكم وان عصيتموهم اهلكوكم اني دنياكم بازهاق النفس اوبإذهاب الملل اوبهما. (فتح الباري: ج:(١٢)ص:(١٣).

ابن بطال فرمائی چې دابوهريرة رضي الله عنه په حديث کې دهلاکت څخه مراد ابوهريره رضي الله عنه په بل حديث کې تشريح شوی دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل چې يا الله! ماته دامارة دصبيانو څخه پناه راکړی چاعرض وکړو چې امارة الصبيان څه شی دی؟

نبی اکرم ﷺ ورته وفرمايل چې که تاسو دی هغوی اطاعت کوی نوستاسو دين به تباه شی او که تاسو دهغوی اطاعت وکړو نوهغوی به يا تاسو تباه کړی اويا به ستا سو مال اويا دواړه تباه کړی.

قاری محمد طيب رحمه الله فرمائی چې ددی دوهم حديث څخه دنبی اکرم ﷺ مراد پوره واضحه شو چې دامت دهلاکت څخه مراد دامت داجتماعيت يعنی دامارت اودخلافت تباهی به ددی صورت داوی چې خام خام هلکان قدرته ورسيږی سياسی اقتدار ددوی لاسونو ته راشی ددوی سره بيا دمشرانو هيڅ عقيدت اواحترام نه وی. شهيد کربلا اوريزيد: ص:(١٥٦).

پدی حديث کې دامارة الصبيان نوعيت هم ښکاره شوی دی چې دوی حکومت په پيروی ئی کې به دين تباه کيږی اودی حکومت څخه په بغاوت کې به دنيا تباه کيږی داسلامی حکومت معيار دين او ددی حکومت په پيروی کې به دين تباه کيږی.

دا صبيانی ډله څوک وو؟

ددی صبيانی ډلې چې دشيوخو نظام به ختم کړی په احاديثو اوپه اثارو کې تعين شويدی، ددوی دزمانی تعين په لاندی احاديثو اواثاروکې ولولئی.

وفي رواية ابن ابي شيبه ان اباهريرة رضي الله عنه كان يمشي في السوق ويقول اللّٰهمّ لاتدركني سنة ستين ولاامارة الصبيان. [فتح الباري: ج:(١٢/ ص:١٣].

حضرت ابی هريرة رضي الله عنه به په بازار کې گرزيدلو اوفرمايل به ئی چې يا الله! ماترشپيتمی هجری پوری مه پريږده اومه می تر امارة الصبيان پوره پريږده په داسی مواردو کې موقوف دمرفوع په حکم کې وی نو دا دی نبی اکرم ﷺ تعين شو چې امارة الصبيان به په سنه(٦٠ هـ)کې وی چې دا ديزيد دحکومت دابتدا کال وو

دحضرت ابوسعید خدری ﷜ په حدیث کی صراحة مرفوع روایت دی: یقول سمعت رسول الله ﷺ یقول یکون خلف بعد ستین سنة اضاعو الصلوة واتبعو الشهوات فسوف یلقون غیًا. البدایة والنهایةج۸/ ص: ۲۳۰).

دشپیمتی هجری څخه وروسته به داسی نااهلان پیدا شي چی مونځ به کوی اود خواهشاتو پیروی به کوی دوی به په نژدی وخت کی دجهنم په کنده کی وغورزول شی، نو سنه(٦٠هـ) دابوهریره﷜ په حدیث کی هم راغلهاو دابوسعید خدری﷜ په حدیث کی هم راغله فرق صرف دومره دی چی دحضرت ابوهریره﷜ په حدیث کی دسنه(٦٠هـ)دابتداء ذکردی په یوروایت کی د راس الستین لفظ هم راغلی دی نودفتنو ابتداء بدد (٦٠هـ)څخه وی او د حضرت ابوسعید خدری﷜ په روایت کی هغو حوادثو ته اشاره ده چی دسنه(٦٠هـ) دشروع څخه وروسته واقع شوی.

صاحب دمظاهرحق فرمائی چی دیزید حوادث او د بنی امیه و وروستنی ظلمونه کلونه مخکی دنبوت نظر ته دیو کلاوکتاب په شان باندی وو درسول الله ﷺ فراست دهغی زمانی ادراک کولو چی په هغه کی به دمسلمانانو اجتماعی هیئت دیوڅو مفادپرستو اودنیا دارو حکمرانانولهلاسه داقتدار طلبی او د عیش پرستی څخه قربان شی. مظاهرحق:ج:(۱۲)ص:(٦٥٩).

حافظ ابن حجر﷫ فرمائی چی:وفي هذا اشارة ان اول الاغیلمة کان في سنة ستین(یزید)وهوکذلک فان یزید بن معاویه استخلف فیها وبقي الي سنة اربع وستین فمات. فتح الباري:ج: ۱۲/ ص/۱۳).

په حدیث کی دي ته اشاره ده چی ددی صبیانو ابتداء به په سنه(٦٠هـ) څخه وی او همدارنگه وه څکه چی یزید په سنه(٦٠هـ) کی(نام نهاد) خلیفه شو او ترسنه(٦٤هـ)پوری حاکم وو یزید به مشران برطرفه کول خپلو خپلو څخه به ئی نوجوانان مقررول.

علامه عینی﷫فرمائی چی: واولهم یزیدعلیه مایستحقه وکان غالبًا ینزع الشیوخ من امارة البلدان الکبار ویولیها الاصاغر من اقاربه.[عمدة القاری:ج۱۱/ ص:۳۳٤].

اوددی صبیانو اول یزید وو، الله ﷻ ورسره هغه معامله وکړی دکومی چی مستحق دی ده به مشران معزولول اود خپلو اقاربو څخه کشران به ئی مقررول، داحکم اکثری دی یزید د بدنامئ له ویری په یو ځای کی کوم یو مشر هم پریښی وو.

ددی امارة الصبیان نتیجه دا شوه چې په سنه(۶۰ھ) کې ئې حکومت وینولو په سنه(۶۱ھ)کې ئې حضرت امام حسین رضي الله عنه شهید کړو په سنه(۶۳ھ)کې ئې په مدینه منوره باندې حمله وکړه د حرې واقعه مخې ته راغله چې په زرګونو مسلمانان ئې ووژل په سنه(۶۴ھ)کې ئې په مکه مکرمه باندې حمله وکړه دهغې وخت په تږپونو منجنیق باندې ئې کعبه وریشته دکعبې شریفې غلاف ئې وسوزلو، مکه مکرمه او مدینه منوره او اهل بیت حسي او معنې بنیادونه وړیه کوموباندې چې دینې اجتماع ولاړه وه.

په بعضې احادیثوکې دیزید په نوم باندې تصریح

حافظ ابن کثیر رحمه الله بعضې داسې حدیثونه ذکر کړي دي چې په هغه کې په دې تصریح ده چې یزید به ددې امت دهلاکت لپاره سبب وي ابو عبیده دنبي اکرم ﷺ څخه روایت کوي چې:لا یزال امر هذه الامة قایمًا بالقسط حتي یکون اول من یثلمه رجل من بني امیه یقال له یزید. [البدایة والنهایة:ج:۸ /ص: ۲۳۱]. زما دامت امر به په عدل باندې قایم وي تردې چې دبنی امیه وو یو سړی یزید به ئې تباه کړي.

قاري محمد طیب رحمه الله فرمائي چې ددې روایتونو په سند کې کلام دی له دې وجې په عمومي روایتونو باندې به اکتفاء وکړو. شهید کربلا او ریزید:(۱۶۴).

دمشکوة په حدیث کې الفاظ داسې دي چې:تعوذوا بالله من راس السبعین وامارة الصبیان.په دې حدیث کې اوومه لسیزې بیان دی چې ابتداء ئې د ه سنه(۶۰ھ)څخه ده.

ددې په تشریح کې ملاعلیالقاري رحمه الله فرمائي چې : بکسر اوله ای ومن حکومت الصغار کیزید بن معاویه واولاد الحکم بن مروان وامثالهم یعنی دامارة لفظ په کسرې دهمزې باندې اِمارة دی په فتحه باندې أمارة نه دی اوددوی څخه یزید اودحکم بن مروان اولادونه مراد دي بیا وروسته لیکي چې: رَآهُـمُ النـبي ﷺ في منامه یلعبون علي منبره ﷺ. نبي اکرم ﷺ په خوب کې لیدلي ووچې دنبي اکرم ﷺ په ممبر باندې ئې لوبې کولې. خلاصه دا چې دصبیاني دلې علامې په احادیثو کې داسې راغلې دي.

(۱) ددې ظهور به په(۶۰ھ)کې وي.

(۲) ددې دلې نوعیت به داوي چې مشران به معزولوي او کشران به مقرروي ددوی په پیروۍ کې به دین تباه کیږي او په نافرمانۍ کې به دنیا تباه کیږي چې ددې علامو اولین مصداق یزید وو.

د (مغفور لهم) دحدیث تشریح

ام حرام رضی الله عنها فرمائی چی: سَمِعَتِ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم يَقُولُ أَوَّلُ جَيْشٍ مِنْ أُمَّتِي يَغْزُونَ الْبَحْرَ قَدْ أَوْجَبُوا قَالَتْ أُمُّ حَرَامٍ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ أَنَا فِيهِمْ قَالَ : أَنْتِ فِيهِمْ ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم أَوَّلُ جَيْشٍ مِنْ أُمَّتِي يَغْزُونَ مَدِينَةَ قَيْصَرَ مَغْفُورٌ لَهُمْ فَقُلْتُ أَنَا فِيهِمْ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ : لَا.،

رسول الله ﷺ فرمائی چی زما په امت کی اول هغه لښکر چی بحری جهاد به کوی نو په تحقیق سره دوی دځان لپاره جنت واجب کړو، ما ورته وویل چی یارسول الله! زه به په هم دوی کی یم؟ نبی اکرم ﷺ وفرمایل چی ته به په دوی ئی بیا نبی اکرم ﷺ وفرمایل چی زما په امت کی اول هغه لښکر چی د قیصر په پایتخت کی به جهاد کوی هغوی بښلی شوی دی ما ورته وویل چی یارسول الله ﷺ زه به هم په دوی کی یم؟ نبی اکرم ﷺ وفرمایل چی نه.

دقیصرڅخه څه شی مراددی؟

دقیصر ښخه قسطنطنیه مراد ده چی په هغه وخت کی دقیصر پایتخت وو. [فتح الباری ج٦/ ص: ١٠٢].

جمهور شارحین فرمائی چی ددی ښخه دقسطنطنیی اول جنګ مراد دی او اکثرو محدثینو په نظر باندی چی دا جنګ دیزید په مشری کی په سنه (۵۲هـ) کی وشو.

او بعضی علماء فرمائی چی په سنه (۴۹هـ) اویا سنه (۵۰هـ) کی وشو، په دی جنګ کی غټ غټ صحابه لکه حضرت ابوایوب انصاری رضی الله عنه، حضرت ابن عباس رضی الله عنهما، حضرت ابن عمر رضی الله عنهما، حضرت ابن زبیر رضی الله عنه او حضرت امام حسین رضی الله عنه شریک وو. الکامل: ج: (۳) ص: (۲۲۷) تکمله فتح الملهم: ج: (۳) ص: (۴۵٦).

ددی حدیث ښخه علامه مهلب رحمه الله دیزید په فضیلت باندی استدلال کړی دی ځکه چی یزید ددی لښکر مشروو او ددی لښکر لپاره دبښلو زیری ورکړل شوی دی. کشف الباری و شرح ابن بطال ج۵ ص۱۰۷).

علامه بدرالدین عینی رحمه الله فرمائی چی:

وقال المهلب في هذالحديث منقبة لمعاوية لانه اول من غزالبحر ومنقبة لولده يزيدلانه اول من غزا مدينة قيصر،انتهي،قلت :اى منقبة كانت ليزيد وحاله مشهور؟ فان قلت قال في حق هذالجيش مغفورلهم؟ قلت لايلزم من دخوله في ذلک العموم ان لايخرج بدليل خاص اذلا يختلف اهل العلم ان قوله ﷺ

مغفورلهم مشروط بان يكونوا من اهل المغفرة حتي لوارتد واحد ممن غزاها بعدذلک لم يدخل في ذلک العموم فدل علي ان المراد مغفورلمن وجدشرط المغفرة فيه منهم. عمدة القاري:ج:(١٤)ص:(٤٥٧).

مهلب فرمائي چې په دی حديث کی د حضرت امير معاويه رضي الله عنه مدحه ده ځکه چې اول بحری جهاد حضرت امير معاويه رضي الله عنه کړی وو همدارنگه دیزید مدحه ده ځکه د قیصر جنګ يزيد وکړو زه وايم چې دیزید کوم منقبت د ذکر کولو قابل دی؟ دیزید حال خومشهور دی که ته ووائی چې دی لښکر ته دبښلو زيری ورکړل شوی دی نو زه وايم چې په دی عموم کی دیزید د داخلیدلو څخه دا نه لازميږی چې هغه دی په کوم بل دليل باندی ددی څخه خارج نه کړلی شی ځکه چې علماء په دی باندی متفق دی چې په مغفورلهم کی هغه څوک داخل دی چې هغه ددی اهل وی حتی که دهمدی لښکر څخه څوک مرتد شوی دی (معاذالله) نو هغه دمغفورلهم لاندی نه داخليږی نو دا ددی دليل دی چې دمغفورلهم څخه څوک مراد دی چې هغه ددی اهل وی علامه عينی رحمه الله مخکی ليکی چې د قيصر په خلاف باندی د حضرت امير معاويه رضي الله عنه په زمانه کی څو څو ځلی جنګ شوی دی او په دی کی شک نه شته چې په دی جنګونو کی به کوم واری دیزید مشری هم راغلی وی لکن ددی څخه دا نه لازميږی چې يزيد دی د اول جنګ امير وی دکوم لپاره چې نبی اکرم صلى الله عليه وسلم دبښلو زيرور کړی وی ،علامه عينی رحمه الله فرمائی چې حضرت امير معاويه رضي الله عنه يو لښکر د سفيان بن عوف په قيادت کی ليکلی وو چې د روميانو په ښارونو کی ورننوتی وو او په دی لښکر حضرت ابن عباس رضي الله عنهما حضرت ابن عمر رضي الله عنهما ،حضرت ابن زبير رضي الله عنه او حضرت ابو ايوب انصاری رضي الله عنه شريک وو. عمدة القاری ج ۱۴ ص ۱۹۸).

بيامخکی ليکی چې زياته ظاهره داده چې دا تمام حضرات د سفيان بن عوف سره وو ديزيد سره نه وو ځکه چې يزيد دی لپاره اهل نه وو چې د و مره مشران صحابه کرام رضي الله عنهم دده په قيادت کی جهاد وکړی. [عمدة القاری:ج:(۱۴)ص ۱۹۸].

دبعضی رواياتو څخه معلوميږی چې حضرت امير معاويه رضي الله عنه د سفيان بن عوف په مشری کی لښکر ليکلی وی بيائی وروسته ورپسی يزيد ورليکلو ،ابن اثير رحمه الله په الکامل کی ليکی چې :

في هذه السنة(٤٩ﻫ)سير معاويه رضي الله عنه جيشًا كثيفًا الي بلاد الروم للغزاة وجعل عليهم سفيان بن عوف وامر يزيد بالغزاة معهم فتثاقل واعتل فامسک عنه ابوه فاصاب الناس في غزاتهم جوع ومرض شديدفانشاء يزيد يقول:

شعر:

ما ان ابالي بمالاقت جموعهم بالغ قدونة من حمي و من موم

اذ اتكات علي الانماط مرتفقًا بدير مرّان عندی ام کلثوم

وام كلثوم امراته فبلغ معاوية ﷺ شعره فاقسم عليه ليلحقن بسفيان في ارض الروم يصيبه مااصاب الناس فسار ومعه جمع كثيراضافهم ليه ابوه. [الكامل:ج:(۳)ص:(۲۲۸)معجم البلدان للحموی:ج؛ ص٥٣٤].

په سنه(۴۹هـ)کی حضرت معاویه ﷺ دسفیان عوف په مشرئی کی یو غټ لښکر دروميانو طرفته ولیږلو اویزید ته ئی هم وویل چی ته هم ورسره لاړ شه لکن یزید سستی وکړی او ځان ئی مریض کړو حضرت امیر معاويه ﷺ نور څه ورته ونه ویل په دی غزوه کی مسلمانان په دی غزوه کی دسختی ولړی اودمرض سره مخامخ شول یزید چی د مسلمانانو ددی تکلیف څخه خبرشو نو یو څو اشعارئی وویلی چی مضمون ئی داسی وو چی دقدونه په مقام کی دمسلمانانو لښکر ته دتبی مریضی اوپریشانی رسیدلی ده زه ئی پروانه لرم ځکه ما ددیرمران په مقام کی په قالینو باندی تکیه لګولی ده او زما سره ام کلثوم ده چی دیزید منکوحه وه کله چی حضرت امیر معاویه ﷺ دده اشعارو څخه خبرشو نو قسم ئی وکړو چی ته به هم ورځی او په هغه تکلیف کی به شریکیږی دکوم سره چی خلک مخامخ شوی دی نو یزید د یو لښکر سره روان شوه، نو که دا روایت صحیح ثابت شی نو بیا یزید دمغفورلهم لاندی نه راځی ځکه دمغفورلهم زیری اولو غزاکونکی ته دی. [تکلمه فتح الملهم:ج: ۳/ ص۴۵۷].

خلاصه: خلاصه دا چی علماءوو دعلامه مهلب رایه ددری وجهو څخه رد کړی ده:

(۱) دمغفورلهم په زیری کی هغه څوک داخل دی چی دمغفرت اهل وی او یزید ددی اهل نه وو.

(۲) دقسطنطنیی لپاره معاویه ﷺ بیا بیا لښکر لیګلی دی اوس معلومه نه ده چی یزید په اول لښکر کی وو.

(۳) اول لښکر دسفیان بن عوف په قیادت کی تللی وو چی مشران صحابه هم پکی وو. روایات اګرچی په دی باب کی مختلف راغلی دی لکن د اکثرو روایاتو څخه معلومیږی چی د اولنی لښکر قیادت دیزید سره وو مثلاً په مسند احمد: کی روایت دی چی غز ابو ایوب مع یزید بن معاویه. [طبقات ابن سعد: ج:(۳ص/۴۸۵].

شهد ابوایوب بدرًا......قال فمرض وعلي الجیش یزید بن معاویه فاتاه یعوده، ددی مرض څخه مرض الموت مراد دی اوپه دی باندی اتفاق دی چی حضرت ابوایوب انصاری رضی الله عنه په قسطنطنیه کی وفات شوی دی. [کشف الباری کتاب الجهاد :ص:(۲۸۰-۲۸٦)].

شاولی الله رحمه الله فرمائی چی:

اقوله مغفورلهم تمسک بعض الناس بهذالحدیث في نجاة یزید والصحیح انه لایثبت بهذالحدیث الاکونه مغفورله ماتقدم من ونبه علي هذه الغزوة لان الجهاد من الکفارات وشان الکفارات ازالة اثارالذنوب السابقة علیها لا الواقعة بعدها نعم لوکان مع هذالکلام انه مغفورله الي یوم القیمة لدل علي نجاته واذلیس فلیس بل امره مفوض الي الله تعالي فیما ارتکبه من القبایح بعدهذه الغزوة من قتل الحسین وتخریب المدینة والاصرار علي شرب الخمر ان شاء عفا عنه وان شاء عذبه کماهومطرد في حق سایرالعصاة. (رساله شرح تراجم ابواب ابخاری المطبوع مع صحیح ا لبخاری:ص:(۳۱))

مولنااشرف علی تهانوی رحمه الله فرمائی چی پاتی شوه په دی حدیث باندی استدلال نو دا انتهائی ضعیفه دی ځکه چی هغه مشروط دی همدارنګه یزید ته مغفورویل سخت زیاتی دی ځکه چی مغفور والی مشروط دی په وفات علي االایمان باندی او دمجهول دی نوبنه داده چی دده امرمفوض کړو علم الهی ته اوپخپله څه ونه وایو. امدادالفتاوی:ص:(۴۲٦).

قاری محمدطیب رحمه الله فرمائی چی:موږ ددی حدیث څخه انکارنه کوو اونه ددی څخه انکارکوو چی یزید ددي حدیث په عموم کی داخل دی اوددی سره ددی څخه هم انکارنه کوو چی که ددی دحدیث عموم یزیدپه مقبولینو کی داخلوی نو همدارنګه یې د بخاری وغیره دامارة الصبیان والا احادیث دمقبولینو څخه خارجوی اولکه مهلب یزید ددی حدیث مصداق ګرزوی اودده په فضیلت باندی استدلال کوی نو همدارنګه حافظ ابن حجر اوعلامه بدرالدین عینی رحمه الله ئی دامارة الصبیان دحدیث لپاره مصداق ګرزوی اودیزید په فسق باندی ا ستدلال کوی د مهلب رحمه الله سره په استدلال کی صرف دحدیث عموم دی اوددی جمهور محدثینو سره دحدیث عموم او دصحابه وو اقوال اوتاریخی واقعات همدارنګه دمغفورلهم حدیث په دی طبعي شروط باندی مشروط دی چی په دوی کی هغه قلبی کیفیات اوجذبات پاتی وی کوم چی په دی وخت کی ورسره وو مثلانبی اکرم صلی الله علیه وسلم فرمائی چی:امتي امة مرحومة،نوددی څخه خو هرفرد نه دی مراد بلکی هغه

فردمراد دی چې پـه امت اجابت کـې داخـل شـي اوپـه دی کيفيـت بانـدی وفـات شـي. شـهيد کربلا ملخصًا :ص:(١٦٩).

مولنامحمدامین صفدر اوکاړوی رحمه الله فرمائی چې په ابوداؤد شريف کی حديث دی اسلم ابی عمران فرمائی چې مونږ دمدينی منوری څخه دعبدالرحمن بن خالد بن وليد په قيادت کی دقسطنطنيي جنګ ته روان شو دعبدالرحمن بن خالد وصال په سنه(٦٤ﻫ) کی په حمص کی شوی دی اودا دقسطنطنيي په خلاف باندی اول لښکروو په دی کی څوک ديزيد شمول نه شي ثابتولی. تجليات صفدر:ج:(١)ص:(٥٨٨).

وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال قال رسول الله ﷺ اذالقيت الحاج فسلم عليه وصافحه ومره ان يستغفرلک قبل ان يدخل بيته فانه مغفورله.[رواه احمد].

پـه دی حـديث کـې حـاجی تـه مغفورلـه ويـل شـويدی ددی حـديث چـې کومـه توجيـه ده همغـه توجيـه دقسـطنطنيي دلښکرپه باره کی دمغفورلهم ترجمه ده. همدارنګه دنوی مسلمان سره هم دمغفرت وعده شوی ده، نو مادحين ديزيد دې ووائی چې د حاجيانو مؤاخذه په آخرت کی شته اوکه نه؟

الحاصل: جمهور اهل سنت والجماعت نه دروافضو په شان باندی يزيد ته کافروائی اونه ورته دخوارجو په شان باندی عادل وائی بلکی دافراط اودتفريط په مينځ کی ديزيد په فسق باندی قول کوي.

وآخردعوانا ان الحمد لله رب العلمين.

دمماتيت فتنه

ليکوال : الشيخ ابو ابراهيم رحيم الله الحقاني الننجرهاری

بســــــــم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله وحده والصلوة والسلام علی من لا نبي بعده

امابعد:

محترمو مسلمانانو ورونو! کفارو دمسلمانانو د اتفاق او داتحاد د ختمولو لپاره مختلفې انجیوګانې په کار اچولې دي، زمونږ په دې ملکونو کې د مسلمانانو په مابین کې د اختلاف دراپیدا کولو لپاره ډیر کاره قادیانیت، درافضیت، د لامذهبیت، د مودودیت، دمماتیت، او دبریلویت، په جامه کې وشو.

دلامذهبیت یو څه تفصیل مخکې وشو، اوس به لږ غوندې تفصیل دهغې ډلګۍ وکړو چې هغه دلامذهبیت لپاره دپول په طریقه باندې استعمالیږي چې هغه دمماتیانو ډلګۍ ده مماتیان خپله ډلګۍ د اشاعت التوحید والسنة په نوم باندې یادوي، دوئ نیمچه غیرمقلدین او نیمچه لا مذهبه دي، او دلامذهبیت لپاره د پول حیثیت لري په دې پول باندې ډیر مماتیان لامذهبیت ته واوختل او حتی چې مثلا بعضو خو په کې اسلام ته متارکې سلام وکړو زمونږ په علاقو کې نیازمحمد عرف امین الله پشاوري اول مماتي اشاعتي وؤ چې وروسته غیر مقلد شو، عبد السلام رستمي اول مماتي وؤ وروسته غیرمقلد شو، نن سبا د جلال اباد په ښار او په نور افغانستان کې چې کوم غیرمقلدین د لامذهبیت پرچار کوي دوئ اکثر اول مماتیان وؤ، همدرانګه احمد سعید ملتاني اول مماتي وؤ او مماتیانو به د اشاعة التوحید والسنة دباني په لقب باندې یادولو لکن وروسته منکر حدیث شو، او د (قران مقدس بخاري محدث) په نوم باندې یې د بخاري په خلاف باندې کتاب ولیکلو.

خلاصه: دا چې مونږ داسې ویلی شو چې المماتیة قنطرة اللامذهبیة. لکه علماء وؤ چې فرمایلي دي چې: اللامذهبیة قنطرة اللادینیة.

دمماتیانو (اشاعة التوحید والسنة) خطرناک مسائل

لکه څرنګه چې غیر مقلدین د رفع الیدین او د آمین بالجهر مسائل د ځان لپاره د ډال په طریقه باندې استعمالوي او خپلې دګند څخه ډکې عقیدې ورباندې پټوي نو همدارنګه مماتیان د توحید شعار د ډال په

طريقه باندې استعمالوي او خپلې ګنده عقيدې ورباندې پټوي، دوئ په کانفرانسونو او په جلسو کې وايي چې مونږ خلک د نذر لغير الله څخه منع کوؤ، مونږ خلک په مافوق الاسباب کې د استعانت من غير الله څخه منع کوؤ، مونږ خلک قبرونو ته د سجدې او د طوافونو څخه منع کوو وغيره، لکن مونږ وايو چې ددې کارونو څخه خو ټول علماء منع کوي د احنافو په ټولو کتابونو کې ددې کارونو څخه منعه راغلې ده د ديوبند اکابرو په ډېر زور سره ددې کارونو ترديد کولو او د ديوبنديانو د قربانيو په نتيجه کې تقريبا ددې کارونو مخنيوى شوى دى، نو ددې کارونو څخه منعه ستاسو مابه الامتياز کار نه دى بلکه ستاسو مابه الامتياز هغه مسائل دي چې د هغوئ په وجه تاسو د اهل سنت والجماعة د مسلک څخه خارج يې، د هغوئ په وجه تاسو ضال او مضل يې، د هغې په وجه تاسو مبتدع في العقيدة يې، او د هغوئ په وجه ستاسو پسې مونځ کول مکروه تحريمي دى، او هغه مسائل يو څو په لاندې ډول دي:

(۱) د زمکې د قبر څخه انکار.

(۲) د زمکې په قبر کې د ثواب او د عذاب څخه انکار چې دا عقيده انکار د عذاب القبر ته مستلزمه ده ځکه چې د قبر څخه انکار د عذاب القبر څخه انکار دى.

(۳) د حيات الانبياء څخه انکار.

(۴) د سماع النبي ﷺ عند القبر څخه انکار.

(۵) د عرض الاعمال على النبي ﷺ څخه انکار.

(٦) د استشفاع عند قبر النبي ﷺ څخه انکار.

(۷) د توسل څخه انکار.

(۸) د اعادة الروح الى الجسد العنصري څخه انکار.

(۹) همدارنګې د عامو مړو سماع ته شرک ويل حالانکه دا اصحابو کرامو په مابين کې اختلافي مسئله ده، او اکثريت د صحابه وؤ رضي الله عنهم د عامو امواتو د سماع قائل وؤ حتى چې کوم صحابه چې د عامو مړو د سماع د نفى قائل وؤ د هغه رجوع ثابته ده.

(۱۰) همدارنګه د هغو ډېرو برزخي حالاتو څخه انکار چې په احاديثو کې راغلي دي وروسته به په دې مسائلو باندې اجمالي بحث وکړو، انشاء الله.

دمماتیت دفرقې مؤسس

ددې فرقې مؤسس سید عنایت الله شاه بخاري دی، یوه عجیبه لطیفه دا ده چې یوه بله فتنه ده په نوم د تحریک خاکسار دهغې دمؤسس نوم هم عنایت الله مشرقي دی د بریلویانو دمشهور مناظر نو هم عنایت الله دی د لامذهبو دمشهور مناظر نوم هم عنایت الله اثري گجراتي دی.

ددې ټولو په مابین کې قدر مشترک دا دی چې دوئ ټول دقران کریم تفسیر د خپلې رائې مطابق کوي.

دسید عنایت الله شاه بخاري د پلارنوم سید جلال الدین دی د کشمیر د گویل په علاقه کې پیدا شوی دی، دحدیثو کتابونو یې اکثر په مدرسه امینیه دهلی کې لوستلي دي په (۱۹۵۷) میلادي کال کې یې دجمعیت اشاعة التوحید والسنة بنیاد کېښودلو په ابتداء کې ددې جماعت امیر قاضي نور محمد وؤ او عنایت الله یې نائب امیر وؤ کله چې هغه په (۱۹٦۲) میلادي کال کې وفات شو نو بیا مرکزي امیر شو او تر (۱۹۸۵) کال پورې امیر وؤ او ددې څخه وروسته تر وفات پورې ددې جماعت اعزازي سرپرست وؤ .(۱)

ددې جماعت مرکزي غړي دادي:

(۱) سید عنایت الله شاه بخاري گجرات مرکزي امیر.

(۲) مولنا قاضي شمس الدین گوجرانواله. نائب امیر برای صوبه پنجاب.

(۳) مولوي محمد طاهر پنچپیر. نائب امیر برای صوبه سرحد.

(۴) مولوي عبدالرؤف حیدر اباد. نائب امیر برای صوبه سند.

(۵) مولوي عرض محمد. نائب امیر برای بلوجستان.

(٦) ناظم اعلی مولنا غلام الله خان. مهتمم درالعلوم تعلیم القران راولپنډي.

(۷) نائب ناظم مولوي محمد یوسف خان، راولپنډي.

(۸) خازن حاجي فیروز الدین. پنډي. (۲)

یو څه وخت وروسته دیو څه اختلافاتو له وجې مولوي محمد طاهر پنچپیر دا جماعت پرېښودلو دخپل امارت اعلان یې وکړو او نن سبا ددې جماعت مرکزي امیر دده ځوی مولوي محمد طیب پنجپیر دی.

۱ـ جمنستان اشاعة التوحید والسنة ص (۹۰).

۲ـ اشاعة التوحید والسنة تعارف ص (۲۳).

په (۱۹٦۱) کې مولنا ظفر احمد عثماني او مولنا احتشام الحق تهانوي رحمه الله د دې فتنې د خاموشولو لپاره کوشش وکړو لکن نتیجه یې ورنکړه، د دیوبند څلویښت کلن مهتمم قاري محمد طیب رحمه الله په (۱۹٦۲) میلادي کال کې پاکستان ته راغلو او د دې فتنې د خاموشولو کوشش یې وکړو لکن دې هم نتیجه ورنکړه کله چې د صلحې کوششونه ناکام شول نو د دیوبند علماؤ د دې د فتنې د مخنیوي لپاره دیو مدلل کتاب د لیکلو تجویز پیش کړو او د دې کار لپاره یې امام اهل سنت والجماعة مولنا سرفراز خان صفدر رحمه الله مقرر کړو سرفراز خان صفدر رحمه الله د فتنې په خلاف باندې تسکین الصدور په نوم باندې مدلل کتاب ولیکلو بیا دملتان په اجلاس کې د دیوبند لاندې اکابرو د دې کتاب تصدیق وکړو.

مولنا فخر الدین احمد مفتي سید مهدي حسن، قاري محمد طیب، مولنا حبیب الرحمن اعظمي، مفتي محمد شفیع، مولنا ظفر احمد العثماني، مولنا محمد یوسف بنوري، مولنا خیر محمد جالندهري، مفتي جمیل احمد تهانوي، مفکر اسلام مفتي محمود مولنا محمد عبد الله درخواستي، مولنا شمس الحق افغاني، مولنا سید ګل بادشاه، خواجه خواجګان خان محمد وغیرهم.

داسلامي عقائدو اصول

داسلامي عقائدو اهم اصول درې دي (۱) توحید (۲) رسالت (۳) معاد

توحید او مماتي:

دمماتیانو په نیز د توحید معنی ګانې دوه دي اول د الله تعالی د قدرت څخه انکار ځکه چې مماتیان اکثر دکشف او د کرامت څخه منکر دي او د کشف او د کرامت تعلق د الله تعالی د قدرت سره دی.

دوهم: دا چې د الله تعالی په کلام کې شفاء نشته دوئ د الله د کلام لیکل او په غاړه کې یې اچول شرک ګڼي، مماتیانو په باره ایجنسي کې ډېر داسې خلک ووژل چې د الله تعالی په کلام کې د شفاء قائل وو.

رسالت او مماتیان:

مماتیان د هغو تمامو احادیثو څخه منکر دي چې (۱) د حیات الانبیاء (۲) سماع النبي ﷺ (۳) د توسل بالنبي ﷺ (۴) د استشفاء من قبر النبي ﷺ (۵) زیارت قبر النبي ﷺ (٦) د عرض الاعمال علی النبي ﷺ

سره يې تعلق دی همدارنګه دهغوئ ټولو احاديثو څخه منکر دی دکومو تعلق چې دسماع الموتی او د برزخ د حالاتو سره دی.

معاد او مماتيان:

دمعاد لپاره مقدمه قبر دی، او مماتيان هغه قبر ته قبر نه وايي کوم ته چې په قران او په حديث کې قبر ويلی شوی دی او په کوم قبر کې چې د ثواب او دعذاب عقيده په مسلمانانو کې را روانه ده دهغې عقيدې څخه منکر دي.

قران او مماتيان:

په قران کې د تصوف نوم (تزکيه) راغلی ده او په احاديثو کې د تصوف نوم (احسان) راغلی دی، او تمام محدثين او مفسرين او فقهاء فرمايي چې صوفياء کرام د الله تعالی اولياء دي لېکن مماتيان ورته مشرکان او بدعتيان وايي دمماتيانو د قران دمنلو طريقه هغه ده کومه چې دعبد الله بن زبعری وه عبد الله بن زبعری به هغه اياتونه چې دبتانو په باره کې راغلي دي په پېغمبرانو باندې تطبيقول(۳) همدارنګه ددوئ دقران دمنلو طريقه هغه ده کوم چې د خوارجو ده، خوارجو به د کفارو په باره کې نازل شوي اياتونه په مسلمانانو باندې تطبيقول(۴).

دخوارجو په باره کې رسول الله ﷺ فرمايي چې ددوئ دحلق څخه به قران نه ښکته کيږي او دوئ به د اسلام څخه د اسې وزي لکه څرنګه چې غشي د ښکار څخه ووزي بخاري ص (۱۰۲۴).

لکه څرنګه به چې خوارجو حضرت علي رضي الله عنه او دده ملګرو ته د قران څخه منکرين ويل او خپلو ځانونو ته به يې دقران منونکي او دقران شيخان ويلې، حضرت علي رضي الله عنه فرمايي: چې يقرؤن القران يحسبون انه لهم وهو عليهم (ابوداود ج ۲ ص ۳۰۸).

دوئ داګمان کوي چې قران ددوئ لپاره دليل دی حالانکې قران ددوئ په خلاف دليل دی همدا حال دمماتيانو دی په قران او په متواترو احاديثو کې دقبر يوه معنی ده چې زميني قبر دی، او مماتيان دزميني قبر

۳ـ جلالين صـ ۴۰۹ حاشيه ـ ۴.

۴ـ بخاري ج ۲ ص ۱۰۲۴.

څخه انکار کوي او بله معنی ورته بيانوي چې عليين او ياسجين دی په قران کې دشهيد لپاره جسماني ژوند په عبارت النص کې راغلی دی او دانبياؤ لپاره په دلالة النص کې راغلي دي او مماتيان ترينه منکردي ، په قران او په حديث کې دجسم مثالي ذکر نه دی راغلی او مماتيان يې خپل ځان دجوړې شوې عقيدې په بناء باندې منې په قران کې دمرګ دوه معنا ګانې راغلي دي اول دا چې دابتداء څخه د روح او د بدن په مابين کې بالکل تعلق نه وي راغلی لکه انسانانو ته چې دولادت څخه مخکې الله تعالی اموات ويلي دي الله تعالی فرمايي چې (کيف تکفرون بالله وکنتم آمواتا) او بتانو ته هم په همدې معنی اموات ويلی شوي دي .

دوهم داه چې يو ځلې روح په جسد کې داخل شوي وي او بېرته وتلی وي لکه الله تعالی چې فرمايي (ثم يمينکم ثم يحييکم) نو دا موت دانسانو دی ، او مماتيان دموت لپاره دوهمه معنی بيانوي او اوله معنی نه بيانوي او داځکه چې دوئ خو دبتانو په باره کې راغلي اياتونه په انبياؤ او په اولياؤ باندې ور تطبيقوي لهذا دوئ دموت لپاره صرف همدا يوه معنی بيانوي .

اشاعة التوحيد والسنة

(۱) دمشرکانو دا عادت وو چې بوت به يې جوړ کړو دهغې عبادت به يې کولو او په هغې باندې به يې ديو پيغمبر او يا ديو بزرګ نوم کېښودلو خلکو ته به يې دا په ذهن کې ور اچوله چې مونږ ددې پيغمبر او يا ددې بزرګ په طريقه باندې روان يو .

(۲) يهود او نصاری وو به دکوم پيغمبر پسې د ځان څخه ددرغو قيصې جوړ کړې او يا به يې ورته دتورات او يا د انجيل او يا د زبور نوم کېښو دلو الله تعالی ددوئ دا خراب عادت داسې ذکر کوي چې (يکتبون الکتب بأيديهم ثم يقولون هذا من عندالله) .

(۳) ددې مبتدعو فرقو هم همدا عادت دی چې دځان لپاره يوه نوي ډله جوړه کړې ، او يا ورته يو غوره نوم په قران او يا په حديث کې وګوري مثلا مسعود احمد يوه ډله جوړه کړه او دهغې لپاره يې نوم دجماعة المسلمين کېښودلو او په هرځای کې وايي چې په قران کې چې په هرځای کې دمسلمين لفظ راغلی دی دهغې څخه مونږ مراد يو ، همدارنګه مودودي يوه ډله جوړه کړه او نوم يې ورته دجماعت اسلامي کېښودلو رسول الله ﷺ فرمايي: چې په اخره زمانه کې به داسلام صرف نوم پاتې شي نن سبا د اپيشن ګويي بالکل پوره شوې ده نوم اسلامي لګوي او کار حرامي کوي ، همدارنګه مسعودالدين يوه نوي ډله جوړه کړه او نوم يې ورته په قران

کې وکتلو نو حزب الله يې د خپلې ډلې لپاره نوم کړو، او دعوه کوي چې د حزب الله څخه زما ډلګې مراد دهٔ قاديانيانو د پنجاب په علاقه کې د چناب د درياب په غاړه باندې يو نوی ښار جوړ کړو او نوم يې ورته په قران کې وکتلو نو ربوه يې ورباندې کېښودلو، او دعوه کوي چې په قران کې راځي چې د " وأويناهمـا الى ربـوة ذات قرار ومكين" څخه زمونږ دا ښار مراد دی، دنعيم په نوم باندې يو کاذب دپيغمبرۍ دعوه وکړه بيا دعوه وکړه چې په قران کې راځي چې (ولتسئلن يومئذٍ عـن النعـيم) نو ويل به يې چې د دې څخه زه مراد يم همدرنګه معتزله وو يو ه ډلګۍ جوړه کړه او نوم يې ورباندې د اصحاب العدل والتوحيد کېښودلو، د نن سبا مماتيانو هم ځان ته يوه نوې ډلګۍ جوړه کړې ده او نوم يې ورباندې اشاعة التوحيد والسنة ايښې دی، دوئ مخې ته قران نيولی وي او کنځلې او خرافات بيانوي خلکو ته په ذهن کې دا وراچوي چې دا زما ټولې کنځلې او خرافات په قران کې دي تاسو به په را روان بحث کې وګورئ چې دا ډلګۍ اشاعة التوحيد والسنة نه بلکې اشاعة التلبيس والضلالة کوي.

ددې فتنې په خلاف باندې ليکل شوي کتابونه

(١)حياة الانبياء للبيهقي (٢) شفاء السقام للسبكي (٣) كتاب الروح لابن القـيم (٤) جـلاء الافهام لابن القيم(٥) القول البديع للسخاوي(٦) التذكرة للقرطبي (٧) شرح الصدر للسيوطي(٨) البدور السافره للسيوطي(٩) جذب القلوب للمحدث عبد الحق الدهلوي (١٠) اب حيات للنانوتوي.

دا يو څو هغه کتابونه وو چې دعنايت الله شاه بخاري د اشاعة التوحيد والسنة په نوم باندې دتنظيم څخه مخکې ددوئ دسد الباب لپاره ليکل شوي دي ددې فتنې د ظهور څخه وروسته هم ددوئ په خلاف باندې ډېر کتابونه وليکل شول چې يو څو يې دادي:

(۱) عالم برزخ. قاري محمد طيب ۴۰ کلن مهتمم ديوبند (۲) احوال برزخ، مفتی عاشق الهی بلند شهري (۳) تسکين الصدور، سرفراز خان صفدر (۴) المسلک المنصور، سرفراز خان صفدر (۵) سماع موتی، سرفراز خان صفدر (٦) الشهاب المبين، سرفراز خان صفدر (٧) ارشاد العلماء، شيخ الحديث عبد القدير (٨) شيخ طيب معتزلي عذاب قبر کامنکر کيون؟ ابو يحی مدني (٩) مجموعه سوالات وجوابات (١٠) معيار صداقت (١١) قبر کې زندګي (١٢) اسلام کې نام پرهوا پرستي (١٣) منکرين حيات قبر کې خوفناک چالين (١۴) البرهان القوي في حياة النبي ﷺ (١۵) عذاب قبر کې صحيح صورت کې منکر کاشرعي حکم (١٦)

عقيده حيات قبر اور علم و فهم ميت كې حديث ، د نهم نمبر څخه تر شپاړسم پورې د مولنا نور محمد قادري تونسوي تصنيفات دي (۱۷) فرقه مماتيت كا تحقيقي جايزه لمولنا الياس گهمن (۱۸) البصائر لمولنا حمد الله جان الداجوي رحمه الله (۱۹) خلاصه عقائد علماء ديوبند عبد الشكور ترمذي (۲۰) القول النقي في حيات النبي ﷺ ، مولنا عبد الله بهلوي ، (۲۱) پنجپيري حضرات ديوبندي نهی (۲۲) عادلانه دفاع (مفتي سرادر صاحب شيخ الحديث دار العلوم تل) وغيره .

مسئله د عذاب قبر او حياة فى القبر

ليکوال : الشيخ ابو ابراهيم رحيم الله الحقاني النحجرهارى

بسم الله الرحمن الرحيم

مسئله د عذاب قبر او د حياة في القبر

الحمد لله وحده والصلوة والسلام على من لا نبي بعده

امابعد!

محترمو لوستونکو! د ټولو اهل سنت والجماعة داعقيده ده چې په قبر کې ثواب او عذاب حق دي په قبر کې به سوال او جواب کيږي او د قبر شرعي څخه مراد همدغه دنيوي زميني قبر دی او د جسم لپاره ثواب او عذاب په همدې زميني قبر کې ورکول کيږي ، لکن ددې په خلاف د جمعيت اشاعة التوحيد والسنة والا ددغې زميني قبر څخه منکر دي کوم چې په دنياکې موجود دی او هر سړی يې پيژني :

(۱) د اشاعت التوحيد والسنة موجوده امير مولوي محمد طيب پنجپيري ليکي چې:

اس بحث کې ضمن مين يهان اس نکته کې وضاحت بهی ضروري هی کې ميت کو برزخي حيات کهان ملتی هی؟ هماري مخالفين اسې مدفن ارضي مين عذاب وثواب قبر ثابت کرنی پر تلی بيټهی هين (۱)

ترجمه: ددې بحث په ضمن کې ددې نکتې وضاحت هم ضروري دی چې مړي ته برزخي ژوند په کوم ځای کې ورکول کيږي؟ زمونږ مخالفين په دغه زمکني قبر کې د ثواب او دعذاب د ثابتولو کوشش کوي.

(۲) فضل الرحمن مماتي ليکي چې : واضحه دې وي چې هغه شرعي قبر داومې ځمکې لاندې دی(۲).

همدارنګه ليکي چې: د قبر څخه دغه خاصه کنده او عرفي قبر بالکل نه دی مراد بلکه د برزخ شرعي قبر مراد دی ، التحقيق الانيق صـ ۳۴).

(۳) د مماتيانو مشهور مناظر خضر حيات ليکي چې : قبر شرعي صرف عالم برزخ هی نه که يه ګړ ها . المسلک المنصور صـ ۳۲) ترجمه: قبر شرعي صرف عالم برزخ دی نه دا کنده .

۱ـ مسلک اکابر ص ۲۵

۲ـ التحقيق الانيق صـ ۳۰

(۴) مولوي امير محمد مماتي ليکي چې: زمکنی کندې ته قبر ويل د نصوصو څخه انکار دی. الاقوال المرضيه مولوي امير محمد، والقول المرعي لحسين شاه نيلوي ص۹۹/۵۴-۱۰۱].

داهل سنت والجماعة دلايل

د دلائلو څخه مخکې درې خبرې په ياد لرئ اول: تعين د قبر دوهم: د برزخ مفهوم دريم: اعاده د روح مړي ته په دغې زمکني قبر کې (يعني حيات في القبر)

قران کريم څخه د زمکني قبر ثبوت :

(۱) فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَابًا يَّبْحَثُ فِي الْاَرْضِ لِيُرِيَه كَيْفَ يُوَارِيْ سَوْءَةَ اَخِيْـهِ: کله چې قابيـل هابيـل ووژلو او دښخولو چل يې نه وو ياد نو الله تعالى يو کارغه راوليږلو چې بل کارغه يې ښخولو نو قابيـل تر ېنه د ښخولو چل ياد کړو او هابيـل يې ښخ کړو، نو قابيـل هابيـل په دغه زمکني قبر کې ښخ کړو.

(۲) وَلَا تَقُمْ عَلٰى قَبْرِه (سورة توبه اية ۸٤) ترجمه: او دده په قبر باندې مه دريږه.

په دې ايت کې نبي ﷺ منع شو چې د رئيس المنافقين په قبر باندې مه دريږه او ظاهره دا ده چې نبي ﷺ د رئيس المنافقين په دغه زميني قبر باندې دريدلی وو او دعايې ورته کړې وه. سجين ته نه وو تللی.

(۳) وَ اَنَّ اللّٰهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُوْرِ (الحج ايت ۷) ترجمه: له دې وجې الله تعالى ټول خلک دوېم ځل را ژوندي کوي کوم چې په قبرونو کې دي.

استدلال: دلته د هغو اجسامو د راپورته کولو ذکر دی په کوموکې چې د کفارو شک وو، او د کفارو شک په دغې عنصري جسمونو کې وو نه په اجسامو مثاليه وو کې نو قبر به هغه ځای ته وايي په کوم ځای کې چې :ا جسد عنصري ښخ شوی دی او هغه زمکنی قبر دی.

(۴) وَ إِذَا الْقُبُوْرُ بُعْثِرَتْ (انفطار اية٤) ترجمه: او چې کله قبرونه څيري او لاندې باندې شي او مړي تر ېنه راپورته کړل شي.

استدلال: په دې اية کريمه کې قبر هغه ځای ته ويل شوی دی د کوم ځای څخه چې جسم راپورته کولی شي او جسم د زمکني قبر څخه راپورته کولی شي ځکه چې حساب او کتاب د دغې جسد عنصري سره کيږي کوم چې اعمال کړي دي جسم مثالي خو عمل نه دی کړی.

(۵) اَفَلَا يَعْلَمُ اِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُوْرِ. (عاديات اية٦) ترجمه: ايا هغه وخت ورته نه دی ياد چې را پورته کړل شي هغه چې په قبرونو کې دي.

استدلال: په دې ايت کريمه کې قبر هغه ځای ته ويل شوي دي په کوم ځای کې چې دا ناشکره جسم ښخ کړی شوی او هغه زميني قبر دی.

(٦) كَمَا يَئِسَ الْكُفَّارُ مِنْ اَصْحٰبِ الْقُبُوْرِ (الممتحنه اية ۱۳) ترجمه: لکه څرنګه چې نا اميده دي کافران د هغه خلکو څخه په قبرونو کې ښخ کړی شوي دي.

استدلال: کافران د دې جسد عنصري څخه نا اميده دي نو چې کافران د دې اجساد و عنصريه وو څخه نا اميده دي نو اصحاب القبور به هم دا اجساد عنصريه شوي او اجساد عنصريه په دغه زمکني قبر کې ښخ کړي شوي دي.

(٦) مِنْهَا خَلَقْنٰكُمْ وَ فِيْهَا نُعِيْدُكُمْ وَ مِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً اُخْرٰى (طه اية ۵۵)

(۷) حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ (التكاثر اية ۲) په دې دواړو اياتونو کې هم دغه زمکني قبرونه مراد دي.

احاديث مباركه او دقبر مفهوم:

(۱) عبد الله بن مسعود ﷺ فرمايي: چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي چې اذا مات احدكم فلا تحبسوه واسرعوا به الى قبره وليقرأ عند رأسه فاتحة الكتاب وعند رجليه بخاتمة البقرة. (شعب الايمان للبيهقي فصل في زيارة القبور).

ترجمه: کله چې يو کس په تاسو کې مړ شي نو مه يې حصاروئ او زر زر يې قبر ته وړئ او سرته دې يې فاتحة الكتاب او پښو ته دې يې د سورة بقرې اخيري اياتونه ولوستل شي.

استدلال: دا د زميني قبر بيان دی.

(۲) رسول الله ﷺ په يو څو قبرونو باندې تېرېدلو نو او ښه يې وتړېدله رسول الله ﷺ وفرمايل: چې د دې قبرونو والا څوک پېژني؟ يو سړي وويل چې زه يې پېژنم رسول الله ﷺ وفرمايل: چې دوئ کله مړه شوي دي؟ هغه سړي وويل چې د شرک په زمانه کې رسول الله ﷺ وفرمايل: چې په دې امت باندې په قبر کې ابتلاء

راځي که دا وېره راسره نه وي چې تاسو به بيا مړي ښخ نه نکړئ نو ما به دعا کړئ وی چې تاسو ته يې عذاب قبر درښکاره کړی وی ، الحديث (مسند ابی يعلی رقم ۱۲۹۹۶)

استدلال: دا ټول بيان د زميني قبر دی نبي ﷺ چېرته سجين او يا علين ته نه وۀ تللی .

(۳) عبد الله بن عباس رضي الله عنهما فرمايي: چې نبي ﷺ په دوو قبرونو باندې تېرېدلو نو وې فرمايل: چې په دې دواړو قبرونو کې مړوته عذاب ورکول کيږي او په ډېر سخت کار کې نه ورکول کيږي يو به نمامت کولو او بل به ځان د متيازو څخه نه ساتلو بيا يې دوه لندې لختې را واخستلې او يوه يوه يې په دواړو قبرونو باندې ښخه کړه ، او وې فرمايل چې کېدی شي چې الله تعالی د دوئ په عذاب کې تخفيف راولي تر څو چې دا وچې شوې نه وي. (بخاري ج ۱ ص ۱۸۴)

استدلال: دلته نبي ﷺ د سجين او يا د علين په قبر باندې نه دی تير شوی بلکه په دغه زمکني قبر باندې تېرېدلو او په همدغه زمکني قبرونو باندې يې لختې ښخې کړئ وې .

(٤) عن عائشة رضي الله عنها قالت لما مات النجاشي كنا نتحدث انه لايزال يرى على قبره نور. (رواه ابـو داود باب في النور يرى عند قبر الشهيد)

استدلال: حضرت عائشه رضي الله عنها د زمکني قبر بيان کوي چې د نجاشي په زمکني قبر باندې انوار راورېدل.

(۵) يوه بي بي وه مسجد به يې جارو کولو بيا وفات شوه صحابه وۀ کرامو يې جنازه وکړه نبي ﷺ خبر نه وۀ نو چې يو څو ورځې يې ونه ليدله د صحابه وۀ کرامو څخه يې د هغې په باره کې پوښتنه وکړه ، صحابه کرامو وفرمايل چې يارسول الله ﷺ هغه وفات شوه او مونږ ته خبر نه کړی او ښخه مو کړه ، نبي ﷺ وفرمايل چې (دلّوني على قبرها) ماته يې قبر را وښايې بيا نبي ﷺ ورغلو او په قبر يې ورته جنازه وکړه او بيا يې وفرمايل چې دا قبرونه د تيارو څخه ډک دي (وان الله ينورها لهم بصلاتي عليهم) زما د جنازې له وجې به الله ورباندې رڼا کوي (مسلم ج ۱ ص ۳۰۹)

دا ټول معامله د زمکني قبر سره شوې وه نبي ﷺ سجين او يا علين ته نه وو تللی ، په دې باب کې احاديث تقريبا تواتر ته رسيدلي دي .

(٦) امام بخاري په کتاب الجنائز کې لاندې بابونه لګولي:

باب مايكره من اتخاذ المساجد على القبور، باب زيارة القبور، باب قول الرجل للمرأة اصبري ، باب الصلوة على القبر بعد مايدفن، باب من يدخل قبر المرأة ، باب دفن الرجلين والثلاثة فى القبر الواحد، باب الاذخر والحشيش فى القبر .... ددې ټولو څخه زمکنی قبر مراد دی عليين او يا سجين ترېنه نه دی مراد .

(۷) دمسلم په كتاب الجنائز کې داسې بابونه دي: باب جعل القطيفة فى القبر باب الامر بتسوية القبر، باب النهى عن تجصص القبر، باب النهى عن الجلوس على القبر... ددې ټولو څخه زمکنی قبر مراد دی.

(۸) اما ابو داود د كتاب الجنائز لاندې داسې بابونه لګولي دي: باب جمع الموتى في قبر ، باب في تعميق القبر ، باب كراهية العقود على القبر ، باب الاستغفار عند القبر ، باب المشى بين القبور فى النعل ، ددې ټولو نه زمکنی قبر مراد دی .

(۹) اما ترمذي د كتاب الجنائز لاندې داسې بابونه لګولي دي : باب ما يقول اذا ادخل الميت قبره ، باب كراهية الوطى على القبور والجلوس عليها .

(۱۰) امام نسائي د كتاب الجنائز لاندې داسې بابونه لګولي دي : باب ما يستحب من اعماق القبر ، باب مايستحب من توسيع القبر ، باب اخراج الميت من القبر.

(۱۱) ابن ماجه د كتاب الجنائز لاندې داسې بابونه لګولي دي: باب ما جاء في الصلوة على القبر ، باب ماجاء في ادخال الميت القبر ، باب ماجاء فى حفر القبر ، ددې ټولو بابونو او پدې کې د ذکرشوو ټولو احاديثو څخه د لمر په شان دا خبره ظاهرېږي چې د قبر شرعي څخه مراد همدغه زمکنی قبر دی نو عذاب او ثواب به هم په همدې قبر کې وي .

اهل لغت او د قبر مفهوم

(۱) المَقبرة والمِقبرة موضع القبور والجمع مقابر (مفردات القران ماده ، ق ، ب، ر، صـ ۳۹۰)

(۲) القبر مدفن الانسان وجمعه قبور (لسان العرب ج ۵ صـ ۶۷)

(۳) القبر مقر الميت وجمعه قبور (معجم الفاظ القران ج ۲ صـ ۳۳۱)

(۴) قبر د انسان د ښخولو ځای (قاموس القران صـ ۴۱۳)

(۵) قبر د انسان د ښخولو ځای (مصباح اللغات صـ ۶۵۴)

په لاندې ټولو کتابونو کې ئې همدا معنی ليکې ده :

(٦) صحاح (٧) تاج العروس (٨) مجمع بحار الانوار (٩) المعجم الوسيط (١٠) معجم الصحاح وغيره.
خلاصه: دا چې ټول اهل لغت د قبر لپاره حقيقي لغوي او اصلي معنى همدا ذکرکوي.

د ديوبند اکابر او دقبر مفهوم

(۱) په بهشتي زيور صـ ۴۳ کې يې دقبر څخه همدا زمکنى قبر مراد کړى دى.

(۲) کله چې مړى په قبر کې ښخ کړى شي او خاورې پرې واچول شي نو دا خاورې د ملائکو د ورتللو څخه مانع نه گرزي. (احکام اسلام عقل کې نظر مين صـ ۲۵۹)

(۳) د قبر حقيقت د مړي ځاى دى (امداد الفتاوى ج ۴ صـ ۴٦۷)

(۴) د نکير او منکر د سوال او د جواب وخت هغه دى چې کله خلک د قبر څخه واپس شي او روح انساني دغې خاکي جسم ته را معاد شي. (عقائد اسلام صـ ۵۹)

(۵) قبر د دغه ځاى نوم دى په کوم کې چې د مړي اجزاء پراته دي. (فتاوى حقانيه ج ۱ صـ ۱۸۲)

دمماتيانو وسوسې

(۱) بعضې اکابرو فرمايلي دي چې د قبر څخه مراد عالم البرزخ دى.

الجواب: د اکابرو دا قول د اسلام د دشمنانو جواب دى د اسلام دشمنان اعتراض کوي چې بعضې خلک خو په قبرونو کې ښخ شوي نه دي نو هغوئ ته به عذاب القبر او ثواب القبر څرنګه ورکول کيږي؟ نو علماؤ جواب ورکړو چې د قبر څخه مراد صرف دا کنده نه ده بلکې عالم البرزخ دى او عالم البرزخ د مرګ څخه واخله تر قيامته پورې ټولې زمانې ته وايي په دې زمانه کې چې مړى په هر ځاى کې وي نو هغه په عالم البرزخ کې دي نو د علماؤ مقصد د قبر په مفهوم کې وسعت پيدا کول دي، د دې زمکني قبر څخه انکار نه دى، خلاصه: دا چې قبر د مړي لپاره ظرف مکان دى او برزخ ورته ظرف زمان دى او د دې دواړو په منځ کې منافات نشته.

(۲) د نداء الحق صـ (۹۴) خلاصه داده چې الله تعالى فرمايي چې: (ثـم اماتـه فـأقبره) د دې څخه معلوميږي چې دغه زميني قبر قبر نه دى، اول له دې وجې څخه چې (فاقبره د اماته) په شان د الله تعالى فعل دى او الله تعالى خپل ځان ته منسوب کړى دى نو د هر سړي پورې به د اماتت د فعل تعلق راغلى وي او د هر سړي پورې به د اقبار د فعل تعلق راغلى وي، او س که د قبر څخه مراد دغه زمکنى قبر شي نو بيا خو بعضې

انسانان په دغه زمکني قبر کې نه دی ښخ شوی ، دوهم له دې وجې څخه چې په دې اية کې داقبار فعل الله ته منسوب شوی دی او په زمکني قبر کې اقبار دبندګانو فعل دی .

الجواب: داية دسياق اوسباق په دې خبره باندې دلالت کوي چې په دې ايت کې د قبر څخه دغه زمکنی قبر مراد دی.

دوهم جواب: کوم سړي ته د زمکې قبر نه دی په نصيب شوی ؟ که تاسو وايي چې بعضې خلک مرغانو خوړلي دي او بعضې لېوانو خوړلي دي نو مونږ وايو چې بيا هغه مرغان او لېوان څه شول ؟ ايا هغوئ نه مره کيږي او نه خاورې کيږي؟ نو حاصل دا چې هر سړی به خاورو ته ځي څوک لږ مخکې او څوک لږ وروسته .

دريم جواب: کوم سړي ته چې قبر په نصيب نه شي نو دهغه په باره کې ددې خداوندي وعدې سره څه کوئ چې (منها خلقنكم وفيها نعيدكم ومنها نخرجكم تارة اخرى).

څلورم جواب: اماتة هم بالذات دالله تعالى فعل نه دی بلکه بالذات د ملائکو فعل دی او که د قبر څخه علين او يا سجين واخلي نو بيا خو هلته هم (اقبره) دبندګانو يعني د ملائکو فعل شو ، خلاصه دا چې په دواړو ځايونو کې امر بالاماتة او امر بالاقبار مراد دی .

(۳) انما مرَّ رسول الله ﷺ على يهودية يبكي عليها اهلها قال انهم يبكون عليها وانها لتعذب في قبرها. (بخاري ج ۱ صـ ۱۷۲ باب قول النبي ﷺ يعذب الميت ببكاء اهله عليه)

نو دا ښځه لا ښخه شوې نه وه چې نبي ﷺ وفرمايل چې دې ته په قبر کې عذاب ورکول کيږي ، معلوميږي دا چې قبر د روح مستقر ته وايي دغه زمکني ته نه وايي .

الجواب (۱) امام احمد رحمه الله فرمايي چې: الحديث اذا لم تجمع طرقه لم يفهمه والحديث يفسر بعضه بعضا ، نو مكمل حديث دا سې دی چې : عن ابن عمر قال قال رسول الله ﷺ ان الميت ليعذب ببكاء اهله عليه فذكر ذالک لعائشة رضي الله عنها فقالت وهل يعنى ابن عمر رضي الله عنه انما مرّ رسول الله ﷺ على قبر فقال ان صاحب هذا ليعذب واهله يبكون عليه ثم قرأت ولا تزر وازرة وزر أخرى. (قال ابن معاويه على قبر يهودي (ابوداود ج ۲ صـ ۹۰ باب فى النوح كتاب الجنائز)

(۲) ددې تفصيلي حديث څخه معلومه شوه چې نبي ﷺ ديهودی په قبر باندې تېرېدلو .

(۳) دبخاري په روايت کې دي چې (انها لتعذب) يعنې دمضارع صيغه ده دنورو رواياتو څخه معلوميږي چې دلته حال نه بلکه استقبال مراد دی معنی دا چې عنقريب به دې ته عذاب ورکړل شي.

(۴) په دې حديث کې راغلي دي چې نبي ﷺ د دې مړي په جسد عنصري باندې تېرېدلو نو معلوميږي دا چې ثواب او عذاب دی جسد عنصري ته دی او مماتيان د دې څخه منکر دي نو دا حديث خو دمماتيانو خلاف شو.

(۵) متيقن الوقوع نازل کولی شي په منزلة د واقع.

اکثر مماتيان بعضې عبارتونه د قطع او د برېد سره پيش کوی په هغې باندې مه دوکه کيږي کله چې مسئله په ادله وؤ اربعه وؤ باندې ثابته شي نو بيا دچا شخصي رائې ته ضرورت نه وي کوم عباراتونه چې مماتيان اشاعتيان منکرين د قبر پيش کوي هغه په اصل کتابونو کې وګورئ. په هغې کتابونو کې هيڅوک هم ددې ارضي قبر څخه منکر نه دی اکثر داسې وي چې مصنيفينو دکوم اعتراض جواب کړی وي نو هلته مماتيان دخپلې خوښې مطابق عبارت رااخلي او چې هملته مصنف د ارضي قبر او په همدې ارضي قبر کې د ثواب او دعذاب خبره کړې وي هغه نه رانقلوي.

دبرزخ مفهوم

لغت: د برزخ لغوي معنی پرده ده په قران کريم کې په درې ځايونو کې دبرزخ لفظ دپردې په معنی کې استعمال شوی دی مثلا:

(۱)ومن وراء هم برزخ الى يوم يبعثون ، (۲)بينهما بزخ لا يبغيان .

همدارنګه اهل لغت فرمايي: چې البرزخ الحاجز بين الشيئين (القاموس المحيط صـ۳۱۸) برزخ ددوو شيانو په منځ کې پردې ته وايي. (مصباح اللغات صـ ٥٦) البرزخ مابين الشيئن (فقه اللغة صـ٦٥)

اصطلاحا: البرزخ مابين كل شيئين ، وفى الصحاح الحاجز بين الشيئين والبرزخ مابين الدنيا والاخرة قبل الحشر من وقت الموت الى البعث فمن مات فقد دخل البرزخ (لسان العرب ج۳ صـ۸)

دبرزخ اقسام

البرزخ على ثلاثة اقسام مكان ، وحال ، وزمان ،

فالمكان من القبر الى عليين تعمره ارواح السعداء، ومن القبر الى سجين تعمره ارواح الاشقياء.

واما الزمان فهو مدة بقاء الخلق فيه من اول من مات او يموت من الجن والانس الى يوم يبعثون.

واما الحال: فاما منعمة واما معذبة او محبوسة حتى تتخلص بالسؤال من الملكين (الحاوي للفتاوى ج ۲ صـ ۱۷۵). برزخ مكان ته وايي چې دقبر څخه شروع تر عليين او يا تر سجين پورې همدارنګه هغه زماني ته وايي چې د وفات د ورځې څخه شروع کيږي د اسرافيل تر دوهمې شپيلۍ پورې، همدرانګه هغه حالت منعمه او يا معذبه او يا محبوسه چې په دې زمانه کې مکلف ورسره مخامخ کيږي.

دقبر او دبرزخ په مابين کې نسبت

دقبر او دبرزخ په مابين کې نسبت دعموم او دخصوص مطلق دی: كما قال: كل قبر برزخ ... وبعض البرزخ قبر ... وبعض البرزخ ليس بقبر. نو چې قبر په هرځای کې وي هلته برزخ شته دی.

دقبر اود برزخ په مابين کې منافات نشته

برزخ قبر او دمړي هرځای ته شامل دی يعنې برزخ مقام الميت شو نو قبر دبرزخ په مفهوم کې دخل شو لهذا ددوئ دواړو په مابين هيڅ قسم تضاد او منافات نشته لکه څرنګه چې علامه ابن کثير رحمه الله ددې ايت په تشريح کې چې: (النار يعرضون عليها غدوّا وعشيا) فرمايي چې وهذاه الاية اصل كبير في استدلال اهل السنة على عذاب البرزخ في القبور) دا اية په قبر کې دعذاب برزخي لپاره قاعده ده فلهذا مړی په يو وخت کې په قبر کې هم وي او په برزخ کې هم وي ځکه چې قبر دمړي لپاره ظرف مکان دی او برزخ ورته ظرف زمان دی او مظرف په يو وخت کې په ظرف زمان او ظرف مکان دواړو کې وي.

مثلا يو طالب دشپې په مسجد کې وي نو ته داسې هم ويلی شئ چې طالب په مسجد کې دی او داسې هم ويلی شئ چې طالب په شپه کې دی ځکه چې مسجد مکان او شپه زمان دی، او قبر او برزخ دواړه ديو شي نوم دی. (فتاوی حقانيه ج ۱ صـ ۱۸۲).

نو کله چې ووايي چې انبياء په برزخ کې ژوندی دي نو په قبرونو کې ژوندي شول، او څوک چې وايي چې په برزخ کې ژوندي دي لکن په قبر کې مړه دي نو ددې داسې مثال دی چې مثلا زيد دشپې په مسجد کې ناست دی نو يو سړی ووايي چې زيد دشپې ژوندی دی لکن په مسجد کې مړ دی.

په قبر کې د روح اعاده (یعنې حیاة فی القبر)

(۱) يُثَبِّتُ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَ فِي الْاٰخِرَةِ (ابراهيم اية ٢٧).

عن ابي هريرة رضي الله عنه قال: تلا رسول الله ﷺ يثبت الله الذين الاية قال: ذاک فی القبر من ربک وما دینک (الحدیث درمنثور ج ۸ صـ ۳۵۰)

وعن ابن مسعود قال ان الميت اذا مات أجلس في قبره فيقال له من ربک و ما دینک ومن نبیک (الحدیث درمنثور ج ۸ صـ ۲۲٦)

عن البراء بن عازب رضي الله عنه قال : وذكر قبض روح المؤمن فتعاد روحه في جسده ويأتيه ملكان فيجلسانه فی القبر (الحديث) قرطبي، طبري، بغوي، كشاف، بيضاوي، مدراک، خازن، ابن کثیر، درمنثور، ابو السعود، دې ټولو ددې ايت لاندې د اعادې د روح احاديث راوړي دي .

(۲) كَيْفَ تَكْفُرُوْنَ بِاللّٰهِ وَ كُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيْتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيْكُمْ (بقره اية ۲۸)

واخرج وكيع وابن جرير عن ابي صالح قال يميتكم ثم يحييكم فی القبر ثم يميتكم (درمنثور، ابن کثیر، طبري)

(۳) د براء بن عازب رضي الله عنه مشهور حدیث دی چې دانسان د وفاتېدلو تفصیل په کې دی یوه جمله په کې داسې ده (فيقول الله عز وجل اكتبوا كتاب عبدي في عليين واعيدوه الى الارض فاني منها خلقتهم وفيها اعيدهم ومنها اخرجهم تارة اخرى قال فتعاد روحه في جسده فيأتيه ملكان . (الحديث) مسند احمد رقم ۱۸۵۳٤ مشكوة ج ۱ صـ ۲۸ باب اثبات عذاب القبر) دا حدیث صحیح دی بیهقي ورته صحیح ویلي دي. (شعب الایمان ج ۱ صـ ۳۵۷)

حافظ ابو نعیم ورته صحیح ویلي دي. (مجموع الفتاوی ج ۵ صـ ۲۱٦)

امام هیثمي ورته صحیح ویلي دي. (مجمع الزوائد ج ۳ صـ ۱۷۰)

ابو معاوية الضرير صدوق وهو في الاعمش ثقة وفي غير الاعمش فيه اضطراب (تاريخ بغداد ج ۲ صـ ۱۱۵) په دې حدیث کې دده استاذ اعمش دی .

(٤) عن ابي هريرة رضي الله عنه عن النبي ﷺ قال كان رجل يسرف على نفسه فلما حضره الموت قال لبنيه اذا انامت فأحرقو ني ثم ذروني فى الريح فو الله لئن قدر على ليعذبني عذابا ماعذبه احدا فلما مات فعل به ذلک فامر الله الارض فقال اجمعي مافيک منه ففعلت فاذا هو قائم فقال ماحملک على ما صنعت قال يارب خشيتک فغفرله . (بخاري باب حديث الغار ج ۱ صـ ٤٩٥) په دې حديث کې همدې بدن عنصري ته د روح د اعادې ذکر دی او همدې بدن عنصري ته د ثواب او د عذاب ذکر دی .

يو څو فوائد

(۱) دمحدثينو او دمفسرينو د تصريحاتو مطابق په قبر کې مړي ته د روح د اعادې احاديث متواتر دي .

حافظ ابن تيميه رحمه الله فرمايي چې : الاحاديث متواترة على عودة الروح الى البدن وقت السؤال . (شرح الصدور للسيوطي ج ۱ ص۱٤۷) شوکاني ليکلي دي چې: وقد رودت بذالک احاديث کثيرة بلغت حدا لتواتر (نيل الاوطار ج ٤ صـ ۱۳۸) د لامذهبو سر کروه نو اب صديق حسن خان ليکي چې د اعادې د روح احاديث متواتر دي (التنکيت صـ ۲۳)

(۲) دې احاديثو ته تلقي بالقبول هم حاصله ده (فتاوي ابن تيميه ج ۵ صـ ۲۲۰) کتاب الروح صـ ۵۶)

(۳) په اعادې د روح باندې د اسلافو اتفاق دی: وقد اجمع اهل السنة على اثباة الحياة فى القبور (شفاء السقام صـ ٤۲۵)

حياة فی القبر (يعنې) اعادة د روح او علماء

امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله: اعادة الروح الى جسد العبد فى القبر حق. (القول الفصل شرح الفقه الاكبر صـ ۳۷۹)

امام احمد بن حنبل رحمه الله: وعذاب القبر والايمان بملك الموت بقبض الارواح ثم ترد فى الاجساد فى القبور . (كتاب الصلوة صـ٤٥ تسكين الصدور صـ١٥٥)

امام نووي رحمه الله: ثم المعذب عند اهل السنة الجسد بعينه او بعضه بعد اعادة الروح اليه او الى جزء منه الخ (شرح مسلم ج ۲ صـ ۳۸٦)

حافظ ابن حجر رحمه الله: وذهب ابن حزم وابن هبيرة الى ان السؤال يقع عن الروح فقط من غير عود الى الجسم وخالفهم الجمهور فقالوا تعاد الروح الى الجسد او بعضه كما ثبت فى الحديث. (فتح الباري باب ماجاء في عذاب القبر ج ۳ صـ ۲۳۵)

علامه عيني رحمه الله: وهو قول الاكثر من اهل السنة (عمدة القاري باب قتل ابي جهل ج ۱۲ ص۳۰)

ملا علي القاري رحمه الله: فتعاد روحه في جسده ظاهر الحديث ان عودة الروح الى جميع أجزاء بدنه فلاالتفات الى قول البعض بان العود انما يكون الى البعض ولا الى قول ابن حجر الى نصفه فانه لايصح ان يقال من قبل العقل بل يحتاج الى صحة النقل (مرقات ج ٥ صـ ۳۵۵)

علامه الوسي رحمه الله : والجمهور على عود الروح الى الجسد او بعضه وقت السؤال (روح المعاني ج ۲۱ صـ ۵۷).

حافظ ابن القيم رحمه الله: المسئلة السادسة وهى ان الروح هل تعاد الى الميت في قبره وقت السؤال ام لا؟ فقد كفانا رسول الله ﷺ امر هذه المسئلة واغنانا عن اقوال الناس حيث صرح باعادة الروح اليه (كتاب الروح صـ ٤٨)

مولنا عبد العزيز فرهاري رحمه الله: ان الاحاديث الصحيحة ناطقة بان الروح يعاد فى الجسد عند السؤال (النبراس صـ ۲۰۹).

علامه ابن ابي العز رحمه الله: فان عود الروح الى ا لجسد لـيس على الوجـه المعهـود فى الدنيـا (شرح العقيدة الطحايه ج ٢ صـ ٦٠٩) .

امام تقي الدين السبكي رحمه الله: وقد ورد عن البراء بن عازب حديث طويل جامع الاحكام الموتى وفيه التصريح بعود الروح الى الجسد (شفاء السقام صـ ٤٢٠)

حافظ ابن تيميه رحمه الله: فقد صرح الحديث باعادة الروح الى الجسد وبـاختلاف اضـلاعه وهـذا بين فى ان العذاب على الروح والبدن مجتمعين (مجموع الفتاوى ج ٤ صـ ٥٧)

علامه شبير احمد العثماني رحمه الله: وقوله السلام عليكم اشارة الى انهم يعرفون الزاير ويدركون كلامه وسلامه (فتح الملهم ج ١ صـ ٤١٣).

مفتي عزيزالرحمن رحمه الله: په قبر كې د روح تعلق وي او اصل استقرار په عليين او يا په سجين كې وي. (فتاوى دارالعلوم ديوبند ج ۵ صـ ۲۸۹/ ۳۱۱).

مولنا اشرف علي تهانوي رحمه الله: په قبر كې د مړي سره د روح تعلق وي . (امداد الاحكام ج ۱ صـ ۸۱۸ ج ۵ صـ ۴۲۴) .

مفتي رشيد احمد لدهيانوي رحمه الله: دخاورې ګېدلو څخه وروسته هم اعاده د روح په داسې طريقه چې مونږ وربانډې نه پوهېږو دالله تعالى د قدرت څخه خارجه نه ده (احسن الفتاوى ج ۴ ۲۰۴).

مولنا خير محمد جالنـدهري رحمه الله : دسلفو يو مسلک د روح اعـاده ده دحديث دظاهر څخه هم همدا معلومېږي(خيرالفتاوى ج ۱ صـ ۱۷۹).

علامه انورشاه كشميري رحمه الله : ثم السؤال عندي يكون بالجسد مع الروح (فـيض البـاري ج ۱ ص ۱۸۵).

نواب قطب الدين رحمه الله: مظاهر حق ج ١ صـ ١٨٦)

مولنا نصيرالدين الغور غشتوي رحمه الله : حاشيه مشكوة ج ١ صـ ٢٦ حاشيه ٤) نـاقلا للمـر قـات (صـ ٢٥ ج٤)

شاه عبدالعزيز محدث دهلوي رحمه الله: خلاصه دا چې د بدن د تغير څخه وروسته هم د روح ورسره تعلق پاتې کيږي (فتاوی عزيزي ص ١٩٢)

مولنا خليل احمد سهارنپوري رحمه الله: وتعاد روحه في جسده بعد دفنه فى القبر (بذل المجهود ج ٥ ص ٢٨٨)

مولنا ادريس کانـدهلوي رحمه الله: کله چې خلک د قبر څخه واپس شي نو روح ورته را معاد شي (عقائد اسلام ص ٥٩).

مفتي محمد شفيع رحمه الله: د وفات او دفن کولو څخه وروسته په قبر کې د وېم ځلې ژوند تقريبا د قران د لسو اياتونو، او د نبي ﷺ د اويا احاديثو متواترو څخه ثابت دی چې د مسلمانانو لپاره په کې د شک کولو ګنجايش نشته. (معارف القران ج ٥ ص ٢٤٨)

مولنا زکريا رحمه الله: ولامانع فى العقل من ان يعيد الله الحياة في جزء من الجسد او في الجميع على خلاف بين الاصحاب فيثيبه ويعذبه (اوجز المسالک ج ٢ ص ٣٠٧)

❊ ❊ ❊

حيات الأنبياء عَلَيْهِمُ ٱلسَّلَامُ او سماع النبي صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عند القبر

ليكوال: الشيخ ابو ابراهيم رحيم الله الحقاني النجرماري

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

حيات الانبياء عليهم السلام او سماع النبي ﷺ عند القبر

الحمد لله وحده والصلوة والسلام على من لا نبيّ بعده .

امابعد!

داهل سنت والجماعة مسلک

داهل سنت والجماعت د مسلک خلاصه په لندو ټکو کې داده:

(۱) د قران کریم د قطعي نصوصو په رڼا کې په نبي ﷺ او په ټولو انبیاؤ باندې یو ځلې د مرګ راتلل یقیني دي او ددې څخه منکر کافر دی، قال الله تعالى: (كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ) وقال الله تعالى: (إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ) په اول ایت کې د هر انسان سره د مرګ وعده شوې ده او په دوهم کې د نبي ﷺ سره خصوصا د مرګ وعده شوې ده ، لکن د نبي ﷺ د مرګ د وقوع ذکر په قرآن کې نه دی راغلی.

(۲) د صحیحو احادیثو او د امت د اجماع څخه دا خبره ثابته ده چې د رسول الله ﷺ سره د اقرآني وعده پوره شوې ده لکه څرنګه چې ابو بکر صدیق رضي الله عنه د رسول الله ﷺ د وفات په ورځ وفرمایل: چې (فانّ محمداً قد مات).

(۳) د وفات څخه وروسته د (تعاد اليه روحه) مطابق د رسول الله ﷺ د دغې عنصري جسد سره د رسول الله ﷺ د مبارک روح د ومره تعلق ضرور حاصل دی د کوم په وجه چې د قبر مبارک سره صلوة او سلام بلا واسطه اوري او جواب یې وایي، او د لرې څخه چې څوک درود او سلام وایي هغه د نبي ﷺ په خدمت کې پیش کولی شي او همدارنګه د امت د اعمالو معاینه کوي.

یو څو وضاحتونه

داهل سنت والجماعت په مسلک باندې د پوهېدلو لپاره دا لاندې یو څو خبرې په ذهن کې یاد لرئ.

(۱) په قبر کې د رسول الله ﷺ د دغې عنصري او دونیوي جسد سره د روح تعلق دی نو له دې وجې ددې ژوند څخه په دونیوي ژوند باندې تعبیر کیږي ، او له همدې وجې څخه په دې دنیوي ژوند باندې بعضې

دونيوي احکام هم مرتب دي، مثلا دنبي ﷺ د بيبيانو نکاح د بل چا سره نه کيږي ، همدارنګه دنبي ﷺ ميراث نه تقسيمږي، داکابرو په کلام کې کله کله ددې ژوند څخه په برزخي ژوند باندې تعبير کيږي ، دا تعبير په اعتبار دظرفيت سره شوی دی ، چونکه دا ژوند نبي ﷺ ته ددې دنيا څخه برزخ ته دانتقال څخه وروسته حاصل شوی دی له دې وجې څخه ورته برزخي ژوند وايي، اوددې ژوند څخه په روحاني ژوند باندې هم تعبير کيږي په دې معنی چې په برزخ کې د دنيا بالعکس په تنعيم او په تعذيب کې روح اصل او بدن يې تابع دی.

(۲) په قراني او په نبوي ﷺ نصوصو کې د رسول الله ﷺ سره د مرګ وعده شوې ده، او دا مرګ په اجماع دامت باندې واقع شوی هم دی، لکن ددې مرګ نوعيت څه دی؟ ايا دعامو انسانانو د مرګونو په شان دی ؟او که نه ددې مرګ څه خاص بل نوعيت دی؟ نو په دې باره کې په قران کريم او په سنت کې قطعي خبره نشته ددې څخه وروسته بعضې علماء فرمايي: چې دا مرګ هم دعامو مرګونو په شان (اخراج الروح عن البدن) يعني دبدن څخه د روح وتل دی او بعضې علماء دخپل وجدان او دقراينو او دشواهدو په بناء باندې فرمايي چې دنبي ﷺ دمرګ کيفيت دعامو انسانانو دمرګونو څخه بيل دی په داسې طريقې چې د نبي ﷺ روح دټول بدن څخه زړه ته راټول شوي دي او په زړه کې مرکوز دي . دا رايه دمولنا محمد قاسم نانوتوي رحمه الله هم ده. (لطائف قاسميه ص۵ سيرة المصطفى ج۳ ص ۲۶۳ .ص۲۷۶]. خلاصه : دا چې دنبي ﷺ په وفات باندې عقيده ضروري ده لکن په کوم خاص کيفيت باندې يې جزم ضروري نه دی .

(۳) داهل سنت والجماعة په دې خبره باندې اتفاق دی چې دوفات څخه وروسته دنبي ﷺ دجسد عنصري سره دنبي ﷺ دروح دومره تعلق ضرور شته دی دکوم په وجه چې دقبر په خواکې عرض کړی شوی درود اوسلام اوري او جواب يې هم ورکوي ، لکن ددې تعلق کيفيت څه دی؟ ايا روح په مکمله طريقه باندې اجسادو ته راغلی دی ؟ او که نه ارواح چيرته په کوم بل ځای کې دی او دهغه ځای څخه يې ددې اجسادو سره نوې تعلق دی ؟نو په دې کې دعلماؤ مختلف نظرونه دي چې تفصيل يې په تسکين الصدور کې کتلی شئ ددوئ نظرونو قدر مشترک څه دی کوم چې اوس مونږ ذکر کړو، يا په داسې الفاظو ووايه چې د رسول الله ﷺ ددې دنيوي جسد عنصري سره دروح تعلق دی په مرتبه د لابشرط شی کې چې اتصال الروح فی الجسد اودخول الروح والجسد دواړو ته ورشامل دی څوک چې روح په عليين کې ګڼي او دهغه ځای څخه يې دجسد عنصري سره اتصال مني نو داهم يو فرد دتعلق الروح دی او څوک چې وايي چې روح په جسد اطهر کې داخل

دى نو داهم تعلق الروح دى او مدار دحياة په تعلق الروح دئ له دې وجې دا اختلاف قدر مشترک ته نقصان نه رسوي.

(۴) مماتيان دنبي ﷺ په شمول باندې ټولو پيغمبرانو ته هغه حيات بسيطه ثابتوي چې هغه تمامو کائناتو ته حاصل دى الله تعالى فرمايي: (اِنْ مِّنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ وَلٰكِنْ لَّا تَفْقَهُوْنَ تَسْبِيْحَهُمْ) ددې ايت څخه دکائناتو هر شي ته يو قسم حيات ثابتيږي چې دهغې څخه په حيات بسيطه باندې تعبير کيږي نو دوئ پيغمبرانو ته هم دا قسم حيات مني، لکن په دې خبره باندې ځان پوه کړئ چې صرف ددومره حيات منونکى شخص دحيات الانبياء دعقيدې څخه منکر دي، او دهغو اياتونو او احاديثو څخه مخالف دى کوم چې په حيات الانبياء باندې دلالت کوي (اول) ددې وجې څخه چې حيات بسيطه خو په جماداتو کې هم شته دى او په عام عرف کې جماداتو ته څوک احياء نه وايي او په نصوصو کې انبياؤ ته احياء ويلي شوي دي. (دوهم) له دې وجې څخه چې په نصوصو کې دنبي ﷺ دومره حيات ذکر شوى دى چې دهغې په وجه دقبر په خواکې عرض کړى شوى درود او سلام اوري او جواب يې ورکوي او حيات بسيطه د اوريدلو او دجواب د ورکولو لپاره نه دى کافي نو داهل سنت والجماعة دعقيدې مطابق انبياؤ ته هغه حيات حاصل دى کوم چې د روح او دجسد عنصري دتعلق په وجه دى.

(۵) عقائد په دوه قسمه دي (اول) هغه عقائد دي چې دهغوئ څخه منکر کافر دى، او (دوهم) هغه عائد دي چې دهغوئ څخه منکر کافر نه دى البته ګمراه، فاسق، ضال، او مضل دى، د اول قسم عقائدو د اثبات لپاره د دليل قطعي ضرورت دى او ددوهم قسم عقائدو د اثبات لپاره ددليل قطعي ضرورت نشته بلکه ددوئ داثبات لپاره د ادّله ظنيّه وڅخه هم کار اخستل کيږي، لکه څرنګه چې علامه عبد العزيز فرهاري رحمه الله په نبراس کې ليکلي دي چې: (ان المسائل الاعتقادية قسمان احدهما ما يكون المطلوب فيه اليقين كوحدة الواجب وصدق النبي ﷺ، وثانيهما مايكتفي فيه بالظن كهذه المسئلة والاكتفاء بالدليل الظني انما لا يجوز في الاول بخلاف الثاني، (نبراس صـ ٥٩ مطبع خضر مجتبائي ملتان، او دحيات الانبياء عقيده ددوهم قسم عقائدو څخه ده چې منکر يې کافر نه دى، البته ګمراه، فاسق، او مبتدع فى العقيده دى، مونځ وريسې مکروه تحريمي دى.

(٦) داهل بدعتو عقيده داده چې دنبي ﷺ په شمول باندې ټول پيغمبرانو عليهم السلام د وفات څخه وروسته داجسادو مثاليه وو سره ژوندي دي او اجساد عنصريه يې محفوظ دي لکن ژوندي نه دي، او د روضې مبارکې په خواکې درود او سلام نه اوري او نه جواب ورکوي په کومو احاديثو کې چې د صلوة او سلام د اورېدلو ذکر راغلى دى هغه ټول موضوعي او من گهړت دى. نداى حق، مقالات نيلوي.

دمماتيانو مصنف اعظم خان بادشاه ابن شاندي گل ليکي: وليس المراد من الحيوة حياتهم في هذه القبور المحفورة (المسامر الناريه صـ ۱۹۱) همدارنګه ليکي چې: انحضرت کو روضه مبارکه مي بجسد عنصري که ساته زنده سمجهنا شيعه مسلک هى (التنقيد الجوهري صـ ۳)

دلائل

اول قراني دليل: قال الله تعالى: (وَلَا تَقُوْلُوْا لِمَنْ يُّقْتَلُ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَمْوَاتٌ بَلْ اَحْيَآءٌ وَّ لٰكِنْ لَّا تَشْعُرُوْنَ) په دې ايت کې الله تعالى فرمايي: چې تاسو شهيدانو ته مړه مه وايي بلکه دوئ ژوندي دي لکن تاسو ددوئ په ژوند نه پوهيږي.

په بل ايت کريمه کې الله تعالى فرمايي: (وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ قُتِلُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَمْوَاتًا بَلْ اَحْيَآءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُوْنَ) يعنې دا په تصور کې هم مه راولئ چې شهيدان مړه دي بلکې دوئ ژوندي دي او دالله تعالى په نزد دوئ ته رزق ورکولى شي نو نه به په خوله باندې ورته مړه وايې او نه به په تصور کې ورته مړه وايې، ددې ايت په تشريح کې درې خبرې وواروئ :

اول: ددې ايتونو سياق په دې خبره باندې دلالت کوي چې دشهيدانو ژوند جسماني ژوند دى.

دوهم: جمهور مفسرين هم فرمايي چې دشهيدانو ژوند جسماني دى.

دريم : چې شهيدان ژوندي دي نو انبياء په طريق اولى ژوندي دي يعنې ددې اياتونو په عبارت النص کې دشهيدانو ژوند ذکر شوى دى او په دلالت النص کې يې دپيغمبرانو ژوند ذکر شوى دى ددې درې وارو خبرو مختصره توضيح واورئ.

دقرآن كريم سياق په حيات جسمانيه باندي دلالت كوي

ددې ايت كريمه په سياق كې ډېر داسې قرائن او شواهد دي دكومو څخه چې معلوميږي چې شهيدانو ته چې كوم ژوند حاصل دى هغه جسماني ژوند دى يو څو شواهد لاندې ولولئ:

(۱) احياء جمع دحى ده او ددې حقيقي معنى جسماني ژوند دى په عامو محاوراتو كې ترېنه خلك هغه ژوند مراد وي كوم چې د روح او دجسد دتعلق په وجه دى (يعنې جسماني ژوند) لكه څرنګه چې علامه الوسي رحمه الله فرمايي: (فمذهب كثير من السلف انها حقيقية بالروح والجسد) (روح المعاني ص۲۰ ج ۲)

(۲) مفسرين فرمايي چې (احياء) خبر دى لپاره دمبتداء محذوف في تقدير دعبارت داسې دى چې (هم احياء) او ضمير د (هُم) راجع دى (من يقتل) ته يعنې (من يقتل احياءٌ) په چا باندې چې قتل وارد شوي دى همغه ژوندي دي او ظاهره دا ده چې قتل اصالةً په جسم باندې وارد شوى دى د تورې ګذار او دټوپک مرمۍ په جسم باندې لګېدلي ده، نو ژوند به هم همدې جسم ته ثابت وي.

(۳) په قران كريم كې ددې ژوند دبيانولو څخه وروسته الله فرمايي چې (وَّ لٰكِنْ لَّا تَشْعُرُوْنَ) شعور ادراک بالحواس ته وايي او د لكن كلمه د استدراک لپاره راځي يعنې د لكن څخه په مخكې كلام كې د توهم امكان وي، نو د لكن څخه په وروستنۍ جمله باندې هغه توهم دفع كولى شي. نو دمخكېنۍ جملې (بَلْ اَحْيَآءٌ) څخه دا توهم پيدا شو چې د احياتې به مدرک بالحس وي بالفعل، نو الله تعالى دا توهم په (وَّ لٰكِنْ لَّا تَشْعُرُوْنَ) باندې دفع كړو، يعنې اګر چې دا حيات في نفسه قابل دى لپاره د ادراک بالحواس لكن د يو څه عوارضو او حكمتونو له وجې څخه يې تاسو بالفعل په حس باندې ادراک نه شئ كولى. او ظاهره دا ده چې دا دراک بالحس قابل دغه جسماني حيات دى روحاني حيات مدرک بالحس نه دى بلكه مدرک بالعقل دى، نو كه روحاني حيات مراد وي نو الله تعالى به د (ولكن لاتشعرون) په ځاى باندې (ولكن لاتعلمون) فرمايلي وى.

دشهيدانو ژوند دادراک بالحس قابل دى لكن بيا يې هم بالفعل ادراک نه كيږي ددې لپاره ډېر وجوه دي مثلا:

(۱) دا حيات ددنيا د انتقال څخه وروسته په بل عالم يعنې په عالم برزخ كې دى او د يو عالم لپاره د بل عالم د حالاتو مشاهده مستبعده ده.

(۲) دا وجه هم کېدای شي چې د شهید د روح او د جسد په منځ کې تعلق شته دی لکن دا تعلق د اسې نه دی لکه د دنیوي زندګۍ په شان له دې وجې یې مونږ مشاهده نه شو کولی.

(۳) همدا رنګه دا وجه هم کېدلی شي چې د الله تعالی په نیز باندې ایمان بالغیب معتبر دی، نو که د شهیدانو ژوند مشاهد شي نو بیا به ایمان بالغیب پاتې نشي بلکه ایمان بالشهادة به ترېنه جوړ شي، نو د بندګانو د مصلحت له وجې د خلکو د حس څخه پناه دی او کله یې چې الله تعالی ته په ښکاره کولو کې مصلحت معلوم وي هلته یې د خارق العادة په طریقه بعضې بندګانو ته ښکاره کړې هم دی، محدیثینو په دې باره کې ډېر واقعات لیکلي دي مثلاً: (قد صح عن ثابت البناني التابعي انه قال اللّٰهُمَّ ان کنت اعطیت احدا ان یصلي في قبره فاعطني ذالک فرئی بعد ذالک یصلي في قبره)شفاء السقام صـ ۱۷۸)

جمهور مفسرین هم فرمایي چې د شهیدانو ژوند جسماني دی

د مفسرینو تفصیلي حوالې خو د طوالت باعث ګرزېږي مشهور حنفي مفسر علامه سید محمود الوسي رحمه الله د دې ایت په تفسیر کې لیکي چې: واختلف في هذه الحالة فمذهب کثیر من السلف انها حقیقیة بالروح والجسد ولکنا لاندرکها في هـذه النشأة. بیا د یو څو اقوالو د رانقلولو څخه وروسته لیکي چې: والمشهور ترجیح القول الاول. (روح المعاني ج ۲ صـ ۲۰) همدا سې تحقیق په تفسیر کبیر، تفسیر مظهري، او په معارف القران تفسیر حقاني وغیره تفاسیرو کې دي.

فائده: په مسلم شریف کې د حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه څخه روایت دی چې د دې ایت په باره کې یې وفرمایل چې: (ارواحهم في جوف طیرٍ خضرٍ لها قنادیل معلقة بالعرش تسرح من الجنة حیث شائت ثم تأوی الی تلک القنادیل) مسلم ج ۲ صـ ۱۳۵)

د دې حدیث له وجې بعضې حضرات فرمایي: چې د قران کریم په دې ایاتونو کې محض روحاني حیات ذکر شوی دی لکن دا سهو ده:

(۱) ځکه چې زمونږ دعوه دا وه چې شیهدانو ته الله تعالی جسماني حیات ورکړی دی په دا سې طریقه چې د شهید روح او د جسد په مابین کې قوي تعلق دی بیا چې روح په هرځای کې وي د بدن سره یې تعلق نه کټ کېږي، نو د شهیدانو ارواح د مرغانو په شان په جهازونو کې چکرې وهي لکن د بدن سره یې تعلق شته او دا هم په یاد لرئ چې په دې حدیث کې د شنو مرغانو ذکر په دې حیثیت سره نه دی چې دا به د شهید لپاره بادۍ وي

بلکه په دې حيثيت سره دی چې دا به د شهيد لپاره سورلۍ وي لکه مونږ چې په جهاز يا په موټر کې کېنو نو جهاز او موټر زمونږ لپاره بادۍ نه وي بلکه سورلۍ وي .

(٢) په دې حديث کې چې د شهيدانو لپاره کومه خبره ذکر شوې ده نو همدې ته ورته خبره په يو حديث کې دعامو مؤمنانو لپاره هم ذکر شوې ده ، لکه څرنګه چې په موطا امام مالک کې يو روايت دی چې: (انما نسمة المؤمن طير يعلق في شجرة الجنة حتى يرجعه الله الى جسده يوم يبعثه (موطأ امـام مالـک صـ٢٢، جامع الجنائز)

نو ددې څخه معلوميږي چې دا اعزاز خو دشهيدانو پورې خاص نه دی بلکه عامو مؤمنانو ته هم دا اعزاز حاصل دی نو داسې قسم حيات چې دشهيدانو پورې خاص نه دی نو بيا دشهيدانو د تخصيص څه فائده ده ؟

حافظ ابن کثير د مؤطا امام مالک د روايت په باره کې فرمايي چې: (ففيه دلالة لعموم المؤمنين ايضا وان کان الشهداء قد خصوا بالذکر تشريفا لهم وتکريما وتعظيما) تفسير ابن کثير ج ١ صـ ١٩٧)

نو د حديث مقصد د هغه حيات بيان نه دی کوم چې د ايت دسياق څخه رافهميږي يعني د جسماني حيات بيان نه دی بلکه د هغه حيات بيان دی کوم چې د قران د ظاهر څخه نه رافهميږي ګويا چې د شهيد لپاره دوه قسمه حيات دی ، يو جسماني کوم چې د قران دسياق څخه رافهميږي ، او بل روحاني : چې دا د شهيدانو پورې خاص نه دی يعنې شهيدانو ته د خپل اعزازي حيات څخه ماسوی هغه حيات هم مېلاويږي کوم چې الله تعالى عامو مؤمنانو ته ورکوي ۰

دحيات الشهداء څخه په حيات الانبياء باندې استدلال

يعنې کله چې دا جسماني حيات شهداؤ ته حاصل شو نو انبياؤ ته به په طريقه اولی باندې ثابت وي ؛

(١) دا اعزاز چې شهيد ته حاصل دی نو علت يې قرب الهی دی او دا علت په پيغمبرانو کې د شهيدانو څخه زيات دی نو له دې وجې به دا حيات پيغمبرانو ته په طريقه اولی ثابت وي د اقياس نه دی بلکه دلالت النص دی (شفاء السقام صـ١٨٨، ١٨٩، ١٩٠).

(٢) دشهيدانو ددې اعزاز سبب نبي ﷺ دی نو د (الدال على الخير کفاعله) دقانون مطابق به دشهيدانو دا اعزاز نبي ﷺ ته هم ورکول کيږي.

(۳) نبي ﷺ هم په عام مرگ باندې نه دی مړ شوی بلکه شهید شوی دی ځکه چې د خیبر د غزوې په کال باندې یوې یهودنې نبي ﷺ ته زهر ورکړل نو نبي ﷺ به په مرض الوفات کې فرمایل چې: (یاعائشة ما أزال اجد ألم الطعام الذي اکلت بخيبر فهذا اوان وجدت انقطاع ابهري من ذلک السم) بخاري ج ۲ صـ ٦۳٦) حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه به فرمایل چې: (لان احلف تسعا ان رسول الله ﷺ قتل قتلا احب الی من ان احلف واحدة انه لم يقتل وذلک ان الله تعالی اتخذه نبيًا واتخذه شهيداً) حاکم فی المستدرک ج۳ صـ۵۸).

لاندې د یو څو معتبرو کتابونو کې حوالې وګورئ:

(۱) قاضي ثناء الله پاني پتي المتوفي ۱۲۲۵ هق فرمايي چې: (فذهب جماعة من العلماء الی ان هذه الحيوة مختص بالشهداء والحق عندي عدم اختصاصها بهم بل حيوة الانبياء اقوی منهم واشد ظهورا اثارها فی الخارج حتی لا يجوز النکاح بازواج النبي ﷺ بعد وفاته بخلاف الشهيد. (مظهري ج ۱ صـ ۱۵۲)
.یعنې حق خبره دا ده چې دا حیات د شهیدانو پورې خاص نه دی بلکه د انبیاؤ حیات د شهیدانو څخه قوي دی حتی چې بعضې اثار یې په دنیا کې هم ښکاره کیږي تر دې چې د نبي ﷺ د بیبیانو سره نکاح هم نه کیږي.

(۲) مولنا اشرف علي تهانوي رحمه الله المتوفی ۱۳٦۲ ه ق فرمايي: چې دا حیات د شهیدانو په نسبت د انبیاء کرامو علیهم السلام زیات دي حتی چې د انبیاؤ د دې ظاهري مرگ څخه وروسته د بدن د حفاظت سره سره یو اثر دا هم پاتې دی چې د ازواج مطهراتو نکاح د چا سره نه ده جائزه همدارنګه د پیغمبرانو مال نه تقسیمیږي نو په دې حیات کې د ټولو څخه قوي ترین خلک انبیاء دي (بیان القران ج ۱ صـ۹۷)

(۳) مولنا عبد الحق رحمه الله فرمايي: چې په دې حیات کې انبیاء او اولیاء هم شریک دی او د دوئ په درجاتو کې تفاوت دی. (تفسیر حقاني ج ۱ صـ ۵۹۴)

(۴) مولنا مفتي محمد شفيع رحمه الله فرمايي چې: دا هغه حیات دی چې په انبیاؤ علیهم السلام کې د شهیدانو څخه زیات دی. (معارف القران ج ۱ صـ۳۹۷)

(۵) مشهور حنفي شارح حافظ بدرالدین عیني رحمه الله په عمدة القاري کې د موسی علیه السلام د صلوة فی القبر والا حدیث په تشریح کې فرمايي چې: (قلت لا اشکال في هذا اصلاً وذالک ان الانبياء عليهم الصلوة

والسلام افضل من الشهداء والشهداء احياء عند ربهم فالانبياء بالطريق الاولى)عمدة القاري ج ١٦ صـ ٣٥)

(٦) حافظ ابن حجر عسقلاني رحمه الله فرمايي چي: (قلت واذا ثبت انهم احياء من حيث النقل فانه يقويه من حيث النظر كون الشهداء احياء بنص القران والانبياء افضل من الشهداء) فتح الباري ج ٦ صـ ٤٨٨).

(٧) داهل ظواهرو مشهور محدث قاضي شوكاني ليكي چي : (وورد النص في كتاب الله في حق الشهداء انهم احياء يرزقون وان الحيوة فيهم متعلقة بالجسد فكيف بالانبياء والمرسلين (نيل الاوطار ج ٢ صـ ٢٦٤ باب فضل يوم الجمعة)

(٨) امام بهيقي رحمه الله فرمايي چي: (وهذا انما يصح على ان الله تعالى رد الى الانبياء عليه السلام ارواحهم فهم احياء عند ربهم كالشهداء) حياة الانبياء بعد وفاتهم صـ ١١١)

(٩) امام ابو عبد الله محمد بن احمد القرطبي المتوفى ٦٧١ ھ ق فرمايي چي: (قال شيخنا احمد بن عمر والذي يزيح هذا الاشكال ان شاء الله تعالى ان الموت ليس بعدم محض وانما هو انتقال من حال الى حال ويدل على ذالک ان الشهداء بعد قتلهم وموتهم احياء عند ربهم ير زقون فرحين مستبشرين وهذه صفة الاحياء فى الدنيا واذا كان هذا في الشهداء كان الانبياء بذلک احق واولى مع انه قد صح عن النبي ﷺ ان الارض لاتأكل اجساد الانبياء وان النبي ﷺ قد اجتمع بالانبياء ليلة الاسراء في بيت المقدس وفى السماء خصوصا بموسى عليه السلام وقد اخبرنا النبي ﷺ بما يقتضي ان الله تبارک وتعالى يرد عليه روحه حتى يرد السلام على من يسلم عليه الى غير ذالک مما يحصل من جملته القطع بان موت الانبياء انما هو راجع الى ان غيبوا عنا بحيث لاندركهم وان كانوا موجودين احياء (التذكرة في احوال الموتى وامور الاخرة صـ ٢١٢).

(١٠) امام نووي رحمه الله المتوفى ٨٥٢ ھ ق فرمايي چي: (فانقلت كيف يحجون ويلبون وهو اموات وهو فى الدار الاخرة وليست دار عمل فاعلم ان للمشائخ وفيما ظهر لنا عن هذا اجوبة احدها انهم كالشهداء بل هم افضل منهم والشهداء احياء عند ربهم (شرمسلم ج ١ صـ ٩٤ باب لاسراء برسول الله ﷺ)

(۱۱) حافظ ابن حجر العسقلاني رحمه الله په بل ځای کښې فرمايي چې: (لان الانبياء احياء عند الله وان كانوا في صورة الاموات بالنسبة الى اهل الدنيا وقد ثبت ذلک للشهداء ولاشک ان الانبياء ارفع رتبة من الشهداء (فتح البار ج ٦ صـ ٤٤٤ قوله وفات موسى)

(۱۲) امام تقي الدين السبكي رحمه الله فرمايي چې: (والكتاب العزيز يدل على ذلک ايضا قال الله تعالى ولاتحسبن الذين قتلوا في سبيل الله امواتا (ال عمران ١٦٩) واذا ثبت ذلک في الشهيد ثبت في حق النبي ﷺ (شفاء السقام في زيارة خيرالانام صـ ١٠٣ ـ ٤٠٣).

(۱۳) الامام الحافظ محمد بن عبدالرحمن السخاوي رحمه الله المتوفي ٩٠٢ هـ ق فرمايي چې: (و من ادلة ذلک ايضا قوله تعالى ولاتحسبن الذين قتلو الاية فان الشهادة حاصلة له صلى الله عليه وسلم على اتم الوجوه لانه شهيد الشهداء وقد صرح ابن عباس رضي الله عنه وابن مسعود رضي الله عنه وغيرهما بانه صلى الله عليه وسلم مات شهيداً (القول البديع فى الصلوة على الحبيب الشفيع صـ ١٧٣)

(١٤) علامه سيوطي رحمه الله المتوفي ٩١١ هـ ق فرمايي چې: (و قد قال الله تعالى ولا تحسبن الذين قتلو الاية والانبياء اولى بذلک فهم اجل واعظم وما من نبي الا وقد جمع مع النبوة وصف الشهادة فيدخلون في عموم لفظ الاية (الحاوي للفتاوى صـ ٥٥٦) په دې باب کښې دومره ډېرې حوالې دي چې د ټولو پيش کول متعذر دي د حق د طالبانو لپاره دومره کافي دی.

دوهم قرآني دليل:

الله تعالى فرمايي چې: وَ مَا اَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا لِيُطَاعَ بِاِذْنِ اللّٰهِ وَ لَوْ اَنَّهُمْ اِذْ ظَّلَمُوْٓا اَنْفُسَهُمْ جَآءُوْكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللّٰهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُوْلُ لَوَجَدُوا اللّٰهَ تَوَّابًا رَّحِيْمًا (النسآء ايت ٦٤)

الله تعالى ګناهګارانو ته داسې طريقه ښودله چې رسول الله ﷺ ته راشئ او د الله تعالى څخه ښښنه وغواړئ او د رسول الله ﷺ څخه هم سوال وکړئ چې د الله تعالى څخه ورته ښښنه وغواړئ کوم کس چې دا کار وکړي الله تعالى به يې توبه قبوله کړي او ښښنه به ورته وکړي.

علماء فرمايي چې د وفات څخه وروسته دی د نبي ﷺ قبر ته ورشي او سوال دې ترېنه وکړي چې د الله تعالى څخه ورته ښښنه وغواړي. (فتاوى عالمګيريه ج ١ صـ ٢٦٥ صـ ٢٦٦) نورالايضاح مع مراقي الفلاح

وطحاوي صـ ۴۰۷ کتاب الاذکار للنووي صـ ۱۷۵) زبدة المناسک از حضرت گنگوهي رحمه الله صـ ۶۴۹) فتح القدير ج ۳ صـ ۹۵).

بعضې مفسرينو دلته يوه واقعه هم ذکر کړې ده چې يو اعرابي د رسول الله ﷺ روضې مبارکې ته راغلو او داسې عرض يې وکړو چې: (السلام عليک يا رسول الله سمعت الله يقول ولو انهم اذ ظلموا انفسهم الايه، وقد جئتک متسغفراً لذنبي مستشفعا بک الى ربي) او ددې څخه وروسته يې دا دوه شعرونه ولوستل چې:

ياخير من دفنت بالقاع اعظمه	فطاب من طيبهن القاع والأَكَمُ
نفسي الفداء لقبر انت ساكنه	فيه العفاف وفيه الجود والكرم

ددې واقعې راوي عتبي رحمه الله فرمايي چې ماته خوب راغلو نبي ﷺ ماته په خوب کې وفرمايل چې: (ياعتبه الحق الاعرابي فبشره ان الله تعالى قد غفر له)

د اعرابي پسې ورشه او زيرى ورته ورکړه چې الله تعالى ورته مغفرت کړى دى، دا واقعه په لاندې کتابونو کې راغلې دي: [تفسير ابن كثير ج ۲ صـ ۳۸٤، تفسير الدر المنثور ج ۲ صـ ٤٧٤، القول البديع صـ ١٦٧ ـ صـ١٦٧، تفسير المدارک ج ١ صـ١٨٢، مغنى ابن قدامه ج ٣ صـ ٥٥٧، کتا ب المناسک ملا على القاري صـ ٥١٢، کتاب الايضاح في مناسک الحج والعمرة للنووي صـ ٤٥٥، حاشيه شرح الايضاح لابن حجر المکي صـ ٤٨٩].

فقهاء دا واقعه رانقلوي او هيڅ اعتراض پرې نه کوي چې دا ددوئ ټولو په نيز د جواز دليل دى.

امام نووي رحمه الله ددې واقعې تحسين کوي (کتاب الايضاح صـ ۴۵۴)

امام تقي الدين السبکى رحمه الله ددې واقعې تحسين کوي. (شفاء السقام صـ ۲۳۵)

امام على ابن احمد السمهودي رحمه الله ددې واقعې تحسين کوي. (خلاصة الوفاء باخبار دار المصطفى ج ١ صـ٥٦)

مولنا اشرف على تهانوي رحمه الله ددې واقعې تحسين کوي. (نشر الطيب صـ ۲۵۳)

علامه ظفر احمد العثماني رحمه الله فرمايي چې: (فثبت ان حكم الاية باق بعد وفاته فينبغي لمن ظلم نفسه ان يزور قبره ويستغفر الله عنده فيستغفر له الرسول) اعلاء السنن ج ۱ صـ ۴۹۸)

مولنا محمد قاسم نانوتوي رحمه الله فرمايي چې دا حكم د رسول الله ﷺ د ژوند پورې خاص نه دي بلكه اوس هم دا حكم باقي دي ځكه چې نبي ﷺ په قبر كې ژوندي دي. (اب حيات صـ ۵۲)

مفتي محمد شفيع رحمه الله همدا خبره ليكي: (معارف القران ج ۲ صـ ۴۵۶) نو دا ايت د حيات الانبياء لپاره دليل دى.

مولنا قاسم نانوتوي رحمه الله فرمايي چې دا آيت كريمه د حيات الانبياء لپاره دليل دى (اب حيات صـ ۵۲)

مولنا زكريا رحمه الله فرمايي چې دا ايت كريمه د حيات الانبياء لپاره دليل دى. (اوجز المسالک ج ۲ صـ ۲۳۹. صـ ۲۳۸).

دريم قراني دليل: وَمَا كَانَ اللهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَ اَنْتَ فِيهِمْ١ وَمَا كَانَ اللهُ مُعَذِّبَهُمْ وَ هُمْ يَسْتَغْفِرُوْنَ۳۳ [انفال ۳۳]

مفتي محمد شفيع رحمه الله فرمايي چې نبي ﷺ تر قيامته پورې په دنيا كې دى او ژوندى دى او رسالت يې تر قيامته پورې باقي دى په قبر كې د رسول الله ﷺ ژوند او تر قيامته پورې د نبي ﷺ د رسالت بقاء د دې خبرې لپاره دليل دى چې دا امت به تر قيامته پورې د عذاب څخه په امن وي. (معارف القران ج ۱ صـ ۲۲۵).

څلورم قراني دليل: يٰاَيُّهَا النَّبِيُّ اِنَّا اَرْسَلْنٰكَ شَاهِدًا وَّمُبَشِّرًا وَّ نَذِيْرًا [۴۵ الاحزاب اية ۴۵]

مفتي اعظم مولنا محمد شفيع رحمه الله فرمايي چې: پيغمبر ﷺ د ټولو پيغمبرانو په شمول په خپل قبر كې ژوندي دي. (معارف القرآن ج ۷ صـ ۱۷۷).

پنځم قراني دليل: وَمَا كَانَ لَكُمْ اَنْ تُؤْذُوْا رَسُوْلَ اللهِ وَلَا اَنْ تَنْكِحُوْا اَزْوَاجَه مِنْ بَعْدِه اَبَدًا۱۱. (احزاب۵۳).

قاضي ثناء الله پاني پتي رحمه الله د دې ايت په تشريح كې فرمايي چې:(وجاز ان يكون ذلك لاجل ان النبي ﷺ حى في قبره ولذلك لم يورث ولم يتئم ازواجه عن ابي هريره رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من صلى علىّ عند قبري سمعته ومن صلى علىّ نائيا ابلغه) تفسير مظهري ج ۷ صـ ۳۷۳).

شپږم قراني دليل: وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ فَلَا تَكُنْ فِيْ مِرْيَةٍ مِّنْ لِّقَآيِه (السجدہ ۲۳)

امام مسلم رحمه الله ددې ایت تفسیر کوي او فرمايي چې: (فلاتكن في مرية من لقائه قال كان قتادة يفسرها ان نبي ﷺ قد لقى موسى عليه السلام) مسلم باب الاسراء). امام رازي رحمه الله فرمايي چې: (فلاتكن في شك من لقاء موسى فانک تراه وتلقاه) تفسير كبير تحت هذه الاية) .

دوهم قرآني دليل: وَ سْئَلْ مَنْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُّسُلِنَا (زخرف ٤٥)

امام قرطبي رحمه الله فرمايي چې: قال ابن عباس وابن زيد لما اسرى برسول الله صلى الله عليه وسلم من المسجد الحرام الى المسجد الاقصى وهو مسجد بيت المقدس بعث الله له ادم ومن ولد من المرسلين وجبريل مع النبي ﷺ فأذن جبرئيل ثم اقام الصلوة ثم قال يا محمد تقدم فصل بهم فلمافرغ رسول الله ﷺ قال له جبرئيل سل يا محمد من ارسلنا من قبلک من رسلنا اجعلنا من دون الرحمن الهة يعبدون فقال رسول الله ﷺ لا اسأل قد اكتفيت قلت وهذا هو الصحيح في تفسير هذه الاية . (قرطبي تحت هذ الاية)

ددې ایت لاندې خاتم المحدثین محمد انور شاه کشمیري رحمه الله فرمايي چې (يستدل به على حيات الانبياء) (مشكلات القران صـ٢٣٤)

حافظ ابن حجر عسقلاني رحمه الله دې قول ته ترجيح ورکوي چې دا ملاقات د روح مع الجسد سره وو لکه څرنګه چې فرمايي چې: (وقد استشكل رؤية الانبياء فى السموات مع ان اجسادهم مستقرة في قبورهم بالارض واجيب بان ارواحهم تشكلت بصور اجسادهم واحضرت اجسادهم لملاقات النبي ﷺ تلک الليلة تشريفا له وتكريما ويؤيده حديث عبد الرحمن بن هاشم عن انس ففيه وبعث له ادم فمن دونه من الانبياء (فتح الباري ج ٧ صـ ٢١٠).

دحديثو څخه دلائل

اول دليل:

امام ابو يعلى فرمايي چې حدثنا ابو جهم الارزق بن على حدثنا يحى بن ابي بكير حدثنا المستلم بن سعيد عن الحجاج عن ثابت البناني عن انس بن مالک رضي الله عنه : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الانبيآء احياء في قبورهم يصلون. (مسند ابي يعلى ج ٦ صـ ١٤٧ رقم ٣٤٢٥ ، تاريخ اصبهان ج ٢ صـ ٤٤ ، مجمع الزوائد ج ٨ صـ ٣٨٦ ، فيض القدير ج ٣ صـ ٢٣٩ ،حياة الانبياء بيهقي صـ ٧٠ ـ صـ ٧٢ ـ٧٤ ، شفاء السقام صـ ٣٩١).

يعنې پيغمبران پخپلو قبرونو کې ژوندي دي مونځونه کوي ، دحيات حقيقي معنی جسماني حيات دي او ددې تاکيد يې وفرمايلو په (في قبورهم) باندې او په قبر کې جسم دی نو دا جسماني حيات شو همدارنګه يې وروسته داسې فعل ذکر کرو چې دهغې نسبت بدن ته کيږي چې د (يصلون) فعل دی . لاندې محدثينو دې حديث ته صحيح ويلي دي او دحيات الانبياء لپاره يې ترېنه استدلال کړی دی:

(۱) بيهقي حيات الانبياء صـ ۷۰) (۲) امام تقي الدين السبکي شفاء السقام صـ ۳۹۱ ، (۳) حافظ ابن حجر فتح الباري ج ٦ صـ ٥٩٤ ، (٤) امام هيثمی مجمع الزوائد ج ۸ صـ ۳۸٦، (٥) ملاعلی القاري مرقات ج ۳ صـ ٤١٥ ، (٦) علامه مناوي فيض الباري ج ۳ صـ ۲۳۹ (۷) امام سمهودي ، خلاصة الوفاء ج ۱ صـ ٤۲ (۸) زرقاني ، شرح زرقاني ج ٤ صـ ۳٥۷ (۹) علامه سيوطي ، ابناء الاذکياء (۱۰) علامه عزيزي السراج المنير ج ۲ صـ ۱۳٤ (۱۱) شيخ محدث عبد الحق دهلوي ، معارج النبوة ج ۲ صـ ٥۲۷ (۱۲) علامه شبير احمد العثماني ، فتح الملهم ج ۲ صـ ۳۸۸ (۱۳) علامه انور شاه کشميري ، فيض الباري ج ۲ صـ ٦٤ (١٤) علامه ظفراحمد العثماني، اعلاء السنن ج ۱۰ صـ ٥٠٥ (١٥) فتاى حقانيه ج ۱ صـ ١٥٨ (١٦) خيرالفتاوی ج ۱ صـ ۹۸ (۱۷) مولنا نصيرالدين الغورغوشتوي حاشيه مشکوة صـ ۱۱۲ (۱۸) مولنا سرفراز خان صفدر رحمه الله تسکين الصدرو صـ ۲۱۲ (۱۹) قاضي شوکاني ، نيل الاوطار ج ۳ صـ ۲٦۳ وتحفة الذاکرين للشوکاني ج ۱ صـ ٤۲ وغيرهم .

اعتراض: امام ذهبي رحمه الله په دې حديث باندې اعتراض کړی دی چې: حجاج بن الاسود عن ثابت البناني نكرة ماروى عنه فيما اعلم سوى مستلم بن سعيد فاتى بخبر منكر عنه عن انس فى ان الانبياء احياء فى قبورهم يصلون (رواه البيهقي). خلاصه دا چې ددې حديث راوي حجاج بن الاسود مجهول دی او دده دجهالت دليل دا دی چې دده څخه روايت کونکی صرف مستلم بن سعيد دی .

جواب: نور محدثين دامام ذهبي رحمه الله سره په دې کې متفق نه دي حافظ ابن حجر عسقلاني رحمه الله دهغو محدثينو نومونه ذکر کړي دي چې دحجاج بن الاسود څخه يې روايتونه کړی دي فرمايي چې: وعنه جرير بن حازم وحماد بن سلمة وروح بن عبادة واخرون (لسان الميزان ج ۲ ۱۵۷).

دکوم راوي څخه چې دوه راويان روايت وکړي هغه مجهول الذات نه وي او دلته دحجاج بن الاسود څخه روايت کونکی کم ازکم شپږ شو درې حافظ ابن حجر رحمه الله په نومونو سره ذکر کړل او بيا يې په اخرون باندې

تعبير وكړو او اخرون جمع ده اقل افراد يې درې دي لهذا په اعتبار د ذات سره د حجاج بن الاسود دمجهولوالي اعتراض ختم شو .

حافظ ابن حجر عسقلاني رحمه الله بيا دلويو لويو محدثينو څخه دده توثيق رانقل كړي دي لكه دامام احمد ابن معين ، ابن حبان، او دابو حاتم رحمهم الله څخه ، لهذا دده مجهولوالي په اعتبار د وصف سره هم ختم شو .

علامه ذهبي رحمه الله ، (وفيما اعلم) لفظ ويلي دي، دې خبرې ته يې اشاره كړې ده چې زه حجاج ته دخپل علم مطابق مجهول وايم ، كه بل چاته دده څخه نور روايت كونكي معلوم وي نو بيا دده دمجهولوالي اعتراض نه پاتې كيږي .

اعتراض: الارزق بن علي الحنفي ابو الجهم صدوق يغرب. (تهذيب التهذيب رقم ۳۰۱)

الجواب: ان الغرابة لاتنافي الصحة ويجوز ان يكون الحديث صحيحا غريبا (مقدمة المشكوة صـ٦)

دحيات الانبياء په باره كې دامام ذهبي عقيده

امام ذهبي رحمه الله فرمايي: والنبي ﷺ مفارق لساير امته في ذالک فلايبلى ولاتأكل الارض جسده ولايتغير ريحه بل هو الأن ومازال اطيب ريحا من المسک وهو حى في لحده حياة مثله فى البرزخ التي هى اكمل من حيات ساير الانبياء ، وحياتهم بلاريب اتم واشرف من حيات الشهداء الذين هم بنص الكتاب احياء عند ربهم يرزقون (سير اعلام النبلاء ترجمه وكيع بن الجراح)

دوهم دليل دحديث څخه:

په مشكوة شريف باب الجمعة دريم فصل كې حديث دى چې: قال رسول الله ﷺ اكثروا الصلوة على يوم الجمعة فانه مشهود تشهده الملائكة وان احداً لم يصل علىّ الا عرضت علىّ صلوته حتى يفرغ منها قال قلت وبعد الموت؟ قال وبعد الموت ان الله تعالى حرم على الارض ان تأكل اجساد الانبياء فنبيُّ الله حيٌّ يرزق (سنن ابن ماجه صـ ۱۱۸ باب ذكر وفاته ﷺ)

يعنې نبي ﷺ فرمايي چې دجمعې په ورځ باندې په ما باندې ډېر درود وايي ځكه چې دا دحاضرۍ ورځ ده پدې كې فرشتې حاضريږي او څوک چې په ما باندې درود ووايي نو ددرود څخه تر فارغېدلو پورې يې په ما باندې درود پېش كولى شي ، حضرت ابو الدرداء فرمايي چې ما عرض وكړو چې ايا ستاسو د وفات څخه

وروسته هم په تاسو باندې درود پيش کولی شي؟ رسول الله ﷺ وفرمايل چې هو د وفات څخه وروسته هم پيش کولی بېشکه چې الله تعالی په زمکه باندې حرامه کړې ده چې دپيغمبرانو بدن وخوري فلهذا د الله تعالی پيغمبر ژوندی دی رزق ورکول کيږي ددې حديث څخه په دوو طريقو باندې دپيغبرانو ژوند ثابتيږي (۱) په دې حديث کې نبي ﷺ صحابه کرامو ته ترغيب ورکړو چې د جمعې په ورځ په ما باندې ډېر درود وايې ځکه چې ستاسو درودونه ماته پيش کولی شي د وفات څخه مخکې د درودونو په پيش کولو کې صحابه کرامو ته هيڅ اشکال نه وؤ ځکه چې دصلوة او د سلام لپاره د روح او د جسد تعلق ضروري دي او دا تعلق د وفات څخه مخکې شته لکن د وفات وروسته ورته اشکال پيدا شو او دا اشکال لپاره منشأ دوه مقدمې وي او له دا چې: د درود پيش کول خو په روح او په جسد دواړو باندې کيږي،

او دوهمه دا چې: د وفات څخه وروسته به د نبي ﷺ جسد هم دعامو جسدونو په شان ميده ميده کيږي نو دصلوة او د سلام عرض کول به څرنګه ممکن شي؟ نبي ﷺ په اوله مقدمه باندې رد ونکړو بلکه سکوت يې وکړو او په دوهمه مقدمه باندې رد وکړو ، نو معلوميږي دا چې اوله مقدمه صحيح ده نو د وفات څخه وروسته صلوة او سلام په روح او په جسد دواړو باندې عرض کولی شي نو دصحابه کرامو ددې سوال او د نبی ﷺ دجواب څخه معلوميږي چې د نبي ﷺ جسد محفوظ دی او د روح دومره تعلق ورسره شته دی چې د هغه په وجه د امت دصلوة او د سلام ادراک وکړي (۲) په دې حديث کې په اخري جمله کې ددې خبرې تصريح شوې ده چې د وفات څخه وروسته پيغمبران ژوندي دي او رزق ورته ورکول کيږي .

ددې حديث اخري جمله په حرف فاء باندې مصدره ده يعنې حيات يې په حفاظت الاجساد باندې مرتب کړی دی نو دا ژوند به ددې جسد عنصري دحفاظت نتيجه وي نو د جسد عنصري سره متعلق ژوند شو .

امام ابن ماجه دا حديث د وفات النبي ﷺ په باب کې ذکر کړی دی په دې کې دې خبرې ته اشاره کوي چې دحيات الانبياء والا احاديث دوفات الانبياء سره معارض نه دی بلکه دحيات الانبياء والا احاديث د وفات الانبيآء لپاره تکمله ده د وفات النبي ﷺ دا حوالو ذکر تر هغې پورې ناقص دي تر څو پورې چې د حيات الانبياء في القبر ذکر ورسره نه وي شوی .

دا حديث بالکل صحيح دی لاندې محدثينو ورته صحيح ويلي دي او دحيات الانبياء لپاره يې ور څخه استدلال کړی دی .

(١) علامه مناوي رحمه الله ، فيض القدير ج ٢ صـ ١١١ (٢) حافظ منـذري رحمه الله ترجمـان السـنة ج ٣ صـ ٢٩٧ (٣) ملا علي القاري رحمه الله ، مرقات ج ٣ صـ ٤١٥ (٤) حافظ ابن حجر رحمه الله تهذيب التهـذيب ج ٢ صـ ٥٣٧ تحت ترجمة زيد بن ايمن (٥) شوكاني ، نيل الاوطـار ج ٣ صــ ٢٦٣ (٦) الامـام السـمهودي ، خلاصه الوفاء ج ١ صـ ٤٣ (٧) عون المعبود ج ٣ صـ ٢٦١ .

اعتراض: دا روايت مرسل او منقطع دی په دې حديث کې زيد بن ايمن دعبادة بن نسي څخه نقل کوي او دزيد سماع دعبادة بن نسي څخه نه ده ثابته .

جواب: ددې حديث لپاره صرف دا يو طريقه نه ده ملا علي القاري رحمه الله فرمايي چې: (باسناد جيد نقله ميرک عن المنذري وله طرق كثيرة بالفاظ مختلفة) (مرقاة ج ٣ صـ ٢٤٢).

٢جواب: دمرسل او يا دمنقطع روايت تائيد چې د نورو رواياتو څخه وشي هغې ته مرسل معتضد وايي او دا بالاتفاق حجت وي د زيات تفصيل لپاره تسکين الصدور ته رجوع وکړئ.

دريم دليل دحديث څخه: دحضرت بن اوس رضي الله عنه څخه روايت دی چې:

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان من افضل ايامكم يوم الجمعة فيـه خلـق ادم ، وفيـه قـبض ، وفيه النفخة ، وفيه الصعقة فاكثرو على من الصلوة فيه فان صلوتكم معروضة عليّ، قال: قالوا يارسول الله ﷺ وكيف تعرض صلوتنا عليك وقد أرمت يقولـون بليـت ، فقـال ان الله عـز وجـل حـرم على الارض اجساد الانبياء . (سنن ابي داود ج ١ صـ ١٥٧)

يعنې دجمعې ورځ بهترينه ورځ ده په دې ورځ کې ادم عليه السلام پيدا شو او په همدې ورځ کې وفات شو او په همدې ورځ باندې به اوله شپيلی او دوهمه شپيلی وهلی شي نو په دې ورځ کې په ما باندې ډېر درود وايي بېشکه چې ستاسو درودونه ماته پيش کولی شي صحابه وؤ عرض وکړو چې يارسول الله ﷺ زمونږ درودونه به تاته څرنګه پيش کولی شي او حال دا چې ته به ريزه ريزه شوی يې ؟ رسول الله ﷺ ورتـه وفرمايل چې الله تعالی په زمکه باندې حرامه کړې ده چې دپيغمبرانو اجسـاد وخوري، ددې حديث څخه داستدلال طريقه لږ مخکې ددوهم نمبر دحديث په تشريح کې وليکل شوه .

لاندې محدثينو دې حديث ته صحيح ويلي دي او دحيات الانبياء لپاره يې ترينه استدلال کړی دی .

(١) امام نووي ، کتاب الاذکار صـ ١٥٠ رقم الحديث ٣٤٥ .

(۲) حافظ حاكم، المستدرک ج ۱ صـ ٥٦٩ رقم ١٠٦٨ .

(۳) امام ابن حجر، فتح الباري ج ٦ صـ ٥٩٥ .

(٤) امام ذهبي، تلخيص المستدرک ج ۱ صـ ٥٦٨ .

(٥) حافظ عبدالغني، القول البديع صـ ١٦٧ .

(٦) امام منذري، القول البديع صـ ١٦٣ .

(٧) وقد صحح هذالحديث ابن خزيمه، وابن حبان، والدارقطني ،والنووي فى الاذكار (تفسير ابن كثير تحت قوله تعالى: ان الله وملئكته يصلون على النبي الاية)

(٨) علامه عيني، فرمايي چې: (الموت ليس بعدم انما هو انتقال من دار الى دار فاذا كان هذا للشهداء كان الانبياء بذالک احق وأولى مع انه صح عنه ان الارض لاتأكل اجساد الانبياء. (عمدة القاري باب مايذكر فى الاشخاص والخصومة بين المسلم واليهودي) .

(٩) جلاء الافهام ج ۱ صـ ۸۰ .

(١٠) التذكرة ج ۱ صـ ٢٠٤ .

خلورم دليل دحديث څخه:

دحضرت انس بن مالک ﷛ څخه روايت دی چې: ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال اتيت وفي رواية هداب مررت على موسى عليه السلام ليلة أسري بي عند الكثيب الاحمر وهو قائم يصلي في قبره . (صحيح مسلم ج۲ صـ٢٦٨ باب من فضايل موسى)

نبي ﷺ فرمايي: چې دمعراج په شپه زه په موسى ﷺ باندې دسرې غوندۍ سره نږدې تير شوم حال دا چې موسى ﷺ په قبر کې په مونځ باندې ولاړ وو.

دلته دموسى ﷺ په قبر باندې تيرېدل شوی دي، او دموسى ﷺ دمونځ ذکر په قبر کې شوی دی، او په قبر کې جسد عنصري دفن دی نو جسد عنصري دموسى عليه السلام يې په مونځ باندې ليدلي دي، نور دمانځه کيفيت الله تعالى ته معلوم دی، نو چې دموسى عليه السلام جسد عنصري ژوندی دی نو درسول الله ﷺ به په طريقه اولى باندې ژوندی وي دموسى ﷺ ژوند دلته په عبارت النص باندې ثابت دی او د نبي

ﷺ ژوند په دلالت النص باندې ثابت دی د پر محدثينو د دې حديث څخه د حيات الانبياء لپاره استدلال کړی دی د نمونې په طريقه به مونږ صرف د دوو محدثينو ذکر وکړو.

(۱) علامه تقی الدين السبکي رحمه الله فرمايلي دي چې: (وشهد له صلوة موسى ﷺ في قبره فان الصلوة تستدعي جسدا حياً) (شفاء السقام صـ ۱۹۱)

(۲) علامه سندهي رحمه الله د نسائي په حاشيه کې د بدرالدين بن صاحب رحمه الله څخه نقل کوي فرمايي چې: (قال الشيخ بدرالدين الصاحب هذا صريح في اثبات الحيوة لموسى ﷺ في قبره فانه وصفه بالصلوة وانه قائم ومثل ذالک لايوصف به الروح وانما يوصف به الجسد وفی تخصيصه بالقبر دليل على هذا فانه لوكان من اوصاف الروح لم يحتج لتخصيصه. (حاشيه نسائي ج ۱ صـ ۲٤۲)

پنځم دليل د حديث څخه:

د حضرت ابو هريره ﷺ څخه روايت دی چې: (ان رسول الله ﷺ قال مامن احد يسلم علىّ الا رد الله على روحي حتى ارد عليه السلام م (ابوداود ج ۱ صـ۲٦۸ مسند احمد رقم ۱۰۸۱۵ السنن الكبرى باب زيارة قبر النبي ﷺ)

په مسند احمد کې د مامن احد يسلم عليّ عند قبري. زيادة موجود دی رسول الله ﷺ فرمايي چې کوم سړی چې په ما باندې زما د قبر په خوا کې سلام واچوي نو ماته الله تعالى زما روح را واپس کوي تر دې چې زه د سلام جواب ورکړم.

د حديث حيثيت

اکثرو محدثينو د دې حديث تصحيح او يا تحسين کړی دی د نمونې په طريقه لاندې يو څو حوالې وګورئ:

(۱) امام نووي رحمه الله فرمايي: رواه ابو داود باسناد صحيح، (رياض الصالحين صـ۵۳۱)

(۲) حافظ ابن حجر فرمايي: چې (رواته ثقات فتح الباري ج ٦ صـ ۵۹٦ وفى البعض صـ٤۸۸)

(۳) شفاء السقام (صـ ۱٦۱)

(٤) امام سخاوي رحمه الله (القول البديع صـ (۱٦۱)

(۵) حافظ ابن تيمه، فتاوى ابن تيميه (ج ۱ صـ ۱۹۵)

(٦) علامه عزيزي ، (السراج المنير شرح الجامع الصغير ج ٤ صـ ٢٠٩)

(٧) ملا علي القاري ، (مرقات ج ٢ صـ ٣٤١)

(٨) الباني ، (سنن ابي داود باب زيارة القبور)

(٩) غير مقلد شمس الحق عظيم ابادي ، (عون المعبود ج ٢ صـ ١٩).

اعتراضات اوجوابات

(۱) فانقيل: ددې حديث يو راوي يزيد بن عبد الله بن قسيط ضعيف دی امام ابو حاتم دده په باره کې فرمايي چې: (ليس بالقوی لان مالکا لم يرضه)

قلنا: جمهور محدثينو دده توثيق کړی دی لکه حافظ ابن حجر ابن معين، نسائي، ابن حبان، ابن عدي وغيرهم همدارنګه دا دصحاح سته وو درجالو څخه دی ، ابو حاتم صرف دا جرحه پرې کړې وه چې امام مالک رحمه الله نه خوښولو لکن حافظ ابن حجر رحمه الله فرمايي چې امام مالک رحمه الله په خپل موطأ کې په دېرو ځايونو کې په ده باندې استدلال کوي ، (تهذيب التهذيب ج ١١صـ ٣۴٣)

(۲) فانقيل: چې ديزيد سماع دابو هريره څخه نه ده ثابته .

قلنا: حافظ رحمه الله فرمايي: چې يزيد بن عبد الله په ۱۲۲ هـ ق کې د(۹۰) کالو په عمر باندې وفات شوی دی . (تهذيب التهذيب ج ١١صـ ٣۴٣) نو ولادت يې تقريبا په ۳۲ هـ کې شو اودابو هريره ﷺ وفات دمشهور قول مطابق په ۵۹هـ کې شوی دی ددې حساب مطابق دابو هريره ﷺ دوفات په وخت کې دده عمر (۲۷)کاله شو ، نو معاصرت او امکان د لقاء ثابت شو نو په شرط دمسلم باندې دا روايت صحيح شو .

(۳): فانقيل: چې ددې حديث څخه معلوميږي چې کله چې څوک په نبي ﷺ باندې سلام واچوي نو الله تعالی په دغه وخت کې ورته روح را معاد کوي نو ددې څخه خو معلوميږي چې دسلام د څخه مخکې د روح او دجسد اطهر په مابين کې تعلق نه وي .

حالانکه داهل سنت والجماعت دعقيدې مطابق د روح او دجسد اطهر په مابين کې تعلق دائمي دی .

قلنا: چې حافظ جلال الدين السيوطي رحمه الله ددې اعتراض څخه پنځلس جوابونه کړي دي يو څو جوابونه دا دي .

اول: د رسول الله ﷺ روح مبارک هر وخت دالله تعالی دتجلیاتو په مشاهده کې مستغرق وي لکه د وحې دنزول په وخت کې به چې ځرنګه وؤ د سلام په وخت کې يې افاقه کيږي او د سلام طرفته متوجه کيږي په حديث کې ددې افاقي ځخه په رد الروح باندې تعبير شوی دی. (مرقات ج ۲ صـ ۳۴۱، نسيم الرياض ج صـ ۴۹۹) فتح الباري ج ٦ صـ ۴۸۸ نشر الطيب في ذكر النبي الحبيب صـ ۲۰۰)

دوهم: د روح ځخه مراد نطق دی يعنې د سلام په وخت کې الله تعالی ماته د خبرو طاقت راکړي نو زه د سلام جواب ورکړم. (فتح الباري ج٦ صـ ۴۸۸ مرقات ج ۲ صـ ۳۴۱)

دريم: امام بيهقي رحمه الله چې (د الا رد الله علی روحي) معنی دا ده چې الا وقد رد الله علی روحي. (شفاء السقام صـ ۵۱)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمايي چې (ان رد روحه كانت سابقة عقيب دفنه لا انها تعاد ثم تنزع ثم تعاد) فتح الباري ج ٦ صـ ٤٨٨)

(٤) فانقيل: قد استشكل ذالک من جهة اخرى وهو انه يستلزم استغراق الزمان كله في ذالک لاتصال الصلوة والسلام عليه فی اقطار الارض ممن لا يحصى كثره.

واجيب عنه بان امور الاخرة لاتدرک بالعقل واحوال البرزخ اشبه باحوال الاخرة. (فتح الباري ج ٦ صـ ٤٨٨)

ددې ټول تحقيق ځخه معلومه شوه چې ددې ټولو حضراتو په نيز رسول الله ﷺ په قبر کې په حيات مستمره باندې ژوندي دی.

شپږم دليل دحديث ځخه:

عن عبد الله قال قال رسول الله ﷺ ان لله ملائكة سياحين فی الارض يبلغوني من امتي السلام (النسائي باب السلام على النبي ﷺ، (صحيح ابن حبان رقم ٩١٤ مسند احمد رقم ١٠٥٢٩ مسند ابي يعلى رقم ٥٢١٣) رسول الله ﷺ فرمايي چې د الله تعالی لپاره په زمکه کې ګرزيدونکی ملائکې دي چې زما د امت لخوا ماته سلامونه را رسوي لاندې علماء وو دې حديث ته صحيح ويلي دي.

امام سخاوي، (القول البديع صـ١٥٩)

امام هيثمی، (مجمع الزوائد ج ٨ صـ ٥٩٥)

امام حاكم ، (المستدرک ج ٣ صـ ١٩٧)

امام ذهبي ، (تلخيص المستدرک ج ٣ صـ١٩٧٧)

ابن هادي ، (الصارم المنكي صـ١٩٢)

البانی ، (نسائي باب السلام على النبي ﷺ)

شعیب الارنؤوط ، (صحیح ابن حبان رقم ٩١٤)

حسین سلیم (سنن دارمي رقم ٢٧٧٤٤)

صحيح الاسناد ولم يخرجاه (المستدرک تفسیرسورة الاحزاب)

خلاصة الوفاء (ج ١ صـ ٤٣)

اووم دلیل دحدیث څخه:

عن ابي هريره رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من صلى علیّ عند قبري سمعته ومن صلى عليّ نائيا ابلغته (جلال الافهام صـ ٥٤، مشكوة باب الصلوة على النبي ﷺ) رسول الله ﷺ فرمايي: چاچې په ما باندې د قبر سره درود وویلې زه یې پخپله بلا واسطه اورم او چاچې ده لرې څخه وویلې نو هغه ماته رارسولی شي .

لاندې علماؤ دې حديث ته صحيح ويلي دي او د پيغمبرانو د ژوند لپاره یې ترېنه استدلال کړی دی .

(١) حافظ ابن حجر رحمه الله فرمايي چې: (واخرجه ابو الشيخ في كتاب الثواب بسند جيد بلفظ من صلى على عند قبري سمعته ومن صلى على نائبا ابلغته (فتح الباري ج٦ صـ ٤٨٨).

(٢) امام سخاوي رحمه الله فرمايي چې: قال ابن القيم انه غريب قلت وسنده جيد،القول البديع ص١٦٠)

(٣) ملا علي القاري فرمايي چې: ورواه ابو الشيخ وابن حبان في كتاب ثواب الاعمال بسند جيد ، رقال وعن ابي هريره رضي الله عنه من صلى على عند قبري سمعته اى سمعا حقيقيا بلا واسطة . (مرقات ج ٤ ص٢١ وفى البعض ج ٢ صـ٣٤٧)

(۴)امام مناوي رحمه الله فرمايي چې: (من صلى عليّ عند قبري سمعته ومن صلى عليّ نائيا (بعيدا) ابلغته اى اخبرته به من احد من الملائكة وذالک لان روحه بمقر بدنه الشريف وحرام على الارض ان تأكل اجساد الانبياء. (فيض القدير ج ١ صـ ٣١٨)

(۵) ابو الحسن على بن محمد العراقى رحمه الله فرمايي چې: (قلت وسنده جيد كما نقله السخاوي عن شيخه الحافظ ابن حجر. (تنزيه الشريعة ج ١ صـ ٣٨١)

(٦) قاضي ثناء الله پاني پتي رحمه الله فرمايي چې: (قلت وجاز ان يكون ذلک لاجل ان النبي ﷺ حيّ في قبره ولذلک لم يورث ولم يتئم ازواجه عن ابي هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ من صلى عليّ عند قبري سمعته ومن صلى عليّ نائيا ابلغته، (تفسير مظهري ج ٧ صـ ٣٧٣)

(٧) علامه شبير احمد العثماني رحمه الله فرمايي چې: واخرجه ابو الشيخ في كتاب الثواب بسندٍ جيدٍ (فتح الملهم ج ١ صـ ٣٣٠)

ددې حديث او دهمدې په شان احاديثو مطابق د امت علماؤ په دې تصريح كړې ده چې د رسول الله ﷺ دقبر په خواكې عرض كړى شوى صلوة او سلام نبي ﷺ پخپله بلا واسطه اوري، د نمونې لپاره لاندې يو څو حوالې وګورئ.

(١) امام شرنبلالي رحمه الله فرمايي چې: (وينبغي لمن قصد زيارة سيدنا النبي ﷺ ان يكثر من الصلوة عليه فانه يسمعها وتبلغ اليه .(نورالايضاح صـ ١٥٣ فصل في زيارة سيدنا النبي ﷺ)

(٢) حافظ ابن تيميه رحمه الله فرمايي چې: (وهو صلى الله عليه وسلم يسمع السلام من القريب وتبلغه الملائكة الصلوة والسلام من البعيد(مجموع الفتاوى ج ٢٧ صـ ٣٨٤)

(٣) ملا علي القاري فرمايي چې: (الانبياء احياء فى قبورهم فيمكن لهم سماع صلوة من صلى عليهم (مرقات شرح مشكوة ج ٥ صـ ٣٢)

(٤) امام احمد بن محمد بن اسماعيل فرمايي چې: (فانه يسمعها) اى اذا كانت بالقرب منه صلى الله عليه وسلم قوله (وتبلغ اليه) اى يبلغها الملک اليه اذا كان المصلي بعيدا. (حاشية الطحطاوي على مراقي الفلاح ج ١ صـ ٤٨٧)

(۵) علامه ابن الهمام رحمه الله فرمايي چې: (وهو صلى الله عليه وسلم يسمع السلام من القرب

(الصارم المنكي ج ۱ صـ ۳۲۷)

(٦) رشيد احمد گنگوهي رحمه الله فرمايي چې: دانبياؤ په سماع کې دهېچا اختلاف نشته (فتاوی رشيديه صـ۱۳۴)

(۷) مولنا اشرف علي تهانوي رحمه الله فرمايي چې: خپله دنبی ﷺ حديث دی چې کوم سړی چې زما دقبر په خواکې صلوة او سلام ووايي نو زه يې پخپله اورم (نشر الطيب صـ۱۹۹)

(۸) حسين احمد مدني رحمه الله فرمايي چې: خلاصه دخبرې دا ده چې څوک دنبي ﷺ دقبر په خواکې صلوة او سلام ووايي نو نبي ﷺ يې په روحاني طريقه باندې اوري او جواب ورکوي (مکتوبات شيخ الاسلام ج ۱ صـ۱۵۴)

(۹) قاري محمد طيب رحمه الله فرمايي چې: رسول الله صلى الله عليه وسلم دقبر په خواکې عرض کړی شوی صلوة او سلام اوري (خطبات حکيم الاسلام ج ۷ صـ۱۸۱)

(۱۰) شيخ زکريا رحمه الله فرمايي چې: ددې حديث دوهم جزء چې نبي ﷺ دقبر په خواکې عرض کړی شوی صلوة او سلام پخپله اوري ډېره دفخر دعزت او دخوند شی دی په دې روايت کې چې پخپله د رسول الله ﷺ اورېدل دي هيڅ د اشکال خبره نه ده ځکه چې پيغمبران عليهم السلام پخپلو قبرونو کې ژوندي دي. (فضايل درود صـ۳۲.۳۴)

(۱۱) خليل احمد سهارنپوري رحمه الله فرمايي چې: دقبر په خواکې په اوچت اواز باندې دصلوة او دسلام عرض کول نبي ﷺ ته تکليف رسوي او بې ادبي ده ځکه چې نبي ﷺ په قبر کې ژوندی دی لهذا هلته به په رو اواز باندې صلوة او سلام وايي، او په مسجد نبوي ﷺ کې چې په څومره ورو اواز باندې صلوة او سلام ووايي نبي ﷺ يې اوري. (تذکرة الخليل صـ۳۷۰)

(۱۲) مفتي محمود حسن گنگوهي رحمه الله فرمايي چې: دقبر په خواکې عرض کړی شوی درود او سلام نبي ﷺ پخپله اوري او دلرې ځخه عرض کړی شوی درود او سلام ورته ملائکې ورسوي. (فتاوی محموديه ج ۱ صـ۵۳۱)

(١٣) مولنا محمد شريف كشميري رحمه الله فرمايي چې:د روضې مباركې په خواكې عرض كړى شوى صلوة او سلام نبي ﷺ په خپله اوري په دې خبره باندې د ټولو اهل سنت والجماعة اتفاق او همدا د ديوبند د اكابرو عقيده ده (خيرالفتاوى ج ١ صـ١٢٨)

(١٤) مولنا منظور نعماني رحمه الله فرمايي چې: د رواياتو او د دې امت د خواصو د تجربو څخه دا ثابته ده چې كوم امتي چې د نبي ﷺ د قبر په خواكې صلوة او سلام عرض كړي نو نبي ﷺ يې پخپله اوري او جواب وركوي. (معارف الحديث ج ١ صـ٢١٣ و ج ٢ صـ٢٨١)

(١٥) مولنا نصير الدين الغورغوشتوي رحمه الله فرمايي چې: من صلى عليّ عند قبري سمعته سمعا حقيقيًا بلا واسطة (مشكوة بين السطور ج ١ صـ٩٣)

(١٦) مفتي محمود رحمه الله فرمايي چې: د ډېرو احاديثو څخه دا خبره ثابته ده چې د قبر په خواكې عرض كړى شوى صلوة او سلام نبي ﷺ پخپله اوري اخرج البيهقي في شعب الايمان من صلى عليّ عند قبري سمعته ومن صلى عليّ نائيا ابلغته .(فتاوى مفتي محمود ج ١ صـ٣٥٣)

(١٧) مفتي عبدالرحيم لاجپوري رحمه الله فرمايي چې: څوک چې د نبي ﷺ د قبره په خواكې صلوة او سلام ووايي نو نبي ﷺ يې پخپله اوري. (فتاوى رحيميه ج ٢ صـ١٠٨)

(١٨) مولنا محمد ادريس كاندهلوي رحمه الله چې: د قبر په خواكې چې څوک صلوة او سلام ووايي نو نبي ﷺ ئې پخپله اوري(سيرة المصطفى ج ٣ صـ١٦٨)

(١٩) مولنا محمد يوسف لدهيانوي شهيد رحمه الله فرمايي ما د خپلو اكابرو څخه اورېدلي دي چې د مسجد نبوي ﷺ په احاطه كې چې څوک په هرځاى كې صلو او سلام ووايي نبي ﷺ يې پخپله اوري (آپ كې مسائل اور انكا حل ج ١ صـ٣٠٩)

(٢٠) مولنا عبدالحق حقاني رحمه الله فرمايي چې:د ټولو اهل سنت والجماعة محدثينو ،متكلمينو دا اتفاقي عقيده ده چې د روضې مباركې په خواكې عرض كړى شوى صلوة او سلام نبي ﷺ پخپله اوري. (فتاوى حقانيه ج ١ صـ١٥٨)

(٢١) مفتي عبد الشكور ترمذي رحمه الله فرمايي چې ځوک چې دنبي ﷺ دقبر په خواکې صلوة اوسلام ووايي نو نبي ﷺ پخپله اوري (عقايد علماء ديوبند ص۳ عقيده نمبر٦)

(٢٢) امام تقی الدين السبكي رحمه الله فرمايي چې: (وسنذكر من الاحاديث والاثار والادلة مايدل على ان النبي ﷺ يسمع من يسلم عليه عند قبره (شفاء السقام ص۱۸۱)

(٢٣) علامه ظفر احمد العثماني رحمه الله فرمايي چې: وقد ورد التصريح بسماعه ﷺ سلام الزائر في اثر (اعلاء السنن ج ۱۰ ص۵۰۵) دديې ځخه ما سوا دومره حوالی دي چې يوائې ددې حوالو ځخه ځو جلده كتاب جوړيدلی شي، لهذا دې حديث ته تلقی بالقبول هم حاصله ده او كوم حديث ته چې تلقي بالقبول حاصله وي هغه حديث دمتواتر په حكم كې وي (تدريب الراوي ص۲۹ فتح المغيث ج ۱ ص۲۸۹ شرح العقيدة الطحاويه ج ۱ ص ۲۴۳)

اتم دليل دحديث ځخه:

دابو هريره رضي الله عنه ځخه روايت دی چې سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم والذي نفس ابي القاسم بيده لينزلن عيسى بن مريم اماما مقسطا وحكما عدلا فليكسرن الصليب وليقتلن الخنزير وليصلحن ذات البين وليذهبن الشحناء وليعرضن عليه المال فلايقبله، ثم لئن قام على قبري فقال يا محمد لاجيبنه. (مسند ابي يعلى ص ١١٤٩ رقم ٦٥٧٧)

رسول الله ﷺ فرمايي چې: زما دې په الله تعالى باندې قسم وي چې عيسى عليه السلام به راكوز شي عادل امام به وي او عادل حاكم به وي، صليب به مات كړي، خنزير به ووژني، دخلكو په منځ كې به صلح وكړي دخلكو په مابين كې به عداوت ختم كړي مال به ورباندې پيش كړی شي لكن عيسى عليه السلام به يې نه قبلوي، بيا كه زما قبر ته راغلو او ماته يې اواز وكړو چې يا محمده نو زه به خامخا جواب وركړم، او په مستدرک كې داسې الفاظ دی چې: اوليأتين قبري حتى يسلم علي ولاردن عليه (المستدرک ج ۲ ص ۴۰۰ رقم ۴۲۱۸).
خامخا به زما قبر ته راځي خامخا تر دې چې په ما باندې به سلام واچوي او خامخا به زه جواب وركړم خامخا هغه ته.

امام هيثمي فرمايي چې رواه ابـو يعـلى ورجـاله رجـال الصـحيح (مجمـع الزوائـد ج ٨ صـ٢٨٧ رقـم ١٣٨١٣)امام حاكم رحمه الله فرمايي چې هذا حديث صحيح الاسناد ولم يخرجـاه (المسـتدرک رقـم ٤٤٢١٨) حسين سليم اسد رحمه الله فرمايي چې: اسناده صحيح (مسند ابى يعلى صـ ١١٤٩ رقم ٦٥٧٧)

په دې حديث کې راغله چې عيسى عليه السلام به خاص کر ددې درېو فتنو مقابله کوي ديهودو دفتنې مقابله به کوي (ليقتلن الخنزير) دعيسـويانو د فتنې مقابله به کوي (وليکسـرن الصليب) ددې دواړو فتنو مقابله به يواځې کوي لکن د مماتيت فتنه دومره خطرناکه فتنه ده چې ددې فتنې مقابله به دواړه پيغمبران عليهم السلام په شريکه کوي عيسى عليه السلام به په نبي ﷺ سلام اچوي او نبي ﷺ به جواب ورکوي.

ديا رسول الله او د يا محمد اواز

که څوک دا لفظ دقبر په خواکې وايي نو نبي ﷺ يې بالذات اوري او څوک يې چې دلرې څخه دمحبت او دعقيد په نيت باندې والي او يا يې په دې تيت باندې وايي چې ملائکې زما دا الفاظ نبي ﷺ ته ورسوي نو دا بالکل صحيح دی حضرت مولنا شاه محمد اسحاق رحمه الله فرمايي چې: سوال بيست وچهارم اگر اهل مشرق بگويند يا رسول الله يا اولياء الله واگر اهل مغرب بگويند يا رسول الله برينها شرع چه حکم فرمائد مشرک يا کافر يا گناه صغيره يا کبيره يا مکروه يا حرام جواب داند اگر غائب ميان نبي ﷺ وغير نبي ﷺ فرق است اگر نبي راندا خواهد نمود برای ايصال صلوة ييا سلام ظاهرا جواز است بدو جهت يکې انکه درحديث شريف وارد است که ملائکه از طرف حق تعالى مقرر اند هر که بر نبي ﷺ صلوة يا سلام مې فرستد ملائکه نزد پيغمبر ﷺ مې رسانند دوم انکه د التحيات خطاب برای رسانيدن سلام وارد شده پس بنا برين اگر کسې يا رسول الله بگويد برای رسانيدن درود يا سلام جائز است ودر حق ديگر اشخاص .... اين قسم وارد شده پس ندا درحق غير نبي ﷺ ممنوع است ومحظور خواهد بود بدليل عموم ايات نصوص قرآني که تلاوت نموده خواهد شد واگر غير خدا را باين اعتقاد ميگويد که هر وقت که من ندا مې کنم او ميشنود ويا قدرت درانجام حاجات مې دارد يا درعالم متصرف است يا شرکت تدبير درکاخانجات الهی ميدارد پس درين صورت شريک گردانيدن است بخدا برای دفع اين امر پيغمبر خدا ﷺ مبعوث شده هيچکس را درعلم غيب وقدرت مطلقه وتصرف در امور عالم شريک باخدای تعالى نبايد ساخت پس اين قسم ندا کردن غير خدا غير خدا را موجب شرک وکفراست چنانچه ايات قرآني واحاديث رسول الله ﷺ وروايات فقهيه براينها دال اند.

ترجمه: څلورویشتم سوال که دمشرق خلک ووایي چې یا رسول الله یا اولیاء الله همدارنګه اهل مغرب یا رسول الله ووایي نو په شریعت کې دده څه حکم دی ؟ په غائبانه اواز کې د نبي ﷺ او دغیر نبي فرق دی که یو سړی نبي ﷺ ندا وکړي په دې نیت باندې چې صلوة او سلام ورسولی شي نو ظاهرا دا ددوو وجو څخه جائزه ده اول: دا چې دالله تعالی دطرفه فرښتې مقررې دي چې دامتیانو صلوة اوسلام ورسوي او دهمه: له دې وجې څخه چې په التحیات کې خطا (السلام علیک ایها النبي) دسلام درسولو لپاره راغلې ده نو که څوک یې په دې نیت باندې ووایي چې نبي ﷺ ور رسولی شي نو جائز دی او غیر نبي په باره کې داسې نه دي راغلي ، له دې وجې دنبي څخه غیر بل چاته ندا جائزه نه ده دقرآن عمومي ایاتونه او نصوص کوم چې تلاوت کولی شي ددې لپاره دلیل دی ، او که یو سړی دالله تعالی څخه ماسوا بل چاته په دې نیت باندې ندا وکړي چې هغه یې هر وخت اوري او یا زما حاجتونه پوره کولی شي او یا په دنیا کې متصرف دی او دالله تعالی دتدبیر په کارخانه کې شریک دی نو دا سړی دالله تعالی سره شریک جوړه وي او ددې کار دختمولو لپاره پیغمبر ﷺ راليږل شوی ؤ چې دالله تعالی سره په علم غیب په قدرت مطلقه او ددنیا په کارونو کې بل څوک شریک مه جوړه وئ لهذا غیر الله ته داسې ندا کول کفر او شرک دی .

دحیاة الانبیاء احادیث متواتر دي

(۱) امام سیوطي رحمه الله فرمایي چې: فأقول حیوة النبي ﷺ في قبره هو وسایر الانبیاء معلومه عندنا علما قطعیا لما قام عندنا من الادلة في ذالک وتواترت به الاخبار (الحاوي للفتاوی صـ٥٥٤)

(۲) وسئل رضی الله عنه عن حدیث احمد وابي دواد البهیقي مامن احد یسلم علی الا ردّ الله الی وفي روایة علی روحي حتی ارد علیه السلام مالجواب عنه مع الاجماع علی حیوة الانبیاء کماتواترت به الاخبار (الفتاوی الکبری الفقهیة ج ۲ صـ١٣٥)

دصحابه ؤ اثار

(۱) کله چې رسول الله ﷺ وفات شو نو ابوبکر صدیق رضی الله عنه راغلو او وې فرمایل چې چاچې دنبي ﷺ عبادت کولو هغه وفات شو او د چا چې د الله تعالی عبادت کولو نو الله تعالی ژوندی دی نه مرکیږي ، بیا رسول الله ﷺ ته مخاطب شو او وې فرمایل چې:(والذي نفسي بیده لایذیقک الله الموتتین ابدا) صحیح البخاري ج ۱ صـ ٥١٧)

علامه بدرالدين عيني رحمه الله فرمايي چې: وهمـا الموتتـان المعروفتـان المشـهورتان فلذالـک ذکرهمـا بالتعريف وهما الموتتان الواقعتان لكل واحد غير الانبياء فانهم لايموتون في قبورهم بل هم احياء واما سائر الخلق فانهم يموتون في القبور ثم يحيون يوم القيامة ومذهب اهل السنة ان في القبر حياة فلابـد مـن ذوق الموتتين لكل احد غير الانبياء. (عمدة القاري ج ١١ صـ ٤٠٣ کتاب فضايل الصحابة)

دعلامه عيني رحمه الله دموت في القبر څخه هغه نوم مراد دی چې ملائکې انسان ته دسوال او دجواب څخه وروسته فرمايي چې (نم کنومة العروس) نو پيغمبران دعامو انسانانو په شان نه او ده کيږي بلکه دوي عليهم السلام به ويښ وي او په نوم باندې دموت اطلاق شوی دی لکه څرنګه چې مونږ دخوب څخه راپاڅيدلو په وخت کې په مشهوره دعاکې وايو چې (الحمد لله الذي احيانا بعـد مـا اتنـا) او يا عدم دحيوة قويه مراد دی لکه څرنګه چې دعلامه عيني رحمه الله دکلام څخه معلوميږي (عمدة القاري ج ٣ صـ ١١٨)باب من الكبائر ان لايستتر من بوله) ددې اثر په تشريح کې په فتح الباري په ج ٧ صـ ٢٩) کې همدا تحقيق کوي، او دبخاري په حاشيه کې يې هم همدا تحقيق ليکلی دی.

خلاصه: دا چې پيغمبر چې په قبر کې ژوندی شي نو بيا همدا سې ژوندی او ويښ وي، او نور انسانان اوده کيږي لکن د ادو په مابين کې هم فرق وي لکه په دې دنيا کې چې د اودو انسانانو دخو بونو په مابين کې فرق وي.

(٢)دوه مسـافرو سـريو پـه مسـجد نبوي کې پـه اوچت اواز باندې خبرې کـولې حضرت عمر رضي الله عنه ورتـه وفرمايل چې: (لوكنتما من اهل البلد لأوجعتكما ترفعان اصواتكما في مسجد رسول الله ﷺ بخـاري ج١ ص٦٧ باب رفع الصوت في المساجد]

کـه تاسو مسـافر نه وي نو دردولی به مې وې تاسو د رسول الله صلى الله عليه وسلم په مسجد کې اواز اوچتوې، او بعد الوفات په مسجد نبوي کې په اوچت اواز باندې خبرې ځکه ناروا دی چې نبي ﷺ ژوندی دی، ملاعلی القاري رحمه الله فرمايي چې: (انـه عليـه السـلام حيٌّ في قـبره، وقـال الله تعـالى لاترفعـوا اصواتكم فوق صوت النبي، (مرقات باب المساجد ومواضع الصلوة)

(٣) عن عائشة رضی الله عنها (قالت كنت ادخل بيتى الذي دفن فيه رسول الله صلى الله عليه وسلم وأبي ، فاضع ثوبي فأقول انما هو زوجي وأبي ، فلما دفن عمر معهم فو الله ما دخلت الا وانـا مشـدودة على ثيابي حياءً من عمر ﷺ (مسند احمد رقم ٢٥٦٦٠)

حضرت عائشة ﷺ فرمايي چې زه به خپلې هغې کوټې ته چې نبي ﷺ او زما پلار په کې دفن دی ورتلم او د پوره پردې خيال به مې نه ساتلو ما به ويلې چې دا خو يو زما خاوند او بل زما پلار دی لکن چې کله حضرت عمر ﷺ هلته دفن شو نو قسم دی چې زه بيا هر وخت د پوره پردې سره ورتلم.

(٤) عن ابي صالح عن مالک الدرداء ﷺ قال وكان خازن عمر ﷺ على الطعام قـال اصـاب النـاس قحط في زمن عمر ﷺ فجاء رجل الى قبر النبي ﷺ فقال يارسـول الله ﷺ استسـق لأمتـک فـانهم قـد هلكوا ،فاتى الرجل فى المنام فقيل له ائت عمر فاقرئه السـلام وأخـبره انكـم مستسـقون قـل له عليـک الكيس ، عليک الكيس ، فأتى عمر فاخبره فبكى عمر ثم قال يارب لا ألو الا ما عجزت عنه (مصنف ابـن ابي شيبه باب ما ذكر في فضل عمر)

د قحطې زمانه وه يو سړی د رسول الله ﷺ قبر ته راغلو او وې فرمايل چې يا رسول الله خپل امت ته باران وغواړه بېشکه چې دوئ هلاک شول نو رسول الله ﷺ ورته په خوب کې وفرمايل چې حضرت عمر ته ورشه دسلام څخه وروسته ورته ووايه چې په تاسو به باران را ووريږي او دا اهم ورته ووايه چې هوښيار اوسه، هوښيار اوسه هغه سړی حضرت عمر ﷺ ته راغلو او قصه يې ورته وکړه حضرت عمر ﷺ په ژړا شو او وې فرمايل چې يا الله تعالى زه به د خپل وس مطابق سستي نه کوم.

(٥) وقد كانت عائشة ﷺ تسمع الوتد او المسمار يضرب في بعض الدور المطيفة بالمسجد فترسل اليهم لاتؤذوا رسول الله ﷺ (خلاصة الوفاء ج ١ صـ ١٦٦)

د مسجد نبوي په خوا و شا کورونو کې به چې چا ميخ ټکولو نو حضرت عائشې ﷺ به ورپسې څوک ورليږلو او ورته ويل به يې چې نبي ﷺ ته تکليف مه رسوئ.

(٦) عن نافع قال كان ابن عمر ﷺ اذا قدم من سفر اتى قبر النبى ﷺ فقال السلام عليک يا رسـول الله ﷺ السلام عليک يا ابابكر السلام عليک يا ابتاه (مصنف عبد الرزاق ج ٣ صـ ٥٧٦ رقم ٦٧١٤)

حضرت عبد الله بن عمر ﷺ به چې دسفر څخه راغلو نو دنبي ﷺ قبر ته به راغلو او وبه يې فرمايل چې يا رسول الله ﷺ به تا باندې دې سلام وي يا ابوبکر په تا باندې دې سلام وي يا پلاره په تا باندې دې سلام وي.

اجماع الأمة

(١) امام تقی الدين السبکي رحمه الله فرمايي چې: (وقد اجمع اهل السنة على اثباة الحياة فى القبر قال امام الحرمين فى الشامل اتفق سلف الامة على اثباة عذاب القبر، واحياء الموتى في قبورهم وردالارواح في اجسادهم . (شفاء السقام صـ ٤٢٥) يعنې په عذاب القبر او حياة دقبر باندې د اهل سنت والجماعة اجماع دې.

(٢) علامه عيني رحمه الله فرمايي چې: ومذهب اهل السنة والجماعة ان فى القبر حياة وموتا فلا بد من ذوق الموتتين لكل احد غير الانبياء. (عمدة القاري ج ١١ صـ ٤٠٣ كتاب فضايل الصحابة)

(٣) امام سخاوي رحمه الله فرمايي چې: ونحن نؤمن ونصدق بانه عليه السلام حيّ في قبره يرزق والاجماع على هذا (القول البديع صـ ١٧٢ وفى البعض صـ ١٢٥)

(٤) وسئل رضى الله عنه عن حديث احمد وابي دواد والبهيقي مامن احد يسلم على الّا رد الله الىّ وفى رواية على روحي حتى ارد عليه السلام ما الجواب عنه مع الاجماع على حياة الانبياء كما تواترت به الاخبار (الفتاوى الكبرى الفقهيه ج ٢ صـ ١٣٥)

(٥) محمد بن علان الصديق الشافعي المتوفي ١٠٥٧ هـ فرمايي چې: (والاجماع على انه ﷺ حيٌّ في قبره على الدوام (دليل الفالحين لطرق رياض الصالحين ج ٧ صـ ١٩٥)

(٦) شيخ داود سليمان البغدادي المتوفي ١٢٩٩ هـ فرمايي چې: وروى البهيقي وغيره باسانيد صحيحه عنه ﷺ انه قال الانبياء احياء في قبورهم يصلون وورد ان الله حرم على الارض ان تأكل اجساد الانبياء وقد اطبق العلماء على ذلک (المنحة الوهبية في رد الوهابية صـ ٦)

(٧) الشيخ المحدث عبد الحق الدهلوي رحمه الله فرمايي چې: بباِئد حياة الانبياء متفق عليه است هيچ کس را دروي خلاف نيست حياة جسماني حقيقي، نه حيات معنوي روحاني . (اشعة اللمعات ج ١ صـ ٥٩٤)

(۸) مولنا گنگوهي رحمه الله فرمايي چې: انبياء يې له دوئ څخه مستثنی کړي دي چې څکه ددوئ په سماع کې دهيچا اختلاف نشته. (فتاوی رشيديه صـ ۱۷۳)

(۹) مولنا اشرف على تهانوي رحمه الله فرمايي چې: دا خبره په اتفاق د امت باندې ثابته ده چې پيغمبران پخپلو قبرونو کې ژوندي دي (اشرف الجواب صـ ۳۲۱ وفی البعض صـ ۲۲۵)

(۱۰) مولنا ادريس کاندهلوي رحمه الله فرمايي چې: دا دټولو اهل سنتو اجماعي عقيده ده چې پيغمبران د وفات څخه وروسته په خپلو قبرونو کې ژوندی دي (سيرة المصطفی ج ۳ صـ ۲۴۹)

(۱۱) مولنا خير محمد جالندهري رحمه الله فرمايي چې: په عالم البرزخ کې ټول پيغمبران په حقيقي دونيوي ژوند باندې د جسد عنصري سره ژوندی دی او دا مسئله د اهل سنت والجماعة په مابين کې اجماعي ده. (القول النقي في حياة النبي ﷺ صـ ۳۰)

(۱۲) مفکر اسلام مفتي محمود رحمه الله فرمايي چې: په عالم البرزخ کې په جسماني حيات باندې اجماع ده. (القول النقي صـ ۳۲)

(۱۳) مولنا قطب الدين د حضرت اوس رضي الله عنه بن اوس د حديث د تشريح په اخر کې ليکي چې د پيغمبرانو په حقيقي جسماني ژوند باندې اجماع ده. (مظاهر حق ج ۱ صـ ۴۵۶)

مذاهب اربعه

احناف: د احنافو په نيز باندې ټول پيغمبران په قبرونو کې په حياة حقيقي جسماني باندې ژوندی دی

(۱) ابن الهمام رحمه الله فرمايي چې: (وتستقبل القبر بوجهک ثم تقول السلام عليک ايها النبي ورحمة الله وبركاته ثم يسأل النبي ﷺ الشفاعة فيقول يارسول الله اسألک الشفاعة يارسول الله أسألک الشفاعة وأتوسل بک الى الله في ان اموتُ مسلما (شرح فتح القدير ج ٣ صـ ١٨٠) عمدة القاري ج ١١ صـ ٤٠٣، مرقات ج ٥ صـ ٣٢ مراقي الفلاح صـ ٤٣٠ فصل في زيارت النبي ﷺ حاشية الطحطاوي ج ١ صـ ٢٤١

حاشيه ابن عابدين ج ۱ صـ ۱۵۱ کې د حيات الانبياء د عقيدې ذکر دي چې ددوئ عبارتونه مخکې رانقل کړل شو.

مالكيه: امام سمهودي رحمه الله فرمايي چې: ولاشک في حياته ﷺ بعد الموت وکذا سائر الانبياء حياة اکمل من حياة الشهداء وهوصلى الله عليه وسلم سيد الشهداء واعمال الشهداء في ميزانه (خلاصة الوفاء ج ۱ صـ ۴۳)

(۲) وفي الشفاء بسند جيد عن ابي حميد قال ناظر ابو جعفر اميرالمؤمنين مالكا في مسجد رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال مالک يا امير المؤمنين لاترفع صوتک في هذا المسجد فان الله ادب قوما فقال (لاترفعوا اصواتکم فوق صوت النبي الايه) ومدح قوما فقال (ان الذين يغضون اصواتهم عند رسول الله) وذم قوما فقال (ان الذين ينادونک من وراء الحجرات) وان حرمته ميتا کحرمته حيا فا ستكان لها ابو جعفر وقال يا ابا عبد الله استقبل القبلة ادعوا ام استقبل رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال ولم تصرف وجهک عنه وهو وسيلتک ووسيلة أبيک ادم عليه السلام الى الله يوم القيامة بل استقبله واستشفع به فيشفعک الله (ولو انهم اذ ظلموا انفسهم) (خلاصة الوفاء ج ۱ صـ ۵۱)

شوافع:

(۱) امام تاج الدين السبكي رحمه الله فرمايي چې: ومن عقائدنا ان الانبياء احياء في قبورهم فاين الموت واشتد نکير الاشاعرة على من نسب هذ القول الى الشيخ (طبقات الشافعية الکبرى صـ ۳۸۵)

(۲) حافظ ابن حجر رحمه الله فرمايي چې: واذا ثبت انهم احياء من حيث النقل فانه يقويه من حيث النظر کون الشهداء احياء بنص القرآن والانبياء افضل من الشهداء . (فتح الباري ج ۷ صـ ۲۹)

(۳) امام نووي رحمه الله فرمايي چې: فانقيل: کيف يحجون ويلبون وهم اموات وهم فى الدار الاخرة وليست دار عمل فاعلم ان للمشائخ وفيما ظهر لنا عن هذا اجوبة احدها انهم کالشهداء بل هم افضل منهم والشهداء احياء عند ربهم .(شرح مسلم ج ۱ صـ ۹۴ باب الاسراء برسول الله ﷺ په شوافعو کې امام بهيقي او علامه سيوطي رحمه الله په دې موضوع باندې کتابونه ليکلي دي.

حنابله:

ويستحب زيارة قبر النبي ﷺ لما روى الدار قطني باسناده عن ابن عمر رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ من حج فزار قبري فکانما زارني في حياتي ثم تأتي القبر فتولى ظهرک القبلة وتستقبل وتقول السلام عليک ايها النبي ﷺ (المغنى لابن قدامه ج ۳ صـ ۶۰۰)

ددیوبند اکابر:

(۱)حضرت مولنا محمد قاسم نانوتي رحمه الله: رسول الله ﷺ او ټول پیغمبران په یقیني طور په خپلو قبرونو کې ژوندي دي چې شیعه ګان ورباندې نه پوهیږي نو مونږ څه وکړو (هدایت الشفعة صـ۳۵۹) رسول الله صلی الله علیه وسلم په قبر کې ژوندی دی . (اب حیات صـ۷)

دانبیاؤ دبدنونو سره ددوئ د روحونو تعلق دی او ددوئ سماع باقي ده (جمال قاسمي صـ۱۲) پیغمبران دروحونو او داجسادو د ونیویه ؤ په مابین کې دتعلق په وجه ژوندي دي (لطائف قاسمیه صـ۳ صـ۴)

(۲) حضرت مولانا رشید احمد گنگوهي رحمه الله: رسول الله ﷺ پخپل قبر کې ژوندی دی (ونبی الله حيٌ یرزق) دا مضمون مولوي محمد قاسم صاحب سلمه الله تعالی پخپله رساله آب حیات کې ثابته کړې دی (بمالامزید علیه)هدیة الشیعة صـ۴۹)

(۳) حضرت مولنا احمد علي السهارنپوري رحمه الله : والاحسن ان يقال ان حياته لايتعقبها موت بل يستمرحيا والانبياء احياء في قبورهم . (حاشية بخاري شريف ج ۱ صـ ۵۱۷)

(٤) شيخ الهند مولنا محمود الحسن رحمه الله: وهو معتقدنا ومعتقد مشائخنا جميعا لاريب فيه (المهند صـ ۷٤) تقدير الكلام ما من احد يسلم عليّ الّا ردّ عليه السلام لاني حيٌّ اقدر على رد السلام (حاشية سنن ابي دواد ج ۱ صـ ۱۵۷ الاحياء احياء في قبورهم حاشيه سنن ابي دواد ج ۱ صـ ۱۵۷)

(۵) فخرالمحدثين مولنا خليل احمد السهارنپوري رحمه الله: ان النبي ﷺ حيٌّ في قبره كما ان الانبياء احياء فيّ قبورهم . (تذكرة الخليل صـ ۳۷۰ ، بذ المجهود ج ۲ صـ ۱۱۷ باب ما يقول في التشهد بذل المجهود ج ۲ صـ ۱٦۰ باب تفريح ابواب الجمعة)

(٦) رئيس المفسرين مولنا حسين علي رحمه الله : عن ابي الدرداء قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اكثروا الصلوة على يوم الجمعة فانه مشهود تشهده الملائكة وان احدا لن يصلى عليّ الا عرضت علي صلوته حين يفرع منها قال قلت وبعد الموت؟ قال وبعد الموت، ان الله حرم على الارض ان تأكل اجساد الانبياء فنبيّ الله حيٌّ يرزق ، وقد صنف السيوطي رسالة انباء الاذكياء في حياة الانبياء . (تحريرات حديث على اصول التحقيق صـ۳۳۱ رسالة درود شريف حديث نمبر ۸)

(۷) حكيم الامت مولنا اشرف علي تهانوي رحمه الله: الله تعالى په زمکه باندې د پيغمبر د بدن مبارک خوړل حرام کړي دي نو د الله تعالى پيغمبر ژوندى دى او رزق ورکول کيږي (نشر الطيب صـ١٩٩، اشرف الجواب صـ٣٢٣١، صـ التكشف صـ٦٧٥)

(۸) حاتم المحدثين حضرت مولنا سيد انورشاه الكشميري رحمه الله.

وفي البيهقي عن انس رضي الله عنه وصححه ووافقه الحافظ فى المجلد السادس ان الانبياء احياء فى قبورهم يصلون. (فيض الباري ج ٢ كتاب الصلوة باب رفع الصوت صـ٦٤ ومن ههنا انحل حديث اخر رواه ابوداود في رد روحه ﷺ حين يسلم عليه ﷺ ليس معناه ان يرد روحه اى ان انه يحيي في قبره بل توجهه من ذلک الجانب الى هذا الجانب فهوصلى الله عليه وسلم حيٌّ فى كلتا الحالتين بمعنى انه لم يطرأ عليه التعطيل قط. (فيض الباري ج ٢ صـ ٦٥ باب رفع الصوت)

(۹) شيخ العرب والعجم حضرت مولنا حسين احمد المدني رحمه الله: د ديوبند اکابر نه يوازې دا چې د انبياؤ لپاره حيات جسماني مني بلکه ثابتوي يې او په ډېر زور باندې په دې باندې دلائل قائموي، په دې باره کې يې ډېرې رسالې ليکلي دي په دې باره کې ډېر رسايل ليکل شوي دي لکه اب حيآت، هدية الشيعة، اجوبه اربعين حصه دويم، وغيره، الشهاب الثاقب صـ٣٢٠ نقش حيات صـ١٦٠)

(۱۰) حضرت مولنا احمد دقاري محمدطيب والد: په مهند باندې تصديق کړى دى او ليکي چې: ماکتبه العلامه وحيد العصر هو الحق والصواب، (المهند صـ٨٠)

(۱۱) شيخ الاتقيآء حضرت مولنا الشاه عبد الرحيم راى پوري رحمه الله: په مهند باندې تصديق کوي او ليکي چې: الذي كتبْ في هذا الرسالة حق صحيح وثابت في الكتب بنص صريح وهو معتقدي ومعتقد مشايخي رضوان الله عليهم اجمعين واحيانا الله بها واما تنا عليهم (المهند صـ ٧٨)

(۱۲) حضرت مولنا مفتي محمد كفايت الله دهلوي رحمه الله: رسول الله صلى الله عليه وسلم ته په دې خيال باندې اواز کول چې د نبي ﷺ روح مبارک د ميلاد مجلس ته راځي نو د دې لپاره په شريعت مقدسه کې هيڅ ثبوت نشته او د څو وجو څخه باطل دى اول له دې وجې څخه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم په خپل قبر مبارک کې ژوندى دى لکه څرنګه چې د اهل سنت والجماعة عقيده ده، نو چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم روح د ميلاد مجلس ته راغلو نو د بدن سره يې مفارقت راغلو او که نه؟ که مفارقت راغلى وي نو بيا

درسول الله ﷺ حيات ونه منل شو او يا کم ازکم په ژوند کې فرق راغلو نو دا صورت دتعظيم په ځای باندې د توهين باعث دی. (کفاية المفتي ج ۱ صـ۱٦۹)

مفتي صاحب په المهند باندې تصديق کوي او ليکي چې: (رأيت الاجوبة كلها فوجدتها حقة صريحة لايحوم حول سرادقاتها شک ولا ريب، وهو معتقدي ومعتقد مشايخي (المهند صـ ۸٤)

(۱۳) شيخ الاسلام علامه شبير احمد العثماني رحمه الله: الله تعالی فرمايي چې: (وماكان لكم ان تؤذوا رسول الله ﷺ ولا ان تنكحوا ازواجه من بعده الايه)

ددې ايت په تشريح کې ليکي چې: ددې مسئلې انتهائي تحقيقي بحث مولنا محمد قاسم نانوتوي رحمه الله په اب حيات رساله کې کړی دی. (تفسير کابلی تحت هذه الاية)

همدارنګه الله تعالی فرمايي چې: (ويوم نبعث من كل امة بشهيد)

ددې ايت په تشريح کې ليکي چې: په حديث کې راځي چې د امت اعمال هره ورځ نبي ﷺ ته مخامخ پيش کولی شي دخير اعمال چې ورباندې پيش کړی شي نو د الله تعالی شکر ادا کوي او بد اعمال چې ورباندې پيش کړی شي نو دناپوهو لپاره د الله تعالی څخه بښنه غواړي (تفسير عثماني مشهور په تفسير کابل تحت هذه الاية) ودلت النصوص الصحية على حياة الانبياء عليهم السلام (فتح الملهم باب الاسراء ج ۱ صـ۳۲۵).

قال علمائنا: والدليل على عدم شرعية الصلوة على القبر ترک الناس عن اخرهم الصلوة على قبر النبي ﷺ وهو حيٌ في قبره الشريف ولحوم الانبياء حرام على الارض(فتح الملهم ج ۲ صـ ٤۹۸)

(۱٤) حضرت مولنا منظور احمد نعماني: دا خبره د ټولو په نيزباندې منلې شوي اوپه دلائلو باندې ثابته ده چې ټول پيغمبران عليهم السلام خصوصا نبی ﷺ په خپلو قبرونو کې ژوندي دي (معارف الحديث ج ۵ صـ۲۸۰).

(۱۵) مولنا زکريا رحمه الله: پيغمبران پخپلو قبرونو کې ژوندي دي. (خصائص نبوي شرح شمايل ترمذي صـ ۲۵۲ باب ما جاء في ميراث رسول الله ﷺ)

پيغمبران پخپلو قبرونو کې ژوندي دي مونږ په دې باندې ايمان لرو او ددې تصديق کوو چې نبي ﷺ ژوندي دي او دنبي ﷺ بدن مبارک نه خاورې کيږي په دې باندې اجماع ده (فضايل درود شريف صـ ۲۵)

قال المحققون المتكلمون ان نبينا حيٌ بعد وفاته واذا ثبت انه حيٌ وفاته فالمجيئ اليه بعد وفاته كالمجيئ اليه قبله . (اوجز المسالک باب ماجاء في الساعة التي في يـوم الجمعـة ج ۲ ص۳۳۹/۳۳۸) قلت او لانهم احياء في قبورهم . (اوجز المسالک باب ماجاء في ترکة النبي ﷺ ج ۱۵ ص۳٦۹)

(١٦) مفتي اعظم د دارالعلوم ديوبند مفتي عزيز الرحمن رحمه الله.

دپيغمبرانو ژوند دېر قوي دی او دپيغمبرانو او دشهيدانو د ژوند په باره کښې دېر نصوص راغلی دي په حديث شريف کښې راځي چې ان الله حرم على الارض ان تأكل اجساد الانبياء (فتاوى دارالعلوم ديوبند مكمل ومدلل ج ۵ صـ۳۱۹)

(۱۷) فخر الاسلام مولنا فخـر احمـد رحمه الله : پـه صحيح بخاري کښې حديث دی په نوم دباب رفع الصوت باندې ددې باب لاندې يو روايت دی چې دوه مسافرينو په مسجد نبوي کښې په واچت اواز باندې خبرې کولې حضرت عمر رضي الله عنه راوغوښتل او ورته وې فرمايل چې که تاسو مسافر نه وی نو دردولې به مې وی تاسو د رسول الله ﷺ په مسجد کښې اواز او چتوي.

لوکنتما من اهل البلد لأوجعتکما ترفعان اصـواتکما في مسـجد رسـول الله ﷺ .نو ددې حديث په تشريح کښې فرمايي چې دحضرت عمر دا قول دمسجد دا حترام سره سره د الله تعالى ددې قول څخه مأخوذ دي چې (لاترفعوا اصواتکم فوق صوة النبى)

دقرآن داحکم دنبي ﷺ په ژوند کښې هم ؤ او دوفات څخه وروسته هم دي ځکه چې نبي ﷺ په قبر کښې ژوندی دی د حضرت عمر رضي الله عنه رايه خو ددې باب د روايانو څخه معلومه شوه چې د وفات څخه وروسته يې هم خلک د اوچت اواز څخه منع کول د حضرت ابو بکر رضي الله عنه په باره کښې هم راغلی دي چې دوه به په مسجد کښې د اوچت اواز څخه خلک منع کول او فرمايل به يې چې په دې باندې نبي ﷺ تکليف رسيږي حضرت علي رضي الله عنه يو ځلې د دروازې دجوړولو لپاره يو نجار راوستلو او ورته وېفرمايل چې دمسجد څخه لرې کښېنه او دروازه جوړه کړه هسې نه چې نبي ﷺ په تکليف شي کله به چې دمسجد په خوا او شا کورنو کښې چاميخ ټکوهولو نو حضرت عائشې رضي الله عنها به وريسې ځوک ورلېږل چې نبي ﷺ ته تکليف مه رسوئ د صحابهؤ کرامو دا ټول اقـوال او افعـال تقي الـدين السبکي رحمه الله پـه شفـاء السـقام کښې راجمع کړي دي په حياة الانبياء باندې به تفصيلي بحث په بل ځای کښې وکړو انشاء الله . (ايضاح البخاري ج ۳ صـ۲٦۹)

(۱۸) مولنا عاشق الهي ميرتهي رحمه الله: په مهند باندې تصديق كوي اوليكي چې: (وهو الصدق والصواب والحق عندي بلا ارتياب) المهند ص۸٦)

(۱۹) د دارالعلوم ديوبند څلويښت كلن مهتمم قاري محمد طيب رحمه الله .

په برزخ كې دپيغمبرانو د ژوند مسئله مشهوره ده او دجمهورو علماؤ اجماعي عقيده ده داهل سنت والجماعة دعقيدې مطابق د ديوبند اكابرين د پيغمبرانو د ژوند په داسې طريقه باندې قائل دي ټول پيغمبران دخپل وفات څخه وروسته پخپلو قبرونو كې ژوندي دي او ددوئ د روحونو او جسدونو په مابين كې داسې تعلق دى لكه څرنگه چې په دنيا كې ؤ دوئ عليهم السلام په قبرونو كې په عبادت باندې مشغول دي مونځونه كوي او سلام اوري قبرونو كې ورته رزق وركول كيږي او د زائرينو صلوة او سلام اوري (خطابات حكيم الاسلام ج ۷ ص۱۸۱ وج ۷ ص ۱۸۷ ماهنامه تعليم القرآن اگست ۱۹٦۲ص ۲۷.ص۲۸ رحمت كائنات ص ۳۲)

(۲۰) فخر المحدثين حضرت مولنا ظفراحمد العثماني رحمه الله : لاشك في حياته بعد وفاته وكذا ساير الانبياء احياء في قبورهم حياتهم اكمل من حيات الشهداء (اعلاء السنن ج ۱۰ ص ۵۰۵)

همدارنگه فرمايي چې ټول پيغمبران په قبرونو كې ژوندي دي او بدنو نه يې محفوظ دي صرف په احكام شرعيه ؤ باندې مكلف نه دي لكن مونځونه كوى او دزائرينو درود او سلام بلا واسطه اوري او همدا د جمهورو محدثينو او متكلمينو مسلك دى څوک چې ددې مسلک څخه مخالف وي دهغه دديوبند دمسلک سره هيڅ تعلق نشته (تسكين الصدور ص ۳۷ قبر كې زندگي ص ۴۹۵ مقام حيات ص ۲۷۲)

(۲۱) رئيس المفسرين مولنا ادريس كاندهلوي رحمه الله: دا د ټولو اهل سنت والجماعة اجماعي عقيده ده چې د وفات څخه وروسته پيغمبران پخپلو قبرونو كې ژوندي دي. (سيرة المصطفى ج ۳ ص۱٦۲)
نبي ﷺ اوتمام پيغمبران پخپلو قبرونو كې ژندى دى. (سيرة المطفى ج ۳ ص۱٦۹)

(۲۲) دديوبند مفتي اعظم مولنا مفتي مهدي حسن رحمه الله: رسول الله ﷺ په خپل قبر كې جسما ژوندى دى ، د زائرينو درود او سلام بلا واسطه اوري څوک چې ددې څخه مخالف وي هغه بدعتي دى ،مونځ ورپسې مكروه تحريمي دى په دې كې ډېر احاديث راغلي دي څوک چې ورڅخه منكر وي هغه داهل سنت والجماعة څخه خارج دى .(خير الفتاوى ج ۱ ص ۱۲۴ تسكين الصدور ص ۵۰)

(۲۳) فقيه الامة مولنا مفتي محمود حسن گنگوهي رحمه الله : د رسول الله ﷺ د ژوند مستقل بحث دی د علماؤ تحقيق دا دی چې نبي ﷺ په خپل قبر کې ژوندی دی .(فتاوی محموديه مايتعلق بحيات الانبياء ج ۱ ص ۵۳۲.۵۳۳)

(۲٤) امام الاولياء حضرت مولنا احمدعلي لاهوري رحمه الله:

مولوي غلام الله خان د پنډی څو ځلې مولنا احمد لاهوري ته د تقرير لپاره دعوت ورکړو مولنا احمدعلي لاهوري به ورته فرمايل چې تا په حياة الانبياء کې د ديوبند د اکابرو مسلک پربښی دی لهذا که زه درشم نو د حياة الانبياء مسئله به بيانوم او په دې مسئله باندې هغه څوک پوهيږي چې عقيدت او بصيرت ولري او ته عقيدت نه لري او بصيرت درته حاصل نه دی (حياة الانبياء از مولنا عبد الشکور ترمذي ص ۲۰)

(۲۵) مفتي اعظم مولنا محمد شفيع رحمه الله: په ډېرو ځايونو کې يې د حياة الانبياء اثباة ذکر کړي دي مثلا د لاندې اياتونو په تشريح کې معارف القران وګوري (۱) وما كان لكم ان تؤذوا رسول الله (۲) ياايها النبي اذا ارسلنا شاهدا (۳) ولو انهم اذ ظلموا انفسهم).

(۲٦) مولنا عبد الله بهلوي رحمه الله : د ديوبند د اکابرو او زمونږ د نقشبندي ، قادري ، چشتي ، او سهروردي ، د مشائخو دا عقيده ده چې رسول الله ﷺ د دنيوي وفات څخه وروسته په قبر کې په جسماني ژوند باندې ژوندی دی (القول المنقي ص ۲۹).

(۲۷) مفكر اسلام مولنا مفتي محمود رحمه الله: ټول پيغمبران عليهم السلام په خپلو قبرونو کې ژوندی دی (فتاوی مفتي محمود ج ۱ ص ۳۵۰ تسکين الصدور ص ۳٦)

(۲۸) حضرت مولنا غلام غوث هزاروي رحمه الله: پيغمبران پخپلو قبرونو کې ژوندی دی او مونځونه کوي ، د زائرينو درود او سلام اوري او جواب يې ورکوي. (تسکين الصدور ص ۲۰۷)

(۲۹) حضرت مولنا شمس الحق الافغاني رحمه الله : ستاسو کتاب تسکين الصدرو مې مطالعه کړو د عذاب قبر د حياة الانبياء سماع الانبياء ، او توسل بالمقبولين ابحاث مې د نظر څخه تير شول احقر د دې سره متفق دی (تسکين الصدور ص ۲۲)

(٣٠)حضرت مولنـا محمـد يوسـف بنـوري رحمه الله: د انبياؤ د ژوند مسئله صفا او اتفاقي ده، دشهيدانو ژوند د قران په عبارة النص باندې ثابت دی او دانبياؤ ژوند دقران په دلالة النص او په احاديثو کې په عبارة النص باندې ثابت دی. (تسکين الصدور صـ٢٢)

(٣١) مولنا مفتي جميل احمد تهانوي رحمه الله.

نه يا لس کاله کيږي چې بعضې هغه علماء چې مونږ ته ځان منسوبوي د حياة الانبياء څخه منکر دي. زړه مې غوښتل چې چا ددې مسئلې پوره تحقيق کړی وی الله تعالى زما دا تمنا پوره کړه مولنا سرفراز خان صفدر رحمه الله په پوره کوشش سره دا مسئله وليکله (تسکين الصدور صـ٢٧)

(٣٢) مولنا عبد الحق او د دارالعلوم حقانيه فتوى: د رسول الله ﷺ او د نورو ټولو انبياؤ په باره کې د ټولو اهل سنتو او ددیوبند د اکابرو دا مسلک دی چې د وفات موعود څخه وروسته ټول پيغمبران په خپلو قبرونو کې ژوندي دي، او نبي ﷺ د زائرينو درود او سلام اوري او جواب يې ورکوي. (فتاوى حقانيه ج١ صـ١٥٨)

(٣٣)مولنا عبد الله درخواستي رحمه الله: په تسکين الصدور باندې تقريظ کوي او ليکي چې دا کتاب په خپله موضوع کې د اهل سنت والجماعة دعقيدې په بيان کې کافي او شافي دی (حافظ الحديث صـ ١٢٢، تسکين الصدور صـ٢٧)

(٣٤)خواجه خـان محمـد رحمه الله : د رسول الله ﷺ څخه تر ننه پورې دا اجماعي عقيده ده چې پيغمبران په خپلو قبرونو کې په داسې ژوند باندې ژوندي دي چې ددنيا د ژوند سره مماثل دی دزائرينو صلوة او سلام اوري او جواب ورکوي. (مجله (صفدر) گجرات شيخ المشائخ صـ٦٨٦)

(٣٥) مولنا نصيرالدين غورغشتوي رحمه الله . من صلى عند قبري سمعته سمعا حقيقيا بلا واسطة. (حاشيه مشكوة بين السطورج١ صـ ٩٣)

(٣٦) فقيه العصر مفتي رشيد احمد الدهيانوي رحمه الله: احتج القـائلون بانهـا مندوبـة بقـوله تعالى (ولو انهم اذ ظلموا انفسهم) وجه لاستدلال بها انه حيٌّ في قبره بعـد موتـه كمـا في حـديث الانبيـاء احياء في قبروهم (احسن الفتاوى ج ٤ صـ ٥٦١)

(۳۷) شهيد اسلام حضرت مولنا محمد يوسف لدهيانوي رحمه الله: زما او زما د اكابرو دا عقيده ده چې نبي ﷺ په روضه مباركه کې په جسماني حيات باندې ژوندى دى او د ابرزخي ژوند دى نبي ﷺ د زائرينو دورد او سلام اوري (اپ كى مسائل او قرآن كا حل ج ۱ ص ۲۹۹)

(۳۸) وكيل اهل سنت قاضي مظهر حسين رحمه الله: دا داهل سنت والجماعة اجماعي عقيده ده چې دوفات څخه وروسته هغه جسم ته الله تعالى حياة وركړى دى كوم جسم چې په دې دنيا کې وو (يادگار خطباب ص۱۰۱).

(۳۹) پاسبان مسلک ديوبند حضرت مولنا محمد علي جالندهري رحمه الله: رسول الله ﷺ ته چې كوم حياة حاصل دى هغه د روح او د دنيوي جسد په مابين کې د تعلق په وجه دى له دې وجې د زائرينو درود او سلام بلا واسطه اوري. (سوانح وافكار مولانا محمد علي جالندهري ص ۳۲۴)

(٤۰) استاذ العلماء مولنا خيرمحمد جالندهري رحمه الله: په عالم البرزخ کې ټولو پيغمبرانو عليهم السلام ته الله تعالى حياة حقيقيه دنيويه بجسدهم العنصريه وركوي دا د ټولو اهل سنتو اجماعي عقيده ده (القول النقي فى حياة النبي ﷺ ص۳۰)

(٤۱) حضرت مولنا مفتي احمد سعيد مفتى جامعه عربيه سراج العلوم سرگودها.

دحياة الانبياء په مسئله باندې د ټولو اهل سنتو، ټولو محدثينو، د څلورو واړو امامانو بلكه د اهل ظواهرو هم اتفاق دى. (حياة النبي اور مذاهب اربعه ص۴)

(٤۲) سيد العلماء حضرت مولنا عبد الخالق رحمه الله: د پيغمبرانو ژوند د متواترو احاديثو څخه ثابت دى او دا هم اجماعي مسئله ده. (تسكين الصدور ص۲۹)

(٤۳) استاذ الحديث حضرت مولنا سيد بدر عالم مهاجر مدني رحمه الله: مونږ ته د رسول الله ﷺ د ژوند قطعي علم حاصل دى او په دې مسئله کې احاديث د تواتر مرتبې ته رسيدلي دي. (ترجمان السنة ج ۳ ص ۳۰۲ رقم ۱۰۷۳)

(٤٤) حضرت مولنا سيد نور الحسن شاه بخـاري رحمه الله: الحمد لله چې په قبر کې د پيغمبرانو د ژوند مسئله د امت په اجماع باندې ثابته ده او په دې مسئله کې د هيڅ قابل اعتبار عالم مخالفت نشته (حياة الاموات ص۱۲٦)

(٤٥) حضرت مولنا مفتي عبد الرحيم لاجپوري رحمه الله: پيغمبران پخپلو قبرونو کې ژوندي دي او مونځونه کوي. (فتاوى رحيميه كتاب العقائد ج۸ صـ۳۲)

(٤٦) مولنا محمد شريف كشميري رحمه الله: څوک چې د نبي ﷺ د روضې په خوا کې صلوة او سلام وايي نبي ﷺ يې پخپله اوري ټول اهل سنت د دې قائل دي او دا د ټولو ديو بنديانو عقيده ده څوک چې د دې عقيدې ته شرک او بدعت وايي هغه اول نمبر جاهل دی او اول نمبر احمق او ملحد دی (خير الفتاوى ج ۱ باب مايتعلق بالايمان والعقائد صـ۱۲۸)

(٤٧) مفتي عبد الشكور ترمذي رحمه الله: په قبرونو کې د پيغمبرانو د ژوند عقيده اتفاقي ده د اهل سنت والجماعة په اکابرو کې هيڅوک د دې څخه منکر نه دي. (حياة انبياء كرام صـ۱۱۱۳)

(٤٨) حضرت مولنا صوفي عبدالحميد سواتي رحمه الله: ان النبي ﷺ حي في قبره. د الله پيغمبر په قبر کې ژوندی دی او دا صرف روحاني زندگي نه ده ځکه چې روح خو د ابو جهل هم ژوندی دی، بلکه د پيغمبر ژوند کامل ژوند دی (معارف القران في دروس القرآن ج ۱۵ صـ۴۳۱)

(٤٩) حضرت مولنا سليم الله خان دامت بركاتهم العاليه: پيغمبران عليهم السلام په خپلو قبرونو کې په اجساد و عنصريه ؤ سره ژوندي دي دا عقيده يواځې د ديوبند د اکابرو نه ده بلکه د ټول امت ده (کشف الباري كتاب المغازي صـ۱۲۵)

(٥٠) شيخ الاسلام مفتي محمد تقي عثماني دامت بركاتهم العاليه: ان الاصل في هذه المسئلة قول الله تعالى () ولما ثبت الحياة للشهداء ثبت للانبياء بدلالة النص لان مرتبة الانبياء اعلى من مرتبة الشهداء بلاريب ...... وهو من عقائد جمهور اهل السنة وانما المقصود حيآتهم بمعنى ان لارواحهم تعلقا باجسادهم الشريفة المدفونة في قبورهم ولهذا التعلق القوي حدثت لاجسادهم خصايص كثيرة من خصايص الاجساد مثل سماع السلام ورده (تكمله فتح الملهم ج ٥ صـ ۳۰، فتاواى عثماني ج ۱ صـ ۷۰).

دمماتيانو يو څو وسوسې

اوله وسوسه: مرې ته د روح د اعادې عقيده ددې ايت څه مخالفه ده چې: (اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ حِيْنَ مَوْتِهَا).

جواب اول: لکه د قبض د روح ذکر چې په دې ايت کې راغلو نو داعادې د روح ذکر هم په بل ايت کې راغلی دی الله فرمايي: (يُثَبِّتُ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَ فِي الْاٰخِرَةِ) نو د قبض څخه وروسته اعاده کيږي.

ددې ايت په تشريح کې علامه سيوطي رحمه الله دا حديث رانقلوي چې: (عن عائشة رضي الله عنها قلت يارسول الله ﷺ تبتلي هذه الامة في قبورها فكيف بي وانا امرأة ضعيفة قال يثبت الله الذين امنو الايه (الدرالمنثور ج ۸ صـ ٥٢٥)

وعن البراء بن عازب رضي الله عنه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال وذكر قبض روح المؤمن فتعاد روحه في جسده ويأتيه ملكان (قرطبي ج ۸ صـ ۲٥۳ بغوي ج ۳ صـ ۳٥ بيضاوي ج ۱ صـ ٥۱۸) در منشور ج٤ صـ ۱٤۸ وغيره). همدارنګه الله تعالى فرمايي چې: كَيْفَ تَكْفُرُوْنَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا.

ددې په تفسير کې مفسرين فرمايي چې: (ثُمَّ يُمِيْتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيْكُمْ) اى فى القبر ثم يميتكم (درمنشورج ۱صـ۲۲۹) تفسير ابن كثيرج ۱صـ۲۱۲ فتح القدير للشوكاني ج ۱صـ۹٤)

امام اعظم رحمه الله فرمايي چې: (اعاد الروح الى جسد العبد في قبره حق (القول الفصل شرح الفقه الاكبر صـ ۳۷۹) همدارنګه په متواترو احاديثو کې د اعادې د روح ذکر راغلی دی.

دوهم جواب: په دې ايت کې چې د روح د قبض ذکر راغلی دی نو هغه د عالم دنيا په اعتبار سره دی نو په عالم د دنيا کې قبض د روح دی او په عالم برزخ کې بېرته اعاده د روح کيږي.

دريم جواب: په دې ايت کې هغه قبض مراد دی چې د هغې په وجه په بدن کې تصرف قطعه کيږي (علامه الوسي رحمه الله فرمايي چې: يقبضها عن الابدان بان يقطع تعلقها تعلق التصرف (روح المعانى تحت هذه الاية).

دوهمه وسوسه: په ایت کریمه کې دمرې لپاره دوو ژوندونونو ذکر راغلی دی یو په دنیا کې او دوهم په اخرت کې که په قبر کې هم ژوند راشي نو بیا خو ژوندونونه دوه نه شول بلکه درې شول حالانکه الله تعالی فرمایي چې (رَبَّنَا اَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَ اَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ)

جواب: د قبر ژوند د اخرت د ژوند لپاره مقدمه ده مستقل ژوند نه دی، لکه د مور د ګېډې ژوند چې د دنیا د ژوند لپاره مقدمه ده مستقل ژوند نه دی .

الزامي جواب: که د جسم عنصري سره د روح د تعلق په وجه دې مذکور ایت سره مخالفت راغلی وي نو بیا په جسم مثالي کې د روح د حلول او د دخول په وجه څرنګه مخالفت نه راځي؟

دریمه وسوسه: د یو حدیث څخه معلومیږي چې اعادة الروح به د قیامت په ورځ کیږي کعب بن مالک ﷺ فرمایي چې: (ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال انما نسمة المؤمن طير يعلق في شجر الجنة حتى يرجعه الله الى جسده يوم القيامة (موطاء امام مالک باب جامع الجنائز ص ۲۲۱)

الجواب: قال العلامه المحدث على القاري حتى يرجعه الله في جسده اى يرد اليه رداً كاملا في بدنه يوم بيعثه (مرقات، باب ما يقال عند من حضرة الموت)

څلورمه وسوسه: د نبي ﷺ او د شهید په قبر کې او د عام مؤمن د ژوند څه فرق دی ؟

جواب: د ژوند دوه علامې دي اول نقل او حرکت، او دوهم خوراک، په قبر کې د پیغمبر نقل او حرکت عبادتي دی، نبي ﷺ فرمایي چې (الانبياء احياء في قبورهم يصلون) او خوراک ورته په قبر کې میلاویږي نبي ﷺ فرمایي چې (نبي الله حيٌّ يرزق) او د شهید نقل او حرکت مادي دی جنت ته د مرغی په شان په جهاز کې ځي او هلته په جنت کې خوراک کوي او د عام مؤمن نقل او حرکت خیالي دی او خوراک یې هم خیالي دی د جنت طرفته به یوه کړکی ورته خلاصه شي په جنت کې به د خپل ځای او سېد و ځای ګوري او په خیال کې به یې راځي چې هغه زما د ورتلو ځای دی او هغه زما خوراک و نه دي .

جواب ۲: د نبي ﷺ بدن په قبر کې محفوظ دی او بیبیانې یې کونډې نه دي د شهید بدن هم محفوظ وی لکن بیبیانې یې په دنیا کې کونډې کیږي او د عامو مؤمنانو بدنونه غالبا محفوظ نه وي بلکه د بدن د خاورو د زرو سره یې د روح تعلق وي .

۳جواب: عام مؤمن په کمزوري ژوند باندې ژوندي دي دده په نسبت د شهید ژوند قوي دی او د شهید په نسبت د انبیاؤ ژوند قوي دی لکه په دنیا کې چې د مغ د ژوند د سر د پوستکې د ژوند او د پوندو د ژوند په مینځ کې فرق دی.

٤جواب: عام انسان په قبر کې ژوندی دی خو داسې ژوندی دی لکه اوده چې څرنګه ژوندی وي ملائکه به ورته وایې چې (نم کنومة العروس) او نبي ﷺ داسې ژوندی دی لکه ویښ چې څرنګه ژوندی وي.

۵- جواب: ابو جهل او ابو لهب هم ژوندي دي خو د جهنم په کنده کې.

پنځمه وسوسه: چې په قبر کې ژوند حاصل شو نو دا څرنګه ژوند دی چې تنفس پکې نشته؟

جواب: هر انسان د مور په ګېډه کې ژوندی دی نو دا څرنګه ژوند دی چې تنفس په نشته.

شپږمه وسوسه: چې پیغمبر په قبر کې ژوندی دی او مونځ کوي نو اودس چېرته کوی؟

جواب: کله چې نبي ﷺ وفات شو نو د ښځو لو ځخه مخکې ورته غسل ورکړل شو د همغه وخت څخه یې اودس شته تاسو وایې چې اودس یې کله مات شو.

اومه وسوسه: چې نبي ﷺ او شهید ته په قبر کې رزق ورکول کیږي نو قضائې حاجت چېرته کوي؟

جواب: هلته څوک قضائې حاجت ته ضرورت نه لري، زه الزاما مماتیانو ته وایم چې بالفرض والتقدیر که تاسو جنت ته لاړشئ نو قضائې حاجت به چېرته کوئ ایا د قضائې حاجت لپاره په جهنم ته ځې؟

اتمه وسوسه: چې پیغمبر ﷺ په قبر کې ژوندی دی نو بیا صحابه کرام د اختلاف په وخت کې ولې د نبي ﷺ قبر ته نه راتلل او ولې یې د نبي ﷺ څخه پوښتنې نه کولې؟

جواب: د وفات څخه وروسته چې صحابه د نبي ﷺ قبر ته د پوښتنې لپاره نه راتلل نو دا د دې وجې څخه نه وؤ چې نبي ﷺ معاذ الله په قبر کې مړ دی بلکه د صحابه ؤ په دې ایت باندې ایمان ؤ چې (ولکن لاتشعرون) نو صحابه په دې باندې پوهیدل چې که د نبي ﷺ قبر ته ورشو او پوښتنه ترېنه وکړو او نبي ﷺ جواب راکړي نو بیا هم مونږ په دې فاني شعور باندې پرې نه پوهیږو.

الزاما مونږ مماتیانو ته وایو چې ستاسو څخه چې کوم شی ورک شي نو تاسې ولې په لوډسپیکر و کې اعلانونه وریسې کوئ؟ د کرام الکاتبین څخه ولې پوښتنه نه کوئ؟

نهمه وسوسه: بعضې صوفیا کرام خو جسم مثالي مني؟

جواب: په دې باره کې علامه شبیر احمد عثماني رحمه الله په تفسیر عثماني کې چې په تفسیر کابلي باندې مشهور دی د (یسئلونک عن الروح) لاندې ډېر بحث کړی دی.

خلاصه یې داده چې په قرآن او په حدیث کې نه د جسم مثال اثبات شته او نه نفي البته صوفیاء کرامو دا په کشف کې لیدلی دی دا جسم مثالي د روح لپاره یوه لفافه ده او د دې شکل او صورت بالکل د اصلي جسم په شان دی روح په دې لفافه کې سیر او حرکت کوي همدا جسم مثالي دی او دا لفافه یوازې د روح لپاره د وفات څخه وروسته نه وي بلکه په دنیا کې هم د خوب په حالت کې وي کله چې سړی اوده شي نو روح یې په دې لفافه کې سیر کوي، لکن لکه څرنګه یې چې د خوب په حالت کې د دې جسد عنصري سره تعلق نه کټ کېږي نو همدارنګه یې د وفات څخه وروسته هم د دې جسد عنصري سره تعقل نه کټ کېږي همدارنګه صوفیاء کرامو چې په خپلو کشفونو کې د جسم مثالي لپاره ثواب او عذاب لیدلی دی نو هلته یې هم معنی دا نه ده چې صرف په همدې لفافه کې روح ته ثواب او عذاب وي او د جسد عنصري سره یې هیڅ تعلق نشته بلکه معنی یې دا ده چې په ثواب او په عذاب کې روح اصل او جسد عنصري یې تابع دی نو د دوئ اولیت مراد دی.

لسمه وسوسه: الله تعالی فرمایي چې (فَيُمْسِكُ الَّتِيْ قَضٰى عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرٰى) د دې څخه نو معلومېږي چې د قیامت څخه مخکې د روح اعاده نه کېږيّ؟

جواب: د روح اعاده په دوه قسمه ده (۱) چې د بېکاره زندګی لپاره روح را واپس شي لکه څرنګه چې د خوب څخه وروسته را واپس کېږي د اسې اعاده به په قیامت کې کېږي (۲) چې د پناه زندګي لپاره روح را واپس شي په احادیثو کې د دې پناه زندګي اثبات دی، په دې زندګي کې مړي ته عذاب او ثواب ورکول کېږي او مړي یې پوره پوره احساس کوي لکن بل څوک پدې نه پوهېږي په قبر کې دغه د سترګو څخه پناه حیاة دی.

یوولسمه وسوسه: نبي ﷺ تقریبا درې شپېته کاله ژوندی وو، نو که په قبر کې هم ژوندی ومنلی شي نو یا خو د نبي ﷺ عمر درې شپېته کاله نه شو بلکه په سلګونو شو.

جواب: لکه څرنګه چې د مور د ګېډې د ژوند څخه څوک عمر نه حسابوي بلکه ولادت د ورځې څخه د خپل عمر تاریخ لیکي، نو همدارنګه د قبر ژوند هم په عرف کې څوک په عمر کې نه حسابوي.

د مماتیانو حکم: د انبیاؤ د جسماني حیات څخه منکرین ګمراهان، ضال او مضل دي، مبتدع فی العقیده دی، مونځ ورپسې مکروه تحریمي دی د اهل سنت والجماعة څخه خارج دي.

(۱) من انكر الحياة فى القبر وهم المعتزلة ومن نحا نحوهم (عمدة القاري ج ۱۱ صـ٤٠٣).

(۲) وقد تمسک به من انكر الحياة فى القبر واجيب عن اهل السنة المثبتين لذلک بان المراد نفى الموت اللازم من الذي اثبته عمر رضي الله عنه بقوله وليبعثه الله فى الدنيا ليقطع ايدى القائلين بموته وليس فيه تعرض لما يقع فى البرزخ (فتح الباري ج ۷ صـ۲۹)

(۳) خلاصه دا چې زما او زما د اکابرو د اعقیده ده چې رسول الله ﷺ په خپله روضه کې په جسماني ژوند باندې ژوندی دی دا برزخي ژوند دی لکن د دنیوي ژوند څخه ډېر قوي دی ځوک چې د دې مسئلې څخه انکار کوي هغه د دیوبند د اکابرو د تصریحاتو مطابق د دیوبند سره هیڅ تعلق نه لري هغه د اهل حقو څخه نه دی بلکه ګمراه دی، مونځ کول ورپسې نه دي جائز او د هغه سره هیڅ قسم تعلق ساتل هم نه دي جائز (اپ کې مسائل او انکا حل تخریج شده ج ۱ صـ۵۹۵)

(۴) زمونږ په نیز د حیاة الانبیاء څخه منکر کافر نه دي البته ګمراه دي (سوانح و افکار حضرت جالندهري صـ۳۲٦)

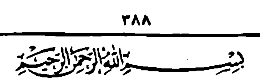
(۵) د صحابهؤ څخه شروع تر ننه پورې د علماؤ مسلک دا دی چې پیغمبران ژوندي دي او د دیوبند علماء هم د دې قائل دي ځوک چې د حیاة په ځای د ممات عقیده لري د هغه د دیوبند د اکابرو سره هیڅ قسم تعلق نشته.

(٦) یو سړي د مفتي محمود رحمه الله څخه سوال وکړو چې کوم سړی چې په قبر کې د نبي ﷺ د ژوند څخه منکروي، او د رسول الله ﷺ د روضې په خوا کې الصلوة والسلام علیک یارسول الله ته ناجائز وايي، او يا د رسول الله ﷺ ذات ته نور وايي د ده په باره کې څه حکم دی؟ حضرت مفتي صاحب ورته د درې وارو مسائلو جواب داسې ورکوي چې د داسې عقیدو دلرونکو پسې مونځ کول مکروه تحریمي دي (فتاوی مفتي محمود ج ۱ صـ۳۴۵.۳۵۳)

(۷) مولنا نصیرالدین الغورغشتوي رحمه الله د یو سوال په جواب کې فرمایي چې: پنج پیریان (مماتیان) په قران کریم کې تحریف کوي د کفارو په باره کې راغلی ایاتونه په مسلمانانو باندې تطبیقوي د دوئ سره د قران کریم ترجمه مه کوئ او د داسې فاسدو عقائدو والا پسې مونځ مه کوئ بلکه چیرته د کوم دیندار او د متقي پسې مونځ وکړئ (سوانح مولنا غورغشتوي صـ۱۷۰).

رسالة التوسل

مؤلف: الشيخ ابو ابراهيم رحيم الله الحقاني النجرهارى

رسالة التوسل

الحمد لله وحده والصلوة والسلام على من لا نبي بعده. امابعد!

د اهل سنت والجماعة د مسلک مطابق په دعا کې نبي ﷺ وسیله کول او یا کوم شهید او ولي وسیله کول مستحب دی، او داسې دعا اقربه الى الاجابة ده او په دعا کې په انبیاؤ او په اولیاؤ باندې وسیله نیول د دعا د ادابو څخه دی. (عزیز الفتاوی ج ۱ صـ ۱۷۱ حجة الله البالغه ج ۲ صـ ٦).

د اهل بدعتو مسلک

د اهل بدعتو په کتابونو کې د وسیلې په باره کې مختلف قسم اقوال پیدا کیږي مثلاً:

(۱) د توسل مسئله د یهودو او د نصاري ؤ څخه را روانه ده توسل بالاموات د صحابه ؤ معمول نه ؤ لهذا د توسل بالاموات ټول اقسام ناجائز او بدعت دی. (ندای حق ج ۲ صـ ۳۳۵، ۳۴۹، ۲۹۷)

(۲) د مماتیانو موجوده امیر مولوي طیب طاهري پنجپیري د خپل پلار د کتاب البصائر په ابتداء کې د کلمة الناشر د عنوان لاندې لیکي چې: (فرق بین التوسل الشرعي والشرک)

(۳) د البصائر په حاشیه کې دي چې: توسل د رفض سبب دی (حاشیه البصائر صـ ۳۰۰)

(۴) په بل ځای کې لیکي چې: د توسل د قائلینو او د مکې د مشرکانو عقیده حذو النعل بالنعل ده، (حاشیة البصائر صـ ۲۳۷)

(۵) وسیله د شرک د اسبابو څخه ده (مولنا طاهر کې خدمات صـ ۱۹۴)

(٦) توسل بالذوات شرک دی (الانتصار صـ ٦٥ لمولوی طاهر)

الحاصل: د اهل سنتو په نیز باندې توسل مستحب دی او د دعاء د ادابو څخه دی او د بدعتیانو په نیز باندې وسیله نیول حرام دی، بدعت دی، بلکه مشرکانه عقیده ده.

فائده: والاستحباب یثبت بالضعف غیر الموضوع (فتح القدیر ج ۲ صـ ۱۳۳ فصل في حمل الجنازة)

دتوسل معنی او مفهوم

الوسيلة: دنزديکت ذريعه (مصباح اللغات صـ۹۴٦)

الوسيلة: ذريعه، واسطه، مقام او مرتبه، قرب (النهايه في غريب الاثر لابن الاثير الجزري ج ۵ صـ۴۰۲)

الوسيلة: هی مايتقرب به الی الغير (کتاب التعريفات ج ۱صـ ۳۲٦ مختار التعريفات ج ۱ صـ ۷۴۰)

وابتغوا اليه الوسيلة - قال سفيان الثوري، حدثنا ابي عن طلحه عن عطاء عن ابن عباس ای القربة وكذا قال مجاهد وعطاء، و ابو وائل والحسن وقتادة، وعبد الله بن كثير، والسدي، وابن زيد (درمنثور وابن کثير تحت قوله تعالی وابتغوا اليه الوسيلة)

حکيم الامة حضرت تهانوي رحمه الله فرمايي چې: توسل په لغت کې تقرب او نزديکی ته وايي الله تعالی فرمايي چې: وابتغوا اليه الوسيلة يعنې د الله تعالی قرب حاصل کړئ (ملفوظات حکيم الامة ج ۲۵ صـ۱۲۳)

دتوسل بالذوات حقيقت اوطريقه: دمولنا اشرف علي تهانوي رحمه الله د لاندېنيو دوو ارشاداتو څخه ظاهرېږي.

(۱) د کوم دانسان چې د الله تعالی په نيز باندې څومره جاه او مرتبه وي دهغې په مقدار ورته رحمتونه متوجه وي، نو دتوسل معنی دا ده چې يا الله تعالی څومره رحمتونه چې ده ته متوجه دي او څومره قرب چې ستا په نيز باندې ده ته حاصل دي ددې په برکت باندې ماته فلانی شی راکړه ځکه چې زما ددې شخص سره تعلق دی، همدا رنګه په اعمال صالحه وؤ باندې توسل راغلی دی، په حديث کې ددې معنی همدا ده چې د اما چې کوم عمل کړی دی، ددې عمل چې د الله تعالی په نيز باندې کومه مرتبه ده يا الله ددې په برکت باندې په ما رحم وکړه. (ملفوظات حکيم الامة ج ۲۱ صـ۲٦)

(۲) دتوسل حقيقت دا دی چې يا الله زما په نظر کې فلانکی شخص تاته مقبول وی او دمقبولينو سره په تعلق لرونکو باندې تا درحم وعده کړې ده (المرء مع من احب) نو زه ستا څخه دغه (موعود) رحمت غواړم نو په توسل کې دعاکونکی د الله تعالی د اولياؤ سره خپل محبت ښکاره کوي، او په دې محبت باندې د الله تعالی څخه رحمتونه او ثوابونه غواړي او د الله تعالی د اولياؤ سره محبت درحمتونو او دثوابونو سبب دی دا ده هرو نصوصو څخه ثابته دی لکه څرنګه چې د متحابين في الله د فضائلو څخه احاديث ډک دی، پاتې شو د اشکال

چې دبرزګۍ او دبرکت لپاره په رحمتونو کې څه دخل دی ؟ نو دخل دا دی چې د دې بزرګ سره محبت کول د حب في الله یو فرد دی ، او په حب في الله باندې د ثوابونو وعده شوېده (ملفوظات حکیم الامة ج ۲۱ ص۴۸)

دمستحب توسل اقسام

(۱) توسل بالایمان وبالاعمال الصالحة ، خپل عمل وي او که دبل چا وي .

(۲) دیو انسان د پیدائش څخه مخکې د هغه ذات وسیله کول .

(۳) د یو ولي یا د یو نبي څخه دعا غوښتل .

(۴) د یو نبي یا یو ولي د پیدائش څخه وروسته د هغه ذات وسیله کول .

(۵) دیو نبي یا د یو ولي د وفات څخه وروسته د هغه ذات وسیله کول .

(٦) د توسل سره متعلقه مسئله دیو نبي او یا د یو ولي په اثارو باندې تبرک حاصلول.

دا ټول اقسام جائز او مستحب دي یو بل قسم دی چې هغه عبادت د غیر الله دی د دې لپاره چې الله تعالی ته وریاندې نیږدې شي دا کفر دی الله تعالی فرمایي چې کفارو به د غیر الله عبادة کولو او ویلي به یې چې ما نعبدهم الا لیقربونا الی الله زلفی په دې کې عبادت د غیر الله راغلی دی هغه مستحبه وسیله نه ده د مستحبې وسیلې حقیقت او طریقه مخکې د مولنا اشرف علی تهانوي رحمه الله څخه بیان شوه

د اول قسم توسل لپاره دلائل:

د دې قسم وسیلې د دلایلو استیعاب متعذر دی لهذا یو څو اجمالی دلائل به یې ذکر کړو .

(۱) د عیسی علیه السلام حوارین د خپل ایمان او د اتباع الرسول الله په وسیله باندې دعا کوي او فرمایي چې: (ربنا واتبعنا الرسول فاکتبنا مع الشاهدین) سورة ال عمران.

(۲) همدارنګه الله تعالی فرمایي چې: (رَبَّنَا اِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُّنَادِيْ لِلْاِيْمَانِ اَنْ اٰمِنُوْا بِرَبِّكُمْ فَاٰمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا وَ كَفِّرْ عَنَّا سَيِّاٰتِنَا وَ تَوَفَّنَا مَعَ الْاَبْرَارِ) ال عمران اية نمبر ۱۹۳) دلته د ایمان په وسیله باندې دعا شوې ده .

(۳) همدارنګه الله تعالی فرمايي چې: (اِنَّه كَانَ فَرِيْقٌ مِّنْ عِبَادِيْ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَا اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الرّٰحِمِيْنَ) (مؤمنون نمبر صـ ۱۰۹) دلته الله تعالی د هغو مؤمنانو مدحه بيانوي چې د خپل ايمان په وسيله باندې الله تعالی ته دعا کوي.

(۴) په صحيح بخاري کې تفصيلي حديث دی چې درې کسان په غار کې وو د غره څخه يو غټ کاڼ راورغړيدو او د غار خوله يې بنده کړه نو بيا دې درې وارو خپل خپل اعمال الله تعالی ته وسيله کړل يو د مور او د پلار خدمت وسيله کړو بل د زنا څخه د ځان ساتل الله تعالی ته وسيله کړه او دريم د حرامو څخه ځان ساتل الله تعالی ته وسيله کړل الله تعالی ورته نجات ورکړو. (صحيح البخاري باب من استأجر اجيرا الخ)

(۵) امام نووي رحمه الله د دې حديث په تشريح کې فرمايي چې (استدل اصحابنا بهذا على انه يستحب للانسان ان يدعوا في حال كربه وفي دعاء الاستسقاء وغيره بصالح عمله ويتوسل الى الله تعالى به لان هؤلاء فعلوه فاستجيب لهم وذكره النبي ﷺ في معرض الثناء عليهم وجميل فضايلهم (شرح مسلم للنووي باب قصة اصحاب الغار).

ددوهم قسم توسل لپاره دلائل:

(۱) يهود و به د نبي ﷺ د پيدائش څخه مخکې د نبي ﷺ ذات الله ته وسيله کولو او د نبي ﷺ د ذات په وسيله به يې د الله تعالی څخه فتحه غوښتله الله تعالی فرمايي چې: (وَلَمَّا جَآءَهُمْ كِتٰبٌ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ ۙ وَكَانُوْا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُوْنَ عَلَى الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ۚ فَلَمَّا جَآءَهُمْ مَّا عَرَفُوْا كَفَرُوْا بِهٖ ۚ فَلَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ) (البقره)

* د دې ايت په تشريح کې حبر الامة حضرت عبد الله بن عباس رضي الله عنهما فرمايي چې د بنو قريظه او د بنو نضير يهودو به د نبي ﷺ د بعثت څخه مخکې د نبي ﷺ په وسيله باندې دعا کوله.

عن ابن عباس رضي الله عنهما قال كانت يهود بني قريظه والنضير من قبل ان يبعث محمد ﷺ يستفتحون الله يدعون على الذين كفروا ويقولون اللّٰهُمَّ انا نستنصرك بحق النبيّ الاميّ الا نصرتنا عليهم فينصرون (الدرالمنثور ج ۱ صـ ۱٦٥).

* قال ابن عباس كانت يهود خيبر تقاتل غطفان فلما التقوا هزمت يهود فعادت يهود بهذا الدعاء وقالوا: انا نسألک بحق النبي الأمي الذي وعدتنا ان تخرجه لنا في اخر الزمان الا تنصرنا عليهم قال: فكانوا اذ التقوا دعوا بهذا الدعاء فهزموا غطفان (تفسير قرطبي ج ۱ صـ ۲۳۸.

*بيهقي، حاكم او ابو نعيم په صحيح سندونو او په متعددو طريقو باندې دا روايت ذكر كړى دى چې دمدينې د يهودو ,او دخيبر ديهودو دبني اسد ا ود بني غطفان او د جهينه د قبيلو د مشركانو سره جنګ وو يهودو شكست وخوړو نو خپل كتاب ته يې رجوع وكړه او دخپلو پوهانو څخه يې مشوره وغوښتله ،هغوئ د پرسوچ څخه وروسته ورته وفرمايل چې دجنګ په وخت كې دمحمد ﷺ ذات الله تعالى ته وسيله كوئ او په داسې مضمون باندې دعا كوي چې: (اللّٰهُمَّ انا نسئلک بحق احمد النبي الامي الذي وعدتنا ان تخرجه لنا في اخر الزمان وبكتابک الذي تنزل عليه اخر ماينزل ان تنصرنا على اعدائنا) (تفسير عزيزي ج۲ ص۵۸۱)

*يهودو دبنو غطفان او دبنو اسد سره په جنګ كې شكست وخوړلو كله چې دمقابلې څخه عاجز شول نو خپلو علماؤ ورته دا دعاء وښودله چې: (اللّٰهُمَّ ربّنا انا نسألک بحق احمد النبي الامي الذي وعدتنا ان تخرجه لنا في اخر الزمان وبكتابک الذي تتنزل عليه اخرما ينزل ان تنصرنا على اعدائنا ى) يا الله د محمد ﷺ او دقران په بركت باندې مونږ ته فتح راكړه (تفسير حقاني ج ۱ صـ ۵۱۰)

* حالانكه كافرانو به دنبي ﷺ دبعثت څخه مخكې د نبي ﷺ په بركت باندې د الله تعالى څخه فتح او مدد د غوښتلو حتى چې ديهودو به چې د مشركانو سره جنګ شو نو داسې دعا به يې كوله چې: (اللّٰهُمَّ ربنا انا نسألک بحق احمد النبي الامي الذي وعدتنا ان تخرجه لنا في أخر الزمان وبكتابک الذي تنزل عليه اخر ما تنزل ان تنصرنا على اعدائنا) (تفسير معارف القران كاندهلوي ج ۱ صـ ۲۳۳)

شرائع من قبلنا

دمخكېنو دينونو احكام او مسائل په مونږ باندې لازم دى چې كله ورباندې زمونږ په دين كې انكار نه وي راغلى:

(۱) شرايع من قبلنا تلزمنا اذا قص الله تعالى ورسوله من غير انكار (تفسير قرطبي ج۱ ص۵۰)

(۲) مذهبنا في شرع من قبلنا وان كان انه يلزمنا على ان شريعتنا لكن لامطلقا بل ان قصه الله علينا بلا انكار وانكار رسوله كانكاره عزوجل (روح المعاني سورة الكهف اية نمبر ۲۱)

(۳) وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ) وهذه الاية دليل على ان شرائع من قبلنا مالم يظهر كونها منسوخة في شريعتنا واجب علينا اتيانها اذا ثبت عندنا بالكتاب والسنة (مظهري تحت قوله تعلى ويهديكم سنن الذين الايه.

(٤) وهذا يدل على ان شرائع من قبلنا من الانبياء لازمة ما لم تنسخ وانما حكم الله بعد بعث النبي ﷺ (احكام القرآن جصاص تحت هذه الاية).

(٥) واصح الاقاويل عندنا ان ماثبت بكتاب الله انه كان شريعة من قبلنا او ببيان من رسول الله ﷺ فان عليناالعمل به على أنه شريعة لنبينا عليه السلام مالم يظهر ناسخه (اصول سرخسي ج۲ص۹۹)

دوهم دليل: حدثنا ابو سعيد عمرو بن محمد بن منصور العدل ، حدثنا ابو الحسن محمد بن اسحاق بن ابراهيم الحنظلي حدثنا ابو الحارث عبد الله بن مسلم الفهري حدثنا اسماعيل بن مسلمة انبئنا عبد الرحمن بن زيد بن اسلم عن ابيه عن جده عمر بن الخطاب رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ لما اقترف أدم الخطينة قال يارب اسألک بحق محمد لما غفرت لي فقال الله يا ادم وكيف عرفت محمدا ولم اخلقه قال يارب لانک لما خلقتني بيدک ونفخت في من روحک رفعت رأسي فرأيت على قوايم العرش مكتوبا لا اله الا الله محمد رسول الله فعلمت انک لم تضف الى اسمک الا احب الخلق اليک فقال الله صدقت يا ادم انه لاحب الخلق الىّ ادعني بحقه فقد غفرت لک ولولا محمد ماخلقتک . هذا حديث صحيح الاسناد وهو اول حديث ذكرته لعبد الرحمن بن زيد بن اسلم في هذ الكتاب المستدرک على الصحيحين ج ۳ صـ ٥١٧)

يعنې ادم عليه السلام دنبي ﷺ په وسيله دالله تعالى څخه معافي وغوښتله الله تعالى ورته وفرمايل چې محمد ﷺ خو لاپيدا شوی نه دی ته هغه څه پيژنې ؟ ادم عليه السلام ورته وفرمايل چې زه چې دې کله پيدا کړم نو ما په عرش باندې ستا دنوم سره دده نوم وليدلو نو زه پوه شوم چې دا په مخلوق کې تاته محبوب دی الله تعالى ورته وفرمايل چې رشتيا دې وويل دا په ټول مخلوق کې ماته محبوب دی دده په وسيله باندې يې زما څخه غواړه که محمد نه وی نو ته به مې نه وې پيدا کړی . (ددې حديث سند صحيح دی)

امام سبکی رحمه الله ددې حديث د ذکر کولو څخه وروسته ليکي چې : (اما الحالة الاولى قبل خلقه فيدل لذلک اثار عن الانبياء الماضيين اقتصرنا منها ما تبين لنا صحته وهو مارواه الحاكم (شفاء السقام صـ

۳۵۸) بعضي علماء ليکي چې تفرد به عبد الرحمن بن زيد بن اسلم وهو ضعيف (البدايه والنهايه ج ۱ صـ ۹۱ لکن د معنی په لحاظ دا حديث مقبول دی خطبات حکيم الاسلام ج ۲ صـ ۳)

ددريم قسم توسل دلائل:

(۱) حضرت انس بن مالک ﷺ فرمايي چې ان رجلا دخل يوم الجمعة من باب کان وجاه المنبر ورسول الله صلى الله عليه وسلم قائم يخطب فاستقبل رسول الله ﷺ قائما فقال يارسول الله ﷺ هلکت المواشي وانقطعت السبل فادع الله تعالى يغيثنا قال فرفع رسول الله ﷺ يديه فقال اللّهمّ اسقنا اللّهمّ اسقنا قال انس ولا والله مانرى فى السماء من سحاب ولاقزعة ولاسينا وما بيننا وبيت سلع من بيت ولادار قال فطلعت من ورائه سحابة مثل الترس فلما توسطت السماء انتشرت ثم امطرت قال والله مارأينا الشمس ستا ثم دخل رجل من ذلک الباب فى الجمعة المقبلة ورسول الله ﷺ قائم يخطب ناستقبله قائما فقال يارسول الله ﷺ هلکت الاموات وانقطعت السبل فادع الله يمسکها قال فرفع رسول الله ﷺ يديه ثم قال اللّهمّ حوالينا ولا علينا اللّهمّ على الاکام والجبال والاجام والطراب والاودية ومنابت الشجر قال فانقطعت وخرجنا نمشي فى الشمس قال شريک فسألت انس بن مالک اهو الرجل الاول؟ قال لا ادري. (صحيح البخاري باب الاستسقاء فى المسجد الجامع).

خلاصه دا چې: د جمعې په ورځ يو سړي راغلو او نبي ﷺ ته يې د قحطي شکايت وکړو او د دعا غوښتنه يې ترينه وکړه نبي ﷺ دعا وکړه سمدستي په اسمان کې وريځ را پيدا شوه او يوه هفته چا لمر ونه ليدلو په را روانه جمعه کې بيا يو سړی راغلو او نبي ﷺ ته يې د ډېر باران شکايت وکړو د باران د بنديدلو غوښتنه يې ترينه وکړه نبي ﷺ بيا دعا وکړه باران ودريدلو او مونږ چې بهر ته راووتلو په لمر کې روان وو

(۲) حضرت عمر ﷺ فرمايي چې: (استأذنت النبي ﷺ في العمرة فأذن لي وقال لاتنسانا يا اخي من دعائک قال کلمة مايسرني ان لي بهاالدنيا قال شعبة ثم لقيت عاصما بعد بالمدينة فحدثنيه وقال اشرکنا يا اخيَّ في دعائک (سنن ابي داود باب الدعاء)

ما د نبي ﷺ څخه د عمرې اجازت وغوښتلو نبي ﷺ اجازت را کړو او راته وې فرمايل چې ای ورور که مې د دعا څخه مه هېروه حضرت عمر ﷺ فرمايي چې زه د ټولې دنيا څخه زيات په دې وينا باندې خوشحاله شوم

فائده: د دې قسم توسل دلائل تواتر ته رسيدلي دي. (شفاء السقام نظم المتناثر)

دخلورم قسم توسل دلائل:

(۱) وَبه قال حدثنا روح ، قال حدثنا شعبة ، عن ابي جعفر المديني ، قال سمعت عمارة بن خزيمة بن ثابت ، عن عثمان بن حنيف ﷺ ان رجلا ضريرا أتى النبي ﷺ فقال يا نبي الله ادع الله ان يعافيني فقال ان شئت اخرت ذلک فهو افضل لأخرتک و ان شئت دعوت لک قال بل ادع الله لي ، فامره ان يتوضاء وان يصلي ركعتين وان يدعوا بهذا الدعآء ، اللّٰهُمَّ اني اسألک اوتوجه اليک بنبيک محمد ﷺ نبي الرحمة يا محمد اني اتوجه بک الى ربي في حاجتي هذه فتقضى وتشفعني فيه وتشفعه في ، قال فكان يقول هذا مرارا ، ثم قال بعد احسب ان فيها تشفعني فيه ، قال ففعل الرجل فبرأ (ابن ماجه باب ماجاء في صلوة الحاجة ، مسند احمد رقم الحديث ۱۷۲٤۱)

خلاصه دا چې يو ړوند سړی ﷺ نبي ﷺ ته راغلو او غوښتنه يې ترېنه وکړه چې ماته دعا وکړه چې الله زما سترګې جوړ کړي نبي ﷺ ورته دصبر تلقين وکړو لکن هغه سړي ﷺ ورته ووېل چې يارسول الله ﷺ دعا راته وکړه چې الله مې سترګې جوړې کړي نبي ﷺ امر وکړو چې اودس وکړه بيا دوه رکعته لمونځ وکړه او بيآدعا وکړه او ما په کې الله تعالى ته وسيله کړه يعنې داسې دعا وکړه چې يا الله زه ستا څخه غوښتنه کوم او ستا پيغمبر ﷺ تا ته وسيله کوم چې ته زما حاجت پوره کړې هغه چې دا دعاء وکړه نو الله تعالى يې سترګې جوړې کړې. لاندې علماؤ دې حديث ته صحيح ويلي دي.

(۱) امام حاکم رحمه الله فرمايي چې: حديث صحيح على شرط الشيخين ولم يخرجاه (المستدرک ج ۱ صـ ٦٢١ رقم ۱۲۲۱) هذا حديث صحيح الاسناد ولم يخرجاه (المستدرک ج ۲ صـ ۲۰۳ رقم ۱۹۵۲ ، هذا حديث صحيح على شرط البخاري ولم يخرجاه (المستدرک ج ۲ صـ ۲۱۳ رقم ۱۹ ۷۳)

(۲) امام ترمذي فرمايي چې: هذا حديث حسن صحيح غريب (رقم ۳۵۷۸)

(۳) قال ابو اسحاق هذا حديث صحيح (ابن ماجه باب ما جاء في صلوة الحاجة)

(٤) حافظ ابن تيميه رحمه الله فرمايي چې: ومن ذلک مارواه اهل السنن وصححه الترمذي (فتاوى ابن تيميه ج ۲۷ صـ ۱۳)

(۵) قال الالباني صحيح (جامع ترمذي رقم ۷۸۳۵)

(٦) قال الاعظمي اسناده صحيح (صحيح ابن خزيمه رقم ۱۲۱۹)

لاندې علماؤ ددې حديث څخه د توسل لپاره استدلال کړی دی.

(۱) مولنا اشرف علی تهانوي رحمه الله ددې حديث د رانقلولو څخه وروسته فرمايي چې ددې حديث څخه صراحة توسل ثابتيږي، او په دې حديث کې دا نه دی راغلي چې نبي ﷺ دې صحابي رضي الله عنه ته دعا وکړه نو ددې څخه معلوميږي چې لکه څرنګه چې توسل د چا په دعا سره جائز دی نو همدارنګه په دعا کې د چا په ذاة باندې هم توسل جائز دی (نشر الطيب صـ۲۴۰)

(۲) مفتي کفايت الله الدهلوي رحمه الله د توسل په باره کې د يو سوال په جواب کې فرمايي چې: اکثر علماء يې د جواز قائل دی او په استدلال کې يې همد احديث پيش کړي دي (کفاية المفتي ج ۲)

(۳) قاضي شوکاني ليکي چې: وفي الحديث دليل على جواز التوسل برسول الله ﷺ الى الله عزوجل مع اعتقاد أن الفاعل هو الله تعالى (تحفة الذاکرين ج ۱ صـ ۲۰۸)

اعتراض: ددې حديث په سند کې د ابو جعفر څخه مراد ابو جعفر عبدالله بن مسور المدايني دی چې ضعيف دی بلکه وضاع دی.

اول جواب: ددې حديث په سند کې د ابو جعفر څخه مراد ابو جعفر عمير بن يزيد الانصاري، الخطمي، المدني دی، ځکه چې:

(۱) امام ابو بکر احمد بن محمد المعروف بابن السني رحمه الله المتوفي ۳۶۴هـ دا حديث رانقل کړی دی په کوم کې چې د الخطمي تصريح ده (عمل اليوم والليلة رقم الحديث ۶۲۷)

(۲) د مسند احمد په يو سند کې هم د الخطمي تصريح ده، حدثنا مؤمل، قال حدثنا حماد يعني ابن سلمة، قال حدثنا ابو جعفر الخطمي عن عمارة بن خزيمة بن ثابت عن عثمان بن حنيف رضي الله عنه ان رجلا (الحديث) (مسند احمد رقم ۱۷۲۴۲).

(۳) د مستدرک په يو څوک ځايونو کې هم د الخطمي تصريح ده، اخبرنا حمزه بن العباس العقبي ببغداد، ثناء العباس بن محمد الدوري حدثنا عون بن عمارة البصري، حدثنا روح بن القاسم، عن ابي جعفر الخطمي عن ابي أمامة بن سهل بن حنيف عن عمه عثمان بن حينف رضي الله عنه ان رجلا ضريرالبصر- (الحديث) المستدرک ج ۲ صـ ۲۱۳ رقم ۱۹۷۲)

همدارنگه اخبرنا ابو محمد عبدالعزيز بن عبدالرحمن بن سهل الدباس بمكة من اصل كتابه ،حدثنا ابو عبد الله محمد بن على بن زيد الصايغ ، حدثنا احمد بن شبيب بن سعيد الحبطي ، حدثني ابي عن روح بن القاسم عن ابي جعفر المدني وهو الخطمي عن ابي امامة بن سهل بن حنيف عن عمه عثمان بن حنيف ﷺ قال سمعت رسول الله ﷺ وجاءه رجل ضرير (المستدرک ج ۲ صـ ۲۱۳ رقم ۱۹۷۳)

(۳) په معجم صغير کې هم ددې تصريح ده، عن روح بن القاسم عن أبي جعفر الخطمي المدني الحديث المعجم الصغير رقم ۵۰۳)

(۴) امام اهل سنت مولنا سرفراز خان صفدر رحمه الله فرمايي چې په مصري چاپ ترمذي کې د وهو الخطمي لفظ شته دی، او په هندي چاپ کې دغير دلفظ زيادت سهو د قلم د کاتب ده، (تسکين الصدور ص ۴۳۲) لکه څرنگه چې په شامله کې په موجوده ترمذي کې د الخطمي لفظ شته دی الفاظ داسې دي چې: قال هذا حديث حسن صحيح غريب لانعرفه الأ من هذا الوجه من حديث ابي جعفر وهو الخطمي (ترمذي رقم ۳۵۷۸).

(۵) وقال الترمذي هذا حديث حسن صحيح غريب لانعرفه الا من هذا الوجه من حديث ابي جعفر وهو غير الخطمي ، هكذا وقع فى الترمذي وساير العلماء قالوا هو ابو جعفر الخطمي وهو الصواب (قاعدة جليلة فى التوسل والوسيلة ج ۲ صـ ۲۰۲)

دوهم جواب: په دې روايت کې د ابو جعفر په استاذانو کې عمارة بن خزيمة دی.

کما في مسند احمد رقم ۱۷۲۴۲ سنن الكبرى للنسائي رقم ۱۹۴۱۹ ، وابن خزيمة رقم ۱۲۱۹ وترمذي رقم ۳۵۷۸ همدارنگه ابو امامة دی کما فى المستدرک رقم ۱۹۷۳ سنن الكبرى للامام السنائي رقم ۱۰۴۲۰)

په شاگردانو کې يې امام شعبه رحمه الله ، روح بن قاسم ، معاذ بن هشام، او حماد بن سلمة دی، په همدې مذکورو حوالو سره سندونه وگوره او داسماء الرجالو په کتابونو کې دا استاذان او شاگردان د خطمي دي.

مثلا وگوره تاريخ کبير دامام بخاري ج ٦ صـ ۲۱۰ کتاب الثقات لان حبان رقم الترجمة ۱۰۰۲۸ ، الجرح والتعديل للرازي رقم الترجمة ۲۰۰۹۹ ، طبقات الكبرى لابن سعد رقم الترجمة ۲۵۷ ، کاشف للامام الذهبى رقم ۴۲۹۰ تهذيب التهذيب رقم ۲۱٦۸)

دريم جواب: امام ذهبي فرمايي چې: دکوم راوي روايت په بخاري کې وي هغه ته زه د (خ) رمز لګوم. چې په مسلم کې وي نو د (م) رمز ورکوم چې په ترمذي کې وي نو د(ت) رمز ورته لګوم چې په ابن ماجه کې وي نو د (ق) رمز ورته لګوم که په ټولو کې وي نو د (ع) رمز ورته لګوم او که په سنن اربعه ؤ کې وي نو د (۴) رمز ورته لګوم، حالانکه امام ذهبي ددې مجروح راوي ابو جعفر المدايني حالات په ميزان کې ذکر کوي جرحې ورباندې رانقلوي لکن په دې مذکورو علاماتو کې يوه علامه هم ورسره نه ذکر کوي معلوميږي چې ددې مذکور روايت راوي چې په دې کتابونو کې دي دا مجروح ابو جعفر نه دی.

خلاصه: دا چې زمونږ ددې روايت راوي ابوجعفر عمير بن يزيد الخطمي دی او دا ثقه دی ابن معين. نسائي، ابن حبان، او عبد الرحمان بن مهدي، ابن نمير، عجلي، او طبراني وغيره ورته ثقه وايي. (تهذيب التهذيب ج ۵ صـ ۱۳۹ رقم الترجمه ۲۱٦۸) حافظ ابن حجر رحمه الله فرمايي چې: صدوق من السادسة (تقريب رقم ۵۱۹۰).

تفسير جواهر القرآن

په دوهم جلد کې مولنا غلام الله خان صاحب دجواهر القرآن د وسيلې په بحث کې ليکي چې ددې حديث په باره کې امام ترمذي ليکي چې: (هذا الحديث لانعرفه الا من هذا الوجه الخ) حالانکه هلته يې داسې نه دي ليکلي بلکې داسې يې ليکلي دي چې: (هذا حديث حسن صحيح غريب لانعرفه الامن هذا الوجه) صاحب د جواهر القران ددې څه وروسته ليکي چې دا حديث بالکل دروغ دی ددې حديث په سند کې عبد الله بن مسور دی او دا دروغژن دی الخ حالانکه تاسو اوس واورېدل چې دا راوي ددې حديث په سند کې بالکل نشته بلکه ددې حديث په سند کې عمير بن يزيد ابو جعفر الخطمي دی چې ثقه دہ.

(۲) په صحيح بخاري کې دحضرت انس رضي الله عنه څخه روايت دی چې: (ان عمر بن الخطاب رضي الله عنه كان اذا قحطوا استسقى بالعباس بن عبد المطلب قال اَللّٰهُمَّ انا كنا نتوسل اليک بنبيک فتسقينا وانا نتوسل اليک بعم نبينا فأسقنا قال فيسقون (بخاري باب سوال الناس الامام الاستسقاء اذا قحطوا وباب فضل العباس رضي الله عنه).

دواقعې تفصيل دا دی چې په اتلسم کال دهجرت باندې دحضرت عمر رضي الله عنه دخلافت په زمانه کې ډېر سخته تحطي راغله چې دعام الرباط په نوم باندې يې شهرت پيدا کړو چې صحابه رضي الله عنهم د قحطي څخه ډېر

تنگ شول نو حضرت بلال رضی الله عنه د رسول الله ﷺ روضې مبارکې ته راغلو او د رسول الله ﷺ څخه يې د دعا غو ښتنه وکړه کله چې حضرت بلال رضی الله عنه ویده شو نو رسول الله ﷺ يې په خوب کې ولیدلو او ورته وېفرمایل چې حضرت عمر رضی الله عنه ته ووایه چې د استسقاء مونځ وکړي کله چې د خوب څخه را بیدار شو نو حضرت عمر رضی الله عنه ته ورغلو او ټوله واقعه یې ورته واوروله، حضرت عمر رضی الله عنه صحابه کرام یو میدان ته راټول کړل او ټولو صحابه ؤ ته يې دا واقعه واوروله بیا یې د استسقاء د مانځه څخه وروسته حضرت عباس رضی الله عنه را وغوښتلو او په ده رضی الله عنه یې توسل وکړو.

دحديث وضاحت

(۱) قلت فهذه دعوة مستجابة ببركة نبينا محمد ﷺ (طبقات الشافعية الكبرى ج ۲ صـ ۳۱)

(۲) مولنا اشرف علي تهانوي رحمه الله ددې حديث دا رانقلولو څخه وروسته فرمايي چې: د مخکې حديث په شان ددې حديث څخه هم د توسل جواز ثابتيږي، په نبي ﷺ باندې د توسل جواز خو ظاهر ؤ لدې وجې حضرت عمر رضی الله عنه خلک په دې باندې پوهول چې په غير نبي ﷺ باندې هم توسل جائز دی، نو د بعضې خلکو دا خبره چې په ژوندويو او په مړو کې فرق دی بې دليله ده ځکه چې اول خو د حديث د تصريح مطابق نبي ﷺ په قبر کې ژوندی دی او دوهم دا چې کله چې د جواز علت مشترک دی نو حکم څرنګه مشترک نه دی؟ (التكشف صـ ۶۷۵).

همدارنګه په بل ځای کې فرمایي چې: ددې څخه دا خبره هم را ووتله چې په غير نبي باندې هم توسل جائز دی د کوم چې د نبي ﷺ سره قرابت حسي او یا قرابت معنوي وی او دا د قرابت بالنبي ﷺ په وجه توسل هم په حقيقت کې توسل بالنبي ﷺ دی او پوهان علماء فرمایي چې د همدې نکتې د ښکاره کولو لپاره حضرت عمر رضی الله عنه توسل په عباس رضی الله عنه باندې وکړو نه لدې وجې چې توسل بعد الوفات جائز نه دی ځکه چې د نورو روایاتو څخه توسل بعد الوفات هم ظاهر دی او چونکه په دې کار باندې هيڅ صحابي انکار ونه کړو لدې وجې دا د اجماع په معنی کې شو (نشر الطيب صـ ۲۴۲)

(۳) د مولنا ظفر احمد العثماني رحمه الله څخه يو چا د حضرت انس رضی الله عنه ددې مذکوره حديث په باره کې پوښتنه کړې ده هغه ورته په جواب کې فرمايلي دي چې صحابه کرامو رضی الله عنهم چې د رسول الله ﷺ د وفات څخه وروسته په استسقاء کې په حضرت عباس رضی الله عنه باندې توسل کړی دی نو دا هيڅکله ددې خبرې لپاره دليل نه

دی چې په دعاکې په رسول الله ﷺ باندې توسل ناجائز دی که څوک دې دعوی کوي نو په عبارت النص یا په اشارة النص یا په دلالة النص او یا په اقتضاء النص کې دی یې په کومه طریقه باندې پیش کړی ، بلکې که سوچ وکړی شي نو په دې واقعه کې توسل بسید المرسلین دی ځکه چې د حضرت عمر رضی الله عنه الفاظ داسې دي چې (اللّٰهُمَّ انا نتوسل اليک بعم نبیک) دلته هم په حقیقت کې په نبي ﷺ باندې توسل شوی دی توسل بالعباس یې د توسل بالنبي ﷺ د تقویت لپاره ذکر کړی دی (امداد الاحکام ج ۱ ص ۱۳۲)

(۴) فقیه العصر مفتي رشید احمد لدهیانوي رحمه الله په احسن الفتاوی کې دا حدیث رانقل کړی دی او بیا یې فرمایلي دي چې بعضې خلکو د حضرت عمر رضی الله عنه د فعل له وجې صرف د توسل بالاحیاء د جواز دعوه کړې ده حالانکه دا خبره غلطه ده ځکه چې توسل ثابت شو نو بیا د مړي او د ژوندي څه فرق دی؟ او که فرق ومنلی شي نو بیا مسئله بالعکس مناسبه ده ځکه چې ژوندی انسان د حالاتو د تغیر څخه په امن نه وي له دې وجې په حدیث کې راغي چې که د چاپسې اقتداء کول غواړئ نو د مړو پسې اقتداء وکړئ .

وعن ابن مسعود رضی الله عنه قال من كان مستنًا فليس بمن قدمات فان الحيّ لاتؤمن عليه الفتنة)

نو چې د صحابه ؤ په اجماع باندې د توسل بالحی استحباب ثابت شو نو توسل بالاموات په طریق اولی باندې مستحب شو ، علاوه لا دا چې اول دریم او څلورم دلیل د توسل بالاموات په باب کې صریح دی پاتې شو دا اشکال چې حضرت عمر رضی الله عنه د رسول الله ﷺ په ځای باندې په حضرت عباس رضی الله عنه باندې ولې توسل وکړو نو د دې لپاره د ېرې وجې دي .

(۱) په حضرت عباس رضی الله عنه باندې د توسل سره د ده رضی الله عنه دعا هم مقصود وه .

(۲) دې خبرې ته اشاره کول دي چې د توسل بالنبی ﷺ لپاره دوه صورتونه دی اول توسل بذاته ﷺ دوهم توسل بقرابته ﷺ .

(۳) دې خبرې ته اشاره ده چې توسل بغیر الانبیاء من الاولیاء والصلحاء هم باعث د برکت دی او جالبه د رحمت دی .

(۴) د انسان په طبیعیت کې دا خبره ده چې په محسوس شي باندې ورته زیات اطمنان حاصلیږي لکه چې رسول الله ﷺ ته د سلام په لیکلو او ترینه د دعا په غوښتلو کې د انساني واسطو اهتمام کولی شي حالانکه

دملائکو واسطه دانتهائي سرعت سره انهائي قوي هم ده او د امانت په اداکولو کې په کې دهيڅ غفلت او دنسيان اند يښنه هم نشته (احسن الفتاوی ج ۱ ص ۳۳۵.۳۳۴)

(۵) په مشکوة ص ۴۴۶ باب الفقراء کې حديث دی چې: (هل تنصرون وترزقون الابضعفائکم) يعني دالله تعالی رحمت بالذات کمزورو خلکو ته متوجه وي او دهغوئ سره دتعلق په وجه الله تعالی په تاسو باندې هم رحم کوي په توسل کې هم همداسې دعا کيږي لکه څرنگه چې دتوسل په طريقه کې مونږ بيان کړه .

(٦) په مشکوة ص ۴۵۲ کې د حضرت انس رضي الله عنه حديث دی چې دوه ورونه ؤ يو کار کولو او بل ورور په دين کې مصروف ؤ کار ته نه ؤ وزگار دې کاروباري ورور نبي ﷺ ته شکايت وکړو چې دا بل ورور مې زماسره کار نه کوي نبی ﷺ ورته وفرمايل چې (لعلک ترزق به) کيدې شی چې تا ته هم دده په برکت باندې رزق ميلاويږي يعنې د رزق د رحم مستحق او لا هغه دی لکن دهغه سره د تعلق له وجې ته هم ورسره په دې رحمت کې شريک يې .

صاحب دجواهر القرآن

مولنا غلام الله خان رحمه الله د پنډې او دده په پيروي کې دنن زمانې مماتيان ليکي چې د رسول الله ﷺ روضې مبارکې ته ورغلی کس مجهول الاسم والحال دی او نه دی معلوم دی چې ثقه دی او که غير ثقه دی ؟ ...الخ

حالانکه په البدايه والنهاية ج ۷ ص ۹۱ همدارنگه په طبري ج ۴ ص ۹۹ کې صراحةً ذکر شوی وي چې د اکس حضرت بلال مزني رضي الله عنه وو او ټولو صحاب ؤ د حضرت بلال مزني رضي الله عنه ددې عمل تصديق وکړو ، همدارنگه صاحب د جواهر القرآن ليکي چې ددې روايت په سند کې سيف بن عمرو دی چې د ټولو محدثينو په اتفاق باندې ضعيف دی او متهم بالزندقة دی امام ذهبي دده په باره کې فرمايي چې (هو کالواقدي) امام ابو داود فرمايي چې (ليس بشئ) امام ابو حاتم ورته (متروک) ويلي دي ابن حبان ورته (متهم بالزندقة) ويلي دي ابن عدي ليکي چې (احاديثه مناکير) الخ .

دجواهر القرآن مؤلف چې دکوم راوي د دروغژن ثابتولو لپاره څومره زور لگولی دی هغه بالکل ددې حديث په سند کې نه شته صاحب دجواهر القران دبيهقي او دابن ابي شيبه حواله ورکړې ده ددې دواړو شريک

سند داسې دی چې: (حدثنا ابو معاويه عن ابي صالح عن مالک الدر). (دلائل النبوة بهيقي ج۷ صـ ۴۷، مصنف ابن ابی شيبه ج ۱۱۲ صـ ۳۲، ترياق اکبر بزبان صفدر صـ ۴۰۹)

دپنځم قسم توسل لپاره دلائل:

(۱)حدثنا طاهر بن عيسى بن قيرس ا لمصري المقرء حدثنا اصبغ بن الفرج حدثنا ابن وهب عن ابي سعيد المكي عن روح بن القاسم عن ابي جعفر الخطمي المدني عن أبي امامة بن سهل بن حنيف عن عمه عثمان بن حنيف ﷺ ان رجلا كان يختلف الى عثمان ﷺ في حاجة له فكان عثمان لايلتفت اليه ولاينظر في حاجته فشكى ذلک اليه فقال له عثمان بن حنيف ﷺ أئت الميضأة فتوضأ ثم ائت المسجد فصل فيه ركعتين ثم قل اللّٰهُمَّ اني اسألک واتوجه اليک بنبينا محمد ﷺ نبي الرحمة يا محمد اني اتوجه بک الى ربي فتقضي لی حاجتي و روح حتي اروح معک ، فانطلق الرجل فصنع ما قال له ثم اتى باب عثمان بن عفان ﷺ فجاء البواب حتى اخذ بيده فادخله على عثمان بن عفانﷺ فا جلسه معه على الطنفسة ، فقال حاجتک فذكر حاجته وقاضاها له ثم قال له ماذكرت حاجتک حتى الساعة وقال ما كان لک من حاجة فاذكرها ثم ان الرجل خرج من عنده فلقى عثمان بن حنيف ﷺ فقال له جزاک الله تعالى خيراً ماكان ينظر في حاجتي ولايلتفت الى حتى كلمته فيّ ، فقال عثمان بن حنيف ﷺ والله ما كلمته ولكني شهدت رسول الله ﷺ واتاه ضرير فشكا اليه ذهاب بصره فقال له النبي ﷺ ائت الميضأة فتوضأ ثم صل ركعتين ثم ادع الله بهذه الدعوة قال ابن حنيف فوالله ماتفرقنا وطال بنا الحديث ان دخل علينا الرجل كأن لم يكن به ضرقط (المعجم الكبير رقم الحديث ۸۳۱۱ ، والمعجم الصغير رقم الحديث ۵۰۸).

خلاصه دا چې د يو سړي د عثمان بن عفان ﷺ سره کار وؤ لکن حضرت عثمان ﷺ ورته التفات نه کولو او کارئي ورته نه خلاصولو ،نو دې سړي حضرت عثمان بن حنيف ﷺ ته شکايت وکړو ، عثمان بن حنيف ﷺ ورته وفرمايل چې اودس وکړه بيا په مسجد کې دوه رکعته مونځ وکړه بيا آ داسې دعا وکړه چې يآ الله زه تاته خپل پيغمبر ﷺ نبي الرحمة وسيله کوم او يا محمد ﷺ زه تا الله تعالى وسيله کوم چې زما حاجت پوره کړې ، ددې څخه وروسته ورشه کله چې دې سړي همداسې وکړل او د حضرت عثمان بن عفان ﷺ دربار ته ورغلو نو حضرت عثمان ﷺ يې ډېر احترام وکړو کاريې ورته خلاص کړو او ورته وې فرمايل چې په هر وخت کې درته مشکل پيښېدلول نو ماته راځه کله چې د اسرى بهرته راغلو نو عثمان بن حنيف ﷺ ته يې وفرمايل چې الله تعالى دې درته نيکه بدله درکړي زما مشکل خو حل شو ، حضرت عثمان بن حنيفﷺ ورته

وفرمايل چې ما درته دادعا د څان څخه نه ده بنودلې بلکې زه يوه ورځ دنبي ﷺ سره ناست وم چې يو روند سړی راغلو نبي ﷺ ته يې شکايت وکړو چې يا رسول الله زه روند يم او څوک قائد هم نه لرم نو نبي ﷺ ورته وفرمايل چې اودس وکړه بيا مونځ وکړه او بيا همداسې دعا وکړه چې يا الله تعالی زه ستا پيغمبر تا ته وسيله کوم او يا محمده زه تا الله تعالی وسيله کوم چې زما حاجت پوره کړې کله چې يې داسې وکړل نو قسم په الله تعالی چې مجلس لاختم شوی نه وؤ چې هغه سړی روغ او جوړ شو.

مصححين

(۱) قال الطبراني والحديث صحيح (المعجم الصغير رقم ۵۰۸)

(۲) امام منذري رحمه الله ددې حديث دنقل کولو څخه وروسته ليکي چې: (قال الطبراني بعد ذكر طرقه والحديث صحيح (الترغيب والترهيب ج ۱ صـ ۲۷۳ باب الترغيب فى صلوة الحاجة ودعائها.

(۳) امام سبکي رحمه الله ددې حديث د رانقل کولو څخه وروسته فرمايي چې: (والاحتجاج من هذا الاثر بفهم عثمان رضي الله عنه ومن حضره الذين هم اعلم بالله و رسوله وفعلهم (شفاء السقام صـ ۳۷۲).

(۴) مولنا اشرف على تهانوي رحمه الله ددې حديث د رانقل کولو څخه وروسته فرمايي چې ددې حديث څخه توسل بعد الوفات هم ثابت شو او دندا شبه ددو وجو څخه نه واردېږي څکه چې په مسجد نبوي کې دا واقعه رامخې ته شوه نو غائب ته ندا رانغله دوهم دا چې دسلفو صالحينو څخه دسمې عقيدې مطابق د تبليغ الملائکة په نيت باندې ندا ظاهره ده (نشر الطيب صـ ۲۴۱)

(۲) حدثنا احمد بن حماد بن زغبة قال حدثنا روح بن صلاح، قال حدثنا سفيان الثوري عن عاصم الاحول عن انس بن مالک رضي الله عنه قال لما ماتت فاطمة بنت اسد بن هاشم أم عليّ رضي الله عنه دخل عليها رسول الله ﷺ فجلس عند رأسها فقال رحمک الله يا أمي كنت أمي بعد امي تجوعين وتشبعيني وتعرين وتكسونني وتمنعين نفسک طيب الطعام وتطعميني تريدين بذلک وجه الله تعالى والدار الاخرة ثم امر ان تغسل ثلاثا وثلاثا فلما بلغ الماء الذي فيه الكافور سكبه عليها رسول الله ﷺ بيده ثم خلع رسول الله ﷺ قميصه فألبسها اياه وكفنت فوقه ثم دعا رسول الله ﷺ اسامة بن زيد وابا ايوب الانصاري، وعمر بن الخطاب، وغلاما اسود ليحفروا فحفروا قبرها فلما بلغوا اللحد حفره رسول الله ﷺ بيده واخرج ترابه بيده فلما فرغ دخل رسول الله ﷺ فاضطجع فيه وقال: الله الذي يحيي ويميت وهو حي لايموت اغفر لامي

فاطمة بنت اسد ولقنها حجتها ووسع عليها مدخلها بحق نبيک والانبياء الذين من قبلي فانک ارحم الراحمين، ثم کبر عليها اربعا ثم ادخلوها القبر هو والعباس وابو بکر الصديق رضي الله عنهم (المعجم الاوسط رقم الحديث صـ ۱۸۹).

خلاصه دا چې کله چې د حضرت علي رضي الله عنه مور حضرت فاطمة بنت اسد رضي الله عنها وفات شوه نو رسول الله ﷺ ورته ورغلو دسر طرف ته ورته کېناستلو او ورته وې فرمايل چې اى مورې الله تعالى دې درباندې رحم وکړي ته زما د مور د وفات څه وروسته زما مور وې څان به دې وږې پرېښودلو او زه به دې مړولم څان به دې لوڅ پرېښودلو او زه به دې پټولم ښه دودى به دې خپله نه خوړله ما ته به دې راکوله دا هرڅه دې دالله تعالى د رضا لپاره کول او د اخرت دجوړولو لپاره دې کول بيا يې امر وکړو چې درې ځلې يې ووينځى په اخر کې رسول الله ﷺ پخپلو لاسونو وريانديې د کافور او به واړولې بيا ورته دبرکت لپاره نبي ﷺ دکفن لاندې خپل قميص ورواغستلو بيا يې اسامه رضي الله عنه او ابو ايوب الانصاري رضي الله عنه او عمر رضي الله عنه او يو تور غلام را ووغوښتلو چې قبر ورته وباسي کله چې نو رقبر تيار شو نو رسول الله ﷺ ورته پخپلو لاسونو باندې لحد وکنستلو او پخپلو مبارکو لاسونو يې ترېنه خاورې راوويستلې بيا په کې (دبرکت لپاره) نبي ﷺ څملاستلو او بيا يې داسې دعا وکړه چې اى هغه الله چې ژوندى کول او مړه کول کوي او پخپله ژوندى دى نه مړ کيږي زما مور فاطمې بنت اسد ته دخپل پيغمبر ﷺ او د مخکېنيو پيغمبرانو په وسيله باندې مغفرت وکړې د سوالونو ځخه دجواب تلقين ورته وکړې او قبريې ورته فراخه کړې بېشکه چې ته دټولو رحم کونکو څخه زيات رحم کونکى يې بيا يې د څلورو تکبيرونو سره ورباندې جنازه وکړه او نبي ﷺ حضرت عباس رضي الله عنه او حضرت ابو بکر رضي الله عنه قبر ته کوزه کړه.

دشپږم قسم دتبرک بآثار الصالحين لپاره اجمالي دلائل:

(۱) وعن اسماء بنت ابي بکر رضي الله عنها: انها اخرجت جبة طيالسة کسروانية لها لبنة ديباج وفرجيها مکفوفين بالديباج وقالت هذه جبة رسول الله ﷺ کانت عند عائشة رضي الله عنها فلما قبضت قبضتها وکان النبي ﷺ يلبسها فنحن نغسلها للمرضى نستشفى بها (رواه مسلم، مشکوة کتاب اللباس، الفصل الاول رقم ۱۸).

دحضرت اسماء بنت ابي بكر ﷺ څخه روايت دی چي دی يوه ورځ د طيلساني رخت چپن را وويستله چي په نارس کي جوړه شوې وه چي گريوان کي د وريښمو څخه ؤ او ويفرمايل چي دا د رسول الله ﷺ چپن وه مخکي دا د حضرت عائشي ﷺ سره وه کله چي هغه وفات شوه نو ما پخپله قبضه کي را وستله دا چپن به نبي ﷺ اغوستله او مونږ دا چپن د مريضانو لپاره مينځو نو الله تعالی د دې په برکت باندې ورته شفاء ورکوي.

(۲) وعن عثمان بن عبدالله بن موهب قال ارسلني اهلي الى ام سلمة بقدح من ماء وكان اذا اصاب الانسان عين اوشئ بعث اليها مخضبة فاجرت من شعر رسول الله ﷺ وكانت تمسكه في جلجل من فضة نخضخضَتْهُ له فشرب منه قال فاطلعت في الجلجل فرأيت شعرات حمراء (رواه البخاري مشكوة كتاب الطب والرقى الفصل الثالث رقم ٥٤)

حضرت عثمان بن عبد الله بن موهب فرمايي چي زما د كور والاؤ ماته يوه پياله راكړه او ام المؤمنين حضرت سلمی ﷺ ته يې ورولېږلم د حضرت ام سلمی ﷺ سره د سپينو زرو په بوتل کي د نبي ﷺ وېښته وؤ ځوک به چي د نظره شوي وؤ او يا به په بل مرض باندې اخته وؤ نو يوه غټه پياله به يې ام سلمی ﷺ ته ورلېږله هغې ﷺ به ورته د نبی ﷺ وېښته مبارک را ويستلو او په اوبو کي به يې حرکت ورکولو او بيا به هغه اوبه مريض څکلې ما چي په هغه بوتل کي وکتل نو سره وېښتان مي وليدل.

(۳) وعن كبشة ﷺ قالت دخل عليّ رسول الله ﷺ فشرب من في قربة معلقة قائما فقمت الى فيها نفقطعته (مشكوة باب الاشربة رقم ۱۹/رواه الترمذي وابن ماجه قال الترمذي هذا حديث حسن غريب صحيح).

حضرت كبشه ﷺ فرمايي چي نبي ﷺ زما كره راغلو نو په ولاړه باندې يې درا زوړندې مشكيزې څخه اوبه وڅکلې نو زه ورپاڅېدم او د مشكيزي خوله مې (د بركت لپاره) راغوڅه کړه.

(۴) د حديبې په مشهوره واقعه کي راځي چي صحابه كرامو رضی الله عنهم به د نبي ﷺ لاړې زمکې ته نه پرېښودلې بلکه د برکت لپاره به يې په ځانو نو باندې مګلې د نبي ﷺ د اودس اوبه به يې زمکې ته نه پرېښودلې بلکي په ځانونو باندې به يې د بركت لپاره مګلې چا ته به چي ونه رسيدلې نو د بل کس په لوند بدن باندې به يې لاس را کاږلو او په ځان باندې به يې د بركت لپاره مګلو.

(۵) دحضرت انس ﷺ سره دنبي ﷺ يو وېښته ؤ نو دوفات په وخت کې وصيت وکړو چې زما دوفات څخه وروسته دا وېښته زما دژبې لاندې کېږدئ، ددې مسئلې د اثبات لپاره دومره ډېر دلائل دی چې دټولو دلائلو دليکلو څخه يو غټ کتاب جوړيږي.

دأمت دعلماؤ څخه دتوسل ثبوت

(۱) امير المؤمنين ابو جعفر ديو لنډ بحث څخه وروسته امام مالک رحمه الله ته وفرمايل چې يـا ابـا عبـد الله استقبل القبلة وادعوا ام استقبل رسول الله ﷺ ؟ فقال ولم تصرف وجهک عنه وهو وسيلتک ووسيلة ابيک ادم عليه السلام الى الله يوم القيامة (خلاصة الوفاء ج ١ صـ ٥١)

يعنې په دعا کې قبلې ته مخ کړم او که دنبي ﷺ قبر ته؟ امام مالک ورته فرمايي چې ولې ترېنه مخ اړوې؟ حالانکه دا ستا او ستا دپلار ادم عليه السلام لپاره دقيامت په ورځ باندې الله تعالى ته وسيله ده.

(۲) امام نووي رحمه الله فرمايي چې: واعلم ان زيـارة قـبر رسـول الله ﷺ مـن اهـم القربـات وانجح المساعي...... ويتوسل به في حق نفسه ويستشفع به الى ربه سبحانه وتعالى. (المجمـوع شرح المهـذب ج ٣ صـ ٢٧٤ _ ٢٧٢)

(۳) امام ابو عبدالله محمدبن محمد بن محمد الفاسي المالكي المعروف بـابن الحـاج فرمـايي چې: يبدأ بالتوسل الى الله تعالى بالنبي ﷺ اذ هو العمدة في التوسل والاصل في هذا كله (المدخل ج ١ صـ ٢٥٥)

(٤) وفي المستوعب لابي عبدالله السامري الحنبلي ثم يأتي حائط القبر فيقف ناحية ويجعل القبر تلقاء وجهه والقبلة خلف ظهره والمنبر عن يساره وذكر السلام والدعاء ومنه اللّٰهُمَّ انک قلت في کتابـک لنبيـک عليه السلام ولو انهم اذ ظلموا انفسهم الايه واني اتيت نبيک مستغفرا فأسألک ان توجب لى المغفرة كما اوجبت لمن أتاه في حياته ، اللّٰهُمَّ اني أتوجه اليک بنبيک صلى الله عليه وسلم . (خلاصة الوفاء ج ١ صـ ٥١)

(٥) ويسأل الله تعالى حاجته متوسلا الى الله تعالى بحضرة نبيـه ﷺ واعظـم المسـائل واهمهـا سـؤال حسن الخاتمة والرضوان والمغفرة ثم يسأل النبي ﷺ الشفاعة فيقول يارسول الله ﷺ اسألک الشفاعة يـا رسول الله ﷺ اسألک الشفاعة واتوسل بک الى الله في ان اموات مسلما (فتح القدير ج ٣ صـ ١٨١)

(٦) ذكر بعض العارفين ان الادب ان يتوسل بالصـالحين الى الرسـول ﷺ ثـم بـه الى حضرت الحـق (حاشية الطحطاوي ج ١ صـ ٣٦٠)

(٧) نسأل الله تعالى ان يرقينا الى مقام يرضاه ويرزقنا رضاه يوم لقاه بحرمة سيد المرسلين (روح المعاني اختتام سورة صافات).

(٨) اللّٰهُمَّ اجعلنا سعداء الدارين بحرمة سيد الثقلين (روح المعاني سورة فاتحه اية ٢).

(٩) ان التوسل بجاه غير النبي ﷺ لابأس به ايضا ان كان المتوسل بجاهه مما علم ان له جاها عند الله تعالى كالمقطوع بصلاحه وولايته (روح المعاني سورة مايده اية ٣٥)

(١٠) واني اسأله تعالى متوسلا بنبيه المكرم عليه السلام وباهل طاعته من كل ذي مقام معظم وبقدوتنا الامام الاعظم ان يسهل علي ذلك من الغامه (مقدمه شامي صـ ١٨)

(١١) ومن اداب الدعاء تقديم الثناء على الله والتوسل بنبي الله تعالى ليستجاب الدعاء (حجة الله البالغة ج ٢ صـ ٦).

(١٢) ان التوسل بالنبي ﷺ جائز في كل حال قبل خلقه وبعد خلقه في مدة حياته وبعد موته في مدة البرزخ (شفاء السقام صـ ٣٥٨)

(١٣) مولنا رشيد احمد گنگوهي رحمه الله فرمايي چې داستعانت دري طريقې دي يوه طريقه يې دا ده چې داسې دعا وكړي چې يا الله د فلاني په حرمت باندې زما دا كار وكړه دا بالاتفاق جائز ده برابره خبره ده چې د قبر په خواكې وي او كه په بل ځاى كې وي په دې كې دهيچا كلام نشته .(فتاوى رشيديه صـ ١٢٣)

(١٤) د ديوبند د علماؤ په اجماعي كتاب المهند على المفند كې دريم او څلورم سوال د توسل په باره كې دى (السوال الثالث والرابع) دريم او څلورم سوال (٣) هل للرجل ان يتوسل في دعواته بالنبي ﷺ بعد الوفات ام لا ؟ ايا د وفات څخه وروسته په دعا كې په نبي ﷺ باندې وسيله نيولى شي او كه نه ؟ (۴) ايجوز التوسل عندكم بالسلف الصالحين من الانبياء والصديقين والشهداء واولياء رب العلمين ام لا ؟

ستاسو په نيز په سلفو صالحينو يعني په انبياؤ ،صديقينو ،شهداؤ ،او په اولياء الله باندې توسل جائز دى او كه نه ؟

الجواب: عندنا وعند مشائخنا يجوز التوسل فى الدعوات بالانبياء والصالحين والشهداء والصديقين في حياتهم وبعد وفاتهم بان يقول في دعائه اللّٰهُمَّ اني اتوسل اليك بفلان ان تجيب دعوتي وتقضي حاجتي الى غير ذلك .(المهند صـ ٣٧)

زمونږ او زموږ دمشائخو په نيز باندې په دعا کې په انبيآؤ په صالحينو په شهيدانو او په صديقينو باندې وسيله نيول جائز دی په دې ژوند کې هم او دوفات څخه وروسته هم چې داسې دعا وکړي چې يا الله تعالی دفلانکي بزرګ په وسيله باندې زما دعا قبوله کړه او زما حاجات پوره کړه.

(۱۵) حضرت مولنا اشرف علي تهانوي رحمه الله د توسل اقسام بيانوي او فرمايي چې: والثالث دعاء الله ببركة هذ المخلوق المقبول وقد جوزه الجمهور ومنع منه ابن تيميه واتباعه (بوادر النوادر صـ ۷۰۸)

بحرمة سيد المرسلين خاتم النبيين شفيع المذنبين صلى الله عليه وسلم ابد الابدين ودهر الدهرين (نشر الطيب صـ ۳)

(۱۶) شيخ الاسلام مولنا حسين احمد مدني رحمه الله د ديوبنديانو او د وهابيانو دعقائدو په مابين کې فرق بيانوي او ليکي چې: وهابيان توسل بالانبيآء والاولياء ته بعد الوفات ناجائز وايي او ديوبنديان ورته نه يوا ځې دا چې جائز وايي بلکه ارجي للاجابة يې ګڼي (نقش حيات صـ ۱۶۱)

(۱۷) دفقيه الأمة مفتي محمود حسن ګنګوهي رحمه الله څخه سوال شوی دی چې داسې دعا کول څه حکم لري چې يا الله زما فلانکی مشکل ددې بزرګانو په طفيل باندې پوره کړې؟ هغه جواب ورکوي چې دا صحيح ده. (فتاوی محموديه ج ۱ صـ ۳۵۹)

(۱۸) مولنا ظفر احمد العثماني رحمه الله فرمايي چې: په اولياؤ او انبيآؤ باندې توسل جايز دی، استعانت نه دی جائز کوم کسان چې توسل ته ناجائز وايي هغه د توسل او د استعانت په منځکې فرق نه دی کړی. (امداد الاحکام ج ۱ صـ ۱۳۴)

(۱۹) مفتي عزيز الرحمن رحمه الله فرمايي چې: په پيغمبرانو او په اولياؤ باندې توسل مستحب او اقرب الى الاجابة دی (عزيزالفتاوی ج ۱ صـ ۱۷۱)

(۲۰) مولنا خير محمد جالندهري رحمه الله فرمايي چې: په انبياؤ او اولياؤ باندې وسيله نيول جائزه او اقربه الى الاجابة ده. (اثار خير صـ ۲۸۲)

همدارنګه فرمايي چې خلاصه دا چې د توسل جواز د ديوبند دعلماؤ په مابين کې اتفاقي دی په دې کې دهيڅ اختلاف نشته .... ددې تحريراتو څخه د لمر په شان دا خبره ظاهره شوه چې زمونږ په مغربي پاکستان

کي چې بعضې خلک څانونه دیوبند ته منسوبوي او توسل بالذاوت ته ناجائز بلکه شرک وايي نو دا خلک هیڅکله دیوبندیان نه دي بلکه د دیوبند بدنامونکي دي (اثار خیر ص ۲۹۴)

(۲۱) د مصر علماؤ د دیوبند د اکابرو څخه یو څو سوالونه کړي ؤ پڅهغوې کې یو سوال د توسل په باره کې ؤ چې: (ان التوسل به او بأحد من الاولیاء الکرام ممنوع؟) ایا په نبي ﷺ او په اولیاؤ باندې توسل ممنوع دی؟

الجواب: وان التوسل بالنبي ﷺ وبأحد من الاولیآء العظام جائز بان یکون السوال من الله تعالى ویتوسل بنبیه وبولیه) توسل په انبیاؤ او په اولیاؤ باندې په داسې طریقه باندې جائز دی چې د نبي ﷺ او یا د ولي په وسیله یې د الله تعالى څخه وغواړي. (کتبه عزیز الرحمن، الجواب صحیح محمود عفي عنه مدرس اول مدرسه عربیه دیوبند.

الجواب صحیح، محمد احمد مهتمم مدرسه عالیه دیوبند، الجواب صحیح، غلام رسول مدرس مدرسه عالیه دیوبند، الجواب صحیح بنده مرتضى حسن مدرس دارالعلوم دیوبند، الجواب صحیح محمد انور مدرس مدرسه اسلامیه دیوبند هذ هو الحق، حبیب الرحمن مهتمم مدرسه عالیه دیوبند الاجوبة کلها صواب بلا ارتیاب محمد اشرف علی عفي عنه (امداد الفتاوی ج ٦ ص ۳۱۲.۳۱۳)

(۲۲) مجدد الف ثاني رحمه الله فرمايي چې: اللّٰهمَّ اجعلنا من محبیهم بحرمة سید المرسلین علیه وعلی اله وعلیهم الصلوة والسلام، (مکتوبات ج ۱ ص ۲۳۳ مکتوبه نمر ٥٦).

(۲۳) مولنا ذکریا رحمه الله فرمايي چې یا الله تعالى پخپل لطف او د خپل محبوب په خاطر او د خپل محبوب د پاک کلام په برکت باندې ما گناه گار ته هم د اخلاص توفیق راکړه (فضایل تبلیغ اختتام فصل خامس)

(۲۴) مفتي شفیع رحمه الله فرمايي چې: د غیر مادي اسبابو په ذریعه باندې د کوم نبي او یا د کوم ولي څخه دعا غوښتل او یا د دوئ په وسیله باندې براه راست دعا کول د قرآن او د حدیث څخه ثابت دی. (معارف القرآن ج ۱ ص ۹۹.۱۰۰)

(۲۵) مولنا محمد یوسف شهید لدهیانوي شهید رحمه الله فرمايي چې: په نبي ﷺ او په اولیاؤ باندې توسل جائز دی. (اختلاف امت او صراط مستقیم ص ۴۸)

(٢٦) مفتي عبد الشكور ترمذي رحمه الله فرمايي چې: زمونږ او زمونږ د مشايخو په نيز باندې په انبياؤ او په اولياؤ باندې د وفات څخه مخکې او د وفات څخه وروسته توسل جائز دی. (عقائد علما ديوبند عقيده نمبر ۴)

(٢٧) مولنا سرفراز خان صفدر رحمه الله فرمايي چې: د ديوبند ټول اكابر د توسل په جواز باندې قائل دي په دوئ کې هيڅ اختلاف نشته (تسکين الصدور ص۴۰۵)

(٢٨) علامه الوسي رحمه الله د وسيلې د مسئلې د تحقيق څخه وروسته فرمايي چې: وبعد هذا كله انا لاأرى بأسا في التوسل الى الله تعالى بجاه النبي ﷺ حياً وميتاً (روح المعاني تحت قوله تعالى وابتغوا اليه الوسيلة)

(٢٩) علام شامي رحمه الله فرمايي چې: و قد عد من أداب الدعاء التوسل على ما في الحصن وجاء في رواية اللّهمّ اني اسألك بحق السائلين (در مختار مع رد المحتار ج ٥ صـ ٢٨١، عالمگيري ج ٥ صـ ٣١٨)

(٣٠) علامه شامي رحمه الله فرمايي چې: قال السبكي يحسن التوسل بالنبي ﷺ الى ربه ولم ينكره احد من السلف ولا الخلف الا ابن تيميه فابتدع ما لم يقله عالم قبله (رد المحتار ج ٥ صـ ٥٨١)

توسل بالنبي ﷺ مستحب دی ددې څخه په امت کې هېڅوک هم نهٔ منکر تر دې چې ابن تيميه رحمه الله راپيدا شو او داسې مبتدع قول يې وکړو چې دده څخه مخکې هيڅ عالم هم نهٔ کړي.

صاحب دجواهر القرآن

تاسو د روح المعاني عبارات ولوستل، مولنا غلام الله خان رحمه الله د روح المعاني نا مکمل عبارت رانقلوي او خلکو ته دا ښايي چې صاحب د روح المعاني د وسيلې څخه منکر ؤ حالانکه صاحب د روح المعاني په وسيله باندې تقريبا څلور صفحې بحث کړی دی صاحب د جواهر القرآن د روح المعاني په صـ ۱۲۵ باندې حوانه ورکړې ده حالانکه هغه ديوسرې سوال دی چې د وسيلې څخه منکر دی، علامه الوسي رحمه الله ورته مکمل جواب ورکړی دی هلته دا بحث د (صـ ۱۲۴ څخه تر صـ ۱۲۸ پورې دی ترياق اکبر بزبان صفدر صـ ۴۰۸)

اعتراض: صاحب د هدايې څرنګه فرمايي چې: (ويكره ان يقول الرجل في دعائه بحق فلان، او بحق انبيائک ورسلک لانه لاحق للمخلوق على الخالق؟ (هدايه ج ٤ صـ ٤٧٨ كتاب الكراهية).

جواب

۱- ددې عبارت معنی دا نه ده چې توسل مطلقا نا جائز دی بلکه دلته یې صرف د (حق) د لفظ استعمال ته مکروه ویلي دي او ددې وجه دا ده چې معتزله په الله تعالی باندې د مطیع لپاره ثواب ته واجب وايي، اهل سنت په الله باندې د وجوب علقي او د وجوب شرعي څخه منکر دي البته وجوب تفضلي مني نو کله چې د حق په لفظ کې د معتزله ؤ د معنی احتمال ؤ نو فقهاؤ دې موهم لفظ ته مکروه وویلي لکه څرنګه چې د همدې عبارت لاندې شارحین لیکې چې: (لانه لاحق للخلق علی الخالق)

۲- جواب: ملا علي قاري فرمايي چې: قيل ويحرم ان يقول في دعائه بحق فلان نبيا كان او وليا او بحق البيت او المشعر الحرام لانه لاحق للمخلوق على الخالق لكن قد يقال انه لاحق لهم وجوبا من اصله لكن الله جعل لهم حقا من فضله (فتح باب العنايه ج ٣ صـ ٣٠)

۳- جواب: مولنا اشرف علی تهانوي رحمه الله فرمايي چې د حق لفظ د حقيقي معنی په اعتبار سره نا جائز دی او د مجازي معنی په اعتبار سره يعنې د توسل په معنی سره جائز دی (امداد الاحكام ج ۴ صـ ٣٦)

۴- جواب: د مولنا حسين احمد مدني رحمه الله څخه پوښتنه وشوه چې مودودي صاحب د هدايې دا عبارت پيش کوي چې لاحق للمخلوق على الخالق او وايي چې ددې څخه معلوميږي چې داسې دعا کول نا روا دي چې يا الله تعالى د نبي ﷺ په حرمت او يا د فلانکي په حق باندې زما دا مشکل حل کړه، مولنا مدني رحمه الله ورته په ډېر تفصيل سره جواب ورکوي د جواب خلاصه يې په لاندې ټکو کې را نقلوو.

(۱) مودودي خو د فقهې د کتابونو توهين کوي نو په دې مسئله کې ولې د صاحب د هدايې تقليد کوي؟

(۲) صاحب د هدائې خو صرف مکروه ويلي دي حالانکې د توسل څخه منکرين توسل ته حرام (بدعت) او شرک وايي.

(۳) په احاديثو کې د مخلوق حق په خالق باندې ثابت دی رسول الله ﷺ حضرت معاذ رضي الله عنه ته فرمايي چې (هل تدري ماحق الله على عباده وما حق العباد على الله قلت الله ورسوله اعلم قال فان حق الله على العباد ان يعبدوه ولا يشركوا به شيئا وحق العباد على الله ان لا يعذب من يشرك به شيئا) (بخاري باب اسم الفرس والحمار)

(۴) دحق لفظ د ډېرو معنا ګانو لپاره استعماليږي لکه واجب عقلي، واجب شرعي، مستحق او ثابت، جدير او لائق، مشابه بالواجب، موجود صوري، احترام، مهتم بالشان، لکه حق الله على كل مسلم ان يغتسل في سبعة ايام رواه مسلم، باب الطيب الخ په دې معنى ګانو کې په اوله معنى کې اختلاف دى د معتزله وؤ په نيز باندې په الله باندې عدل واجب دى عقلا او د اهل سنت والجماعة په نيز باندې په الله تعالى باندې هيڅ شى نه دى واجب نو په کوم وخت کې چې د معتزله ؤ شور ډېرو ؤ نو فقهاؤ سدا للذراع دى لفظ ته مکروه وويلې ددې لپاره چې څوک ترېنه د معتزله ؤ معنى مراد نه کړي او زمونږ په زمانه کې معتزله نشته لهذا اوس داسې دعا کول جائزه او مستحبه دى (مکتوبات شيخ الاسلام ج ۴ ص۱۴۶ فتاوى شيخ الاسلام ص۸٦)

مسئلة الاستشفاع عند قبر النبي ﷺ

مؤلف: الشيخ ابو ابراهيم رحيم الله الحقاني النجرهاری

بسم الله الرحمن الرحيم

مسئلة الاستشفاع عند قبر النبي ﷺ

الحمدلله وحده والصلوة والسلام علی من لا نبيّ بعده، امابعد!

داهل سنت والجماعة دمسلک مطابق کله چې کوم مسلمان دنبي ﷺ روضې مبارکې ته ورشي نو دصلوة او دسلام دعرض کولو څخه وروسته دې د رسول الله ﷺ په وسیله باندې دعا وکړي او رسول الله صلی الله علیه وسلم ته دې د شفاعت درخواست وکړي داسې دې وو ایي چې أی د الله رسوله زه د خپل سفارش درخواست درته کوم یا رسول الله زما شفاعت وکړه (عقائد علماء دیوبند عقیده نمبر۵) داهل سنت والجماعة په نیز باندې دا استشفاع جائزه او مستحبه ده.

داهل بدعتو مسلک

مماتیان بدعتیان لیکي چې دنبي ﷺ د قبر مبارک سره استشفاع بدعت سیئه دی د صحابهؓ د اجماع او دامت د تعامل څخه مخالفت دی (اقامة البرهان صـ ۳۱۲)

داهل سنت والجماعة دلائل

الله تعالی فرمایي چې: وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا لِيُطَاعَ بِاِذْنِ اللّٰهِ وَ لَوْ اَنَّهُمْ اِذْ ظَّلَمُوْٓا اَنْفُسَهُمْ جَآءُوْكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللّٰهَ وَ اسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُوْلُ لَوَجَدُوا اللّٰهَ تَوَّابًا رَّحِيْمًا. (النساء٦٤) حاصل دا چې الله تعالی فرمایي چې: ما پیغمبران صرف د دې لپاره لیږلي دي چې د الله په اذن باندې یې پیروي وکړی شي او کله چې دوئ د خپلو ځانونو سره ظلم وکړو نو که تاته راغلی وي او د الله تعالی څخه یې بښنه غوښتې وي او رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته بښنه غوښتې وي نو خامخا به دوئ الله تعالی ښه توبه قبلونکي او مهربان موندلي وي.

د دې ایت په تشریح کې مفسرین فرمایي چې (یرشد تعالی العصاة والمذنبین اذا وقع منهم الخطاء والعصیان ان یأتوا الی رسول الله صلی الله علیه وسلم فیستغفرو الله عنده ویسألون ان یستغفرلهم فانهم اذا فعلوا ذلک تاب الله علیهم ورحمهم وغفرلهم ولهذا قال لوجدو الله توابا رحیما) وقد ذکرنا جماعة منهم الشیخ ابو نصر بن الصباغ في کتابه (الشامل) الحکایة المشهورة عن العتبي قال کنت جالسا عند قبر النبي

ﷺ فجاء اعرابي فقال السلام عليک يا رسول الله ﷺ سمعت الله يقول (ولو انهم اذ ظلموا انفسهم الايه) وقد جئتک مستغفراا لذنبي مستشفعا بک الی ربي ثم انشأ يقول .

ياخيرمن دفنت بالقاع اعظمه فطاب من طيبهن القاع والاکم

نفسي الفداء لقبر انت ساکنه فيه العفاف وفيه الجود والکرم

ثم انصرف الاعرابي فغلبتني عيني فرأيت النبي ﷺ فی النوم فقال يا عتبی الحق الاعرابي فبشره ان الله قد غفر له. [تفسير ابن کثير ج٢ ص٣٤٨ ، تفسير درمنثور ج ٢ صـ ٤٧٤ والقول البديع صـ ١٦٨ ، کتاب الايضاح في مناسک الحج والعمرة للنووي صـ ٤٥٥ حاشية علی شرح الايضاح لابن حجر المکي صـ ٤٨٩ کتاب المناسک لملاعلي القاري صـ ٥١٢).

خلاصه دا چې الله تعالی ګناهګارانو ته دا طريقه خودلي ده چې (دوفات څخه مخکې اويا دوفات څخه وروسته) رسول الله ﷺ ته ورشي هلته دالله تعالی څخه بښنه وغواړي او دنبي ﷺ څخه هم غوښتنه وکړي چې دالله تعالی څخه ورته بښنه وغواړي کله چې دا کار وکړي نو الله تعالی به يې توبه قبوله کړي رحم به ورباندې وکړي او بښنه به ورته وکړي حضرت عتبې رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چې يوه ورځ زه دنبي ﷺ دقبر مبارک سره ناست وم نو يو بانده چې راغلو او وې فرمايل چې السلام عليکم يارسول الله ﷺ ما دالله تعالی څخه اوريدلي دی چې فرمايلي يې دی چې که چيرته دوی ګناه وکړي او تا ته راشي دالله څخه دخپلو ګناهونو لپاره بښنه وغواړي او رسول الله ﷺ هم ورته بښنه وغواړي نو الله تعالی به بنه توبه قبلوونکي او مهربان پيدا کړي نو يا رسول الله ﷺ زه تا ته راغلی يم او دخپلو ګناهونو څخه مغفرت غواړم او تا الله ته سفارش کوم بيا يې دا مذکور اشعار وويلې او لاړو حضرت عتبې رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چې په ما باندې خوب غلبه وکړه نو نبي ﷺ مې په خوب کې وليدلو راته وې فرمايل چې دې بانده چې پسې ورشه او زيری ورته ورکړه چې الله تعالی وبښلې.

ددې واقعې تحسين کونکی ډير محدثين دی لکه امام نووي. [کتاب الايضاح صـ ٤٥٤ تقی الدين السبکي ، شفاء السقام صـ ٢٣٥) امام سمهودي خلاصة الوفاء ج ١صـ ٥٦]

مولنا اشرف علي تهانوي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چې په مواهب کې دامام ابو المنصور الصباغ . ابن نجار ، ابن عساکر ، او ابن الجوزي ، رحمهم الله په سند باندې دمحمد بن حرب څخه دا واقعه رانقل شوی ده او محمد بن

حرب په ۲۲۸ هـ کې ؤ خلاصه دا چې دا د خیرالقرون واقعه ده او د هیڅیا څخه ورباندې نکیر نه دی رانقل شوی لهذا دا واقعه حجت دی. (نشر الطیب صـ۱۴۳)

دا حکم اوس باقي دی

(۱) امام سمهودي رحمه الله فرمایي: (وقد فهم العلماء من الاية العموم واستحبوا لمن أتى القبر ان يتلوها ويستغفرالله و اورد وحكاية العتبي الاتية في كتبهم مستحسنين لها .(خلاصة الوفاء باخبار دار المصطفى ج ۱ صـ ٤٥)

علماؤ ددې ایت څخه عموم رافهمولي دی او مستحبه یې ګڼلې ده چې څوک دنبي ﷺ قبر مبارک ته ورشي نو دا ایت دی ولولي او دالله تعالی څخه دی ښښنه وغواړي او د عتبې رحمه الله واقعه یې ذکر کړې ده او ددې واقعې تحسین یې کړې دی.

(۲) امام سبکي رحمه الله فرمایي چې: والاية وان وردت في اقوام معينين في حالة الحياة فتعم بعموم العلة كل من وجد فيه ذلک الوصف فی الحياة وبعد الموت ولذلک فهم العلماء من الاية العموم فی الحالتين واستحبوا لمن أتى الى قبره ﷺ ان يتلوا هذه الاية ويستغفرالله تعالى. (شفاء السقام صـ ۱۲۵)

(۳) مولنا قاسم نانوتوي رحمه الله فرمایي چې په دې ایت کې تخصیص نشته د رسول الله ﷺ د زمانې خلک به هم همداسې کوي او وروستني خلک به هم همداسې کوي او څرنګه به تخصیص راشي؟ د رسول الله ﷺ وجود خود ټول امت لپاره رحمت دی لکه دنبي ﷺ په ژوند کې چې نبي ﷺ ته راتلل او استشفاع متصوره وه نو اوس هم متصوره ده څکه چې نبي ﷺ په قبر کې ژوندی دی. (اب حیاة صـ ۵۲)

(۴) مفتي شفیع رحمه الله ددې ایت لاندې لیکي چې: دا ایت اګر چې دمنافقانو په باره کې نازل شوی دی لکن ددې ایت کریمه څخه یو قانون راووتلو هغه دا چې هر سړی چې نبي ﷺ ته ورشي او نبي ﷺ ورته دمغفرت دعا وکړي نو الله تعالی هغه سړي ته ضرور مغفرت کوي او نبي ﷺ ته ورتلل لکه چې په دنیوي ژوند کې کیدلو نو همدارنګه اوس هم دنبي ﷺ روضې مبارکې ته دورتللو همدا حکم دی حضرت علي رضي الله عنه فرمایي چې کله چې مونږ دنبي ﷺ ددفن کولو څخه فارغ شو نو درې ورځې وروسته یو نوجوان راغلو او په چیغو او په ژړا ژړا یې دا ایت کریمه لوستلو او ویل به یې چې یا الله تعالی تاخو په دې ایت کریمه کې وعده کړې ده چې څوک نبي ﷺ ته ورشي او دخپلو ګناهونو لپاره ښښنه وغواړي او رسول الله ﷺ ورته ښښنه

وغواړي نو الله تعالى ورته ښښنه کوي نو له دې وجې یا رسول الله ﷺ زه تاته راغلی یم ماته د مغفرت سوال وکړه، په دغه وخت کې چې کوم خلک حاضر وو د هغوئ بیان دی چې د رسول الله ﷺ د قبر څخه دې څوان ته اواز راغلو چې (قد غفر لک) تاته مغفرت وشو (معارف القرآن ج ۲ صـ ۴۵۹)

(۵) ظفر احمد العثماني رحمه الله فرمايي چې: فثبت ان حكم الاية باق بعد وفاته ﷺ فينبغي لمن ظلم نفسه ان يزور قبره ويستغفرالله عنده فيستغفر له الرسول ﷺ (اعلاء السنن ج ١٠ صـ ٤٩٨).

(٦) حافظ ابن حجر رحمه الله فرمايي چې: (روى بعض الحفاظ عن ابي سعيد السمعاني انه روى عن علي رضي الله عنه انه بعد ما دفن ﷺ جاء اعرابي فقال يا رسول الله ﷺ جئتك تستغفرلي الى ربي فنودي من القبر الشريف ان قد غفر لك (تحريرات حديث صـ ٣٩٦).

دوهم دليل:

وبه قال حدثنا ابو معاويه عن الاعمش عن ابي صالح عن مالك الدار وكان خازن عمر على الطعام قال اصاب الناس قحط في زمن عمر رضي الله عنه فجاء رجل الى قبر النبي ﷺ فقال يارسول الله استسق لامتك فانهم قد هلكوا فأتى الرجل فى المنام فقيل له ائت عمر رضي الله عنه فأقرئه السلام واخبره انكم مستقون وقل له عليك الكيس ، عليك الكيس، فأتى عمر فاخبره فبكى عمر رضي الله عنه ثم قال يا رب لا ألو الا ما عجزت عنه (مصنف ابن ابي شيبه رقم ٣٢٦٦٤ باب ما ذكر في فضل عمر رضي الله عنه .

د حضرت عمر رضي الله عنه په زمانه کې سخته قحطي راغله نو یو سړی د نبي ﷺ قبر ته راغلو او وې فرمایل چې یا رسول الله ﷺ د خپل امت لپاره باران وغواړه ښکه چې دوئ هلاک شو نو نبي ﷺ هم دې سړي ته په خوب کې ورغلو او ورته وېویل چې عمر ته ورشه زما له خوا ورته سلام ووایه او خبر ورته ورکړه چې په تاسو باندې به باران راووریږي او دا هم ورته ووایه چې هوښیار اوسه، هوښیار اوسه، هغه سړي حضرت عمر رضي الله عنه ته راغلو ټوله واقعه یې ورته بیان کړه حضرت عمر رضي الله عنه په ژړا شو او وې فرمایل چې یا الله تعالى زه به د خپل طاقت مطابق سستي نه کوم .

مصححين: حافظ ابن حجر رحمه الله دې روایت ته صحيح ویلي دی . (فتح الباري ج ۲ صـ ۴۹۵ باب سؤال الناس الامام الاستسقاء الخ)

حافظ ابن کثیر رحمه الله ورته صحيح ويلي دي (البدايه والنهايه ج ۷ صـ ۱۰۵)

امام سمهودي رحمه الله ورته صحيح ويلي دي (خلاصة الوفا ج ۱ ص ۴۹)
ابن حجر المكي ورته صحيح ويلي دي (حاشية على الايضاح ص ۴۹۰)
امام تقي الدين السبكي ورته صحيح ويلي دي: (شفاء السقام ص ۳۸۲)
فائده: د رسول الله ﷺ روضې مبارکې ته دا راغلی سړی حضرت بلال رضي الله عنه و وګوره فتح الباري، تاریخ طبري، البدایه والنهایه.

دأمت دعلماؤ څخه داستشفاع ثبوت

(۱) ثم تأتي القبر وتستقبل وتقول السلام عليك أيهالنبي ... اَللّٰهُمَّ انک قلت وقولک الحق ولوانهم اذ ظلموا الایه وقد اتیتک مستغفرا من ذنوبي مستشفعا بک الى بی الخ (المغني لابن قدامه ج ۳ ص ۵۹۹)

(۲) ويتوسل به في حق نفسه ويستشفع به الى ربه سبحانه وتعالى (المجموع شرح المهذب ج ۲ ص ۲۷٤)

(۳) ثم يقول يا رسول الله ﷺ ان الله تعالى قال: فيما انزل عليک (ولوانهم اذ ظلموا) وقد ظلمت نفسي ظلما كثيرا وأتيت بجهلي وغفلتي امرا كبيرا وقد وفدت عليک زائرا وبک مستجيرا مستغفرا من ذنبي سائلا منک ان تشفع الى ربي .... متوسل بک الى الله تعالى (خلاصة الوفاء ص ۵۷ ج ۱)

(٤) وقدجئناک من بلاد شاسعة وامكنة بعيدة قطعنا ها بقصد زيارتک لنفوز شفاعتک والنظر الى مأثرک ومعاهدک والقيام بقضاء بعض حقک والاستشفا بک الى ربنا .... فاشفع لنا الى ربنا الخ (نورالایضاح ج۱ص ۱۵۵)

(۵) فيتوجه الى قبره ﷺ فيقف عند رأسه الشريف مستقبل القبلة ثم يدنو منه ثلاثة اذرع او اربعة ولايدنو اكثر من ذلک ولايضع يده على جدار التربة ويقف كما يقف فى الصلوة ويمثل صورته الكريمة البهية كانه نايم في لحده عالم به يسمع كلامه ثم يقول السلام عليک يانبي الله ورحمة الله وبركاته .... ولا يرفع صوته ولا يخفضه كثيرا ويبلغه سلام من اوصاه فيقول السلام عليک يارسول الله ن فلان بن فلان يتشفع بک الى ربک فاشفع له ولجميع المسلمين . (كتاب الفقه على المذاهب الاربعة فصل زيارة قبر النبي ﷺ)

(٦) ويبلغه سلام من اوصاه فيقول السلام عليک يا رسول الله ﷺ من فلان بن فلان يستشفع بک الى ربک فاشفع له ولجميع المسلمين الخ (فتاوى عالمگيري خاتمة في زيارة قبر النبی ﷺ)

(٧) وقد اطبق الائمة الحنفية على سنية زيارة النبي ﷺ وزيارة صاحبيه وطلب الشفاعة منهم (المنحة الوهبية في رد الوهابية صـ ١٥)

(٨) مولنا عبدالحي لکنوي رحمه الله د وسيلې او داستشفاع لپاره د احاديثو د رانقلولو څخه وروسته فرمايي چې ددې اياتونو او د احاديثو څخه ظاهره شوه چې داولياؤ څخه دعا غوښتل او دد وئ په ذريعه باندې دعاکول په هيڅ صورت کې ناجائز نه دی. (مجموعة الفتاوی اردو ج ۳ صـ ۲۹۲)

(۹) مولنا رشيد احمد ګنګوهي رحمه الله فرمايي چې: د يو ولي قبر ته ورتلل او دا ورته ويل چې ای فلانکيه الله تعالی ته سوال وکړه چې زما حاجت پوره کړي په دې کې دعلماؤ اختلاف دی ځوک چې سماع الموتی مني نو هغوئ دېته جائز وايي او ځوک چې سماع الموتی نه مني نو هغوئ ددې څخه منع کوي لکن د انبياؤ په سماع کې د هيچا اختلاف نشته له دې وجې دا به مستثنی کولی شي او ددې د جواز دليل دادی چې فقهاؤ دا ليکلي دي چې د روضې مبارکې د زيارت په وخت کې به د شفاعت طلب کوي همدا د جواز لپاره کافي دی. (فتاوي رشيديه صـ ۱۲۳، تاليفات رشيديه صـ ۱۳۴)

په بل ځای کې فرمايي چې بيا به د نبي ﷺ په وسيله باندې دعا وکړي او شفاعت به وغواړي داسې به وايي چې يارسول الله ﷺ اسألک الشفاعة واتوسل بک الى الله في ان أموت مسلما على ملتک وسنتک . (تاليفات رشيديه صـ ٦٥٠)

(۱۰) د حضرت مولنا اشرف علي تهانوي رحمه الله قول مخکې د اول دليل په تشريح کې وليکل شو (نشر الطيب صـ ۲۴۳)

(۱۱) مولنا يوسف لدهيانوي شهيد رحمه الله فرمايي چې د ټولو پيغمبرانو او د نبي ﷺ په باره کې زما عقيده حيات دی او د رسول الله ﷺ روضې مبارکې ته د ورتللو څخه وروسته د نبي ﷺ څخه د شفاعت د غوښتلو مسئله زمونږ په کتابونو کې ليکل شوي ده له دې وجې څخه د کوم نيک بخته شري چې دا سعادت په نصيب شو چې د نبي ﷺ روضې مبارکې ته ورشي نو د رسول الله ﷺ په دربار کې دې د دعا او د شفاعت درخواست وکړي (اختلاف امت او صراط مستقيم صـ ۵۹)

(۱۲) مفتي محمود حسن ګنګوهي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چې: دنبي ﷺ قبرته د ورتللو څخه وروسته داسې دعا کول ثابت دی، فتاوی محمودیه ج ۱ صـ ۳۵۷) دکوم ولي اويا دنبي قبرته ورتلل او ددعا درخواست کول څه حکم لري؟

جواب: د رسول الله ﷺ روضې ته ورتلل او خطاب ورسره کول صحيح دی څکه چې دحديث څخه ثابته ده چې نبي ﷺ يې اوري، (فتاوی محموديه ج ۱ صـ ۵۷۷)

(۱۳) مفتي عبد الرحيم لاچپوري رَحِمَهُ اللهُ دزبدة المناسک په حوالې سره ليکي چې بيا به د رسول الله ﷺ په وسيله باندې دعا وکړي او شفاعت به ترېنه وغواړي او داسې به ووايي چې ای د الله تعالی رسوله زه تاته دشفاعت درخواست کوم او الله تعالی ته دې وسيله کوم (فتاوی رحيميه ج ۱ صـ ۱۵۵)

(۱۴) مفتي عبد الشکور ترمذي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چې: د رسول الله قبر ته ورتلل او دشفاعت غوښتنه ترېنه کول او داسې ويل چې يا رسول الله ﷺ زما دمغفرت شفاعت وکړه جائز دي (عقائد علماء ديوبند عقيده نمبر ۵) په دې کتاب باندې دلاندې علماؤ تصديقونه دی.

دديوبند څلوېښت کلن مهتمم قاري طيب رَحِمَهُ اللهُ مفتي شفيع رَحِمَهُ اللهُ ظفر احمد عثماني رَحِمَهُ اللهُ، مولنا عبد الله بهلوي رَحِمَهُ اللهُ، محمد يوسف بنوري رَحِمَهُ اللهُ، خير محمد جالندهري رَحِمَهُ اللهُ، جميل احمد تهانوي رَحِمَهُ اللهُ، مفتي محمود رَحِمَهُ اللهُ، شمس الحق افغاني رَحِمَهُ اللهُ، مولنا على محمد رَحِمَهُ اللهُ، مفتي عبد القادر رَحِمَهُ اللهُ، مولنا محمد شريف کشميري، وغيره.

(۱۵) داهل سنت والجماعة امام مولنا سرفراز خان صفدر رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چې چونکه دنبي ﷺ په قبرکې حيات په تواتر باندې ثابت دی لدې وجې دنبي ﷺ قبر ته ورتلل او داسې ويل چې يارسول الله ﷺ زما دمغفرت لپاره شفاعت وکړه، جائز او صحيح دی تسکين الصدور صـ ۳۳۶)

اللهم ارزقنا زيارته وشفاعته بجاهه صلي الله عليه وسلم

واصحابه وازواجه وزرياته وسلم.

مسئله سماع الموتی

مؤلف: الشیخ ابو ابراهیم رحیم الله الحقاني النحرهاري

مسئله سماع الموتی

الحمد لله وحده والصلوة والسلام علی من لا نبی بعده،

امابعده!

دنبي ﷺ په سماع عند القبر کې اختلاف نشته البته دعامو مړو په سماع کې اختلاف دی مولنا رشید احمد گنگوهي رحمه الله فرمايي چې: دا مسئله دصحابه کرامو دزمانې څخه اختلافي ده. (فتاوی رشیدیه صـ ۸۷ آپ کې مسائل وانکا حل ج ۱ صـ ۲۹)

مفتي کفایت الله الدهلوي رحمه الله فرمايي چې دسماع الموتی مسئله داولو قرنونو څخه اختلافي ده دصحابه ؤ کرامو هم په دې کې اختلاف ؤ او دهغوئ څخه وروسته تر ننه پورې دا مسئله اختلافي ده له دې وجې هیڅوک دا حق نه لري چې په دې مسئله کې دبل فریق تضلیل یا تفسیق او یا تجهیل وکړي ځکه چې دده دې تضلیل تفسیق او تجهیل اثر تر صحابه ؤ کرامو پورې رسیږي (کفایة المفتي ج ۱ صـ ۲۰۱)

نو دانصاف تقاضی دا وه چې په دې مسئله کې هیڅ بل فریق ته بد اورد نه وي ویلي لکن اشاعتي مماتیانو اخلاقي او دیني حدود دپښو لاندې کړی دی او دسماع الموتی قائلینو ته مشرکان، کافران او بدعتیان وايي.

فضل الرحمن مماتي: سید عنایت الله شاه بخاري به سماع الموتی ته دشرک جرړه او دروازه ویلې (التحقیق الانیق صـ ۱۴۴)

محمد حسین شاه نیلوي مماتي: نیلوي به دسماع الموتی عقیدې ته شرک نه ویلې البته دشرک دروازه به یې ورته ویلې (مختصر سوانح حیات صـ ۱۲۲)

نو چونکې فریق مخالف په دې مسئله کې دحد څخه تجاوز کولو او دوئ دکفر او دشرک دفتوو نسبت تر هغو صحابه ؤ کرامو پورې رسیدلو کوم چې دسماع الموتی قائل ؤ له دې وجې به دلته مونږ دا ثابته کړو چې دسماع الموتی د قائلینو موقف دقرآن او دسنت، او د امت داکابرو داقوالو څخه ثابت دی زمونږ موقف هم د

ادي چې سماع الموتى شته دی لکن مونږ هغه چاته دتضليل او دتفسيق نسبت نه کوؤ چې هغوئ دسماع الموتى يعني دعامو مړو د اوريدلو څخه منکر دي.

البته هغه خلک ضرور ګمراهان دی کوم خلک چې په دې مسئله کې دحد څخه تجاوز کوي او قائلينو دسماع الموتى ته مشرکان وايي.

دسماع الموتى لپاره دلائل

اول دليل:

عن انس رضي الله عنه عن النبي ﷺ قال العبد اذا وضع في قبره وتولى وذهب اصحابه حتى انه ليسمع قرع نعالهم أتاه ملكان، (الحديث) بخاري ج ١ صـ ١٧٨ باب الميت يسمع خفق النعال، مسلم ج ؟ صـ ٣٨٦ عرض مقعد الميت الخ

حضرت انس رضي الله عنه د رسول الله ﷺ څخه روايت کوي چې کله چې مړی په قبر کې کيښودل شي او خلک ترېنه لاړشي نو مړی لا د خلکو د پښو اواز اوري چې دوه ملائکې ورته راشي الخ

حافظ ابن حجر رحمه الله: حافظ ابن حجر فرمايي چې: وقد ثبتت الاحاديث بما ذهب اليه الجمهور كقوله انه يسمع خفق نعالهم وقوله تختلف اضلاع لضمة القبر وقوله يسمع صوته وكل ذلك من صفات الاجساد (فتح الباري باب ماجاء في عذاب القبر ج ٣ صـ ٢٩٩)

علامه بدرالدين عيني رحمه الله: علامه عيني د امام بخاري د باب په تشريح کې فرمايي چې: اى هذا باب يذكر فيه الميت يسمع خفق نعال الاحياء وصوتها عند دسها على الارض (عمدة القاري ج ٦ صـ١٩٦)

سلطان المحدثين ملا علي القاري رحمه الله: ددې حديث په تشريح کې فرمايي چې: وقال ابن الملك اى صوت، دقها وفيه دلالة على حياة الميت فى القبر لان الاحساس بدون الحياة ممتنع عادة واختلفوا في ذالك فقال بعضهم باعادة الروح وتوقف ابو حنيفه رحمه الله في ذالک اه ولعل توقف الامام في ان الاعادة تتعلق بجزء البدن اوكله. (مرقات باب اثباة عذاب القبر ج ١ صـ ١٩٨)

ددې حوالو څخه معلوميږي د (انه ليسمع قرع نعالهم) څخه حقيقت مراد دی چې مړی د ښخولو څخه وروسته بالکل د خلکو د پښو کشاری اوري.

دوهم دليل:

کله چې څوک هديرې او يا قبرته ورشي نو رسول الله ﷺ فرمايي چې په اهل قبورو باندې به سلام اچوي او دعا به ورته کوي او ورته به وائي چې ستاسو لپاره مونږ دالله تعالى څخه بښنه غواړو او مونږ هم انشاء الله چې درتلونکي يو او سلام په داسې چا باندې اچول کيږي چې هغه يې اوري او همدارنګه دخطاب صيغې هم حقيقة په هغه ځای کې استعماليږي چې مخاطب يې اوري.

(۱) وعن بريدة رضي الله عنه قال كان رسول الله ﷺ يعلمهم اذا خرجوا الى المقابر فكان قائلهم يقول السلام عليكم اهل الديار من المؤمنين والمسلمين وانا ان شاء الله بكم لاحقون اسأل الله لنا ولكم العافية (مسلم ج ۱ صـ ٣١٤ كتاب الجنائز)

(۲) رسول الله ﷺ به چې دبقيع هديرې ته لاړو نو فرمايل به يې چې: السلام عليكم دار قوم مؤمنين وأتاكم ماتوعدون غدا مؤجلون وانا ان شاء الله بكم لاحقون اللّٰهُمَّ اغفرلنا لاهل بقيع الغرقد (مسلم ج ۱صـ ٣١٣ كتاب الجنائز مشكوة باب زيارة القبور.

دريم دليل:

عن انس رضي الله عنه ان رسول الله ﷺ ترک قتلى بدر ثلاثا ثم أتاهم فقام عليهم فناداهم يا ابا جهل بن هشام يا امية بن خلف ، يا عتبة بن ربيعة يا شيبة بن ربيعة أليس قد وجدتهم ماوعد ربكم حقا فاني قد وجدت ما وعدني ربي حقا فسمع عمر قول النبي ﷺ فقال يارسول الله كيف يسمعوا واني يجيبوا وقد جيفوا قال والذي نفسي بيده ما انتم بأسمع لما اقول منهم ولكنهم لا يقدرون ان يجيبوا ثم أمربهم فسحبوا فألقوا في قليب بدر (مسلم ج ٢ صـ ٣٨٧ باب عرض مقعد الميت)

حضرت انس رضي الله عنه فرمايي چې رسول الله ﷺ په بدرکې وژل شوی کفار درې ورځې پرېښودل درې ورځې وروسته ورغلو او اوازيې ورته وکړو چې ای ابو جهله ای أميه ای عتبه او ای شيبه ايا تاسو هغه وعده رشتيني ونه موندله کومه چې ستا سو سره ستاسو رب کړی وه ؟ ما سره چې زما رب کومه وعده کړې وه ما خو رشتيني وموندله ، کله چې عمر رضي الله عنه دنبي ﷺ خبرې واوريدلی نو ورته وېفرمايل چې يارسول الله ﷺ دوئ به ستا خبرې څرنګه واورې او څرنګه به تا ته جواب درکړي حال دا چې دوئ خو مړه دي؟

رسول الله ﷺ ورته وفرمایل چې په هغه ذات مې دې قسم وي چې زما روح دهغه په قبضه کې دی چې دوئ یې ستاسو څخه ښه اوري لکن جواب نه شي راکولې بیا یې امر وکړو او ټول مړي دبدر په کوهي کې وغورزول شو.

مستدلین:

(۱) امام نووي رحمه الله ددې حدیث په تشریح کې لیکي چې: (قال المازري قال بعض الناس المیت یسمع عملا بظاهر هذ الحدیث ثم انکر المازري وادعی ان هذا خاص في هؤلاء ورد علیه القاضي عیاض وقال یحمل سماعهم علی ما یحمل علیه سماع الموتی في احادیث عذاب القبر وفتنته اللتي لا مدفع لها وذلک باحیاءهم او احیاء جزء منهم یعقلون به ویسمعون فی الوقت الذي یرید الله ، هذا کلام القاضی وهو الظاهر المختار الذي یقتضیه احادیث السلام علی القبور (شرح مسلم للنووي ج ۲ صـ۳۸۷)

علامه مازري فرمایي چې بعضې خلک د حدیث په ظاهر باندې عمل کوي او وایي چې مړی یې اوري لکن بیا مازري رحمه الله ددې موقف څخه انکار کړی دی او فرمایلي یې دي چې دا اوریدل دبدر ترمقتولینو پورې خاص ؤ لکن قاضي عیاض رحمه الله په مازري رحمه الله باندې رد کړی دی او فرمایل یې دي چې ددوئ سماع به په هغه موقف باندې ورحملوؤ په کوم باندې چې سماع الموتی په احادیثو دعذاب القبر او دفتنة القبر کې ورحمل شوی ده دکومو چې تردید نه کیږي ، او هغه داسې چې الله تعالی ددوئ پوره بدن او یا دبدن یوه حصه راژوندی کړي او په هغه وخت کې اوریدل وکړي په کوم کې چې دالله تعالی اراده وشي او همدا ظاهره او مختاره ده چې د قبرونو دسلام احادیث ورباندې دلالت کوي.

حافظ ابن تیمیه رحمه الله: واما سؤال السائل هل یتکلم المیت في قبره فجوابه انه یتکلم وقد یسمع ایضا من کلمة ، لما ثبت فی الصحیح عن النبي ﷺ انه قال: انهم یسمعون قرع نعالهم .... وثبت عنه فی الصحیح انه نادی المشرکین یوم بدرٍ : لما القاهم فی القلیب وقال: ما انتم بأسمع لما اقول منهم والاثار في هذا کثیرة منتشرة (مجموع الفتاوی ج ٤ صـ ۱۳۹ کتاب مفصل الاعتقاد رقم السؤال ٣٤)

پاتې شوه دسائل دا پوښتنه چې مړي په قبر کې خبرې کولی شي او کنه؟

جواب: دادی چې مړي خبرې کولی شي او کله دخبرو دکونکي اواز اوري ځکه چې دنبي ﷺ دڅخه په صحیح حدیث کې راغلي دي چې مړي دپښو دکشاري اواز اوري ... اوهمدارنګه په صحیح حدیث کې راغلی

دی چې کله چې نبي ﷺ دبدر مړي کوهي ته ورغوځول نو اوازيې ورته وکړو او (اصحابهٔ ته يې) وفرمايل چې ستاسو څخه يې ښه اوري ددې (سماع الموتی) په باره کې ډېر احاديث راغلي دي چې خواره واره دي.

څلورم دليل:

کله چې د حضرت عمرو بن العاص ﷺ وفات کيدلو نو وېفرمايل چې (اذا نامت فلا تصحبني نائحة ولا نار فاذا دفنتموني فشنوا علي التراب شنا ثم اقيموا حول قبري قدر ماتنحر جزور ويقسم لحمها حتى استأنس بكم وانظر ماذا أراجع به رسل ربي) (مسلم ج ١ صـ ٧٦ باب كون الاسلام يهدم ماقبله).

کله چې زه وفات شم نو نه دی زما سره ژړيدونکې وی او نه دی اوور وي کله مو چې زه ښخ کړم نو په ما باندې خاورې را واړوئ او بيا زما د قبر څخه ګيرچاپير دومره وخت کينئ په څومره وخت کې چې اوښ حلاليږي او غوښه يې تقسيميږي ترڅو چې زه ستاسو د قرب څخه اُنس حاصل کړم او وګورم چې زه د خپل رب فرښتو ته څه جواب ورکوم.

امام نووي رحمه الله: امام نووي رحمه الله ددې حديث په تشريح کې ليکي چې: فيه فوائد منها اثبات فتنة القبر، وسؤل الملكين وهو مذهب اهل الحق ومنها استحباب المكث عند القبر بعدالدفن لحظة نحو ماذكر لما ذكر وفيه ان الميت يسمع حينئذٍ من حول القبر(شرح مسلم ج ١ صـ ٧٦)

په دې حديث کې ډېرې فائدې دی يوه د قبر فتنه او د ملائکو سؤال او جواب دی اودا داهل حقو مذهب دی بله دا چې د مړي د ښخولو څخه وروسته د قبر ګيرچاپيره لږ زمانه کيناستل مستحب دي او يوه فائده په کې دا هم ده چې د قبر په خوا کې چې کوم خبرې کيږي نو مړی هغه اوري.

پنځم دليل: (١) عن ابي هريره ﷺ ان رسول الله ﷺ خرج الى المقبرة فقال السلام عليكم دارقوم مؤمنين وانّا ان شاء الله بكم لاحقون. (مشكوة صـ ٤٠ كتاب الطهارة الفصل الثالث، ابوداود باب ما يقول اذا مرّ بالقبور ج ٢ صـ ١٠٥)

(٢)عن ابن عباس ﷺ قال مرّ رسول الله ﷺ بقبور المدينة فأقبل عليهم بوجه فقال السلام عليكم يا اهل القبور يغفر الله لنا ولكم انتم سلفنا ونحن بالأثر. (ترمذي باب مايقول الرجل اذا دخل المقابر ج ١صـ ٢٠٣) مشكوة باب زيارة القبور الفصل الثاني ج ١ صـ ١٥٤)

رسول الله په اهل القبورو باندې سلام واچولو او دخطاب په صيغه باندې يې دعا ورته وکړه دا دليل دسماع الموتى دى.

مستدلين:

علامه ابن عبدالبر رحمه الله: احاديث السلام على القبور متواترة (التمهيد ج٥ صـ ٣٨٢ تحت هذ الحديث١٩).

حافظ ابن تيميه رحمه الله: فاما استماع الميت للاصوات من القرائة وغيرها فحق، أقتضاء الصراط المستقيم صـ٣٧٩)

حافظ ابن القيم رحمه الله: وقد شرع النبي ﷺ لامته اذا سلموا على اهل القبور ان يسلموا عليهم سلام من يخاطبونه فيقول السلام عليكم دار قوم مؤمنين ، وهذا خطاب لمن يسمع ويعقل ، ولولا ذالک لكان هذ الخطاب بمنزلة خطاب المعدوم والجماد والسلف مجمعون على هذا وقد توارت الاثار عنهم بان الميت يعرف زيارة الحي له ويستبشر به (كتاب الروح المسألة الاولى صـ ٧)

رسول الله ﷺ خپل امت ته دا حکم کړی دی چې په هديره دې داسې سلام اچوي کله څرنګه يې چې په مخاطب باندې اچوي نو داسې دې وايي چې السلام عليکم ای دمسلمانانو دکلي اوسېدونکو او داسې خطاب دهغه چا سره کيږي چې هغه اورېدل کولی شي او پوهيږي نو که مړي يې نه اوري اونه پوهيږي نو بيا خو دا دمعدوم اوبې روحه سره خطاب دی او دسلفو په دې (سماع الموتى وفهمهم) باندې اجماع ده او په دې کې متواتر احاديث راغلي دي چې کوم ژوندي چې دمړي زيارت ته راشي نو مړی هغه پيژني او خوشحاليږي ورباندې.

شپږم دليل: دامام بخاري رحمه الله استاد ابن شيبه رحمه الله دحضرت سعد بن ابي وقاص رضي الله عنه يوه واقعه رانقل کړی دی چې: عامر بن سعد عن ابيه انه كان يرجع ضيعته فيمر بقبورالشهداء فيقول السلام عليكم وانابكم للاحقون ثم يقول لاصحابه الا تسلمون على الشهداء فيردون عليكم (مصنف ابن ابي شيبه كتاب الجنائز باب ماذكر على التسليم على القبور)

کله به چې حضرت سعد رضي الله عنه دخپلې زمکې څخه را واپس شوا ودشهيدانو به قبرونو باندې به تيريدلو نو السلام عليکم به يې ورته ويل او بيا به يې خپلو ملګرو ته ويل چې تاسو ولې په شهيدانو باندې سلام نه اچوي

چې هغوئ درته جواب درکړي، ددې څخه معلومه شوه چې د حضرت سعد ﷺ نظريه دا وه چې شهيدان د ژوند يو سلام اوري او جواب هم ورکوي حضرت سعد ﷺ جليل القدر صحابي دى او دعشرمبشره ؤ څخه دی.

اووم دليل: (١) عن ابي هريره ﷺ قال اذا مرَّ الرجل بقبر يعرفـه فسـلم عليـه ردّ عليـه السـلام وعرفه واذا مرّ بقبر لايعرفه فسلم عليه ردّ عليه السلام (شعب الايمان للبهـيقي ج ٧ صـ ١٧ رقـم ٩٢٩٦ فصل في زيارة القبور)

(٢) عن ابن عباس ﷺ قال قال رسول الله ﷺ ما من احد مرّ بقبراخيه المؤمن كان يعرفه فى الدنيـا فسلم عليه الا عرفه ورد عليه السلام. (الاستذكار ج ١صـ ١٨٥ كتاب الطهارة باب جامع الوضوء)

په دې دواړو حديثونو کې راغله چې نبي ﷺ فرمايي چې کله چې يو څوک په مړي باندې سلام واچوي نو که په دنيا کې يې پېژندلو نو مړی يې پيژني هم او جواب هم ورکوي او که نه يې پيژندلو نو يوائې جواب ورکوي.

مصححين او مستدلين

(١) امام محمد بن احمد الانصاري القرطبي ﷺ. (صححه ابو محمد عبد الحق (التـذكرة للقـرطبي صـ ١٣٠ باب ماجاء ان الميت يسمع مايقال)

(٢) حافظ ابن تيميه الحنبلي ﷺ : وقد روي حديث صححه ابن عبدالبر انه قال ما من رجل الـخ (اقتضآء الصراط المستقيم صـ ٣٢٦)

(٣) ابن عبدالهادي الحنبلي ﷺ: وهو صحيح الاسناد (الصارم المنكي صـ ٢٢٤ ، ١١٥)

(٤) حافظ ابن القيم الحنبلي ﷺ: قال ابن عبدالبر ثبت عن النبي ﷺ انه قال مـا مـن أحـد الـخ (كتاب الروح صـ٧ مسئله اولى)

علامه تقي الدين السبكي الشافعي ﷺ: ذكره جماعة وقال القرطبي فى التذكرة ان عبد الحق صححه شفاء السقام صـ ٢٤٦ باب خامس)

(٥) حافظ ابن كثير الدمشقي ﷺ: من اشهر ذلک مارواه ابن عبدالبر مصححاله عن ابـن عبـاس ﷺ مرفوعا مامن احد (تفسير ابن كثير سورة روم اية ٥٢).

(٧) علامه سهمودي رحمه الله: ورواه ابن عبد البر وصححه. (وفاء الوفاء الفصل الثاني في بقية ادلة الزيارة ج ٤صـ ١٣٥١

(٨) علامه طحطاوي الحنفي رحمه الله: واخرج ابن عبد البر فى الاستذكار والتمهيد بسند صحيح (حاشية الطحطاوي صـ٦٢١ فصل في زيارة القبور)

(٩) علامه سيد محمود الوسي رحمه الله : اخرج ابن عبد البر وقال عبدالحق الاشبيلي اسناده صحيح (روح المعاني سورة روم اية ٥٢)

اتم دليل: وأخرج العقيلي عن ابي هريرة رضي الله عنه قال ابو رزين يا رسول الله ﷺ ان طريقي على الموتى فهل من كلام أتكلم به اذا مررت عليهم قال قل السلام عليكم يا اهل القبور من المسلمين والمؤمنين انتم لنا سلف ونحن لكم تبع وانا ان شاء الله بكم لاحقون قال ابو رزين يا رسول الله ﷺ يسمعون؟ قال يسمعون ولكن لايستطيعون ان يجيبوا قال يا ابارزين ألا ترضى ان يرد عليك بعددهم من الملائكة؟ [شرح الصدور بشرح حال الموتى والقبور صـ ٢٠٣ باب زيارة القبور].

يوه ورځ حضرت ابو رزين رضي الله عنه رسول الله ﷺ ته وفرمايل چې يارسول الله ﷺ زما لاره په هديره باندې ده نو زه چې د دوئ سره نزدې تيريږم نو څه ووايم ؟

رسول الله ﷺ ورته وفرمايل چې داسې ورته ووايه چې اى مسلمانانو او مؤمنانو دقبرونو والاؤ ! په تاسو دې سلام وي تاسو زمونږ څخه مخکې يې او مونږ درپسې يو او مونږ هم انشاء الله چې ستاسو سره يو ځاى كيدونكي يو . ابو رزين رضي الله عنه پوښتنه وكړه چې يا رسول الله ﷺ ايا دوئ زما دا خبرې اوري؟ نبي ﷺ ورته وفرمايل چې هو اوري يې لكن د جواب وركولو طاقت نه لري بيا ورته نبي ﷺ وفرمايل چې يا ابارزينه رضي الله عنه ايا ته په دې باندې نه خوشحاليږې چې ځومره چې دا مړي دي د همدوئ په شمېر تا ته ملائكې جواب دركړي؟

فانقيل: چې په دې حديث كې خو راغله چې مړي د جواب دوركولو طاقت نه لري او په اووم نمبر حديث كې خو تيرشول چې جواب وركوي.

قلنا: علامه سيوطي رحمه الله جواب وركوي چې قوله لايستطيعون اى جوابا يسمعه الجن والانس فهم يردون حيث لايسمع . (شرح الصدور صـ ٢٠٣)

يعني د داسې جواب طاقت نه لري چې انسانانا او پيريان يې واوري علامه الوسي رحمه الله هم همداسې جواب کوي فرمايي چې: وما اخرجه العقيلي من انهم يسمعون السلام ولا يستطيعون ردها محمول على نفى استطاعة الرد على الوجه المعهود الذي يسمعه الاحياء (روح المعاني سورة الروم ايت نمبر ۵۲)

شاه اسحاق رحمه الله د دې اعتراض په جواب د ملا علي القاري قول رانقلوي چې: د رسول الله ﷺ مقصد دا دى چې داسې جواب نه شي ورکولی چې څوک يې واوري بلکه داسې جواب ورکوي چې څوک يې نه اوري (امداد السائل ترجمه مأة مسائل صـ ۳۸.۳۷)

نهم دليل: علامه سيوطي رحمه الله د رساله قشيريه په حواله باندې يوه واقعه رانقلوي فرمايي چې: يو کفن کش ديوې ښځې جنازه وکړه بيا د شپې ورغلو چې د ښځې څخه کفن وباسي د قبر څخه ورته ښځې وويل چې سبحان الله يو بښل شوی د بل بښل شوي څخه کفن وباسي کفن کش ورته وويل چې صحيح ده ته خو به الله تعالى بښلې يې لکن زه يې څرنګه بښلی يم؟ هغه ښځې ورته وويل چې الله تعالى چې زه وبښلم نو زما په جنازه کې چې چا شرکت کړی ؤ هغه ټول يې هم وبښل له دې وجې يې ته هم وبښلې د دې څخه وروسته هغه سړي کفن کشي پرېښودله (شرح الصدور صـ ۲۰۸) باب زيارة القبور وعلم الموتى بزوارهم)

لسم دليل: علامه الوسي رحمه الله د عبيد بن مرزوق د مرسل څخه د ابو الشيخ په حواله باندې يو مرسل روايت ذکر کړی دی چې يوې زنانه به مسجد نبوي جارو کولو بيا دا زنانه وفات شوه رسول الله ﷺ چا خبر نه کړو او ښخه يې کړه، رسول الله ﷺ يوه ورځ په لاره باندې تيريدلو نو د دې بي بي رضي الله عنها قبر په نظر ورغلو، نو پوښتنه يې وکړه چې دا د چا قبر دی؟

صحابه ؤ کرامو عرض وکړو دا قبر د أم محجن رضى الله عنهما دی، رسول الله ﷺ وفرمايل چې هغه مسجد به يې چې جارو کولو؟ صحابه ؤ کرامو عرض وکړو چې هو، رسول الله ﷺ د صحابه ؤ کرامو صفونه جوړ کړل او په قبر يې ورته جنازه وکړه (دا د نبي خصوصيت ؤ او يا يې اجتماعي دعا کړې وه) بيا رسول الله ﷺ د دې وفات شوی بي بي رضي الله عنها څخه پوښتنه وکړه چې کوم عمل دی بهتر وموندلو؟ صحابه ؤ رضي الله عنهم پوښتنه وکړه چې يا رسول الله ﷺ دا يې اوري؟ نبي ﷺ ورته وفرمايل چې ستاسو څخه يې ښه اوري بيا نبي ﷺ وفرمايل چې دې بي بي جواب راکړو چې ما د مسجد صفا کول بهتر عمل وموندلو (روح المعاني سورة الروم اية نمبر ۵۲)

دمنکرینو دسماع دلائل

منکرین دسماع الموتی د دریو ایاتونو څخه استدلال کوي.

(۱) (اِنَّکَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰی) سورة روم (۲) (فَاِنَّکَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰی) نمل (وَ مَا اَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَّنْ فِي الْقُبُوْرِ) سورة فاطر.

الجواب: دادرې وارو ایاتونه مکي دي په دې ایاتونو کې دکفارو تشبیه ورکړل شوې ده دمړو سره او ددوئ په مابین کې وجه د شبه عدم سماع نه ده بلکه عدم انتفاع ده نو الله تعالی دلته دوه ډلې ذکر کوي یوه ډله یې اوري لکن قبولول نه کوي چې دا دکفارو ډله ده الله تعالی ددوئ په باره کې فرمایي چې (انک لاتسمع الموتی) او دوهمه ډله یې اوري هم او قبلوي یې هم دا دمؤمنانو ډله ده الله تعالی فرمایي چې (اِنْ تُسْمِعُ اِلَّا مَنْ یُّؤْمِنُ بِاٰیٰتِنَا) [تفسیر حقاني، تفسیر ابن کثیر، قرطبي، کتاب الروح ص ۵۷ جلالین].

فانقیل چې د (انک لاتسمع الموتی) پسې وروسته الله تعالی فرمایي چې: (وَ لَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَآءَ) نو ایا ددې څخه هم همدا معنی مراده ده؟

قلنا: اصم کلي مشکک دی او ددې لپاره مرتبې دی الله تعالی کافرانو ته کاڼه ګونګیان او ړانده ویلي دي ،صم بکم عميٌ، نو الله تعالی کافرانو ته عمیٌ وایي په دې معنی چې حق نه ګوري بکمٌ ورته په دې معنی چې حق وایي نو په همدې معنی باندې کاڼه هم دی یعني حق نه اوري.

فانقیل: چې حضرت عائشې رضي الله عنها ددې ایت څخه دعدم دسماع الموتی لپاره استدلال کړی دی کله چې حضرت عائشې ته چا دحضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه دکلیب بدر والا حدیث واورولو نو حضرت عائشې رضي الله عنها وفرمایل چې داسې نه ده ځکه چې دسماع ددې ایت سره تعارض دی چې (فَاِنَّکَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰی) بلکه نبي صلی الله علیه وسلم داسې فرمایلي دي چې (انهم لیعلمون الأن) بخاري ج ۱ ص ۱۸۳)

جواب: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمایي چې دا دجمهورو صحابؤ کرامو په مقابل کې دحضرت عائشې رضي الله عنها انفرادي رأیه ده (فتح الباري ج ۳ ص ۴۷۷ حاشیه بخاري ص ۱۸۳)

۲جواب: حافظ ابن حجر فرمايي چې: په يو روايت کې د حضرت عائشې څخه داسې لفظ مروي دی چې (ما انتم بأفهم منهم) فتح الباري ج ٨ صـ ٣٠٦) د دې څخه معلوميږي چې حضرت عائشې رضي الله عنها د خپل قول څخه رجوع کړې ده

۳جواب: همدارنګه دا واقعه د دوهم کال د هجرت ده د دې څخه وروسته چې کله حضرت عمر رضي الله عنه په حجره مبارکه کې دفن شو نو حضرت عائشه رضي الله عنها به بيا د پوره پردې سره خپلې حجرې ته تلله (حياء من عمر) مسند احمد ج ٦ صـ ٢٠٢) دا د عهد عثماني واقعه ده همدارنګه مخکې د حضرت عائشې رضي الله عنها څخه د خطاب په صيغو باندې په مړو باندې سلام رانقل کړل شو. (مسلم ج ١ صـ ٣١٣)

بيا چې کله د حضرت معاويه رضي الله عنه په زمانه کې د حضرت عائشې رضي الله عنها ورور وفات شو نو حضرت عائشه رضي الله عنها قبر ته ورغله او د خطاب په صيغو باندې يې ورته اشعار ولوستل دا ټول د حضرت عائشې رضي الله عنها په رجوع باندې دلالت کوي.

د حضرت عائشې رضي الله عنها په الفاظو کې د بدر مړو ته علم ثابت شو او علم حيات غواړي او مماتيان خو د نفې د سماع او د نفی د علم دواړو قائل دي فما هو جوابکم فهو جوابنا.

فانقيــل: د کليب بدر په حديث کې د (انهم يسمعون الآن) لفظ دی بخاري ج ٢ صـ ٩٨١) د دې څخه معلوميږي چې د مړو سماع صرف د هغه وخته پورې خاصه وه دائمي نه وه.

جواب: په ترمذي کې روايت دی چې د نبوت څخه مخکې به چې کومو تيګو په ما باندې سلام أچولو نو (اني لأعرفه الآن) ج ٢ صـ ٢٠٣) نو أيا اوس د دې معنی هم دا ده چې زه يې صرف په موقت طور باندې پيژنم او په دائمي طور باندې يې نه پيژنم؟ همدارنګه په مسند احمد ج ١ صـ ٣١) کې روايت دی چې نبي ﷺ د يو مړي په باره کې وفرمايل چې (ان هذا ليعذب الآن) نو ايا د دې هم دا معنی ده چې د دې مړي لپاره صرف اوس په وقتي طور باندې عذاب دی دائمي نه دی؟ نو ألان په نفي د دوام باندې دلالت نه کوي.

فانقيل: په قرآن کې واقعه ده چې يو سړی سل کاله مړ وؤ، بيا چې الله راژوندي کړو نو پوښتنه يې ترې نه وکړه چې (کم لبثت) هغه ورته وويل چې (لبثت يوماً او بعض يوم) نو د دې سړي ته د خپل ځان علم نه ؤ نو د بل چا خبرې يې څرنګه واوريدلې؟

قلنا: علامه کشمیري رحمه الله فرمايي چې تراوسه پورې دقرآن تقريبا دوه لکه تفسرونه ليکل شوي دي نو داشاعة التوحيد والسنة دتنظيم څخه مخکې تقريبا دوه لکه تفسيرونه ليکل شوي دي په دې دوه لکه تفسيرونو کې کوم مفسر په دې واقعه باندې دنفی دسماع الموتی لپاره استدلال کړی دی ؟

(۲) دا واقعه دچاسره پېښه شوه ؟ نو په دې کې نهه قوله دي څوک وايي چې داسړی کافرؤ، څوک وايي چې مؤمن وؤ بيا څوک وايي چې نبي ؤ او څوک وايي چې نبي نه ؤ ، بيا که نبي شي نو کوم نبي ؤ ؟ په هر تقدير داټوله واقعه دخوارقو څخه ده ، ځکه چې په سلو کالو کې يې خوراک همغسې پخپل حال ؤ دسلو کالو په بارانونو او هواګانو باندې خراب شوي نه ؤ په سلو کالو کې څوک په دې لاره ورغلی نه ؤ په سلو کالو کې يې دخره هډوکې پخپل حال ؤ وغيره .

جواهر القرآن

(۱) صاحب دجواهر القرآن ليکي چې: دسماع الموتی او دنفی دسماع الموتی لپاره منشا داده چې څوک چې روح په قبر کې ګڼي هغوئ دسماع الموتی قائل دی او څوک چې روح په عليين او يا په سجين کې ګڼي اوبيا عليين او سجين دقبر څخه ډېر لرې ګڼي نو هغوئ دسماع الموتی څخه منکر دی .

نوټ: مونږ په ډېرو دلايلو باندې دا ثابته کړه چې د روح تعلق په دې قبر کې دمړي سره شته دی له دې وجې سماع الموتی ثابته شوه .

(۲) صاحب دجواهر القرآن ليکي چې دسماع الموتی په مسئله کې داحنافو او دشوافعو اختلاف دی شوافع دسماع الموتی اثبات کوي او احناف يې نفې کوي.

نوټ: مولنا صاحب چې داحنافو او دشوافعو دا اختلاف کومه خبره کړې ده نو حواله يې نه ده پيش کړئ ، امام صاحب ته ددې خبرې نسبت داحنافو په کتابونو کې نشته .

امام صاحب داعادې د روح قائل دی کما مرّ او مونږ دا مخکې وويل چې څوک چې اعاده د روح اوتعلق د روح دجسد عنصري سره مني هغه د سماع الموتی قائل دی نو پکار دی چې دامام صاحب مذهب اثبات دسماع الموتی شي .

مولنا صاحب ليکي چې: ابو قتادة دبخاري دکليب البدر په حديث کې تاويل کوي معلوميږي دا چې سماع الموتی نشته، لکن داخبره غلطه ده داسړی ابو قتادة صحابي نه دی بلکه خالي قتادة دی مماتيان دقتاده

څخه ابو قتادة جوړوي او قتادة معتزلي دی او معتزله چونکه د ثواب او د عذاب د قبر څخه منکر دی له دې وجې په دې مسئله کې د ده قول په مونږ باندې حجت نه دی .

الحاصل: (اکثر بلکه تحقیق دادی چې ټول صحابه کرام د سماع الموتی قائل دي ،اوصوفیا کرام سل فیصده د سماع الموتی قائل دی په فقهاؤ کې نهه نوي فیصده د سماع الموتی قائل دي.

او یو فیصد چې د نفی د سماع الموتی قائل دي نو هغوئ هم د مماتیانو په شان نفي د سماع نه کوي بلکه (۱) هغوئ صرف نفي د سماع کوي او قائلینو د سماع الموتی ته کافران ، مشرکان ،او بدعتیان نه وایي ، او مماتیان په قائلینو د سماع باندې دا فتوی لګوي ،(۲) یو فیصد فقهاء داسې وایي چې قانون نفی د سماع الموتی دی او په کومو احادیثو کې چې اثبات د سماع الموتی راغلی دی نو هغه ترخپلو احوالو او مواردو پورې خاص دی شاه صحاب د ابن الهمام قول داسې بیانوي چې (انما الضابطة هو عدم السماع لكن المستثنيات فى هذا الباب كثيرة (فتح الملهم ج ۲ صـ ٤٧٩) نو دوې هم د سماع فی الجمله قائل دی بخلاف المماتیین .

د دار العلوم دیوبند اولنی مفتي، مفتي عزیز الرحمن دیوبندي رحمه الله المتوفي (۱۳۴۷هـ) هغه د سماع الموتی باره کې مختلفې فتوی ورکړي د هغو فتوا و څخه بعضې فتوی یې د عدم سماع الموتی سره تعلق لري .

سوال نمبر (۳۱۸۹) د احنافو په مذهب باندې د دین د بزرګانو مزاراتو او قبرونو ته تلل او د اعرض کول چې دا دالله یو مقبول بنده دی او دا ماته دعا کوي چې زما فلان مراد پوره شي دا جائز دی او کنه ؟

سوال نمبر(۳۱۹۰) د امام صاحب په نیز باندې د دین بزرګان د وفات نه وروسته د زیارت کوونکو خبرې اوري او کنه ؟

سوال نمبر (۱۳۱۹) ایا دا خبره صحیح او ثابته ده چې یو کس او شخص دې د قبر په خوا کې د عرض او معروض په مسئله کومه چې په سوال نمبر ۳۱۸۹ کې تېره شو اخته وي او امام ابو حنیفه رحمه الله ورته ویلي وي چې دا خو ته التجاء او غوښتنه ترې کوې او حال دا چې هغه یې نه اوري؟

سوال نمبر (۳۱۹۲) که چرته د امام صاحب د قول د تائید لپاره یو آیة یا حدیث وي هغه هم ولیکی .

الجواب :د ۱ -۴ پورې سماع الموتی اختلافي مسئله ده او دا اختلاف د صحابه رضی الله عنهم د زمانې نه را روان دی خو اکثره امامان په سماع الموتی باندې قائل دي او د احنافو په کتابونو کې بعضې داسې

مسائل (لکه مسئلم دیمین) موجود دي چې عدم السماع ترینه معلومیږي خو دامام صاحب نه ددې باره کې صراحةً ندی رانقل شوی.

قائلین دعدم السماع ددغه ایة (انک لَاتُسْمِعُ الْمَوْتیٰ) وغیره نه استدلال کوي او قائلین دسماع الموتی ددغه حدیث ما انتم باسمع منهم الخ او دحدیث دقرع النعال نه استدلال کوي او دمذکوره آیة نه جواب کوي چې دلته نفی دسماع قبولٍ مراد ده مقصد دا چې دا مسئله مختلف فیها ده او قول فیصل په کې گران او مشکل دی خو دعوا مو دسکوت لپاره دا مناسب ده چې دا مسئله دعلماؤ ترمنځ اختلافي ده او دواړه فریقین دلائل لري او چې دسماع الموتیٰ مسئله اختلافي ده همدارنگه دا مسئله چې دبزرگانو او اولیاؤ په قبرونو باندې داسې دعاوې کول چې تاسو دالله تعالی نه وغواړئ چې فلانی حاجت پوره کړي داهم اختلافي ده خو احتیاط دادی چې داسې دعا وشي آی الله ددغه خپلو نېکو بندگانو په برکت زما دعاء قبوله کړي او زما حاجت پوره کړي! انتهی (فتاوی درالعلوم دیوبند ج۵ صـ ۴۶۱) طبع دیوبند

دمذکوره فتوی نه په صراحة سره پنځه امور رامعلوم شول:

(۱) مسلة دسماع الموتی دصحابه رضی الله عنهم دزمانې نه تر ننپورې اختلافي را روانه ده.

(۲) او دواړه فریقینو لپاره دلائل موجود دي.

(۳) او دفقه حنفي په کتابونو کې بعضې داسې مسائل شته چې عدم السماع ترینه معلومیږي.

(۴) لکن دحضرت امام ابو حنیفه رحمه الله څخه صراحةً هیڅ ندی رانقل شوی (یعنې دا فتاوی غرائب حواله چې منکرین دسماع الموتی یې امام صاحب ته منسوبوي دا بې اصل او بې بنیاده خبره ده)

(۵) دبزرگانو او اولیاؤ په طفیل او وسیله دعا کول درست او صحیح دی.

❊ ❊ ❊

عرض الأعمال

مؤلف: الشيخ ابو ابراهيم رحيم الله الحقاني النجهاری

عرض الاعمال

الحمد لله وحده والصلوة والسلام على من لانبي بعده

امابعد :

داهل سنت والجماعة دمسلک مطابق په مبارکه روضه کې نبي ﷺ ته د امت اعمال په اجمالي طريقه باندې پيش کولی شي ، داهل سنتو دا عقيده دقرآن ،احاديثو ، او د اقولو داکابرو څخه ثابته ده .

داهل بدعتو مسلک: داهل بدعتو په نيز باندې عرض الاعمال دشيعه گانو عقيده ده نبي ﷺ دامت داعمالو څخه نه شي خبرولی. (عقائد علماء اسلام ، لشهاب الدين خالدي ص۶۷۹ تحقيق الحق لمولوي عبد المقدس ص۳۰۹)

داهل سنت والجماعة دلائل

اول دليل: الله تعالى فرمايي چې :(فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ بِشَهِيْدٍ وَّجِئْنَا بِكَ عَلٰى هٰٓؤُلَآءِ شَهِيْدًا) سورة النساء اية ۴۱) څه حال به وي په هغه وخت کې چې مونږ د هر امت څخه يو شاهد راولو او تارا ولو پدوئ باندې شاهد .

ددې ايت په تشريح کې مفسرين ليکي چې :

(۱) وقيل الاشارة الى جميع امته ذكر ابن المبارک اخبرنا رجل من الانصار عن المنهال بن عمروحدثه انه سمع سعيد بن المسيب يقول : ليست من يوم الا تعرض على النبي ﷺ أمته غدوة وعشية فيعرفهم بسيماهم واعمالهم فلذالک يشهد عليهم (قرطبي تحت هذه الاية).

(۱)يشهد النبي ﷺ جميع الامة من رأه ومن لم يره اخرج سعيدبن المسيب قال ليس من يوم الا تعرض على النبي امته غدوة وعشية فيعرفهم بسيماهم واعمال فلذالک يشهد عليهم (مظهري تحت هذه الاية)

يعنې هرسبا او بېګا دنبي ﷺ امت نبي ﷺ ته پېش کولی شي نو نبي ﷺ يې په علامو باندې پېژني او اعمالهم يې هم ورته پېش کولي شي له دې وجې به وربانديې شاهدي وايي په تفسير مظهري کې يې دا مسئله په ډېرو ځايونو کې ذکر کړې ده مثلا وګوره، سورة هود ايت نمبر ١٨ سورة احزاب اية نمبر ۴۵ سورة زمر اية ٦٩)

(٣) په دې کې تول امت ته اشاره ده ځکه چې په بعضې رواياتو کې راځي چې رسول الله ﷺ ته دامت اعمال پېش کولی شي (معارف القرآن تحت هذه الاية)

(۴) ثم اخرج الحافظ احاديث عرض الاعمال فيحصل العلم اجمالا (فيض الباري ج ١ ص١٧۵)

دوهم دليل: الله فرمايي چې:(وَ يَوْمَ نَبْعَثُ فِيْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيْدًا عَلَيْهِمْ مِّنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيْدًا عَلٰى هٰؤُلَآءِ) (نحل ٨٩)

(١) ددې ايت په تشريح کې شبير احمد عثماني رحمه الله فرماي: چې په حديث کې راځي چې دامت اعمال هر ورځ نبي ﷺ ته پېش کولی شي کله چې نبي ﷺ د خيراعمال وګوري نو دالله تعالى شکر اداکړي او چې کله بداعمال وګوري نو دناپوهانو لپاره ببښنه غواړي (تفسير کابلي تحت هذه الاية)

(٢) والمراد بهؤلاء امته ﷺ عند اكثر المفسرين ولم يبعدان يكون المراد بهم مايشمل الحاضرين وقت النزول وغيرهم الى يوم القيامة فان اعمال امته تعرض عليه بعد موته فقد روى عنه صلى الله عليه وسلم انه قال حياتي خيرلكم تحدثون ونحدث لكم ومماتي خيرلكم تعرض علىّ اعمالكم فمارأيت من خير حمدت الله تعالى عليه ومارأيت من شر استغفرت الله لكم (روح المعاني تحت هذه الاية)

دريم دليل: وبه قال حدثنا يوسف بن موسى، قال حدثنا عبدالمجيد بن عبدالعزيز بن ابي رواد، عن سفيان، عن عبدالله بن السايب، عن زاذان، عن عبد الله عن النبي ﷺ قال ان لله ملائكة سياحين يبلغوني عن أمتي السلام، قال وقال رسول الله ﷺ حياتي خيرٌ لكم تحدثون ونحدث لكم ومماتي خيرلكم تعرض على اعمالكم فمارأيت من خير حمدت الله تعالى عليه وما رأيت من شر استغفرت الله لكم (مسند بزاز رقم ١٩٢٥، مجمع الزوائد باب مايحصل لامته من استغفاره بعد وفاته)

رسول الله ﷺ فرمايي چې: دلله تعالى لپاره په زمکه کې ګرزيدونکي ملائکې دي چې زما دامت سلامونه ماته رارسوي اونبي ﷺ فرمايي چې زما ژوند تاسو ته خير دی تاسو ماته خبرې کوي او زه يې

تاسو ته کوم او زما وفات هم تاسو ته خیر دی ستاسو اعمال ماته پیش کولی شي نو د خیر په اعمالو دالله شکر اداکوم او چې د شر اعمال ماته پیش کړی شي نو د الله تعالی څخه د رته بښنه غوارم.

مصححین

(۱) امام سیوطي رحمه الله دې حدیث ته صحیح ویلي دي الخصایص الکبری ج ۲ ص ۴۱۸)

(۲) امام زرقاني رحمه الله ورته جید ویلي دي (شرح زرقاني ج ۱ ص ۹۷)

(۳) امام هیثمي رحمه الله ورته صحیح ویلي دي (مجمع الزوائد باب مایحصل لامته)

(۴) امام سمهودي رحمه الله ورته صحیح ویلي دي (خلاصة الوفاء ج ۱ ص ۴۳)

(۵) شبیر احمد عثماني ورته جید ویلي دي (فتح الملهم ج ۱ ص ۴۱۳)

(۶) مولنا ادریس کاندهلوي ورته جید ویلي دي (سیرة المصطفی ج ۳ ص ۱۶۸)

(۷) علامه انور شاه کشمیري رحمه الله ورته جید ویلي دي (فهرست عقیدة الاسلام ص ۴۰۱)

دأمت علماء او عرض الاعمال:

(۱) امام سبکي رحمه الله فرمایي چې: لان عندنا رسول الله ﷺ حيّ یحس ویعلم وتعرض علیه اعمال الامة (طبقات الشافعیة الکبری ج ۳ ص ۴۱۲)

(۲) امام سمهودي رحمه الله فرمایي چې: قال الاستاذ ابو منصور البغدادي قال المتکلمون المحققون من اصحابنا ان نبینا حيٌّ بعد وفاته وانه یسر بطاعاة أمته (خلاصة الوفاء ج۱ ص۴۳) رسول الله د وفات څخه ورسته ژوندی دی حس او علم لري او د أمت اعمال ورته پیش کولی شي او د أمت په طاعاتو باندې خوشحالیږي.

(۳) د قرطبي، روح المعاني، مظهري، معارف القرآن، او د تفسیر کابلي، عبارات لږ مخکې ولیکل شول.

(٤) قاضي شوکاني لیکي چې: وقد ذهب جماعة من المحققین الی ان رسول الله ﷺ حيٌّ بعد وفاته وانه یسر بطاعاة أمته (نیل الاوطار ج ۳ ص ۳۰٤ باب فضل یوم الجمعة)

(۵) شاه عبد العزیز رحمه الله فرمایي چې: دانبیاؤ علیهم السلام څخه ورته دا هم غټه درجه حاصله ده چې دامت احوال ورته پیش کولی شي (فتاوی عزیزي ص ۱۶۰)

(٦) اشرف علي تهانوي رحمه الله فرمايي چې: دټولو رواياتو څخه دحيات څخه وروسته دا فيصله هم رامعلوميږي چې نبي ﷺ مصروف دی دخپل امت داعمالو معاينه کوي، (نشرالطيب صـ٢٠٠)، مولنا اشرف علي تهانوي رحمه الله دنفی دعلم غيب يو روايت رانقلوي او بيا دهغه په تشريح کې ليکي چې: ددې روايت سره دعرض الاعمال د روايت تعارض نشته ځکه چې دعرض الاعمال په روايت کې دانه دی راغلی چې دقلب اعمال هم ورته پيش کولی شي همدارنګه د ټولو اعمالو ظاهريه ؤ ذکر هم په کې نه دی راغلی ممکنه ده چې باريک مفاسد دعقائدو او د اعمالو پيش نه کړی شي او همدارنګه دا هم په کې نشته چې دعرض څخه وروسته ورته هرجزئي جزئي يا دوئ که نه نو په قيآمت کې ورته دامت دمعرفت لپاره دغرئي او د تحجيل دعلامو ضرورت نه ؤ (نشرالطيب صـ٢١٧)

(٧) علامه انورشاه الکشميري رحمه الله فرمايي چې: (ثم اخرج الحافظ احاديث عرض الاعمال فيحصل العلم اجمالا. (فيض الباري ج ١صـ١٧٥)

(٨) علامه ظفر احمد العثماني رحمه الله فرمايي چې: دا مضمون په صحيح حديث کې راغلی دی چې رسول الله ﷺ ته د وفات څخه وروسته د امت اعمال پيش کولی شي دنيکو اعمالو په ليدلو باندې خوشحاليږي او دبدو اعمالو په ليدلو باندې استغفار کوي (امداد الاحکام ج ١صـ١٣)

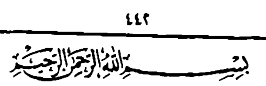
(٩) مولنا نصيرالدين الغورغشتوي رحمه الله فرمايي چې: عرض الاعمال ثابت دی لکن دا خبره په ياد لرئ چې دعرض الاعمال څخه د ټولو اعمالو عرض نه دی مراد لکه څرنګه چې دغالي بدعتيانو نظريه ده بلکه دا عرض صرف اجمالي دی په کوم کې چې درود وغيره بعضې اعمال پيش کولی شي. (مجالس غورغشتوي صـ١٧۴اوووم مجلس)

(١٠) امام اهل سنت مولنا سرفراز خان صفدر رحمه الله فرمايي چې: دعرض الاعمال په باره کې انتهائي مختصر تحقيق دادی چې دصحيح روايت څخه اجمالي عرض الاعمال ثابت دی (حاشية تسکين الصدور صـ٢٢٦).

❊ ❊ ❊

حكم التعويذ

مؤلف: الشيخ ابو ابراهيم رحيم الله الحقاني النںجرهارى

حکم التعویذ

الحمد لله وحده والصلوة والسلام علی من لانبي بعده.

امابعد :

عن ابي هريرة قال قال رسـول الله ﷺ مـا انـزل الله داءً الا انـزل له دواءً (رواه البخـاري ، مشـکوة کتاب الطب والرق اول حديث).

رسول الله ﷺ فرمايي چې: الله تعالی د هر مرض لپاره دوا رالیږلې ده .

دبحث څخه مخکې درې خبرې تمهيداً واورئ:

اول: اسباب په درې قسمه دي (۱) اسباب قطعيه (۲) اسباب ظنّيه (۳) اسباب وهميه .

اسباب قطعيه : يعنې هغه اسباب چې په عادت کې په هغوئ باندې د مسبباتو ترتب يقيني وي لکه په اور باندې سوزيدل ، په دودی باندې مړيدل ، په اوبو باندې دتندې ماتيدل ،

اسباب ظنيه: يعنې هغه اسباب چې په عادت کې په هغوئ باندې د مسبباتو ترتب اکثر وي او د ظن غالب په مرتبه کې وي اکثر ذوايانې او علاجونه او بعضې عمليات په دې قسم کې داخل دي همدارنګې په احاديثو او په اثارو کې راغلی دمونه او تعويذونه هم په دې قسم کې داخل دي او دې منصوصي عملياتو ته مو اسباب ظني ځکه وويل چې دا اکثر په اخبارو احادو کې راغلي دي .

اسباب وهميه : يعنې هغه اسباب چې په عادت کې په هغوئ باندې د مسبباتو ترتب يقّيني هم نه وي او د ظن غالب په مرتبه کې هم نه وي بلکه کله کله وړباندې ثمره مرتبيږي او اکثر معلومات نه کيږي چې ثمره وړباندې مرتبه شوه او که نه ؟ اکثر دمونه او تعويذونه په دې قسم کې داخل دی او بعضې په دوهم قسم کې داخل وؤ کما مرّ .

داسبابو قطعيه وۇ حکم: ددې اسبابو استعمال واجب دى مثلا يو سړى وږى دى او په عادت کې دا خبره يقيني ده چې ولږه د ده وژنى په وجه ختميږي لکن داسړى بيا هم ډوډى نه خوري او مړ شي نو دا گناهگار دى ځکه چې واجب يې پرېښودل.

داسبابو ظنيه ۇ حکم: ددې اسبابو استعمال په عامو حالاتو کې اولى دى البته واجب نه دى خلاصه دا چې د اسبابو ظنيهۇ استعمال جايز دى، دکمال توکل سره هم منافي نه ى او دنفس توکل سره هم منافي دى ځکه توکل د ېته وايي چې يو سړي اسباب استعمال کړى لکن موثر حقيقي يې ونه گڼي بلکه دا عقيده وساتي چې په دې اسبابو کې که دالله اراده وشي اثر اچوي او که دالله اراده ونه شي نو اثر په کې نه اچوي.

خپله رسول الله ﷺ هم خپل علاج کړى دى او امت ته يې هم ددې تعليم کړى دى په يو حديث کې راځي چې (فتداووا عباد الله)

البته که چا دا اسباب استعمال نه کړل نو گناهگار به نه په بعضې مؤمنانو باندې دتوکل يوه خاصه غلبه وي چې دا قسم اسباب نه استعمالوي لکه يوه بي بي چې نبي ﷺ ته راغله او دمرگيو شکايت ئې ورته وکړو نبي ﷺ ورته وفرمايل چې ستا خوښه که غوارې نو ستا لپاره به دشفاء دعا وکړم او که خوښه دې وي نو صبر وکړه الله تعالى به په بدله کې جنت درکړي هغې بي بي وفرمايل چې يارسول الله ﷺ صبر به وکړم خو دعا راته وکړه چې الله تعالى مې عورت نه ښکاره کوي نبي ﷺ ورته دعا وکړه (بخاري کتاب المرضى فصل من يصرع من الريح)

داسباب وهميه ۇ حکم :

داسبابو وهميه ۇ استعمال جايز دى دنفس توکل سره مخالف نه دى البته دکمال توکل سره مخالف دى.

په دې ټولو اسبابو کې دجواز لپاره شرط دا دى چې دشريعت سره به مخالف نه وي، په اسبابو قطعيه وکې دحرام خوراک استعمال حرام دى، په اسبابو ظنيه وۇکې دحرامې دوائي استعمال حرام دى، او په اسبابو وهميه ۇکې دشريعت څخه مخالف الفاظ لوستل او ليکل حرام دى.

داسباب وهميه ۇ لپاره يوڅو مثالونه :

په عربانو کې په عمومي طريقه باندې دطب رواج نه ۇ اکثر اعتماد به يې په وهمي علاجونو او دسيلانيانو په خبرو باندې ۇ دجاهليت دزمانې څخه چې په عربانو کې دکومو علاجونو رواج ۇ په هغوئ کې

دبعضو ذکر په احادیثو کې راغلی دی په هغو وهمي علاجونو کې یو ته (کيّ) وایي یعنې وسپنه به یې په اورباندې ګرمه کړه او په جسم باندې به یې لګوله، همدارنګه یو بل علاج ته (استرقاء) وایي یعنې ددم طلبول په عربانو کې دمختلف قسم دمونو رواج ؤ بعضې به په شرکې الفاظو باندې مشتمل ؤ نبي ﷺ ددې قسم دم څخه منعه وکړه او بعضې نور چې په شرکي الفاظو باندې مشتمل نه ؤ نو دهغې اجازت یې ورکړو او ویې فرمایل چې (من استطاع منکم ان ینفع اخاه فلینفعه (رواه مسلم مشکوة کتاب الطب نمبر١٧)

دچا چې په تاسو کې وس رسیږي چې خپل ورور ته نفع ورسوي نو نفعه دې ورته ورسوي، نبي ﷺ چې دجاهلیت دزمانې هغو دمونه ته اجازت ورکړو چې هغه په شرکي الفاظو باندې مشتمل نه ؤ حالانکه دهغوئ مضمون په قران او په حدیث کې نه ؤ راغلی نو ددې څخه دا واضحه شوه چې په دم او په تعویذ کې دا لازمه نه ده چې ددې مضمون به په قران او یا په حدیث کې ذکر شوی ؤ.

الحاصل: داسبابو وهمیه ؤ استعمال جایز دی دنفس توکل سره منافي نه دی البته دکمال توکل سره منافي دی رسول الله ﷺ په یو ځای کې فرمایي چې: (من استرقی او اکتوی فقد برئ من التوکل) چا چې دمونه او یا داغونه ولګول نو دتوکل څخه بیزاره شو همدارنګه په بل حدیث کې راځي چې زما په امت کې به اویازره کسانو ته دا اعزاز میلاویږي چې بې حسابه به جنت ته ځي (هم الذین لایکتوون ولایسترقون ولایتطیرون وعلی ربهم یتوکلون) دا هغه خلک دي چې داغونه نه لګوي ددمونو پسې نه ګرزي او بدپالي نه کوي او پخپل رب باندې توکل کوي حالانکه نبي ﷺ پخپله داغونه لګولی دی او خلکو ته یې ددمونو امرهم کړې دي نو معلومیږدا چې دمونه او داغونه دنفس توکل سره منافات نه لري بلکه دکامل توکل سره منافي دی دکوم په وجه چې انسان ته دا خصوصي اعزاز ورکول کیږي چې بې حسابه به جنت ته ځي او داهم معلومه شوه چې دکمال توکل سره بعضې دمونه منافي دی او بعضې نه دی یعنې کوم دمونه چې داسباب وهمیه ؤ لاندې راځي دا قسم دمونه ورسره منافي دي او کوم چې داسبابو ظنیه ؤ لاندې راځي هغه ورسره نه دی منافي.

نو دا یادلرئ چې مونږ چې دا ویلي دي چې دمونه او تعویذونه په اسبابو وهمیه ؤ کې داخل دي نو دا مو داکثریت په اعتبار سره ویلي، دبعضو خلکو په دمونو او په تعویذونو باندې چې اکثر ثمره مرتبیږي نو هغه په اسبابو ظنیه ؤ کې داخل دي همدارنګه کوم دمونه او تعویذونه چې په احادیثو او په ثارو کې راغلی دي هغه هم په اسبابو کې ظنیه ؤ کې داخل دي او دا ځکه چې دا اکثر په أخبار احادو کې راغلي دي.

دوهمه تمهيدي خبره:

هغه دمونه او تعويذونه چې په اسبابو وهميه ؤ كې داخل دي دا ولې د كامل توكل سره منافي دي؟

(۱) دا ځكه چې د اسبابو قطعيه ؤ او د اسبابو ظنيه ؤ نتيجه نسبتاً واضحه وي يا انسان ته نتيجه په لاس ورځي او يا مايوسه كيږي همدا رنګه د اكثر ورته كله اطمنان وركوي او كله ورته جواب وركوي او د اسبابو وهميه ؤ نتيجه واضحه نه وي بلكه انسان په كې د (لاالى هؤلاء ولا الى هؤلاء) مصداق وي نه ورباندې زر نتيجه مرتبيږي او نه ترېنه انسان مايوسه كيږي لدې وجې كله يو تعويذ ګرته ورځي او كله بله ته رسول الله ﷺ ځكه فرمايي چې (من تعلق شيئا وُكّلَ اليه)

(۲) همدا رنګه د اسبابو قطعيه ؤ او د اسبابو ظنيه ؤ په استعمال كې اكثرا داسې وي چې عقيده د تأثير په كې څوک نه ساتي بلكه عام خلک په كې مؤثر الله ګڼي دوائي او ډاكټر ته څوک مؤثر نه وايي له دې وجې ډاكټر ته خلک ديو مزدور په نظر باندې ګوري او دومره احترام يې نه كوي لكه څومره چې د دمګري او د تعويذ ګر كوي ،او د اسبابو وهميه ؤ په استعمال كې د اكثرو خلكو د حالاتو څخه داسې معلوميږي لكه دمګری او تعويذ ګر ته چې مؤثر وايي له دې وجې يې پښې او لاسونه ښكلوي چې تعويذ ورته وكړي او اثر ونه كړي نو بيا ورته نور عجز او نياز شروع كړي ، حالانكه د لاسونو د پښو ښكلول د دين له وجې جايز دي لكن دلته خو دده معامله د دنيا ده ځكه چې د دنيوي علاج ترېنه كوي له دې وجې اكثر دمونه او تعويذونه په اسبابو وهميه ؤ كې داخل كړي شوي دي

دريمه تمهيدي خبره :

دمونه او تعويذونه په دوه قسمه دي يو قسم هغه دي چې صراحة په احاديثو او په اثارو كې راغلی دي ، دا قسم دمونه او تعويذونه د دين د تعليماتو حصه ده .

دوهم قسم هغه دمونه او تعويذونه دي چې صراحة په احاديثو او په اثارو كې نه وي راغلي هغه د دين مسئله نه ده او نه د نبوي ﷺ تعليماتو حصه ده اګر چې قرأني الفاظ په كې تلاوت كولی اويا ليكل شي بلكه دا قسم دمونه او تعويذونه د عامو علاجونو په شان باندې د خلكو تجربې دي چې كله صحيح وي او كله غلطې ثابتې شي ، بعضې خلک په دې غلط فهمی كې مبتلی دي چې دا دويم قسم دمونه او تعويذونه د دين مستقله حصه ګڼي او دا ګمان كوي چې څوک په دين باندې پوهيږي او عالم وي هغه به په دې عملياتو باندې هم

پوهيږي حالانکه دا غلطه خبره ده ځکه چې د پرداسې دمونه ؤ چې صحابه ؤ کرامو ته به ياد ؤ او نبي ﷺ ته به نه ؤ ياد بلکې هغوئ به چې کله نبي ﷺ ته تيرول نو نبي ﷺ به دبعضو اجازت ورکولو او دبعضو څخه به يې منعه کوله حضرت جابر رضي الله عنه فرمايي چې نبي ﷺ ددم څخه منع وکړه نو دعمرو بن حزم دخاندان خلک نبي ﷺ ته راغلل او عرض يې وکړه چې (يارسول الله انه کانت عندنا رقية نرقي بها من العقرب وانت نهيت عن الرقى) زمونږ سره دلړم يو دم دی څوک به چې لړم چيچلی ؤ مونږ به ورباندې دمولو او تا ترېنه منع کړی ده نبي ﷺ ورته وفرمايل چې ماته خپل دم تير کړئ (فعرضوها عليه فقال ما أرى به بأسا من استطاع منکم ان ينفع اخاه فلينفع) هغوئ چې خپل دم نبي ﷺ ته تير کړو نو نبي ﷺ ورته وفرمايل چې ستا سو په دې دم کې څو څه نقصان نشته د چاچې وس رسيږي چې خپل ورور ته نفع ورسوی نو ورته دې ورسوي (رواه مسلم مشکوة کتاب الطب ١٧ حديث)

همدارنګه حضرت شفاء بنت عبد الله رضي الله عنها ته رسول الله ﷺ وفرمايل چې لکه څرنګه چې ته حضرت حفصې رضي الله عنها ته ليک او لوست ورزده کوئ نو همدارنګه دنملې دم هم ورته ورزده کړه، (مشکوة کتاب الطب نمبر ٤٨) معلوميږي دا چې دنملې دم حضرت شفاء بنت عبدالله ته ياد ؤ او نبي ﷺ ته نه ؤ معلوم کنه نو نبي ﷺ به پخپله باندې حضرت حفصې رضي الله عنها ته خودلی ؤ.

همدارنګه بعضې خلک دمونه او تعويذونه دتصوف او دسلوک يو حصه ګڼي حالانکه دعملياتو د تصوف او دسلوک سره هم هيڅ تعلق نشته ځکه چې دتصوف مقصد دا دی چې دانسان ظاهر او باطن دشريعت سره مطابق شي خصوصا چې دباطني امراضو څخه پاک شي لکه خراب اخلاق کبر، او حسد، وغيره او اخلاق حميده په زړه کې پيدا شي لکه محبت، توکل، تواضع وغيره اګر چې يو دم او تعويذ يې نه وي يا دخلاصه دا چې صوفيان کاملان وي او دمګري او تعويذګران عاملان وي، او هر کامل عامل نه وي همدارنګه هر عامل کامل نه وي بلکه بعضې وي او بعضې نه وي.

دعملياتو احکام

دعملياتو يعنې ددمونو او دتعويذونو په باره کې ظاهراً درې قسمه احاديث په نظر راځي.

اول قسم احادیث:

اول قسم هغه احادیث دي په هغې کې ددمونو او دتعویذونو څخه منعه راغلې ده مثلا لاندې احادیث وګوره.

(۱) وعن زينب امرأة عبد الله بن مسعود ؓ ان عبد الله رأى في عنقي خيطا فقال ماهذا؟ فقلت خيط رقى لي فيه، قالت فاخذه فقطعه، ثم قال انتم أل عبد الله لاغنياء عن الشرك سمعت رسول الله ﷺ يقول (ان الرقى والتمايم والتولة شرك) فقلت لم تقول هكذا؟ لقد كانت عيني تقذف وكنت اختلف الى فلان اليهودي فاذا رقاها سكنت، فقال عبد الله انما ذلك عمل الشيطان كان ينخسها بيده فأذارق كف عنها انما كان يكفيك ان تقولي كما كان رسول الله ﷺ يقول اذهب الباس، رب الناس واشف انت الشافي، لاشفاء الا شفاءك شفاء لايغادر سقما (رواه ابوداود، مشكوة كتاب الطب والرقى حديث نمبر ۳۹)

دعبدالله بن مسعود ؓ بي بي حضرت زینب ؓ فرمایي چې یوه ورځ حضرت عبدالله بن مسعود ؓ زما په غاړه کې یو بند ولیدلو، نو راته یې وفرمایل چې دا څه شی دی؟ ما ورته وویل چې دا بند دی او دم راته په کې اچولی شوی دی نو عبد الله بن مسعود ؓ راته وشکولو او راته یې وفرمایل چې ای دعبد الله بن مسعود خاندانه تاسو ته دشرک ضرورت نشته ما دنبي ﷺ څخه اورېدلي دي چې دمونه تعویذونه او دمحبت تعویذ شرک دی، ما ورته وویل چې ته څرنګه دا خبره کوي حال دا چې زما سترګو به چخنې کولی نو زه فلانکي یهودي ته ورتلم هغه به چې دم کرم نو روغه به شوم، عبد الله بن مسعود ؓ راته وفرمایل چې دا دشیطان کار وُ هغه به ستا سترګې چوخلې کله به چې یهودي دم کړې نو شیطان به د چوخولو څخه ځان بند کړو ستا لپاره دا بس وُ چې داسې دی ویلی وي لکه څرنګه چې نبي ﷺ ویل چې اذهب الباس، الحديث.

(۲) عن عبد الله بن عمرو ؓ قال سمعت رسول الله ﷺ يقول ما أبالي ماأتيت ان أنا شربت ترياقا او تعلقت تميمة او قلت الشعر من قبل نفسي (رواه ابو داود، مشكوة كتاب الطب والرقى حديث ٤١)

دحضرت عبد الله بن عمرو ؓ څخه روایت دی چې نبي ﷺ وفرمایل چې ددې دریو بدو کارونو په کولو کې ماته فرق نشته چې تریاق وخورم او یا تعویذ په غاړه کې واچوم او یا دخپل طرف څخه شعر ووایم.

(٣) عن المغيرة بن شعبة قال قال النبي ﷺ من اكتوى او استرقى فقد برئ من التـوكل (رواه احمـد ، والترمذي وابن ماجه ، مشكوة كتاب الطب والرقى حديث ٤٢)

رسول الله ﷺ فرمايي چاچې د داغ په ذريعه علاج وكړو او يا يې طلب ددم وكړو نو په تحقيق سره د توكل څخه بېزاره شو .

(٤) وعن عيسى بن حمزة قال دخلت على عبد الله بن حكيم وبه حمزة فقلت الاتعلق تميمة؟ فقـال نعوذ بالله من ذلك قال رسول الله ﷺ من تعلق شيئا وكل اليـه ، (رواه ابـو داود ، مشـكوة كتـاب الطـب والرقى حديث نمبر ٤٣)

عيسى بن حمزة رحمه الله فرمايي چې زه عبد الله بن عكيم رضي الله عنه ته ورغلم په داسې حال كې چې دده بدن سور شوى ؤ نو ما ورته وويل چې تعويذ ولې نه اُچوي ؟ هغه راته وويل چې الله تعالى ته پناه نسيم رسول الله ﷺ فرمايي چې چاچې كوم شى (تعويذ) په غاړه كې واچولو نو همدې ته به ورحواله كړى شي.

دوهم قسـم احاديـث: دوهم قسم هغه احاديث دي چې دهغوئ څخه د دمونو او دتعويذونو جواز رامعلوميږي.

ددمونو په باره كې يو څو احاديث:

(١) وعن انس رضي الله عنه قال رخص رسـول الله ﷺ فى الرقيـة مـن العـين والحمـة والنملـة ، رواه مسـلم مشكوة كتاب الطب حديث نمبر ١٣)

رسول الله ﷺ دنظر ، دكوم زهريله شي دچيچلو او د نملې يعنې دشري لپاره ددم اجازت وركړى دى ، دا درې يې دحصر لپاره نه دى ذكر كړى بلكه ددې له وجې يې ذكر كړى دى ، چې ددې دريو بيمارىانو لپاره په هغه وخت كې كوم طبي او طبعي علاج نه ؤ دنورو مرضونو لپاره هم ددمونو ذكر راغلى دى په را روانو حديثونو كې وګوره .

(٢) عن عائشة رضي الله عنها قالت امرالنبي ﷺ ان نسترقى من العين (منتفق عليه ، مشـكوة كتـاب الطـب حديث نمبر ١٤) حضرت عائشة رضي الله عنها فرمايي چې نبي ﷺ مونږ ته امر وكړو چې دنظر لپاره دم وكړو .

(٣) وعن ام سلمة رضي الله عنها ان النبي ﷺ يء ى في بيتها جارية في وجهها سفعةٌ ، يعنى صفرة فقال استرقوا لها فان بها النظرة ، (متفق عليه ، مشكوة كتاب الطب والرقى حديث نمبر ١٥)

حضرت ام سلمة ﷺ فرمايي چې رسول الله ﷺ دام سلمې ﷺ په کور کې يوه وينځه وليدله چې د مخ رنګ يې د مريضۍ له وجې متغير شوی وؤ نو روسول الله ﷺ وفرمايل چې دا دم کړئ دا نظره شوی ده .

(٤) وعن جابر ﷺ قال نهى رسول الله ﷺ عن الرقى فجاء أل عمرو بن حزم ، فقال يا رسول الله ﷺ انه كانت عندنا رقية نرقى بها من العقرب وانت نهيت عن الرقى فعرضوها عليه ،فقال ما أرى بها بأسا ، من استطاع منكم ان ينفع اخاه فلينفعه (رواه مسلم مشكوة كتاب الرقى نمبر ١٧)

حضرت جابر ﷺ فرمايي چې نبي ﷺ د دمونو څخه منعه وکړه نو د عمرو بن حزم د خاندان خلک راغلل او عرض يې وکړو چې يارسول الله ﷺ زمونږ سره يو دم وؤ مونږ به د لړم څخه وربانديې خلک دمول او تا سو د دم څخه منعه کړې ده بيا يې ورته خپل دمونه تيرکړل نبي ﷺ ورته وفرمايل چې ستاسو په دمونو کې څه حرج نشته په تاسو کې چې د چا وس رسيږي چې خپل ورور ته نفع ورسوي نو وديې رسوي .

(٥) وعن عمران بن حصين ﷺ ان رسول الله ﷺ قال لارقية الا من عين او حمة (رواه احمد والترمذي . مشكوة كتاب الطب رقم ۴۴)

رسول الله ﷺ وفرمايل چې : صرف د دې د وو مرضونو لپاره دمونه دي يو د نظر لپاره او بل د زهريله شي د چيچلو لپاره .

(٦) وعن انس ﷺ قال قال رسول الله ﷺ لا رقية الا من عين اوحمة او دم (رواه ابوداود ، مشكوة كتاب الطب ٤٦)

رسول الله ﷺ فرمايي چې : صرف د دې دريو مرضونو لپاره دمونه دي يو نظرلپاره دوهم د زهريله شي د چيچلو لپاره دريم د وينې يعنې د دانو وغيره لپاره.

(٧) وعن الشفاء بنت عبد الله قالت دخل رسول الله ﷺ وانا عند حفصة فقال الا تعلمين هذه رقية النملة كما علمتيها الكتابة (رواه ابو دواد ، مشكوة كتاب الطب والرقى حديث نمبر ٤٨)

حضرت شفاء بنت عبد الله فرمايي چې : زه دام المؤمنين حضرت حفصې ﷺ سره وم چې نبي ﷺ راغلو نو وېفرمايل چې ته حضرت حفصې ﷺ ته د نملې (شري) دم ولې نه ورښايې لکه څرنګه دې چې ليکل ورښودلي دي؟ د دمونو په باره کې د ومره ډېر احاديث راغلي دي چې د ټول د راجمعه کولو څخه يو غټ کتاب جوړيږي .

دتعويذونو په باره کې يو څو احاديث او اثار

(١) دحضرت عبد اللہ بن عمرو ﷺ څخه روايت دی چې هغوئ دنبي ﷺ دا ارشاد را نقل کړو چې څوک چې په خوب کې داريږي نو دا دعا دې ووايي چې: (اعـوذ بكلمـات الله التامـات مـن غضـبه وعقابـه وشرعباده ومن همزات الشياطين وأن يحضرون)

رواي فرمايي چې عبد اللہ بن عمر ﷺ دخپل کور پوهو خلکوتـه دا دعـا پـه يـاد وربـنـودلې وه او وړو بچيانو تـه يې ليکلې وه او پـه غاړه يې ورتـه اچولې وه (سنن ابي داود حديث نمبر ٣٨٩٣ باب كيف الرقى، جامع الترمذي حديث نمبر ٣٥٢٨، مشكوة باب الاستعاذة الفصل الثاني)

دامام بخاري استاذ ابن ابي شيبه په خپـل مصنف کې باب لگـوي دی پـه نـوم د (باب من رخص في تعليق التعويذ) ددې باب لاندې يې ډېر اثار رانقل کړي دي يو څو يې لاندې ولولئ.

(٢)حدثنا ابو بكر قال حدثنا عقبة بن خالد عن شعبه بن ابي عصمة قال سألت سعيد ابن المسيب عن التعويذ فقال لا بأس اذا كان في اديم.

(٣) حدثنا ابو بكر قال حدثنا وكيع عن اسرائيل عن ثوير قال كان مجاهد يكتب للنـاس التعويـذ فيعلقه عليهم.

(٤) حدثنا ابوبكر قال حدثنا يحى بن ادم قال حدثنا حسن عن ليث عـن عطـاء قـال لا بـأس ان يعلق القرآن.

(٥) حدثنا ابوبكر قال حدثنا يحى بن ادم عن ابان بن ثعلب عن يونس بن خبـاب قـال سـألت ابـا جعفر عن التعويذ يعلق فرخص.

(٦) حدثنا ابوبكر قال حدثنا اسحاق الازرق عن جويبر عن الضحاک لم يكن يرای بأسا ان يعلق الرجل الشی من كتاب الله اذا وضعه عند الغسل وعند الغائط.

(٧) حدثنا ابو بكر قال حدثنا ابن نمير عن عبد الملک عن عطاء فى الحائض يكون عليها التعويذ قال ان كان في اديم فلتنزعه وان كان في قصبة فضة فان شائت وضعت وان شائت لم تضعه.

(٨) حدثنا ابو بكر قال حدثنا عبدالرحيم بن سليمان عن اسماعيل بن مسلم عن ابن سريـن انـه كان لا يرای بأسا بالشی من القرآن يعني بتعليقه.

(۹) حدثنا ابوبكر قال حدثنا هيثم قال حدثنا حجاج قال اخبرني من رأى سعيد بن جبير يكتب التعويذ لمن اتاه قال حجاج سألت عطاء قال ماسمعنا بكراهية الا من قبلكم من اهل القرآن)

دريم قسم احاديث:

دريم قسم هغه احاديث دي چې د هغوئ په وجه په مخکېنو دواړه قسمه احاديثو کې تطبيق راځي.

(۱) وعن عوف بن مالک الاشجعي ﷺ قال كنا نرقى في الجاهلية فقلنا يارسول الله ﷺ كيف ترى في ذلک ؟ فقال اعرضوا علىّ رقاكم لابأس بالرقى ما لم يكن فيه شرک. (رواه مسلم، مشكوة كتاب الطب،

حضرت عوف بن مالک ﷺ فرمايي چې مونږ به د جاهليت په زمکه کې د مونه کول بيا مو د نبي ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې تاسو د دې په باره کې څه وايي ؟ نبي ﷺ وفرمايل چې ماته خپل د مونه بيان کړئ په دمونو کې حرج نشته ترڅو چې په کې شرک نه وي.

(۲) په صحيح ابن حبان کې باب لګيدلی دی په نوم د ذكر الخبر الدال على ان الرقى المنهى عنها انما هى الرقى التى يخالطها الشرک دون الرقى التى لايشوبها شرک، (ج ۱۳ صـ ۱۵۸)

باب دې په ذکر د هغه خبر کې چې هغه په دې باندې دلالت کوي چې ممنوع هغه د مونه دي چې شرک په کې ورګډ شوي وي هغه د مونه نه دي ممنوع چې شرک په کې نوي ورګډ شوی.

ددې باب لاندې يې د حضرت ابن حثمه ﷺ حديث ذكر كړی دی چې دده والد ﷺ به د جاهليت په زمانه کې د مونه کول بيا يې د رسول الله څخه ددې په باره کې پوښتنه وکړه نبي ﷺ ورته وفرمايل چې: (ارقى مالم يكن فيه شرک)

يعني د شرک څخه بغير نور د مونه کوه په عملياتو کې شرک په دوو طريقو باندې راځي يو دا چې د دم او د تعويذ مضمون په شرک باندې مشتمل وي دوهم دا چې دم او يا تعويذ مؤثر لذاته وګڼي ځکه چې مؤثر حقيقي د الله تعالى ذات دی، محدث ابن حبان په كتاب الرقى والتمايم کې فرمايي چې: (العلة فى الزجر عن الاكتواء والاستقراء هى ان اهل الجاهلية كانو يستعملونها ويرون البرء منها من غير صنع البارى جل وعلى فيه فاذا كانت هذه العلة موجودة كان الزجر قائما عنها واذا استعملها المرء وجعلهما سببين للبرء الذي يكون من قضاء الله دون ان يرى ذلک منهما كان ذالک جائزا. (صحيح ابن حبان ج ۱۳ صـ ۴۵۴)

الحاصل: (۱) که دمونه او تعویذونه په شرکي مضمون باندې مشتمل نه وُ

(۲) او مؤثر حقیقي دې ونه ګڼل بلکه دعامو علاجونو په شان دې دسبب په مرتبه کې وګڼل نو بیا داسې دمونه او تعویذونه جایز دي.

(۳) په کومو احادیثو کې چې دخاصو خاصو مرضونو لپاره ددم ذکر راغلی دی هلته مراد حصر حقیقي نه دی بلکه حصر اضافي او یا اهتمام وغیره مراد دی ځکه چې دجواز او دعدم جواز لپاره علت دمرضونو خصوصیتونه نه دي بلکې علت ورته عدم اشتمال په شرک او اشتمال په شرک باندې دی که حصر حقیقي مراد شي نو بیا به پخپله داحادیثو په مابین کې تعارض راشي مثلا دعمران بن حصین ﷺ په حدیث کې صرف ددوو مرضونو ذکر دی دحضرت انس ﷺ په حدیث کې د دریو مرضونو ذکر دی دحضرت جابر ﷺ په حدیث کې دلړم ددم ذکر دی او دحضرت شفاء بنت عبد الله ﷺ په حدیث کې بیا دنملې لپاره ددم ذکر دی وهکذا.

(۴) په دمونو او په تعویذونو کې دا شرط نه دی چې مضمون به یې صراحةً په قرآن او یا په حدیث کې ذکر شوی وي بلکه صرف دومره خبره کافي ده چې شرک به په کې نه وي لکه تاسو چې په تیرو احادیثو کې ولیدل چې نبي ﷺ دجاهلیت د زمانې دمونو ته هم په دې شرط باندې اجازه ورکړه چې شرک په کې نه وي.

په غیر مسلم باندې ځان دمول او یا ترېنه تعویذ غوښتل

دامام مالک رحمه الله څخه منقول دی چې هغه په اهل کتابو باندې دځان دمولو ته مکروه ویلي دي لکن دامام مالک یو شاګرد ابن وهب رحمه الله او امام شافعي رحمه الله ورته جائز ویلي دي معرفة السنن والاثار بهیقي ج ۱۴ ص ۱۲۰) ذوئ دحضرت ابو بکر صدیق ﷺ دیو اثر څخه استدلال کړی دی کوم چې امام مالک په خپل موطأ رقم ۳۴۷۲ کې او د امام بخاري استاذ ابن ابي شیبه په خپل مصنف کې ج ۵ ص ۴۷) کې ذکر کړي دي چې یو ورځ حضرت عائشه رضي الله عنها مریضه وه او یوې یهودې ښځې دموله حضرت ابو بکر صدیق ﷺ دی یهودې ته وفرمایل چې دالله تعالی په کتاب باندې یې دموه عام شارحین فرمایي چې دحضرت ابوبکر ﷺ مراد دکتاب الله څخه تورات وُ ځکه چې یهود عموما په تورات باندې خلک دموي لکن محدث ابن حبان ﷺ یې دا معنی بیانوي چې د ابو بکر صدیق ﷺ مطلب دا وُ چې په داسې الفاظو باندې یې دموه چې دکتاب الله یعنې دقرآن له نظره مباح وي (ابن حبان ج ۱۳ ص ۴۶۴)

نو په غير مسلمو باندې د دمولو په باره کې دوه قوله شو يو قول د کراهت او بل د جواز راغلو لکن د دې دواړو په مابين تعارض نشته ځکه چې ابن عبد البر رحمه الله په الاستذکار ج ٨ صـ ٤١١) کې فرمايي چې امام مالک رحمه الله د کراهيت قول لدې وجې څخه کړی دی چې د غير مسلم معلومات نه کيږي چې دا په څرنګه الفاظو باندې دمول کوي د دې څخه معلومه شوه چې کومو حضراتو چې په غير مسلمو باندې دځان دمونو ته جائز ويلي دي نو دا په هغه وخت کې دی چې کله سړی مطمئن وي چې دمونکي را باندې شرکي دم نه اچوي او کومو حضراتو چې ورته مکروه ويلي نو دا په هغه وخت کې دی چې کله اطمينان نه وي .

الحاصل: چې کله يقين او يا غالب ګمان داوي چې په شرکي او ناجائز مضمون باندې دمول نه کوي نو بيا جايز دي او کله چې يقين او يا ظن غالب او يا تردد د دې خبرې وي چې په شرکي او يا په ناجائز مضمون باندې دمول کوي نو بيا ناجائز دي.

فائده: غير مقلدين او وهابيان د قرآن او د حديث دليل د ومره نه مني لکه څومره چې دابن تيميه رحمه الله او دابن القيم رحمه الله خبره مني لدې وجې به د دې دواړو يو يو عبارت رانقل کړو .

(۱) حافظ ابن تيميه رحمه الله فرمايي چې: (ويجوز ان يكتب للمصاب وغيره من المرضى شيئا من كتاب الله تعالى وذكره بالمداد المباح ويغسل ويسقى كما نص على ذلك احمد وغير)

يعنې جائزه ده چې د قرآن او يا د ذکر الله څخه کوم شی په مباحه سياهي باندې وليکي او بيا يې ووينځي او بيا يې په مريض باندې وشکې ، امام احمد وغيره په دې باندې تصريح کړې ده ، د دې څخه وروسته ابن تيميه رحمه الله د حضرت عبد الله بن عباس رضي الله عنه يو اثر رانقل کړی دی چې کله ښځې ته دولادت په وخت کې مشکل ؤ نو دا الفاظ ورته وليکي .

بسم الله لا اله الا الله الحليم الكريم ، سبحان الله رب العرش العظيم الحمدلله رب العلمين كانهم يوم يرونها لم يلبثوا الاعشية او ضحاها كأنهم يوم يرون مايوعدون لم يلبثوا الاساعة من نهار بلاغ فهل يهلك الا القوم الفاسقون

په يو روايت کې راځي چې دا الفاظ ووينځه دا او به دنوم څخه لاندې وشينده ، او په بل روايت کې راځي چې دا وليکه او د مټ پورې يې وتړه او دولادت څخه وروسته يې سمدستي لرې کړه د دې اثر يو راوي فرمايي چې ما بيا بيا د دې تجربه کړې ده نو د دې څخه مې بهتر بل شی نه دی موندلی . (فتاوی ابن تيميه ج ١٩ صـ ٦٤)

(۲) ابن القیم رحمه الله په زاد المعاد ج ۴ ص ـ ۳۲٦) کښ بعضښ تعویذات رانقل کړي دي یو تعویذ ېښ دامام احمد بن حنبل رحمه الله څخه رانقل کړی دی .

ایا په ادم او په تعویذ کښ فرق شته اوکنه ؟:

نن سبا بعضښ خلک وایي چښ دمذکورو شرطونو موافق دمونه جائز دی لکن تعویذونه نه دي جایز او په دلیل کښ دحضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه روایت پیش کوي چښ (ان الرقی والتمایم والتولة شرک)

لکن ددوئ استدلال نه دی صحیح ځکه چښ (۱) تامخکښ واوریدل چښ دمنع لپاره اصل علت شرک دی هغه په دم کښ وي او که په تعویذ کښ وي (۲) دعبد الله بن مسعود رضي الله عنه په حدیث کښ دتمایم لفظ دی او تمایم تعویذونو ته نه وایي بلکه دا یو خاص قسم مری وي چښ جاهلیت په زمانه کښ به خلکو ماشومانو ته په دښ گمان باندښ په غاړه کښ وراچولښ چښ دا دسري څخه مصیبتونه لرښ کوي او دانسان په عمر کښ زیادت راولښ ابن قتیبه په تاویل مختلف الحدیث کښ لیکي چښ: (والتمایم خرز ، رقط ، کانت الجاهلیت تجعلها فی العنق والعضد و تسترق بها ، وتظن انها تدفن عن المرء العاهات وتمد فی العمر قال الشاعر .

اذا مات لم تفلح مزینة بعده فنوطی علیه یا مزین التمایم ، یقول علقي علیه هذا الخرز ، لتقیه المنیـة (صـ ٤٦٦)

امام طحاوي رحمه الله دحضرت عائشښ رضي الله عنها قول رانقلوي چښ کوم تعویذ چښ دمریضی څخه وروسته په غاړه کښ واچول شي هغه تمیمه نه ده (شرح معاني الاثار ، کتاب الکراهة باب الکی هو مکروه ام لا)

(۳) په دښ حدیث کښ خو یواځښ دتمایمو ذکر نه دي بلکه درقی یعنښ ددم ذکر هم په کښ راغلی او درقی په باره کښ په دښ خبره باندښ اتفاق دی چښ ددښ څخه منعه مطلقا نه ده بلکه په هغه صورت کښ ده چښ شرکي دمونه وي نو همدا تفصیل په تماثمو کښ هم دی .

* * *

د مودودیت فتنه

مؤلف: الشیخ ابو ابراهیم رحیم الله الحقاني الننجرهاری

بسم الله الرحمن الرحیم

دمودودیت فتنه

الحمد لله وحده والصلوة والسلام على من لا نبي بعده

امابعد :

دمودودیت دفتنې مؤسس سید ابو الاعلی مودودي دی سید ابو الأعلی مودودي درجب په دوهم تاریخ په ۱۳۲۱ هـ کې چې د ۱۹۰۳ ع ۲۵ دسمبر سره سمون خوري دهندوستان په حیدر آباد کې د اورنګ آباد به علاقه کې پیدا شو بیا د والدینو سره دهلي ته لاړو د (۱۱) کالو په عمر کې اتم صنف کې په سکول کې داخل شو د (۱۷) کالو په عمر کې یې په صحافیت کې قدم کېښودلو په ۱۹۲۳ هـ کې یې د ترجمان القرآن په نوم باندې روزنامه جاري کړه په ۱۹۴۱ هـ کې یې د جماعت اسلامي په نوم باندې د تنظیم بنیاد کېښودلو په ۱۳۹۹ هـ کې د شوال په میاشت کې وفات شو.

مودودي صاحب په ابتداء کې د دین داقامت او الهي حکومت غوړي نعري وهلې لدې وجې ورسره ډېر اهل حق علماء هم یو ځای شو لکه مولنا منظور نعماني رحمه الله مولنا مناظر احسن ګیلاني رحمه الله مولنا عبد الماجد دریا ابادي رحمه الله وغیره لکن کله چې دوئ په دې خبره باندې پوه شول چې په دې تنظیم کې د اسلام نوم استعمالیږي لکن د پردې تر شاه یو ډېر غټ سازش دی نو بیا ترې نه جدا شول.

مودودي صاحب یو طرف ته د جماعت اسلامي رهبري کوله او بل طرفته په تصنیفاتو باندې مصروف وُ او ډېر کتابونه یې ولیکل د ټولو څخه خطرناک کتابونه یې خلافت او ملوکیت، تفهیمات، او جاهلیت وغیره دی په قرآن کې د تحریف لپاره یې تفهیم القرآن ولیکلو دده د قلم د ګذار اصلي نښې د انبیاؤ علیهم السلام ذوات، د صحابه ؤ رضوان الله علیهم ذوات او د امت د اسلافو ذوات دی ، دده په خلاف اهل حقو علماؤ ډېر کتابونه ولیکل مثلاً :

(۱) فتنه مودودیت (شیخ الحدیث مولنا زکریا رحمه الله)
(۲) مودودیت دستور اور عقائد (مولانا حسین احمد المدني رحمه الله)
(۳) الاستاد المودودي. (علامه محمد یوسف بنوري رحمه الله)

(۴) کشف حقیقت.(مولنا سعید احمد رحمه الله)

(۵) مودودي صاحب کا ایک غلط فتوی (مولنا سرفراز خان صفدر رحمه الله)

(٦) تنقید اور حق تنقید (مولنا محمد یوسف لدهیانوي رحمه الله)

(۷) مودودي مذهب (مولنا قاضي مظهر حسین رحمه الله)

(۸) مودودي صاحب کانصب العین (مولنا لال حسین اختر رحمه الله)

(۹) ائینه تحریک مودودیت (مولنا مفتي مهدي حسن رحمه الله)

(۱۰) حق پرست علما کې مودودیت سې ناراضګي (مولنا احمد علي لاهوري رحمه الله)

(۱۱) مکتوبات بسلسله مودودیت جماعت (مولنا حسین احمد المدني رحمه الله)

(۱۲) جماعت اسلامي سې مشاورت تک (مولنا منظور نعماني رحمه الله)

(۱۳) اظهار حقیقت بجواب خلافت وملوکیت (مولنا محمد اسحاق صدیقي رحمه الله)

(۱۴) تقصیرات تفهیم (مولنا مفتي عزیزالرحمن رحمه الله)

(۱۵) حضرت معاویه رضي الله عنه اور تاریخي حقائق (مفتي تقي عثماني رحمه الله)

(١٦) تحریک مودودیت کې ایکسرې رپورټ (مولنا عبد القدوس رومي رحمه الله)

(۱۷) مودودیت بې نقاب (مولانا عبد القدوس رمي رحمه الله)

(۱۸) عادلانه دفاع (مولنا سید نور الحسن بخاري رحمه الله)

(۱۹) مودودیت کې غلط نظریات (جناب کریم الدین رحمه الله).

(۲۰) مقام صحابه کتاب وسنت کې روشني مین اور مولنا مودودي (ابو بکر غازي پوري رحمه الله وغیره. ډیر کتابونه دي ددې ټولو کتابونو دیو څو مضمونو خلاصه به مونږ په پنځو عنوانو کې را ونغاړو.

اول: مودودي او دانبیاؤ توهین، **دوهم** :دانبیاؤ عصمت **دریم** مودودي او دصحابه ؤ توهین:

څلورم : دصحابه ؤ عدالت: **پنځم:** مودودي دعلماؤ په نظر کې.

مودودي او دانبیاؤ علیهم السلام توهین

د انبیاؤ توهین:

(۱) رسول الله ﷺ ددجال په باره کې ډېر تفصیلي بیان کړی دی یو اځې په بخاري او په مسلم کې ۲۵ ځلې داحدیث راغلی دی په باره کې لیکي چې: دا دجال وغیره خبرې أفسانې دي چې هیڅ شرعي حیثیت نه لري ترجمان القرآن ص ۱۸٦ رسایل و مسایل ص ۵۳ حصه اول طبع دویم.

(۲) رسول الله ﷺ ته دا وېره وه چې دجال به یا دده په زمانه کې را ظاهرشي او یا به په کومه نږدې زمانه کې را ظاهر شي، لکن ایا دې دیارلس نیم سوه کلونو دا خبره ثابته نه کړه چې دنبی ﷺ دا اندېښنه صحیح نه ده؟ (ترجمان القرآن ص ۳۱ ربیع الاول سنه ۱۳٦۵ هـ)

(۳) الله تعالی دهرنبي څخه بالاراده په یو وخت کې خپل حفاظت لرې کوي او یو دوه لغزشه ترېنه صادرېږي. (تفهیمات ص ۵۰ حصه دوم طبع نمبر ٦ ص ۵۷ حصه دوم طبع ۱۷)

(۴) انبیاؤ پخپلو رأیو غلطې فیصلې هم کولې مریضېدانېدل به هم امتحانونو نه به هم ورباندې راتلل حتی چې تقصیرات ترېنه هم کېدل، او په هغې باندې سزاګانې هم ورکول کېدلې (ترجمان القرآن ص ۱۵۸ مئ ۱۹۵۵ ع)

(۵) رسول الله ﷺ نه فوق البشر دی او نه دبشري کمزوریو څخه بالاتر دی. (ترجمان القرآن اپریل ۱۹۷٦ خطباب ص ۸)

(٦) لکن په وعظ او په تلقین کې دناکامی څخه وروسته داسلام داعي په لاس کې توره راواخستله. (الجهاد فی الاسلام ص ۱۷۴)

دحضرت داود علیه السلام توهین:

(۷) دحضرت داود ﷺ په فعل کې دنفساني خواهش مداخلهٔ داود ﷺ ددې سره هم تعلق لرلو چې حاکمانه اقتدار بې ځایه استعمال کړی او دا داسې کار دی چې په حقه باندې حکومت کونکی ېې نه خوښوي. (تعلیم القرآن ص ۳۲۷ ج ۴ طبع اول)

(۸) ددې نفسې شریر د رهزنی خطرې ډېر کرتې پیغمبرانو ته هم پېښې شوي دي لکه څرنګه چې جلیل القدر پیغمبر داود ﷺ ته ورباندې په یو ځای کې تنبیه ورکړل شوه. (تفهیمات ص ۱٦۱ حصه اول طبع پنجم)

(۹) حضرت داود ﷺ دخپلې زمانې داسرائيلي سوسايټي څخه متاثره شوى ؤ د اوريا څخه يې دطلاق غوښتنه وكړه. (تفهيمات ص۴۲ حصه دوم طبع دوم)

حلانكه پيغمبر ﷺ دمعاشرې داصلاح لپاره راليږل شوى وي څوك چې دخپلې سوسيايټي په ذهني غلامۍ كې مبتلا كيږي هغه پيغمبرنه شي كيدلى.

دحضرت أدم ﷺ توهين:

(۱۰) بس يوې ناڅاپې جذبې وربانديې شيطاني اثار غالب كړل نفس يې دكنټرول څخه ووتلو دطاعت دبلندۍ څخه دمعصيت په كنده كې وغورزيدلو (تفهيم القرآن ج ۳ ص ۱۳۳)

دحضرت نوح ﷺ توهين :

(۱۱) په نازكه نفسياتي موقع باندې دپيغمبر په شان اعلى او اشرف انسان هم دلږ وخت لپاره دخپلې بشري كمزورې څخه مغلوبيږي.. لكن چې كله ورته الله تعالى تنبيه وركړئ چې كوم ځوى چې حق يې پريښې وي او دباطل سره يو ځاى شوي وي نو صرف ددې له وجې ورته ځوى ويل چې ستا دصلب څخه پيدا شوى دى محض يوه جاهلي جذبه ده ته دهغه څخه خپل زړه بې پروا كړه دهغې طرز فكرته راشه كوم چې داسلام مقتضى ده(تفهيم القرآن ج ۲ ص ۲۴۴ طبع سوم)

دحضرت يوسف ﷺ توهين:

(۱۲) دحضرت يوسف ﷺ ددې ارشاد په باره كې چې (اجعلني على خزائن الارض) مودودي صاحب ليكي چې داصرف دماليې وزارت مطالبه نه ده لكه څرنګه چې دبعضو خلكو خيال دى بلكه دا د ډكټيټرشپ مطالبه ده او ددې په نتيجه كې يوسف ﷺ ته تقريبا هغه پوزيشن حاصل شو كوم پوزيشن چې نن سبا په أټلى كې مسؤليني ته حاصل دى (تفهيمات ص۱۲۲ حصه دوهم طبع پنځم ۱۹۷۰ع).

دحضرت يونس ﷺ توهين :

(۱۳) ديونس ﷺ څخه درسالت دتبليغ په ادا كولو كې كوتاهي وشوه غالبا دوئ دبې صبرۍ له وجې دوخت څخه مخكې خپل ځاى پريښودلو (تفهيم القرآن ج ۲ ص ۳۱۲.۳۱۳)

دحضرت موسى ﷺ توهين :

(۱۴) دحضرت موسى ﷺ مثال دهغه اوتر فاتح دى چې دخپل قدرت دمظبوطو لو څخه بغير مارچ كوي او بيا شاته ځنګل كې وريسې داو وربه شان بغاوت راپورته شي (ترجمان القرآن صـ ۵ سپتمبر ۱۹۴٦م)

(۱۵) بيا دغه اسرائيلي شپونكى ته ګوره چې مقدسې وادي طوى ته راوغوښتلى شو خبرې ورسره وشوې هغه هم دعامو شپونكيو په شان نه (رسايل ومسائل صـ ۳۱ حصه اول طبع دوم)

(۱٦) دپيغمبرى څخه مخكې دموسى ﷺ څخه هم غټه ګناه وشوه يو انسان يې ووژلو (ايضاصـ ۳۱ حصه اول)

نوټ: دا قتل عمدا نهٔ او بيا هغه مقتول حربي كافر ؤ چې په هر صورت باندې يې قتل جايز ؤ.

مودودي اود تحريف عقيده:

(۱۷) مودودي ليكي چې دقرآن بنيادي اصطلاحګاني څلوردي دقران دنزول په وخت كې چې ددوئ كومې اصلي معناګانې وې هغه رورو بدليدلى تر دې چې دقران په اصل مطلب باندې پو هيدل مشكل شو نو اوس حقيقت دادى چې دقرآن په دې بنيادى اصطلاحګانو باندې دپردې دپريوتلو په وجه دقرآن حقيقي روح په څلورو كې درې برخې دستر ګو څخه پټ دى. (قرآن كې بنيادي اصطلاحين صـ ۴.صـ ٦).

دانبياؤ عليهم السلام عصمت

(۱) الله تعالى دنبي ﷺ داطاعت امر كوي كه دپيغمبر څخه ګناه كيدلي نو بيا به يې الله تعالى د اطاعت امر نه كولو ځكه چې بيا په ګناه كې هم اطاعت راتلو.

(۲) رسول الله ﷺ په خپله وينا او په خپل عمل كې د وحې پابند دى الله تعالى فرمايي چې (وَمَايَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُّوْحٰى) همدارنګه فرمايي چې (اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّامَـا يُوْحٰى اِلَيَّ) او څوك چې په خپله وينا او پخپل عمل كې د وحې پابند وي دهغه څخه به څرنګه دګنا تصور وشي ؟ وحى خو ګناه نه شي كيدلى.

(۳) نبي ﷺ به په پخپل امت بلكه په ټولو انسانانو باندې شاهد وي الله تعالى فرمايي چې: (وَّ جِئْنَا بِكَ عَلٰى هٰٓؤُلَآءِ شَهِيْدًا) او شاهد عـادل وي نو اوس كه پيغمبر ﷺ معصوم نه شي نو بيا خو به معاذ الله فاسق او مردود الشهادة شي.

(۴) حضرت عبدالله بن عمرو رضي الله عنه فرمايي چې مابه چې دنبي ﷺ څخه هرڅه واوريدل نو هغه به مې ليکل نو خلکو ماته وويل چې ته هرڅه ليکي حال دا چې کله نبي ﷺ د خوشحالی او کله دغم په حالت کې وي نو ماليکل پرېښودل او نبي ﷺ ته مې دا واقعه تېره کړه نبي ﷺ وفرمايل چې (اکتب فوالذي نفسي بيده مايخرج من الاحق) ابو داود ج ۲ ص ۵۱۴ مسند احمد رقم ۶۵۱۰) ليکه په هغه الله تعالی مې دی قسم وي چې زما روح دهغه په قبضه کې دي نه را ووزي زما دخولې څخه مګر حق را ووزي، نو د ټولو څخه زيات ه ګناه دژبې څخه را ووزي او دچا ژبه چې دالله تعالی په حفاظت کې وي دهغې ژبې څخه به دګناه تصور څرنګه وکړی شي؟

(۴) امام قرطبي ليکي چې: الانبيآء معصومون عن الخطاء والغلط فی اجتهادهم (قرطبي ج۲).

(۵) قال الامام ابو حنيفه رحمه الله الانبياء کلهم منزهون عن الصغائر والکبائر والکفر والقبائح، (الفقه الاکبر ص۲، والعقيدة الحنيفة ص۲۰۳)

(۶) قال القاضي عياض ذهب طائفة من محققي الفقهاء والمتکلمين الی العصمة عن الصغائر کالعصمة فی الکبائر (نبراس صـ ۲۸۳)

مودودي او دصحابه ؤ رضی الله عنهم توهين

(۱) کله ديو انسان احترام د راوي چې دده په هيڅ اړخ باندې به اعتراض نه کيږي نو مونږ دېته احترام نه وايو بلکه دېته مونږ بت پرستي وايو او دبت پرستی ختمول دجماعت اسلامي په اهمو منشورونو کې دی (ترجمان القرآن بحواله مکتوبات شيخ الاسلام ج ۳ ص ۳۹۴)

(۲) د رسول الله څخه بغير بل هيڅ انسان هم دحق لپاره معيار نه دی او نه څوک دتنقيد څخه خلاص دی (دستور جماعت اسلامي صـ۱۴)

(۳) دخلفاء راشدينو فيصلې هم په اسلام کې دقانون حيثيت نه لري کومې چې هغوئ دقاضي په حيث کړی دی. (ترجمان القرآن جنوري ۱۹۸۵ م) حالانکه دا نظر د (عليکم بسنتي وسنة الخلفاء) څخه مخالف دی.

(۴) دمديني انصار صحابه رضی الله عنهم ديهودو داخلاقو څخه تأثره ؤ او دد دې اثير دا نتيجه وه چې بعضې انصارو دخپلو مهاجرو وورنو لپاره خپلې ښيياني طلاقې کړې او هغوئ ته يې ورکړئ (تفهيمات صـ۳۵) حصه دوهم) يعنې په صحابه ؤ باندې د يهودو اخلاق غالب ؤ دنبي ﷺ اخلاق ورباندې نه ؤ غالب.

(۵) دا حد په میدان کې د مسلمانانو دشکست سبب دا ؤ چې په دوئ کې صبر کم ؤ او دبعضو څخه بعضې داسې غلطیانې هم شوې وې چې دالله تعالی د وېرې څخه خلاف وي (تفهیم القرآن ج ا صـ۲۸۷ طبع ۱۱)

(٦) ایا دا کمی او زیاتی نه دی چې دصحابهؤ غلطیانې صرف دصحابیت دلحاظ له وجې په اجتهادي خطائي باندې ورحمل کړو؟ (خلافت وملوکیت صـ ۱۴۳)

دحضرت عثمان ﷜ توهین:

(۷) په حضرت عثمان ﷜ باندې چې دا دخلافت غټ بوج واچولی شو نو دا دهغو خصوصیاتو حامل نهؤ دکومو چې دده څخه مخکینو ته ورکړل شوی ؤ (تجدید واحیاء دین صـ ۲۳)

(۸) حضرت عثمان ﷜ پخپل خلافت کې خپلوي پالل خپلو خپلوانو ته یې غټې غټې چوکۍ ورکړې او ددوئ سره یې خصوصي رعایت کولو چې دعامو خلکو سره یې هغسې نه کول له دې وجې دعامو خلکو داعتراض هدف شو. (خلافت وملوکیت صـ۱۰٦ طبع دوم)

نوټ: دحضرت عثمان ﷜ دخلافت لاندې ۴۴ لکه مربع میله زمکه وه په دې کې په سلګونو والیانؤ دحضرت عثمان ﷜ خپلوان په کې صرف پنځه کسانؤ او هغه هم دده دخلافت څخه مخکېنې والیانؤ حضرت عثمان ﷜ صرف عبدالله بن عامر ﷜ دبصرې والی مقرر کړی ؤ.

(۹) دمثال په طور باندې حضرت عثمان ﷜ دا فریقې دغنیمت څخه پنځه لکه دیناره مروان ته ورکړل (خلافت وملوکیت صـ۱۰٦)

/ نوټ مودودي حواله په ابن خلدون باندې ورکړئ ده حالانکه ابن خلدون دا واقعه دوه ځایه لیکلی ده او سخت رد یې وربانډې کړی دی هغه فرمایي چې: (وبعض الناس یقول اعطاه ایاه ولایصح) حضرت عثمان ﷜ چې څه ورکول نو دخپل مال څخه یې ورکول دمسلمانانو مال یې نه دځان لپاره جائز ګڼلو او نه دبل چا لپاره (تاریخ طبري ج ۵ صـ ۱۰۳)

(۱۰) دحضرت عثمان ﷜ دپالیسۍ دا اړخ یقیني چې غلط ؤ او غلط کار په هر صورت غلط وي هغه که هر چا کړی وي دصحابي غلطي نه ویل او محملو نه ورته لټول نه دعقل تقاضی ده او نه ددین تقاضا ده (خلافت وملوکیت صـ١٦)

دحضرت معاويه رضي الله عنه توهين

(۱۱) حضرت معاويه دا سنت بدل کړل سنت دا ؤ چې دمعاهد ديت به دمسلمان برابر وي او حضرت معاويه رضي الله عنه دا نيم کړو او پاتې نيم ديت يې دخپل ځان لپاره اخستل شروع کړل ، خلافت وملوکيت صـ ۱۷۳)

نوټ: مودودي ابن کثير ته دروغژن روايت منسوب کړی دی دا ټول روايت دحديثو او دفقې په کتابونو کې شته دهغې څخه صفا معلوميږي چې حضرت عثمان رضي الله عنه پاتې نيم ديت دخپل ذاتي استعمال لپاره نه اخستلو بلکه بيت المال ته يې حواله کولو . (بداية المجتهد ج ۲ صـ ۴۱۴)

(۱۲) دحضرت معاويه رضي الله عنه په زمانه کې يو دېر خراب بدعت دا شروع شو چې خپله ده او ده واليانو به دمنبر په سر باندې دحضرت علي رضي الله عنه پسې کنځلې کولی حتی چې په مسجد نبوي کې به هم د رسول الله صلی الله علیه وسلم دمنبر په سر باندې دا کنځلې کيدلې دحضرت علي رضي الله عنه اولادونو او خپلوانو به اوريدلې کنځلې کول شريعت خولا په ځای پريږده دانساني اخلاقو څخه هم مخالفې دي . (خلافت وملوکيت صـ ۱۷۳ طبع ۲۳

نوټ: مودودي دلته په پنځو کتابونو باندې حواله ورکړې ده حالانکه په هغه پنځه واړه کتابونو کې دا خبره بالکل نشته .

(۱۳) دغنيمت دتقسيم په معامله کې هم حضرت معاؤيه دکتاب او دسنت دصريحو احکامو څخه مخالفت کولو .... حضرت معاويه رضي الله عنه حکم کړی ؤ چې دغنيمت دمال څخه دی سپين زر او سره زر دده لپاره جدا شي او باقي مال دې دشريعت دقاعدې مطابق تقسيم شي (خلافت وملوکيت صـ ۱۷۳ طبع ۲۳)

نوټ: دتاريخ په يو کمزوري کتاب کې هم دا خبره نشته چې حضرت معاويه رضي الله عنه دی ددې حکم کړی دی.

دحضرت عائشې رضي الله عنها اود حضرت حفصې رضي الله عنها توهين:

دواړه په نبي صلی الله علیه وسلم باندې زروري وي او نبي صلی الله علیه وسلم سره به يې زبان درازي کوله (هفت روزه ايشيا لاهور ۱۹ جنوري ۱۹٦۷م بحواله دوه بهائي صـ ۵۸)

متعه جائزه ده: دمجبورئ په حالت کې متعه جائزه ده (ترجمان القرآن اکست صـ ۵۵)

دصحابه ؤ كرامو عدالت

دجرحې او تعديل امامان دهر راوي په باره کې دجرحې او د تعديل بحث کوي لکن دصحابه ؤ کرامو په باره کې د ټولو اتفاقي فيصله داده چې (الصحابة کلهم عدول) ځکه چې دصحابه ؤ تعديل الله تعالى او رسول الله ﷺ پخپله کړی دی، اوس چې څوک صحابه کرام دعامو انسانانو په شان ګڼي او صرف دانسان په صفت يې پيژني نو دا دصحابه ؤ کرامو توهين کوي، علامه خطيب بغدادي په الکفاية في علم الروايت کې دامام ابو زرعه مقوله رانقلوي چې: (اذا رأيت الرجل ينتقص احدا من اصحاب رسول الله ﷺ فاعلم انه زنـديق) ص٤١).

الله تعالى دصحابه ؤ ايمان دعامو انسانانو دايمان لپاره معيار ګرزولی دی الله تعالى فرمايي چې: (امنوا کما امن الناس/ البقره ١٣)

الله تعالى چې په دنيا کې ديو پوره جماعت څخه دخپلې رضا اعلان کړی دی هغه يواځې دصحابه ؤ جماعت دی الله تعالى فرمايي: (رضی الله عنهم ورضوا عنه) او الله تعالى دصحاب ؤ دعدالت شاهدي ورکوي الله تعالى فرمايي: اولئک کتب في قلوبهم الايمان وأيدهم بروح منه. (المجادله اية ٢٢)

همدارنګه په بل ځای کې فرمايي چې: اولئک الذين امتحن الله قلوبهم للتقوى لهم مغفرة واجر کبير) (الحجرات اية ٣).

رسول الله ﷺ په ډېرو احاديثو کې دصحابه ؤ کرامو تعديل کوي او د حق لپاره يې معيار ګرزوي.

(١) عليکم بسنتي وسنة الخلفاء، الحديث ترمذي رقم ٢٦٧٦)

(٢) اصحابي کالنجوم بايهم اقتديتم اهتديتم (جامع الاصول في احاديث الرسول ٦٣٦٩)

(٣) لاتمس النار مسلما رأني او رأى من رأني (ترمذي رقم ٣٨٥٨)

(٤) اقتدوا بالذين من بعدي أبي بکر وعمر، (طبراني رقم ٤٥٠٨)

(٥) الله الله في اصحابي لاتتخذوهم من بعدي غرضا فمن احبهم فبحبي احبهم ومن ابغضهم فببغضي ابغضهم ومن اذاهم فقد أذاني ومن أذاني فقد اذى الله و من أذى الله فيوشک أن يأخذه (ترمذي رقم ٣٨٦٢).

(٦) ان الله اختارني وأختارلي اصحابا وانصارا وانـه سيخرج في أخـر الزمـان قـوم ينتقصـونهم فلاتؤاكلوهم ولاتشاربوهم ولاتجانسوهم ولاتصلوا عليهم ولاتصلوا معهم (جامع الاحاديث رقم ٦٦٢٣).

(٧) من سب اصحابي فعليه لعنة الله والملائكة والناس اجمعين (طبراني رقم ١٢٧٠٩)

په صحابه ؤ كرامو باندې داعتراض كونكو حكم

(١) امام ابو زرعه فرمايي چې څوک چې په صحابه ؤ، باندې تنقيد كوي هغه زنديق دى (الكفاية للخطيب ص٤١).

(٢) امام مالک رحمه الله فرمايي چې څوک چې په صحابه ؤ باندې دكفر او د فسق الزام لگوي هغه قتل كړئ او كه ددې څخه علاوه بله كنځل ورته كوي نو هغه ته سخته سزا وركړئ (مكتوبات امام رباني دفتر اول مكتوب نمبر ٢٥١).

(٣) امام نووي رحمه الله فرمايي چې زمونږ او د جمهورو مذهب دا دى چې څوک چې دصحابه كرامو بدي بيانوي نو هغه ته سزا وركړئ (شرح مسلم ج ٢ ص ٣١٠).

(٤) امام اعظم رحمه الله فرمايي چې: يا دصحابه ؤ ښه ذكر كوئ ايا ژبې بندې كړئ (الصارم المسلول ١٧٧).

مودودي داكابرو علماؤ په نظر كې:

(١) مولنا اشرف علي تهانوي رحمه الله فرمايي چې: زما زړه دا تحريک نه قبلوي. (روزنامه احسان لاهور ١١ ستمبر ١٩٤٨).

(٢) مولنا حسين احمد المدني رحمه الله فرمايي چې: تر اوسه پورې مونږ دمودودي او دده دنام نهاد جماعت اسلامي د اصولي غلطيانو ذكر وكړو كوم چې تنهائي درجه گمراه كونكي ؤ، اوس به زه دقرآن اودسنت څخه دده ښكاره مخالفتونه ذكر كړم دهغې څخه به دا ښكاره شي چې مودودي نه قرآن مني او نه سنت مني بلكې هغه دسلفو صالحينو په خلاف باندې يو نوى مذهب جوړه وي او په هغې باندې خلک روانوي او دوزخ ته يې رسوي. (مكتوبات بسلسله مودودي جماعت، شرف السوانح ٤/ ٢٤).

(٣) مولنا احمد علي لاهوري رحمه الله فرمايي چې: داسلام وروڼو! دمودودي تحريک ته دغور په نظر باندې گورئ دده دكتابونو څخه چې كوم شى ثابتيږي هغه دا دى چې مودودي صاحب مسلمانانو ته يو نوى

اسلام پیش کوي او معاذ الله نوی اسلام به خلک هغه وخت قبول کړي چې کله دزوړ اسلام دیوالونه راونړوي او په دې خبره یې یقین راشي چې دیارلس سوه کلن زوړ اسلام دعمل کولو قابل نه دی. (حق پرست علماء کې مودودي سې ناراضگي کې اسباب صـ ۴)

(۴) ددیوبند څلویښت کلن مهتمم قاري محمد طیب رحمه الله فرمایي چې: مودودي دخپل جماعت په دستور کې لیکي چې د رسول الله ﷺ څخه بغیر بل هیڅوک دحق لپاره معیار نه دی او نه دتنقید څخه بالاتر دی چې په دې کې صحابه کرام هم شامل دی، او بیا یې په صحابهؤ کرامو باندې عملا تنقید ونه کړي دي بلکه تر یو حده پورې یې خپل ځان ته دحق معیار ویلي دي (مودودي دستور اور عقائد کاحقیقت صـ ۱۸)

(۵) مولنا شمس الحق افغاني رحمه الله فرمایي چې: دمودودي په تحریراتو باندې مې نظر واچولو زه دمودودي دنوي اسلام څخه مطمئن نه یم.

(٦) مولنا غورغشتو رحمه الله فرمایي چې: مودودي ضال او مضل دی.

(۷) مولانا عبدالحق اکوړه خټک فرمایي چې: دمودودي عقائد داهل سنت والجماعة څخه خلاف او گمراه کن دي مسلمانان دې ددې فتنې څخه دځان دساتلو کوشش وکړي.

الاحسان أن تعبد الله كأنك تراه فان لم تكن تراه فانه يراك. [الحديث]

تصوف

مؤلف: الشيخ ابو ابراهيم رحيم الله الحقاني الننجرهاری

بسم الله الرحمن الرحيم

تصوف

الحمد لله وحده والصلوة والسلام علی من لانبي بعده. امابعد :

محترموا مسلمانانو ! کله کله دیو سړي ځوی غټ شي لکن حرامي او نافرمان وي خپل پلار ته په سپک نظر باندې ګوري او ازار وي یې همدارنګه نن سبا داولیاؤ بعضې روحاني اولادونه هم همغه د حرامیانو بچیانو په شان خپلو روحاني پلرونو ته په سپک نظرباندې ګوري.

دتصوف دشمنان یا لامذهبه اهلحدیث دی او یا مودودیان دي او یا د اشاعة التوحید والسنة بعضې مماتیان دي ،او یا د ډاکټر عثماني ډله عثمانیان دي ، اودا درې واړه دهند و پاک د پنجاب پیداوار دي ،او پنجاب دیو نامور صوفي او ولي حضرت علي هجویري رحمه الله په لاس باندې مسلمان شوي دي چې د داتا ګنج بخش لاهوري المتوفي ۴۶۵ هـ په نوم باندې یادیږي .

عجیبه دا ده چې چا په لاس باندې چې ته مسلمان شوئ؟ هغه کافر او مشرک او بدعتي شو او ته صفاستره مسلمان شوئ چې هغوئ مشرکان او بدعتیانؤ نو تا ته په دې څوارلسمه صدئ کې چا صحیح اسلام دروښودلو ؟ ایا ملائک درته راغلل او که نوی وحی دباندې نازله شوه ؟

دمشهورو اولیاؤ په تاریخ باندې چې نظر واچوو نو لاندې اولیاء په نظر باندې راځي:

اوله صدئ: دصحابهؤ او دتابعینو وه .

دوهمـه صـدئ: حضرت ابراهیم ابن ادهم رحمه الله (۱٦۲ هـ) حضرت رابعة البصري رحمه الله (۱۸۵ م) وغیرهما.

دریمـه صـدئ: حضرت معروف کرخي رحمه الله (۲۰٦ م) حضرت ذوالنون البصري رحمه الله (۲۴۵ م) حضرت سرسقطي رحمه الله (۳۵۹ م) حضرت بایزید بسطامي رحمه الله (۲٦۱ م) حضرت عبدالله ترمذي رحمه الله (۲۸۵ م) حضرت جنید بغدادي رحمه الله (۲۹۸ م)

څلوره صدئ : حضرت ابو بکر شبلي رحمه الله (۳۳۴ م)

پنځمه صدئ : حضرت علي هجويري رحمه الله المعروف بداتا گنج بخش المتوفي (۴۶۵ه)حضرت ابو اسماعيل هروي رحمه الله(۴۸۱م)

شپږمه صدئ: حضرت خواجه معين الدين چشتي اجميري رحمه الله(۶۳۳م)

خواجه بختيار کاکي رحمه الله (۶۳۴م)محمد بن عربي (۶۳۸ه)خواجه فريد الدين رحمه الله گنج شکر رحمه الله (۶۷۰م) مولنا جلال الدين رومي رحمه الله(۶۷۳م)

اومه صدئ : خواجه نظام الدين اولياء (۷۶۵م) جواد حسن دهلوي رحمه الله(۶۷۳م)

اتمه صدئ: شاه مدار (۸۵۰م) شاسينا لکنوي رحمه الله(۸۷۰م)

نهمه صدئ: خواجه باقي بالله رحمه الله(۱۰۱۲م)

لسمه صدئ: حضرت عبد الحق محدث الدهلوي رحمه الله(۱۰۵۲م)

يوولسمه صدئ شاه عبد لرحيم رحمه الله(۱۳۳۱م)شاه ابو الرضاء (۱۱۰۰ه)شاه ولی الله رحمه الله(۱۱۷۶ه)

دولسمه صدئ: عبد العزيز رحمه الله(۱۲۳۹ه) شاه اسماعيل رحمه الله(۲۴۶ه) سيد احمد شهيد رحمه الله(۱۲۴۹م) وغيره.

خوارلسمه صدئ: د ولي الله د خاندان خادمان.

دا خلک دا سلام علمبرداران وۀ ا ددوئ په برکت باندې دلته اسلام پاتې دی نو ايا ددوئ سره اصل دين نه ؤ ؟بلکه په تاسو باندې په پنجاب کې نوې وحی راغله.

دتصوف متعلق يو خو مسائل

(۱) دتصوف ښخه په قرآن او په حديث کې په احسان او په تزکيه باندې تعبير شوی دی نو دتصوف معنی احسان او تزکيه ده او احسان او تزکيه په قران او په حديث کې ډېره زياته راغلې ده لکه دتوحيد معنی چې په قران کې ډېره راغلې ده لکن خپله دتوحيد لفظ په قران کې نشته.

(۲) وعن عبادة بن الصامت قال قال رسول الله ﷺ وحوله عصابة من اصحابه بايعوني على ان لاتشركوا بالله شيئا ولاتسرقوا (الحديث متفق عليه ،(مشکوة کتاب الايمان ۱۷ نمبر حديث)

دلته رسول الله ﷺ دصحابه ؤ ښخه بيعت على الاعمال اخلې او دا بيعت على الاسلام نه ؤ ځکه چې هغه مخکې اخستل شوی ؤ (۲)بيعت على الجهاد هم نه ؤ کما في الحديبيه (۳)بيعت الخلافت هم نه ؤ (۴)

دابيعت الطريقة ؤ ديعت الطريقة معنی دا ده چې يو کامل شيخ او پير ته لاس په لاس کې ورکړې او دمعاصي ؤ دترک او دطاعاتو دالتزام عقد ورسره وکړئ او ورته ووايې چې زه به ستا په راهنمائي کې خپل ظاهر او باطن دشريعت سره مطابق کووم.

دکرامت تعريف

هغه خارق العادة او عجيب شی چې داسبابو د دائرې لاندې وي او ديو ولي څخه صادر شي يعنې دداسې شخص څخه صادر شي چې هغه دسنتو پوره باند او کامل التقوی وي.

خوارق

دعادة څخه مخالف کارونه دلاندې خلکو صادرېدلی شي.

(۱) بعضو کافرانو چې دعوه دخدائي کړې وي لکه دجال دې خوارقو ته استدراج وايي.

(۲) بعضو کافرانو چې دعوه دپيغمبرۍ کړئ وي لکه مسيلمة الکذاب دې خوارقو ته اهانت وايي،

لکن دا په ياد لرئ چې دمدعي دالوهيت خوارق دده ددعوئ سره مطابق کېدلی شي لکه ددجال خوارق به همغسې وي لکه څرنگه چې دده دعوه وي او دا ځکه چې دجال انسان دی دانسان په شان خوراک او څښاک او بول او براز کوي نو که دده خوارق دده دعوې سره مطابق شي بيا يې هم دالله تعالی سره التباس نه راځي، لکن د دروغژن کافر مدعي دنبوت خوارق دده ددعوې سره مطابق نه شي کېدلی ځکه چې بيا يې درشتيني پيغمبر سره التباس راځي لکه دمسيلمة الکذاب خوارق چې ددعوې سره مخالف ؤ يو سړی په يوه سترگه روند ؤ چې ده ورته دعاء وکړه نو په هغه بله سترگه يې هم ړنده شوه.

(۳) درېښتني پيغمبر دپيغمبرۍ دزمانې څخه مخکې چې دېته ارهاصات وايي.

(۴) درېښتني پيغمبر دپيغمبرۍ څخه وروسته چې دېته معجزات وايي.

(۵) دنفس مؤمن څخه چې دېته معونت وايي.

(۶) دکامل مؤمن څخه چې ظاهرا او باطنا دسنتو او دشريعت پابند وي چې دېته کرامت وايي.

نو دفاسقانو چرسيانو بې نمازانو څخه که خوارق صادر شو نو هغه کرامت نه دی بلکې استدراج او جادو دی مثلا يو سړی مونځ نه کوي او يا چرس او بله نشه کوي او په هوا باندې واولوتلو او يا يې بل عجيب کار وکړو نو هغه جادوگر دی ولي نه دی الله تعالی داولياؤ تعريف داسې کوي چې: (ان اولياءه الا المتقون).

دكرامت يوڅو مسائل

(۱) كرامت په دوه قسمه دى اول حسي ا دوهم معنوي ، عوام حسي كرامت پېژني او همدې ته كمال وايي لكه ديو چا به پټو خبرو باندې خبرېدل ، د اوبو په سرباندې تېرېدل ، په هوا كې اولوتل وغيره ، لكن دخواصو په نيزباندې كمال كرامت معنوي دى ، يعنې په شريعت باندې استقامت ، مكارم الاخلاق ، التزام الطاعات ، تخلي عن الرزائل ، او تحلي بالفضائل ، دحسد ، كينې ، بغض ، درغو ، او نمامت څخه پرهيز كول او هيڅ وخت دالله تعالى څخه په غفلت كې نه تېرول او دا ځكه كمال دى چې په كرامت حسي كې د استدراج احتمال شته دى لكن په كرامت معنوي كې نشته همدارنګه كرامت حسي ډېر كرتې دعجب او دتكبر لپاره سبب جوړېږي او دكرامت معنوي كې داشى نه وي له دې وجې كاملين اكثر دا تمنا كوي چې په دنيا كې دې ددوئ څخه كرامت حسي صادر نه شي .

(۲) په كرامت باندې مخكې د څخه نه دولي علم ضروري دي او نه قصد ، بلكه كله نه علم وي او نه قصد او كله وي دعلم او دقصد په اعتبار باندې كرامت په درې قسمه دى اول چې په كرامت باندې د ولي علم هم وي او قصد يې هم ورته كړى وي لكه دحضرت عمر ﷺ په فرمان باندې د دريائې نيل روانېدل دوهم دا چې علم وي لكن قصد نه وي لكه بي بي مريمې ته بې موسمه مېوې راتلل دريم دا چې نه علم وي او نه قصد وي لكه ابوبكر صديق ﷺ چې دميلمنو سره دودى خوړله او دوډى ددو چندى څخه څو چنده زياتېدله ابو بكر صديق ﷺ حيران ؤ نه يې مخكې علم وؤ او نه يې قصد وه ، اول قسم ته تصرف او همت وايي

(۳) بعضې علماء فرمايي چې : دكرامت لپاره يو خاص حد شته دى او كوم كارونه چې ډېر غټ دي نو دعوئ صدور دكرامت په طريقه باندې ممتنع دي ، لكه بغير د والدينو څخه د اولاد پيدا كېدل يا د ملائكو سره خبرې كول او يا ديوې ډلې څخه حيوانات جوړېدل لكن محققين علماء فرمايي چې دكرامت لپاره حد نشته دى ځكه چې كرامت دالله تعالى فعل دى او د ولي دعزت لپاره يې د ولي په لاس باندې يې صرف ظهور راغلى دى او دالله تعالى دقدرت لپاره حد نشته دى او كه ته وايي چې بيا يې دمعجزې سره فرق رانغلو نو جواب دا دى چې كله دكرامت خاوند وايي چې زه دنبي ﷺ غلام يم او دا هرڅه چې ظاهر شوي دي نو دنبي ﷺ داتباع له وجې دي نو بيا هيڅ التباس نشته ، البته دومره ضروري ده چې په كرامت باندې د محال شرعي صادرېدل محال دى لكه دقرآن د مثل راوړل .

(۴) په ولي باندې دخپل کرامت پېژندل واجب دی لکن چې کله یې ښکاره کول ته ضرورت وي نو بیا یې ښکاره کول جایز دي مثلا دغیب څخه اجازت یاغلبة الحال یادکوم مرید دیقین تقویت وغیره.

(۵) بعضې کامل اولیاء دعبودیت او درضا په مقام کې وي نو دهغوئ حسي کرامتونه چاته نه ښکاري او بعضو ته الله تعالی دتصرف قوت ورکړی وی نو دهغوئ کرامتونه خلکو ته ښکاري لهذا د ولایت لپاره دحسي کرامت وجود او یا ظهور نه دی ضروري.

(٦) دبعضو اولیاؤ څخه د وفات څخه وروسته هم تصرفات او کراماتونه صادر شوی دی لکه دقبر دخاورو څخه خوشبوي تلل په قبر باندې انوار راوړېدل خبرې کول وغیره داسې واقعات دتواتر مرتبې ته رسیدلی دي لکه داصحاب کهف کرامتونه دا د الله تعالی فعل دی او په دې کې هیڅ خفاء نشته.

(۷) کرامت هغه خارق او عجیب کارته وایي چې دطبعي اسبابو سره یې هیڅ تعلق نه وي برابره خبره ده چې هغه سبب جلي وي او که خفي بعضې خلک هر عجیب کارته کرامت وایي او دعامل په کمال باندې عقیده ساتي نن سبا داسې ډېر عجائب دي چې د اسبابو خفیهؤ سره تعلق لري نو هغه کرامت نشي کېدلی مثلا : حاضرات ، عملیات ، نقوش ، شعبدات ، تاثیرات ، عجیبه ادویات ، چشم بندي ، سحر ، طلمسات ، وغیره ، په دوئ کې دبعضو اثار خیالي وي او د بعضو واقعي هم وي لکن دا ټول داسبابو طبعیةؤ خفیهؤ سره تعلق لري دحق طالب په قوي نظر سره دا معلوموي چې دا کار دقوة طبعیة په وجه دی او که دقوة قدسیه په وجه دی او که محض کاین عن الغیب دی نو صرف دا دریم قسم کرامت دی.

(۸) د ولي لپاره دا شرط نه دی چې هیڅ ګناه به یې نه وي کړئ بلکه هغه هم ولي دي چې که احیانا ترېنه ګناه وشي او چې کله متوجه شي او یا متنبه شي نو فورا توبه اوباسي.

دکشف او دکرامت په منیځ کې فرق

(۱) دکشف حاصل دادی چې کوم واقعات چې په عالم المثال کې کیږي او دعامو نظرونو څخه پناه وي هغه دچا نظر ته راشي او وېګوري او غالبا چې سړی ځان دما دیاتو او تعلقاتو څخه فارغ کړی ،نو بیا ددې لیدل هیڅ بعید نه دی له دې وجې دا د ولي څخه هم کېدلی شي او دغیر ولي څخه هم کېدلی شي بلکې د لیوني څخه هم کېدلی شي حتی چې دکافر څخه هم کېدلی شي لکن کرامت فقط د ولي څخه صادرېږي ځکه چې کرامت خداوندي اعزاز دی چې هغه صرف ولي ته ورکول کیږي.

البته دا خبره په یاد لرئ چې همدغه کشف یو ولي ته کله په طریقې دکرامت باندې هم کیږي نو دېته بیا کشف بطریق الکرامت وایي او ددې کشف بطریق الکرامة لپاره علامه داده چې ددې سره تواضع، عاجزي، او انکساري وي دکوم کشف سره چې دا نه وي بلکې په نفس کې دفخر احساس ورسره راشي نو دا بیا کشف بطریق الکرامة نه دی بلکې استدراج دی چې پناه غوښتل ترېنه پکار دی.

(۲) دکشف لپاره اصل دا قول د رسول الله دی چې: (ان تعبد الله کانک تراه) داسې عبادة وکړه لکه الله تعالی چې درته ښکاري په دې کې دالله تعالی دتجلیاتو دمشاهدې ذکر شته دی لکن دهرې هرې جزئي مشاهدې ذکر په قرآن او یا په حدیث کې نه دي ضروري لکه مطلق خوب چې په قرآن او په حدیث کې راغلي دي لکن دهر هر جزئي خوب ذکر په قرآن او په حدیث کې نه دی ضروري. اوس دخوب په باره کې حکم دادی چې خپل خوب به شریعت ته پېش کړي که د احکامو شریعهؤ سره موافق ؤ نو قبول به یې کړي او که مخالف ؤ نو رد به یې کړي او که شریعت ترېنه ساکت ؤ نو هغه به صرف د خوب په مرتبه کې مني نه به ترېنه عقیده ثابتوي او نه کوم حکم شرعي همدا حال دکشف هم دی چې شریعت ته به یې پیش کړي که ورسره موافق ؤ قبول به یې کړي که ترېنه مخالف ؤ رد به یې کړي او که شریعت ترېنه ساکت ؤ نو صرف دکشف په مرتبه کې به یې مني نه به وربانډې عقیده ثابتوي او نه کوم حکم شرعي لدې وجې مونږ د اولیاؤ کشفونه صرف دکشفونو په مرتبه کې منو ددې تعلق نه دعقائدو سره شته او نه د احکامؤ شرعیهؤ سره بلکه دا د احوالو سره تعلق لري.

قطب

دقطب لپاره دوه اقسام دي (۱) التکوین (۲) قطب الارشاد.

قطب التکوین په تکویناتو کې کار کوي او قطب الارشاد هغه وي کوم ته دشریعت په معامله کې تول رجوع کوي او کوم سړي ته چې الله تعالی دتکوینیت او دشریعت په مابین کې جامعیت په نصیب کړی وي هغه ته غوث ویلی شي، دغوث الاعظم دلفظ استعمال شرک نه دی الله تعالی باران ته غیث ویلي دي الله تعالی فرمایي: وهو الذي ينزل الغيث من بعد ماقنطوا. (سورة شورى)

نو باران ته لدې وجې غیث ویلي شوي دي چې دا دالله تعالی درحمت سبب دی نو همدارنګه داؤلیاء هم درحمت دخورولو ذریعه ده لدې وجې ورته غوث ویلی شي.

حلول

عثمانیان صوفیه کرامو ته دري عقیدې منسوبوي کوموته چې اتحاد ثلاثه وايي، (۱) حلول (۲) وحدة الوجود (۳) وحدة الشهود.

حلــول: عثماني چې صوفيا کرامو ته کومه عقيده د حلول منسوبوي دا بالکل دروغ دی کامل ولي حضرت سید علي هجويري گنج بخش رحمه الله په کشف المحجوب کې د حلول لپاره مستقل باب لگولی ذی په نوم د (حلولي فرقي بيان)

او فرمايي چې د دې فرقې والا کافر دی شيخ اکبر په الفتوحات المکيه کې فرمايي چې: (واما لقول بالحول فهو من مقالات اهل الکفر والجهول.

اصل خبره دا ده چې صوفيا کرام د الله تعالی د صفاتو د ظهور قائل دی، د ظهور او د حلول په مابين کې دومره فرق دی لکه څومره فرق چې د زمکې او د اسمان په مابين کې دی او لکه څومره چې د کفر او د اسلام په مابين کې دی.

عام الفهم مثال:

(۱) گوره چې په اوبو کې واچوئ نو د گوړې نوم ختم شي او د اوبو نوم هم ختم شي او د مجموعي نوم شربت شی د بته حلول وايي مثلا د الله تعالی ذات او صفات په کوم مخلوق کې ننوزي چې خپل وجود او نوم يې ختم شي نو دا د کفر عقيده ده.

(۲) په يو جام کې چې اوبه واچوې او لمر ته يې کېدې نو په دې اوبو کې لمر په نظر راځي نو دا د لمر ظهور دی او د دې له وجې لمر په اوبو کې حل شوي نه دی او نه د لمر په وجود او په نوم کې څه فرق راغلی دی.

نو دا دنيا عالم الاسباب دی له دې وجې خلک د هرشي نسبت د ظاهري اسبابو طرف ته کوي مثلا يو سړی چې د تړک لاندې شي او مړ شي نو خلک د ده د مرگ لپاره سبب تړک ياد وي يا يو سړی اوږي وي او ډوډۍ اوخوري او موړ شي نو خلک ډوډۍ ته د مړيدلو سبب وايي همدارنگه اوبو ته د تندې د ماتېدلو سبب وايي او يا روپو وغيره ته د عزت سبب وايي، لکن دا شيان خو حقيقي اسباب نه دي، بلکې د دې ظاهري اسبابو شاته د الله يو صفت دی صوفيا کرامو ته هغه حقيقي صفت منکشف وي او فرمايي چې سړی د تړک لاندې مړ شو

لکن په حقیقت کې دلته دالله تعالی دیو صفت تجلی ده چې الممیت ورته وایي د دودی دخوراک څخه وروسته سړی موړ شو په ظاهر کې دا اثر په دودی باندې مرتب شو.

لکن په حقیقت کې دلته دالله تعالی دیو صفت تجلی وشوه چې الرزاق او المحي ورته وایي په مومن کې دالله تعالی دالهادي صفت تجلي کوي او په کافر کې دالمضل یعنې دهر مخلوق شاته دالله تعالی دیو صفت تجلی ده چې دې عقیدې ته دظهور عقیده وایي.

وحدة الوجود

دا یو حقیقت دی چې هر کثرت دیو وحدت طرف ته راجع وي مثلا په دنیا کې ډېر انسانان دي لکن ددې ټولو انسانانو دکثرة رجعه انسانْ ته ده چې دېته وحدت انسانیت وایي ددې وحدت انسانیت څخه هیڅوک هم انکار نه کوي او ددې څخه هیڅوک دا معنی نه اخلي چې ددې انساني وحدت په وجه دمسلمان او دکافر په مابین کې فرق نشته.

ښځه او خاوند دوحدت انسانیت په وجه یو دي لکن بیا هم ددوئ احکام جدا جدا دي همدارنګه په حیوناتو کې کثرت دی لکن بیا هم ددې ټول کثرت رجعه یو وحدت ته ده چې حیوانیت دی.

همدارنګه په افغانانو کې کثرة دی لکن ددې کثرة رجعه یو وحدت ته ده چې افغانیت دی خلک وایي چې ټول یو افغان یو لامذهبان، عثمانیان مماتیان او خنزیران د اکثرة دي او رجعه یې یو وحدت ته ده چې حیوانیت دی لکن بیآ هم ددوئ په منځ کې فرق شته هېڅوک هم داسې نه وایي چې لامذهبیان او مماتیان عین خنزیران دي ددې څخه وروسته وحدت دجسم مطلق دی چې په دې کې دونو او دتیګو سره وحدت دی لکن هېڅوک هم ددې څخه عینیت نه اخلي او هیڅ لامذهبه او مماتي دا نه وایي چې زه عین ونه او تیګه یم ددوئ څخه پورته غټ وحدت دوحدة الوجود دی، نو لکه څرنګه دالله تعالی لپاره وجود دی نو همدارنګه دمخلوق لپاره هم وجود دی نو دوجود لاندې دواړه راغلل لکن دا وحدت او اتحاد او عینیت لره نه دی مستلزم خالق خالق دی او مخلوق مخلوق دی، لامذهبیان او مماتیان او عثمانیان وایي چې دوحدت الوجود معنی داده چې خالق مخلوق شو او مخلوق خالق شو (معاذ الله) نو لامذهبیان وحدة په معنی داتحاد سره وایي، شیخ اکبر رحمه الله په الفتوحات المکیه کې فرمایي چې:(اما لقول بالاتحاد فهو من مقالات اهل الکفر والاتحاد) عجیبه خبره دا ده چې

صوفيا كرام چې كومې خبرې ته كفر او الحاد وايي همغه عقيده خلک دوئ ته منسوبوي علاوه لا دا چې دا خو نه دعقيدې مسئله ده او نه د احكامو بلكه دا خو داحوالو مسئله ده .

دتوحيد اقسام

يو توحيد ايماني دى چې (لامعبود الا الله) دالله تعالى څخه ماسوا بل معبود نشته ، ددې څخه بغير انسان مؤمن نشي پاتې كېدلى دوهم توحيد دخواصو دى چې كله په صوفيا كرامو باندې دحال غلبه راشي نو لكه څرنګه چې په حديث كې ريا ته شرک ويلي شوي نو دوئ وايي چې (لامقصود الا الله) نو په چا كې چې دامرتبه دتوحيد وي فبها او كه نه وي نونفى دايمان ترېنه نه راځي دريم توحيد شهودي دى چې كله كوم ولي دالله تعالى دتجلياتو په مشاهده كې مستغرق شي نو بيا ده ته هيڅ شى په نظر نه ورځي نو بيا وايي چې (لاموجود الاالله) نو دا دايمانياتو مسئله نه شوه بلكه د احوالو سره يې تعلق پيدا كړو ، نو (لامعبود الا الله) په نفى باندې كفر راځي او د (لامقصود الا الله) په نفى باندې كفر نه راځي بلـه نفى داخلاص راځي او د (لاموجود الا الله) په نفى باندې نه كفر راځي او نه نفى داخلاص بلكې داسې دمشاهدې څخه محروم وي.

وحدة الشهود

بعضې صوفيا كرامو دوحدة الوجود تعبير دعوامو لپاره مشكل وګڼلو لـه دې وجې هغوئ دعوامو دپوهولو لپاره په وحدة الشهود باندې تعبير وكړو .

لكه څرنګه چې دشپې په وخت كې ستوري پر كيږي نو همدارنګه دا ستوري د ورځې هم په اسمان كې موجود وي لكن ذ لمر په مقابله كې په نظر نه راځي نو اګر چې ددوئ وجود به اسمان كې شته دى لكن شهود يې نشته دى ، نو دا دوحدة الشهود لپاره مثال دى .

تمت

واخر دعوانا ان الحمد لله رب العلمين

دبندي خانې اجمالي حالات

ليكوال : الشيخ ابو ابراهيم رحيم الله الحقاني النىجرهارى المسجون في جدرالصليبين پلچرخي

بسم الله الرحمن الرحيم

له څلور کاله ازادۍ څخه وروسته په دوهم ځل سنه ۱۴۳۳ هـ د شعبان په اول تاريخ د مابنام په اتو بجو دلغمان د عليشنګ په لاره د اسلام اباد له پول سره د يو مرتد صليبي غلام قوماندان زمريالي د کسانو لخوا چې دوه ځايه يې راته کمين نيولی وو؛ ونيول شوم او د نيولو سره يې د ډيرو سختو وړيو ليوانو په شان را باندې له هر طرفه حملې شروع کړې، د کلاشنکوفونو په ګنداغونو يې را باندې په ډيره بې رحمۍ سخت سخت ګذارونه کول، چې عينکې مې ماتې شوې، د مخ او سترګو په شمول مې ټول بدن تک شين او زخمي زخمي شو، چې يوې چپې سترګې مې ترډيره وخته پورې بيا کار هم نه کاوه، بل خوا ته همدغو وړيو ليوانو زما په جامو او جيبونو باندې هم حمله وکړه، د نغدو روپيو، د اغوستلو د جامو، عطرو اونوروشيانو په شمول يې هر څه را څخه چور کړل، تقريباً د يوې ګينټې وهلو او ټکولو څخه وروسته زما لاسونه د څو ساعتونو لپاره په اوسپنيزو ولچکونو باندې شاته دومره کلک وتړل، چې يو څو دقيقې وروسته تک شنه شول او وپړسيدل، چې بيا تقريبا ترشپږو مياشتو پورې د ولچکونو داغونه پکې ښکاريدل، تقريباً د شپې لس بجې يې خپل قوماندان زمريالي ته په داسې حالت کې وروستلم چې لاسونه مې په اوسپنيزو ولچکونو لا هماغسې کلک تړلي شوي او د پړسېدو سربېره يې له ډېره درده سختې ځريکې کولې او نورپخپلو وينو لمبيدلی وم، پښې مې له حرکت څخه غورزيدلې وې، په غاړه جامې مې ټولې شکيدلې شکيدلې وې، په سترګو راته هيڅ نه ښکاريدل، صليبي مرتد غلام زمريالي د خپلو بادارانو انګريزانو د خوشالولو لپاره او ددوی څخه د شرابو وغيره پسخوردو د زياتو لاسته راوړلو لپاره بيا خپلو مرتدو مزدورانو ته امروکړچې [به ګنداغ بزنيش] په کنداغونو يې ووهئ! صليبي ليوانو زما په زخمي زخمي ازورده بدن باندې يو ځل بيا دکنداغونو سوکانو او لغتو باران شروع کړ او ترهغې يې ووهلم تردې چې دوی ستړي شول او زه بې هوشه شوم.

څو ساعته وروسته چې په هوش شوم، نو د سرک په غاړه باندې د تيلو د پمپ په يوه مُرداره کوټه کې پروت وم، چې زمريالي به ترينه د موقتي بنديخانې کار اخيست او دوه صليبي غلامان مې د کلاشنکوفو سره سرته ولاړ وو، چې د په هوش کېدلو سره يې د سختو څپېړو ګذارونه راکړل او د کلاشنکوف په برچه يې په ملا او سر باندې سورې کړم او د ډېرو زورولو له پاره يې شخصاً ماته او عموماً اسلام او طالبانو ته فاحشې کنځلې کولې. آخر تقريباً د شپې په دولسو بجو يې ددې ځای څخه د کنداغونو د يو يو ګذار سره د زمريالي د کور

په طرف روان کړم، هلته چې ورسیدم، نو ومې ولیدل چې زمریالی له خپلو بادارانو سره په تیلفون خبري کوي او دیو افغان مسلمان په نیولو او تعذیبولو ورته دخپلې وفاداري ثبوت پیش کوي او د نورو پسخوردو په طمعه ورته د لازیاتې خو نخواری اطمینان ورکوي. کله چې له تیلفون څخه فارغ شو، بیا زما طرفته راغی او یو څو بې رحمه څپېړې او لغتې یې بیا هم ووهلم، چې دده لاسونه جامې او پښې هم زما په وینو ولړل شوې. کله چې زمریالی د خوب لپاره ددې ځای څخه لاړو، نو دده کسان راباندې راټول شول، په دوې کې یو تن زما د جیب څه ټولې پیسې ایستلې وې، هغه نورو غلامانو ته منکر و اونه یې ورسره تقسیمولې، په دې لانجه کې که به یې له ما څخه پوښتنه وکړه چې چا در څخه روپۍ اخیستي دي اوکنه ؟او څو روپۍ وې؟ نو که ما به په اثبات جواب ورکړو، چې را څخه یې اخیستي دي ، نو هغه صلیبي به سخت سخت ووهلم، چې روپۍ یې را څخه اخستي وې او که ددې صلیبي ډاکو د وهلو له وېرې به مې په نفي جواب ورکړ، نو هغه نورو صلیبیانو به سخت سخت ووهلم. اخر بیا بې هوښه شوم اود هر قِسم جواب ورکولو څخه عاجز شوم. سهار لس بجې یې لوڅې پښې د تیلو د پمپ همغې مرداري کوټې ته په داسې حال کې وروستلم چې ټول بدن مې تک شین، پړسیدلی او په وینو لړلې جامې مې په بدن پورې وچې شوې او نښتې وې. کوټې ته یې په ډېره بې عزتي ورډیکه کړم، دروازه یې راپسې وتړله او دوی د تیلو د پمپ څخه لاندې د خوړ په اوبو مخونه ومینځل او بیا راغلل، تر لسو بجو پورې همدلته وم، څه د پاسه لس بجې د لغمان د خیانت ملي[امنیت ملي]نور خونخواران راغلل او په ډیره بې رحمي سره یې موټر ته وروغورزولم ، د سوکانو او لغتو ګذارونه یې راباندې وکړل، سترګې یې راباندې وتړلې او د لغمان د مرکز په طرف یې روان کړم، په لاره کې یې ځای په ځای امنیت نیولی و ، دې وحشي لېوانو به په موټر کې یو بل ته اشاره کوله (چې سرته د را اغوستل شوې کڅوړې په کونج کې به ماته ښکارېدله) او بیا به یې د سوکانو او څپېړو باران راباندې شروع کړ. اخریې دلغمان د امنیت ملي په جهنم ورننویستم، هلته ۱۷ ورځې او شپې د بې رحمه تحقیق او تعذیب لاندې ووم، د لغمان د امنیت ملي مستنطقینو په سینو کې د غوښې زړونه نه وو ، د افغانیت او اسلامیت بوی پکې نه و ، الله جل جلاله، حضرت محمد صلی الله علیه وسلم، اسلام او قران کریم ورته یو عبث او مضحکه شیان وو ، د ورځې څو څو ځله به یې زما د زورولو لپاره الله جل جلاله، قران او اسلام ته کنځلې کولې. د هغه ځای د تعذیب تفصیلي بیان زړونه لړزوي ، زما د قلم له وس او طاقت څخه بهر دي، خو اجمالاً به دومره ووایم چې هلته مې ۱۷ ورځې مکمل دتعذیب لاندې تیرې کړې.

په پړي به يې راته دواړه پښې کلکې وتړلې، يوه توره مرداره تو ته به يې راته په خوله کې راتخته کړه، په دريو څلورو کسانو به يې زه او هغه پړی نيولي وو چې زما پښې به يې ورباندې تړلې وې او هره ورځ به کم ازکم [۶۰۰] لختې وهل کيدلم، هره ورځ به مې په وينو لړلی پړسيدلی بدن په نوو وينو لمبيدلو او چې کله به بې هوشه شوم بيا به الله تعالی ته معلومه وي، چې څومره به يې وهلی يم، پښې مې تکې شنې او دومره پړسيدلې وې چې په پښو باندې تشناب ته نه شوم تللی، بلکې په ګونډو او په څنګلو به تلم او هر وخت به يې دومره سخت زندی کولم چې مرګ ته به نژدې شوم، هلته په ۱۷ ورځو کې ۲۱ ځلې بې هوشه شوم او همغلته يې دپيچکش په ذريعه زما دوه نوکونه هم اوويستل او عجيبه لا داده چې يوه ورځ نظارت خانې ته د نقيب الله په نوم څارنوال سره د حقوق بشر په نوم يو هيئت راغی، امنيت ملي کارمندانو زر زر زما له پښو څخه پلسترونه تاؤ کړل او هيئت ته يې وروستلم، کله چې هغوی وليدلم ددې په ځای چې زما غم وخوري د امنيت ملي کسانو ته يې وويل چې پلسترونه ترينه لرې کړئ! هسې نه چې څوک ووايي چې دايې وهلی دی.

۱۷ ورځې وروسته يې د لغمان جهنم مرکزي [محبس مرکزي] ته نقل کړم، هلته يې اول د سر وېښتا را باندې په زړه او پخه پاکی (چاړه) باندې داسې په زور زور وخرېيل چې ځای په ځای غوڅ او وينې شوم. او ددې کار يې را څخه سل روپۍ وغوښتلې، خو زما سره چې هر څه و، هغه را څخه د دوی مخکنيو همجنسو غلامانو چور کړي وو، چې دوی ته څه شی نه وو پاتې. له دې وجهې مې ورته وويل چې که کوم پای وازی راته راغی بيا به يې درکړم. هلته مې لايو څو شپې نه وې تيرې کړې، چې د کابل خونخوارانو ترينه کابل ته وغوښتم، يو سهار يې را باندې سترګې وتړلې او د ډير سخت امنيت لاندې يې کابل ته ورسولم او هلته يې د هفدي او سني رياست ۴۰ تـه حوالـه کـړم، هلته يې تورچکي ناولي دتهراڼ څخه جوړه شوې درويشي را واغوستله او تنها په يوه داسې کوټه کې يې پنځه شپې واچولم، چې نه پکې فرش و. نه پکې توشک کمبل اوبالخت وو، ترڅو چې يوه ورځ مې ترينه قران کريم وغوښتلو، نو دوی به په ډيرو سختو الفاظو راته وويل چې: په تا باندې قران بند دی، په دې پنځو شپو کې هر ساعت د تحقيق، سوکانو، لغتو او زوړندولو د تعذيب لاندې وم او دا به راته ويـل کيدل چې: دلته مونږ داسې تعذيب درکوو چې ودرديږې او داغ درباندې جوړ نشي، چې بيا يې چاته وښايې، کله چې دلته دې غلامانو تـه زما د خولې څخه داسې خبره په لاس ورنغله چې دخپلو بادرانو څخه ورباندې کريدت واخلي او يو غرپ شراب پرې وکټي، نو سترګې يې را باندې وتړلې او راته يې وويل چې: ته حال نه وايې نو بګرام ته دې ته امريکايانو ته سپارو، زه په زړه کې يو څه ځکه خوشحاله

شوم چې د بادار تعذیب د غلام په نسبت یو څه کم وي، ځکه چې غلام د بادار د خوشالولو له پاره د هر قانوني او غیر قانوني کار هیڅ پروا نه لري، بلکې د هغه د ژوند مقصد دا وي چې بادار ورته وفادار وواېي. او په یو څه پسخوردو یې ونازوي او د بادار سره بیا د چا د خوشحالولو فکر نه وي او د چا د پسخوردو په طمع نه وي، له دې وجهې نسبتاً خوشاله وم، لکن دا خبره دروغ وه، بلکې دوی د خپلو بادارنو په امر باندې یوه بله قصابخانه لرله چې د (نود) په نوم باندې یادېدله، چې داسې تعذیبونه پکې و چې د انسان په فکر ک هم نه راتلل. نو زه یې هم د نود ۹۰ قصابخانې ته نقل کړم، هلته د زمکې لاندې یو دهلیز و چې کله یې لاندې ورکوز کړم. نو د محشر ورځ مې پکې ولیدله څه بندیان د یو لاس او څه د دواړ لاسونو څخه زوړند وو، څوک د جمعې د علامې په شان دلاسونو او پښو دواړو څخه زوړند وو، څوک د دوو اوسپنو په مینځ کې په سر ودرول شوي وو، څوک به دسختو وهلو لاندې وو، څوک به بې هوشه پراته وو، چا به ژړل، چا به زګیروي کول او چا د وینو قیونه کول او د چا آله تناسلي پورې به وزن تړل شوی وو، تردې چې وروسته بیا یو تن راته وویل چې یو څو ورځې مخکې یې زما په مخکې زما درې زامن د وهلو لاندې شهیدان کړل.

زما د ورکوزولو سره یې راباندې د وهلو ناتار جوړ کړو، د خولې او پوزې څخه مې وینې روانې شوې او[۱۳] شپې یې ووهلم، د شپې ناوخته به یې په ځمکې پورې په کلک زنځیر تړلو او د سهار آذان څخه مخکې به یې راپاڅولو، بنده کڅوړه به یې سرته را واغوستله او دیوال ته به مو مخ واړولو او په هره دقیقه کې به مو داسې کرېکه اوریدله چې [پاین کو کولا را] سهار به یې څوک تحقیق ته بیولو او دچا به چې تحقیق پوره شوی وو، نو د سهار له آذان څخه به د شپې تر دولسو بجو پورې دیوال ته مخامخ ناست وو، چې ملا به مو سخته وچه او شخه شوه او له ډېره درده به کله بې اختیاره یو طرفته وغورځېدلو، چې بیا به د لغتې له یو ګذار او یو څو کنځلو او کرېکو څخه وروسته بیا کینولی شو.

کله چې به د تشناب ضرورت پېښ شو نو ډېر ځله به مو ګوته ورته د اجازې اخیستلو له پاره پورته کوله، چې کارمندانو به هیڅ پروا نه کوله، آخر به یې د ډېرو ځورولو او تکلیفونو څخه وروسته کله اجازه راکړه. تشنابونه دوه وو، نو کله به چې هر یو تشناب ته یو یو بندي ننوتلو، لا پرتو ګانې به یې نه و خلاص کړی او اودس ماتې ته به لا ناست نه و، چې دروازې ته به یې لغتې بندې کړې او دومره په زوره کرېکې او چیغې کولې چې: (چه میکنی ؟ شما دو تا) کله به اودس ماتې پاتې شو او بیرته به په خپل ځای کینولی شو.

۱۳ شپې بعد يې بيا د ۴۰ رياست ته نقل کړم او جزايي بلاک او وم نمبر کوټې ته يې ورکړم، هلته لس کسان وو چې زه يې يو ولسم شوم، د شپې د خوب لپاره پکې ځای نه و، بلکې نمبر په نمبر به ويده کيدلو، د څلور ۴۰ په رياست کې د ويده کيدو ځای نه و، د تشناب تکليف دومره و چې ځينو بنديانو به د اوسيدلو په کوټه کې په سطل کې او دس ماتولو، د خواراک هيڅ انتظام نه و، بلکې د اوبو يو سپين ګروبی به يې راوړ، چې کله به يو خام آلو او کله به يو خام شلغم پکې له يو طرف څخه بل طرف ته د ماهي په شان غوپې وهلې، له هغې سره به مو يو څو کپه ډوډۍ وخوړله، د وروکي اختر به پنځلسم تاريخ باندي يې د ډير تعذيب څخه وروسته جهنم مرکزي د پل چرخي محبس ته نقل کړم، او هلته يې دوهم بلاک ته ورکړم، هلته هم صليبي غلامانو ډير بد وضعيت کاوه، د اسلام او قرانکريم توهين يې کاوه، تردي چې زه يې د قران کريم تفسير او د مشکاة شريف د درس په جُرم دوه مياشتې جزايي کړم، يوه ورځ يې په ډيره بې رحمي د قرانکريم په شمول ټول ديني کتابونه راڅخه ويوړل، اخر مې خپلې غواګانې او دکور نور سامانونه کتابونه وغيره خرڅ کړل او قرضونه مې وکړل او قاضي عظيم ورډګ، قاضي احمد نور او ناشنازي قاضی ته مې ورکړل او د لوی الله جل جلاله په فضل په سنه ۱۴۳۳ د رمضان په نهه ويشتم تاريخ راخلاص شوم او انشاء الله چې د وينې تر اخري قطرې پورې به د صليبي ښکيلاک مقابله کوم. (انشاء الله تـعالـی).

ابو ابراهيم رحيم الله الحقانی النـنجرهاری

د زندان يو څو خاطرې او قيصې

(۱) په لومړي ځل زما د نيولو سازش دا سې جوړ شوی و چې: زمونږ د ولسوالۍ يو تن وو ، مخکې يې ديني سبقونه ويلي وو ، چې يو څو کتابونه يې له ما څخه هم ويلي و ؛ د کرزي د استخباراتو په اداره کې يې پټ کار شروع کړی و ، دده يو د تره زوی د پېښور په يوه مدرسه کې تدريس کاوه ، دهغه په ذريعه يې ماته دا پيغام را ورساوه چې د جلال آباد د امنيې قوماندان (بصير سالنګی) وژلی شم. (بصير سالنګي پخوانی غل ، توپک سالار ، د زرګونو علماوو ، طالبانو او حافظانو قاتل و ، چې اوس هم خپلو صليبي بادارنو ته ډېر وفادار و) . زه چونکې د بارې د هاشمېې په مدرسه کې مُدرِّس وم او فی الحال مصروف وم ، نو دې خبرې ته مې ډېره توجه و نه کړه . لکن دا صليبي جاسوس ډېر خپل کار ته متوجه و او تر يو کال يورې يې بيا بيا د خپل تره زوی په ذريعه دا پيغام را استولو . آخر يې همدغه د تره زوی را باندې ډېر باعث شو . زه د امير المجاهدين ملاّ داد الله تقبل الله شهادته سره د يو چا په ذريعه په رابطه کې شوم ، هغه د اکمال له پاره پوره وعده وکړه او يو څه مواد او نغدې روپۍ يې هم را ولېږلې .

له دې څخه وروسته مې دی د ده تره د زوی په ذريعه باندې را وغوښت . د محترم امير رحمه الله پيغام مې ورته ورسولو ، نغدې روپۍ مې ورکړې . لکن دغه لعين د موادو د وړلو څخه عاجزي وښودله او ويې ويل چې دا مواد زه نه شم وړلای ، دا به تاسو ماته په جلال آباد کې حواله کوئ ! يوه ورځ وروسته ما دده د تره زوی له ځان سره ملګری کړ او هغه مواد مو په څه حکمت باندې جلال آباد ته ورسول ، په جلال آباد کې د ګمرک جومات ته ولاړو او ده ته مو ټيليفون وکړ ، ده وويل چې زه د سرخرود په دو سرکه کې يم او د رروان يم . نو دی دد ې په ځای چې دلته راشي د استخباراتو رياست ته ورغلی دی او تقريباً څه د پاسه يو ساعت پس راغی ، زه ورته د ځنډ په وجه په غوسه شوم او ورته مې وويل چې له دې ځای څخه ځو ، لکن د ده د ځان سره ګنډيري را اخيستي وو او په دې يې ټينګار کاوه چې لږ کينو او دا ځکه چې ده د استخباراتو کسانو ته همدا ځای ښودلی و . ما په ډېر ټينګار په زوره روان کړ او دی هم زړه نازړه راسره روان شو . کله چې د جومات څخه ووتلو او د تالاشۍ چوک ته په رسيدلو کې وو چې د استخباراتو موټر راغلل او د جومات له دروازې سره ودرېدل ، مسلح کسان ورڅخه په ډېره بيړه ښکته شول او مسجد ته ننوتل . ما مزل لږ تيز کړ ، لکن تر څو چې په ځان باندې پوهېدلم نو همدا خلک له جومات څخه بيرته راوتلي وو ، له مونږ څخه راتاو شول او درې واړه يې ونيولو ، چې بيا درې ورځې وروسته

يې هغه صليبي جاسوس خوشې کړاو مونږ دواړه د سختو تکليفونو او کړاوونو څخه وروسته يو کال پس الله تعالى په خير را خلاص کړو.

(۲) په دومره سختو وحشتونو او ظلمونو کې په خپل وينو لړلي بدن، پړسيدلو او په وينو باندې سرو پښو او او غلبېل غلبېل بدن دومره نه وم خفه، لکه څومره به چې د سپين ږيري پلار او د سپين سرې مور، او د خويندو، ورونو او د بچيانو وير او بوږنوونکو کړيکو او اوږدو اوږدو حسرتونو او ارمانونو خفه کولم، ځکه چې د يرغل له شروع څخه تر دغه وخته پورې د دوی ټول ژوند د غم يو داستان و چې زما د نيولو په وجه يې غمونه يو په سل شوي وو.

(۳) زما له نيولو څخه وروسته زما ملګرو، شاګردانو او خپلوانو زما د راخلاصولو کوشش شروع کړی و، څه روپۍ په کور کې وې او څه يې له چا څخه قرض کړې وې او څه نورو خلکو کومک کړی وو، چې دا هر څه ترينه صليبيانو او دوی انډيوالانو په يو نوم او بل نوم باندې اخيستې وې.

يو پخواني طالب چې اوس اربکی شوی دی (د نَسوَد په نوم) زما له ملګرو سره يې زما د راخلاصولو کلکه وعده کړې وه، حالانکې دوهکه يې کوله، نو چې څه ورسره وو هغه ترينه ده اخيستي وو. بيا يې چې يو څه نور راپيدا کړل نو د يو بل خونخوار سره مخ شوي وو، چې زړګی نوميده او د قرغيـو د مندراوړ او سپدونکی و، هغه ترينه زما د راخلاصولو د دروغو د وعدې په مقابل کې اخيستي وو. په آخر کې يې چې کله زه کابل ته نقلولم نو هماغه د حاجي وکيل په نوم د تحقيق مدير چې زه يې سخت تعذيب کړی وم، زما د يو خپلوان سره په رابطه کې شوی و او د اعتبار جوړولو له پاره يې زه ورسره په تيلفون هم وغږولم، هغه هم زما د ورخوشې کولو د دروغژنې وعدې په مقابل کې په لکونو روپۍ په دوهکه ورڅخه اخيستې وې.

(۴) په رياست چهل کې چې زه په کومه کوټه کې وم، هلته مې بنديانو ته د قرآن کريم د سورة انفال ترجمه شروع کړې وه، يوه ورځ د معمول مطابق رياست چهل ته حکومتي درباري مُلايان راغلي وو او دا ځل زمونږ أطاق د درس نمبر و، د درس طريقه يې دا وه چې اول به يې کوم آيت مبارک او يا حديث شريف ولوستلو، د هغې ترجمه او تشريح به يې وکړه، بيا به يې سياسي بحث شروع کړ، د مجاهدينو بدي او د امريکايانو او د دوی د افغاني غلامانو صفت به يې کاوه. آخر به يې کمپيوټر ولګاوه او د کابل بانک، چارصد بستريا هم کوملېبله فدايي حمله به يې ښودله او دا به يې په ظلم تعبيروله.

کله چې د بلعم بن باعو په ګدۍ ناست مُلا درس شروع کړ، نو د حدیث الفاظ یې داسې وویلې چې: (لِکُلِّ سهوٍ سجدتین) ما ورته وویل چې: مُلا صیب غلط شوې! داسې ووایه چې: (لِکُلِّ سهوٍ سجدتانِ) ځکه چې سجدتان مبتداء مؤخره ده، حالت رفعي یې په الف سره دی، هغه راته وویل چې: همداسې یې په هدایه کې لیکلي دي او ما له هدایې څخه په کاغذ رانقل کړی دی. ما ورته وویل چې: په هدایه کې هیڅکله داسې نه دی. خو ملا وارخطا شو، په آخر کې یې ماته وویل چې: ته خو فارغ شوی یې! نو په کوټه کې دې خپلو ملګرو ته ترجمه کوه او درس ورته وایه! ما په دې پوهه نه کړو چې ما خو ترجمه شروع کړې ده، بلکې ورته مې وویل چې: ترجمه خو ځکه نه شم کولای چې په ترجمه کې د یهودو او نصاراوو ذِکر راځي او ددې په وجه بیا ماته دوسیه نوره هم غټیږي، نو هغه بلعم باعور راته وویل چې: خیر دی! دا آیتونه چې پکې راتلل په منځ کې یې پریږده. (معاذالله) او نور آیتونه وایه.

دوهم ځل نیول کېدل

په دوهم ځل داسې ونیول شوم چې: د افغانستان د اسلامي آمارت د مرکزي کمیسیون په هیئتي باندې زه د حاجي هاشم روزګاني سره ملګری وم، لومړی مو د ننګرهار د مجاهدینو مشکلات واورېدل او بیا د اسلامي امارت د لغمان ولایت له والي سره په رابطه کې شو او لغمان ته روان شو. چونکې قانون دادی چې د هر ولایت د هیئتي سفر به د هغه ولایت د یو رهبر په ملګرتیا کې کیږي. نو والي حاجي بشیر زمونږ سره یو رهبر ملګری کړ، د هغه په رهبرۍ کې د لغمان له بازار څخه ووتلو او هلته یې بل رهبر ته حواله کړو چې کاوون نومېده. کاوون د علیشنګ په لاره کې د اسلام اباد پول په لاره کې په یو کور کې د ماښام په انتظار کینولو او راته یې وویل چې: له ماښام څخه وروسته به په تیاره کې پیاده پیاده په چریکي لارو باندې د حکومت له ساحې تېر شو. لکن مونږ بیا پوهه نه شو. کاوون له خپل ځان سره خپل پروګرام بدل کړی دی. له ماښام څخه وروسته یې دوه موټر سایکلان راوستل، په یو تن پسې زه کښېناستم او په کاوون پسې حاجي هاشم کښېناست او په پوخ سړک زمونږ موټرسایکل په مخ روان وو او کاوون او حاجي هاشم شاته را روان وو، سم سیده د استخباراتو په کمین ورغلو چې د پُل یو سر او بل سر ته راته ناست وو، مونږ په سختو ډزو کې له کمین څخه تیر شو، کله چې لږ مطمئن شو، نو ما خپل موټرسایکل چلوونکي ته وویل چې: مونږ خو مخکې وو، له کمین څخه خلاص شو، لکن حاجي هاشم خو به یې خامخا نیولی وي، نو ته خو د همدې ساحې اوسېدونکی یې، که له چا

سره بلد يې نو ورشته چې خبره ورسره وکړو او پيسې ورکړو چې همدا اوس يې راخلاص کړو، ځکه چې وروسته بيا حکومت خبريږي او خبره به سخته شي. هغه راته وويل چې: زه بالکل بلد يم، موټر سايکل يې ودرولو او ماته يې وويل چې: ته کوز شه! زه چې څنګه کوز شوم نو سمدستي راڅخه په موټر سايکل وتښتېدلو او له شا څخه يې آواز وکړ چې ته يو پنځه دقيقې انتظار وکړه، زه راځم، هغه لاړو، زه لا ولاړ وم چې حاجي هاشم هم د هغه رهبر سره راتښتېدلی و او په موټر سايکل باندې ډېر په سرعت سره تير شو، چې دی يې هم بيا به لاره کې پرېښی و، زه چې کله له ده څخه مطمئن شوم، نو يو طرف ته د وتلو اراده مې وکړه، د نابلدتيا له وجهې نه پوهېدم چې کوم طرف ته ولاړ شم؟ آخر له سرک څخه ليرې د ورو ورو جوارو په يو پټي کې په دې طمعه غلی څملاستم، چې کېدی شي رهبر به د خپلې کړې وعدې مطابق هماغه ځای ته راپسې راشي په کوم ځای کې يې چې زه کوز کړی او په طمعه وم. نو داسې پټې ته لاړم چې پناه و، لکن همدا ځای ترينه ښکارېده. خو له بده مرغه هغه رانه غی او د هغه په ځای يو خرکار د پټي په څنګ کې تير شوی او زه يې ليدلی يم او د حکومت خلک چې په موټر پسې رامخکې شوي وو، هغوی ته يې ښودلی وم، لږ ساعت وروسته پټی محاصره شو او د سختو ډزو څخه وروسته د صليبي لېوانو په لاس کې داسې وغورځېدلم لکه حضرت حُسـين رضی الله تعالی عنه چې د ظالمو يزيديانو په لاس کې غورځېدلی و.

(۵) د دوهمې محکمې له فيصلې څخه وروسته راته قاضيانو په ټوقه کې وويل چې: دا خو دې دوهم ځل دی، که دا ځلې خلاص شوې بيا به څه کوې؟ چونکې فيصله شوې وه او پيسې يې هم ورکړې وې او مطمئن شوی وم، نو ما ورته وويل چې: د مسجد او د کليسا جنګ وي نو ته به څه کوې؟ هغوی وشرمېدل او په ټيټ سريې وويل چې: زه به د مسجد طرف ته کېږم. ما ورته وويل چې: دروغ وايې! اوس خو د کليسا په طرف او څنګ کې ولاړ يې! د کليسا څخه تنخوا اخلې! او د مسجد د خادمانو په خلاف فيصلې کوې! نو هغه يو قاضي نورو ته وويل چې: رشتيا وايي. او دغسې ټرلي زمريان حقه خبره کولی شي.

(۶) د لوی اختر څخه مخکې يوه ورځ راته زندان ته د کور ټول غړي او واړه د ملاقات له پاره راغلل، کله چې د ملاقات وخت ختم شو او شېپلۍ ووهل شوه، نو د هر بندي پورې ددوی ماشومان نښتي وو او نه ترېنه بېلېدل. په ما پورې وړوکی ۴ کلن زوی ابراهيم او شپږ کلنه لور نښتي وو په سختو چيغو يې ژړل او هيڅ راڅخه نه جُدا کېدل. چې دا دردوونکې صحنه مې هېڅکله له زړه څخه نه وتله.

(۷) د ډېرو وهلو له لاسه زما سترګو کار نه کاوه، يوه چپه سترګه مې بالکل د وينو په شان تکه سره وه، چې نورو بنديانو به راته وکتل نو سترګې به يې وبرېښېدلې او مخ به يې بل لوري ته واړاوه.

د بنديانو لـه پاره تـش پـه نوم يوه شفاخانه وه، چې ډاکټران پکې د (نـود) د مستنطقينو څخه هم ډېر ظالمان وو، خصوصاً د علماوو او طالبانو سره يې دومره ورانه وه لکه څومره چې د هندو له کلمې سره ورانه ده. زه هم د سترګو د علاج له پاره ورغلم. لکن هلته هيڅ ډاکټر راته نه کتل، آخر مايوسه شوم، بيا مې داسې کار شروع کړ چې يو سطل صفا اوبه به مې دم کړې او په هغې به مې سترګې غوړولې، چې د الله تعالی جل جلاله په فضل مې نظر بيرته ځای ته راغی.

(۸) مونږ هم په دوهم بلاک وو، په دې بلاک کې دوه نيم زره بنديان وو، دډې بلاک له نورو بلاکونو سره د بد او بدتر فرق و، يعنې نور بلاکونه بدتر و اودا بلاک بد و. او له دې څخه علاوه په بنديخانه کې د هر بندي يوه بده خاطره دا هم وي چې د يو ځای څخه يې بل ځای ته بدل کړي، زه يې هم د دوه نيم زره بنديانو په منځ کې د پنځو مجاهدينو سره يو ځای د لا زياتو ځورولو له پاره دريم جزايي بلاک ته نقل کړو. او مونږ پنځه واړه يې په اول منزل کې په يو ونيک کې واچولو، زمونږ څخه مخکې پکې دوه نور داسې لېونيان هم پراته وو چې په هيڅ نه پوهېدل، حتی چې اودس ماتي هم په پرتوګ کې کولو. دغه بلاک ته يې د قندهار د محبس ټول مجاهدين هم په دې جرم رانقل کړل چې هلته يې د خپلو حقوقو غوښتنه کوله. بيا ورو، ورو ددې بلاک څلور واړه منزلونه له بنديانو څخه ډک شول، نوي نوي بنديان يې هم بيا همدې بلاک ته راوړل، چې په دې بنديانو کې يو يو غير مقلد هم راتلو او اتفاقي هر وينګ ته يو يا دوه غير مقلدين رسيدلي وو. د دوی د شرارت رګ خو په يو ځای کې هم نه دريږي. هلته به يې هم کله په يوه مسئله او کله په بله مسئله کې شرارت جوړولو. کله چې يې بنديان ډېر په تنګ کړل، نو بنديانو په شريکه باندې د بلاک قومندان ته يو څو روپۍ ورکړې او په دې يې راضي کړ چې زه هر وينګ ته د يو يو ساعت درس او تقرير له پاره ورشم، چې بيا د لوی الله تعالی جل جلاله په فضل به هر وينګ ته ورتلم او د غير مقلدينو ګمراه کوونکي عقايد به مې ورته بيانول او د حنفي مسايلو له پاره به مې دلايل ورته بيانول. د بيان په وخت کې به غير مقلدين په خپلو کوټو ننوتل، دروازې به يې په ځان پسې بندې کړې او ترهغې به خاموش وو تر څو به چې زه بېرته نه وم تللی.

وصلى الله تعالى على خير خلقه محمد وعلى آله وأصحابه أجمعين

فهرس

دبې مذهبو دنکاح وغیره مسئلې

دامین الله پشاوري یوځو گستاخیانې

دلامذهبو وهابیانو څخه دلمانځه او متعلقاتو په باره کې ۲۸۰ پوښتنې

دغیرمقلدینو سره دبحث کولو یوځو طریقې

انگریزان او اهل حدیث

دحرمینو او دغیرمقلدینو سخت اختلاف

نعمة المنان في تذكرة النعمان

فسق يزيد

دمماتيت فتنه

مسئله د عذاب قبر او حياة فى القبر

حيات الأنبياء عَلَيْهِمُ السَّلَامُ او سماع النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عند القبر

رسالة التوسل

مسئلة الاستشفاع عند قبر النبي ﷺ

مسئله سماع الموتی

عرض الأعمال

حكم التعويذ

د مودودیت فتنه

تصوف

دبندي خانې اجمالي حالات

